

SIYASAL

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCES

SİYASAL: JOURNAL OF POLITICAL SCIENCES
Cilt/Volume: 29 • Sayı/Number: 2 • Ekim/October 2020
E-ISSN: 2618-6330 • DOI: 10.26650/siyasal

Siyasal: Journal of Political Sciences uluslararası ve hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Siyasal: Journal of Political Sciences is the peer-reviewed, international journal of the Istanbul University Faculty of Political Sciences. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın Sahibi/Owner

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Yayın Sahibi Temsilcisi /Owner's Representative

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Ayşegül K. Çıtırıoğlu

Sorumlu Müdür/Responsible Director

Prof. Dr. Esra Nemli Çalışkan

Yönetim Yeri/Head Office

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı

Yayın Türü/Type of Publication

Yaygın Süreli Yayın/International Periodical

Yayın Dili/Language

Türkçe ve İngilizce /Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir Mart ve Ekim aylarında yayımlanır/Biannual (March & October)

İÜSBF Yayın No/Faculty Publication Number

66

Yayın Kurulu/Editorial Management

Baş Editör/Editor-in-Chief

Esra Nemli Çalışkan, İstanbul Üniversitesi, İstanbul

Yardımcı Editörler/Associate Editors

Oylum Korkut Altuna, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Özlem Aracı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Mustafa Çağatay Aslan, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Johanna Alkan Olsson, Lund University, Sweden

Uluslararası Editöryal Kurul/International Editorial Board

Tindara Addabbo, University of Unimore, Italy
Meliha Altunışık, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Türkiye
Gülden Ayman, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Ayşegül K. Çıtıptıoğlu, İstanbul Üniversitesi,
İstanbul, Türkiye
Zeynep Düren, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Charlotte Epstein, The University of Sydney, Australia
Pınar Giritlioğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Michel Hollard, Universite Grenoble, France
Mehmet Akif İke, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Umbreen Javaid, University of the Punjab, Pakistan
Mustafa Kibaroğlu, MEF Üniversitesi, Türkiye
Christos Kollias, University of Thessaly, Greece

Alexandre Kukhianidze, Ivane Javakishvili Tbilisi State
University, Georgia
Rajiv Nayan, The Institute for Defence Studies and
Analyses, India
Yaşar Onay, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Ziya Öniş, Koç Üniversitesi, Türkiye
Ömer Faruk Örsün, New York Üniversitesi, Abu Dhabi,
Birleşik Arap Emirlikleri
Eeva-Kaisa Prokkola, University of Oulu, Finland
Gülay Günlük Şenesen, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
İlter Turan, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türkiye
Kıvanç Ulusoy, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Fatma Ünsal, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türkiye

İstatistik Editörleri/Statistical Editors

İbrahim Enis Sınıksaran, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Hakan Satman, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Dil Editörleri/English Language Editors

Alan James Newson, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Elizabeth Mary Earl, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Tarandęı Endeksler/Indexed by

Emerging Sources Citation Index (ESCI)
TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı
Ebsco Political Science Complete
ERIH PLUS
SOBIAD

Dergi Hakkında/About the Journal

Eski Adı/Former Name

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (1983-Eylül 2017)
ISSN: 1303-1260 **Son Sayı/Latest Issue** Mart 2017 - Sayı 56

Yeni Adı/New Name

Siyasal: Journal of Political Sciences (Ekim 2017 -)
ISSN: 2602-3598 **İlk Sayı/First Issue: Cilt 26, Sayı 2**

İletişim/Correspondence

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı
Dergi Yazı Kurulu Başkanlığı, Beyazıt, İstanbul, Türkiye

Dergi Sekreteri: Salih Tüfekçi

Telefon: +90 (212) 440-0000/12236

Web: <http://jps.istanbul.edu.tr> & www.dergipark.gov.tr/siyasal

Elektronik posta: sbfdergi@istanbul.edu.tr

İçindekiler Table of Contents

MAKALELER ARTICLES

Araştırma makalesi/Research article

- Dış Borçların Sürdürülebilirliği: ECOWAS Ülkeleri Örneği/**
Sustainability of External Debt: The Case of ECOWAS Countries..... 207
Selçuk Akçay, Nebi Çelik

Research article/Araştırma Makalesi

- Turkey's Interest in Closer Relations with Russia: Global, Regional and Domestic Dynamics** 231
Emre Erşen, Seçkin Köstem

Araştırma makalesi/Research article

- “Sosyal Kaçakçılık”: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Tekellere Direniş/**
“Social Smuggling”: Resistance to Monopolies in Early Republican Turkey..... 247
Murat Metinsoy

Research article/Araştırma Makalesi

- Monetary Policy and Exchange Rate Dynamics: Does the Turkish Lira Overshoot?/**
Para Politikası ve Döviz Kuru Dinamikleri: Türk Lirasında Sıçrama Etkisi Geçerli Mi?..... 271
Bilge Kağan Özdemir, İlyas Şıklar

Araştırma makalesi/Research article

- Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetiminin Kurumsal Kapasitesi/Turkish Public**
Administration’s Institutional Capacity in the Membership Process to the European Union 291
Uğur Sadioğlu, Yasemin Çifci, Emre Ezin, Betül Dinç

Araştırma makalesi/Research article

- Türkiye’de Yönetimler Arası Transferlerin Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi/**
The Effect of Intergovernmental Transfers on Income Per Capita in Turkey: A Panel Data Analysis..... 313
Zeynep Burcu Bulut Çevik

Araştırma makalesi/Research article

- 2011 Sonrasında Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yaşanan Ani Yükseliş ve Sert Düşüşü Anlamak /**
Understanding the Sudden Rise and Fall in Turkish-Egyptian Relations after 2011..... 337
Nuri Yeşilyurt

Research article/Araştırma Makalesi

- Capital - Energy Substitution: Does Energy Sources Matter for the Elasticity of Substitution? An**
Empirical Investigation for OECD Countries..... 367
Ömer Faruk Altunç, Abdulmecit Yıldırım

Araştırma makalesi/Research article

- Propagandanın Taşrada İnşası: 27 Mayıs 1960 Sonrası Köylerdeki Propaganda Faaliyetleri/**
Building Propaganda in Turkey: Propaganda Activities in the Rural Areas After May 27, 1960..... 379
Barış Celep

İçindekiler Table of Contents

MAKALELER ARTICLES

Araştırma makalesi/Research article

Demokrasi ve Temsil: Paradoksu Rousseau Üzerinden Okumak/

Democracy and Representation: Interpreting the Paradox Through Rousseau 403

Metin Özkan

Araştırma makalesi/Research article

Donald Trump Yönetimi Politikalarının Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi: Andrew Jackson Dönemi

ile Bir Karşılaştırma/Assessment of Donald Trump Administration's Policies Historically: A Comparison

with the Andrew Jackson Era..... 431

Şener Çelik

Araştırma makalesi/Research article

Siyaset Psikolojisi Perspektifinden Türk Milliyetçiliği: Gökalp'i Yeniden Düşünmek/

Turkish Nationalism from the Perspective of Political Psychology: Rethinking Gokalp 459

Melih Nadi Tutan

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular,

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yayınlanan, Siyasal: Journal of Political Sciences Dergisi, 1983 yılında yayınlanmaya başlamış, o tarihten beri alanında öncü ve seçkin dergilerden biri olma özelliğini sürdürmektedir. Dergimizin ismi yayın hayatına başladığından beri “İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi” iken Ekim 2017 tarihli 57. sayısından itibaren “Siyasal: Journal of Political Sciences” olarak değiştirilmiş ve Cilt uygulamasına geçilmiştir. Dergi halen Emerging Sources Citation Index, Ebsco Political Science Complete, TR DİZİN (ULAKBİM) Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, ERIH Plus ve SOBIAD tarafından taranmaktadır.

Dergimizin Cilt 29 No 2, Ekim 2020 tarihli bu sayısında 12 makale yer almaktadır. Bu makalelerden ilki, “Dış Borçların Sürdürülebilirliği: ECOWAS Ülkeleri Örneği” başlıklı, Prof.Dr. Selçuk Akçay ve Nebi Çelik tarafından yazılmış makaledir. Bu çalışmada yazarlar Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) için dış borçların sürdürülebilirliğini araştırmıştır. Tüm ülkelerde dış borçların sürdürülemez olduğunu ortaya koyan bu makalede elde edilen bulgulara dayalı bazı politika önerilerinde bulunulmuştur. “Turkey’s Interest in Closer Relations with Russia: Global, Regional and Domestic Dynamics” başlıklı ikinci makale Doç.Dr. Emre Erşen ve Dr. Öğretim Üyesi Seçkin Köstem tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma, Türkiye-Rusya ilişkilerini küresel, bölgesel ve yerel dinamikler temelinde incelemektedir. Çalışma, Rusya ile stratejik ilişkiler geliştirmeyi tetikleyen faktörleri aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bu sayının üçüncü makalesi, Doç.Dr. Murat Metinsoy tarafından yazılan Sosyal Kaçakçılık: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Tekellere Direniş” başlıklı makaledir. Bu çalışmada arşiv kaynakları, gazeteler gibi birincil kaynaklardan yola çıkılarak, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde, dar gelirli tüketicilerin ve üreticilerin tekellere direnişini, küçük ölçekli kaçakçılık faaliyetleri üzerinde bir inceleme yapılmıştır.

Doç.Dr.Bilge Kağan Özdemir ve Prof.Dr. İlyas Şıklar tarafından yazılan “Monetary Policy and Exchange Rate Dynamics: Does Turkish Lira Overshoot?” isimli dördüncü makalenin temel amacı, dışsal para politikası şokları karşısında döviz kurunun sıçrama etkisine sahip olup olmadığını yapısal kısıtlar içeren VAR modeli aracılığı ile incelemektir. “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetiminin Kurumsal Kapasitesi” başlığını taşıyan ve Doç.Dr. Uğur Sadioğlu, Yasemin Çiftçi, Emre Ezin ve Betül Dinç tarafından yazılan makale, bu sayının beşinci makalesidir. Çalışmada, kurumsalcı yaklaşım temel alınarak, ilgili mevzuat incelenerek ve kuruluşun faaliyet raporları analiz edilerek Avrupa Birliği Başkanlığı’nın ve ilgili diğer kamu yönetiminin kurumsal kapasitesi ortaya konulmuştur. Türkiye’nin uzun adaylık ve üyelik müzakereleri sürecinde yeterli yönetsel birikimi sağlamasına rağmen, son yıllarda ilişkilerde gözlenen durgunluk ve tıkanma ile yönetsel motivasyonu azaldığı ifade edilmiştir. Altıncı makale, Dr. Zeynep Bulut Çevik tarafından yazılan “Türkiye’de Yönetimlerarası Transferlerin Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi” başlıklı makaledir. Merkezi yönetimden yerel yönetimlere gönderilen yönetimlerarası transferlerin, kişi başı gelir üzerine etkisi olup olmadığı 2010-2017 yılları arasındaki şehir bazlı panel veri analizi yöntemi kullanılarak test edilmiştir.

“2011 Sonrasında Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yaşanan Ani Yükseliş ve Sert Düşüşü Anlamak” başlıklı yedinci makale Dr. Öğretim Üyesi Nuri Yeşilyurt tarafından yazılmıştır. Yazar, Arap Ayaklanmaları sonrasında yaşananların ikili ilişkilerde yarattığı istisnai bir döneme işaret etmiş ve bunu bölgesel güç dengesindeki değişimler, ekonomik zorluk ve fırsatlar, siyasi seçkinlerin kimlik ve ideolojileri ve son olarak iç politik kaygı ve hesaplamalar üzerinden açıklamıştır. Sekizinci makale, “Capital - Energy Substitution: Does Energy Sources Matter for the Elasticity of Substitution? An Empirical Investigation for OECD Countries” başlığı ile Dr. Öğr. Üyesi Abdülmecit Yıldırım ve Doç.Dr. Ömer Faruk Altunç tarafından yazılmıştır. Yazarlar, sermaye enerji ilişkisini, 31 OECD ülkesinin, 1990-2014 dönemine ait verilerini esas alarak açıklamıştır. Dokuzuncu makale, “Propagandanın Taşrada İnşası: 27 Mayıs 1960 Sonrası Köylerdeki Propaganda Faaliyetleri” başlığı ile Arş.Gör.Dr. Barış Celep tarafından hazırlanmıştır. Makalenin amacı 27 Mayıs 1960 ile 1961 anayasasının oylanacağı 9 Temmuz 1961 tarihleri arasında Millî Birlik Komitesi tarafından organize edilen propaganda faaliyetlerinin taşraya ne şekilde ulaştığını incelemektir.

“Demokrasi ve Temsil: Paradoksu Rousseau Üzerinden Okumak” başlıklı makalede, Dr. Öğr. Üyesi Metin Özkan, modern devlet olgusunun belirmesi ekseninde yöneten yönetilen kurgusunun dayandığı demokrasi anlayışındaki yurttaş tahayyülünün, en üst iktidar formunda “var edilmesi” sorununu Jean-Jacques Rousseau’nun teorik çizgisinde incelemeye

tabi tutmaktadır. “Donald Trump Yönetimi Politikalarının Tarihsel Açından Değerlendirilmesi: Andrew Jackson Dönemi ile Bir Karşılaştırma” başlıklı on birinci makale, Dr. Şener Çelik tarafından yazılmıştır. Makalede, Donald Trump ve Andrew Jackson yabancılar politikası, kuvvet kullanma politikası ve uluslararası ticaret politikası bağlamlarında karşılaştırılarak, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar incelenerek, ABD politikalarının tarihsel perspektiften değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Sayının son makalesi, Arş. Gör. Melih N. Tutan tarafından yazılmış “Siyaset Psikolojisi Perspektifinden Türk Milliyetçiliği: Gökalp’i Yeniden Düşünmek” başlıklı makaledir. Çalışma, Gökalp’in Türk milliyetçiliği anlayışının siyaset psikolojisi bakışıyla, etnik bir zeminde toplumsal kimlik ifade ettiğini, iç-grup kaynaşması ve dış-grup ayrımcılığı yüksek, tutum olarak milliyetçi ve dış-gruplara karşı örnek, haydut ve dışlanmış imgeler geliştiren bir iç-gruba tekabül ettiğini ifade etmektedir.

Dergimizin bu sayısına makaleleri ile destek veren yazarlarımıza, hakemlik yapan değerli Hocalarımıza, Editör Kurulu üyesi Hocalarımıza ve yayın hazırlıklarını çok büyük gayretle yürüten teknik ekibimize teşekkürlerimi sunuyorum. Koronavirüs pandemisinin küresel ölçekte bizleri zorladığı günlerde yayınladığımız bu ikinci sayımızın okuyuculara faydalı olmasını ve gelecek sayılarda daha sağlıklı ve güzel günlerde buluşmayı diliyorum.

Prof. Dr. Esra Nemli Çalışkan
Baş-Editör

EDITORIAL

Dear Readers,

Siyasal: Journal of Political Sciences, of Istanbul University has succeeded to take its place among the notable resources that contribute to political sciences in Turkey. It is currently indexed in Emerging Sources Citation Index, Ebsco Political Science Complete, Turkish Index of Social Sciences and Humanities (TR DIZIN), ERIH Plus and SOBIAD. Following the change of its title to "Siyasal: Journal of Political Sciences" in October 2017, the journal has been encouraging submissions majorly in the field of political sciences by focusing on a wide range of aspects while also publishing remarkable articles in various fields of social, humanities and administrative sciences.

This issue listed as Vol.29 No 2, October 2020 includes twelve articles. The first article which is entitled as "Sustainability of External Debt: The Case of ECOWAS Countries" is authored by Prof. Ph.D. Selçuk Akçay and Nebi Çelik. The paper focuses on the sustainability of external debt in the Economic Community of West African States (ECOWAS). Based on the results of co-integrated analysis of panel unit root and panel co-integration tests, the authors conclude by proposing some policy recommendations. The second article which is written by Assoc. Prof. Ph.D. Emre Erşen and Ass.Prof. Ph.D. Seçkin Köstem is entitled as "Turkey's Interest in Closer Relations with Russia: Global, Regional and Domestic Dynamics". The objective of the paper is to shed light on the factors that have fostered the interest of the Turkish political elite in developing strategic relations with Russia while highlighting Turkey's alignment with Russia has global, regional and domestic dimensions.

The third article of this issue that is entitled as Social Smuggling: Resistance to Monopolies in Early Republican Turkey" is authored by Assoc. Prof. Ph.D. Murat Metinsoy. The paper majorly focuses on the responses of consumers, producers and traders to monopolies in the form of smuggling in the early Republican era. The paper argues that smuggling had a social characteristic, which increased the bargaining power of people by restricting the state's extractive capacity and forced the rulers to soften the restrictions and decrease the high taxes and prices.

The fourth article which is authored by Assoc. Prof. Ph.D. Bilge Kağan Özdemir and Prof. Ph.D. İlyas Şıklar is entitled as "Monetary Policy and Exchange Rate Dynamics: Does Turkish Lira Overshoot?" and aims to analyze whether the exchange rate overshoots in response to exogenous monetary policy shocks through with a VAR model including structural restrictions. The authors propose a SVAR model which is estimated by using monthly observations for Turkish and European Union data for January: 2003-October: 2019 period. The results are claimed to confirm the existence of a strong and almost instant overshooting effect in Turkey for the period of analysis.

The next article of this issue is entitled as "Turkish Public Administration's Institutional Capacity in the Membership Process to the European Union" and is written by Assoc. Prof. Ph.D. Uğur Sadioglu, Yasemin Çiftçi, Emre Ezin and Betül Dinç. This article examines the Directorate's place within the administrative structure and how it has changed after the passage to the presidential system. Monitoring the institutional development of the Directorate in recent history and the relevant organization in other ministries this paper aims to shed a light on the administrative capacity in the membership process.

Ph.D. Zeynep Bulut Çevik, is the author of the sixth article in this issue which is entitled as "The Effect of Intergovernmental Transfers on Income Per Capita in Turkey: A Panel Data Analysis". This paper focuses on the research question whether intergovernmental transfers affect the income per capita of Turkey or not. The author executes panel data analysis for the period of 2010 to 2017 including the cities of Turkey. The next article which is entitled as "Understanding the Sudden Rise and the Sharp Fall in Turkish-Egyptian Relations after 2011" is written by Ass. Prof. Ph.D. Nuri Yeşilyurt. Pointing to four main factors that are shifts in the regional balance of powers, economic difficulties and opportunities, ideology and identity of political elites, and domestic political concerns and calculations; the author intends to explain sharp oscillations that have taken place in Turkish-Egyptian relations after 2011.

"Capital - Energy Substitution: Does Energy Sources Matter for the Elasticity of Substitution? An Empirical Investigation for OECD Countries" is the following article which is authored by Ass.Prof. Ph.D. Abdülmecit Yıldırım, and Assoc. Prof.

Ph.D. Ömer Faruk Altunç. In this study, the effect of elasticity of substitution on economic growth is investigated for 31 OECD countries over the period 1990-2014. The results of the research reveal that oil and primary energy consumptions are substitutes whereas natural gas, coal, and hydroelectricity consumptions are the complements in the final production of output.

The ninth article in this issue is authored by Research Assistant, Ph.D. Barış Celep and is entitled as "Building of Propaganda in Country: Propaganda Activities in Villages after May 27, 1960". This article aims to examine how the propaganda activities of National Unity Committee reached the country between military coup on May 27, 1960, and constitutional referendum on July 9, 1961. The author evaluates the propaganda process through speeches, meetings, theater and film screenings organized in villages by village teachers, imams, intellectuals and university youth assigned by National Unity Committee and newspapers, brochures and posters distributed to villagers.

"Democracy and Representation: Interpreting the Paradox through Rousseau" is the tenth article which is authored by Ass.Prof.Ph.D. Metin Özkan. The paper aims at examining the problem of "creating" the citizen envisagement in the democracy understanding based on the ruler-governed construct within the framework of the occurrence of modern state phenomenon in the utmost ruler ship form through Jean-Jacques Rousseau's theoretical perspective. The following article is entitled as "Assessment of Donald Trump Administration's Policies Historically: A Comparison with the Andrew Jackson Era". The author of this article, Şener Çelik, Ph.D., aims to compare 7th US President Andrew Jackson and the 45th US President Donald J. Trump in terms of their similarities and differences regarding foreigners' policy, use of force policy and international trade policy, while evaluating the contemporary US policies from historical perspective.

The last study of this issue is entitled as "Turkish Nationalism from the Perspective of Political Psychology: Rethinking Gökalp" and authored by Research Assistant Melih N. Tutan. The purpose of this study is to evaluate Turkish nationalism by theories of political psychology. Thoughts of Ziya Gökalp who took an important place in Turkish political thought in terms of nationalism have been evaluated with social identity and image theories from an ethno-symbolist approach.

I highly appreciate the contributions of the authors who participate in this issue with their precious studies. I would also present my sincere thanks to the reviewers for their hard efforts and the editorial board members of this journal. This is the second issue that has been published during the tense times of coronavirus pandemic. With all my heart, I wish this new issue to be a good source of hope during this ongoing global struggle and I look forward to meeting with our readers at more healthy and "normal" times with the next issue.

Prof. Dr. Esra Nemli Çalışkan
Editor-in-Chief

Dış Borçların Sürdürülebilirliği: ECOWAS Ülkeleri Örneği*

Sustainability of External Debt: The Case of ECOWAS Countries

Selçuk Akçay¹ , Nebi Çelik²

Öz

Dış borçların sürdürülebilirliği, gelişmekte olan ülkeler ve özellikle de Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler (HIPC) için önemli bir sorundur. Bu çalışmanın temel amacı, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) için dış borçların sürdürülebilirliğini araştırmaktır. Sürdürülebilirliği test etmek için, kırılsız ve kırılmalı birim kök testleri ile Johansen ve Juselius (1990) eşbütünlük testi ve panel veri yöntemi (panel birim kök ve panel eşbütünlük testleri) kullanılmıştır. Birim kök testlerinde toplam dış borcun ihracata oranının durağan olmaması, ECOWAS ülkelerinde dış borçların sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Ayrıca, eşbütünlük testleri toplam dış borç stoku ile ihracatın eşbütünlük olmadığını, dolayısıyla tüm ülkelerde dış borçların sürdürülemez olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgulara dayalı bazı politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Dış borç sürdürülebilirliği, Zaman serisi, Panel veri, ECOWAS

Abstract

External debt sustainability is a pressing issue in developing countries, particularly for Highly Indebted Poor Countries (HIPC). The main purpose of this study is to investigate the sustainability of external debt in the Economic Community of West African States (ECOWAS). To test external debt sustainability, unit root test and Johansen & Juselius (1990) co-integration and panel unit root and panel cointegration tests are employed. The unit root tests show that the total external debt to export ratio is not stationary in all countries verifying the unsustainability of external debts. Further, co-integration tests results based on time series and panel data indicate that total external debt stock and export are not co-integrated suggesting that external debt is not sustainable in all countries. Based on our results some policy recommendations are proposed.

Keywords

External debt sustainability, Time series, Panel data, ECOWAS

1 Sorumlu Yazar: Selçuk Akçay (Prof. Dr.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye. E-posta: akcay@aku.edu.tr ORCID: 0000-0002-5255-9653

2 Nebi Çelik (Yüksek Lisans Mezunu), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Afyonkarahisar, Türkiye. E-posta: nebi.celik.42@gmail.com

* Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Selçuk Akçay danışmanlığında Nebi Çelik tarafından "Dış Borçların Sürdürülebilirliği: ECOWAS Ülkeleri Örneği" ismiyle tamamlanarak Haziran 2019 tarihinde savunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Atf: Akçay, S. ve Çelik, N. (2020). Dış borçların sürdürülebilirliği: ECOWAS ülkeleri örneği. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 207–230. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0015>

Extended Summary

The sustainability of foreign debt especially in the Highly Indebted Poor Countries (HIPC) and developing countries is an important issue that policymakers, international financial institutions, and scholars ponder over. Since the 1980s, external debt is unsustainable in many African countries. This study mainly aims to investigate the sustainability of external debt in the Economic Community of West African States (ECOWAS). The external debt accumulation occurred in ECOWAS countries during the periods of coups, draught, and global financial crises in tandem with a lack of foreign exchange reserves and low export revenues made it hard to pay back their external debts. The sustainability of external debts is important for several reasons in ECOWAS countries. First, it prevents the debt crisis. Second, it improves the level of foreign investors' confidence in the region. Third, it enables countries to access external finance easily. Finally, it maintains macroeconomic stability and economic growth.

The external debt sustainability is mainly measured in three ways in the literature, namely, debt ratio analysis, stationary tests, and cointegration tests. The debt ratio analysis is based on IMF's Debt Sustainability Analysis (DSA) including total debt stock/GDP, total debt stock/export, the net present value of debt service/export, and the net present value of debt service/revenues. The second method relies on the stationarity of the debt series. Provided that external debt series is not stationary, then it implies that it is increasing without bound over the years, which suggests that subsequent external debt will also increase without bound, indicating that external debt is unsustainable. The last method considers the cointegration relationship between debt stocks and export. Accordingly, while the presence of cointegration suggests debt sustainability, the non-existence of cointegration refers to the unsustainability of external debt.

To investigate external debt sustainability in the ECOWAS region, we used both time series and panel data analysis. In the first step of the econometric analysis, unit root tests (without breaks and breaks) are employed. In the second step, we carry out the Johansen-Juselius procedure to verify the cointegration relationship between external debt stock and export, using time series data for each of the 12 countries in our sample. In the third step, panel data analysis is carried out. At this stage, initially, the cross-section dependency and slope homogeneity tests are conducted, then based on these tests' results appropriate panel unit root and panel cointegration tests are used.

Our study contributes to the existing literature mainly in three ways. First, to our best knowledge, the literature on external debt sustainability is scarce for ECOWAS countries; therefore, our study aims to fill the gap in this area. Second, this study employs both unit root tests without breaks and breaks. Finally, it not only relies on time series data but also on panel data analysis.

The time-series results are as follows. The unit root tests based on ADF (1981) and PP (1988) show that debt stock, export, and debt stock/export series are not stationary. Lee-Strazicich's LM (2003) unit root test also reveals that debt stock/export is not stationary in all countries. The results of both ADF, PP, and Lee-Strazicich LM unit root tests suggest that external debt is not sustainable in the ECOWAS region. Moreover, Johansen-Juselius (1999) cointegration test suggests that debt stocks and exports are not moving

together in the long run. Turning to panel data results, the panel unit root test shows that debt stock and export are not stationary. Further, the panel cointegration test (Westerlund, 2007) indicates that debt stock and export are not moving together, suggesting that the external debt of the ECOWAS region is not sustainable.

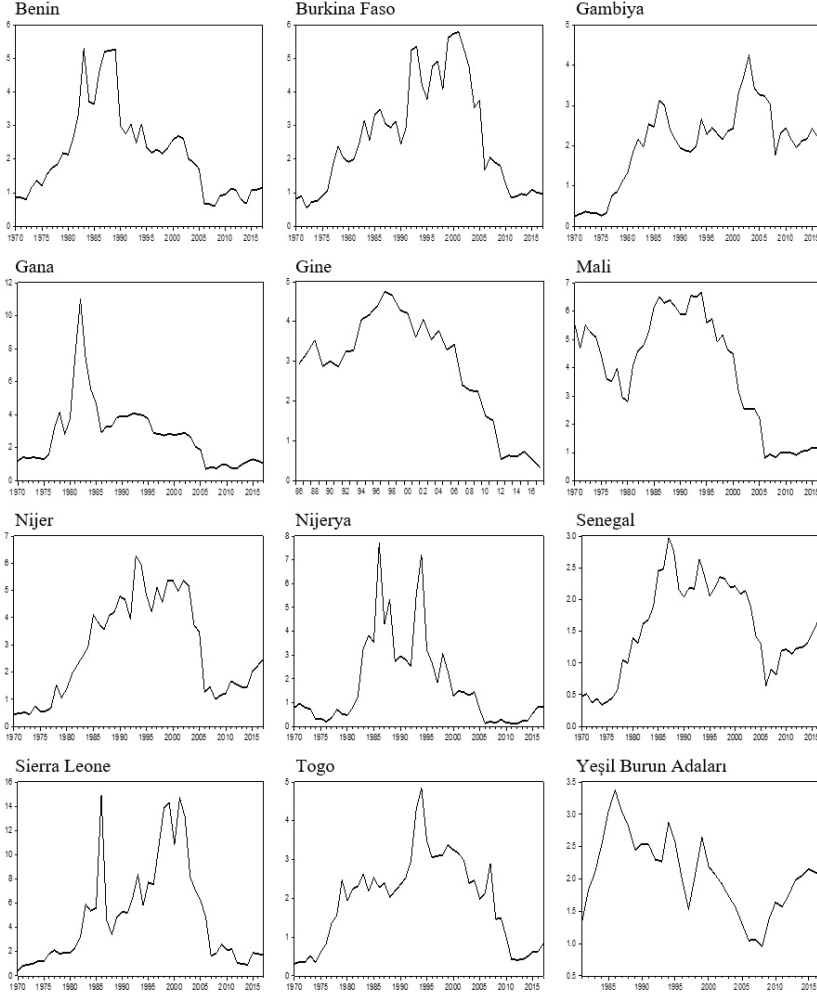
Based on the obtained results we propose the following recommendations. The authorities in ECOWAS countries should implement policies aimed at promoting domestic savings, export, and particularly productivity in export-oriented sectors. In ECOWAS countries, maintaining fiscal discipline is important for external debt sustainability. Accordingly, the budget and current account deficits should be reduced. Finally, since the rule of law is weak and corruption is rife in the public sector in many ECOWAS countries, national resources, and borrowed funds could be directed to corrupt public officials' pockets and white elephant projects. Therefore, policymakers in ECOWAS countries should implement policies aimed at promoting good governance and well-functioning institutions, which makes it possible to monitor the borrowing procedures and use of foreign debts.

Dış Borçların Sürdürülebilirliği: ECOWAS Ülkeleri Örneği

Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler'de (HIPC) ve gelişmekte olan ülkelerde dış borçların sürdürülebilirliği, politika yapıcılarının, uluslararası finansal kuruluşların ve akademisyenlerin üzerinde kafa yordukları önemli bir konudur. Makroekonomik istikrarı desteklediği için dış borçların sürdürülebilirliği hükümetleri uygun politika arayışlarına iter (Llorca, 2017). Bu konuda gerekli politikalar uygulanmazsa ekonomiler cari açık ve finansal krizlerle karşı karşıya kalabilirler. Gelişmekte olan ülkelerde dış borçların sürdürülebilirliği, 1980'li yıllardan bu yana tartışılan ve araştırılan bir konudur. Badia vd. (2020) göre 1970-2018 periyodunda yapılan akademik çalışmaların çoğunluğu finansal krizlerin birinci tahmincisi olarak dış borçlardaki aşırı artışları göstermiştir.

1980 yılların başında ortaya çıkan çok uluslu borç krizinden beri Afrika ülkelerinin dış borçları sürdürülemez olmuştur (Muhanji ve Ojah, 2011). Bu çalışmanın temel amacı, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)¹ üyesi ülkeler için ciddi bir sorun olan dış borçların sürdürülebilir olup olmadığının araştırılmasıdır. ECOWAS ülkelerinde özellikle darbeler, kuraklık ve küresel kriz dönemlerinde oluşmuş yüksek dış borç stokları, döviz kaynaklarının yetersizliği ve ihracat gelirlerinin düşük olması nedeniyle borçların geri ödenmesi aşamasında ülkeleri zor durumda bırakmıştır. Bu durum zamanla ülke ekonomilerini dış borçlarını sürdüremez bir noktaya getirmiştir. Dış borçların sürdürülebilirliği ECOWAS ülkeleri için birkaç nedenden dolayı önemlidir. Bunlar, (i) borç krizlerini önlemek; (ii) yabancı yatırımcıların bölge ekonomilerine olan güvenini artırmak; (iii) kredi sağlayıcılardan kolayca dış kaynak bulabilmek; (iv) makroekonomik istikrarı ve ekonomik büyümeyi desteklemek.

ECOWAS, Afrika kıtasında, 1975 yılında Lagos Antlaşmasıyla kurulan bölgesel bir entegrasyondur. ECOWAS'ın kuruluş antlaşmasının birinci maddesinde de belirtildiği gibi temel amacı, üye ülkeler¹ arasında tüm ekonomik alanlarda iş birliğini geliştirmek ve üye ülkeler arasındaki ihracat ve ithalatta gümrük tarifelerinin ve diğer ticaret engellerini ortadan kaldırmaktır (Anyanwu, 1993:389). ECOWAS Afrika kıtasında 5,1 milyon km² bir coğrafi alanı kapsamaktadır ki, bu alan Afrika kıtasının %17'sini oluşturmaktadır.² Dünya Bankası (2019) 2017 yılı verilerine göre birliğe üye ülkelerin nüfusu yaklaşık 367 milyondur, bu rakam toplam nüfusu 1,2 milyar olan Afrika nüfusunun %30'una karşılık gelmektedir. Birlik üyesi ülkelerin ortak özellikleri; üretimde düşük verimlilik ve yüksek maliyet, ihracatın ithalatı karşılamada yetersiz kalması, yüksek işsizlik oranları, dış borç stoku/GSYH ve dış borç stoku/ihracat oranlarının yüksek olmasıdır. ECOWAS ülkelerinin çoğu için dış borçlar artan bir seyir göstermektedir. ECOWAS bölgesinde, ortalama olarak, dış borçların GSYH'ye oranı 2013 yılında %13.5 iken 2018 yılında bu oran %23.7'ye yükselmiştir. ECOWAS ülkeleri, 2018 yılında, ortalama olarak, gelirlerinin %17'sini dış borçlarının ödenmesinde kullanmışlardır (African Development Bank, 2019:18). Grafik 1, ECOWAS ülkelerinde dış borçların ihracata oranlarının seyrini göstermektedir.

Grafik 1. ECOWAS Ülkelerinin Dış Borç/İhracat Rasyolarının Trendleri

Not: Şekillerin dikey ekseninde toplam dış borç stokunun ihracata oranı, yatay ekseninde yıllar gösterilmiştir [Kaynak: WDI (2019)].

ECOWAS ülkelerinin 2012-2017 dönemi için sosyo-ekonomik göstergeleri Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1 genel olarak değerlendirildiğinde bu dönemde (i) Nijerya en yüksek kişi başına düşen milli gelire sahip ülkedir; (ii) Ghana en yüksek ekonomik büyüme performansı gösteren ülkedir; (iii) Gambia en düşük ihracat yapan ülkedir; (iv) Nijerya ve Ghana en fazla ithalat yapan ülkelerdir; (v) Yeşil Burun Adaları, Gana ve Nijerya görece olarak en iyi insani gelişme endeks değerlerine sahiptirler; (vi) Yeşil Burun Adaları, Gana ve Senegal en düşük yolsuzluk algılama endeksine sahiptirler; (vii) Gine, Nijerya ve Nijer en kırılgan ülkelerdir; son olarak Ghana en iyi yatırım yapma iklimine sahip ülkedir.

Tablo 1
ECOWAS Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Göstergeleri (2012-2017 Ortalaması)

	KBDMG	EB (%)	NH (%)	İhracat	İthalat	İGE	YAE	KDE	İYE
Benin	849	4,8	2,1	2.560	3.733	165	88	74	165
Burkina Faso	655	5,5	2,5	3.137	4.237	183	79	40	152
Gambiya	473	3,5	2,6	240	407	172	126	53	147
Gana	1.567	6,1	1,8	16.963	21.596	139	66	106	81
Gine	738	6	2	2.709	5.937	179	146	12	172
Mali	797	4,2	2,4	3.270	5.284	179	113	41	147
Nijer	391	6,4	3,2	1.480	2.851	187	106	18	167
Nijerya	2.629	3	2,1	86.257	59.047	154	140	15	153
Senegal	1.006	5,2	2,3	4.196	6.876	163	72	63	160
Sierra Leone	590	5	1,8	1.180	2.351	181	122	33	143
Togo	584	5,1	2,3	1.917	2.749	164	120	46	155
Yeşil Burun Adaları	3.172	1,8	1	706	1.038	125	41	96	123

Not 1: KBDMG kişi başına düşen milli geliri, EB ekonomik büyümeyi, NH yıllık nüfus artış hızını, İGE insani gelişme endeksini, YAE yolsuzluk algı endeksini, KDE kırılan devletler endeksini ve İYE iş yapma kolaylığı endeksini göstermektedir; Not 2: KBDMG cari ABD doları, ihracat ve ithalat değerleri cari milyon ABD doları cinsindedir.

Kaynak: WDI (2019), Human Development Report (2013-2018), Corruption Perceptions Index (2012-2017), Fragile States Index (2012-2017), Doing Business (2012-2017).

ECOWAS ülkeleri altın, elmas, demir, uranyum, alüminyum, ham petrol, fosfat, boksit, manganez, kalay gibi zengin doğal kaynaklara sahiptirler. Örneğin, Gana ve Nijerya zengin ham petrol ve altın kaynaklarına sahipken; Liberya, Sierra Leone ve Fil Dişi Sahilleri zengin elmas yataklarına sahiptir. Diğer yandan, Gine Bissau, Gine, Sierra Leone ve Liberya boksit ve demir rezervleri açısından zenginken; Mali, Senegal, Gine Bissau ve Togo büyük fosfat rezervlerine sahiptir. ECOWAS bölgesi doğal kaynaklar açısından zengin olsa da 1980-2015 periyodunda yıllık olarak ortalama %3.6 oranında büyümüştür (WDI, 2019). Franca (2017) bölgedeki düşük ekonomik büyümeyi, özellikle önemli bir petrol ihracatçısı olan Nijerya için, büyük oranda petrol fiyatlarındaki düşümlere bağlamaktadır. Diğer yandan Okafor (2017), panel veri yöntemi ve 2005-2017 yılları arası zaman serilerini kullanarak ECOWAS ülkeleri için ekonomik büyümenin belirleyicilerini incelemiştir. Yazar terörün, iç karışıklıkların, genç işsizlik oranlarının, ölüm oranlarının ve doğal kaynak rantlarının ECOWAS ülkelerinde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini tespit etmiştir. Seck'e (2016) göre ECOWAS bölgesi düşük yatırım, düşük tasarruf ve zayıf kredi notlarından dolayı uluslararası finans kaynaklarına düşük erişim geçmişine sahip olduğundan kişi başına düşük milli gelir düzeyine sahiptir.

Presbitero'ya (2010) göre özellikle Sahra-Altı Afrika ülkelerinde, dışsal (petrol şokları, emtia fiyatlarındaki değişimler ve faizlerdeki artışlar) ve içsel faktörler (bütçe açıkları, yolsuzluk, yurtiçi tasarrufların ve sermaye birikimlerinin yetersizliği, siyasi istikrarsızlıklar, savaşlar, iç karışıklıklar, altyapı projelerinin tamamlanabilmesi için kamu harcamalarında meydana gelen yüksek artışlar, kronikleşmiş dış ticaret açıkları ve her dönemde dövize duyulan ihtiyaç) dış borç kullanımını artırmıştır. ECOWAS üyesi Nijerya ve Yeşil Burun Adaları dışındaki tüm üye ülkeler Dünya Bankası'nın Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler (HIPC) kategorisinde yer almaktadır.

Dış borç, özellikle gelişmekte olan ve sermaye yetersizliği sorunuyla karşı karşıya olan ülkelerin, ekonomik büyüme ve kalkınmaları için kullandıkları önemli bir dış kaynaktır. Dış borçlar bu ülkelerde harcama-gelir açığını kapatmada önemli bir rol oynar (Panizza, 2008). Ancak, aşırı borçlanma ya da sürdürülemez dış borçlar ülke ekonomilerini birkaç yoldan olumsuz etkiler (Sutherland vd., 2012). Birincisi, bir ülkenin dış borçlarının GSYH'ye oranı yükseldikçe ülkenin risk primi ve buna paralel olarak toplam borçlar için ödenen faizler artar. Faiz artışları hane halkı gelirlerini ve tasarruflarını düşürür, bunun sonucunda sermaye birikimi (yatırımlar) azalır ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenir (Qureshi ve Liaquat, 2020). İkincisi, dış borçlarını geri ödeyebilme konusunda sorun yaşayan ülkelerin uluslararası finansal piyasalarda güvenilirlik düzeyi düşer ve dış borç servisinin artan faiz yüküyle birlikte makroekonomik sorunlar baş gösterir. Üçüncüsü, bir ülke parasını aşırı değerlendirerek cari açığı ve ekonomik kırılganlığı artırır. Dördüncüsü, tüketimi teşvik ederek özel tasarrufları azaltabilir. Son olarak, artan dış borçlar iktisadi aktörleri gelecekte vergi oranlarının artırılacağı beklentisine iter.

Dış borçların makroekonomik değişkenler üzerine etkileri konusunda çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. N'Zue (2020), 1990-2016 dönemi verilerini kullanıp, yatay-kesit ARDL modeli yardımıyla, 14 ECOWAS ülkesi için dış borç ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Yazar, kısa dönemde %45'nin, uzun dönemde ise %45.52'nin üzerindeki dış borç/GSYH oranlarının ekonomik büyümeyi azalttığını tespit etmiştir. Adamu ve Rasiah (2016) Nijerya için bir dış borç sürdürülebilirlik endeksi oluşturmuşlar ve yaptıkları ekonometrik çalışmada dış borçların sürdürülebilirliğinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini bulmuşlardır. Muhanji ve Ojah (2011), 24 Afrika ülkesi için dış borç/GSYH ve dış borç/ihracat oranlarının ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemişlerdir. Yazarlar, %80'nin üzerindeki dış borç/GSYH ve %60'ın üzerindeki dış borç/ihracat oranlarının ekonomik büyümeyi negatif etkilediklerini bulmuşlardır. Mensah vd. (2019) Afrika ülkelerini örneklem aldıkları çalışmalarında dış borç/GSYH oranının %50-80'nin üzerinde olması durumunda dış borçların ekonomik büyümeyi azalttığını belirlemişlerdir. Siddique vd. (2016) 40 Ağır Borçlu Yoksul Ülke (HIPC) örneğinde 1970-2007 dönemi verilerini kullanıp dış borç/GSYH oranının ekonomik büyüme üzerine etkisini panel ARDL yöntemiyle incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre, dış borç/GSYH oranlarındaki artış, ekonomik büyümeyi hem kısa hem de uzun dönemde olumsuz etkilemektedir. Ouyang ve Rajan (2014) yaptıkları çalışmada dış borç/GSYH oranlarının belirli bir eşik değerinden sonra ihracat büyümesini negatif etkilediğini tespit etmişlerdir. Dış borçların emek verimliliği üzerine etkisini inceleyen Wamboye ve Tochkov (2015), dış borçların emek verimliliğini düşürdüğünü ortaya koymuşlardır. Yabancı direkt yatırım-ekonomik büyüme ilişkisinde dış borçların rolünü inceleyen Tanna vd. (2018), dış borçların belirli bir eşik değerinden sonra doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Okafor ve Tyrowicz (2009), Afrika, Latin Amerika ve Karayip ülkeleri için 1975-2004 dönemi verilerini kullanarak dış borçlarla yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişkiyi incelemişler ve yüksek dış borçların uzun dönemde yurtiçi tasarrufları düşürdüğünü bulmuşlardır. Clements vd. (2003) ve Hansen (2004) ise, yüksek dış borçların yurtiçi yatırımları negatif olarak etkilediğini saptamışlardır. Fofack (2009), Sahra-Altı Afrika ülkelerinde dış borçlarla sermaye çıkışları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve ülkelerin çoğunda yüksek dış borçların sermaye çıkışlarını artırdığını tespit etmiştir. Ayrıca, yaptığı nedensellik analizinde dış

borçların sermaye çıkışlarına neden olduğunu da bulmuştur. Loko vd. (2003), 51'inin Ağır Borçlu Yoksul Ülke (HIPC) olduğu toplam 67 düşük gelirli ülke için, 1985-1999 dönemi verilerini kullanarak, dış borçların yoksulluk üzerine etkisini incelemişler ve dış borçların bu ülkelerde yoksulluğu artırdığını tespit etmişlerdir. ECOWAS bölgesi için işsizliğin makroekonomik belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında Folawewo ve Adebaje (2017), dış borçlarla işsizlik arasında zayıf negatif bir ilişki bulmuşlardır.

Zaman serisi ve panel veri analizlerine dayanan bu çalışmada, ECOWAS ülkelerinde dış borçların sürdürülebilirliğini test etmek için kırılmasız/kırılmalı durağanlık ve eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Birim kök testleri, eşbütünleşme testi ve panel birim kök testleri ve panel eşbütünleşme test sonuçlarına göre ECOWAS üyesi ülkelerde dış borçlar sürdürülemezdir. Bu bulgulara göre uzun dönemde üye ülkelerde dış borç stokları ve ihracat ortak hareket etmemektedir. Bir başka ifadeyle, dış borç stoku ile ihracat arasında uzun dönemde bir denge ilişkisi yoktur. Bu bulgular, aynı zamanda, üye ülkelerin ihracat gelirlerini yeteri kadar artıramadıkları için ileride karşılaşılabilecekleri sert dış şoklara karşı savunmasız olabilecekleri anlamına gelmektedir.

Çalışmamız, üç açıdan mevcut literatüre katkı yapmaktadır. Birincisi, bildiğimiz kadarıyla ECOWAS ülkelerinde dış borçların sürdürülebilirliği konusunda az sayıda çalışma bulunmaktadır, dolayısıyla çalışma bu alandaki boşluğu dolduracaktır. İkincisi, bu çalışma dış borçların sürdürülebilir olup olmadığını test etmek için hem kırılmasız hem de kırılmalı birim kök testlerini kullanmaktadır. Üçüncüsü, çalışma sadece zaman serilerini değil aynı zamanda panel veri yöntemini de kullanmaktadır.

Çalışmanın kalan kısmı beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, dış borç kavramı ve sürdürülebilirlik ile ilgili bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Üçüncü bölüm, konuyla ilgili literatüre ayrılmıştır. Veriler ve tahmin stratejisi dördüncü bölümde açıklanmıştır. Bulgular ve tartışması beşinci bölümde verilmiştir. Son bölümle çalışma sonuçlandırılmıştır.

Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Ölçülmesi

Uluslararası Para Fonu (IMF) (2003:5) dış borcu, hükümetlerin uluslararası finans kurumlarından ya da yabancı devletlerden döviz cinsinden aldıkları ve gelecekte anapara ve faiz ödemesi yükümlülüğü bulunan sermaye akımları olarak tanımlamaktadır. Dış borç literatürü incelendiğinde, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmasında küresel faiz oranları, ödemeler bilançosu açıkları, artan mali harcamalar ve yetersiz yurtiçi tasarruflar olmak üzere dört önemli faktör öne çıkmaktadır (Edo, 2002). Genel olarak değerlendirildiğinde, küresel faiz oranlarındaki artış, ödemeler bilançosundaki açıklar, artan mali harcamalar ve yetersiz yurtiçi tasarruflar dış borçlanmayı artırır. Dış borçlar ekonomik altyapı yatırımları (enerji, taşımacılık ve iletişim) için kullanılırsa bu yatırımlardan elde edilen gelirlerle ileride finanse edilmeleri kolaylaşır. Ancak, dış borçların kamu tüketim harcamalarının finansmanında kullanılması geri ödenmesinde sorunlara yol açabilir (African Development Bank, 2019).

Aşırı dış borçlanma belli bir eşik değerinden sonra sürdürülemez hale gelebilir. Krugman (1988:253), dış borç sürdürülebilirliğini, borçlu ülkenin cari dönemde ve gelecekteki yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyeti olarak tanımlamaktadır. Ekonomik büyüme oranı, reel faiz oranı ve birincil bütçe dengesi dış borçların

sürdürülebilir olmasında önemli rol oynarlar. Reel faiz oranlarının büyüme oranından yüksek olması durumunda dış borç stoku artar ve marjinal tüketim eğilimi düşer. Bu durum refah kaybına neden olur ve ülkenin borç tuzağına girme olasılığı da artar (Milbourne, 1997: 11-12). Ekonominin birincil açık; yani faiz dışı bütçe fazlası vermesi durumunda, dış borç faizlerinin tamamının veya belli bir kısmının tekrar borçlanmaya ihtiyaç kalmadan ödenebileceğini gösterdiği için dış borç stokunun GSYH içerisindeki payını düşürecektir. Yukarıda söz edilen faktörlerin dışında, net ihracat, reel döviz kurları, cari dış borç düzeyi ve uzun dönemli diğer sermaye akımları (işçi dövizleri vb.) dış borçların sürdürülebilirliğini etkileyen diğer faktörlerdir.

Teorik olarak, ülkelerin iç borç ve dış borçlarının sürdürülebilirliğinin analizi yapısal olarak benzerdir. Her ikisinin yapısı da hükümetlerin zamanlar arası bütçe kısıtlamasına dayanmaktadır. İç borçların sürdürülebilirliği, kamu açığının finansman kısıtlamasına dayanır ve bunu faiz dışı açık ve nominal borç servisi üzerinden ödenmemiş borç değişimlerine bağlar. Diğer yandan, dış borçların sürdürülebilirliği, dış borç servisi ve gelecek dönem ihracatıyla ilişkilidir. Dış borç biriktirme sürecini ifade eden Denklem (1)'de B_{t+1} , $t+1$ zamanındaki dış borcu; NX_t t dönemindeki net ihracatı; r nominal faiz oranını; rB_t de t dönemindeki borcun faiz tutarını göstermektedir (Neaime ve Gaysset, 2017: 131).

$$B_{t+1} = (1 + r)B_t - NX_{t+1} \quad (1)$$

Denklem (1)'in periyodunu n kadar ileri götürüp topladığımızda, dışsal zamanlar arası kısıdını elde ederiz.

$$B_t = \sum_{j=1}^n \frac{NX_{t+j}}{(1+r)^{j+1}} + \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{B_n}{(1+r)^n} \quad (2)$$

(2) nolu denklemde, ikinci terimin dönem sayısı arttıkça sifıra yaklaşır, o zaman No-Ponzi-Game Kısıtlaması sağlanıyor demektir.

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{B_n}{(1+r)^n} = 0 \quad (3)$$

Denklem (3)'te yer alan No-Ponzi-Game Kısıtlaması (Ponzi Oyunu Kısıtlaması Olmayan), literatürde transversalite şartı olarak da bilinir, gelecekteki dış borçların bugünkü değerinin sifıra yaklaştığını ifade eder. Bunun gerçekleşmesi için payda bulunan dış borç (B)'nin faiz oranı r 'den daha yavaş büyümesi gerekir. Hükümet mevcut dış borcun faiz ödemelerini, sürekli yeni dış borç olarak finanse edemez. Bu durum, Denklem (3) ihlal edilmezse gerçekleşir ve Denklem (2)'de Denklem (4) halini alır. Dış borç sürdürülebilirliğini sağlamak için gereken çözülebilirlik şartı aşağıdaki gibidir:

$$B_t = \sum_{j=1}^n \frac{NX_{t+j}}{(1+r)^{j+1}} \quad (4)$$

Dış borçların sürdürülebilirliğini ölçmek için literatürde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Ancak bunlardan, rasyo analizleri, durağanlık testleri ve eş bütünleşme testleri sürdürülebilirlik konusunda kullanılan en yaygın görgül yöntemlerdir.

Birinci yöntem olan rasyo analizlerinde, Uluslararası Para Fonu (IMF), geliştirdiği Borç Sürdürülebilirlik Analizi (DSA) çatısı altında dört borç yükü rasyosu kullanmaktadır (Baduel ve Price, 2012). Bunlar sırasına göre, toplam dış borç stoku / GSYH (bu oran ülkenin gelir yaratma kapasitesi ile dış borç stoku arasındaki ilişkiyi gösterir), toplam dış borç stoku / ihracat (bu oran bir ülkenin döviz kazanma kapasitesi ile dış borç stoku arasındaki ilişkiyi gösterir), toplam dış borç servisinin bugünkü değeri / ihracat (bu oran yıllık ihracat gelirlerinin ne kadarının borç servisi için kullanıldığını gösterir), toplam dış borç servisinin bugünkü değeri / gelirler (bu oran yıllık ülke gelirlerinin ne kadarının borç servisi için kullanıldığını gösterir) oranlarıdır. Son iki rasyo, IMF tarafından Ağır Borçlu Yoksul Ülkeleri (HIPC) belirlemede kullandığı dış borç sürdürülebilirlik rasyolarıdır (IMF, 2003:174). IMF (2017) ülkeleri dış borç taşıma kapasiteleri için (zayıf, orta ve güçlü) Tablo 2’de verilen eşik değerlerini baz almaktadır.

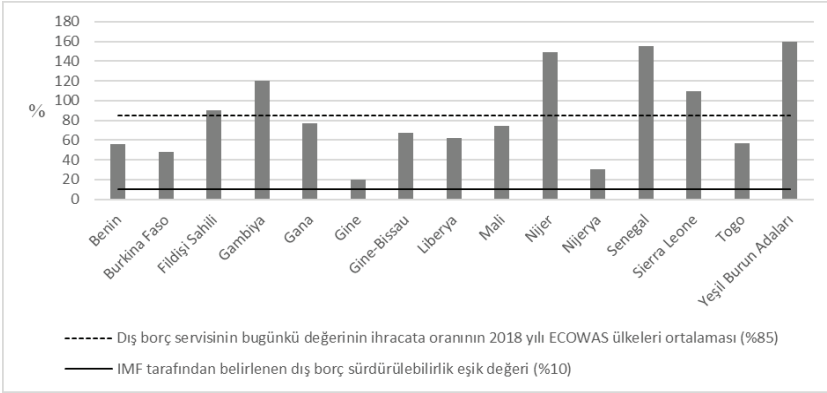
Tablo 2
Dış Borç Sürdürülebilirlik Eşik Değerleri

Borç taşıma kapasitesi	Dış Borçların Bugünkü Değeri (%)		Dış Borç Servisinin Bugünkü Değeri (%)	
	GSYH	İhracat	İhracat	Gelirler
Zayıf	30	140	10	14
Orta	40	180	15	18
Güçlü	55	240	21	23

Kaynak: IMF (2017: 32)

Tablo 2’de verilen eşik değerlerine göre borç taşıma kapasitesi zayıf olan bir ülkenin dış borçlarının bugünkü değerinin GSYH’ye oranı ve ihracata oranı, sırasına göre, %30 ve %140’ı geçerse dış borçlar sürdürülemez olmaktadır. Benzer şekilde, borç taşıma kapasitesi zayıf olan bir ülkenin dış borç servisinin bugünkü değerinin ihracata oranı ve gelirlere oranı, sırasına göre, %10 ve %14’ü geçerse dış borçlar sürdürülemez olmaktadır. Diğer yandan, borç taşıma kapasitesi güçlü olan bir ülkenin dış borçlarının bugünkü değerinin GSYH’ye oranı ve ihracata oranı, sırasına göre, %55 ve %240’ı geçerse dış borçlar sürdürülemez olmaktadır. Benzer şekilde, borç taşıma kapasitesi güçlü olan bir ülkenin dış borç servisinin bugünkü değerinin ihracata oranı ve gelirlere oranı sırasına göre %21 ve %23 geçerse dış borçlar sürdürülemez hale gelir. ECOWAS ülkelerinde 2018 yılı için dış borç servisinin bugünkü değerinin ihracata oranı Şekil 2’de gösterilmiştir. Grafik 2’de görüldüğü gibi tüm ECOWAS ülkelerinde dış borç servisinin bugünkü değerinin ihracata oranının ortalaması 2018 yılında %85’dir. Bu oran IMF tarafından belirlenen (dış borç taşıma kapasitesi zayıf) %10 üzerinde olduğundan ECOWAS ülkelerinin tamamında dış borçların sürdürülemez olduğu görülmektedir.

İkinci yöntem, dış borç serilerinin durağanlığının test edilmesidir. Dış borç serileri durağan değilse, o zaman dış borç sınırlar içinde kalmadan büyüyor demektir. Bu durum, sonraki borcun da sınırsız şekilde büyüdüğünü, dolayısıyla dış borcun sürdürülebilir olmadan büyüdüğünü ifade eder. Bu ayrıca, Denklem (3)’deki No-Ponzi-Game kısıdının da ihlalidir.

Grafik 2. Dış Borç Servisinin Bugünkü Değerinin İhracata Oranı
Kaynak: WDI (2019)

Durağan bir dış borç serisi, serinin zamanla belirli bir ortalamaya geri döndüğü ve sınırsız büyümediği anlamına gelir. Bu durumda, dış borç kontrol altına alınabileceği için sürdürülebilir olacaktır. Ayrıca Feve ve Henin'e (1998) göre, dış borçların uzun vadede sürdürülebilir olması için, dış borcun ihracata oranının durağan olması gerekir (etkili sürdürülebilirlik koşulu) ya da borcun sürdürülemez olduğu hipotezi kabul edilmelidir (Neaime ve Gaysset, 2017: 131).

Dış borçların sürdürülebilirliğini ölçmede kullanılan son yöntem, eşbütünleşme testlerini kullanılarak, toplam dış borç stokları ile ihracat arasındaki uzun dönemli denge ilişkisinin incelenmesidir. Toplam dış borç stokları ile ihracat arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı dış borçlarının sürdürülebilir olduğunu gösterir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoksa dış borçlar sürdürülemezdir (Leachman ve Francis, 2000). Eşbütünleşme testleri hem tek ülke hem de panel için yapılabilmektedir.

Literatür Taraması

Dış borçların sürdürülebilirliğinin test edilmesine yönelik yapılmış çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, sürdürülebilirlik konusunun iyi anlaşılması, değerlendirilmesi ve uygun politikaların geliştirilmesi açısından önemlidir.

Dış borçların sürdürülebilirliğini belirlemeye yönelik yapılan ilk çalışmalar, dış borç servisi kapasitesini belirlemeye yönelik olmuştur. Yapılan ekonometrik çalışmalarda logit ve doğrusal modeller kullanılmıştır. Kurulan modellerin bağımlı değişkeni, borcun ertelenme olasılığı olmuştur.

Son yıllarda ülkelerin iç veya dış, kamu veya özel borçlarının sürdürülebilirliğini incelemek için birim kök ve eşbütünleşme testleri sıkça kullanılmaktadır. Ekonometrik olarak kurulan bu modellerde, kamu borçlarının sürdürülebilirliğini test etmek için kamu gelir ve giderleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, dış borçların sürdürülebilirliğini test etmek için ihracat ve ithalat arasında veya ihracat ve dış borç stokları arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı analizlerle araştırılmaktadır.

Glasberg ve Ward (1993) çalışmalarında, 43 gelişmekte olan ülkenin 1973-1985 dönemi verilerini kullanarak dış borçlarının sürdürülebilirliğini ve dış borç stokları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmalarında EKK (En Küçük Kareler) ve panel veri yöntemlerini kullanmışlardır. Ekonometrik analizlerde GSYH, dış borç stoku, dış borç servisi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kullanmışlardır. Yazarlar, dış borçların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ve dış borç servislerinin sürdürülemez olduğunu bulmuşlardır.

Chowdhury (2001), 35 ağır borç yüklü yoksul ülkenin ve 25 orta gelirli ülkenin 1982-1999 dönemlerini kapsayan panel veri çalışması yapmıştır. Dış borçların sürdürülebilirliğini ölçmek için oluşturduğu modelde bağımlı değişken, kişi başına düşen GSYH'nin büyüme oranıdır. Bağımsız değişken olarak dış borç stoklarının, dış borç servislerinin, yatırımların, para arzının, ihracat artış hızının, kamu harcamalarındaki artış hızının GSYH'ye oranını ve dış borç stoku ile dış borç servisinin ihracata oranlarını kullanmıştır. Panel çalışmasından elde ettiği sonuçlarda, her iki ülke grubu için, dış borç stokları ve dış borç servisinin/GSYH arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit etmiştir. Diğer değişkenler için sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Yazar, iki ülke grubu için dış borçların sürdürülemez olduğunu saptamıştır.

Arize (2002), 1973:2-1998:1 dönemleri arası çeyreklik veriler kullanarak, 13'ü Asya'da, 5'i Ortadoğu, 9'u Afrika, 7'si Avrupa, 12'si Latin Amerika ve 4'ü Pasifik (ABD ve Kanada dâhil) ülkelerinden oluşan toplam 50 ülkenin ihracatı ile ithalatı arasında eşbütünleşme ilişkisini araştırmıştır. Ekonometrik analizlerde ihracat ve ithalat değerlerinin GSYH'ye oranları kullanılmıştır. Serilerin durağanlığının sınanması için ADF birim kök testi ve ardından Johansen-Juselius eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre 50 ülkenin 35'inde ihracat ile ithalat eşbütünleşiktir. Ayrıca, Meksika hariç tüm ülkelerde Stock ve Watson (1988) testi ile eşbütünleşme ilişkisi doğrulanmıştır. Analizlerde dikkat çeken bir başka sonuç ise, Ortadoğu, Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin diğer bölgelerde bulunan ülkelere kıyasla daha istikrarsız eşbütünleşme ilişkisine sahip olmalarıdır.

Keating ve Keating (2003) 1970 – 1999 dönemi yıllık zaman serilerini kullandıkları çalışmalarında, Latin Amerika ülkelerinden Arjantin, Brezilya, El Salvador, Guatemala, Meksika, Şili, Kolombiya, Panama, Peru ve Venezuela'nın dış borçlarının sürdürülebilirliğini, ekonomik büyüme ve dış borçlar ilişkisi içerisinde, dış borç servisi (dış borç anapara ve faiz) ödeyebilme gücü çerçevesinde araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre Latin Amerika ülkelerinin dış borç stokları, bu ülkelerin dış borç servisi ödeyebilme gücünden daha hızlı arttığından dış borçları sürdürülemezdir.

Azgün (2005) çalışmasında, dış borçların sürdürülebilirliğini test etmek için zamanlar arası bütçe kısıdını kullanmıştır. Türkiye'yi örnek alan ve 1981-2004 dönemini kapsayan çalışmada Sawada'nın (1994) önerdiği muhasebe özdeşliğini temel alarak Hakkio-Rush (1991) modeli ile belirlenen sürdürülebilirlik koşullarını incelemiştir. Çalışmasında kullandığı ihracat ve ithalat serilerinin durağanlığını sınamak için ADF birim kök testi, eşbütünleşme için Johansen ve Engle-Granger eşbütünleşme testlerini kullanmıştır. Elde edilen sonuçlar, 1981-2004 döneminde Türkiye'nin dış borçlarını ödeyebilme yeteneğine sahip olduğunu ve dış borçlarının sürdürülebilir olduğunu göstermiştir.

Muhanji ve Ojah (2011), gelişmekte olan 24 Afrika ekonomisinin dış borç sürdürülebilirliği ile dış borç yönetimi konularını panel veri yöntemini kullanarak araştırmışlar ve Afrika ülkelerini, Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri ile karşılaştırmışlardır. Çalışmada kullanılan model Afrika, Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri için test edilmiştir. Değişken olarak dış borçların GSYH'ye ve ihracata oranlarını kullanmışlardır. Rasyolar için kullanılan eşik değerleri DSA temel alınarak oluşturulmuş ve bölgelerin ekonomik ve yapısal özellikleri göz önünde bulundurularak farklı düzeylerde olmuştur. Araştırmaya göre uluslararası kuruluşlar ve kalkınma ajansları tarafından desteklenmesine rağmen gelişmekte olan Afrika ülkelerinde dış borçların sürdürülebilirliği konusunda düşük düzeyde bir ilerleme sağlanabilmiştir. Elde edilen bulgular, bu ülkelerde dış borçların sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Yazarlar, sürdürülebilirlik koşulu için etkin döviz kuru politikalarının önemine değinmiş, bununla birlikte Afrika ülkelerinin kronik sorunu olan kötü devlet yönetimi ve uygulamalarının iyileştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Llorca (2017) çalışmasında yükselen ve gelişmekte olan 24 Asya ülkesi için 1993-2014 dönemi verilerini kullanıp dış borçların sürdürülebilirliğini panel veri yöntemiyle test etmiştir. Analiz için ihracat ve ithalat serilerini kullanmış ve iki seri arasındaki eşbütünlük ilişkisini ikinci nesil panel eşbütünlük testi ile sınamıştır. Yazarın elde ettiği sonuçlar, ihracat ile ithalat arasında uzun dönemde bir denge ilişkisini ortaya koymuş, dolayısıyla Asya ülkelerinde dış borçlar sürdürülebilirlerdir.

Dış borçların sürdürülebilirliğini, Neaime ve Gaysset (2017) gelişmekte olan 4 MENA ülkesi (Mısır, Tunus, Fas ve Ürdün) için test etmişlerdir. Çalışmalarında, 1975-2015 dönemini kapsayan zaman serilerini kullanarak birim kök ve Johansen-Juselius (1990) eşbütünlük testleri ile uzun dönemli ilişkiyi araştırmışlardır. ADF ve PP birim kök testleriyle dış borç, ihracat, ithalat serileri ile dış borcun ihracata oranı ve dış borcun GSYH'ye oranının durağanlıkları sınanmıştır. İhracat ve ithalat serileri bütün ülkelerde birinci farkta durağan, dış borç serisi Fas ve Tunus'ta düzeyde, Mısır ve Ürdün'de birinci farkta durağan çıkmıştır. Diğer yandan dış borcun ihracata oranı (ED/X) Fas ve Tunus'ta düzeyde $I(0)$, Mısır ve Ürdün'de ise birinci farkta durağan $I(1)$ çıkmıştır. Feve ve Henin'in (1998) etkili sürdürülebilirlik koşuluna göre Fas ve Tunus'un dış borçları sürdürülebilirken, Mısır ve Ürdün'nün dış borçları sürdürülebilir değildir. Eşbütünlük testi sonuçlarına göre Mısır ve Ürdün'ün dış borçları ile ihracatları ve ihracatları ile ithalatları eşbütünlük değildir. Diğer yandan, Fas ve Tunus'ta ihracat ile ithalat eşbütünlüktür. Bu sonuçlar, Mısır ve Ürdün'ün dış borçlarının sürdürülemez, Fas ve Tunus'un dış borçlarının sürdürülebilir olduğuna işaret etmektedir.

Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Ekonometrik analizlerde Benin, Burkina Faso, Gambiya, Gana, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo için 1970-2017, Gine için 1986-2017, Yeşil Burun Adaları için 1980-2017 dönemlerini kapsayan dış borç stoku ihracat rasyosu (ED/X), toplam dış borç stoku (ED) ve ihracat (X) serileri kullanılmıştır.³ Son iki seri logaritmik forma dönüştürülmüştür. Verilerin tamamı Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) veri tabanından derlenmiştir. Kullanılan zaman serileri, cari ABD doları cinsindedir. Dış borç stoku ihracat rasyosu (ED/X) giriş bölümünde

Grafik1’de, toplam dış borç stoku (ED) ve ihracat (X) serilerinin grafikleri ise Ek 1-2’de gösterilmiştir.

Çalışmada, ekonometrik yöntem olarak hem zaman serisi hem de panel veri yöntemleri kullanılmıştır. Ekonometrik analiz serilere kırılmasız ve kırılmalı birim kök testleri ile başlamaktadır. İkinci aşama olarak seriler arasında eşbütünleşmenin varlığı Johansen-Jusselius (1990) testi ile her ülke için sınanmıştır. Üçüncü aşamada panel veri yöntemi uygulanmıştır. Bu aşamada ilk olarak yatay-kesit bağımlılık testi, daha sonra uygun olan panel birim kök testleri yapılmıştır. Son olarak uygun olan panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Ekonometrik analizlere başlarken, öncelikle serilerin durağanlığının test edilmesi için kırılmasız ADF (Dickey-Fuller, 1981), PP (Phillips-Perron, 1988) ve kırılmalı Lee-Strazicich LM (2003) birim kök testleri kullanılmıştır. Serilerin durağanlığı sağlandıktan sonra ilk önce her ülke için Johansen eşbütünleşme, daha sonra panel eşbütünleşme testleri kullanılarak, toplam dış borç stokları ile ihracat arasındaki uzun dönemli denge ilişkisi araştırılmıştır. Ekonometrik testler için Eviews 9 ve Stata 13 paket programları kullanılmıştır.

Bulgular

ECOWAS ülkelerinde dış borçların ihracata oranının, dış borç stokunun ve ihracat serisinin ADF, PP ve Lee -Strazicich durağanlık testleri ile sınanmıştır, test sonuçları, Tablo 3 ve Tablo 4’te sunulmuştur. Tablo 3’te verilen sonuçlara göre ECOWAS ülkelerinin tamamında, toplam dış borçların ihracata oranının durağan olmadığı görülmektedir. Ayrıca, dış borç ve ihracat serileri de durağan değildir. Tablo 4’te sunulan kırılmalı birim kök testi sonuçlarına göre Burkina Faso ve Gana dışında, tüm ECOWAS ülkelerinde toplam dış borçların ihracata oranının durağan olmadığı görülmektedir. Ayrıca, dış borç stok ve ihracat serileri tüm ECOWAS ülkelerinde durağan değildir. Etkili dış borç sürdürülebilirlik koşuluna göre, kırılmasız ve kırılmalı birim kök testlerinin sonuçları, bu ülkelerde dış borçların sürdürülemez olduğunu göstermektedir.

Tablo 3
ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

	Değişkenler	ADF Birim Kök Testi Sonuçları			PP Birim Kök Testi Sonuçları		
		Düzyey	Birinci Fark	Sonuç	Düzyey	Birinci Fark	Sonuç
Benin	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Burkina Faso	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Gambiya	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Gana	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)

Gine	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Mali	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Nijer	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Nijerya	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Senegal	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Sierra Leone	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Togo	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
Yeşil Burun Adaları	ED/X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	ED	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)
	X	DD	DR	I(1)	DD	DR	I(1)

Not 1: ADF ve PP birim kök testlerinde uygun görülen gecikme uzunlukları; ADF testinde Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiştir. PP testi için uygun görülen bant genişliği Newey-West seçicisine göre uygulanmıştır. MacKinnon kritik değerlerinden %5 düzeyi istatistiksel anlamlı olarak seçilmiştir; Not 2: DD serinin durağan olmadığını, DR durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4
Lee-Strazicich LM Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişkenler	Düzyey (Model C)				Birinci Fark (Model C)			
		t ist.	Kırılmalar		Sonuç	t ist.	Kırılmalar		Sonuç
			k ₁	k ₂			k ₁	k ₂	
Benin	ED/X	-4.513 ^b (-6.312)	1980	1991	DD	-7.972 ^b (-6.312)	1981	1991	DR
	ED	-4.575 ^c (-6.152)	1981	2004	DD	-7.638 ^b (-5.917)	1980	2007	DR
	X	-4.464 ^a (-6.185)	1982	1999	DD	-7.952 ^a (-6.108)	1974	1978	DR
Burkina Faso	ED/X	-6.269 ^b (-6.166)	1997	2005	DR	-7.536 ^b (-6.166)	1996	2005	DR
	ED	-4.561 ^b (-6.175)	1976	1994	DD	-7.352 ^a (-6.108)	1974	1977	DR
	X	-4.294 ^b (-6.185)	1984	2001	DD	-6.744 ^b (-6.312)	1998	2011	DR

Gambiya	ED/X	-4.010 ^c (-5.917)	1979	2010	DD	-7.032 ^b (-6.288)	1985	2001	DR
	ED	-3.882 ^c (-6.108)	1975	1986	DD	-6.974 ^b (-5.917)	1979	2011	DR
	X	-5.301 ^c (-6.108)	1982	1987	DD	-6.438 ^c (-6.312)	1983	1992	DR
Gana	ED/X	-8.724 ^b (-6.108)	1979	1984	DR	-8.458 ^b (-6.108)	1977	1983	DR
	ED	-4.268 ^c (-6.166)	1996	2006	DD	-7.890 ^c (-6.108)	2003	2008	DR
	X	-5.415 ^b (-6.185)	1983	2001	DD	-7.182 ^b (-6.108)	1980	1985	DR
Gine	ED/X	-6.145 ^c (-6.185)	1996	2006	DD	-8.859 ^a (-6.108)	1990	1996	DR
	ED	-6.002 ^c (-6.152)	1993	2010	DD	-9.053 ^c (-6.175)	2002	2010	DR
	X	-5.307 ^c (-6.375)	1998	2008	DD	-6.803 ^b (-5.917)	1990	2011	DR
Mali	ED/X	-3.755 ^c (-6.185)	1983	1999	DD	-7.201 ^c (-6.152)	1978	2005	DR
	ED	-3.651 ^b (-6.375)	1986	2004	DD	-8.142 ^b (-6.108)	2004	2009	DR
	X	-4.465 ^c (-6.152)	1979	2003	DD	-7.718 ^c (-6.185)	1978	2000	DR
Nijer	ED/X	-4.830 ^b (-6.288)	1991	2005	DD	-7.578 ^b (-6.201)	2002	2005	DR
	ED	-4.294 ^c (-6.152)	1980	2004	DD	-8.238 ^a (-6.108)	1974	1979	DR
	X	-3.858 ^b (-6.185)	1981	2002	DD	-7.576 ^a (-6.185)	1978	2001	DR
Nijerya	ED/X	-5.380 ^c (-6.185)	1982	1998	DD	-8.891 ^a (-6.108)	1974	1983	DR
	ED	-4.175 ^b (-5.917)	1984	2007	DD	-6.771 ^b (-5.917)	1981	2007	DR
	X	-4.682 ^c (-6.152)	1982	2004	DD	-7.448 ^a (-6.108)	1974	1983	DR
Senegal	ED/X	-5.782 ^c (-6.152)	1983	2004	DD	-6.323 ^c (-6.152)	1985	2006	DR
	ED	-4.495 ^c (-6.375)	1987	2004	DD	-6.495 ^a (-6.108)	1974	1985	DR
	X	-4.789 ^c (-6.152)	1976	2003	DD	-9.040 ^a (-6.108)	1974	1981	DR
Sierra Leone	ED/X	-4.197 ^c (-6.166)	1995	2003	DD	-9.821 ^b (-6.108)	1984	1988	DR
	ED	-3.708 ^b (-6.312)	1977	1993	DD	-6.279 ^b (-6.108)	2008	2011	DR
	X	-4.888 ^c (-6.166)	1985	1997	DD	-7.180 ^a (-6.108)	1974	1982	DR

Togo	ED/X	-4.200 ^b (-6.185)	1991	2008	DD	-6.982 ^a (-6.108)	1974	1981	DR
	ED	-5.959 ^c (-6.108)	1977	2009	DD	-8.301 ^b (-6.152)	1978	2006	DR
	X	-4.678 ^c (-6.185)	1978	2000	DD	-7.351 ^a (-6.108)	1974	1977	DR
Yeşil Burun Adaları	ED/X	-4.403 ^b (-6.185)	1987	2004	DD	-6.886 ^b (-6.152)	1987	2006	DR
	ED	-5.002 ^b (-5.917)	1987	2009	DD	-6.485 ^b (-5.917)	1984	2010	DR
	X	-5.816 ^c (-6.185)	1991	2004	DD	-6.291 ^c (-6.201)	2002	2006	DR

Notlar: Test istatistiğine ilişkin kritik değerler Lee ve Strazicich (2003)'ten elde edilmiştir. Parantez içerisindeki değerler %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Maksimum gecikme sayısı; a, b ve c sırasıyla 0, 1 ve 2 olmak üzere gösterilmiştir. k_1 birinci kırılmayı, k_2 ikinci kırılmayı göstermektedir. DD serinin durağan olmadığını, DR durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 5
Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Hipotezler	İz İst.	Kritik Değerler %5	Olasılık	Max-Eigen İstatistiği	Kritik Değerler %5	Olasılık
Benin	$r = 0$	12.21	15.49	0.14	11.54	14.26	0.12
	$r \leq 1$	0.67	3.84	0.41	0.67	3.84	0.41
Burkina Faso	$r = 0$	10.84	15.49	0.21	10.82	14.26	0.16
	$r \leq 1$	0.05	3.84	0.82	0.05	3.84	0.82
Gambiya	$r = 0$	10.20	15.49	0.24	8.86	14.26	0.29
	$r \leq 1$	1.65	3.84	0.19	1.65	3.84	0.19
Gana	$r = 0$	5.85	15.49	0.71	5.75	14.26	0.64
	$r \leq 1$	0.09	3.84	0.75	0.09	3.84	0.75
Gine	$r = 0$	14.25	15.49	0.07	12.18	14.26	0.10
	$r \leq 1$	2.08	3.84	0.14	2.08	3.84	0.14
Mali	$r = 0$	6.79	15.49	0.60	6.08	14.26	0.60
	$r \leq 1$	0.70	3.84	0.40	0.70	3.84	0.40
Nijer	$r = 0$	15.22	15.49	0.08	14.01	14.26	0.07
	$r \leq 1$	1.63	3.84	0.20	1.63	3.84	0.20
Nijerya	$r = 0$	13.18	15.49	0.11	10.61	14.26	0.17
	$r \leq 1$	2.46	3.84	0.11	2.46	3.84	0.11
Senegal	$r = 0$	12.90	15.49	0.11	12.47	14.26	0.09
	$r \leq 1$	0.52	3.84	0.46	0.52	3.84	0.46
Sierra Leone	$r = 0$	7.76	15.49	0.49	6.85	14.26	0.50
	$r \leq 1$	0.91	3.84	0.34	0.91	3.84	0.34
Togo	$r = 0$	11.45	15.49	0.18	11.27	14.26	0.14
	$r \leq 1$	0.19	3.84	0.65	0.19	3.84	0.65
Yeşil Burun Adaları	$r = 0$	8.31	15.49	0.43	8.30	14.26	0.34
	$r \leq 1$	0.09	3.84	0.92	0.09	3.84	0.92

Not 1: Toplam dış borç stoku ile ihracat arasındaki eşbütünleşme testi için uygun görülen gecikme uzunluğu Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerine göre; Benin, Burkina Faso, Gambiya, Gana, Gine, Mali, Nijer, Nijerya, Sierra Leone ve Togo için 1, Yeşil Burun Adaları için 2, Senegal için 3 seçilmiştir; Not 2: Eşbütünleşme vektör sayısı r ile gösterilmiştir. Testler doğrusal rassal olmayan eğilim ve bir sabit terim olduğu varsayılarak uygulanmıştır.

ECOWAS üyesi 12 ülkenin dış borçlarının sürdürülebilirliğini test etmek için dış borç stokları ile ihracatları arasında yapılan Johansen-Juselius eşbütünleşme sonuçları Tablo 5'te özetlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre bütün ülkelerde toplam dış borç stokları ile ihracat arasında eşbütünleşme bulunamamıştır. Bu durum, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket etmediklerini göstermektedir. Bir başka deyişle, toplam dış borç stokları ile ihracat arasında uzun dönemde bir denge ilişkisi yoktur, dolayısıyla ECOWAS ülkelerinde dış borçlar sürdürülemezdir.

Panel veri analizi için, 1986-2017 dönemi verileri kullanılıp ECOWAS ülkelerinde dış borç stokları ile ihracat arasındaki eşbütünleşme ilişkisi panel veri yöntemi ile test edilmiştir. Mekânsal taşma etkileri ve bölgeler arasındaki gözlemlenemez faktörlerden dolayı panel veri analizlerinde güçlü bir yatay-kesit bağımlılık ortaya çıkar (Breitung ve Pesaran, 2008). Globalleşme, ekonomik ve finansal entegrasyonlar ve ticaret blokları makroekonomik değişkenleri sınırlar boyunca ilişkili hale getirmektedir. Başka bir ifadeyle veriler, yatay-kesit olarak birbirleriyle bağımlı hale gelmektedir (Holly, Pesaran ve Yamagata, 2010). Panel veri yönteminde seriler arasında yatay-kesit bağımlılık ve eğitim heterojenliği varsa birinci nesil birim kök testleri ve eşbütünleşme testlerinin kullanılması uygun değildir. Tablo 6, tanımlayıcı istatistikleri, yatay-kesit bağımlılık testi (Pesaran, 2004) ve eğitim homojenlik test sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen sonuçlara göre, iki değişkende de yatay-kesit bağımlılık bulunmaktadır. Ayrıca, eğitim homojenlik test sonuçlarına göre, eğitim katsayıları homojen değil, aksine heterojendir.

Tablo 6

Tanımlayıcı İstatistikler, Yatay-Kesit Bağımlılık ve Eğitim Homojenlik Test Sonuçları

Değişkenler	Tanımlayıcı İstatistikler					Yatay Kesit Bağımlılık Testi		Eğitim Homojenlik Testi	
	Göz.	Ort.	Sth.	Min.	Max.	CD test	Ols-değ.	Δ	Δ_{adj}
lnED	384	21.44	1.45	18.54	24.41	13.74***	0.00	21.46***	22.19***
lnX	384	20.65	1.51	17.32	25.69	39.15***	0.00		

Notlar: Pesaran CD testinin $N(0,1)$ dağılımı altında boş hipotezi yatah kesitsel bağımsızlıktır. Eğitim homojenlik testinin boş hipotezi eğitim homojenliğidir. *** %1 düzeyinde anlamlılığı gösterir; Yatay-kesit bağımlılık testi için $xtcd$, eğitim homojenlik testi için $xtst$ Stata komutları kullanılmıştır.

Serilerde yatay-kesit bağımlılığın ve eğitim heterojenliğinin varlığı ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılmasını gerekli kılar. Dolayısıyla, durağanlık testi için, ikinci nesil birim kök testi olan ve serilerin yatay-kesit bağımlılığını hesaba katan, Pesaran (2007) panel birim kök testi (CIPS) kullanılmıştır. Tablo 7'de özetlenen sonuçlara göre hem dış borç stokları hem de ihracat, birinci farklarında durağan hale gelmektedir, $I(1)$.

Tablo 7
Pesaran (2007) Panel Birim Kök Testi (CIPS) Sonuçları

Değişkenler	Gecikme	Düzye		Birinci Fark		Sonuç
		Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	
lnED	0	-0.372	-0.785	-12.117***	-11.000***	I(1)
	1	0.366	0.242	-9.435***	-8.840***	I(1)
	2	1.641	3.019	-2.432***	-0.988***	I(1)
lnX	0	-0.724	-0.897	-13.831***	-13.304***	I(1)
	1	-0.053	0.103	-8.680***	-8.063***	I(1)
	2	-0.426	-0.771	-4.332***	-3.122***	I(1)

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı gösterir, testin boş hipotezi durağan olmama durumudur. Test için Stata multipturt komutu kullanılmıştır.

Dış borç stoku ve ihracat, serileri birinci farklarında durağan olduklarından ikinci nesil eşbütünleşme testi olan Westerlund (2007) kullanılmıştır. Tablo 8’de verilen sonuçlara göre dış borç stokları ile ihracat arasında eşbütünleşme bulunmamaktadır. Bu sonuç Johansen-Juselius eşbütünleşme testi sonuçlarıyla benzerdir, dolayısıyla ECOWAS ülkelerinde dış borçların sürdürülemez olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır.

Tablo 8
Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

İstatistik	Değer	Z-değeri	P-değeri	Güçlü P-değeri
Gt	-2.606	-1.021	0.154	0.470
Ga	-9.174	1.445	0.926	0.713
Pt	-7.506	-0.216	0.415	0.593
Pa	-8.811	0.069	0.527	0.557

Not: 300 tekrarlı Bootstrapping regresyon. H_0 : Eşbütünleşme yoktur, H_1 : Gt ve Ga testleri için her bir ülke için ayrı ayrı eşbütünleşmeyi test eder, Pt ve Pa testleri bir bütün olarak panel eşbütünleşmedir. Test için, Stata komutlarından xtwest kullanılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 12 ECOWAS ülkesinin verileri kullanılarak dış borçların sürdürülebilirliği incelenmiştir. Analizin ilk aşamasında kırılmasız ve kırılmalı birim kök testleri ve Johansen-Juselius eşbütünleşme testi kullanılmıştır. İkinci aşamada, panel veri yöntemi (yatay-kesit bağımlılık, eğim homojenlik testi, panel birim kök testi ve panel eşbütünleşme testi) uygulanmıştır. Birim kök testleriyle, toplam dış borçların ihracata oranının durağanlığı sınanmıştır. Kırılmasız ve kırılmalı birim kök testlerinin sonuçlarına göre 12 ECOWAS ülkesinin tamamında toplam dış borçların ihracata oranının durağan olmadığı tespit edilmiştir. Etkili dış borç sürdürülebilirlik koşuluna göre bu sonuç, bu ülkelerde dış borçların sürdürülemez olduğunu göstermektedir. Ayrıca, dış borçların sürdürülebilirliğini ölçmek için toplam dış borç stokları ile ihracat arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin varlığı araştırılmıştır. Her ülke için Johansen-Juselius eşbütünleşme yöntemi uygulanmıştır. Test sonuçları, tüm ülkelerde toplam dış borç stokları ile ihracatın eşbütünleşik olmadığını göstermiştir. Bu sonuç, değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkinin olmadığına delildir. Son olarak, panel eşbütünleşme test sonuçları, dış

borç stokları ile ihracat arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, toplam dış borç stokları ile ihracat arasında bir eşbütünlüşme ilişkisinin olmaması ECOWAS bölgesinde dış borçlarının sürdürülemez olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgular, Keating ve Keating (2003), Muhanji ve Ojah (2011) ve Neaime ve Gaysset'in (2017) (Fas ve Tunus için) sonuçlarıyla örtüşürken, Llorca (2017) ile çelişmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle öne çıkan politika önerilerimiz şunlardır: Genel olarak değerlendirildiğinde, ECOWAS ülkelerinin ekonomik dinamikleri benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla tüm ülkeler için benzer politika önerileri yapılabilir. ECOWAS ülkelerinde, dış borçlara daha az ihtiyaç duyulması için yurtiçi tasarrufların artırılması gerekir. Ayrıca dış borç oranlarının düşürülmesi ve ekonomik büyümenin kesintisiz devam etmesi için ihracat gelirlerinin artırılması sağlanmalıdır. Bu süreçte ihracat amaçlı yapılan her türlü üretimde verimliliğin artırılmasına çalışılmalıdır.

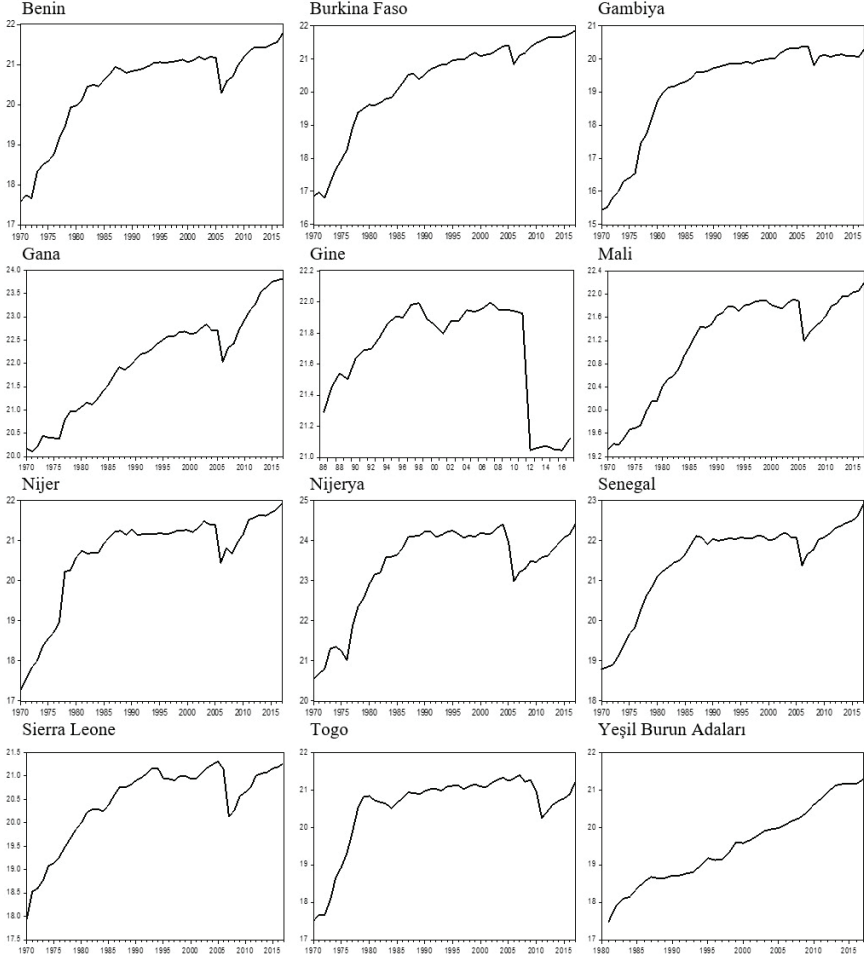
Kamu sektöründe mali disiplinin sağlanması ve borçlanmanın kontrol altında tutulması dış borçların sürdürülebilirliği için önemlidir. Bütçe açıkları ve cari açık, dış borçların en önemli kaynağıdır. Bu nedenle, ECOWAS ülkeleri bütçe açıklarını azaltılmalıdır. Dış borç bağımlılığını azaltmaya yönelik politikalar uygulanmalı ve borç dışı sermaye akımları teşvik edilmelidir.

Son olarak, Mensah vd.'nin (2018) belirttiği gibi Afrika ülkelerinin çoğunluğunda hukukun üstünlüğü zayıf ve kamu sektöründe yolsuzluklar yaygın olduğundan kamu kaynaklarının ve ödünç alınan fonların (dış borçların) yolsuz yöneticilerin ceplerine gitmesi ve etkin olmayan yatırımlara (beyaz fil yatırımları) yönlendirilmesi sıkça görülen bir durumdur. Bu çerçevede, iyi yönetim ve iyi işleyen kurumlar dış borçların alınması sürecinde ve nasıl kullanılması gerektiği konusunda etkin denetleyici bir rol oynayabilirler, dolayısıyla ECOWAS ülkelerinde politika yapımcılar iyi yönetimi ve kurumsal yapı iyileştirmeye yönelik politikalar uygulamalıdır.

Notlar/Notes

1. ECOWAS ülkeleri Benin, Burkina Faso, Gambia, Gana, Gine, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Togo, Yeşil Burun Adaları, Fildişi Sahili, Gine-Bissau ve Liberya'dan oluşmaktadır.
2. <http://ecowas.int/member-states>. Erişim tarihi (05.01.2020)
3. Veri yetersizliğinden dolayı, Fildişi Sahili, Gine-Bissau ve Liberya analizlere katılmamıştır.

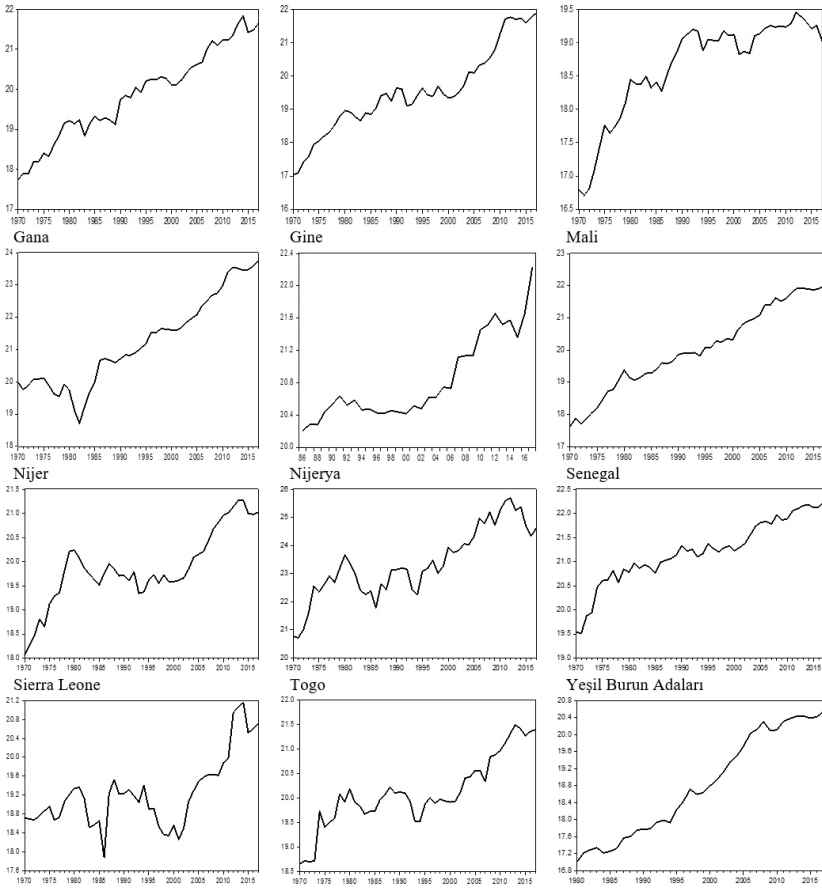
EKLER

Ek 1. ECOWAS Ülkelerinin Toplam Dış Borç Stokları (ED)

Not: Grafiklerin dikey ekseninde toplam dış borç stokları, yatay ekseninde yıllar gösterilmiştir.

Kaynak: WDI (2019)

Ek 2. ECOWAS Ülkelerinin Toplam İhracatı (X)

Not: Grafiklerin dikey ekseninde ihracat, yatay ekseninde yıllar gösterilmiştir.

Kaynak: WDI (2019)

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Adamu, I. M., & Rasiyah, R. (2016). External Debt and Growth Dynamics in Nigeria. *African Development Review*, 28(3), 291-303.
- African Development Bank, (2019). West Africa Economic Outlook 2019: Macroeconomic Performance and Prospect, Regional Integration and Structural Transformation in West Africa, African Development Bank Group.
- Anyanwu, J. C. (1993). *Monetary Economics: Theory, Policy and Institutions* (pp. 247-274). Hybrid Professional Publishers Ltd, Onitsha.
- Arize, A. C. (2002). Imports and Exports in 50 Countries: Test of Cointegration and Structural Breaks. *International Review of Economics & Finance*, 11(1), 101-115.
- Azgün, S. (2005). Dış Borç Sürdürülebilirliği: Zamanlararası Bütçe Kısıtı Testleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 57-68.
- Badia, M. M., Medas, P., Gupta, P., & Xiang, Y. (2020). Debt Is Not Free. *IMF Working Paper*, No. WP/20/1, International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Baduel, B., & Price, R. (2012). Evolution of Debt Sustainability Analysis in Low-Income Countries: Some Aggregate Evidence. *IMF Working Paper*, No. WP/12/167, International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Breitung, J., & Pesaran, M. H. (2008). Unit Roots and Cointegration in Panels. In: Matyas L, Sevestre P (Eds). *The Econometrics of Panel Data* (Third Edition), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, pp. 236-265.
- Chowdhury, A. (2001). External Debt and Growth in Developing Countries: A Sensitivity and Causal Analysis. *World Institute for Economic Research, Discussions Paper*, (95), 1-26.
- Clements, B., Bhattacharya, R., & Nguyen, T. (2003). External Debt, Public Investment, and Growth in Low-Income Countries. *IMF Working Paper*, No. WP/03/249, International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Edo, S. E. (2002). The External Debt Problem in Africa: A Comparative Study of Nigeria and Morocco. *African Development Review*, 14(2), 221-236.
- Fève, P., & Henin, P. Y. (1998). Une Evaluation Econometrique de La Soutenabilite de La Dette Exterieur des Pays en Developpement. *Revue Economique*, pp. 75-86.
- Fofack, H. (2009). Causality between External Debt and Capital Flight in Sub-Saharan Africa. *Policy Research Working Paper*, No. WPS 5042, World Bank.
- Folawewo, A.O. & Adeboje, O.M. (2017), Macroeconomic Determinants of Unemployment: Empirical Evidence from Economic Community of West African States. *African Development Review*, 29, 197-210.
- Franca, N. C. (2017). A Comparative Study of Economic Growth in the West African States. *Journal of World Economic Research*, 6(6), 75-79.
- Glasberg, D. S., & Ward, K. B. (1993). Foreign Debt and Economic Growth in the World System. *Social Science Quarterly*, 74(4), 703-720.
- Hakkio, C., & M. Rush. (1991). Is the Budget Deficit too Large? *Economic Inquiry*. 29(3), 429-445.
- Hansen, H. (2004). The Impact of External Aid and External Debt on Growth and Investment, in T. Addison, H. Hansen, and F. Tarp, eds., *Debt relief for Poor Countries*, Basingstoke: Palgrave Macmillan for UNU-WIDER, 134-157.
- Holly S., Pesaran M. H., & Yamagata T. (2010). A Spatio-Temporal Model of House Prices in the US. *Journal of Econometrics*, (158), 160-173.
- IMF, (2003). External Debt Statistics: Guide for Compilers and Users, International Monetary Fund, Washington, D.C.
- IMF, (2017). Review of Debt Sustainability Framework for Low Income Countries: Proposed Reforms. *IMF Policy Paper*, International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration – With Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Keating, M. O., & Keating, B. P. (2003). Measuring the Sustainability of Latin American External Debt. *Applied Economics Letters*, 10(6), 359-362.
- Krugman, P. (1988). Financing vs. Forgiving a Debt Overhang. *Journal of Development Economics*, 29(3), 253-268.
- Leachman, L. L. & Francis, B. B. (2000) Multicointegration analysis of the sustainability of foreign debt. *Journal of Macroeconomics*, 22(2), 207-227.
- Lee J, Strazicich MC (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of Economic Statistics* 85(4), 1082-1089.
- Llorca, M. (2017). External Debt Sustainability and Vulnerabilities: Evidence from a Panel of 24 Asian Countries and Prospective Analysis. *ADB Working Paper Series*, (692), 1-24.
- Loko, B., Mlachila, M., Nallari, R., & Kalonji, K. (2003). The impact of external indebtedness on poverty in low-income countries. *IMF Working Paper*, No. WP/03/61, International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Mensah, L. Bokpin, G. & Boachie-Yiadom, E. (2018) External Debts, Institutions and Growth in SSA, *Journal of African Business*, 19(4), 475-490.

- Mensah, L., Allotey, D., Sarpong-Kumankoma, E., & Coffie, W. (2019). What Debt Threshold Hampers Economic Growth in Africa?. *International Journal of Development Issues*, 18(3).
- Milbourne, R. (1997). Growth, Capital Accumulation and Foreign Debt. *Economica*, 64(253), 1–13.
- Muhanji, S., & Ojah, K. (2011). Management and Sustainability of External Debt: A Focus on The Emerging Economies of Africa. *Review of Development Finance*, 1(3-4), 184–206.
- Neaime, S., & Gaysset, I. (2017). Sustainability of Macroeconomic Policies in Selected MENA Countries: Post Financial and Debt Crises. *Research in International Business and Finance*, (40), 129-140.
- N’Zue, F. F. (2020). Is External Debt Hampering Growth in the ECOWAS Region? *International Journal of Economics and Finance*, 12(4), 54-66.
- Okafor, G. (2017). The Impact of Political Instability on the Economic Growth of ECOWAS Member Countries. *Defence and Peace Economics*, 28(2), 208-229.
- Okafor, L. E., & Tyrowicz J. (2009). Foreign Debt and Domestic Savings in Developing Countries. *Latin American Business Review*, 9(3-4), 189-226.
- Ouyang, A., & Rajan R. (2014). What Determines External Debt Tipping Points?. *Journal of Macroeconomics*, (39), 215-225.
- Panizza, U. (2008). Domestic and External Public Debt in Developing Countries. Paper presented at the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). *Discussion Papers* 188. New York City.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, CESifo Working Paper Series No. 1229, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, (22), 265-312.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit-Root in Time Series Regressions. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Presbitero, A. F. (2010). Total Public Debt and Economic Growth in Developing Countries. *MoFiR Working Paper*, No. 44, October.
- Qureshi, I., & Liaqat, Z. (2020). The Long-Term Consequences of External Debt: Revisiting the Evidence and Inspecting the Mechanism Using Panel VARs. *Journal of Macroeconomics*, (63), 103184.
- Sawada, Y. (1994). Are the Heavily Indebted Countries Solvent? Tests of Inter Temporal Borrowing Constraints, *Journal of Development Economics*, 45(2), 325-337.
- Seck, D. (2016). Impact of Common Currency Membership on West African Countries, Enhanced Economic Growth, Diery Seck (ed.) Accelerated Economic Growth in West Africa, *Advances in African Economic. Social and Political Development*, pp. 3–18.
- Siddique, A., Selvanathan, E. A., & Selvanathan, S. (2016). The Impact of External Debt on Growth: Evidence from Highly Indebted Poor Countries. *Journal of Policy Modeling*, 38(5), 874-894.
- Stock, J. And Watson, M. (1988). Testing for Common Trends, *Journal of the American Statistical Association* 83, 1097-1107.
- Sutherland, D., Hoeller P., Merola R., & Ziemann V. (2012). Debt and Macroeconomic Stability, *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1003, OECD Publishing.
- Tanna, S., Li, C., & De Vita, G. (2018). The Role of External Debt in the Foreign Direct Investment–Growth Relationship. *International Journal of Finance and Economics*, 23(4), 393–412.
- Wamboye, E., & Tochkov, K. (2015). External Debt, Labour Productivity Growth and Convergence: Evidence from Sub-Saharan Africa. *The World Economy*, 38(5), 856–877.
- WDI (2019) <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/> (Erişim tarihi, 10. 12. 2019)
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.

Turkey's Interest in Closer Relations with Russia: Global, Regional and Domestic Dynamics

Emre Erşen¹ , Seçkin Köstem²

Abstract

Recently, debates on a shift of axis in Turkish foreign policy have resurfaced. Many analysts perceive the geopolitical alignment between Turkey and Russia as a deliberate Turkish response to its deteriorating ties with the West. The goal of this paper is to shed light on the factors that have fostered the interest of the Turkish political elite in developing strategic relations with Russia. We argue that Turkey's alignment with Russia has global, regional and domestic dimensions. First, especially after the global financial crisis of 2008, Russia managed to successfully realign itself with rising powers like China and India, while also strengthening its traditional position as a global player. Second, in addition to its strong influence in the Black Sea, the Caucasus and Central Asia, Russia has become a major actor in other regions in the immediate neighborhood of Turkey such as the Middle East and the East Mediterranean. Finally, the failed coup attempt of July 2016 in Turkey has added a strong psychological dimension to the Turkish-Russian rapprochement. Nevertheless, Turkey's interest in closer ties with Russia is not expected to lead to a reorientation in Turkish foreign policy away from its position in the traditional transatlantic alliance.

Keywords

Turkey, Russia, Foreign Policy, Alignment, Syria

1 Corresponding author: Emre Erşen (Assoc. Prof. Dr.), Marmara University, Faculty of Political Science, Political Science and International Relations Department, Istanbul, Turkey. E-mail: eersen@marmara.edu.tr Orcid: 0000-0001-6984-9908

2 Seçkin Köstem (Asst. Prof. Dr.), Bilkent University, Economics, Administrative and Social Sciences Faculty, Department of International Relations, Ankara, Turkey. E-mail: kostem@bilkent.edu.tr Orcid: 0000-0001-8356-444X

To cite this article: Erşen, E., & Köstem, S. (2020). Turkey's Interest in Closer Relations with Russia: Global, Regional and Domestic Dynamics. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 231–245. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0026>

Introduction

In June 2019, the first shipment of the Russian S-400 long-range air defense missile system arrived in the Mürted Air Base in Ankara in accordance with the agreement signed two years earlier between President Erdoğan and President Putin. This remarkable development made Turkey the second country in the world after China and the first and only NATO member state to have purchased these advanced Russian strategic weapons. Against the background of the deepening rift between Russia and the West following the crisis in Ukraine, repeated US warnings that the delivery of the Russian S-400 missiles could trigger a series of sanctions against Turkey and evolving geopolitical alignment between Ankara and Moscow with regard to the Syrian civil war, many analysts claimed that the S-400 issue should be viewed as a sign of the shift of axis taking place in Turkish foreign policy. Accordingly, the strategic rapprochement between Turkey and Russia in the last few years has been perceived as a deliberate Turkish response to its deteriorating ties with the West (Johnson & Gramer, 2019; Karlıdağ & Borshchevskii, 2019).

Although it can be claimed that the improvement of political, economic and military relations between Ankara and Moscow has become much more visible since the summer of 2016, it should be recalled that the roots of the Turkish-Russian rapprochement actually date back to the early 2000s. The scholarly literature has explored the various dimensions of Turkish-Russian relations in the 21st century. In particular, the growing asymmetric interdependence in economic relations and the intensification of institutional ties have attracted significant attention (Köstem, 2018; Öniş & Yılmaz, 2016). Some of these studies additionally highlight Russia's military involvement in Syria in September 2015 and the failed coup attempt that took place in Turkey in July 2016 as significant milestones in the shaping of the Turkish-Russian strategic relations (Erşen, 2017; Özdal 2020; Aktürk, 2019; Rüma & Çelikpala, 2019). Yet, Turkey's interest in developing closer ties with Russia cannot be fully understood in isolation from how the Turkish leaders have viewed the changing balances in the global, regional and domestic dynamics particularly since the second half of the 2000s.

The goal of this paper is to shed light on the main factors that have fostered the interest of the Turkish political elite in developing strategic relations with Russia. There is no doubt that Russia has been an important actor for Turkish foreign policymakers since the end of the Cold War. However, in the last few years, the significance attributed to Russia by the Turkish leaders visibly increased due to a number of reasons. We argue that a set of global, regional and domestic factors explain Turkey's strategic rapprochement towards Russia in the past few years. The paper, therefore, examines different levels of analyses with the purpose of uncovering Ankara's motivations for fostering closer ties with Russia.

First, especially after the global financial crisis in 2008, Russia managed to successfully realign itself with rising powers like China and India, while also strengthening its traditional position as a global player in world politics. Second, in addition to its strong influence in the Black Sea, the Caucasus and Central Asia, it has become a major actor in other regions in the immediate neighborhood of Turkey such as the Middle East and the East Mediterranean. And finally, the failed coup attempt of July 2016 in Turkey has

added a strong psychological dimension to the Turkish-Russian rapprochement which had already been based on strong economic links in trade, energy and tourism. Close personal ties between President Erdoğan and President Putin in particular seem to have further consolidated Turkey's search for a stronger partnership with Russia. The following sections of the paper discuss the key dynamics of each level of analysis, namely global, regional and domestic, on the improvement of Turkish-Russian relations. The concluding section summarizes the argument and discusses its major implications.

Global Dynamics

Although it is no longer one of the two superpowers of the world as it had been during the Cold War, Russia is still regarded as one of the main global powers for a number of reasons. Geographically, it is the largest country in the world with its immense size and large territories in Europe and Asia. This truly Eurasian character enables Russia to play a global role and develop special relations with other global powers such as the US, China and the EU. It also provides Moscow with significant geopolitical leverage in the Eurasian space which has become increasingly significant for international relations since the end of the Cold War due to its vast potential of natural resources – particularly oil and natural gas. For Moscow, keeping a degree of control in Eurasia in this regard is crucial not only in terms of retaining its status as a global power, but also due to the fact that Russia itself is one of the leading producers of oil and natural gas (U.S. Energy Information Administration, 2019; International Energy Agency, 2019). Being such an “energy superpower” gives Moscow additional influence in international relations as it can effectively use this economic advantage to achieve its political objectives vis-à-vis other countries.

Russia also plays a very important role in international diplomacy, since it is one of the five permanent members of the United Nations Security Council (UNSC) and therefore possesses the right to veto any decision that runs against its own interests. This gives Moscow a remarkable leverage in global politics even in regions that are not of immediate interest for Russian foreign policy – such as Latin America or Sub-Saharan Africa. Perhaps more importantly, Russia is one of the leading powers of the so-called “nuclear club”. In fact, more than 90 percent of all the nuclear warheads in the world belong to either Russia or the US, which provides an extraordinary influence to these two countries in the shaping of the agenda of international relations (Arms Control Association, 2019). In the past decade, Russia has also gained superiority in the global market of nuclear power plants as Russian official nuclear agency Rosatom has completed the construction of power plants in many countries including India, China and Iran (Aris, 2019).

There is a general consensus among the international relations scholars that Russia's role as a global power eroded significantly due to its serious political and economic problems in the 1990s. This trend was gradually reversed by President Vladimir Putin in the following decade as a result of a number of bold political and economic reforms he initiated at home and his determination to make greater use of Russia's hard power capabilities in foreign policy. Particularly with the help of high oil and natural gas prices throughout the 2000s, Russia achieved impressive economic growth rates which also permitted it to finance an impressive military modernization program (Valdai Discussion Club, 2012).

In foreign policy, on the other hand, Putin embraced the concept of “multipolarity” which was introduced to Russian foreign policy lexicon by former Russian Prime Minister Yevgeny Primakov in the mid-1990s to highlight the new role of Russia as one of the main power poles in the world. As a foreign policy doctrine, multipolarity envisions not only Russia’s economic and military dominance in the post-Soviet space, but also an end to US unilateralism in world politics through close cooperation with the EU, China and India (Makarychev & Morozov, 2011). In other words, multilateral cooperation with other global and regional powers has become extremely important for Putin’s Russia in order to deter the US from taking unilateral actions in international relations.

One of Russia’s key partners in the quest for a multipolar world order has been China. While the two countries have intensified their diplomatic cooperation in the UNSC as well as the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and formed an informal diplomatic bloc against the US and NATO regarding a number of regional issues like Iraq, Iran, Syria and Kosovo, they have also quickly intensified their economic and military links through bilateral agreements. Following the 2008 financial crisis, which also quite negatively affected the Russian economy, it became even more important for Russia to remain close to the so-called rising powers that included not only China, but also India and Brazil (Johnson & Köstem, 2016). It should be noted in this regard that the first ever summit of the newly created BRICS grouping was held in the Russian city of Ekaterinburg back to back with the SCO summit in June 2009. Dmitry Medvedev, who was the Russian president at the time, even labelled the joint SCO and BRICS summits as the “epicenter of world politics” (Kremlin.ru, 2009; Stuenkel, 2020). In short, at a time when the Western economies dealt with the aftershocks of the global financial crisis, Putin’s Russia successfully realigned itself with the rising powers of the world despite its own economic limitations (Parlar Dal & Erşen, 2020).

As Moscow’s relations with the US and EU were further strained following the crisis in Ukraine – particularly after Russia’s annexation of Crimea and military involvement in Syria in the 2014-2015 period – the rapprochement with China became even more significant. In addition to acting in consensus in regional issues like Libya, Syria, North Korea and Iran, Russia and China also decided to harmonize their grand economic projects in the Eurasian space – the Russia-led Eurasian Economic Union (EAEU) and China-led Belt and Road Initiative (BRI). In 2016, Moscow even announced a “Greater Eurasian Partnership” project, with the goal of enhancing economic connectivity between the EAEU and BRI and extend the EAEU’s economic reach to the Asia-Pacific (Köstem, 2019a). Immediately after the US and the EU imposed sanctions on the Russian economy in 2014 due to Russia’s annexation of Crimea, Moscow strengthened its so-called “pivot to Asia” and consolidated its strategic partnership with Beijing. For example, in May 2014, the two countries signed a natural gas deal worth 400 billion dollars, which had long been delayed due to various reasons (Johnson & Köstem, 2016, p. 210). During the same period, Russia also signed lucrative arms deals with both China and India including the sale of the S-400 missile system to both countries.

For Turkey, which has traditionally treated Moscow as an important balance in its relations with the West since the late Ottoman era, the rising significance of the Russian-Chinese axis in world politics after 2008 not only signifies the emergence of a multipolar world order, but also provides a new and powerful element of balance in Turkish foreign

policy. It should be noted that Turkey's economic relations with both Russia and China have steadily improved after the global financial crisis. In fact, these two countries are currently among the top three trade partners of Turkey together with Germany. More importantly, due to its impressive economic growth in the 2000s, Turkey itself has often been described as a rising power or an emerging middle power by many scholars, which has rendered international organizations like the SCO, BRICS and G-20 even more attractive for the Turkish leaders (Öniş & Kutlay, 2013; Oğuzlu & Parlar Dal, 2013).

In 2012, Turkey became the only NATO member to have formed close institutional links with the SCO by becoming a "dialogue partner" of this organization (Contessi, 2019, p. 93). In July 2018, President Erdoğan attended the BRICS Summit in Johannesburg and expressed his desire to enhance Turkey's cooperation with BRICS in trade, investment and development (Presidency of the Republic of Turkey, 2018). Most recently, the Turkish Ministry of Foreign Affairs declared the "Asia Anew" initiative which similarly aims to develop Turkey's economic links with the Asian countries (Daily Sabah, 2019). In all these newly launched foreign policy initiatives, Russia plays a very important role due to its extended global reach as well as its evolving strategic partnership with China in global issues like nuclear disarmament and energy networks. This makes the Turkish leaders more interested in becoming actively engaged with Eurasian-based regional cooperation projects like the Greater Eurasian Partnership. Although it is not yet quite clear what kind of a role Turkey could play in such projects due to its traditionally strong economic and strategic links with the West, the development of Eurasia as a geopolitical concept has been on the agenda of Turkish political and intellectual circles since the early 2000s mainly due to the strengthened influence of Russia in world politics during the Putin era (Erşen, 2013).

At the same time however, it should be noted that Turkish-Russian relations do not entail a global character as they have rather developed around regional rather than global issues. Nevertheless, Russia's growing activism in world politics in the 2000s and the decline of the US hegemony after the global financial crisis have inevitably shaped and factored into the foreign policy decision-making in Turkey. Thus, Turkey's desire for closer political, economic and military relations with Russia should be understood first of all in light of the Turkish leaders' perceptions about the tectonic shifts taking place in the global balance of power. Since 2008, the influence of the US and EU in world politics has been increasingly challenged by non-Western powers like China and India, while Russia – mainly as a result of the strong links it has formed with these countries – seems to have become an important link that connects Turkey to organizations like the BRICS and SCO. Putin's discourse of multipolarity in world politics is also in conformity with President Erdoğan's famous slogan "the world is bigger than five", which similarly emphasizes the need to create a more inclusive international decision-making system. On the other hand, Turkey's increasingly complicated relations with both the US and EU in the last few years increase the appeal of Russia for the Turkish policymakers as they continue to view Moscow as an important balance against the West in global politics.

Regional Dynamics

Although the two countries do not share a land border, Russia is often regarded as one of the most important neighbors of Turkey. This is mainly due to the traditionally strong

Russian influence in Turkey's three neighboring regions: the Caucasus, the Black Sea and the Balkans. In addition, Russia has very close links with the Turkic republics of Central Asia which have become quite significant for Turkish foreign policy in the post-Cold War period. Particularly in the last few years, Ankara has been striving to strengthen its relations with the Central Asian countries through new multilateral platforms like the Turkic Council (Köstem, 2019b, pp. 115-116). Developing positive relations with Russia in this sense is of critical importance for the success of political, economic and cultural cooperation initiatives launched by Turkey in Central Asia.

Regarding the Caucasus and Black Sea, on the other hand, the geopolitical interests of Turkey and Russia have not been very compatible. Turkey developed significant strategic links with Azerbaijan, Georgia and Ukraine throughout the 2000s, while Russia's relations with the latter two remain quite troubled due to its war with Georgia in 2008 and the ongoing conflicts in Crimea and Donbas that emerged as a result of the Euromaidan protests in Ukraine in 2014. On the other hand, Moscow established very close political, economic and military ties with Armenia which currently does not have any diplomatic relations with Turkey. Armenia also hosts a Russian military base in Gyumri, which is very close to the Turkish border and became a full member of the Russian-led EAEU in 2015. Conversely, Turkey regards Azerbaijan as a strategic partner, and views it as a pivotal state for its broader outlook towards the Caucasus and Central Asia (Köstem, 2019b).

Russia also enjoys significant geopolitical influence over the so-called "frozen conflicts" in South Ossetia, Abkhazia, Nagorno-Karabakh and Transnistria. The escalation of such conflicts may undermine not only the emerging trilateral strategic cooperation between Turkey, Azerbaijan and Georgia in the region, but also negatively affect the ongoing energy projects such as the TANAP natural gas pipeline which forms the backbone of the "Southern Gas Corridor" initiative supported by the EU. Turkey, on the other hand, is concerned about a possible military escalation between Russia and NATO in the Black Sea which could upset the delicate geopolitical balance established in this region as a result of the 1936 Montreux Straits Convention (Çelikpala & Erşen, 2018). A potential Russia-NATO conflict could also threaten the successful operation of the TurkStream natural gas pipeline which was inaugurated by Turkey and Russia in January 2020. It should also be mentioned that in addition to contributing to Turkey's energy supply security, TANAP and TurkStream projects together serve the Turkish government's long-standing goal of making Turkey an energy hub between Europe and Asia (Erşen & Çelikpala, 2019).

For all the reasons stated above, Turkey's policy with regard to the Caucasus and Black Sea has been based on the maintenance of a close regional dialogue with Moscow. For instance, unlike many NATO countries, Turkey did not join the sanctions against Russia following the crisis in Ukraine in 2014. At the same time, however, it continued to support the territorial integrity of Ukraine and rejected the Russian annexation of Crimea. For instance, Ankara has consistently referred to Russia's annexation of Crimea as a clear violation of international law and aimed to protect the rights of Crimean Tatars, a Turkic minority with strong political and societal links to Turkey. In a press release of August 2020, the Turkish Ministry of Foreign Affairs even criticized the "systemic oppression and intimidation campaign against Crimean Tatars" and announced that Turkey would "continue to stand by its kinsmen" (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2020).

Turkey has also supported regional peace initiatives in the Caucasus including the efforts of the OSCE's Minsk Group for the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict. After the Russian-Georgian war in 2008, it proposed the creation of a "Caucasus Stability and Cooperation Platform" to resolve the regional conflicts together with Russia and the countries of the Caucasus (Gültekin Punsmann, 2009). Although this platform could not be activated in the later years, it can be viewed as a sign that Turkey has been willing to treat Russia as an important partner in the solution of the regional conflicts in the Caucasus.

With its active involvement in the Syrian civil war, Russia has also become a prominent actor in the Middle East and the East Mediterranean. Since the outbreak of the Syrian conflict in 2011, it has resorted to its veto power in the UNSC sixteen times, effectively blocking greater international pressure over the Assad regime. It has also actively collaborated with Iran to help the Assad regime in defeating the rebel groups supported mainly by Turkey and the West. The Russian military campaign launched in Syria in September 2015, on the other hand, radically changed the geopolitical balance in the region. Russia's military intervention in Syria also coincided with the emergence of a tactical partnership between the US and the PYD/YPG which is recognized by Turkey as a terrorist organization due to its strong links with the PKK. This new US policy in Syria has not only alienated Ankara, but also prepared the grounds for the development of a gradual strategic rapprochement between Turkey, Russia and Iran. Although the downing of a Russian fighter jet by the Turkish forces over the Turkish-Syrian border in November 2015 caused a serious crisis between Ankara and Moscow which could only be resolved in the summer of 2016 with Erdoğan's letter of regret to Putin, the strengthened military ties between the US and PYD/YPG urged the Turkish leaders to move closer to the Russia-Iran axis in Syria (Đidić & Kösebalaban, 2019; Erşen, 2017; Köstem, 2020; Özdal, 2020). Eventually, Turkey, Russia and Iran launched the "Astana talks" in December 2016 as a major diplomatic platform bringing the representatives of the Assad regime and the Syrian opposition around the negotiation table. Leaders of these three countries have also met several times through the Sochi format, and negotiated the terms of a ceasefire as well as a political settlement in Syria (Köstem, 2020, pp. 9-10).

The enhanced military-political dialogue with Russia and Iran has enabled the Turkish Armed Forces to conduct three large cross-border military operations in Syria. As a result of the "Operation Euphrates Shield" launched in August 2016, the "Operation Olive Branch" launched in January 2018, and finally the "Operation Peace Spring" launched in October 2019, Turkish forces achieved to clear a large area in northern Syria along the Turkish border from both the DAESH and YPG militants. In addition, Ankara established twelve military observation posts in the Idlib province of northwestern Syria and brokered a ceasefire agreement with Moscow in September 2018 to resolve the crisis in Idlib with the purpose of setting up a weapons-free zone (Anadolu Agency, 2018), even though this ceasefire collapsed in early 2020 due to the intensified offensive of the Assad regime. Yet, following the killing of dozens of Turkish soldiers in Idlib by airstrikes in February 2020, Ankara and Moscow once again facilitated a new deal for the cessation of hostilities in this strategically located province. While the agreement has been in force since March 2020, the Turkish military has also consolidated its presence in Idlib. At the same time, however, it would not be surprising to see a new round of Russian-backed

regime offensives in Idlib. In short, it has become clear once again for the Turkish leaders after all these developments that maintaining a close military dialogue with Moscow in Syria is crucial in light of the central role Russia has continued to play in the Syrian conflict (Suchkov, 2020).

It is worth mentioning that its active involvement in Syria has also enabled Russia to largely increase its influence in the affairs of the Middle East. Apart from strengthening its bilateral ties with almost all of the countries in the region, Moscow has achieved to advance its economic interests through lucrative agreements signed in the field of arms sales, construction of nuclear power plants and development of oil and natural gas fields. It should be noted in this regard that even the closest US strategic partners in the region such as Israel and Saudi Arabia have developed strong political, economic and military links with Russia in the last few years.

This renewed influence in the Middle East has also permitted Moscow to play a greater geopolitical role in the East Mediterranean region which has become much more significant in world politics after the discovery of large offshore natural gas reserves. Considering that both the US and EU are currently supporting a position that is contrary to Turkey's interests in the East Mediterranean natural gas issue, it is quite important for Ankara to maintain its strong regional dialogue with Moscow in order not to be sidelined in the region – particularly when one considers that Russia enjoys close relations with Israel, Egypt, Greece and Greek Cypriots and the Russian energy companies are quite active in the East Mediterranean. It is interesting to note for instance that in an interview with Anadolu Agency, Russian Energy Minister Alexander Novak said it could be possible for Russia to cooperate with Turkey in the region (Anadolu Agency, 2019; Starodubtsev, 2019). In September 2020, on the other hand, amidst growing tensions between Turkey and Greece around Turkey's oil and gas exploration missions in the East Mediterranean, Russian Minister of Foreign Affairs Sergei Lavrov suggested Russia's mediation to ease the tensions (Aljazeera, 2020).

Since 2019, the Libyan issue has also indicated the importance of Russia in Turkey's regional strategy. As with many other regional conflicts in the Middle East and North Africa, Turkey and Russia support opposite factions and desire divergent outcomes in the ongoing Libyan conflict. The Western-led military intervention in Libya and the toppling of Qaddafi in 2011 was a turning point for Russia's position vis-à-vis humanitarian intervention in world politics. In fact, it is argued that Russia's decisive position in Syria owes much to its relative inaction in the NATO-led regime change in Libya (Averre & Davies, 2015). As the conflict in Libya evolved, Turkey has offered diplomatic and military support to the Government of National Accord (GNA) in Tripoli, which is the legitimate authority representing the country in the eyes of the UN, while Russia has decided to back the Libyan warlord Haftar, who is currently controlling a considerable part of Libyan territory. Many analysts indicated that in addition to maintaining its economic interests in Libya, Russia could emerge as a powerbroker in the war-torn country just like it has done so in Syria (Souleimanov, 2019). However, in June 2020, Turkish-backed GNA forces stopped a fourteen-month siege of Haftar forces in Tripoli. Given Haftar's deteriorating military power, Moscow has increasingly backed Aguila Saleh Issa, the speaker of the Tobruk-based House of Representatives (Belenkaya, 2020). Since late 2019, diplomats from both sides

have held several rounds of consultations for a political solution to the conflict in Libya (UN News, 2020). Regardless of how the conflict evolves in the near future, Russia's position in Libya and particularly its support for Haftar and Saleh in this regard will be a crucial dimension factoring into Turkey's plans in Libya and the East Mediterranean.

Domestic Dynamics

Ankara's interest in building closer relations with Moscow is also related with a number of important domestic concerns. Above all, Russia has become one of the top economic partners of Turkey in the 2000s as a result of the thriving relations between the two countries in key sectors like trade, energy, tourism and construction. While the bilateral trade volume was only around 4 billion dollars at the beginning of the 2000s, it reached an all-time high with 38 billion dollars in 2008 which made Russia the top trading partner of Turkey for that year. Although this figure has significantly dropped in the following years due to the impacts of the global financial crisis, Russia nevertheless maintained its position as one of the most important trade partners of Turkey. In 2019, for instance, it came second only after Germany in the list of Turkey's top trading partners with a trade volume of around 27 billion dollars (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Although the Turkish government has repeatedly declared its objective to increase this figure to 100 billion dollars in the longer term, it looks like an unrealistic goal given the persistent problems as well as the absence of economic integration between the two countries.

Energy is undoubtedly one of the main driving engines of the Turkish-Russian economic relations. In 2018, around 47 percent of Turkish natural gas imports and 25 percent of oil and other petroleum product imports came from Russia (EPDK, 2019a; EPDK, 2019b). Yet, it should also be noted that Turkey's heavy dependency on the Russian oil and natural gas products has been gradually decreasing over the last few years. For example, in 2019, with 15,2 bcm Russia accounted for 33,6 percent of the Turkish total natural gas imports, which corresponds to a 36 percent decrease in Turkey's natural gas imports from Russia compared to the previous year. Still, these figures indicate that Russia continues to be an indispensable country for Turkey's energy strategy. The energy relationship between the two countries has been further strengthened with the initiation of two mega energy projects in the last decade. Ankara and Moscow signed an agreement in 2010 for the construction of Turkey's first nuclear power plant in the Mediterranean town of Akkuyu by Rosatom. Estimated to cost more than 20 billion dollars, the Akkuyu NPP is composed of four 1,200-megawatt reactors that are expected to meet around 10 percent of Turkey's electricity demand when the plant becomes operational in 2023.

The second mega energy project is the TurkStream natural gas pipeline which was first announced by President Putin during his visit to Ankara in 2014. The first string of the pipeline has been designed to transport around 16 billion cubic meters of gas annually for Turkish domestic consumption, while the second string is planned to deliver Russian gas directly to the European market and therefore strengthen Turkey's role as an energy corridor in Eurasia. The project also supports Russia's goal of bypassing Ukraine in delivering its natural gas to Europe. Following the Turkish-Russian intergovernmental agreement of October 2016, the construction of the TurkStream pipeline started in May 2017 and the pipeline was finally inaugurated and started shipping gas in January 2020.

Tourism and construction are the two other important sectors that promote the deepening of Turkish-Russian relations in the economic sphere. Only in 2018, around 6 million Russian nationals visited Turkey – marking a 25 percent increase compared with the previous year (Hürriyet Daily News, 2018). Although this number significantly decreased in 2020 due to the Covid-19 outbreak, Turkey still remains the most popular destination for Russian tourists as also evidenced by thousands of Russian people who rushed to Antalya and other Turkish cities once the travel restrictions were eased in the summer. In the construction sector, on the other hand, the total investment of the Turkish construction companies in Russia reached almost 70 billion dollars as of February 2019 (Rus Türk İşadamları Birliği, 2019).

Despite such strong economic links, until the attempted coup of July 2016, it was quite difficult to create an atmosphere of trust between Turkey and Russia at the governmental and public level. This is mainly due to the fact that the history of Turkish-Russian relations is dominated by fierce geopolitical rivalry and wars rather than friendly ties and cooperation. Even during the post-Cold War era, which witnessed a remarkable development of political and economic relations between the two countries, the regional disagreements have prevented the emergence of a genuine Turkish-Russian strategic rapprochement (Erşen, 2011). It is clear in this regard that the failed coup attempt in Turkey on July 15, 2016 has significantly changed this picture. Although the attempt was quickly repelled by the Turkish security forces, Ankara was quite disappointed in the muted and hesitant reaction of its NATO allies about this incident, while Moscow gave outright support to the Turkish government against the coup plotters. The reluctance of the US authorities to extradite the Pennsylvania-based cleric Fetullah Gülen, who Turkey accuses of orchestrating the coup attempt as well as leading the Gülenist Terror Organization (FETÖ), has further alienated Ankara from Washington in the following period.

Moscow, on the other hand, had already banned the activities of FETÖ as early as 2008. Russia's consistent attitude toward the Gülenists created a strong common ground between President Erdoğan and President Putin (Immigration and Refugee Board of Canada, 2015). In the post-July 15 period, the friendly dialogue between the two leaders became even more remarkable. Only in 2018, for instance, they personally met seven times on different occasions and spoke eighteen times with each other on the phone (TRT Haber, 2019). They have also publicly announced their affinity towards each other in various platforms. It is clear in this regard that the warm relations between the two presidents have greatly contributed to the improvement of Turkish-Russian relations after 2016. In fact, even the rapid mending of the Turkish-Russian political and economic ties in the aftermath of the fighter jet crisis of November 2015 could be possible due to the working relationship between Putin and Erdoğan. In addition, the above-mentioned ceasefires over Idlib typically came through as a result of the long discussions between the two leaders. Therefore, one could argue that the individual consultations between Putin and Erdoğan have been more influential than institutional channels such as the High Level Cooperation Council meetings that have taken place since 2010. Although it would be too bold to claim that the two leaders have achieved to build a relationship that is based on mutual trust in the post-2016 period, it could be argued that their personal dialogue which also provides the basis for the “marriage of convenience” between Ankara and Moscow has proven resilient despite all obstacles (Öğütçü & Bechev, 2018).

The past few years have also been marked by intensified debates about growing authoritarianism in Turkish politics and the eradication of democratic rights and freedoms. While the US and the EU have harshly criticized this trend, Russia has not interfered with Turkish politics, which also significantly contributed to Russia's appeal to Turkish decision makers as a reliable partner. Moreover, the Russian style of top-down executive control, in which the role of the parliament is diminished under a highly centralized presidential system, seems to have been quite attractive for Turkish leaders. The recent literature has already started discussing the similarities and differences between the Turkish and Russian political systems in this regard (White & Herzog, 2016).

What is more interesting about this new phase of Turkish-Russian rapprochement is that it is also being reflected in the public reactions in Turkey. A recently conducted opinion poll, for example, revealed that more than 60 percent of the Turkish people view the US as the most important threat against Turkey's national interests, while 14 percent believes strategic cooperation with Russia can become an alternative to Turkey's stalled EU membership process (Kadir Has University, 2018). President Erdoğan already expressed his interest in different occasions to strengthen Turkey's relations with the SCO which is led by Russia and China (Sputnik Türkiye, 2016). While it is not realistic to expect Turkey's full membership in the SCO in the near future, it is still important to note that the perceptions of both the Turkish government and public about Russia have been changing in a remarkable way in the post-July 15 period.

Conclusion: Turkey between Russia and the Transatlantic Alliance

As Balta (2019) recently demonstrated, power asymmetry in security and economic relations, varying national interests, both states' relations with the West, as well as domestic regime types are at play in shaping the various dimensions of Turkish-Russian relations. At the same time, the bilateral relationship between the two countries has survived various moments of crises in the past century (Hirst & Isci, 2020). This article has argued that a monocausal approach to Turkish-Russian relations is insufficient and various factors at the global, regional and domestic levels help explain Turkey's intensifying and complex ties with Russia in the past decade. That being said, these multiple factors are insufficient for the transformation of Turkish-Russian alignment into a strategic partnership as the two countries continue to prefer divergent outcomes in various regional issues.

On the other hand, it is worth mentioning that Turkish-Russian relations have come a long way since the 1990s when the political and economic links between the two countries were largely overshadowed by their disagreements with regard to a number of regional issues in the Caucasus, Central Asia and the Black Sea region. It seems that the thriving economic ties especially in the field of energy provided a significant momentum to the development of a regional dialogue between the two countries in the 2000s. Although it may still be too early to define the Turkish-Russian alignment as a genuine strategic partnership, the rapidly developing relations between Ankara and Moscow in the post-2016 period are quite remarkable especially at a time when both countries have important issues to resolve with the US and EU. For instance, Russia is still subject to the Western economic sanctions and Turkey's relations with its NATO allies have become frostier in the last few years due to a variety of problems. Against this background, it seems quite

natural for the two neighbors to approach each other considering that they have already established solid bilateral links in various political and economic spheres.

In the past decade, Turkey's ties with its traditional transatlantic allies have been strained due to mutual frustration in regional crises and the growing democracy deficit in Turkey. Turkey's alignment with Russia over the Syrian conflict has exacerbated the problems in Turkish-US relations (Balçı 2019; Buhari-Gülmez 2020, pp. 475-476). Yet, it should be emphasized that Turkey is still one of the key members of the NATO alliance which is regarded by Russia as a major geopolitical rival in world politics. Turkey's strong commitment to the alliance during the NATO summit of December 2019, which took place in London, for instance, has demonstrated once again that it would be quite difficult to view Russia as a potential new ally for Turkey. On the other hand, although Ankara's EU accession process currently seems stalled, it is nevertheless an official candidate country and enjoys significant political and economic links with the EU countries. Considering the remarkable trade deficit which works against Turkey's economic interests in its relations with Russia and China, it is not very plausible to assume that Ankara has been trying to replace its long-standing strategic relations with the West with a new strategic axis. Even with the US, despite all the problems in the bilateral relations, Turkish officials seem to have maintained a significant degree of dialogue – the best example of which can be witnessed in the October 2019 deal between Turkey and the US over northern Syria. Despite persistent disagreements over the PYD/YPG, Washington continues to engage in active diplomacy to find a common ground with Ankara as demonstrated by the most recent developments in Idlib.

More importantly, Turkey's position regarding a number of significant regional issues in the Black Sea, the Caucasus and the Balkans is closer to the position of its NATO allies, rather than Russia. The armed clashes that have resumed between Armenia and Azerbaijan over Nagorno-Karabakh in 2020 for instance could potentially drag Turkey and Russia into a new geopolitical confrontation in the Caucasus. Even in Syria, where Turkish-Russian rapprochement is most obvious, there are many issues that need to be resolved between Ankara and Moscow including the political future of Assad, the deteriorating situation in Idlib, the future of Turkish armed forces in Syria and Russia's special links with the PYD/YPG (Köstem, 2020, pp. 12-17). Ankara seems to have taken into account the backlash from its NATO allies and especially potential sanctions from the US over its acquisition and deployment of Russian S-400 missile defense systems. Yet, the fact that the Turkish leaders have so far carefully refrained from officially announcing the activation of the S-400s, although they were tested in Sinop in October 2020 over strenuous US objections, demonstrates that Ankara might be working on a middle ground to avoid US sanctions and ease tensions with NATO. Disagreements over the natural gas resources of the East Mediterranean, Russia's position in Turkey's current disagreements with Greece, Egypt, Israel and France as well as the conflict in Libya will also continue to be crucial stress tests for Turkey's geopolitical alignment with Russia in the foreseeable future.

In short, despite all the recent remarks about the emergence of a Turkish-Russian strategic axis in Eurasia, it is important to view Ankara's interest in developing closer relations with Moscow more in the light of its global, regional and domestic policy considerations, rather than a deliberate attempt to strategically shift the axis of Turkish

foreign policy towards Russia. Due to their geographical proximity and extensive economic links, Turkey and Russia will always need to maintain their strategic dialogue. However, relations with Russia should be viewed within the framework of Turkey's multidimensional foreign policy which also includes the maintenance of close political, economic and military ties with the West as part of the transatlantic alliance.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

References

- Aktürk, Ş. (2019). Relations between Russia and Turkey Before, During, and After the Failed Coup of 2016. *Insight Turkey*, 21(4), 97-114.
- Aljazeera. (2020, September 8). *Russia to Mediate in Eastern Mediterranean Crisis: Lavrov*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2020/09/08/russia-ready-to-mediate-in-eastern-mediterranean-crisis-lavrov/>.
- Anadolu Agency. (2018, September 9). *Turkey, Russia Agree on 'Weapons-Free Zone' in Idlib*. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-security/turkey-russia-agree-on-weapons-free-zone-in-idlib/21653>.
- Anadolu Agency. (2019, July 26). *Russia, Turkey Cooperation Possible in East Med.: Novak*. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/russia-turkey-cooperation-possible-in-east-med-novak/26176>.
- Aris, B. (2019, May 9). Russia's Nuclear Power Exports Are Booming. *The Moscow Times*. Retrieved from <https://www.themoscowtimes.com/2019/05/09/russias-nuclear-power-exports-are-booming-a65533>
- Arms Control Association. (2019). *Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance*. Retrieved from <https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>
- Averre, D. & Davies L. (2015). Russia, Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: The Case of Syria. *International Affairs*, 91(4), 813-834.
- Balcı, A. (2019). A Three-level Analysis of Turkey's Crisis with the U.S.-led Order. *Insight Turkey*, 21(4), 13-24.
- Balta, E. (2019). From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia after the Cold War. *Uluslararası İlişkiler*, 16(63), 69-86.
- Belenkaya, M. (2020, August 31). In Libya's War, Russia is Directionless – and Falling Behind. *The Moscow Times*. Retrieved from <https://www.themoscowtimes.com/2020/08/31/in-libyas-war-russia-is-directionless-and-falling-behind-a71286>.
- Buhari Gülmez, Didem (2020). The Resilience of the US-Turkey Alliance: Divergent Threat Perceptions and Worldviews. *Contemporary Politics*, 26(4), 475-492.
- Contessi, N. P. (2019). Turkey and the Shanghai Cooperation Organization: Common Values, Economics or Pure Geopolitics?. In *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order* (pp. 93-110). Routledge.
- Çelikpala, M., & Erşen, E. (2018). Turkey's Black Sea Predicament: Challenging or Accommodating Russia? *Perceptions: Journal of International Affairs*, 23(2), 72-92.
- Daily Sabah. (2019, August 6). *Turkey Launches 'Asia Anew' Initiative in Diplomacy*. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2019/08/06/turkey-launches-asia-anew-initiative-in-diplomacy>.
- Đidić, A., & Kösebalaban, H. (2019). Turkey's Rapprochement with Russia: Assertive Bandwagoning. *The International Spectator*, 54(3), 123-138.
- EPDK. (2019a). *Petrol Piyasası 2018 Sektör Raporu*. Retrieved from <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu>
- EPDK. (2019b). *Doğalgaz Piyasası 2018 Sektör Raporu*. Retrieved from <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/5-5847/2018-yillik-sektor-raporlari-yayinlanmistir>
- Erşen, E. (2011). Turkey and Russia: An Emerging 'Strategic Axis' in Eurasia? *EurOrient*, 35-36, 263-285.
- Erşen, E. (2013). The Evolution of 'Eurasia' as a Geopolitical Concept in Post-Cold War Turkey. *Geopolitics* 18 (1), 24-44.
- Erşen, E. (2017). Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations. *Insight Turkey*, 19(4), 85-104.
- Erşen, E., & Çelikpala, M. (2019). Turkey and the Changing Energy Geopolitics of Eurasia. *Energy Policy*, 128, 584-592.
- Gultekin-Punsmann, B. (2009). *The Caucasus Stability and Cooperation Platform: An Attempt to Foster Regional Accountability*. Athens: International Centre for Black Sea Studies.
- Hirst, S., & Isci, O. (2020). Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development. *Diplomatic History*, <https://doi.org/10.1093/dh/dhaa046>.

- Hürriyet Daily News. (2018, December 27). *Turkey was Russian Tourists' Top Destination in 2018*. Retrieved from <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-was-russian-tourists-top-destination-in-2018-140044>.
- Immigration and Refugee Board of Canada. (2015, February 19). *Russia: The Fethullah Gülen Movement (Hizmet Movement), Including Activities and Regions of Operation; Treatment of Members by Society and Authorities; Recourse Available to Members, Including State Protection (2002-January 2015)*. Retrieved from <https://www.refworld.org/docid/56b06aa24.html>
- International Energy Agency. (2019). *Gas 2019*. Retrieved from <https://www.iea.org/gas2019/>.
- Johnson, J., & Köstem, S. (2016). Frustrated Leadership: Russia's Economic Alternative to the West. *Global Policy*, 7(2), 207-216.
- Johnson, K., & Gramer, R. (2019, July 19). Who Lost Turkey? *Foreign Policy*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2019/07/19/who-lost-turkey-middle-east-s-400-missile-deal-russia-syria-iraq-kurdish-united-states-nato-alliance-partners-allies-adversaries/>
- Kadir Has Üniversitesi. (2018, June 6). *Kadir Has Üniversitesi Dış Politika Kamuyu Algıları Araştırması 2018 Sonuçları Açıklandı*. Retrieved from <http://www.khas.edu.tr/news/1885>.
- Karlıdağ, I., & Borshchevskii, G. (2019, August 27). Analysis: Does S-400 Deal with Russia Signal a Shift in Turkey's Alignment? *BBC Monitoring*. Retrieved from <https://monitoring.bbc.co.uk/product/c2011oyk>
- Köstem, S. (2018). The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 23(2), 10-32.
- Köstem, S. (2019a). Russia's Search for a Greater Eurasia: Origins, Promises, and Prospects. *Kenan Cable*, (40).
- Köstem, S. (2019b). Geopolitics, Identity and Beyond: Turkey's Renewed Interest in the Caucasus and Central Asia. In *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order* (pp. 111-128). Routledge
- Köstem, S. (2020). Russian-Turkish Cooperation in Syria: Geopolitical Alignment with Limits. *Cambridge Review of International Affairs*, 1-23.
- Kremlin.ru. (2019, June 16). *Vstupitel'noe slovo na zasedanii glav gosudarstv gruppy BRİK v uzkom sostave*. Retrieved from <http://news.kremlin.ru/transcripts/4474>
- Makarychev, A. & Morozov, V. (2011). Multilateralism, Multipolarity, and Beyond: Menu of Russia's Policy Strategies. *Global Governance*, 17(3), 353-374.
- Oğuzlu, T., & Parlar Dal, E. (2013). Decoding Turkey's Rise: An Introduction. *Turkish Studies*, 14(4), 617-636.
- Öğütçü, M., & Bechev, D. (2018). Will Turkey and Russia Become 'Strategic Allies' or Sustain a 'Marriage of Convenience'? *Hürriyet Daily News*. Retrieved from <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/mehmetogutcu/will-turkey-and-russia-become-strategic-allies-or-sustain-a-marriage-of-convenience-127392>.
- Öniş, Z., & Kutlay, M. (2013). Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICS. *Third World Quarterly*, 34(8), 1409-1426.
- Öniş, Z., & Yılmaz, Ş. (2016). Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region. *Third World Quarterly*, 37(1), 71-95.
- Özdal, H. (2020). Turkey-Russia Relations: Complex Cooperation. In *Threats to Euro-Atlantic Security: Views from the Younger Generation Network* (pp. 99-114). Palgrave Macmillan.
- Parlar Dal, E., & Ersen, E. (2020). Russia and the Changing International System: An Introduction. In *Russia in the Changing International System* (pp. 1-16). Palgrave Macmillan.
- Presidency of the Republic of Turkey. (2018, July 25). *President Erdoğan Goes to South Africa to Attend BRICS Summit*. Retrieved from <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/95940/president-erdogan-goes-to-south-africa-to-attend-brics-summit->
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs (2020, August 31). *Press Release Regarding the Treatment of Crimean Tatars*. Retrieved from http://www.mfa.gov.tr/no_-191_-kirim-tatarlarina-yonelik-muamele-hk.en.mfa.
- Rus Türk İş Adamları Birliği. (2019 February). *Rusya İnşaat Sektöründeki Gelişmeler ve Türk Firmaları*. Retrieved from <https://www.rtib.org/cms-uploads/inşaat-rusya-1.pdf>.
- Rüma, İ. & Celikpala, M. (2019). Russian and Turkish Foreign Policy Activism in the Syrian Theater. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(62), 65-84.
- Souleimanov, E.A. (2019). Russia's Policy in the Libyan Civil War: A Cautious Engagement. *Middle East Policy*, 26(2), 95-103.
- Sputnik Türkiye. (2016, November 20). *Erdoğan: 'Şanghay Beşlisi İçerisinde Türkiye Niye Olmasın?' Diyorum*. Retrieved from <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201611201025892702-erdogan-ab-sanghay-beslisi/>.
- Starodubtsev, I. (2019, May 27). *Will Russia Back Turkey in the Eastern Mediterranean? The New Turkey*. Retrieved from <https://thenewturkey.org/will-russia-back-turkey-in-the-eastern-mediterranean>.
- Stuenkel, O. (2020). *The BRICS and the Future of Global Order*. Lexington Books.
- Suchkov, M.A. (2020, March 6). Why New Russia-Turkey Deal on Idlib Matters. *Al-Monitor*. Retrieved from <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/03/russia-turkey-deal-idlib-important-putin-erdogan.html>.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2019). *Dış Ticaret ve Başlıca Ekonomik Göstergeler Bülteni – 2019 Yıllık*. Retrieved from <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>.

- TRT Haber. (2019, April 3). *Cumhurbaşkanı Erdoğan İle Putin 3'üncü Kez Bir Araya Gelecek*. Retrieved from <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-ile-putin-3uncu-kez-bir-araya-gelecek-410698.html>.
- UN News. (2020, February 12). *Libya: Security Council Demands Commitment to a 'Lasting Ceasefire'*. Retrieved from <https://news.un.org/en/story/2020/02/1057311>.
- U.S. Energy Information Administration. (2019). *Frequently Asked Questions*. Retrieved from <https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=709&t=6>
- Valdai Discussion Club. (2012, July). *Military Reform: Toward the New Look of the Russian Army*. Retrieved from http://vid-1.rian.ru/ig/valdai/Military_reform_eng.pdf.
- White, D. & Herzog, M. (2016). Examining State Capacity in the Context of Electoral Authoritarianism, Regime Formation and Consolidation in Russia and Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), 551-569.

“Sosyal Kaçakçılık”: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Tekellere Direniş

“Social Smuggling”: Resistance to Monopolies in Early Republican Turkey

Murat Metinsoy¹

Öz

Tekeller devletin ortaya çıktığı ilk dönemlerden yirminci yüzyıla dek yönetici sınıfların ekonomiyi ve siyaseti şekillendirmede kullandığı en önemli araçlardan biri oldu. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde de tekel siyaseti yaygın olarak başvurulan bir uygulamaydı. Osmanlı’da genelde sultanların hazinesine gelir sağlama işlevi ağır basan tekeller, yirminci yüzyılın başında ve özellikle Cumhuriyet ile birlikte yerli üreticilerin himayesi ve modernleşme projeleri için kaynak yaratılması gibi roller üstlendi. Tekel siyasetinin bu yönü büyük ölçüde gün ışığına çıkarıldı. Öte yandan, tüketicilerin ve küçük üreticilerin tekel sistemine yönelik tepkileri çok az incelendi. Osmanlı’da tütün kaçakçılığı bağlamında tekellere direniş incelenmesine karşın, Cumhuriyet dönemine ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu makale arşiv kaynakları ve gazeteler gibi birincil kaynaklardan yola çıkarak, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde dar gelirli tüketicilerin ve üreticilerin tekellere direnişini, küçük ölçekli kaçakçılık faaliyetleri üzerinden incelemektedir. Kaçakçılık addedilen faaliyetlerin çoğunun tekel sisteminin getirdiği kısıtlamalarla ve tekel ürünlerinin yüksek fiyatlarıyla başa çıkabilmek için dar gelirli üretici ve tüketicilerin başvurduğu bir mücadele aracı olduğunu öne sürmektedir. Kaçakçılığın, devleti modernleşme projeleri için ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşma konusunda sınırlandırarak ve tekel uygulamalarıyla ilgili tavizler vermeye zorlayarak, dar gelirli insanların devlet karşısında pazarlık gücünü sosyal bir niteliği olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Devlet kapitalizmi, Tekeller, Dolaylı vergiler, Kaçakçılık, Kayıtdışı ekonomi, Tekellere direniş

Abstract

Monopolies were used by states and ruling classes in shaping economy and politics since the emergence of the first states. The Ottoman rulers and the Republican bureaucrats also applied to monopolies extensively. Whereas monopolies mostly funded the Ottoman sultans’ treasuries, in the twentieth century the Young Turks started to use them to protect domestic producers and finance modernization projects. Although, these aspects have been examined in depth, social resistance to monopolies has been examined only in the Ottoman context. However, people’s response to the Republican-era monopolies has barely been studied. This article, drawing on archival evidence and newspaper reports, examines the responses of consumers, producers and traders to monopolies in the form of smuggling in the early Republican era. It argues that most of what was called smuggling could actually be considered to be means of economic survival in the form of people’s long-term practices against the restrictions on production and trade and against the high prices of monopoly goods. It shows that smuggling restricted the state’s extractive capacity and forced the rulers to soften the restrictions and decrease the high taxes and prices. In this regard, this article argues that smuggling had a social aspect that increased the bargaining power of people.

Keywords

State-capitalism, Monopolies, Indirect taxes, Smuggling, Informal economy, Resistance to monopolies

1 Sorumlu Yazar: Murat Metinsoy (Doç. Dr.), İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: murat.metinsoy@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-6399-2014

Atf: Metinsoy, M. (2020). “Sosyal Kaçakçılık”: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Tekellere Direniş. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 247–269. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0096>

Extended Summary

Neither monopolies nor resistance to them via smuggling were peculiar to Republican Turkey. In pre-modern states, monopolies financed states and their military campaigns. With the emergence of the modern state, they were used to support capital accumulation. Alongside taxes, monopolies were always the primary source of state revenues, even in Great Britain, the cradle of classical liberalism. In the Ottoman Empire, monopolies were used to enrich the sultans' treasury. In the 20th century, the Young Turks used them to create a Muslim-Turkish bourgeoisie and generate revenues for state centralization and bureaucratic reform.

The collapse of the Ottoman Empire in World War I culminated in the emergence of the Republic of Turkey. The new Turkish state embarked on several cultural, economic and political modernization projects. All of these projects were financed largely through taxes and state monopolies, which weighed heavily on low-income groups. The government monopolized the production and trade of items such as salt, tobacco, cigarettes and cigarette papers, alcoholic beverages, matches, and lighters. Meanwhile, the government sold monopoly-like licenses to a limited number of textile and sugar companies and established public sugar and textile enterprises that had monopoly status. The autonomous monopoly directorates established during the 1920s were merged in the Monopoly Administration General Directorate in 1932 under the Customs and Monopolies Ministry.

The republican state enjoyed huge revenues from monopolies, which, on average, yielded about 14 percent of the total state income during this period. These revenues were vital to industrialization and infrastructure projects such as railway construction and state enterprises. On the other hand, the use of state monopolies as a form of indirect taxation was a painful blow to a large number of producers, traders, and consumers of the items subjected to the monopoly. Restricting and even preventing free production, trade and consumption of these items and serving the commercialization of the rural economy, monopolies jeopardized many people's livelihoods.

Accordingly, the monopolies spurred the resistance of consumers, producers and traders in the form of smuggling. Smuggling was the illegal production and trade of items monopolized by the state and licensed companies. The production and trade of contraband items were peculiar neither to Turkey nor to the Republican era. It was a long-standing phenomenon that had already emerged in other places and during previous centuries as a response to strict tax regimens. During the early Republic, the more the state intervened in people's economic affairs through monopolies, the faster the smuggling spread. The scale of smuggling can be seen in historical records, most of which are reports on smugglers captured by security forces. There were many more who were uncaught.

Smuggling was not monopolized by the big smuggling bands making big fortunes via organized and large-scale activities. It functioned mostly as a survival method for peasants and had such a social dimension that I prefer to call it "social smuggling," similar to Hobsbawm's notion of "social banditry." It was an informal web of daily transactions, involving untaxed goods, in which the great majority of the population engaged as producers, traders, or consumers. This largely make-shift economy for the low-income masses was made up of many small-scale tobacco cultivators as well as cigarette and

tobacco traders who were discontented with the exploitation and restrictions imposed by the monopolies. Thus they continued to produce and trade tobacco and cigarettes illegally. People also challenged the monopolies. Thus they monopoly's beverages by producing wine or distilling rakı illegally. A great part of salt smuggling was carried out on a small scale by peasants for their own personal use. Many people would spin ropes, weave fabrics, sew clothes, and trade them in local markets free from taxation. Perhaps the most important items coming from the neighboring countries were cheaper sugar and fabrics, which had a huge market throughout Anatolia.

In all respects, social smuggling was a life-improving activity that contested high monopoly prices and property rights. However, for the ruling circles, it fell into the category of crime against property. Therefore, the government initially fought against it in coercive ways. Special courts were established against smuggling. An anti-smuggling law was enacted in 1927. When it proved to be ineffective, it was amended in 1929, 1932, and 1938. Smuggling was stigmatized as grave crime and even an act of treason.

When these measures fell short, the government resorted to economic recipes, reducing prices and custom duties or softening the restrictions on production and trade. This was the bargaining impact of smuggling. It served low-income consumers, producers and traders by providing consumers with cheaper and more useful alternatives and by curbing the limitations wrought by monopolies on producers and traders. Hence, smuggling, along with the slowdown of the international trade and overall collapse in prices, played a role in the decline of monopoly revenues by an average of 24 percent during the period. That is, the resources the government extracted through monopolies to assign to its modernization projects remained below expected levels. This was one of the Achilles' heels of the new Republican state, which limited the modernization projects.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tekel Siyaseti

Türkiye'de Cumhuriyet rejiminin kurumsallaştığı ve modern ulus-devlet inşasının gerçekleştiği 1920'lerde ve 1930'larda, devletin topluma müdahalesi arttı. Özel teşebbüsün zayıflığı, sanayinin neredeyse olmaması ve altyapının gördüğü hasar, Cumhuriyet'in ekonomiye doğrudan müdahalesini kaçınılmaz kılıyordu. Üstüne üstlük, 1929'da dünya çapında yüzyılın en büyük iktisadi krizi yaşandı. Kriz, 1930'lar boyunca toplumsal ve siyasi alanı da yörüngesine alarak bir Büyük Buhan'a dönüştü. Buhan sadece Türkiye'yi değil, liberal Batılı devletleri bile ekonomiye kapsamlı müdahalelere zorladı (Hobsbawm, 1994: 109-142). Cumhuriyet devleti ayrıca geniş çaplı modernleşme ve ulus-devlet inşası projelerine girişmişti. Tüm bunlar geniş kaynaklar yaratılmasını gerektiriyordu. Bu amaçla doğrudan vergilerin yanında, dolaylı vergilendirme yöntemine de başvuruldu. Bu yöntemlerden en önemlisiyse tekellerdi.

Tekel uygulaması kuşkusuz Cumhuriyetin yeniliklerinden biri değildi. Tekeller antik çağ imparatorluklarından modern monarşilere kadar en önemli kaynak yaratma aracıydı. Erken modern dönemde gerek imparatorluk hazinelerinin gerekse kapitalizmin büyümesinde kullanıldı. Tekellerin bir başka fonksiyonu mülkiyet haklarının yeniden yapılandırılmasıydı. Daha önce özgürce kullanılan doğal kaynakların metalaştırılmasında ve piyasalaşma sürecinde tekeller önemli rol oynayacaktı. (Hill, 1982: 27-35, 103; Dobb, 1946: 114-122).

Osmanlı İmparatorluğu'nda daha başından itibaren tek el ya da o dönemki ifadesiyle "yed-i vahid," (yed: el; vahid: tek) sistemi içinde "inhisar"lar, yani belirli iktisadi faaliyetlerin kayıt altına alınarak belirli tacirlere veya üreticilere ruhsatla hasır edilmesi uygulaması, devletin en büyük gelir kaynaklarından (Genç, 2013: 378-83). On dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru İmparatorluğun dış borçlarını ödeyemez hale gelmesiyle, 1881'de devletin ve ülkenin iktisadi faaliyetleri, özellikle tekellerin işletilmesi ve gelirleri borç ödemeleri karşılığında Avrupalı devletlere ve şirketlere bırakılmıştı. Osmanlı'nın vergi kaynağı olan ve inhisar uygulamasına tabi pek çok sektörden alınan vergiler Osmanlı'nın borçlarına karşılık Düyun-u Umumiye denetimine bırakıldı. Bu kurum, söz konusu kaynakları ya doğrudan işletti ya da yabancı şirketlere ihale etti.

Cumhuriyet döneminde Düyun-u Umumiye'nin tekelleri yönetme ve vergi toplama yetkileri tamamen kaldırıldı. Ancak Lozan Antlaşması ile genç Cumhuriyet Osmanlı'nın borçlarının büyük bölümünü ödemeyi üstlenmişti. Bu anlamda Cumhuriyet devleti sadece kendi kapsamlı modernleşme projeleri için değil dış borçlar için de kaynak yaratmalıydı. Dolayısıyla tek el siyaseti yeni devlet tarafından daha da modernleştirilerek ve kurumsallaştırılarak devam ettirildi. Kimi yabancı tekeller kamulaştırıldı; kimisi ise yerli veya yabancı firmalara ihale edilerek devlet bütçesi için yeni kaynaklar yaratıldı. En verimli tek el olan tütün ve tütün ürünlerinin tekeliyse bunu elinde tutan Reji şirketi 1925'te satın alınarak devlete geçti ve 1925 ve 1930'daki kanunlarla kapsamlı bir tütün ve sigara tekeli kuruldu (Habib Edip, 1931: 5-6; Doğruel, 2000: 133).

Osmanlı döneminde belirli bir vergi karşılığı üretilip pazarlanabilen alkollü içkiler 1926'da tek el idaresi altına alındı. Her tür ispiroto, bira, rakı, şarap ve likör üretimi ve pazarlaması yeni kurulan İspiroto ve Meşrubat-ı Küüliye İnhisarı Müdürlüğü'nün denetimine verildi (Doğruel, 2000: 144). Mevcut içki fabrikaları devletleştirildi. Hükümet ilk etapta alkollü içeceklerle ilgili tekeli İş Bankası ve Polonya menşeli Naçelna Organizaçya Şirketi'nin

kurduğu İspirto ve Meşrubat-ı Küüliye İnhisarı İşletme Türk Anonim Şirketi'ne devretmişti. Fakat şirket, kaçak üretimin rekabeti ve yüksek lisans bedelleri yüzünden iflas etti. Bir yıl sonra, 1927'de, hükümet alkol ve alkollü içkiler tekeli üzerine aldı. Bu arada, sınırlı sayıda özel şirkete lisans satışı devam etti (Karacık, 1944: 39).

Tuz ise Osmanlı'da tekel kapsamına alınmış hayati bir üründü. Önceleri tuzlulardan yararlanılması belirli bir harç ödemeye tabi olsa da, kapsamlı olarak ilk tuz tekeli 1862'de dış borçların ödenmesi amacıyla kuruldu ve devletin iflasiyla birlikte bu tekel de Düyun-u Umumiye'nin kontrolüne girdi. 1920'de Anadolu'daki milli direniş hareketi savaşın finanse edilmesi için bütün tuzluları kontrolüne alma ve tuz fiyatlarını artırma kararı aldı. Cumhuriyet devleti ise 1 Haziran 1927'de Tuz İnhisarı Umum Müdürlüğü'nü kurarak, tuz üretim ve ticaretini tekel kapsamına aldı (Demirel, 2002: 147-157; Emiroğlu, 1933: 64).

1930'ların başında, özel şirketlere ihale edilen çakmaktaşı, kibrit ve tuz tekelleri dışında, belirli sektörlerde kurulan tekel idareleri 1932'de İnhisarlar Umum Müdürlüğü çatısı altında birleştirilerek Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'ne bağlandı (Doğruel, 2000: 130). Hükümet ayrıca 1932'de şeker, çay, kahve ve petrolün ithalat ve ihracatını tekeline aldı (Kuruç, 1988: 417). 1930'larda belirli ürünlerin yüksek ücretler mukabilinde alınan ruhsatlar olmaksızın üretimi ve satışının yasaklanması ve bu üreticilerin de yüksek gümrük tarifeleriyle ithal ürünlerden korunması siyaseti de, kimi sektörlerde bir nevi *de facto* tekel statüsü sağlıyordu.

Tekeller, hem devlet idaresini hem de toplumu yeniden inşa etmeyi amaçlayan Cumhuriyet idarecilerinin başlıca mali kaynaklarındandı. Dönem boyunca tekeller devlet gelirlerinin yüzde 10'u ile 14'ü arasında bir bölümünü sağladı (Doğruel, 2000: 151). Devletin harcamalarını finanse etmekte tekellerin önemi öyle büyüktü ki, 1928'de Tütün İnhisarı Müdürü tütün tekelinin devlete sağladığı gelirlerin demiryolları ve sanayileşme projelerinin finansmanı için hayati olduğunu belirtiyordu (Kuruç, 1988: 251; Tütün İnhisarlar İdaresi, 1929: 79).

Tekel gelirlerinin bu derecede önem arzettiği koşullarda bu gelirlerin azalmasına neden olacak her türlü kayıt dışı üretim, tüketim ve dağıtım faaliyeti kaçakçılık olarak damgalanacaktı. Tekel gelirlerinin hayati önemi ve geçmişten beri kaçakçılık faaliyetlerinin bir türlü önüne geçilememesi devleti kaçakçılığa karşı ciddi önlemler almaya zorladı. 1927 tarihli Kaçakçılığın Men-i ve Takibine Dair Kanun bu konudaki ilk kapsamlı yasal düzenlemeydi. Bu kanun etkisiz kalınca, önce 1929'da, ardından tekrar 1932'de tadil edildi.¹

Tüketici, küçük üretici ve esnaf cephesinden bakıldığında tekeller önemli bir külfetti. Zira önceleri vergilendirilmeyen ve ticarileşmeyen kimi ürünlerin üretim veya pazarlaması ya da her ikisinin birden tekel kapsamına alınması üreticileri de tüketicileri de olumsuz etkiliyordu. Tüketiciler için sorun, söz konusu ürünlerin yüksek vergi ve kâr marjları sebebiyle fahiş fiyatlara sahip olmasıydı. Ayrıca tekel sistemi, satıcıların rekabetini önlediğinden, bir yandan tüketicilerin pazarlık etme fırsatını azaltıyor bir yandan da tekel ürünlerinde kaliteyi düşürüyordu.

¹ Kaçakçılığın Men-i ve Takibi Hakkında Kanun, Sayı 1126, Tarih 10.07.1927, *Resmi Gazete*, Sayı 629, s. 2827; Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun, Sayı 1519, Tarih 15.04.1929, *Resmi Gazete*, Sayı 1216, ss.7539-7546; Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun, Sayı 1918, Tarih 07.01.1932, *Resmi Gazete*, Sayı 2000, ss. 1141-1151.

Tekele tabi tutulan ürünlerin özellikle hammaddelerinin üretimi ve perakende ticaretiyle uğraşanlar içinse sorunlar sektöre bağlı olarak değişiyordu. Tütün tekeli uygulamasında tütünün ekilmesi izne bağlıydı. İnhisarlar İdaresi, yani Tekel İdaresi, tütünün kim tarafından, nerede, hangi şartlarda, ne miktarda ekileceğini; İnhisarlar İdaresi'ne veya ruhsatlı özel şirketlere nasıl ve hangi fiyattan satılacağını; tütün ürünlerinin ticaretini, pazarlamasını, ülke içinde veya ülke dışına nakliyesini ve tütün fiyatlarını belirliyordu. Bazı illerde veya ilçelerde tütün üretimini yasaklıyor veya sınırlandırıyor. Bu durum yıllardır geçimini tütünden sağlayan tütün çiftçilerinin geçim kaynaklarını ellerinden alıyordu.² İnhisarlar İdaresi Doğu'daki ücre köylerde bile kayıt dışı tütün ekimine ve ticaretine müdahale ediyor; bu bölgelerin pazarını kontrol için Bitlis, Diyarbakır, Malatya, Urfa gibi kentlerde tütün ve sigara fabrikaları kuruyordu (Doğruel, 2000: 289-293).

Tütüncü köylüler için İnhisarlar İdaresi'nin köylünün tütününe çok düşük fiyatlar vererek ucuza kapatmaya çalışması en ciddi sorunlardandı. Örneğin piyasada küçük bir paket kesilmiş tütün 120 kuruşa satılırken, İdare köylüye tütünün kilosu için sadece 10 kuruş ödüyordu (Tunçay, 1991: 145). Hatta bu fiyat kriz döneminde 7 kuruşa kadar düşecekti (Hatipoğlu, 1936: 33-35). Ayrıca, İnhisarlar İdaresi veya ruhsatlı tütün işletmeleri köylülerden alım yaparken çeşitli hilelerle köylülere verdikleri fiyatı daha da kırıyorlardı. Örneğin, kimi durumlarda ürünlerin yüzde 40'ına yakını "düşük kalite" olduğu gerekçesiyle yok fiyatına kapatılmaya çalışılıyordu (İsmail Hüsrev, 1934: 149-150). Dahası, Büyük Buhran'la birlikte düşen fiyatlar 1930'ların ortalarında toparlanmaya başlamasına ve piyasada işlenmiş tütünün kilosunun 400 kuruşa kadar çıkmasına karşın, tekel idaresi köylüye 20 kuruş ödüyordu (Akgül, 2004: 31).

İspirto ve alkollü içkilerin üretim ve ticareti Osmanlı döneminde vergilendirilse bile tekel kapsamına alınmamıştı. O nedenle insanlar kendi ihtiyacı için veya yöresel pazara sunmak üzere evde, çiftlikte veya küçük atölyelerde üretim yapılabiliyordu. Cumhuriyet döneminde ispirto ve alkollü içkilerin de kapsamlı bir şekilde tekel altına alınması insanların ruhsatsız üretim ve ticaret yapmasını yasaklayarak çok sayıda insanı işsiz bıraktı. Artık ispirto ve alkollü içki üretimi için görece yüksek bir ücretle ruhsat almak ve üretilen ürünleri de yüzde 10 gibi cüzi bir kâr payıyla tekele teslim etmek gerekiyordu (Doğruel, 2000: 144; Beşe, 1939: 146).

Tuz tekeli kapsamında 1920 ile 1925 arasında, önce Kurtuluş Savaşı'nı sonrasında yeni kurulan devleti finanse etmek amacıyla tuz fiyatlarına üst üste zamlar yapıldı. Tuz göllerinden, denizlerden ve kayalardan tuz çıkarmak ve satmak devletin tekeline alındı. Tuz fiyatları dünyada 1929 krizi sonrası düşerken tekel uygulaması yüzünden Türkiye'de 1934'e dek yüksek seviyelerde kaldı. Bu durum hem tüketicileri, hem de hayvancılık ve dericilik gibi tuza gereksinim duyan meslekleri olumsuz etkileyecekti (Kıvılcımlı, 1974: 82-83; Kuruç, 1988: 231; Doğruel, 2000: 143).

Ayrıca, şeker ve kumaş, tekel kapsamında olmasa da üretimi ve ticareti devlet tarafından kontrol edildiği ve üreticileri yüksek gümrük vergileriyle korunduğu için pratikte tekel durumunda olan ürünlerdi. Cumhuriyet devleti, ülkeyi şeker ve kumaş ithalatına bağımlılıktan kurtarmak için bu sanayileri destekledi. Gerek himayeci gümrük tarifeleriyle, gerek ayrıcalıklı ruhsatlarla, gerekse fabrikaların aralarında rekabeti önleyerek önlemler alındı (Tezel, 2002: 289; Veldet, 1958: 577). Dahası, hükümet bu

2 Bkz. 1930'da çıkarılan 1701 sayılı Tütün İnhisarı Kanunu, *Resmî Gazete*, Sayı 1531, ss. 9158-9159.

süreçten gelir elde etmek amacıyla kumaş ve şekerle yüksek tüketim vergileri yükledi. Sonuçta, ekonomik krizle birlikte şeker fiyatları dünya piyasalarında kilo başına 10 kuruş civarına düşmüşken, Türkiye’de yerli fabrika mahsulü lisanslı şekerin fiyatı Batı vilayetlerinde 40-50 kuruş, doğudaysa 80-90 kuruş civarındaydı (Hatipoğlu, 1936: 55-57). Benzer şekilde, tekstil ürünleri de gümrük korumasının teşvik ettiği yüksek kâr marjları ve tüketim vergileri nedeniyle tüketiciyi zorladı.

Sosyal Kaçakçılık: Tekellere Direniş

Tekeller ne kadar eski bir devlet politikası ise, kaçakçılık da tekellerin getirdiği sınırlamaları aşmayı amaçlayan bir o kadar eski bir toplumsal pratikti (Philipson, 1973; May, 2014). Diğer coğrafyalarda olduğu gibi, tekellere sık sık başvuran Osmanlı İmparatorluğu’nda da kaçakçılık yaygındı. Osmanlı’da tekeller özellikle on dokuzuncu yüzyıldaki bürokratik reformlar ve Dûyun-u Umumiye’nin etkisiyle kurumsallaştı. Buna paralel olarak kaçakçılık vakaları da yaygınlaştı. Örneğin tütün tekeli elinde tutan Reji karşısında tütün ekicileri ve tüccarları kaçakçılık faaliyetleriyle ayakta kalmaya çalışmıştı (Quataert, 1983: 13-40). Buna karşı Reji, kolcu denilen silahlı muhafız kıtaları kurmak zorunda kalmıştı. İkinci Meşrutiyet döneminde kolcular ile kaçakçılar arasındaki çatışmalarda en az 20.000, kimi hesaplamalara göreyse 60.000 kişi ölmüştü. (Salih Zeki, 1928: 16; Şanda, 1935: 40).

Cumhuriyetle birlikte hükümet, tekeli ürünlerinin üretimiyle dağıtımını ya bizzat üstlendi ya da bazı özel şirketlere anlaşma ile devretti. Kolcular lağvedilerek, kaçakçılıkla mücadele işi jandarmaya ve gümrük muhafaza memurlarına verildi. Lozan Antlaşması uyarınca 1929’a dek liberal bir iktisadi politika izlense de, devlet tekellerinin kurulması ve yeni tüketim vergileri, kaçakçılığı 1920’lerde canlı kıldı. 1930’lardaysa devletçi iktisat politikaları, yüksek gümrük vergileri ve aşırı vergilendirmeye dayalı fiyat artışları kaçakçılığı kamçıladi.

Köylülerin ve yoksul kent halkının tekellerle baş etmekte kullandığı en yaygın yol kaçakçılıktı. Gündelik ekonomik faaliyetlerin üzerindeki sıkı devlet denetimine; tuz, şeker, kumaş, tütün, alkollü içecekler ve yakacak odun gibi bazı temel maddelerin resmen veya fiilen tekeli sistemiyle aşırı vergilendirilmesine direniş kendisini kaçakçılık olarak gösterdi. Devletin aldığı cezai tedbirlere ve propagandaya rağmen kaçakçılık, Anadolu kırsalında ve kentlerinde salgın halini aldı. Üretime getirilen kısıtlamalar, yüksek fiyatlar, ağır vergiler, İhisarlar İdaresi ve tekeli şirketleriyle ilişkilerde yaşanan güçlükler küçük üreticileri ve tüccarı kaçakçılığa itiyordu. Tüketiciler cephesindeyse, yüksek gümrük vergileri, buna eklenen tüketim vergileri ve yeni oluşan kapitalist işletmelerin yüksek kâr oranlarıyla katlanarak giden fiyat sarmalı, “kayıt dışı ekonomi”yi teşvik ediyordu.

Kuşkusuz yurt dışından getirilen mallar da kaçakçılıkta çok önemliydi. Ancak, konuyla ilgili jandarma, polis ve mahkeme kayıtlarından ve gazete haberlerinden, kaçakçılığın büyük bölümünü yerli ama kayıt dışı, ruhsatsız üretilmiş, dolayısıyla vergilendirilmemiş ürünlerin yasa dışı üretimi ve ticaretinin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kaçakçılık salt üreticinin ve tüccarın değil tüketicinin de aktif olarak içinde bulunduğu alternatif bir piyasaydı. Yoksul kesimler için devletin kendilerinden talep ettiği yüksek vergi ve kâr oranlarını yansıtan tekeli fiyatlarıyla başa çıkmanın tek yolu bu alternatif piyasaya dâhil olmaktı. Bu anlamdaki kaçakçılık ve kaçakçılar, Eric Hobsbawm’ın kimi iyi eşkıyaları

nitelediği türden sosyal bir karaktere sahipti (Hobsbawm, 1981). Diğer bir ifadeyle, kimi kaçakçılar “sosyal kaçakçılar” olarak, büyük kârlar peşindeki mafyatik kaçakçı çetelerinden farklıydı. Öncelikle, kaçakçılık az sayıdaki profesyonel çetelerin veya tüccarların tekelinde değildi. Daha ziyade, gündelik yaşamda yaygın iktisadi etkinliklerden müteşekkil, organize olmayan ve gayriresmî ve nüfusun büyük kısmının iştirak ettiği bir iktisadi ilişkiler ağıydı. İkincisi, organize kaçakçı çetelerinin gümrük kaçakçılığı da bu alternatif piyasanın parçası olmasına karşın, kaçakçılığın büyük kısmı, yurtiçinde gerçekleşen küçük çaplı, bireysel ve gizli gündelik üretim faaliyetleri ve alışverişlerden ibaretti. Kaçakçılık yapılan ürünler, şeker ve tekstil ürünleri hariç, ithal ürünler olmaktan çok, yurtiçinde, kayıt dışı, vergisiz üretilen ve pazarlanan ürünlerdi. Üçüncüsü, devlet kapitalizminin tekeller vasıtasıyla küçük üreticilere, esnafa ve tüketicilere yüklediği fiyat ve vergi yükünü hafifletiyordu. Ayrıca, tüketicilerin seçim yapma ve pazarlık olanağını artırıyordu. Dördüncüsü, tüketicilerin pek çok ürüne daha kolay erişimini sağlayarak iase krizlerini önleyebiliyordu. Beşincisi, kaçakçılık eskiden serbestçe yapılabilen kimi üretim ve ticari faaliyetlerin devamını sağlayarak, on binlerce kişinin işsiz kalmasını engelliyordu.

Sonuç olarak, bu faaliyetler kısa vadede topluma faydası olması itibarıyla sosyal bir niteliğe sahipti. Öte yandan, kaçakçılığın ortaya çıkış nedenleri, yani artan yoksulluk, hayat pahalılığı ve tekellerin ekonomiyi metalaştırmasıyla gelir dağılımını devlet ve sermaye lehine çevirmesi, bunlara karşı direniş olarak kaçakçılık mevhumuna sosyal bir boyut kazandırıyor. Olay, büyük çetelerin yürüttüğü, büyük kârlar getiren uyuşturucu ve silah kaçakçılıkları veya karaborsacılarınki gibi basit bir kriminal mevzu değildi. Zira bu faaliyetler hem dar bir kesim tarafından yürütülüyor ve sadece onlara büyük kazançlar sağlıyordu; hem de geniş toplum kesimlerinin geçimlerine hiç bir katkı yapmadığı gibi, bilakis onlara zarar verebiliyordu.

Hükümet kaçakçılık faaliyetlerini çeşitli yöntemlerle engellemeye çalıştı. Sert kanunlar çıkardı ve güvenlik önlemleri aldı. Vatandaşın vergilendirilmemiş lisanssız ürünleri kullanmaması için yoğun propaganda kampanyaları yürüttü. Bütün bu önlemler işe yaramayınca, iktisadi tedbirler aldı. Bu sonucunu önemli; zira kaçakçılığın, hükümetin tekel ürünleri üzerindeki vergileri ve ürün fiyatlarını indirmesi yönünde baskı yaptığına işaret ediyordu. Dolayısıyla kaçakçılığın toplumun daha alt katmanlarının pazarlık gücünü artıran bir etkide bulunduğunu gösteriyordu.

Sosyal Kaçakçılığın Özellikleri:

“Mülkiyete Karşı Suç” ve Mülkiyet Hakları Üzerinde Mücadele

Kaçakçılıkla mücadele için 1927’de, 1929’da ve 1932’de çıkarılan yasalar ve yapılan propagandalar kaçakçılığın azaltılmasında etkili olmadı. İçişleri Bakanlığı’nın bazı şehirlerde ele geçen kaçak mallar hakkında 1927, 1928 ve 1929 yıllarında hazırladığı raporlar, kaçakçılık faaliyetlerinin 1920’lerin ortası ve sonlarında hiç de az olmadığını göstermektedir.³ Özellikle 1930’lar kaçakçılığın ivme kazandığı bir dönemdi. Jandarmalar sadece 1932 yılının Haziran ayı içinde Muğla’da toplam 400 kaçakçı tutuklamıştı.⁴ 30

3 BCA-MGM [30.10/180.242.15], 20 Ocak 1927; [30.10/180.242.19]; BCA-MGM [30.10/180.242.23], 29 Kasım 1928; BCA-MGM [30.10/180.243.1], 1 Şubat 1930.

4 “Muğla’da Mahkûm Olan Kaçakçılar,” *Son Posta*, 2 Haziran 1932.

Ağustos 1933'te rapor edildiği kadarıyla, bir ay içinde 235 kaçakçı, 17 ton kaçak mal, 54.000 top sigara kâğıdı ve 800 kaçak çiftlik hayvanı ele geçirilmişti.⁵ Ekim 1934'te sadece iki hafta içerisinde yetkililer toplam 67 kaçakçıyla kaçak mal yüklü onlarca at yakalamışlardı. Gazete bunların sadece 15 gün içinde yakalananlar olduğunu vurguluyordu.⁶ Yine aynı şekilde, güvenlik güçlerinin raporları, 6 Ekim 1936'da, sadece 1 hafta zarfında beşi ölü ve biri de ağır yaralı toplam 204 kaçakçının yakalandığını bildiriyordu. Her türden altı tona yakın kaçak mal, 633 lira tutarında para, 90 koyun ve 111 adet yüklü beygire el konulmuştu.⁷

Vakaların toplam olarak verilmesi nedeniyle ne kadarının küçük çaplı, ne kadarınınsa büyük organize işler olduğunu anlamak güçtür. Ancak ele geçirilen toplam kaçak mal miktarları yakalanan kaçakçıların sayısına oranlandığında, vakaların önemli bir bölümünün nispeten küçük çaplı işler olduğu düşünülebilir. Mahkemeleri meşgul eden kaçakçılık vakalarının sayısı da meselenin boyutlarına dair fikir verir. Örneğin bir gazetenin 1 Nisan 1932 tarihli nüshasında, salt İstanbul'daki Özel Kaçakçılık Mahkemesi'nin günde 11 davaya baktığı belirtiliyordu.⁸ Kaçakçılıkla ilgili yasalara aykırı fiillerden mahkemelerde salt 1932 yılında toplam 6833 adet dava görülmüştü.⁹ Bu rakamlar sonraki yıllarda artacaktı. Örneğin Gaziantep'teki özel kaçakçılık mahkemesi sınır kaçakçılığının da etkisiyle binlerce vakadan ötürü tikanıp kalmıştı. Bu mahkeme 1934'te 4250 vakayı karara bağlamıştı. Bu yüksek rakamlara rağmen, mahkemeye çıkarılan kaçakçı sayısının toplamın ancak üçte ikisi olduğu tahmin ediliyordu.¹⁰ Nitekim 1938'de, dönemin bir tanığı kaçakçılığın sert önlemlere karşın ülkede hüküm sürdüğünü ve devlete milyonlarca liraya mal olduğunu belirtiyordu (Toksoy, 1938: 20). 1940 gibi daha geç bir tarihte *Polis Dergisi*'nin *Adliye İstatistikleri*'ne dayanarak verdiği bilgiye göre, mahkemeler kaçakçılarla dolup taşıyordu.¹¹ Hükümetin kaçakçıları "vatan hainleri" ve "yozlaşmışlar" diye yaftalayan propagandasının aksine yoksul kesimler kaçakçılığı hayat pahalılığına karşı bir çare, hatta "şerefli" bir faaliyet olarak görüyordu (Kıvılcımlı, 1979: 51).

Kaçakçılığın başlıca sebebi, hiç kuşkusuz devletin tekel sistemi ve devlet fabrikaları vasıtasıyla ekonomi üzerindeki kontrolüydü. Tekellerle gelen kısıtlamalar dışında kalarak kayıt dışı iktisadi faaliyetlerle yaşamını sürdüren herkes kaçakçı kategorisine giriyordu. Ancak, piyasaya sınırlı miktarda ürün arzeden yerli fabrikalar ve ithalatçılar halkın ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Ayrıca kısıtlı nakliyat olanakları nedeniyle, uzak kırsal bölgelerdeki tüketiciler lisanslı ve vergilendirilmiş ürünlere kavuşamıyordu (Cillov, 1949: 147).

İki ayrı düzeydeki fiyat farklılığıysa hem kaçakçılığı hem de kaçakçılara müşteri olmayı cazip kıldı. Birinci düzey, iç piyasadaki fiyat farklılıklarıydı. Tekel ürünleri ve çoğunlukla kentlerde vergilendirilmiş lisanslı ürünler yanında, Anadolu'da düşük fiyatlı kayıt dışı ürünlerin varlığı kaçakçılığı körükliyordu. İkinci düzeyse, yurt içi ve yurt dışı

5 "Yalnız 1 Ayda Neler Yakalandı," *Köroğlu*, 30 Ağustos 1933.

6 "Kim Kâr Ediyor?" *Köroğlu*, 17 Ekim 1934.

7 "5 Kaçakçı Mortiyi Çekti," *Köroğlu*, 7 Ekim 1936.

8 "Kaçakçılık," *Son Posta*, 1 Nisan 1932.

9 BCA-MGM, [30.10/24.136.2], 19 Mart 1933.

10 "Kaçakçılara Hiç Aman Yok," *Son Posta*, 30 Ocak 1935.

11 "Adliye İstatistiklerine Göre Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler," *Polis Dergisi*, Sayı 10 (1 Mayıs 1940), s. 43.

fiyat farklarıydı. Yurt içinde vergilendirmiş kimi ürünlerle komşu ülkelerin piyasalarındaki aynı ürünler arasında ciddi fiyat farkları olabiliyordu. Özellikle doğudaki Kürt şehirlerinde yüksek gümrük vergileri ve ithalât kotaları sonucu sınır ötesi ticaret yapmak zorlaşmıştı. Öte yandan, kimi ürünleri Batı Anadolu'daki üreticilerden almak, sınır ötesi alışverişten daha masraflıydı. Zira yerli ürünler birçok vergiye, sigorta pirimlerine ve nakliye bedeline tabiydi. Bu da sınıra yakın bölgelerin sakinlerini ya dış pazardan getirilen ya da iç pazarda kayıt dışı üretilip satılan ürünlere yönlendiriyordu (Kıvılcımlı, 1979: 47). Üstelik Osmanlı'dan beri Doğu Anadolu'nun ekonomisi yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin dışında kalan Şam ve Halep pazarlarıyla sürekli alışveriş halindeydi (Toksoy, 1938: 21). Bu ise yeni ulusal sınırlar sebebiyle artık kaçakçılık kategorisine giriyordu. Buna karşın, kayıt dışı ticaret devam ediyordu. Örneğin, Güneydoğu Anadolu'nun batı ucundaki Elbistan'a bile halen Halep ve Şam'dan ürünler akıyordu. Fransız himayesindeki İskenderun ise Suriye'den kaçak malların Türkiye'ye girdiği en önemli kapıydı (Kıvılcımlı, 1979: 47-42, 71).

Kaçakçılığı körükleyen bir diğer sebepse tüketicilerin mahalli ihtiyaçları ve zevkleri idi. Tekel fabrikalarında üretilen tütün ve sigara, tütün tiryakilerinin hoşuna gitmiyordu. Anadolu köylüleri ve kasabalıları, Sümerbank tekstil ürünlerinin modellerini ve renklerini de tutmuyorlardı. Sümerbank elbiseleri yerel yaşam tarzlarına uygun kaçmıyordu. Pantolonlar, gömlekler ve ceketler pahalıydı ve köylülerin gündelik yaşamı için fazla dar kesimli, kumaşları fazla narin ve dikişleri fazla zayıftı. Özellikle de doğu vilayetleri olmak üzere bütün Anadolu'da köylüler şalvar ve benzerlerini giymeye alışıkta (Berkes, 1942: 55). Anadolu kadınlarıysa Suriye ve Ermenistan'da üretilen kalın pamukluları, Şarki desenli ipeklileri ve basmaları tercih ediyordu. Dolayısıyla, tekstil kaçakçılığı Kürt vilayetleri başta olmak üzere Anadolu'da yaygındı (Koca, 1998: 474).

Ayrıca kaçakçılık, kaynaklar üzerinde devletin ve tekel şirketlerinin denetimine bir direnişti. Bunda devlet kapitalizmi kadar 1929'da patlak veren iktisadi krizin de sonucu olan yoksulluktaki artışın büyük rolü vardı. Dar gelirli tabakanın genişlemesi hem günlük geçimi için kaçakçılık yapanların, hem de pahalı lisanslı ürünler yerine hesaplı kaçak ürünler tüketenlerin artması demekti. Kaçakçıların çoğu geçinmeye çalışan fakir insanlardı (Karabuda, 1959: 79). Basın, kaçakçılığı eleştirmekle beraber, bu tür faaliyetler sayesinde yaşamını sürdürebilen çok sayıda insan olduğunu saptıyordu.¹² Bir adliye muhabirinin Nisan 1935'te mahkemelerde yargılanan kaçakçıların ifadelerinden çıkardığı sonuca göre, kaçakçılığın temel müsebbibi yoksulluktu.¹³

Bu açıdan kaçakçılık -büyük organize çetelerin yürüttüğü faaliyetler bir kenara bırakılırsa- devlet destekli kapitalizmle dar gelirli küçük üreticiler ve tüketiciler arasındaki bir paylaşım mücadelesiydi. Dönemin *Polis Dergisi*, kaçakçılığı "mülkiyete karşı işlenen suçlar" kategorisine sokmuştu.¹⁴ Bu "mülkiyete karşı işlenen suçların" büyük kısmının failleri yoksul insanlar, özellikle kırsal bölgelerle hudut boylarında yaşayan köylülerdi. Arşivlerden ve basın haberlerinden elde edilen veriler ve o dönemde yaşayanların gözlemleri, kaçakçılığın sadece büyük çetelerin tekelinde olmadığını, tabana yayıldığını ve tabandakilerin çoğunun bir çetenin parçası olmadan, bireysel veya küçük gruplar halinde hareket ettiğini göstermektedir.

¹² "Kaçak," *Köroğlu*, 13 Nisan 1932.

¹³ "Ağır Bir Duruşma," *Son Posta*, 10 Nisan 1935.

¹⁴ "Adliye İstatistiklerine Göre," s. 43.

Sonuçta, hükümetin 1928'de ve 1929'da hazırladığı raporlara göre, kaçakçılık bütün vilayetlerde yaygınlaşmıştı. Kaçakçılık özellikle tütün, sigara kâğıdı, sigara kâğıdını ikâme edebilen karbon kâğıdı, tuz ve alkollü içkiler, şeker ve pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşlar üzerinde yoğunlaşıyordu.¹⁵ Kaçakçılığı en çok yapılan ürüne yoksul kitlelerin en önemli keyif maddelerinden biri olan tütündü.

Tütün Kaçakçılığı

Tütün kaçakçılığının ne anlama geldiğini en iyi tütün tekeliyle ilgili yasal düzenlemeler anlatır. Yasalara göre şu faaliyetler kaçakçılık sayılmaktaydı: İzinsiz ya da beyan edilenden fazla tütün yetiştirmek; izinsiz üretilmiş tütün ve tütün ürünlerini saklamak veya satmak; İhhisarlar İdaresi'nin mühür ve etiketini taşımayan tütün mamullerinin ticaretini ve tüketimini gerçekleştirmek; İhhisarlar İdaresi'nin belirlediği yer ve fiyatlar haricinde tütün ve tütün mamulleri satmak; sahte damga, sembol ve etiketler yapıştırmak; izinsiz tütün ithalatı yapmak ve depolardan çalınan mamulleri satmak.¹⁶ Benzer hareketler ülke çapında oldukça yaygındı. Yetkililere göre Aralık 1931 itibarıyla Kütahya'da köylülerin yüzde yetmiş kaçak tütün tüketiyordu.¹⁷ Aynı yıl, Büyük Buhran'ın da etkisiyle Adana, Antep ve Urfa'da kaçakçılık öylesine kontrolden çıkmıştı ki, tekel kapsamındaki sigara satışları önceki birkaç seneye nazaran üç kat azalmıştı.¹⁸ Sonraki yıllarda, örneğin 1936 yılının Temmuz ayının sadece son haftası içinde, ülkenin farklı yerlerinde çoğu tütün ve sigara kâğıdı ticareti yapan 53 kaçakçı yakalanmıştı.¹⁹ Çok daha fazla sayıda benzer haberi dönemin basınından takip etmek mümkündür. Bu veriler tütün ve tütün mamulü kaçakçılığının 1930'lar boyunca etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Gümrük ve İhhisarlar Vekili Ali Rana Tarhan'ın 1935'te belirttiği üzere, İhhisarlar İdaresi'nin tütün ve sigara satışları 400.000 ton düşmüştü. Tarhan'a göre bunun nedeni insanları kaçığa yönlendiren yüksek fiyat ve aşırı vergilerdi.²⁰

Gerçekten, tütün kaçakçılığını tetikleyen başlıca etmen yüksek fiyatlardı. Tekel tütün ürünlerinin fiyatları yoksul halk, özellikle kalitesiz *Köylü* sigarası için nispeten çok para ödemek zorunda kalan kırsal tüketiciler arasında büyük bir hoşnutsuzluk kaynağıydı. Bunlara karşı tek çare daha ucuz ve çoğunlukla daha kaliteli olan kaçak tütündü. Tekel tütün ürünlerinin ulaşamadığı uzak dağlık bölgelerde yaşayan bütün kırsal tüketicilerin ihtiyaçlarını da ancak kaçak ürünler karşılayabiliyordu (Ökten, 2003: 174). Ayrıca, tütün ticareti için resmî izin almak isteyen esnafın İhhisarlar İdaresi'ne 5 ile 20 lira arası bir para ödemesi gerekiyordu (Emiroğlu, 1933: 49). Bu meblağları tütün ticareti için fazla bulan dar gelirli esnafsa resmî izin alamıyor ve ruhsatlı olmayan ürünleri satabiliyordu.

Bunun yanında, İhhisarların tütün çiftçisine sunduğu fiyatlar tütün üreticilerinin talep ettiği çok altındaydı. Uzun ve pahalı bürokratik işlemler, çiftçiye yüklenen depolama ve nakliye masrafları ve tütün eksperleri denilen tekel uzmanı memurların hileleri birçok köylünün mahsulünü kaçakçılara satmasına sebep oluyordu. Vergi ve diğer masraflardan azade olan kaçakçı esnafsa çiftçiye nispeten daha yüksek fiyatlar ödeyebiliyordu. Çoğu

15 BCA-MGM [30.10/180.242.23], 29 Kasım 1928; [30.10/180.243.1.], 1 Şubat 1930.

16 Bkz. 1701 Sayılı 09.06.1930 tarihli Tütün İhhisarı Kanunu, *Resmî Gazete*, Sayı 1531, ss. 9153-9159.

17 "Kaçakçılar," *Köroğlu*, 10 Aralık 1931.

18 "İşe Bakın!" *Köroğlu*, 12 Aralık 1931.

19 "Bir Haftada 53 Kaçakçı," *Köroğlu*, 29 Temmuz 1936.

20 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 5, Cilt 3, 4 Mayıs 1935, s. 43.

kez çiftçiler mahsullerinin ticaretini bizzat kendileri yapıyordu. Evvelce tütün ekiciliğiyle geçinen bazı bölgelerde tütün ekiminin yasaklanması, bu bölgelerdeki tütün çiftçilerinin üretim faaliyetlerini yasa dışı olarak sürdürmelerine neden oluyordu.

Kaçakçıların tekel ürünleri karşısında çeşitli avantajları vardı. Birincisi, kaçak ürünler daha az işlenmiş ve hiç vergilendirilmemiş olmanın maliyet avantajlarına sahipti. Üstelik tekel ürünleri o kadar pahalıydı ki, onun çok aşağısında fiyatlarla yapılan satışlarla bile kâr edilebiliyordu. Nitekim TBMM’de bir milletvekilinin dile getirdiği üzere, tütün fiyatlarındaki keskin düşüşe rağmen sigara ve tütün mamulü fiyatları azalmamıştı. Bu durum tütün çiftçilerini, ürünlerini ucuz fiyattan tekele vermektense, daha yüksek gelir elde etmek için gizlice piyasaya sürmeye teşvik ediyordu. Bu durumu gören bazı politikacılar 1933 yılında tütün ve sigara kaçakçılığını azaltmak için sigara fiyatlarında indirim yapılmasını önermişlerdi. Kaçakçılığın dizginlenememesi karşısında benzer çağrılar 1935 yılı Meclis Genel Kurul konuşmalarında da dile getirilecekti.²¹

Sigara kaçakçılığındaki en önemli etmenlerden biri de şehirlerde satılan yüksek vergili sigaralar ile kırsal bölgelerde pazara sürülen düşük vergili ucuz sigaralar arasındaki fiyat farkıydı. 1932’de sadece köylerde satışa sunulan *Köylü* sigarasının paketi 6-7 kuruşken kasaba ve şehirlerde satılan diğer markalar 15-60 kuruş arasındaydı. Dar gelirli kasaba ve şehir sakinleri kendi yaşadıkları yerlerde de *Köylü* sigarası satılmasını talep ediyorlardı. Bunun farkında olan kaçakçılar, şehir ve kasabalarda satışı yasak olan *Köylü*’yü köylerden alıp, kent ve kasabaların yoksul halkına el altından satıyordu. Gazetelerin 1932’de yazdığına göre İstanbul’da bol miktarda kaçak *Köylü* sigarası tüketilmekteydi. 1934’te kentlerdeki ruhsatlı tütün ve sigara satıcıları, köylerden getirilen kaçak *Köylü* sigarası yüzünden büyük zarara uğradıklarından şikâyet ediyorlardı.²²

Yine, Tütün ve Tütün İhisarı Kanunu’nun 83. maddesine aykırı olarak, bireysel kullanım amacıyla veya el altından satmak üzere beyan ettiği kadar daha fazla miktarda tütün yetiştiren çok sayıda tütün yetiştiricisi vardı. Mahsullerinin düşük fiyatlara kapatılmaya çalışılmasından bunalan çiftçiler için gizlice satmak üzere ekilen fazladan tütün, tekel sisteminin kendilerine yüklediği maliyetin bir telafisiydi (Ökten, 2003: 175). Tütün ekicilerinin tekel fiyatlarına ve alımlar sürecindeki zorluklara tepkisi büyüktü. Örneğin, 1932’de İzmir’li bir tütün üreticisi düşük fiyatları protesto için 38 balya mahsulünü yakmıştı.²³ Aynı durumda çok sayıda tütün çiftçisi vardı. Ama bunların çoğu muhtemelen ürünlerini yakmak yerine kaçakçılığa yöneliyordu. Mahmut Yesari, 1920’lerin emekçilerini konu edindiği 1927 tarihli *Çulluk* adlı romanında, ürünlerini özgürce tüketemeyen ve satamayan tütün köylülerinin halk arasında “ayınacılar” denilen kaçakçılığa yönelmesini anlatır. Ayınacılar, kıyılmış kaçak tütünü genellikle tütün tabakalarında saklıyordu. Birçok çiftçiye “saman” diye adlandırdıkları kıyılmış “çöp” mahsulün bir kısmını kenara ayırıp gizlice ucuzdan satıyordu (Yesari, 1927).

1935 yılında Balıkesir’den Rahmi adlı çiftçinin hikâyesi tütün ekicisinin içinde bulunduğu zor duruma bir çare olarak kaçakçılığa yönelmesini anlatır. Rahmi, o seneki

21 *TBMM ZC*, Dönem 4, Cilt 14, 29 Nisan 1933, s. 134; *TBMM ZC*, Dönem 5, Cilt 3, 4 Mayıs 1935, s. 43.

22 “Tesadüfen Yakalanan Kaçakçı,” *Son Posta*, 16 Mart 1932; “İstanbul’da Bu Sigaradan İçenler Takip Ediliyor,” *Son Posta*, 7 Aralık 1932; “İstanbul’da Köylü Cigarası İçilmez,” *Son Posta*, 15 Aralık 1932; “Halkın Köşesi,” *Köroğlu*, 8 Ağustos 1934.

23 “Tütününü Ateşe Verip Yakan Çiftçi,” *Son Posta*, 1 Şubat 1932.

hasadını çok düşük fiyatla tekele teslim etmeyi reddetmişti. Mahsulünü gizlice satma kararı almış; ama yakalanmıştı. Haberi veren gazetenin yorumuna göreyse Rahmi bir kaçakçı değildi; dara düşen ve başka çıkış yolu bulamayan bir köylüydü.²⁴ Benzer biçimde, Isparta'nın Atabey ilçesinde tütün eken köylerde köylüler 1934'te bir gazeteye verdikleri röportajda, tekelin tütün mahsullerine verdiği fiyata "tavuk yemi" diyorlardı. Bu yüzden ürünlerini kanun dışı yollardan sattıklarını ve jandarmalarla başlarının sık sık derde girdiğini söylüyorlardı.²⁵ Çiftçi Ruşid'in öyküsüyse, mahsulünün bir kısmını el altından satış için kenara koyan köylülere bir örnektir. 1937 tarihli mahkeme kaydına göre Ruşid, aslında 356 kilo tütün hasat etmiş, ama İnhisarlar İdaresi'ne sadece 254 kilo mahsul teslim etmişti; alıkoyduğu tütünüyse el altından satmıştı (1937 Temyiz Kararları, 1938: 139). Trabzon vali yardımcısı Talat Demirsoy'un 24 Temmuz 1935 tarihli bir Umumi Ahval Raporu da Karadeniz havalisinde yaygın olan tütün kaçakçılığına dikkat çekiyordu. Rapora göre, dar gelirli insanlar vergilerini ödeyip gıdalarını satın almak için çoluk çocuk dâhil oldukları tütün kaçakçılığına sığınmıyordu.²⁶

Doğudaki Kürt vilayetlerindeyse tütün kaçakçılığı dizginlenemiyordu. Öncelikle, batı vilayetlerinden farklı olarak sınır ötesi tütün kaçakçılığı yaygındı. Ama kaçağa konu olan sadece dışarıdan getirilen tütün değildi; yasa dışı tütün ekimiyle geçinen çok sayıda Kürt köyü ve kasabası vardı. Özellikle de Dersim, Muş, Siirt ve Bitlis kırsalında kimi köylerin ekonomisi tütüne dayalıydı. Dönem boyunca herhangi bir resmî izin almaksızın tütün ekimine ve hasadına devam ettiler (Gürbüz, 2006: 93).²⁷ Bu bölgelerin devlet otoritesinden uzak olması ve aşiret bağlarının güçlü olması sonucu güvenlik güçlerine doğrudan meydan okuyabiliyorlardı. Sonuçta, köylülerin kaçakçılık faaliyetleri tekel memurlarıyla ve jandarmalarla sık sık ciddi gerilimlere ve çatışmalara yol açıyordu. Ankara'nın uzak Kürt şehirlerinin pazarlarına egemen olmak için bölgeye tekellerle nüfuz etmeye çalıştığı 1930'larda gerilim zirveye ulaştı.

Bölgede o dönemde jandarma yüzbaşısı olan Cemal Madanoğlu, amcası İnhisarlar İdaresi Genel Müdürü Behçet Günay'ın, zamanın İktisat Vekili Celal Bayar'ı ikna ederek, Doğu vilayetlerindeki pazarları nasıl tekele bağlı fabrikalar ve satış noktaları kurarak kontrol etmeye çalıştığını yazar. Madanoğlu, kendisinin de katıldığı pek çok askeri operasyonun sebebi olan bölgedeki kaçakçılık ve eşkıyalık vakalarının ardında da aslında bu tür yerel kaynaklar üzerindeki çatışmaların olduğunu ima eder (Madanoğlu, 1982: 135-137). Bu tür trajik olaylardan birinde, İnhisarlar İdaresi'nin memurları 1933'te Sason'un Halikan ve Harabak köylerini basıp yasa dışı tütün tarlalarını imha etmeye teşebbüs etmişler; fakat direnen köylüler tarafından engellenmişlerdi. Yaklaşık iki yıl sonra, 1935'te, hükümet kaçak tütün ekenlere ve Hayvan Vergisi vermeyenlere karşı çok daha sert önlemler almaya başladığındaysa İkinci Sason İsyanı denilen olaylar başladı. Olay aslında isyandan ziyade köylülerin vergi ve tekellere direnişiydi (Gürbüz, 2006: 93).

Gizli tütün ekmekten başka tütün kaçakçılığı yöntemleri de vardı. Çoğu köylü ve kasabalı genelde dört beş kiloyu aşmayan kaçak tütün, sigara veya sigara kâğıdını ve tütün kıyma aletlerini evlerindeki izbe yerlerde, derelerde, kuyularda, mağaralarda

24 "Köylü Rahmi Ne Kaçakçı Ne de Kundakçı," *Orak Çekiç*, Sayı 6 (15 Mart 1936).

25 "İslamköy ve Atabey Halkı Ne İstiyor?" *Vakit*, 25 Ekim 1934.

26 BCA-MGM [30.10/65.433.4], 24 Temmuz 1935.

27 Ayrıca bkz. "Bitlis Civarında 460 Bin Kaçak Cigara Kâğıdı Ele Geçirildi," *Son Posta*, 9 Nisan 1932; BCA-MGM [030.10/40.239.11].

veya ormanlarda saklıyordu. Dönemin gazeteleri bu olayları anlatan trajik hikâyelerle doludur.²⁸ Yakalananlar kanunlardaki boşluklardan yararlanıp, bir takım gerekçeler öne sürerek kovuşturmadan kaçabiliyordu. Köylüler genelde kaçak tütünü giysi, yorgan, yastık ve döşeklerin bulunduğu yüklüklerde saklıyordu; yakalandıkları zaman da eşyalarını güve gibi böceklerden korumak için bunu yaptıklarını öne sürüyorlardı.²⁹

Kaçakçılar kanunlardaki boşlukları ve lehte maddeleri de kullandılar. 1918 sayılı kaçakçılıkla mücadele kanununun 8. Maddesinin 1. Fıkrasına göre, 25 liranın altında değeri olan yahut sahiplerinin şahsi kullanımı amaçlı bulundurulmuş az miktardaki tütün kaçak addedilmiyordu. Çoğu küçük ölçekli kaçakçı 25 liranın altında değeri olan miktarda tütün taşıyor ve bunları genelde küçük tabakalarda veya heybelerde muhafaza ederek kanundan kurtulmayı başarabiliyorlardı.³⁰ Bu fırsattan yararlanmak küçük çaplı kaçakçılar için öylesine yaygın bir yöntem haline geldi ki, ileriki yıllarda hükümet yetkililerinin bu konuda güvenlik güçlerini sık sık uyarması gerekecekti (Toksoy, 1938, 22; Erk, 1946: 172).

Alkollü İçki Kaçakçılığı

Hükümet, 1926'da alkollü içecek üretimi ile satışını tekeline almış, bunu da özel bir ortaklığa vermişti. Ancak şirketin bir yıl içindeki iflasıyla tekel yine devlete geçecekti (Karacık, 1944: 39; Emiroğlu, 1933: 77-79). Şirketin iflasında malî nedenlerin dışında kaçakçılık da önemli bir rol oynamıştı. Zira kaçak rakı ve şarap hem daha ucuz hem de daha kaliteliydi. Sonuçta hükümet alkollü içecek tekeli 1927'de bizzat üstlendi. İnhisarlar İdaresi alkollü içeceklerin büyük kısmını üretirken az sayıdaki özel teşebbüse üretim ve ticaret ruhsatı satmaya da devam etti (Doğruel, 2000, 144-46). Ancak devlet müdahalesi durumu değiştiremedi. Devletin tekeli devralmasının üzerinden daha bir yıl geçmeden, 1928'e kadar, sadece tespit edilebilen yasa dışı rakı ve şarap üretimi vakaları bini bulmuştu.³¹

Bu kaçakçılığın dört sebebi vardı. Birincisi, mevcut rakı ve şarap üreticileri mesleklerini devam ettirmek istiyordu. İkincisi, alkollü içeceklerden alınan yüksek vergiler, özellikle rakının çok pahalı olması, yerli üreticiler açısından bu mamullerin el altından imal edilip tekel ürünlerinden daha düşük fiyatlarla satılmasını kârlı kılıyordu. Üçüncüsü, Büyük Buhran sonucu üzüm fiyatlarındaki keskin düşüşe karşılık, rakı ve şarap fiyatları halen çok yüksekti. Bu durum, bağcılarını üzümünü yok pahasına satmaktansa, el altından içki üretip daha yüksek fiyata satmaya yöneltmişti. Dördüncüsü, bağcılar hükümetin kendilerine rakının temel ham maddesi olan soma için önerdiği fiyatlardan da memnun değillerdi. Hükümet somanın litresini 16 kuruştan alırken, somadan imal edilen rakıyı ise litresi 120 ila 300 kuruş arasında değişen yüksek fiyatlardan satıyordu (Emiroğlu, 1933: 89). Bu koşullar altında üreticilerin kaçakçılığa yönelmelerini anlamak zor değildi. Tekel ürünlerinden daha ucuza satılan kaçak rakı, İnhisarlar İdaresi'ne soma satmaktan daha kârlıydı. Neticede rakı ve şarap kaçakçılığı dönem boyunca varlığını korudu.³²

28 "Kaçakçılık Yapan Üç Muhtar," *Son Posta*, 14 Mayıs 1932; "Tokat'ta Kaçakçılarla Mücadele," *Son Posta*, 3 Haziran 1935; "Vay Gidi Muhtar Vay," *Köroğlu*, 10 Ağustos 1938.

29 Bu mazeretin yaygın olarak kullanılarak kaçak ürün bulunduranların cezadan kurtulmaları üzerine, 1938 tarihli Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu bu gerekçenin kabul edilmeyeceği hükmünü getirecekti. Bkz. 3437 Sayılı 10.06.1938 Tarihli Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu, Madde 104.

30 "Kaçar mı Hiç?" *Köroğlu*, 9 Mayıs 1931.

31 "Gizli," *Köroğlu*, 12.01.1929.

32 "Her Gün Bir Kaçak Rakı Fabrikası Yakalamıyor," *Köroğlu*, 12 Ocak 1929; "Gizli Bir İçki Fabrikası Daha

1930'larda yasa dışı rakı üretimi İzmir'de, özellikle bağıcılıkla geçinen Bornova ve Buca ilçeleriyle köylerinde yaygındı. Yoksul Girit göçmenleri kaçak rakı üretimiyle geçinmeye çalışıyorlardı. Bu üretim genellikle küçük çaplı aile imalatı şeklindeydi (Göksu, 2003: 198). İzmir'deki kaçak rakı merkezlerinden bir diğeri ise Narlıdere'di. Köylüler evlerinde ürettikleri rakıyı tenekelerle İzmir'e getiriyorlardı. Bir seferinde jandarma ve İnhisarlar İdaresi yetkilileri, Narlıdere'de bir köylünün evinde iki ton kaçak rakı ve rakı imalatı için kullanılan teçhizat bulmuşlardı. Ancak bu teçhizatı teslim etmeye sadece o köylü değil, işbirliği yaptığı diğerkomşuları da direnmişti. Hep birlikte hükümet temsilcilerine ve jandarmaya çıkan köylüler, durumu protesto etmek için el konulmak istenen bütün rakıyı yere dökmüştü. İzmir'in köylerindeki kaçakçılığın ardındaki başlıca sebep yoksulluktu. Söz konusu köylerin sakinleri o derece açlık çekiyorlardı ki 1930'larda ot yemek zorunda kalanların olduğu bildirilmişti. Üzümleri ve diğertarımsal ürünleri para etmeyen, hatta ellerinde kalan köylüler, çareyi hayatta kalmak için kaçak rakı üretmekte bulmuşlardı (Göksu, 2003: 199). Bağıcılık yapılan diğerbölgelerdeki durum da buna benzerdi. Bir gazete haberine göre 1931 yılının sadece son iki ayında 376 rakı kaçakçılığı vakası tespit edilmişti (Güler vd., 2007: 296).³³

Tuz, Şeker ve Kumaş Kaçakçılığı

Tuz da kaçakçılığa konu olan bir temel tüketim maddesiydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüketiciler açısından tuz fiyatları önemli bir şikâyet konusuydu. 1929 ekonomik krizi tarım ürünlerinin fiyatlarını düşürürken, hükümet tuzu ucuzlatmamış, tuz fiyatları 7 ile 10 kuruş arasında kalmıştı (Kuruç, 1988: 231; Hatipoğlu, 1936: 59). Dolayısıyla yasalar hilafına tuz madenlerinden ve göllerinden gizlice faydalanma teşebbüsleri devam etti. Tuz kaçakçılığının göstergelerinden biri, fiyatlarda 1927-35 arasında yüzde 7 oranında bir düşüşe rağmen tuz tekeli gelirlerinin 1926'da 9.170.000 liradan 1935'te 6.179.000 liraya gerileyerek yaklaşık yüzde 33 civarında düşmesidir (Doğruel, 2000: 152). Bu durumun en anlamlı açıklaması tuz ticaretinin kayıt dışı ekonomiye kaymış olmasıydı. Başbakan İnönü'nün tetkiklerine göre de kaçak ürünler arasında tuzun payı yüzde on beş gibi önemli bir orandaydı (Öztürk, 2008, 25).³⁴

Tuz kaçakçılığının en yaygın biçimi devletin üzerinde hak iddia ettiği tuz gölleri ve madenlerinden tuz çalmaktı. Örneğin, tuz gölü olan Kırşehir Seyfe Gölü çevresindeki köylerin sakinleri sık sık bu gölden gece karanlığında tuz çıkarıyorlardı. Antalya köylerindeyse köylüler Akdeniz'in tuzlu sularından kendi tuzlarını kaynatma yoluyla elde ediyordu. Bu da devlet tarafından kaçakçılık kapsamında değerlendiriliyordu. O nedenle insanlar sahip oldukları tuzu genelde gizli tutuyordu. İzmir milletvekili Halil Mentеше de Meclis'teki bir konuşmasında kendi seçim bölgesinde rastladığı köylülerin dağlardaki kayalardan tuz çıkardıklarından ve bunların da kaçakçılık addedildiğinden söz ediyordu (Türkoğlu, 2001: 108; Kutay, 1967, 16-18).

Doğu vilayetlerindeyse tuz kaynakları için mücadele büyük çatışmalara neden oldu. Örneğin, Siirt köylülerinin mevcut tuzlaları izinsiz kullanmaları ve tekell memurlarının bunu engelleme çabaları sonucu çıkan çatışmalar 1926'da Kürt-İslam tonları taşıyan ve

Bulundu," *Son Posta*, 23 Mart 1932. Gazetelerde gizli rakı fabrikası diye abartılan üretim yerleri çok küçük, kimi zaman ev, ahır veya bahçe gibi yerlerdi.

33 "Kaçakçının Sonu," *Koroğlu*, 26 Mayıs 1934; "Tokat'ta Kaçakçılarla Mücadele," *Son Posta*, 3 Haziran 1935; "Kaçakçılar Tutuldu," *Yeşilgireson*, 12 Ocak 1936.

34 Bkz. BCA-MGM [30.10/65.433.4], 24 Temmuz 1935; BCA-MGM [30.10/180.245.4], 10 Temmuz 1936.

Abdurrahman İsyanı diye bilinen yerel bir ayaklanmayla sonuçlandı. Siirt ekonomisi hayvancılığa dayanıyordu; Abdurrahman da hayvanları için büyük miktarda tuza ihtiyacı olan bir çiftlik sahibiydi. Olayların sebebi, Siirt'in Baykan beldesinde bulunan tuzlaların kullanımıyla ilgili hayvan sahipleriyle devlet yetkilileri arasında yaşanan ihtilaflardı. Gerilimi çatışma boyutuna tırmandıran olay köylülerin Melekhan'daki tek el tuz deposundan tuz çalmalarıydı. Jandarmaların şüpheli olarak Abdurrahman ve arkadaşlarını gözaltına almaya çalışmaları sonucu çıkan çatışmalar çevre ilçelere sıçrayarak iki yıl devam etti (Gürbüz, 2006: 89).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında şeker fabrikaları kurulmasına rağmen yurt içi şeker üretimi toplam talebi karşılayamadığından ve şekerin fiyatları da vergilerle çok yükseldiğinden şeker de kaçakçılığı yapılan ürünlerdendi. 1927'de yerli şekerin ve 20 kuruşa ithal edilen şekerin kilosu kentlerde 40-50, kırsal alanlarda en az 60 kuruştı. Doğudaki illerde nakliye ve diğer masraflar sebebiyle fiyatlar 80-90 kuruşa kadar çıkıyordu. Ayrıca, gümrük vergilerinin görece düşük olduğu 1926'da hükümet şeker kilo başına 8 kuruş vergi koymuş; sonra bu vergiyi 12 kuruşa yükseltmişti. Hükümet 1929-33 arasında şekerin gümrük bedelini yükseltmekle kalmamış, ayrıca çay ve kahveyle birlikte şeker ithalatını da doğrudan devlet tekeline almıştı. Öte yandan, 1932 itibarıyla küresel krizin etkisiyle ithal şekerin ülkeye giriş fiyatı yüzde 50 düşüşle 10 kuruşa kadar gerilemesine karşın, yüksek gümrük bedeli ve tüketim vergisi sebebiyle iç piyasadaki fiyatlar 1930'ların başında ancak yüzde 20 düşüşle yaklaşık 40 kuruşa inmişti. Bu koşullarda şekerde karaborsacılık ve kaçakçılık ülke çapında yaygınlaşacaktı (Hatipoğlu, 1936: 54-58; Günay, 1935: 79). Özellikle Güneydoğu'da sınır ötesi şeker kaçakçılığı yaygındı. Örneğin Mart 1932'de Bitlis'te, tütün ve sigara kâğıdının yanı sıra büyük miktarlarda kaçak şeker ele geçirilmişti. Bir gazete haberine göre, 1934 yılı Ekim ayının ilk iki haftasında ele geçirilen kaçak mallar arasında şekerin payı büyüktü.³⁵

Temel ihtiyaç maddelerinden tekstil ürünleri, özellikle pamuklu kumaşlar ve ipekliler de yaygın olarak kaçakçılığa konu olan ürünlerdi. Kumaş kaçakçılığının iki temel sebebi vardı. Birincisi, her türden kumaş ve kıyafet dar gelirli halk için pahalıydı. Büyük Buhran sonucu dünyada fiyatlar düşerken, Türkiye'de benzer bir durum görülmemişti. Tekstil sanayinde devlet önemli bir girişimciydi. Dolayısıyla, tekstil sanayi yüksek gümrüklerle korunuyordu. Yüksek kâr oranları ve yüksek vergiler kumaş ve elbise fiyatlarını artırıyordu. Bu da vergilendirilmiş yüksek fiyatlı tekstil ürünlerine talebi azaltıyordu. İkincisi, devlet fabrikalarında üretilen kumaş ve kıyafetler köylülerin yaşam ve çalışma koşullarına pek uymuyordu.

Öte yandan, tarım ürünleri fiyatlarının çökmesinden dolayı köylülerin ürettikleri tarım ürünlerinin sanayi ürünleri karşısında değeri iyice azalmıştı. Anadolu'daki müşteriler, hem ucuz hem de dayanıklı olan kalın pamuklu flaneli, Amerikan bezini ve yünlü kumaşları tercih ediyorlardı. Bu kumaşların fiyatları 1929 krizinde yüzde 10 ile 20 civarlarında düşmüştü. Fakat tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşüş nedeniyle bu ürünlerin buğday, arpa ve mısır cinsinden fiyatları üç ile dört kat arasında pahalılaşmıştı (Hatipoğlu, 1936: 63-64). Bu ortamda dar gelirli tüketicilerin daha hesaplı kaçak kumaş ve giysilere yönelmesi kaçınılmazdı. Böylelikle Anadolu'da çoğunlukla da Suriye'den gelen veya iç pazarda küçük

35 "Bitlis Civarında Bir Çok Kaçak Eşya Yakalandı," *Son Posta*, 19 Mart 1932; "Kim Kâr Ediyor?" *Köroğlu*, 17 Ekim 1934.

ev tezgâhlarında dokunan daha dayanıklı, yerel zevklere hitab eden, vergilendirilmediği için de daha ucuz tekstil ürünlerinin boy gösterdiği bir kaçak pazarı oluştu. Çoğu yerde bohçacı kadınlar ve seyyar satıcılar müşterilerinin evlerine bu kumaşları tedarik ediyordu. Çoğu köylü ve kasabalı kıyafetlerini mahalli terzilerden satın alıyordu. Zira Sümerbank'ın hazır mamulleri, görece yüksek fiyatlı olmalarının yanında, kır hayatı için fazla narindi (Berkes, 1942: 30; Eski, 1995: 29-30; Ekinci, 2013: 64, 83).

Bilhassa Doğu vilayetlerindeki köylüler için Suriye ve Ermenistan'da üretilen kaçak mamuller daha ucuz ve daha albeniliydi. Halep'ten getirilen kaçak malların Anadolu kırsalında önemli bir alıcı kitlesi vardı (Alpay, 1953: 75; Ali Nihat, 1930). Doğu ve Güneydoğu vilayetlerindeki kaçakçılığın neredeyse yüzde altmışını pamuklu kumaşlar, yüzde onunuysa ipekli kumaş ve elbiseler oluşturuyordu (Toksoy, 1938: 22). Tekstil fabrikalarını korumak için hükümet ithal tekstil ürünlerine kota koysa da kaçakçılık bu sınırlamayı geçersiz hale getiriyordu. 1934 itibarıyla Suriye'den ithalatına izin verilen yıllık kumaş miktarı ancak 3.000 toptu; hâlbuki sadece Mardin'de bile yılda 260.000 top kumaş tüketildiği, bunun çoğunun kaçak vergilendirilmemiş ürün olduğu belirtiliyordu (Öztürk, 2008: 25).

Doğudaki illeri temsil eden milletvekillerinin, seçim bölgelerine dair 1935'te verdikleri raporlara göre de kumaş kaçakçılığı bu yerlerde yaygındı. Mardin ve Urfa milletvekilleri, kaçakçılığın önüne geçilebilmesinin ancak tekstil ürünlerinde ciddi indirimlere gidilmesiyle mümkün olabileceğini söylüyorlardı.³⁶ Daha bir yıl öncesinde, 1934'teki Doğu gezisi esnasında, yaygın kumaş kaçakçılığı karşısında endişelenen Başbakan İnönü de kaçakçılığın önünü almak için tekstil ürünlerinin gümrük bedellerinin indirilmesinin, ithalat kotalarınınsa artırılmasının gerektiğine değinmişti (Öztürk, 2008: 26).

Kaçak addedilen tekstil ürünlerinin tek kaynağı yasa dışı ithalat değildi. Fakir ve orta halli köylüler ham pamuk veya yün satın alıyor; bundan dayanıklı pamuklu veya yünlü iplik eğiriyor; ardından kumaş dokuyor ve kimi zaman da bunlardan kıyafet dikiyorlardı. Bunları kendileri kullandıkları gibi, yerel pazarlara da sunuyorlardı. Anadolu kırsalında yaygın olan bu tür vergilendirilmemiş tekstil ürünleri, hazır giyim ürünlerine kıyasla daha dayanıklı ve ucuzdu (Eski, 1995: 29; Kıvılcımlı, 1979: 49). Hükümetçe bu tür üretim ve satışlar da vergilendirilmediği takdirde kaçak sayılıyordu.

Kaçakçılığın Etkileri

Güvenlik Önlemleri ve Propaganda

Yöneticiler için kaçakçılık oldukça zararlı bir faaliyetti; devlet malını çalmaktı; hatta vatan hainliğiydi. Zira devletin iktisadî ve askerî önemi olan temel altyapı yatırımları tekellerden gelen paralarla karşılanıyordu. Hükümet ve tekel yöneticileri, 1928'de tekel gelirlerinin büyük kısmının demiryollarının inşaatına yönlendirildiğini; dolayısıyla kaçakçılığın bu tür projelerin önündeki en ciddi engel olduğunu belirtiyordu. Dolayısıyla basından kaçakçılığı millete ve devlete karşı büyük bir suç olarak yaftalayan yazılar yazmalarını talep ediyorlardı (Kuruç, 1988: 251; Doğruel, 2000: 150).

Hükümet 1920'lerde ve özellikle 1930'larda kaçakçılığa karşı ciddi bir mücadele verdi. Mücadeledeki yöntemler üçe ayrılıyordu: Yasal-cezai önlemler, propaganda ve ekonomik tedbirler. Birinci yöntem dâhilinde kaçakçılıkla mücadele yasaları çıkartıldı.

36 BCA-CHP [490.1/ 725.481.1].

Tekel kapsamındaki ürünlerin kimi zaman değişmesi yanında, kaçakçılar kanunlardaki boşluklardan yararlandıkları için yasa yapıcıların birkaç yılda bir kanunları yenilemeleri gerekiyordu. 1126 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun 1927’de çıkartıldı. Bu yasa beklentileri karşılamadığından 1929’da 1510 Sayılı ikinci bir kanun çıkartılması gerekti. Bütün tekelleri, sınır ötesi kaçakçılığı ve gümrük düzenlemelerini içeren bu yeni kanun ayrıca, tekellerin giderek genişlemesini ve yüksek gümrük duvarlarına dayalı korumacı ekonomi politikalarını yansıtıyordu (Çoker, 1996: 335). Nitekim 1929’da Lozan’ın sınırlayıcı hükümlerinin geride kalmasıyla gümrük oranlarının yükseltilmesinden sonra sınır ötesi kaçakçılığın artması olağandı. Bu sebeple 1931’de hudut bölgelerinde kaçakçılarla mücadele edecek yarı-askeri Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı kuruldu.³⁷ Ancak ne iç ne de sınır ötesi kaçakçılıkta azalma olmayınca, İstiklal Mahkemeleri’nin yeniden tesis edilmesi gerektiği dahi savunuldu (Güler vd., 2007: 293). Kaçakçılıkla mücadele 1932’deki daha kapsamlı bir yasa ile güçlendirilmeye çalışıldı. Yasa taslağında kaçakçılığın ülkeyi tehdit eden bir boyuta ulaştığı belirtiliyordu (Çoker, 1996: 334). Yeni kanun hem sınır ötesi kaçakçılığı hem de vergisiz yerli malların söz konusu olduğu iç kaçakçılığı dikkate alıp, her iki faaliyete de ciddi cezalar getiriyordu (Kuruç, 1988: 398). Kaçakçılığın en yüksek düzeyde seyrettiği vilayetlerde sırf kaçakçılık davalarına bakacak özel sivil ve askeri mahkemeler kuruldu.³⁸ Ne var ki özel sivil mahkemelerin etkisiz kaldığı kısa sürede anlaşılınca bunlar ilga edilecek; sadece üç özel askeri mahkeme faaliyetlerini sürdürecekti (Toksoy, 1938: 21).

Hükümet, kaçakçılıkla mücadele yasasını 1934’te tekrar değiştirdi. Kaçakçılarla mücadelede ölenlerin yakınlarına devlet yardımı yapılarak idari görevlilerin kaçakçılıkla mücadeleye cesaretlendirilmesi amaçlanıyordu (Çoker, 1996: 337). Şubat 1935’te vatandaşları kaçakçılıkla mücadeleye teşvik amaçlı bir para ödülü tesis edildi.³⁹ 1937 itibarıyla para ödülü sisteminin, halkın kaçakçıları meşru görmesi veya onlardan korkması gibi nedenlerle etkisiz kaldığı anlaşılınca, ihbarcılarının kimliklerinin gizli kalacağı ilan edildi.⁴⁰

Bu tedbirlerin dışında aktif bir propaganda kampanyası da gerçekleştiriliyordu. 1927’de kaçakçılıkla mücadele için okulların devreye sokulmasına karar verildi. Maarif Vekâleti’nin bu amaçla yayınladığı bir genelgede, vatandaşların kaçakçılıkla mücadeleye destek vermediği; o nedenle eğitim yoluyla vatandaşların kaçakçılığa karşı seferber edilmesi gerektiği belirtiliyordu.⁴¹ 1930’larda yerli ve vergilendirilmiş ürünlerin tüketilmesi konusunda bilinçlilik oluşturmak için Yerli Malı Haftası düzenlenmeye başlandı. Okullarda ve basında kaçak mal alanlar ve satanlar millete ve devlete zeval vermekle ve vatan hainliğiyle suçlanıyordu.⁴² Halkı bilinçlendirmek için yazılan bir kitapçıktaysa, “Kaçakçılara yüz verip onların sattığı malları ucuz diye almak, devlete, millete karşı en ağır bir kötülüktür... Soysuzların yaptıkları kaçakçılık yüzünden hükümetimiz her yıl milyonlarca lira zarar etmektedir” deniyordu (Bkz. Aksoy, 1936: 62).

37 Gümrük Muhafaza Memurlarının Askeri Teşkilata Göre Tensiki Hakkına Kanun, Sayı 1841, Tarih 19.07.1931, *Resmî Gazete*, Sayı 1858, 27 Temmuz 1931, ss. 667-668.

38 *Resmî Gazete*, Sayı 2012, 26 Ocak 1932, s. 1183.

39 *Resmî Gazete*, Sayı 2937, 23 Şubat 1935, ss. 4869-4870.

40 “Kaçakçılığı İhbar Edenler Gizlenecek,” *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1937.

41 “Kaçakçılık ve Mektep Müdürleri, Muallimleri,” *İkdam*, 10 Kasım 1927.

42 *Köroğlu*, 11 Mart 1931; *Yeni Adana*, 5 Aralık 1936

Kaçakçılıkla mücadelede bir diğere araç, tekel ürünlerini ve diğere vergilendirilmiş ürünleri ülkenin uzak köşelerine taşıyan demiryollarıydı. Demiryolları stratejik bölgelere asker sevkıyatı yanında, büyük bölümü kayıt dışı durumdaki doğu vilayetlerinin pazarlarının ulusal pazara bağlanmasını sağlayacaktı. Doğuya doğru uzanan demiryolu hatları için "kaçakçılığa karşı çekilmiş bir kılıç" deniliyordu (Kıvılcımlı, 1979: 48).

Kaçakçılığın Pazarlık Etkisi

Kaçakçılık faaliyetlerinin azalmaması, hükümeti daha köklü iktisadî tedbirler almaya zorladı. Bu tedbirler, kaçakçılığın, yoksul toplum kesimlerinin tekeller karşısında pazarlık gücünü artıran bir etkisi şeklinde okunabilir. Bunlardan biri, tütün kaçakçılığı önlenemeyince tütün ekiminin daha önce yasaklandığı kimi bölgelerde çiftçilerin tütün ekmesine izin verilmesiydi. 1930 tarihli ve 1701 Sayılı Tütün İnhisarı Kanunu ile 1938'de yürürlüğe giren 3437 Sayılı Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu'nun dikkatli bir karşılaştırması, köylülerin büyük kısmının yasak bölgelerin çoğunu tütün tarımına açmayı başardığını göstermektedir. Yeni kanuna göre Eskişehir'de Mihaliççik, Kütahya'da Emet, Çanakkale'de Yenice, Denizli'de Tavas ve Buldan, Bursa'da Karacabey, Manisa'da Alaşehir, Trabzon'da Maçka, Kırklareli'nde Babaeski, Isparta'da Atabey, Muğla'da Marmaris ve Mardin'de Gurs bölgelerinde yaşayan köylüler artık tütün ekebileceklerdi.⁴³ Kuşkusuz hükümetin buralarda ekime izin vermesi kısmen köylülerin yasa dışı ekime devam ederek tekele rakip olmalarının sonucuydu. Bir başka etmense, kriz sonrası fiyatların toparlanması sonucu arzın artmasından duyulan çekincelerin bitmesiydi. Hükümet ayrıca tütün eksperlerinin çiftçileri kaçakçılığa mecbur eden keyfi davranışlarına karşı 1934'te bir önlem aldı. Buna göre, artık tütün eksperleri belirli bir miktarın üzerindeki mahsulü hakemliğe gitmeksizin çöp, iskarta veya kalitesiz diye reddedemeyecek veya fiyat kıramayacaktı (Tekeli-İlkin, 1982: 119).

Bunun yanında, kaçakçılık en çok şeker, tuz, sigara, rakı ve pamuklu tekstil ürünlerinde vergi ve fiyat indirimlerine gidilmesini sağladı. 1929'dan itibaren hükümet bazı sigara markalarının, özellikle de yoksul halk için üretilen "mamulâtı cariyeye"nin fiyatlarını indirdi. 1929'da *Köylü* 6-7 kuruştan 4-5 kuruşa, *Hanımeli* 10 kuruştan 8 kuruşa, *Tatlı* 9 kuruştan 8 kuruşa, *Gazi* 30 kuruştan 20 kuruşa indirildi (Salih Zeki, 1928: 337-339; Emiroğlu, 1933: 53-55). 1936'da birçok sigara markasının fiyatları tekrar yüzde 20 ile 40 arasında ucuzlatıldı.⁴⁴ Hükümet 1930'ların ortalarında rakı fiyatlarında da tenzilata gitti. 1935 yılına ait bir milletvekili raporuna göre rakı fiyatlarında gidilen indirimler kaçakçılığı bir nebze zayıflatmıştı.⁴⁵ *Resimli Ay* dergisi de tütün ve rakı fiyatlarındaki indirimlerin 1938 itibarıyla bu ürünlerin kaçakçılığını kısmen zayıflatmış olduğunu yazıyordu (Toksoy, 1938: 22). Fiyat indirimleriyle birlikte tekel gelirlerinin 1936'dan itibaren artması talebin zamanla kaçak ürünlerden tekel ürünlerine doğru kaydığını gösteriyordu.

Kaçak şekerlere gösterilen büyük rağbet de devlet yetkililerini 1935'te şeker fiyatını indirmeye zorladı. Bu amaçla hükümet ilk etapta şekerin maliyetini düşürmek için şeker pancarının fiyatını azalttı. Ayrıca şeker üzerindeki tüketim vergisi ve gümrük resmini önemli oranlarda düşürdü (Günay, 1935: 79).⁴⁶ Kamuoyunda şekerin fiyatından duyulan

43 Bkz. 1930 Tütün İnhisarı Kanunu, *Resmî Gazete*, Sayı 1531, ss. 9158-9159; 1938 Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu, *Resmî Gazete*, Sayı 3943, s. 10090.

44 "Sigara Fiyatlarında Tenzilat," *Yeşilgireson*, 18 Ocak 1936.

45 BCA-CHP [490.1/725.481.1].

46 Ayrıca bkz. *Resmî Gazete*, Sayı 3788, 21 Aralık 1937, ss. 9105-9106.

şikâyetlerin ve kaçak şekere talebin artması karşısında, hükümet 40-50 kuruş arasında değişen şeker fiyatını 1930'ların ortalarında 25-30 kuruşlara çekti. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da 80-90 kuruş olan şekerin resmi fiyatı 1935'te 50 kuruşa çekildi (Hatipoğlu, 1936: 55-57).⁴⁷ Tuz da yüksek fiyatının yol açtığı yoğun şikâyet ve kaçakçılık üzerine fiyatı indirilen bir diğer üründü. Kilosu 6 kuruş olan tuz, 1935'te yaklaşık yüzde elli indirimle 3 kuruşa düşürüldü. Bu durum tekel kapsamındaki tuz satışlarını 1936'da yüzde 23, 1937'de yüzde 29 artırdı.⁴⁸

Kaçakçılık tekstil ürünlerinin fiyatlarında da indirim yapılması yönünde bir baskı unsuruydu. Başvekil İnönü, 1935 yılında yaptığı yurt gezisinde tanık olduğu kumaş kaçakçılığını azaltmak için vergilerin ve ithalat kotalarının yeniden düzenlenerek kumaş fiyatlarında indirim yapılmasını teklif etti. Basında konuyla ilgili kalem oynatanların önerileri de bu minvaldeydi. Özellikle doğu vilayetlerinin kumaş kaçakçılarıyla dolu olduğunu bildiren *Son Posta* gazetesine göre, sorunun kaynağı pahalılıktı ve pahalılığın giderilmesi kaçakçılığa karşı en önemli tedbirdi.⁴⁹ Durumu dikkate alan hükümet, pamuklu kumaşlardaki gümrük bedelini 1937'de yaklaşık yüzde 5 oranında indirdi. Kuşkusuz bu çok düşük bir orandı ve bundan dolayı dönem boyunca kumaş kaçakçılığının öni alınamayacaktı.

Bütün bu tedbirlere rağmen kaçakçılık 1930'ların ikinci yarısında azalmasına rağmen varlığını korudu. Örneğin, doğudaki vilayetlerde şeker fiyatları 50 kuruşa düşürüldüğü halde, kaçak şeker sınır ötesinden 25 kuruşa alındığından kaçakçılık devam ediyordu. Ayrıca, sınırı yakın olması nedeniyle sınırdışı kaçakçılık bölgede yaygındı. Bölgenin ekonomik durumunu bilen bir siyasetçiye göre şeker fiyatı 25 kuruşa düşürülmedikçe yerel halkın kaçak şeker tüketmeyi bırakması beklenmemeliydi.⁵⁰ İnhisarlar İdaresi'nin 10 Mart 1941 tarihindeki bir raporu da, kaçakçılığın önünün alınmadığını itiraf ediyor; sorunun iktisadi faktörlerinin olduğu ve bunların dikkate alınması gerektiğini belirtiyordu. (Erk, 1946: 172).

Sonuçta, kaçakçılık bütçenin önemli bir gelir kalemi olan gümrük ve tekel gelirlerini ciddi ölçüde azalttı. Kaçakçılıkla 1930'lardaki gümrük gelirlerindeki yüzde 20 ile 50 arasında oynayan düşüşü ilişkilendirecek doğrudan bir kanıt olmamakla birlikte, uluslararası ticaretteki yavaşlamanın ve fiyat düşüşlerinin yanında, sınırdışı kaçakçılığın da gümrük gelirlerinin azalışında bir etkisi olduğu düşünülebilir. Öte yandan, kaçakçılığın yaygınlığından ve bürokratların kaçakçılığın devlet gelirlerini azalttığı yolundaki şikâyetlerinden yola çıkarak, İnhisarlar İdaresi'nin gelirlerindeki 1930 ile 1935 arasındaki yüzde 23'e yakın düşüşte krizin ve kaçakçılığın zorladığı fiyat indirimleri kadar kaçak ürünlere olan talebin de rol oynadığını söylemek mümkündür (Bkz. Effimianidis, 1936: 275). 1935'ten itibaren tekel kapsamındaki pek çok ürünün fiyatlarındaki indirimlere rağmen tekel gelirlerinde bir toparlanma gözlenecekti. Krizin atlatılmasıyla satışların artması ve kaçakçılığın yoğun olduğu kimi kalemlerde aşağı doğru fiyat düzenlemeleri yapılması sonucunda kaçak ürünlerle rekabetin daha güçlenmiş olması geçmişe nazaran gelirleri artırmıştı (Bkz. Akalın, 2008: 74).

47 BCA-CHP [490.1/725.481.1].

48 Tuz Fiyatı Hakkına Kanun, Sayı 2752, Tarih 30 Mayıs 1935, *Resmi Gazete*, Sayı 3020, s. 5292. "Tuz İstihsal ve Satışında İnkışaf" *İstihbarat Bülteni*, Sayı 102, (Ekim 1938), s. 1322.

49 "Kaçakçılığa Karşı Ancak Ucuzlukla Karşı Konulabilir," *Son Posta*, 29 Aralık 1936.

50 BCA-CHP [490.1/725.481.1].

Sonuç Yerine

Özetle, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında kaynak arayışının bir sonucu olarak tekel sistemi yaygınlaştı. Tekeller modernleşme projeleri ve devlet-inşasında hükümetin ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşmak için vergilerden sonra ikinci büyük gelir kaynağıydı. Ancak, tekel sistemi getirdiği aşırı vergilendirme, fiyatlandırma ve üretimde ve ticaretle sınırlandırmalarla küçük üreticileri, esnafı ve tüketicileri kaçak malların üretimine ve alım-satımına teşvik etti. Dar gelirli üreticiler ve tüketiciler tekel vasıtasıyla vergilendirilmeye ve aşırı fiyatlara kaçakçılık addedilen faaliyetler yoluyla direndiler. Kaçakçılık, iktisadî kaynakları toplumdan devlete ve imtiyazlı şirketlere doğru kanalizetmek için tasarlanan tekel sistemine açılmış, kaynakları kısmen topluma doğru geri yönlendiren bir delik işlevi gördü. Kaçakçılık büyük servetler edinen profesyonel kaçakçı çetelerinin tekelinde değildi; toplumsal tabana yayılmış, daha önce görece daha serbestçe yapılan ve sonradan tekel kapsamına alınarak sınırlandırıldığı için artık gayriresmî ve illegal bir duruma gelen ekonomik etkinlikleri kapsıyordu. Tüketicilere de yüksek ücretli tekel ürünlerine karşı daha hesaplı ve kimi zaman daha kullanışlı ürünleri sunan alternatif paralel bir piyasa işlevine sahipti. Burada daha az bahsedilen, ama en az yurt içi kaçakçılık kadar önemli olan sınırötesi kaçakçılık da bu sürecin bir parçası olarak yeni devletin sınırlarının insanların iktisadî alışverişini sınırlayan işlevine meydan okudu. Kaçakçılık, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki önemli iktisadî, idari ve kültürel projeler için gereken mali kaynakların elde edilmesini önemli ölçüde zorlaştırdı. Bu, Cumhuriyet modernleşmesinin tabana yayılmasının önündeki altyapısal ve malî imkânsızlıkların hem altında yatan, hem de sonucu olan ve halen ayrıntılı olarak araştırılmayı bekleyen toplumsal dinamiklerinden biriydi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşivler ve Resmî Yayınlar/ Archives and Official Publications

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu (CHP)

Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu (MGM)

Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı/Üçlü Kararnameler Kataloğu (BATDB/ÜK)

1937 Temyiz Kararları (1938). Ankara: T.C. Adliye Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü. Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 4, Cilt 14. TBMM Matbaası, Ankara, 1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 5, Cilt 3. TBMM Matbaası, Ankara, 1935.

Gazete ve Dergiler/ Newspapers and Journals

Adliye Ceridesi

Cumhuriyet

Halk Bilgisi Haberleri

İkdam

İnhisarlar İstihbarat Bülteni

Köroğlu

Orak Çekic

Polis Dergisi
Resimli Ay
Son Posta
Ülkü
Vakit
Yeşilgireson

Kitap, Kitap Bölümü ve Makaleler/ Books, Book Chapters and Articles

- “Adliye İstatistiklerine Göre Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler.” (1940) *Polis Dergisi*, 10, 31-45.
- Akalın, G. (2008). *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*. T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Akgül, H. (haz.) (2004). *Şoför İdris: Anılar*. Yar Yayınları, İstanbul.
- Aksou, R. (1936). *Köylülerimizle Başbaşa*. Yozgat İlbaylık Basımevi, Yozgat.
- Alpay, M. N. (1953). *Köy Dâvamız ve Köyün İç Yüzü*. Örnek Matbaası, Ankara.
- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma*. Uzluk Basımevi, Ankara.
- Beşe, M. E. (1939). “Safranbolu’da Bir Köylünün Hayatı II,” *Halk Bilgisi Haberleri*, 91, 144-151.
- Cillov, H. (1949). *Denizli El Dokumacılığı Sanayii*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İhtimaiyat Enstitüsü Neşriyatından, İstanbul.
- Çoker, F. (1996). *Türk Parlamento Tarihi: TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, cilt 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı, Ankara.
- Dobb, M. (1946). *Studies in the Development of Capitalism*. George Routledge & Sons, London.
- Doğruel, F. A. ve Doğruel, S. (2000). *Osmanlı’dan Günümüze Tekel*. Tarih Vakfı, İstanbul.
- Effimianidis, Y. (1935-1936). *Cihan İktisat Buhranı Önünde Türkiye*. Kaaçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul.
- Ekinci, T. Z. (2013). *Lice’den Paris’e Anılarım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emiroğlu, C. (1933). *Türkiye’de Vergi Sistemi: Üçüncü Kitap, İnhisarlar ve Devlet Emlâkı*. Damga, Ankara.
- Erk, H. B. (1946). *Kaçakçılık İşleri*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Eski, M. (1995). *İsmet İnönü’nün Kastamonu Gezileri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Geç, M. (2013). “Yed-i Vahid,” *İslam Ansiklopedisi*, cilt 43, 378-383. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Göksu, E. (2003). *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- Güler, Birgün Ayman, vd., ed. (2007). *Açıklamalı Yönetim Zamandizini, 1929-1939*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Günay, B. (1935). “Şeker,” *Ülkü*, 31: 79-80.
- Gürbüz, A. C. (2006). *Mondros’tan Milenyuma Türkiye’de İsyânlar, Olaylar ve Bölücü Faaliyetler*. Bilge Karınca, İstanbul.
- Hatipoğlu, Ş. R. (1936). *Türkiye’de Ziraat Buhranı*. Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara.
- Hill, C. (1982). *The Century of Revolution, 1603-1714*. W.W. Norton & Company, New York.
- Hobsbawm, E. (1981). *Bandits*. New York: Pantheon Books, 1981.
- Hobsbawm, E. (1994). *Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991*. New York: Vintage Books.
- Hüsrev, İ. (1934). *Türkiye Köy İktisadiyatı*. Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul.
- Karabuda, B. (1959). *Goodbye to the Fez: A Portrait of Modern Turkey* (Trans. from Swedish by Maurice Michael). Denis Dobson, London.
- Karacık, M. (haz.) (1944). *İnhisarlar Mevzuatı*. İnhisarlar Umum Müdürlüğü, İstanbul.
- Karras, A. L. (2012). *Smuggling: Contraband and Corruption in World History*. Rowman & Littlefield, New York.
- Kıvılcımlı, H. (1974). *Emperyalizm Geberen Kapitalizm*. Tarih ve Devrim, İstanbul.
- Kıvılcımlı, H. (1979). *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)*. Yol, İstanbul.
- Koca, H. (1998). *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları, Umumi Müfettişlikten Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine*. Mikro, Konya.
- Kuruç, B. (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası*, cilt 1. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kutay, C. (1967). “Halil Menteşe’nin Tuz Hikâyesi,” *Tarih Sohbetleri*, 5: 16-18.
- Madanoğlu, C. (1982). *Anılar (1911-1938)*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- May, T. (2014). *Smugglers and Smuggling*. Shire Publications, Oxford.
- Ökten, E. (2003). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tütün.” *Tütün Kitabı*, der. Emine Gürsoy Naskali, 155-190. Kitabevi, İstanbul.
- Öztürk, S. (2008). *İsmet Paşa’nın Kırt Raporu*. Doğan, İstanbul.
- Philipson, D. (1973). *Smuggling: A History 1700-1970*. David & Charles, Newton Abbot.
- Quataert, D. (1983). *Social Disintegration and Popular Resistance in the Ottoman Empire, 1881-1908: Reactions to European Economic Penetration*. New York, NYU Press.
- Salih, Z. (1928). *Türkiye’de Tütün*. n.p., İstanbul.
- Shah, S. İ. A. (1934). *Kamal: Maker of Modern Turkey*. H. Joseph, London.

- Şanda, H. A. (1935). *1908'de Ecnebi Sermayesine Karşı İlk Kalkınmalar*. Akşam Matbaası, İstanbul.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1982). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. ODTÜ, Ankara.
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Toksoy, A. E. (1938). "Cenub Hudutlarımızda Kaçakçılık," *Resimli Ay*, 28: 20-22.
- Tunçay, M. (haz.). (1991). *Arif Oruç'un Yarını. İletişim, İstanbul*.
- Türkoğlu, P. (2011). *Kızlar da Yanmaz. Genç Cumhuriyet'te Köy Çocuğu Olmak*. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Veldet, T. (der.). (1958). *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi*. Doğuş, Ankara.
- Yesari, M. (1927). *Çulluk*. Sühulet. İstanbul.

Monetary Policy and Exchange Rate Dynamics: Does the Turkish Lira Overshoot?

Para Politikası ve Döviz Kuru Dinamikleri: Türk Lirasında Sıçrama Etkisi Geçerli Mi?

Bilge Kağan Özdemir¹ , İlyas Şıklar²

Abstract

This study aims to identify exogenous shocks in monetary policy and to investigate the impact of these shocks on the exchange rate in the Turkish economy using a VAR model including structural restrictions, referred to as structural VAR (SVAR) model. The empirical model used in the study was developed based on the monetary approach to exchange rate determination and was estimated using monthly data for the period between January 2003 and October 2019. Contrary to past studies conducted for Turkey, this study uses European Union data instead of U.S. data to represent foreign variables. The impulse response functions and variance decompositions obtained as a result of the SVAR model confirm the existence of a strong and almost instant overshooting effect on the Turkish economy for the period in question.

Keywords

SVAR, Monetary Policy Shocks, Exchange Rate, Overshooting

Öz

Bu çalışma, para politikasındaki dışsal şokları tanımlamayı ve yapısal VAR (SVAR) modeli olarak adlandırılan yapısal kısıtlar içeren bir VAR modeli kullanarak, bu şokların Türkiye ekonomisindeki döviz kuru üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada kullanılan ampirik model, döviz kurunun belirlenmesinde parasal yaklaşım çerçevesinde geliştirilmiştir ve Ocak 2003 ile Ekim 2019 arasındaki döneme ilişkin aylık veriler kullanılarak tahmin edilmiştir. Türkiye için yapılan geçmiş çalışmaların aksine, bu çalışma yabancı değişkenleri temsil etmek için ABD verileri yerine Avrupa Birliği verilerini kullanmaktadır. SVAR modelinin tahmini sonucu elde edilen etki-tepki ve varyans ayrıştırması fonksiyonları, analiz sürecinde Türkiye ekonomisinde güçlü ve neredeyse eşanlı bir döviz kuru sıçrama etkisinin varlığını doğrular niteliktedir.

Anahtar Kelimeler

SVAR, Para Politikası Şokları, Döviz Kuru, Sıçrama

1 Corresponding author: Bilge Kağan Özdemir (Assoc. Prof. Dr.), Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Eskişehir, Turkey. E-mail: bilgeko@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8716-9305

2 İlyas Şıklar (Prof. Dr.), Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Eskişehir, Turkey. E-mail: isiklar@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0003-3181-2522

Atf: Ozdemir, B. K., & Şıklar, I. (2020). Monetary Policy and Exchange Rate Dynamics: Does the Turkish Lira Overshoot? *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 271–289. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0002>

Monetary Policy and Exchange Rate Dynamics: Does the Turkish Lira Overshoot?

The Bretton Woods agreement was adopted in the post-World War II period as a result of negotiations with delegates from 44 countries under the leadership of the countries that won the war. With the acceptance of this agreement in 1946, the foundations of a new international monetary system were laid, and this system continued until 1973 (Krugman et al. 2012). In this system, international reserves were based on gold, and the only currency that could be converted into gold was specified as being American dollars. In other words, in this system, the US dollar was set as the “reserve currency” and the currency of each member country was determined either in terms of gold or in terms of the dollar which was convertible into gold. Due to the loss of trust in the US Dollar, the agreement ended in 1971 with a unilateral decision taken by the US government against the demands of the United Kingdom and France to convert the dollar reserves to gold (Iwami, 1995; Bordeaux and Eichengreen, 2008; Yanar 2008). In the post-Bretton Woods period, there have been radical changes in the relations between states and markets. As a result of factors that emerged in the last period of the Bretton Woods system such as high inflation, an unreliable exchange rate system, and trade instability, developed countries adopted the floating exchange rate regime after 1973. With the parity of the currencies of the country currencies left to fluctuate in the free market environment, the risks of investors increased and the markets were subject to much fluctuation compared to the period of the Bretton Woods system (Alp, 2000; Garcia-Herrero et al. 2008). Studies on the role of monetary models in determining the exchange rate are typically based on the 1970s, when a flexible exchange rate system became widespread in economies after the Bretton Woods Agreement was abandoned. (Frenkel, 1976; Dornbusch, 1976; Frankel 1979; Dornbusch and Fisher, 1980). Although many different models have been built up since the 1970s, there is still debate among economists about which model best describes the behavior of the exchange rate.

The sticky-price monetary model of exchange rate (Dornbusch, 1976), also regarded as the study of the emergence of modern international economics (see Rogoff, 2002), has a special place in the monetary approach of exchange rate. The model is based on the basic assumption that adjustment in the commodity market is slower than the asset market. Accordingly, although the commodity market prices and labor market wages, which are set on a sticky assumption, are slowly adjusted against shocks such as changes in money supply, the exchange rate exhibits a flexible adjustment. In other words, while exchange rates react immediately in response to monetary shocks, commodity markets are moving towards long-term equilibrium with price adjustment. Consequently, exchange rate changes in this case are not consistent with the movement in prices and may deviate from the Purchasing Power Parity (PPP) in the long run.

According to this model, as a result of a monetary shock, such as an increase in money supply, the exchange rate will first rise above its long-term level and over time move towards the long-term equilibrium value through price adjustment in commodity markets.

Following Dornbusch’s (1976) study of great interest, several further studies were conducted to test the validity of Dornbusch’s assumptions and results. Eichenbaum and Evans (1995)’s pioneering work is considered to be the beginning of this and the result of these studies have led to two main conclusions. First, empirical evidence is consistent with the result of exchange rate overshooting. For example, Frankel (1979); Driskill

(1981); Rogoff (2002); Kim and Roubini, (2000); Faust and Rogers, (2003); Bjornland, (2009); Kim, Moon, and Velasco (2017) achieved results consistent with the overshooting model. However, Eichenbaum and Evans, (1995); Bahmani-Oskooee and Kara, (2000); Scholl and Uhlig, (2008) found evidence of a delayed version of the overshooting model.

This study aims to analyze the impact of monetary shocks on the exchange rate in the Turkish economy and covers the period between January 2003 and October 2019. The 2001 crisis was a turning point for the Turkish Economy. After the economic crisis in 2001, Turkey adopted the floating exchange rate regime and this exchange rate regime continued to be used throughout the period covered by this study. Another important development in the Turkish economy in the post-crisis era was the adaptation of the inflation targeting regime as of 2002 and inflation targeting regime continued to be implemented during the period covered by our study. In the period that continued until 2013 after the 2001 crisis, the nominal value of the Turkish Lira against the US Dollar and the Euro remained stable due to factors such as the improvement in the Turkish economy and political stability. Even in the period between 2008 and 2011, when the effects of the global crisis on the world economy were keenly felt, the stable course of the value of the Turkish Lira remained unchanged. However, a more rapid increase in foreign exchange in the Turkish economy was observed between the years 2014 and 2016 (Kartal et al. 2018; TBB 2019).

At the beginning of 2017, the Turkish Lira experienced significant depreciation and subsequently was partially appreciated. Following this, the relatively stable course in the value of the Turkish Lira continued until the third quarter of 2018. The sharp and rapid decline in demand caused by the slowdown in international capital inflows in the third quarter of 2018 led to a significant depreciation in the Turkish Lira and as a result, inflation expectations worsened and foreign exchange reserves decreased. The central bank raised short-term interest rates in order to defend the Turkish Lira and reduce volatility in money markets. The volatility in exchange rates continued in the first quarter of 2019 and followed a relatively stable course in the following period. (TBB 2019; CBRT, 2019a; 2019b).

Figure 1. USD/TRY and EUR/TRY Exchange Rates for the Full Sample

In this study, a VAR model including structural restrictions, referred to as structural VAR (SVAR) model, will be used in order to identify exogenous shocks in monetary policy and to investigate the impact of these shocks on the exchange rate in the Turkish economy. Since almost 70% of Turkey's foreign trade is realized with European Union countries, this study uses the European Union data instead of the U.S. data to represent foreign variables. It also uses EUR/TRY exchange rate instead of USD/TRY exchange rate to represent the nominal foreign exchange rate. Furthermore, this paper also aims to explain the causes of the observed exchange rate volatility which has been seen in the Turkish economy in recent years.

The rest of the paper is organized as follows. Section 2 provides a brief review of theoretical and empirical literature, Section 3 explains the model and describes the estimation methodology and the data used in the study, Section 4 presents and discusses the empirical results, and Section 5 concludes the paper.

A Brief Review of Literature

As noted above, the main theoretical contribution in this research area is the Dornbusch (1976) study, which yields the well-known overshooting result. In standard overshooting models, the exchange rate rapidly appreciates in response to the interest rate shock, and then depreciates over time to meet the uncovered interest rate parity (UIP) condition (Dornbusch 1976; Frankel, 1979).

In the empirical literature, a large number of studies have tested the validity of Dornbusch's assumptions and results. In one of the early studies, Driskil (1981) used a reduced-form exchange-rate equation for Switzerland and U.S. data for the period between 1973 and 1979. This study found a short-run exchange-rate overshooting as a response to a monetary shock. Eichenbaum and Evans (1995) analyzed the effects of US monetary policy shocks on five different exchange rates for the period 1974-1990 in a Cholesky-type causal order using VAR framework. The emphasis on "delayed overshooting puzzle" was made for the first time in this study, which is different from the standard theory in that the exchange rate is continuously appreciated for a certain period of time before it is ultimately depreciated, rather than the immediate adjustment of exchange rates. This article found that there were significant and persistent deviations from the UIP as a result of the increase in US interest rates, and that the results of the UIP due to the monetary policy shock were not reached in the empirical results. Another important conclusion of this pioneering study is that it provides evidence that the deterioration in monetary variables constitutes a large part of exchange rate movements.

Grilli and Roubini (1996) examined the monetary policies of G-7 countries for the period 1974-1991 with the unrestricted VAR approach. The results of this study show strong evidence of an exchange rate puzzle, namely contrary to the general prediction of exchange rate models, and following a monetary contraction, the German mark, the French franc, the Italian lira and The Canadian Dollar depreciated against the US dollar.

Cushman and Zha (1997) found instant overshooting in their study of monetary policies in Canada. This study also argued that contradictions, such as exchange rate or interest rate puzzles, emerge because of the modeling of monetary policy with a recursive identification approach. Accordingly, while the recursive identification approach yields relatively

consistent results in modeling the US monetary economy, it is unlikely to be applicable to smaller and open economies. Central banks in a small and open economy are likely to react immediately to foreign variables, and therefore, assuming that interest rate changes are independent, may lead to inconsistent results. In this study, which uses the structural VAR model (as opposed to the recursive approach applied in Eichenbaum and Evans (1995)) to eliminate these problems, no exchange rate or interest rate puzzle emerged.

Similarly, Kim & Roubini (2000) adopted a structural approach to the identification of monetary policy shocks. The study finds that monetary policy shocks were identified as a major cause (almost 60%) of the exchange rate fluctuations in Canada. Another important result obtained from the paper is that the structural approach adopted is successful in identifying monetary policy shocks and in solving riddles and abnormalities related to the effects of monetary policy shocks. The authors also argue that there is no evidence of the price puzzle, which is briefly referred to as the price level being different than expected after a contractionary monetary policy shock. Evidence of an ‘exchange rate puzzle’, which analyzes the value-adding effect of a positive innovation in interest rates on the country’s currency, could not be reached. Finally, little evidence was found to support forward discount bias puzzle and delayed overshooting.

Faust and Rogers (2003), used an inference procedure that allows for the relaxing of dubious identifying assumptions, including the effect of inflation and interest rate constraints on impulse responses. Their findings were consistent with the overshooting hypothesis, namely that the highest exchange rate response to monetary policy shocks may either be delayed or happen almost immediately. However, in any otherwise plausible identification, monetary policy shocks lead to large uncovered interest rate parity deviations, which means that excessive attraction cannot be driven by Dornbusch’s hypothesis.

Bjornland’s study in 2009 of four small open economies, namely Australia, Canada, New Zealand and Sweden, which implement the floating exchange rate regime, revealed that a monetary policy shock had a significant impact on the real exchange rate. In this study, the slow return of the exchange rate to the baseline occurs within 1-2 quarters. While the results obtained in this study are consistent with the overshooting hypothesis, they are also consistent with uncovered interest rate parity, with a few exceptions.

In the study conducted by Bhadury and Taniya (2015), the Dornbusch model was revised for the Australian, Canadian, New Zealand and Swedish economies by adding real money demand to Bjornland’s (2009) model. In the SVAR model used in this study, restrictions are included to determine the supply and demand of money on the basis of the assumption of neutrality of money in the long run, while in the short term there is no restriction on the interaction between monetary policy and exchange rate. The finding showed that the monetary policy contraction caused the exchange rate to be overshoot, as stated in the Dornbusch’s hypothesis.

Using a method of sign restrictions, Kim et al. (2017) found that, in support of Dornbusch’s overshooting hypothesis, the UIP parity failed to hold in the 1980s, but tended to hold elsewhere. This study also showed that the monetary policy regime itself is central to explaining exchange rate fluctuations attributable to monetary policy shocks. As a result of their studies on the United Kingdom, Canada, Sweden, and Australia in

2018, Kim & Lim found that contractionary monetary policy shocks caused the exchange rate to gain significant value. They also found that the delay in overshooting is up to six months, and that, although in some cases significant on short horizons, the deviation from the uncovered interest parity condition was relatively small.

Studies that test the overshooting hypothesis of the exchange rate in developing economies have increased, particularly in the post-2008 crisis period (Duasa, 2009; Haghighat and Shojaei, 2014; Barnett et al., 2016; Güneş and Karul, 2016; Capistran et al., 2017). Nieh and Wang (2005) analyzed the Taiwanese economy for the period between 1986 and 2003. Empirical results obtained in this study using Johansen cointegration and ARDL bounds test support the presence of overshooting. In another study dealing with Asian economies, Pratomo (2005) analyzed whether the Indonesian Rupiah was overshoot during the 1998 Asian Crisis. The study showed that the economic crisis in 1998 caused the exchange rate to jump, and after the crisis the structural change in the exchange rate regime led to the transition from the free fluctuation system to the exchange rate regime.

Haghighat and Shojaei (2014) conducted the ARDL test for 2002-2011 period and explored the hypothesis overshooting for Iran. This study states that there are empirical findings supporting the overshooting theory for Iran. Barnett et al. (2016) revised the questions about monetary policy, delayed exchange rate overshooting, inflationary puzzles and monetary transmission mechanism for the Indian economy. As a result, they concluded that the inclusion of Divisia monetary aggregates in an open economy model helped to explain the exchange rate response to central bank interest rate shocks, and this also helped in the solution of paradoxes struggling with exchange rate fluctuations such as price puzzle and exchange rate puzzle. In their study on Mexico, Capistran et al. (2017) tested Dornbusch's hypothesis of exchange rate overshooting using a structural cointegrated VAR model that clearly takes into account the existence of long-term theoretical relationships on macroeconomic variables. This study concluded that exchange rate response to monetary policy shocks is consistent with Dornbusch's model.

Studies testing the hypothesis of exchange rate overshooting for the Turkish economy are rather limited. Bahmani-Oskooee and Kara (2000) investigated the depreciation of the Turkish Lira in response to the sudden increase in money supply for the period between January 1987 and December 1998. In this study, cointegration and error correction modeling as adopted and it was demonstrated that the Turkish Lira followed a path summarized by monetary approach in exchange rate determination. Another result of this study was that the Turkish Lira overshoot not only in the short term but also in the long term in response to the rapid increase in the money supply. In other words, the spread of the exchange rate might be a long-term phenomenon. Güneş and Karul (2016) showed that the short-term exchange rate equilibrium value exceeded the long-term equilibrium value in line with the exchange rate overshooting model, although the results obtained using the ARDL model for the period between 2000 and 2014 were not statistically significant.

Model and the Estimation Methodology

Monetary approach to exchange rate determination is developed with reference to the definition of exchange rate. Because an exchange rate is the comparative price of domestic and foreign currencies, factors determining this value are the relative supply of

and demand for these currencies. Therefore, models developed by Dornbusch (1980) and Frankel (1979) start analyzing by considering functions that essentially explain the real money demand. They define domestic and foreign demand for money as:

Domestic:

$$(m - p) = \beta(y) - \delta(i) \quad (1)$$

$$p = m - \beta(y) + \delta(i) \quad (2)$$

Foreign:

$$(m^* - p^*) = \beta(y^*) - \delta(i^*) \quad (3)$$

$$p^* = m^* - \beta(y^*) + \delta(i^*) \quad (4)$$

If we combine equations (2) and (4) and assume that purchasing power parity operates in the long run, we get:

$$e = p - p^* = (m - m^*) - \beta(y - y^*) + \delta(i - i^*) \quad (5)$$

Here m is the monetary aggregate, p is the price level, y is the real income as a scale variable, i is the interest rate and e is the current nominal exchange rate. In the above equations * superscript stands for the foreign counterparts of the related variables. Throughout this study lower case letters represent the logarithmic levels of the indicated time series (except for the interest rate and inflation rate). Depending on two additional assumptions Frankel's model differs to some extent from equations (1) and (3) above. At the outset, efficient markets hypothesis, through which fixed income securities in various countries are accepted as perfect substitutes, is incorporated in the interest rate parity condition and then the expected change in the foreign exchange rate is defined as:

$$d = i - i^* \quad (6)$$

The assumption that states the anticipated change in exchange rate is primarily determined by the difference between current market and equilibrium rates and inflation differential between domestic and foreign inflation rates is included to the model such that:

$$d = -\theta(e - \bar{e}) + \pi - \pi^* \quad (7)$$

where π and π^* are the expected long run inflation rates for home and abroad, respectively. The bar over any variable represents the long run equilibrium value of the related variable. Combining (6) and (7) yields:

$$e - \bar{e} = -\frac{1}{\theta} [(i - \pi) - (i^* - \pi^*)] \quad (8)$$

Frankel (1979) insists that the term in brackets is the real interest rate differential between domestic and foreign countries. Furthermore, stating that in the long run $e = \bar{e}$ and $i - i^* = \pi - \pi^*$. Frankel (1979) includes the equation (5) considered by Dornbusch (1980) as follows:

$$\bar{e} = \bar{p} - \bar{p}^* = \bar{m} - \bar{m}^* - \beta(\bar{y} - \bar{y}^*) + \delta(\pi - \pi^*) \quad (9)$$

If we assume that current levels of money stock and income also represent equilibrium values, substituting (9) into (8) yields the following spot exchange rate equation:

$$e = m - m^* - \beta(y - y^*) - \frac{1}{\theta}(i - i^*) + \left(\frac{1}{\theta} + \delta\right)(\pi - \pi^*) \quad (10)$$

Defining $\alpha = \left(-\frac{1}{\theta}\right)$ and $\varphi = \left(\frac{1}{\theta} + \delta\right)$ and including an error term (ζ) generates

$$e = m - m^* - \beta(y - y^*) + \alpha(i - i^*) + \varphi(\pi - \pi^*) + \zeta \quad (11)$$

Theoretically it is expected that $\alpha < 0$, $\varphi > 0$ and $|\varphi| > |\alpha|$. In fact, this difference created by Frankel (1979) in the model brings together the Keynesian sticky price assumption and Monetarist secular inflationary bias assumption. In Frankel's model, exchange rate is adversely related with nominal interest rate differential contrary to a positive relationship in Dornbusch's original model. Dornbusch states that a relatively high domestic interest rate decreases the real money balances and increases the price level and, hence, causes a depreciation in the value of domestic currency. This postulation refers to a positive sign for the interest rate coefficient. However, Frankel (1979) postulates that, in the long run, expected inflation differential positively affects the exchange rate. The fundamental difference between Dornbusch and Frankel models, therefore, is the difference of the expected sign of the nominal interest rate coefficient.

In the light of the above explanations, the model to be discussed in this study is determined as follows:

$$e = f[(m - m^*), (y - y^*), (i - i^*), (\pi - \pi^*)] \quad (12)$$

Within the framework of this functional representation, the expected relationships between the variables in the model and the exchange rate are as follows:

$$(m - m^*) \rightarrow (+)$$

$$(y - y^*) \rightarrow (-)$$

$$(i - i^*) \rightarrow (-/+)$$

$$(\pi - \pi^*) \rightarrow (+)$$

Estimation Methodology

In this study, VAR model including structural restrictions will be used in order to identify external shocks in monetary policy and to investigate the impact of these shocks on exchange rate. In the literature, such VAR models are referred to as structural VAR (SVAR) models. Previous studies examining the effects of monetary policy have suggested that it is quiet convenient to use structural VAR models, as they are very practical for the identification of exogenous monetary policy shocks (Chusman and Zha, 1997; Kim and Roubini, 2000; Capistrán et al, 2017). Within the framework of this methodology, the appropriate constraints are imposed on the model and thus some contradictions in the literature (like liquidity puzzle and price puzzle) can be eliminated. It is generally expected that an exogenous monetary contraction (expansion) decreases (increases) monetary aggregates and prices while it creates an upward (downward) pressure on interest rate. Yet, in a model that employs unanticipated changes in broadly defined money as the

contractionary (expansionary) monetary policy shock, both money supply and interest rate decrease (increase). This situation is called a liquidity puzzle. However, in a model that employs unanticipated positive (negative) interest changes as the monetary policy shock, both interest rates and prices increase (decrease). This means that the model confronts the price puzzle. The existence of these puzzles indicates that monetary policy shocks are not appropriately defined (Christiano et al., 1999; Kim, 2013). In order to solve these types of puzzles, imposing some structural restrictions on impulse – response functions in the identification process of monetary policy shocks is considered to be a convenient methodology. This is because the response functions indicating the existence of the mentioned puzzles have failed to identify the appropriate monetary policy shock. Therefore, to avoid these puzzles and to ensure that the monetary policy shock is correctly defined, we will use structural restrictions including SVAR methodology which is briefly discussed below.

The reduced form of a standard VAR model can be written as:

$$Y_t = B(L)Y_{t-1} + C(L)X_t + \xi_t \quad (13)$$

Here Y is endogenous variables vector with $l \times 1$ dimension, X is exogenous variables vector with $m \times 1$ dimension vector of exogenous variables, ξ is the residuals vector with $l \times 1$ dimension having the traditional properties that $E(\xi_t) = 0, E(\xi_t, \xi_t') = \Sigma, B(L)$ and $C(L)$ are $l \times l$ and $l \times m$ dimension polynomial matrices with lag operator L . Residual terms of reduced form (components of ξ_t vector) can be explained as a linear combination of structural shocks (components of ζ_t vector) like

$$\xi_t = A\zeta_t \quad (14)$$

where A and ζ_t are an $l \times l$ dimension matrix and $l \times 1$ dimension structural shock vector, respectively. Again, the structural shock vector ζ_t fulfills the traditional properties of $E(\zeta_t) = 0$ and $E(\zeta_t, \zeta_t') = 1$. The recursive identification methodology developed by Sims (1980) heavily depends on obtaining A in the form of a lower triangular matrix through the application of Cholesky decomposition on Σ . Therefore, most of the earlier studies obtain orthogonal structural shocks from the residuals of reduced form to identify A matrix. Recently, Uhlig (2005) obtained structural shocks by enforcing structural constraints on impulse response functions. The above-mentioned paper describes only a single structural shock (monetary policy), that involves the identification of one column (like a) of lower triangular A . In Uhlig’s study a reaction vector is defined as follows: “... if matrix A exists, vector a can be called as *impulse vector*; thus, vector a is treated as a column of matrix A since $AA' = \Sigma$.” Furthermore, Uhlig states that an impulse vector like a can be treated as $a = A\alpha$. Here, $AA' = \Sigma$ can be defined as the Cholesky decomposition of Σ where α refers to l dimension unit length vector. In this case, response vector ($z_a(p)$) for a is defined as:

$$z_a(p) = \sum_{j=1}^l \alpha_j z_j(p) \quad (15)$$

Here $z_j(p)$ is the response vector at p length to j ’th variable of Cholesky decomposition of Σ . Therefore, a range of constraints can be imposed to response vector of $z_j(p)$ at length p .

Within the identification strategy outlined above, we can use short term restrictions on contemporaneous parameters without imposing any restriction on lagged structural parameters. Based on Cholesky decomposition, Sims (1980) suggests the following identification scheme: In the model we will estimate that the ordering starts with the least affected variable and ends with the variable that is considered to be affected by all of the variables. According to this identification rule, since the basic VAR model is

$$X'_t = [(m - m^*)_{t-j}, (y - y^*)_{t-k}, (i - i^*)_{t-l}, (\pi - \pi^*)_{t-m}, e_t] \quad (16)$$

for a 5-variable model we will have

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{21} & 1 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{31} & \alpha_{32} & 1 & 0 & 0 \\ \alpha_{41} & \alpha_{42} & \alpha_{43} & 1 & 0 \\ \alpha_{51} & \alpha_{52} & \alpha_{53} & \alpha_{54} & 1 \end{bmatrix}, B = \begin{bmatrix} b_{11} & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & b_{22} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & b_{33} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & b_{44} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & b_{55} \end{bmatrix} \quad (17)$$

Since each of the structural equations is normalized with respect to a specific endogenous variable, diagonal elements of A matrix are equalized to 1. Furthermore, since each equation has structural shock, B is a diagonal matrix whose off-diagonal elements are zero. Therefore, variance-covariance matrix will have $\frac{n(n+1)}{2}$ parameters to be estimated while A and B matrices produce $(n^2 - n)$ and (n) parameters to estimate, respectively. Hence, there should be a minimum $\frac{n(n-1)}{2}$ constraints to be included into the model for identification. If the equation system is over-identified, we can use the Likelihood Ratio (LR) test to verify the reliability of the imposed restrictions (Lutkepohl, 2007).

Identification of the SVAR Model, Data and Estimation Results

Since the present study accepts Turkey as a small open economy, variables with * superscript are also used as exogenous variables without any lag in the estimation of the VAR model. The small country assumption requires scholars to accept that domestic monetary policy shocks do not have any effect on the differential variables ($\alpha_{12} = \alpha_{13} = \alpha_{14} = 0$). In the model to be estimated, exchange rate changes are allowed to affect prices simultaneously as the existence of a strong currency substitution and pass-through effect from exchange rate to prices (even if it is not complete) in Turkey is known (Şıklar et al., 2017). Therefore, all the α_{5i} parameters are different from zero (for $i = 1, 2, 3, 4$). Furthermore, following Kim and Roubini (2000), real activity responds to other variables with a lag ($\alpha_{21} = \alpha_{23} = \alpha_{24} = 0$). As Gali (1992) states, the interest rate is assumed to be the reaction parameter of the monetary authority which, due to informational and decisional lags, cannot respond contemporaneously to changes in other variables. This means $\alpha_{31} = \alpha_{32} = 0$. However, to see whether the interest parity condition holds in the short run we imposed $\alpha_{34} \neq 0$. Kim and Roubini (2000) state that real and financial variables respond to prices only with a lag, indicating $\alpha_{41} = \alpha_{42} = \alpha_{43} = 0$. With the inclusion of solutions for the puzzles discussed earlier, and imposing the issues mentioned above, the identification of the model is as follows:

$$\begin{bmatrix} \xi_{y-y^*} \\ \xi_{m-m^*} \\ \xi_{\pi-\pi^*} \\ \xi_{i-i^*} \\ \xi_e \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & \alpha_{15} \\ 0 & 1 & 0 & 0 & \alpha_{25} \\ 0 & 0 & 1 & \alpha_{34} & \alpha_{35} \\ 0 & 0 & 0 & 1 & \alpha_{45} \\ \alpha_{51} & \alpha_{52} & \alpha_{53} & \alpha_{54} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \xi_{y-y^*} \\ \xi_{m-m^*} \\ \xi_{\pi-\pi^*} \\ \xi_{i-i^*} \\ \xi_e \end{bmatrix} \quad (18)$$

Almost 70 percent of Turkey’s foreign trade is realized with European Union countries, therefore, the most important trade partner for the country is the European Union. Contrary to past studies conducted for Turkey, this study uses European Union data instead of U.S. data to represent foreign variables, and it uses the EUR/TRY exchange rate instead of that of USD/TRY to represent the nominal foreign exchange rate. In the estimation process, we prefer monthly data for a better understanding of the dynamic structure of the model. As discussed earlier in this study, the Turkish economy has experienced a very significant transformation after the financial turmoil of 2001. To avoid the structural break (or breaks) that could have been caused by the financial crisis of 2001, and following the transition to a floating exchange rate regime and to an inflation targeting monetary policy strategy, our estimation period starts in January 2003 and ends with the latest data available (October 2019). While the monthly income time series is proxied with industrial production index, M1 definition of money stock for monetary aggregate, percentage rate of change in consumer price index for inflation, policy rates of central banks (The Central Bank of the Republic of Turkey – CBRT and European Central Bank – ECB) for interest rates are used to represent the related variables in the model. All the Turkish data are obtained from the CBRT’s database while the European data are acquired from EUROSTAT database. All domestic and foreign variables, except for interest rates and foreign exchange rates, are seasonally adjusted using Tramo/Seats methodology. Table A1 in the appendix presents more detailed descriptions and sources of the data. Descriptive characteristics and the course of the relevant time series during the analyzing period are presented in Table A2 and Figure A1, respectively, and are found in the Appendix of this study. Unit root properties of the variables can also be found in the same appendix as Table A3.

In order to set the optimal lag length for the SVAR model, we first estimated an unrestricted VAR and obtained various lag selection criteria that are presented in Table A2 in the appendix. While Akaike, Schwarz, Final Prediction Error and Hannan-Quinn information criteria determine the optimal lag length as 2 months, Likelihood Ratio produces a 5-month lag length. As a great majority of the lag length criteria point out a 2-month lag, throughout the estimation process of developed SVAR model, a 2-month lag is used.

Before moving on to the estimation results of the model, it is appropriate to question the statistical validity of the 16 restrictions imposed on the model. Since the model whose restrictions are identified in Equation (18) above is over identified, the value of Likelihood Ratio test with χ^2 distribution is $LR = 4,3825$ which has a marginal significance level of 0,6251. Thus, we should accept the null hypothesis that restrictions cannot be rejected, and we conclude that restrictions are reliable in statistical terms.

Impulse – Response Functions

Figure 1 displays the structural responses of the endogenous variables in the model to a contractionary monetary policy shock over the next 12 months. All of the responses have the expected signs and the expected course through time (over a 12-month horizon). In the face of contractionary monetary policy shock, while the domestic real income reacts negatively with a 3-month lag, the domestic interest rate responds positively during the first three months but this response gradually burns out within the 12-month period. In line with expectations, this indicates that the liquidity effect is dominant in the very short run but that price and income level effects make themselves felt in the short run. Because of the imposed restriction on the model, the positive response of prices at the beginning of a contractionary monetary policy shock turns negative from the second period and prices adjust throughout the 12-month period.

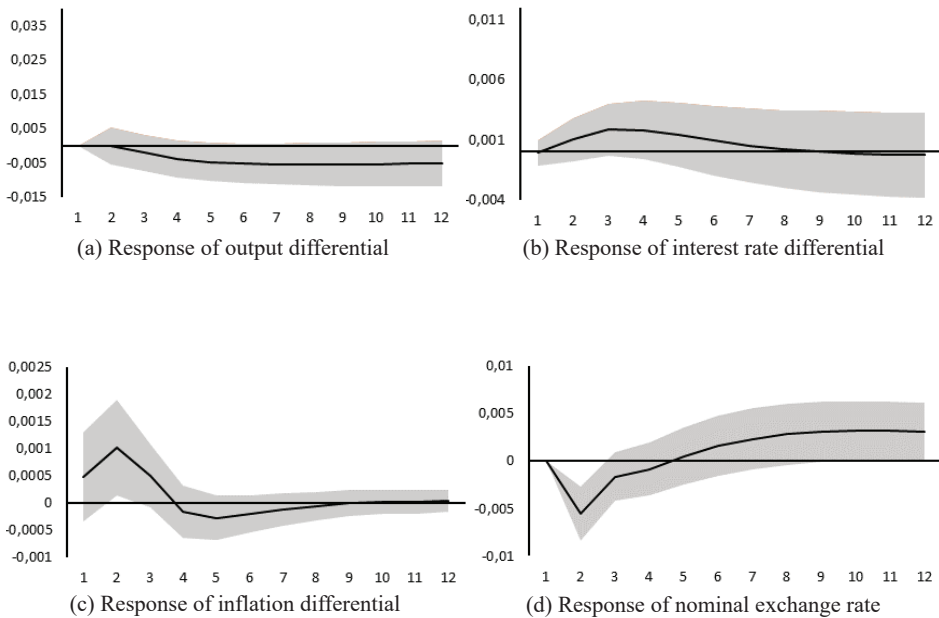

Figure 2. Responses of Endogenous Variables to a Contractionary Monetary Policy Shock

In terms of the subject we are analyzing, the important response is the reaction of exchange rate to a contractionary monetary policy shock and is presented in (d) panel of Figure 2. First of all, for the overshooting effect to be present, the response of the nominal exchange rate should change the sign. Therefore, it is natural that the confidence intervals are stacked on both sides of the horizontal axis. According to the response function in the last panel of the figure, domestic currency reacts against the contractionary monetary policy shock by appreciating during the first two months. However, starting from the third month, this process reverses and domestic currency starts to depreciate. This indicates that the overshooting effect asserted by Dornbusch (1980) is verified by Turkish data through the analyzing period. Although the results we obtained conform with the results of past studies that generally used the US data and USD/TRY exchange rate, our results differ in

terms of the duration of responses. While the past studies generally obtained a delayed overshooting effect (Bahmani-Oskooee and Kara, 2000; Güneş and Karul, 2016), the SVAR model developed in this study indicates that the exchange rate increases to a higher level than the pre-shock level from the sixth month and reaches the steady state value from the tenth month. Considering the impulse response functions in terms of suggested SVAR model and the period analyzed in this study, the results confirm the existence of a strong and almost instant overshooting effect in the Turkish case.

Variance Decompositions

A variance decomposition function yields information on the relative contribution of a shock to the variability of the residuals over the specified time horizon. Figure 3 provides variance decompositions of the nominal exchange rate over a 24-month period. As discussed earlier, based on the Cholesky decomposition, the nominal exchange rate was accepted as the most endogenous variable in the SVAR model and located at the furthest end of the variable ordering. In other words, all the other variables in the VAR are allowed to affect the nominal exchange rate. It is quite natural that much of exchange rate forecast errors originate from their own shocks. However, almost 10 percent of forecast error variance of the nominal exchange rate stems from money supply differential along a 24-month period. This clearly indicates the permanent effect of money supply on the nominal exchange rate and reveals the overshooting effect. What is interesting is that, in terms of the relative contribution to forecast error variance of the nominal exchange rate, output differential gains power while interest rate differential loses power when the forecast horizon expands from the short to long run. This situation can be accepted as an indication of the fact that interest rate parity is an important factor in the short run but real factors (like productivity) become important in the long run as stated by the Ballasa – Samuelson approach to exchange rate determination. This, however, is the subject of another research.

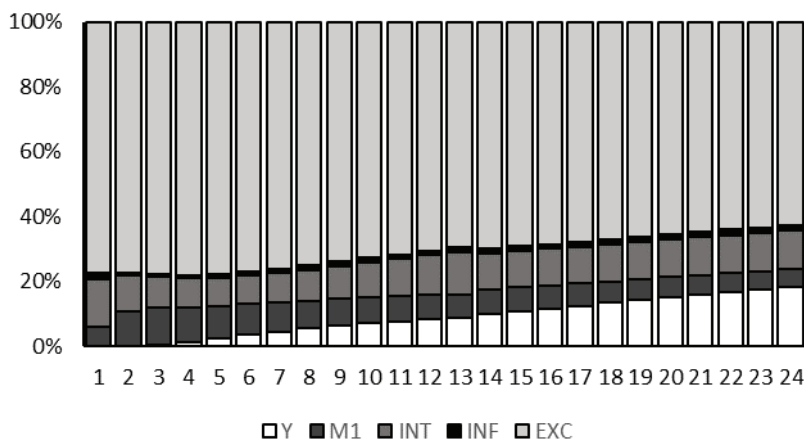

Figure 3. Variance Decompositions of the Nominal Exchange Rate over 24-Month Period

Conclusion

Although many different models have been built up and afterwards modified, there is no consensus among economists on the model that best explains the behavior of the

exchange rate. The sticky-price monetary model of exchange rate, also regarded as the study of the emergence of modern international economics, has a special place in the monetary approach to exchange rate. According to this model, as a result of a monetary shock, like an increase in money supply, the exchange rate will first rise above its long-term level and over time move towards the long-term equilibrium value through price adjustment in commodity markets.

Having a strong and long-lasting currency substitution in money markets due to historical high inflation experience, Turkey represents a noteworthy example with its structural reforms after the 2001 financial turmoil. These reforms included decisions like adopting the floating exchange rate regime, inflation targeting monetary policy, central bank independence and government budget discipline. Between 2003 and 2017, the exchange rates increased gradually and steadily due to improvement in the economic structure and political stability observed in the post-crisis period. Even in the period between 2008 and 2011, when the effects of the global crisis were intensely felt on the world economy, the stable course of the value of the Turkish Lira remained unchanged. However, at the beginning of 2017, the Turkish Lira experienced significant depreciation and subsequently partially appreciated. Following this, the relatively stable course in the value of the Turkish Lira continued until the third quarter of 2018. The sharp and rapid decline in demand caused by the slowdown in international capital inflows in the third quarter of 2018 led to a significant depreciation in the Turkish Lira and as a result, inflation expectations worsened and foreign exchange reserves decreased. The volatility in exchange rates continued in the first quarter of 2019 and followed a relatively stable course in the following period. These developments in the value of Turkish Lira made us think of the existence of the overshooting phenomenon in Turkey.

In this study, the VAR model (including structural restrictions) is used in order to identify external shocks in monetary policy and to investigate the impact of these shocks on the exchange rate. In the literature, such VAR models are referred to as structural VAR (SVAR) models. Previous studies examining the effects of monetary policy have suggested that it is suitable to use structural VAR models, as they are very practical in the identification of exogenous monetary policy shocks. Within the framework of this methodology, the appropriate constraints are imposed on the model and thus some contradictions in the literature (like liquidity puzzle and price puzzle) can be eliminated. Based on the identification strategy, we used short term restrictions on contemporaneous parameters without imposing any restriction on lagged structural parameters. Since the equation system is over-identified, we verified the reliability of the imposed restrictions using the Likelihood Ratio (*LR*) test.

Since the present study accepts Turkey as a small open economy, non-local variables are also used as exogenous variables without any lag in the estimation of the VAR model. Furthermore, in the model, exchange rate changes are allowed to affect prices simultaneously because of the existence of a strong currency substitution and pass-through effect from exchange rate to prices (even if it is not complete) in Turkey. Contrary to past studies conducted for Turkey, this study uses European Union data instead of U.S. data to represent foreign variables, and it uses EUR/TRY exchange rate instead of that of USD/TRY to represent the nominal foreign exchange rate. In the estimation process, we

preferred monthly data for a better understanding of the dynamic structure of the model for the period between January 2003 and October 2019.

When the economy confronts a contractionary monetary policy shock, while the domestic real income responds negatively with a 3-month lag, the domestic interest rate responds positively during the first three months, but this response gradually burns out within the 12-month period. In line with expectations, this indicates that the liquidity effect is dominant in the very short run but that price and income level effects make themselves felt in the short run. Because of the imposed restriction on the model, the positive response of prices at the beginning of a contractionary monetary policy shock turn to negative from the second period, and prices adjust throughout the 12-month period. Domestic currency reacts against the contractionary monetary policy shock by appreciating during the first two months. However, starting from the third month, this process reverses and domestic currency starts to depreciate. This indicates that the overshooting effect asserted by Dornbusch is verified by Turkish data through the analyzing period. Although the results we obtained conform with the results of past studies that generally used the US data and USD/TRY exchange rate, our results differ in terms of the duration of responses. While past studies generally obtained a delayed overshooting effect, the SVAR model developed in this study indicates that the exchange rate increases to a higher level than the pre-shock level from the sixth month and reaches a steady state value from the tenth month. Considering the impulse response functions and variance decompositions in terms of suggested SVAR model and the period analyzed in this study, our results confirm the existence of a strong and almost instant overshooting effect in the Turkish case.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

References

- Alp, A. (2000). *Finansın uluslararasılaşması*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Backus, D. (1984). Empirical models of the exchange rate: Separating the wheat from the chaff. *The Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne D'Economique*, 17(4), 824–846.
- Bahmani-Oskooee, M., & Kara, O. (2000). Exchange rate overshooting in Turkey. *Economics Letters*, 68, 89–93.
- Barnet, W. A., Bhadury, S. S., & Ghosh, T. (2016). An SVAR approach to evaluation of monetary policy in India: Solution to the exchange rate puzzles in an open economy. *Open Economies Review*, 27, 871–893.
- Bhadury, S. S., & Taniya, G. (2015). Reassessing exchange rate overshooting in a monetary framework. *Working Paper Indira Gandhi Institute of Development Research (IGIDR)*.
- Bjornland, H. (2009). Monetary policy and exchange rate overshooting: Dornbusch was right after all. *Journal of International Economics*, 79, 64–77.
- Bordo, M., & Eichengreen, B. (2013). Bretton Woods and the great inflation. In *The Great Inflation: The Rebirth of Modern Central Banking* (pp. 449-489). University of Chicago Press.
- Capistrán C., Chiquiar, D., & Hernández J. R. (2017). Identifying Dornbusch's exchange rate overshooting with structural VECs: Evidence from Mexico. *Working Papers 2017-11*, Banco de México.
- CBRT. (2019a). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Enflasyon Raporu III.
- CBRT. (2019b). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Enflasyon Raporu IV.
- Christiano, L. J., Eichenbaum, M., & Evans, C., (1999). Monetary policy shocks: What have we learned and to what end? in Woodford, M., and Taylor, J. (Eds) *Handbook of Monetary economics*, (pp.65-148), North-Holland.
- Cushman, D. O., & Zha, T. (1997). Identifying monetary policy in a small open economy under flexible exchange rates. *The Journal of Monetary Economics*, 39, 433–448.
- Dornbusch, R. (1976). Expectations and exchange rate dynamics. *Journal of Political Economy*, 84, 1161–1175.
- Dornbusch, R. (1980). Exchange rate risk and the macroeconomics of exchange rate determination. *NBER Working Paper No. 493*.

- Dornbusch, R., & Fischer, S. (1980). Exchange rates and the current account. *The American Economic Review*, 70(5), 960–971.
- Driskill, R. A. (1981). Exchange rate dynamics: an empirical investigation. *Journal of Political Economy*, 89, 357–371.
- Duasa, J. (2009). Impact of exchange rate shock on prices of imports and exports. *International Economic Studies*, 34(1), 59–68.
- Eichenbaum, M., & Evans, C. L. (1995). Some empirical evidence on the effects of monetary policy shocks on exchange rates. *Quarterly Journal of Economics*, 110, 975–1010.
- Faust, J., & Rogers, J. H. (2003). Monetary policy's role in exchange rate behavior. *Journal of Monetary Economics*, 50, 1403–1424.
- Flood, R. P., & Taylor, M. P. (1996). Exchange rate economics: What is wrong with the conventional macro approach? In: J.A. Frankel, G. Galli, G. & A. Giovannini (Eds.), *Micro structure of foreign exchange markets* Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Frankel, J. (1979). On the mark: A theory of floating exchange rates based on real interest differentials. *American Economic Review*, 69, 610–622.
- Frenkel, J. (1976). A monetary approach to the exchange rate: Doctrinal aspects and empirical evidence. *The Scandinavian Journal of Economics*, 78(2), 200–224.
- Gali, J. (1992). How well does the IS-LM model fit postwar US data? *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 709–738.
- García-Herrero, A., Vial, J., Escrivá, J. L., & Nuno, G. (2008). “After Bretton Woods II”, BBVA Working Paper No:0803.
- Grilli, V., & Roubini, R. (1996) Liquidity models in open economies: Theory and empirical evidence. *European Economic Review*, 40, 847–859.
- Güneş, S., & Karul, Ç. (2016) The Exchange rate overshooting in Turkey. *Pamukkale Journal of Euroasian Socioeconomic Studies*, 3(1), 27–35.
- Haghighat, A., & Shojaei, T. (2014). Exchange rate overshooting in Iran. *Academic Journal of Research in Economics and Management*, 2(3), 38–43.
- Iwami, T. (1995). The Bretton Woods system as a gold exchange standard. In Japan in the International Financial System (pp. 1-35). Palgrave Macmillan, London.
- Kartal, M. T., Depren, S. K., & Depren, Ö. (2018). Türkiye’de döviz kurlarını etkileyen makroekonomik göstergelerin belirlenmesi: Mars yöntemi ile bir inceleme. *MANAS Journal of Social Studies*, 7(1), 209–229.
- Kim, S. (2005). Monetary policy, foreign exchange policy, and delayed overshooting. *Journal of Money, Credit and Banking*, 37, 775–782.
- Kim, S., (2013). VAR models for macroeconomic policy analysis. in N. Hashimzade and M.A. Thornton (Eds) *Handbook of Research Methods and Applications in Empirical Macroeconomics*, (pp. 555-574), Edgar Elgar Publishing.
- Kim, S., & Lim, L. (2018). Effects of monetary policy shocks on exchange rate in small open economies. *Journal of Macroeconomics*, 56, 324–339.
- Kim, S. H., Moon, S., & Velasco, C. (2017). Delayed overshooting: Is it an 80s puzzle? *Journal of Political Economy*, 125, 1570–1598.
- Kim, S., & Roubini, N. (2000). Exchange rate anomalies in the industrial countries: A solution with a structural VAR approach. *Journal of Monetary Economics*, 45, 561–586.
- Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J. (2012). “International Economics: Theory and Policy”, Pearson Education.
- Lütkepohl, H. (2007). General-to-specific or specific-to-general modelling? An opinion on current econometric terminology *Journal of Econometrics* Volume 136, Issue 1, January 2007, Pages 319-324.
- Nieh, C., & Wang, Y. (2005). ARDL approach to the exchange rate overshooting in Taiwan. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 25, 55–71.
- Pratomo, W. A. (2005). Exchange rate of Indonesia: Does Rupiah overshoot?. *MPRA Paper* No. 7381.
- Rogoff, K. (2002). Dornbusch’s overshooting model after twenty-five years. Unpublished paper. Washington, DC: *IMF Working Paper*.
- Scholl, A., & Uhlig, H. (2008). New evidence on the puzzles: Results from agnostic identification on monetary policy and exchange rates. *Journal of International Economics*, 76, 1–13.
- Sims, C. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, 48(1), 1–48.
- Sims, C.A. (1992). Interpreting the macroeconomic time series facts: the effects of monetary policy. *European Economic Review*, 36, 975–011.
- Şıklar, İ., Kocaman, M., & Kapkara, S. (2017). Exchange rate pass-through to domestic prices: The Turkish case (2002-2014). *Business and Economic Research*, 7(2), 202–211.
- TBB. (2019). Bankalarımız 2018. *Türkiye Bankalar Birliği* Yayın No 331.
- Yanar, R. (2008). Gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru rejimi tercihi ve makro ekonomik performans. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Appendices

Table A1
Description and Sources of the Data

Variable	Description	Source	Transformation
m	Narrow (M1) definition of money stock	CBRT – EDDS	Seasonally adjusted log level
y	Industrial production index (2015=100)		Seasonally adjusted log level
i	Policy rate of CBRT		Level
π	Inflation, percentage change in seasonally adjusted consumer price index (2003=100)		Level
Δe	Percentage change in EURTRY nominal exchange rate		Level
m*	Narrow (M1) definition of money stock	EUROSTAT	Seasonally adjusted log level
y*	Industrial production index (2015=100)		Seasonally adjusted log level
i*	Repo rate		Level
π^*	Inflation, percentage change in seasonally adjusted consumer price index (2015=100)		Level

Note: Variables with * superscript refer to European data while CBRT-EDDS stands for the Central Bank of the Republic of Turkey, Electronic Data Delivery System. Percentage changes have been calculated as the first differences of the logarithms of relevant variables.

Table A2
Descriptive Statistics of the Data

	$m - m^*$	$y - y^*$	$i - i^*$	$\pi - \pi^*$	Δe
Mean	1.665513	-0.189337	0.132106	0.006263	0.921022
Median	1.785980	-0.210105	0.113900	0.005736	0.797507
Maximum	2.702125	0.152201	0.451800	0.061062	2.004179
Minimum	0.190722	-0.511419	0.052100	-0.012069	0.431782
Std. Dev.	0.659608	0.192861	0.075934	0.006641	0.397892
Skewness	-0.516145	0.161763	2.235867	3.105627	1.026930
Kurtosis	2.347095	1.587292	8.741796	25.78073	3.151484
Jarque-Bera	12.55690	17.67847	445.7856	4692.641	35.69751
Probability	0.001876	0.000145	0.000000	0.000000	0.000000
Sum	336.4336	-38.24609	26.68540	1.265120	186.0465
Sum Sq. Dev.	87.45169	7.476244	1.158952	0.008864	31.82198
Observations	202	202	202	202	202

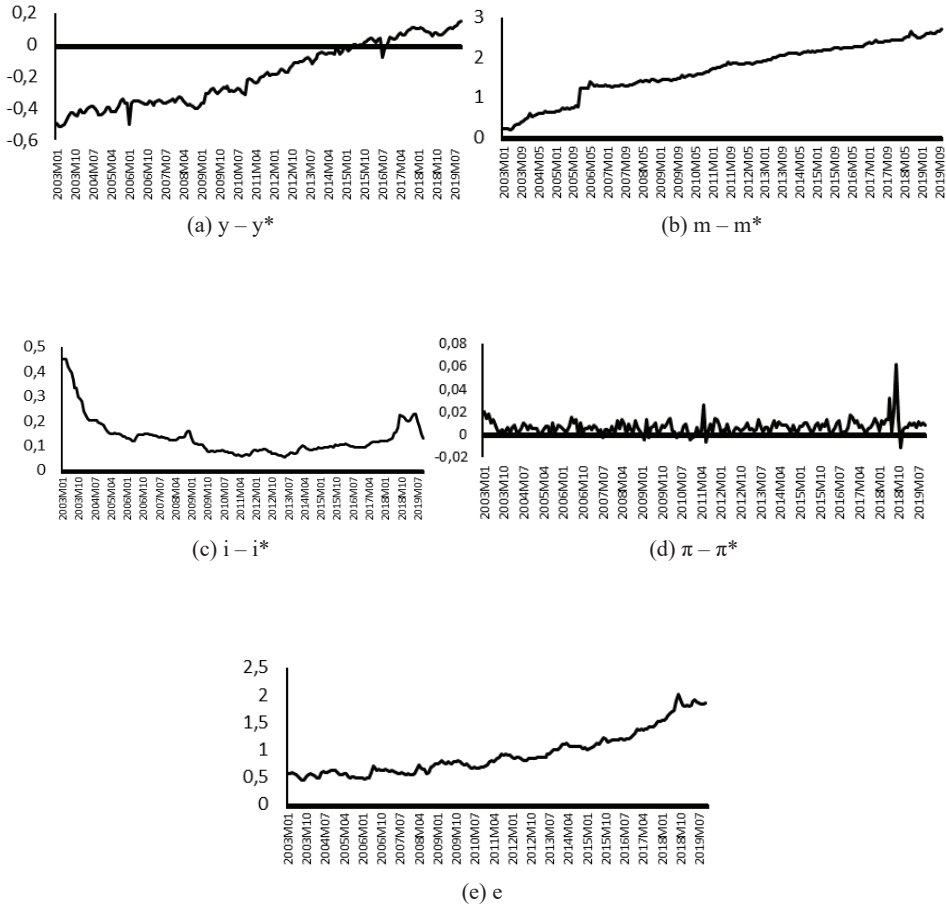

Figure A1. Time Series Plots of the Data

Table A3
Unit Root Test Results

Series	Augmented Dickey-Fuller Test			Phillips-Peron Test			Breakpoint Dickey-Fuller Test		
	Lag**	Test	Prob.	Band	Test	Prob.	Lag**	Test	Prob.
$m - m^*$	0	16.4580	0.0000	0	16.4580	0.0000	0	17.4350	0.0000
$y - y^*$	3	9.9857	0.0000	4	23.5385	0.0000	0	17.0348	0.0000
$i - i^*$	6	3.7711	0.0038	5	4.6812	0.0001	0	7.6073	0.0000
$\pi - \pi^*$	2	6.3652	0.0000	4	11.1025	0.0000	0	14.5960	0.0000
Δe	1	11.0707	0.0000	8	10.3167	0.0000	1	12.0993	0.0000

Note: ** Lag length throughout unit root tests is determined by using Akaike Information Criterion. All tests indicate nonexistence of a unit root in the respective series.

Table A4
Determination of Optimal Lag Length

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	1283.187	NA	2.20e-12	-12.65532	-12.57343	-12.62219
1	2718.609	2785.572	1.89e-18	-26.61989	-26.12857	-26.42110
2	2786.453	128.2976	1.24e-18*	-27.04409*	-26.14332*	-26.67963*
3	2809.458	42.36549	1.26e-18	-27.02433	-25.71413	-26.49422
4	2828.257	33.69064	1.35e-18	-26.96294	-25.24330	-26.26717
5	2850.113	38.08450*	1.39e-18	-26.93181	-24.80272	-26.07038
6	2865.388	25.86223	1.54e-18	-26.83552	-24.29700	-25.80843
7	2886.169	34.15564	1.62e-18	-26.79376	-23.84580	-25.60101
8	2904.493	29.20838	1.75e-18	-26.72765	-23.37025	-25.36924

Note: * indicates lag order selection by the criterion at 5% level. LR, FPE, AIC, SC and HQ stand for Likelihood Ratio, Final Prediction Error, Akaike Information Criterion, Schwarz Information Criterion and Hannan-Quinn Information Criterion, respectively.

Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetiminin Kurumsal Kapasitesi

Turkish Public Administration's Institutional Capacity in the Membership Process to the European Union

Uğur Sadioğlu¹, Yasemin Çıfci², Emre Ezin³, Betül Dinç⁴

Öz

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde hazırlık çalışmalarının yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu için gerekli olan yönetim kapasitesinin gelişimi önemli bir düzeye ulaşmıştır. Sorumlu kuruluşun dönüşümü ve yakın gelecekte konumlanacağı yönetim düzeyi Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinden doğrudan etkilenmekte ve bu ilişkilere etki etmektedir. İlk olarak Başbakanlığa bağlı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, ikinci olarak müstakil Avrupa Birliği Bakanlığı ve son olarak Dışişleri Bakanlığına bağlı Avrupa Birliği Başkanlığı olan teşkilatın görevi aynı kapsamda devam etmektedir. Avrupa Birliği Başkanlığı muhtemel üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonundan da sorumludur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde idari yapıdaki yeri değişen Başkanlığın kendi yapısı da önemli bir değişim geçirmiştir. Başkanlığın yakın tarihteki kurumsal gelişiminin ve diğer bakanlıklardaki ilgili teşkilatlanmanın izlenmesi gelecekte üyelik sürecinin yönetsel kapasitesine ilişkin çıkarımlar yapmaya imkân vermektedir. Bununla birlikte ilişkilerdeki olumlu yöndeki gelişmeler Başkanlığın idari konumunu yeniden yorumlaya imkân verebilir. Bu çalışmada, kurumsalcı yaklaşım temel alınarak, ilgili mevzuat incelenerek ve kuruluşun faaliyet raporları analiz edilerek Avrupa Birliği Başkanlığı'nın ve ilgili diğer kamu yönetiminin kurumsal kapasitesi ortaya konulmuştur. Türkiye'nin uzun adaylık ve üyelik müzakereleri sürecinde yeterli yönetsel birikimi sağlamasına rağmen, son yıllarda ilişkilerde gözlenen durgunluk ve tıkanma ile yönetsel motivasyonu azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Avrupa Birliği Başkanlığı, Bakanlıklar, Kamu Yönetimi, Kurumsal Kapasite, Türkiye

Abstract

The development of Turkey's administration capacity necessary for the orientation, monitoring and coordination of the preparatory work for its membership to the European Union has reached an important level. For the foreseeable future, the transformation and the administration level of the relevant body is directly affected by the relations between Turkey and the EU, and, in turn, this affects the relations between them. The body was first established as the General Secretary for EU Affairs under the Prime Ministry. Later, it became an independent body and was named the Ministry for EU Affairs. More recently, it started functioning under the Ministry of Foreign Affairs as the Directorate for EU Affairs. In case of Turkey becoming a member of the EU, the directorate for EU Affairs will also be in charge of the coordination of the post-membership process. Not only has the Directorate's place within the administrative structure changed after the passage

1 Sorumlu Yazar: Uğur Sadioğlu (Doç. Dr.), Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: ugursadi@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0002-2454-4163

2 Yasemin Çıfci (YL Öğr.), Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kamu Yönetimi Programı, Ankara, Türkiye. E-posta: yasemincifci@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0002-9183-1197

3 Emre Ezin (Arş. Gör.), Yozgat Bozok Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yozgat-Türkiye. E-posta: emreezin@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0003-0416-3491

4 Betül Dinç (YL Öğr.), Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kamu Yönetimi Programı, Ankara, Türkiye. E-posta: betul.dinc@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0003-2403-8129

Atf: Sadioglu, U., Cifci, Y., Ezin, E. ve Dinc, B. (2020). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türk kamu yönetiminin kurumsal kapasitesi. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 291–312. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0073>

to the presidential system but its internal structure has also changed extensively. Monitoring the institutional development of the directorate in recent history and the relevant organization in other ministries will shed light on the administrative capacity in the membership process. In addition, positive developments in the relations between Turkey and the EU will allow us to reinterpret the administrative position of the Directorate. This study, based on an institutionalist approach, reveals the institutional capacity of the Directorate for EU Affairs and of other relevant public administration by analyzing the relevant legislation and the activity reports of the body. Although the Directorate has accumulated the necessary administrative experience stemming from a long period of candidacy and membership negotiations, its administrative motivation has decreased in the last few years due to the stagnation observed in the relations between the parties.

Keywords

Directorate for EU Affairs, Public Administration, Ministries, Institutional Capacity, Turkey

Extended Summary

The relations between Turkey and the European Union (EU) have been on the agenda for the last fifty years with the latter period seeing cooling, occlusion and stagnation processes. There are several reasons why the relations between Turkey and the EU are not on the agenda anymore. These reasons include the process of membership, the political and socio-economic situation of Turkey, the constitutional status quo, and the perspectives of member states towards a Turkish membership. As a result of these different factors, the organization in charge of the EU has changed over time. Thus, the administrative experience has increased extensively by means of the steps taken in order to enlarge the Turkish public administration capacity.

With the introduction of the Customs Union and the abolishment of obstacles for external trade, the European Economic Community (EEC) was established in 1958. This signals that the foundations of the EU are based on economic parameters. Today however, the EU is embracing political, administrative and legal aspects. The EU process necessitates a multi-factored approach which takes the different agents involved during and after the membership process into consideration.

In this study, the process between the establishment of the European Union General Secretary on 4 July 2000 and the establishment of the EU Directorate on 15 July 2018 with a Presidential decree has been analyzed. The purpose of this study is to interpret the near future of the Turkey-EU relations by analyzing the changes experienced in the near past. This study is based on two assumptions. First, the evolution of the Turkish institutions in charge of the EU membership process is closely linked to political preferences. Second, as a consequence of the Turkey-EU relations, the Turkish public administration has significantly changed. Within the framework of this study, these two assumptions are accepted as valid both within national and global contexts. As the EU does not stipulate any organizational model for candidate and member states, it is not possible to make generalizations concerning these countries' changes in their organizational capacity.

The European Union General Secretary (ABGS) was founded on 4 July 2000 after the Helsinki Summit in 1999, during which the Turkish candidacy was approved. In 2011, the Ministry of the European Union was established as an autonomous structure. The Ministry was an innovative structure not only because it was autonomous but also because it was in charge of the coordination of services. On 16 April 2017, with constitutional amendments, Turkey entered a new era in terms of politics and administration. In line with these

amendments, the status of the organization in charge of the EU, its position within the administrative system, its organizational structure, and finally, its administrative capacity have changed.

As a consequence of constitutional amendments, an EU Directorate was established within the Ministry of Foreign Affairs on 15 July 2018. The directorate is responsible for the preparations for EU membership and will coordinate the process after the Turkish accession to the EU. Whether a directorate within a ministry will be sufficient to manage the entire process in case of membership is a debated issue. It has also been expressed that the directorate may be taken under the umbrella of the Presidency in order to strengthen its coordination role. However, these are just assumptions. Moreover, it is not possible to talk about homogenization in terms of the membership process of other candidate and member countries. Even though the politics, institutional infrastructure, and policies of candidate and member states undergo a significant change, it is not possible to make generalizations regarding the content and processes of these changes. On the one hand, every country has its own administrative traditions, priorities, and political constituents which influence their EU process. On the other hand, they are influenced by the processes experienced in other member states. Turkey is not just taking one country as a model in order to develop its administrative capacity regarding the EU process. The relations are mostly based on bilateral cooperation programs.

This study seeks to describe the current situation of the capacity of public administration in Turkey, where an important transformation has been experienced. Moreover, the study aims to predict whether any changes will occur in the EU Directorate's role, status, organization, and capacity in case of membership, and if so, to describe what these changes may be. For this purpose, this study includes both legislation and activity reports, as well as face-to face interviews which were conducted with the EU directorate.

Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetiminin Kurumsal Kapasitesi

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri uzun ve dönemsel olarak olumlu ya da olumsuz seyreden kendine özgü bir durum arz etmektedir. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci 2000'li yıllarda canlanmış, tam üyelik müzakereleri başlamış ve yakın dönemde müzakerelerde ilerleme çeşitli sebepler ile sağlanamamaktadır. Diğer taraftan, Türkiye-AB ve Türkiye-AB üye ülkeleri arasında çok önemli siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel etkileşim oluşmuş ve sürmektedir. Bir yönüyle AB bütünleşme süreci öncesinde oluşa gelen yoğun etkileşim, diğer yönüyle AB üyelik sürecinde izlenen politika ve gerçekleştirilen uygulamalar sonucunda devam eden kurumsal uyum Türk yönetim yapısında önemli etkiler ortaya çıkarmıştır.

Türkiye-AB ilişkilerinin kurumsal boyutu daha çok üyelik müzakerelerini yürütmekle görevli olan kurumu öne çıkarırsa da, AB'nin zaman içerisinde çeşitlenen ve genişleyen politika alanları bütüncül olarak üye ve aday ülkelerin kamu yönetimi sistemlerini bu kapsama dahil etmiştir. Dolayısıyla merkezi yönetim düzeyinde bakanlık teşkilatlanmasından, merkezi yönetimin taşra teşkilatına ve yerel yönetimlere kadar çok yönlü yönetsel etkileşim gözükmemektedir. Türk kamu yönetiminin özellikle üyelik sürecinde kurumsal kapasitesinin analiz edilmesi açısından sorumlu olan kuruluş ve merkezi yönetim düzeyinde oluşan kurumsal yapıdaki dönüşüm önemlidir. Mevcut kurumsal kapasite hem tam üyelik sürecinin yönetimi hem de üyelik sonrasındaki politika alanlarındaki kurumsal etkinlik için temel bileşen olarak analiz edilmeyi hak etmektedir.

Bu çalışmada, AB üyelik sürecinde sorumlu olan kuruluşun 2005-2018 yılı arasında yaşadığı dönüşüm ve genel olarak Türk kamu yönetimi bakanlık sisteminde ilgili birimlerin teşkilatlanmasındaki değişim kurumsal kapasitenin gelişimi açısından analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında sırasıyla Avrupalılaştırmanın üye ülkeler ve aday ülkelerin kamu yönetimlerine etkileri, ülkelerin tercih ettikleri örgütlenme modelleri, Türkiye'nin geliştirdiği kurumsal kapasite ve üyelik süreciyle ilişkili olarak bu kurumsal kapasitesinin değerlendirilmesi ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Çalışmanın Amaç ve Yöntemi

Bu çalışma, Türkiye'de AB üyelik sürecinden sorumlu kurumun süregelen zamandaki değişimleri ve Türk kamu yönetimi bakanlık sistemindeki gerek mali gerekse insan kaynaklarındaki nicel ve nitel değişimler incelenerek Türkiye'nin, AB'ye üyelik sürecindeki tutumundaki değişimleri gözlemleyebilmek ve siyasal iktidarın Türk kamu yönetiminde gerçekleştirdiği reformların bu kapsamda değerlendirilebilmesini sağlayabilmek adına hazırlanmıştır.

“AB üyelik sürecinden sorumlu kurumun bakanlık seviyesinden başkanlık seviyesine çekilmesi Türkiye'nin AB üyelik sürecine verdiği önemi azaltmış mıdır?” sorusu ise çalışmanın araştırma sorusu olarak ele alınmış, bu kapsamda gerek sorumlu kurumun gerek bakanlıklar bünyesindeki teşkilatlanmaların ve kurumsal kapasitelerinin yıllar içindeki değişimleri ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Bu kapsamda çalışmada nitel araştırma yöntemi çerçevesinde içerik analizi kullanılmıştır. AB üyelik sürecinden sorumlu kurumun 2005-2018 yılları arasındaki

verileri toplanarak analiz edilmiş ve kurumdaki yöneticilerle yüz yüze mülakatın sonuçları çalışmada kullanılmıştır. Bunun yanı sıra AB üyelik sürecine verilen önemin daha net ortaya konulabilmesi için bakanlıklar bünyesinde de nitel veriler toplanmış, bakanlıkların AB uyum sürecine ne denli entegre oldukları hazırlanan tablolarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmaya konu olan kurum ve bakanlıkların kurumsal kapasitelerindeki değişimler mali – teknik açıdan ve insan kaynakları açısından analiz edilmiş, AB üyelik sürecine verilen önem insan kaynaklarındaki nitel ve nicel değişimler analiz edilerek sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Kurumsallaşma ve Türkiye'nin Kurumsal Kapasitesi

Toplumsal düzen içerisinde aktörlerin oluşan etkileşime cevap vermelerini sağlamak, eylemlerin zaman içinde tekrarlanıp kendileri ve başkaları tarafından benzer anlamlar verilmesi, kurumsallaşma olarak tanımlanır: “Kurumsallaşma, aktörlerin türlerine göre alışılmış eylemlerin karşılıklı tiplendirmesi olduğunda gerçekleşir” (Scott, 1987). Bir kuruluş ‘kurumsallaştırılmış’ olduğu için, özel bir nitelik kazanmaya ve kendine özgü bir yetkinlik veya belki de eğitilmiş veya yerleşik bir iş göremezlik elde etme eğilimindedir (Selznick, 1996). Kurum, bireylerin istekleri karşısında değişmeyen, bireylerin tercih ve beklentilerine ve değişen dış koşullara karşı direnç gösteren kalıcı kurallar ve organize uygulamalar bütünüdür (March & Olsen, 2006). Temelde kurumsallaşma “dengesiz, gevşek örgütlü veya dar teknik faaliyetlerden düzenli, istikrarlı, sosyal olarak bütünleşen kalıpların ortaya çıkması” olarak tanımlanabilecek tarafsız bir fikirdir (Broom & Selznick, 1968).

Bürokratikleşme ve diğer örgütsel değişim biçimleri, kurumları daha da verimli kılmadan, daha benzer kılan süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Dimaggio & Powell, 1983). Örgütler ve diğer sosyal aktörler arasındaki ilişkiler sadece faaliyetlerinden kaynaklanan bir yapıyı temsil etmemekte, aynı zamanda harekete geçme ihtimali kurumsallaşma sürecinin daha etkileşimli ve karşılıklı bir perspektifinde tanımlayıp sınırlandırmaktadır (Machado-da-Silva, Filho, & Rossoni, 2006). Bu kapsamda klasik kamu yönetimlerinin bürokratikleşme eğilimi ile kurumsallaşma eğilimi birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Tarih sahnesinde uzun süre varlık gösteren devlet geleneklerinin ayrıntılı çalışılması gereken kurumsal çevreleri vardır. Türk devlet geleneği bu yönüyle anlam ifade edebilir. Güçlü devlet geleneği olarak da tanımlanan bu kurumsal çevrede, sivil ve askeri bürokrasinin merkezde olduğu ve modernleşmeyi biçimlendirdiği merkeziyetçi bir karakter vardır (Heper, 1994). Bu kapsamda Türkiye’de Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde yönetsel kapasitenin analizi için doğru adresin güçlü devlet geleneğinin temel örgütlenmesi olan bakanlık olduğu tespit edilmiştir.

Bakanlıklar, devletin sorumluluğu altında bulunan kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için örgütlenen, belirli konularda uzmanlaşmış birimlerdir. Türk yönetim sisteminde her bir bakanlık, belirlenen kamu hizmetlerini yerine getirmek için kurulmuştur (Saylam ve Öktem, 2015). Cumhuriyet tarihi boyunca sosyal, ekonomik, siyasal ve anayasal değişimler yeni kurumlar yaratmıştır (Berkman & Heper, 2002) ancak temel bakanlıklar varlığını korumuştur. Anayasal değişim süreçleri önce parlamenter sistemde bakanlar kurulunda başbakanı güçlendirmiş (Dik, 2017), sonra da cumhurbaşkanını güçlendirdiği için sistem bir çıkmaza girmiştir. 1980’li yıllarda ekonomi politikasındaki radikal dönüşüm Başbakanlığı ana aktör haline getirmiş; 2000’li

yıllardaki siyasal-anayasal gelişim ise Cumhurbaşkanlığına ana aktör haline getirmiştir. Başbakanlık sisteminde bakanlıklar özgün önemini korumaya devam etmişlerdir, ancak Cumhurbaşkanlığı sisteminde kurumsal olarak önemlerini korusalar da siyasal olarak etkinlikleri kalmamıştır denilebilir (Sadioğlu, 2018). Bu kurumsal çevrenin siyasal, kültürel, ekonomik, yasal ve bürokratik dinamikleri altında AB üyelik sürecini yönetmekle sorumlu kuruluş ve bakanlıkların bu sürece uyumunu sağlamakla sorumlu birimleri önemli dönüşümler geçirmiştir. Nihayetinde 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte AB üyelik sürecinden sorumlu olan kuruluşun yeri tekrar değişmiş ve Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Avrupa Birliği Başkanlığı (AB Başkanlığı) kurulmuştur.

Avrupa Birliği Sürecinde Ülkelerin Örgütlenme Modelleri

Kamu sektöründe koordinasyon en eski problemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok farklı hizmeti farklı yollarla sunan hükümetler için en büyük sorun olan koordinasyon, aktiviteler ve hizmetler arttıkça daha da büyük sorun haline gelmiştir. Doğası gereği çok yönlü olan hükümetler koordinasyon sorununu çözebilmek için uzmanlaşma yoluna gitmektedir (Bouckaert, Peters, & Verhoest, 2010). Bu uzmanlaşmanın bir sonucu olarak AB'ye aday ve üye olan ülkeler bu süreçte politikalarını hayata geçirebilmek için farklı uzmanlaşma modelleri uygulamış, bu süreci yürütmek için farklı kurumlar sorumlu tutulmuş ve yetkilendirilmiştir (Ömürgönülşen ve Öktem, 2007). Söz konusu örgütlenme modelleri tam üyelik öncesi ve sonrasında farklılıklar gösterebildiği gibi, ülkelerin yönetsel ve siyasi geleneklerine, mevcut siyasi ve ekonomik durumlarına göre değişebilmektedir. Bu bölümde genel bir örgütlenme modelinden ziyade çalışmanın ana konusu olan kurumlar arası koordinasyondan ötürü ülkelerin AB üyelik sürecinde bakanlıklar ve kurumlar arası iş birliği ve koordinasyonları değerlendirilmiştir.

AB'nin aday ve üye devletlerdeki etkisi sonucunda devletlerin siyasetinde, kurumsal alt yapısında ve politikalarında değişimler ortaya çıkmaktadır. Kurumsal değişim formel ve enformel olarak gerçekleşebilmektedir. Formel kurumsal değişim anayasal ve yasal revizyonu gerektirmektedir. Enformel olan, AB politika oluşturma sürecini daha iyi etkilemek için yurtiçindeki Komisyon ya da diğer kurumlarla etkileşime giren kurumların adaptasyonunu içerir. Bazı politikalar ulusal bakanlıkların birkaçını içerecek şekilde kapsamlı olabilmektedir. Bu durumlarda bakanlıklar arası koordinasyona (inter-ministerial coordination) ihtiyaç duyulmaktadır. Bazı devletlerde AB, siyasallaşmış bir mesele olabilmektedir. Bu durumlarda da AB politikasına öncülük eden Dışişleri Bakanlığı'ndan ziyade bir Başbakanlık Ofisi olabilmektedir. Bu sebeple, devletlerin yurtiçindeki değişimlerine ilişkin genelleme yapmak mümkün değildir (Ladrech, 2010). Ancak oldukça geniş kapsamlı olan AB meselesinde yasal ve kurumsal hazırlıkta, tüm tabloyu görebilmek için tüm bakanlıklarda ve kurumlarda iyi bir iş birliği ve eşgüdüm gerektiği söylenebilir (Hololei, 2009). Eşgüdüm, ilgili anayasal normlar, yasalar veya ikincil yasal düzenlemelerle şekillenen resmi bir süreçtir. Kapsamlı bir eşgüdüm süreci politikaların her aşamasında programlama, karar verme süreci, uygulama ve izleme aşamalarını içermektedir (Borkowski, 1998). Eşgüdüm iç (başkentlerde yapılan) ve dış (Daimî Temsilcilikler aracılığıyla yapılan) olmak üzere iki düzeyde gerçekleştirilmektedir (Michonski, 2010).

AB meselelerindeki eşgüdüm (koordinasyon) süreçlerinde üç başlık altında analitik bir ayırım yapılmaktadır. Bunlar; politika koordinasyonu, siyasi koordinasyon ve süreç

koordinasyonudur (Brusis & Emmanouilidis, 2000). Koordinasyonun sağlanabilmesi amacıyla yeni üye ülkelerde sürekli sekreterlik modeli benimsenmiş, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan “Dışışleri Bakanlığı” üzerinden koordine edilen modeli benimserken, “Polonya, Letonya, Estonya ve Slovakya” ise “Başbakanlık” üzerinden koordine bir sistemi benimsemiştir (Verheijen, 1998). Özellikle AB sürecinin koordinasyonunda iki tip modelden bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi; merkezi hükümet içinde bir merkezi koordinasyon biriminin kurulmasıyla oluşturulan merkezi koordinasyon modeli; diğeri ise hizmet bakanlıklarının AB kurumlarıyla iletişim içine girmesi için yetkilendirildiği ve kendi faaliyet alanlarıyla ilgili fasılların müzakerelerinin içeriğinden sorumlu olduğu bölünmüş (dağınık) koordinasyon modelidir. Bu iki modelin de kendi içlerinde avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Koordinasyon modeli, ülkelerin kendi önceliklerine bağlı olarak belirlenmektedir. Örneğın; politika koordinasyonunun sağlanmasında Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan'ın müzakere süreci Dışışleri Bakanlığı temelinde tek bir merkezden koordine edilirken; Polonya ve Slovenya'da herhangi bir bakanlığa entegre olmayan özel bir organ oluşturulmuştur. Siyasi koordinasyonun sağlanması için; Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Polonya'da Bakanlardan oluşan Özel Kabine Komiteleri oluşturulurken; Macaristan ve Slovenya'da Bakanlar düzeyinde özel bir koordinasyon kurumu kurulmamıştır. AB süreçleri; hükümetlerin siyasi bileşenleri, merkezi hükümetteki karar verme kuralları ve stilleri, devlet memurlarının karar alma davranışlarını şekillendiren ulusal idari gelenek ve miraslar, diğeri katılım ülkelerinden politika öğrenilmesi gibi nedensel faktörler tarafından çeşitlenmektedir. (Pogatsa, 2010; Şener ve Esen, 2010; Brusis & Emmanouilidis, 2000). Bunun yanında politika koordinasyonunun sağlanabilmesi için yetkili kurumların değişime uğradığı ülkeler de mevcut durumda. İspanya'da AB politikalarının yönetimi bir dışışleri bakanlığında iken kısa süreli de olsa ayrı yetkilendirilmiş bir bakanlığa da bu yetki verilmiştir (Ramiro & Morales, 2007). İsviçre'de AB politikasını koordine etme görevi 2004 yılında dışışleri bakanlığından başbakanlığa taşınmıştır (Larue, 2006). Aylott (2007), dışışleri bakanlığı bünyesindeki müsteşarların siyasi olarak atanmış olmasının politikalarda tarafsızlığı artırdığını, yaşanan bu değişimle politikaların daha tarafsız yürütüldüğünü dile getirmektedir. Dolayısıyla; AB, üye ve aday ülkelerde bir kurumsal homojenizasyona sebep olmamaktadır.

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

Türkiye, 31 Temmuz 1959 tarihinde Menderes Hükümeti döneminde, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Fakat Türkiye AET başvurusunun hemen ardından 1960 askeri darbesini yaşamış ve daha en baştan AET karşısında demokrasi sorunları yaşayan bir ülke olarak yer almıştır. Bu nedenle başvuruya verilecek cevap ve anlaşma için 1963 yılını beklemek gerekmiştir (Bakkalcı, 2018). Eylül 1963'te AET ile bir ortaklık anlaşması imzalanmış; anlaşmada, ekonomik ve sosyal politikaların kademeli olarak uyumlaştırılmasıyla birlikte nihai bir gümrük birliğine yol açan üç aşamalı bir süreç belirtilmiş; bir ‘Ortaklık Konseyi’nin bu süreci denetlemesi ve karşılıklı anlaşmazlıkları çözümülemesi kararlaştırılmıştır (Pace, 1998).

Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerinde 1963-1996 döneminde önemli iki belge Ankara Antlaşması ve Katma Protokol'dür. Ankara Antlaşması, diğeri adıyla “Türkiye ile AET arasında ortaklık yaratan antlaşma”, hem bir Avrupa Topluluğu hem de uluslararası bir yasal belgedir, çünkü altı ayrı üye devlet tarafından da imzalanmıştır. Antlaşmada

ekonomik entegrasyon, işçilerin serbest dolaşımı ve taraflar arasındaki sosyal bağların güçlendirilmesi öngörülmüyordu. Amacı nihayetinde Türkiye'nin tam üyeliği olan bu antlaşma, ekonomik olduğu kadar politik bir içeriğe de sahiptir (LaGro & Jørgensen, 2007). Ankara Antlaşması'na göre Türkiye ve AET arasındaki sanayi malları alanında gümrük birliği üç aşama halinde kurulacak ve üçüncü yani son aşamada tam üyelik sağlanacaktır. Bu üç aşama: Hazırlık dönemi, Geçiş dönemi ve Tam Üyelik'tir (Bilici, 2010).

13 Kasım 1970 tarihinde üyelik için “Ön Katılım Antlaşması niteliğinde” (Bakkalcı, 2018) olan ve “Türkiye-AET ortaklığının geçiş dönemini başlatan” (Özer, 2006) Katma Protokol, Brüksel'de Türkiye ile AET arasında imzalanmıştır. Katma Protokol kapsamında Türkiye AET'den birtakım tavizler almıştır. Bu kapsamda gerek Katma Protokol'ün gerekse Ankara Antlaşması'nın, Türkiye ile AET arasında ‘Gümrük Birliğine dayanan’ bir ortaklık ilişkisini hedeflediği söylenebilir (Doğan, 1999).

14 Nisan 1987'de I. Özal Hükümeti döneminde Türkiye ilk defa tam üyelik başvurusu yapmıştır. Türkiye başvurusu ile Yunanistan'ın yolundan giderek son döneme geçilmesini beklemeden bir Avrupa devleti sıfatıyla tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1995 yılına gelindiğinde Türkiye Gümrük Birliği'ne katılmıştır. 6 Mart 1995 tarihindeki Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği tamamlanmış ve Avrupa Birliği-Türkiye ortaklık ilişkisinin son dönemine geçilmiştir. Türkiye'nin birliğe üye olmadan Gümrük Birliği'ne katılmasıyla, Türkiye Avrupa Birliği'nin kurumlarında temsil edilmeden ve karar alma süreçlerine katılmadan alınan kararları aynen uygulamak durumunda kalmıştır. Türkiye'nin AB üyeliğine dair beklentileri, 1996'da Türkiye'nin AB gümrük birliğine girmesiyle, daha yüksek düzeyde ekonomik entegrasyonun ve Ankara'nın gözünde tam AB üyeliğinin başlangıcına işaret etmekteydi (Tocci, 2014). Bununla birlikte 16 Temmuz 1997'deki Gündem 2000 başlıklı raporda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik sorunları sebebiyle genişleme sürecine dahil edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu rapora paralel olarak, 12-13 Aralık 1997'de gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde Gündem 2000 Raporu'nun önerileri aynen benimsenmiştir.

10-11 Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin birliğe katılması onaylanmış, katılım öncesi stratejisi açıklanmış ve aday ülke ilan edilmiştir. Adaylık süreci Helsinki Zirvesi'ni takiben başlamış ve İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi kapsamında yürütülmektedir. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'ni 8 Mart 2001'de onaylamıştır. Bunun ardından Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı hazırlanmıştır. 1999 Helsinki ve 2002 Kopenhag zirvelerinde alınan kararlar 17 Aralık 2004'teki Brüksel Zirvesi'nde teyit edilmiş ve Türkiye'nin başarılı reform süreci sebebiyle üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005'te başlanması kararlaştırılmıştır. Müzakere sürecinin aşamalarını; Tarama süreci, Müzakere Pozisyonlarının Hazırlanması, Müzakerelerin Açılması ve Katılım Antlaşması'nın Onay Süreci olarak sayabiliriz. Müzakere sürecinin temel aktörleri ise; Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Konseyi ve Hükümetler arası Konferans, Avrupa Parlamentosu, Üye ülkeler ve Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi'dir. 2005 yılından 2015 yılına kadar Avrupa Birliğine Katılım Müzakerelerinde on üç fasıl açılmış ve bunlardan biri geçici olarak kapatılmıştır. 2006 yılında alınan Avrupa Birliği Konsey kararıyla müzakerelerin sekiz başlığı askıya alınmıştır.

Türkiye'nin gerek iç dinamiklerinden gerekse kırılgnlıklarından kaynaklanan ya da kaynaklanacak olumsuzluklar müzakerelerin askıya alınmasına neden olmuş ve olacaktır. Örnek verilecek olunursa 2016 yılında yaşanan darbe girişimi sonrası ilan edilen OHAL sebebiyle Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri soğumak durumunda kalmış; 2017'de Anayasa Referandumu sonrasında ilişkiler yeniden ısınmaya başlamıştır (Bakkalcı, 2018). Bunun yanı sıra dış faktörler, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin süreci engelleyici kararları ve AB organlarındaki oluşan politik karşı duruş müzakereci süreci dondurmıştır. Bunun yanında son yıllarda Suriyeli mültecilerin Türkiye'yi bir geçiş güzergahı olarak kullanıp Avrupa'ya sığınmak istemesiyle AB ile Türkiye arasında yeni bir sorun alanı oluşmuş, AB mültecilerin Avrupa'ya geçişini engellemek için Türkiye ile Geri Kabul Antlaşması imzalamış, bu antlaşmanın 2000'li yılların başında gündeme gelip müzakereler donup tekrar başlayıncaya kadar imzalanmayan antlaşma, 2009'da müzakereler tekrardan başladıktan sonra gündeme gelmiş ve 2014 yılında imzalanarak yürürlüğe girmiştir (Efe, 2016). Bu antlaşma ile AB kendisini güvenceye alırken AB – Türkiye ilişkileri için de mülteci konusu karşılıklı bir koz halini almıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Örgütlenme Biçimi

Türkiye farklı hükümetler döneminde AB ile üyelik sürecinin yürütülmesi, sürecin getirdiği yükümlülüklerin uygulanması ve kurumlar arası koordinasyonun sağlanması için birçok farklı örgütlenme modeli uygulamıştır. Bu örgütlenmelerden ilki, 'Daimî Komisyon' şeklinde Dışışleri Bakanlığı bünyesinde ortaya çıkmıştır. Genel olarak 1982'den önceki süreçte "dış temsil ve müzakerelerin yürütülmesi görevi" Dışışleri Bakanlığı öncülüğünde; "müzakerelerde nasıl yol izleneceğine dair işler" ise Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülmüştür. 1980 öncesinde AB ile ilgili işler komiteler aracılığıyla yürütülmüştür. 1986 yılında Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde ilk defa dış temsil ve müzakereler belli sınırlar çerçevesinde Dışışleri Bakanlığı'ndan alınmış ve AB ile ilgili işlerin takip ve koordinasyon görevi bir Devlet Bakanına verilmiştir. 1990 yılında AB ile ilgili işlerden sorumlu Devlet Bakanı, Dışışleri Bakanı olunca, söz konusu görev yine Dışışleri Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu dönemde bakanlık bünyesinde AB ile ilgili çalışmalardan sorumlu kurullar oluşturulmuştur. 1997–2000 yılları arasında AB ile olan işlerin yürütülmesi görevini bir devlet bakanı üstlenmiştir. 2000 yılında ulusal düzeyde koordinasyon görevi tekrar Dışışleri Bakanlığı'na devredilmiştir (Saylam ve Ömürgönülşen, 2013).

Türkiye'de Avrupa Birliği'ne yönetsel uyum kapsamında 2000'li yıllarda yönetsel yapı sorgulanarak merkezi yönetim yapısından yeni yasal düzenlemelerle bazı değişikliklere gidilmiştir. Buna paralel olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği ile müzakerelere başlamasının ardından yönetsel kapasitesinde değişiklikler yapması zorunlu hale gelmiştir. Bu süreçte AB, yönetsel açıdan herhangi bir örgütlenme modeli öngörmemesi sebebiyle ulusal anlamda AB ile alakalı politikaların koordinasyonunu sağlamak adına birçok farklı yapılanmalar kurulmuştur. Araştırma kapsamında kurumda yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, Türkiye bu süreçte farklı dönemlerde farklı AB üyesi ülke ile ikili iş birliği ve kapasite geliştirme çalışması yapmıştır: Başbakanlık altında genel sekreterlik iken Hollanda, Danimarka ve İspanya gibi gelişmiş, kurucu üye ve önceden üye olan ülkelerle temaslar kurulmuştur. Hollanda tarafından sağlanan MATRA Programı çerçevesinde AB mevzuatının uygulanmasının getirdiği sonuçlara odaklanılmış, farklı

sosyal altyapı ve çevre politikalarında destekler sağlanmış ve yönetişimin geliştirilmesi amaçlanmıştır. 2007 yılından itibaren Orta Avrupa ve post-Sovyet ülkeler ile sıkı ilişkiler kurulmuş ve Türkiye'nin bu ülkelere politika transferi ve yönetsel kapasite geliştirme desteği olmuştur. IPA II döneminde 2014-2020 yılları arasında ilişkiler soğuyunca temaslar azalmıştır. Dolayısıyla Türkiye yönetsel kapasite geliştirme için tek bir ülkeyi örnek almamış, ikili iş birliği programlarından yararlanmış ve zaman zaman da politika transfer etmiştir.

Bu süreçte Dışişleri, DPT vb. gibi kurumlar aracılığı ile yürütülen koordinasyon görevi Türkiye'nin adaylık statüsü kazanması ile sadece AB ile alakalı görevli tek bir kurumun varlığını zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanmasında kamu kurum ve kuruluşlarının gerçekleştireceği çalışmalar ve bu kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlayabilmek adına Başbakanlığa bağlı olarak 4 Temmuz 2000 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) kurulmuştur (Ömürgönülşen ve Öktem, 2004).

9 Temmuz 2009 tarihinde 5916 sayılı ABGS Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle, ABGS, 4 Genel Sekreter Yardımcılığına bağlı 14 ana hizmet biriminde müteşekkil bir kurum haline gelmiştir. ABGS'nin yeniden yapılanma sürecinde, Ekim 2010 tarihinde Brüksel'de ABGS yurtdışı temsilciliği de oluşturulmuştur (yereldeab.org.tr, 2019).

2011 yılında, AB'nin aşırı bürokrasinin azaltılması ve yönetimin sadeleştirilmesi taleplerinin bir tezahürü olarak, var olan bazı bakanlıkların teşkilat yapılarında değişiklik yapılırken, geleneksel yapılanmada ufak değişiklikler yapılmış ve yatay örgütlenmeye uygun bir teşkilat yapısının öngörülmesi ile bazı yeni bakanlıklar kurulmuştur. Bu kapsamda, 2000 yılında kurulan ABGS kaldırılarak, Türk yönetim sisteminde daha önce var olmayan ve geleneksel yapıdan farklı bir teşkilat yapısıyla Avrupa Birliği Bakanlığı (AB Bakanlığı) kurulmuştur (Saylam ve Ömürgönülşen, 2013).

AB Bakanlığı, Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanmasına yönelik yapılacak çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi, koordinasyonunu sağlamak üzere 8 Haziran 2011 tarihinde 634 sayılı KHK ile kurulmuştur. Böylece 10 yıllık bir geçmişe sahip ABGS, Başbakanlığa bağlı olmaktan çıkarılmış ve müstakil bir bakanlığa dönüştürülmüştür. Bu dönüşümde kamu yönetiminde sadelik sağlama amacı etkili olmuştur. AB Bakanlığı bir koordinasyon bakanlığı olup, bu haliyle "bir hizmeti değil; bir politika yönelimini yansıtmayı" özelliğiyle yenilik olarak görülmüş ve klasik bir kamu hizmeti olarak tanımlanamayacak bir alanda kendine özgü bakanlığın kurulması siyasi açıdan merkezileşme olarak yorumlanmıştır (Övgün, 2016).

Araştırma kapsamında kurumda yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, ABGS modeli Başbakanlık altında doğru bir kurgu olmuştur ve uzun yıllar sorunsuz ilerlemiştir. Başbakan Yardımcısı ve AB'den Sorumlu Bakan'a bağlı olmak kurumu güçlendirmiştir. Devamında AB Bakanlığı halini almak kurumu çok güçlendirmiş, kurum hem büyümüş hem de işlevsel açıdan etkili olmuştur. Ancak, bu dönemde kurumun koordinasyon gücünün azaldığı belirtilmiştir. En başından beri Başbakan Yardımcısına bağlı bir kurumun daha etkili ve etkin olabileceği düşüncesi paylaşılmıştır. AB Bakanlığının yedi yıllık tecrübesi Türkiye'de yaşanan hükümet sistemi değişimi ve AB-

Türkiye ilişkilerindeki sarkaç ile son bulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi AB üyelik sürecinde sorumlu olan kurumun statüsünü, yönetim sistemi içerisindeki yerini, teşkilatını ve yönetsel kapasitesini etkileyecek önemli sonuçlar doğurmuştur.

AB Bakanlığı'ndan AB Başkanlığı'na Geçiş: Yönetsel Kapasitenin Analizi

16 Nisan 2017'de yapılan anayasa değişikliği Türkiye'de yeni bir siyasal-yönetsel dönem başlamıştır. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda yeni sistem uygulamaya girmiş, devamında KHK'lar ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile sistemin ayrıntıları belirlenmiştir. Bu Kararnameler ile birçok kurumun içyapısı ve birimleri değiştirilirken; bazı bakanlıklar birleştirilmiş ve bazıları ise kaldırılmıştır.

9 Temmuz 2018'de yayımlanan 703 sayılı KHK'nın 7. maddesi ile 3/6/2011 tarihli ve 634 sayılı Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname yürürlükten kaldırılmıştır. Yine aynı KHK'nın 60. maddesi ile 367 sayılı KHK olan, 14/4/1989 tarihli Bakanlıklarda ve Bağlı Kuruluşlarda Avrupa Birliğiyle İlgili Birimler Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname de yürürlükten kaldırılmıştır (703 No'lu KHK, 2018) 703 Sayılı KHK ile içyapıları ve kurumları değişen bakanlıkların, 10 Temmuz 2018 tarihli 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile hizmet birimleri ve içyapıları yeniden düzenlenmiştir (1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018)

15 Temmuz 2018'de yayımlanan 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 3. Bölümünde merkez ve yurt dışı teşkilatından oluşan Avrupa Birliği Başkanlığı (AB Başkanlığı) kurulmuş ve iç hizmet birimleri, görev ve yetkileri ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Bu KHK ile AB Başkanlığı; Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlanmasına yönelik yapılacak çalışmaların, yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunu yürütmekle görevlendirilmiştir. AB Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Başkanlık kurumun üst idari amiri olarak tanımlanmış ve Başkanlık görevinin Bakan tarafından görevlendirilen Bakan Yardımcısı tarafından yürütüleceği belirtilmiştir. Bu KHK ile Başkanlığın hizmet birimleri de belirlenmiş ve görev ve sorumlulukları açıklanmıştır. Yeni yapıda 2 Genel Müdürlük ve 11 Daire Başkanlığı kurulmuştur. Kısaca genel müdürlüklere ilişkin bilgi aşağıda verilmiştir (4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018):

Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü: Türkiye'nin Avrupa Birliği ve organları ile ilişkilerini yürütmek ve AB ile Türkiye arasındaki ortak çalışmaların ve müzakerelerin genel koordinasyonunu sağlayarak bu çerçevede ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak suretiyle gerekli politikaları belirlemek, uygulamak ve koordine etme görevine sahiptir. (4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018)

Mali İşbirliği ve Proje Uygulama Genel Müdürlüğü: AB tarafından sağlanan katılıma yönelik mali yardımları koordine etmek, başkanlıkça yönetilen mali yardımları programlamak ve uygulamak, Birlik Program ve Ajanslarına katılımı koordine etmek gibi görevlere sahiptir. (4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018)

Araştırma kapsamında kurumda yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, Dışişleri Bakanlığı büyük bir alandır ve AB Başkanlığı iyi entegre edilebilirse

geliştirdiği yönetsel kapasiteyi kullanarak işlevini sürdürebilir. Ancak, olumlu ya da olumsuz değerlendirme yapmak için erken olduğu belirtilse de AB sürecinin güçlenmesi durumunda Başkanlık statüsünün yetersiz kalabileceği ve Cumhurbaşkanlığı altına alınmasının koordinasyon rolünü güçlendireceği vurgulanmıştır.

Diğer taraftan, AB Bakanlığı'ndan AB Başkanlığı'na geçiş yönetsel sadeleşme getirmiş; Müsteşarlık, 4 Müsteşar Yardımcılığı kademelerinin kurumun hiyerarşisinden çıkması, 14 daire başkanlığının 2 genel müdürlük altında 11 daire başkanlığı olarak örgütlenmesi kurumun etkinliğini artırmıştır. Çalışma gruplarının kaldırılması bir zayıf yön olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla sadece tabela değişikliği olmamış, yapısal değişim yaşanmaktadır.

Bunlara ek olarak, müstakil bir bakanlıktan başka bir bakanlığın altında başkanlığa indirilmek “küçülme” olarak görülmekte ve kurumsal motivasyonu azaltmaktadır.

ABGS'den AB Bakanlığı'na ve son olarak AB Başkanlığı'na dönüşen bu kurumun yönetsel kapasitesinin nesnel bir şekilde analiz edilmesi için yıllar itibarıyla faaliyet raporları mali kaynaklar ve insan kaynakları açısından incelenmiştir ve yorumlanmıştır.

Tablo 1

Avrupa Birliği Sorumlu Kurumlarının Bütçelerinin Merkezi Bütçe İçerisindeki Payı

Bütçe / Kurum	Kurum Bütçesi (TL)	Merkezi Bütçe (TL)	Bütçe İçi Payı	Yıl
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	9.362.000	170.156.782.052	%0,005	2006
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	10.073.977	102.406.764.397	%0,009	2007
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	9.509.000	218.284.732.372	%0,004	2008
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	11.420.000	257.742.143.488	%0,004	2009
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	21.456.000	281.907.405.110	%0,007	2010
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	30.343.000	306.648.678.330	%0,009	2011
Avrupa Birliği Bakanlığı	151.171.000	344.512.858.921	%0,04	2012
Avrupa Birliği Bakanlığı	213.573.650	396.705.004.350	%0,05	2013
Avrupa Birliği Bakanlığı	223.719.000	428.396.493.000	%0,05	2014
Avrupa Birliği Bakanlığı	291.238.000	464.163.399.000	%0,06	2015
Avrupa Birliği Bakanlığı	318.725.000	560.782.309.000	%0,05	2016
Avrupa Birliği Bakanlığı	313.525.000	634.176.488.000	%0,05	2017
Avrupa Birliği Bakanlığı	346.861.000	751.299.665.000	%0,04	2018
Avrupa Birliği Başkanlığı	560.728.000	949.025.615.000	%0,05	2019
Kaynak: Kurumların faaliyet raporlarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.				

Tablo 1'de AB'den sorumlu kurumların 2006-2019 yılları arasında kurumlara ayrılan bütçe ile bu bütçenin merkezi bütçe içerisindeki paylarının değişimi görülmektedir. Buna göre, ABGS dönemine kıyasla AB Bakanlığı döneminde merkezi bütçe içerisindeki pay çok büyük oranda artmıştır. (%0,009- %0,04) Ancak, 2018 yılının temmuz ayında değişen kurum yapısı ile AB Başkanlığı olduğu halde, 2019 merkezi bütçe kanunu ile Başkanlığın merkezi bütçe içerisindeki payında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Başkanlık yetkililerine göre, bazı kalemler (Erasmus, TÜRKAK) bütçe içindeki payı itibarıyla hiç değişmemekte, geriye kalan personel ve hizmet alımları vb. kalemler artık optimal büyüklüğe ulaştığı için bütçe büyüklüğü bu şekilde sürecektir.

Tablo 2

Avrupa Birliği Sorumlu Kurumlarının Personel Bütçelerinin Kurum Bütçesi İçerisindeki Payı

Bütçe / Kurum	Personel Bütçesi	Kurum Bütçesi	Bütçe İçi Payı	Yıl
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	1.849.000	9.362.000	%19,75	2006
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	2.083.996	10.073.977	%20,6	2007
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	1.938.000	9.509.000	%20,38	2008
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	2.425.000	11.420.000	%21,2	2009
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	2.472.000	21.456.000	%11,5	2010
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	6.228.000	30.343.000	%20,5	2011
Avrupa Birliği Bakanlığı	14.011.000	151.171.000	%9,2	2012
Avrupa Birliği Bakanlığı	17.968.000	213.573.650	%8,4	2013
Avrupa Birliği Bakanlığı	18.922.000	223.719.000	%8,4	2014
Avrupa Birliği Bakanlığı	20.926.000	291.238.000	%7,2	2015
Avrupa Birliği Bakanlığı	24.315.000	318.725.000	%7,6	2016
Avrupa Birliği Bakanlığı	26.609.000	313.525.000	%8,5	2017
Avrupa Birliği Bakanlığı	28.631.000	346.861.000	%8,2	2018
Avrupa Birliği Başkanliğı	41.391.000	560.728.000	%7,3	2019

Kaynak: Kurumların faaliyet raporlarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2'de 2006-2019 yılları arasında Türkiye'deki Avrupa Birliği sorumlu kurumlarının personel bütçeleri ve personel bütçesinin kurum bütçesi içerisindeki payı gösterilmiştir. ABGS döneminde personel bütçesinin payının Bakanlığa geçtikten sonra yarı yarıya düştüğü görülmektedir. Bunun sebebi genel olarak genel sekreterlikten bakanlığa geçiş ile birlikte kurumun bütçesinin büyük oranda büyümesidir. Diğer taraftan bakanlıktan başkanlığa geçiş, personel bütçesini artırmış ancak kurum bütçesi içerisindeki payını azaltmıştır.

Tablo 3

Avrupa Birliği Kurumlarının Personel Sayı ve Nitelikleri

Personel / Kurum	Personel Sayısı	AB Uzmanı	AB Uzman Yardımcısı	Mütercim	Yıl
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	Kadrolu: 60	33		2	2007
	Geçici: 44	1	1	2	
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	Kadrolu: 57	34		2	2008
	Geçici: 49	2		4	
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	Kadrolu: 79	28		3	2009
	Geçici: 46			2	
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	Kadrolu: 194	21	87	7	2010
	Geçici: 49				
Avrupa Birliği Bakanlığı	Kadrolu: 297	58	129	12	2011
	Geçici: 36				
Avrupa Birliği Bakanlığı	Kadrolu: 319	54	128	13	2012
	Geçici: 19				
Avrupa Birliği Bakanlığı	Kadrolu: 331	115	67	12	2013
	Geçici: 16				

Avrupa Birliği Bakanlığı	Kadrolu: 334	115	67	12	2014
	Geçici: 13				
Avrupa Birliği Bakanlığı	Kadrolu: 336	170	3	13	2015
	Geçici: 8				
Avrupa Birliği Bakanlığı	Kadrolu: 335	168	3	12	2016
	Geçici: 12				
Avrupa Birliği Bakanlığı	Kadrolu: 324	159		12	2017
	Geçici: 12				
Avrupa Birliği Başkanlığı	Kadrolu: 329				2018
	Geçici: 4				
Kaynak: Kurumların faaliyet raporlarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.					

Tablo 3'te Türkiye'deki Avrupa Birliği sorumlu kurumlarının 2007-2018 yılları arasındaki personele ilişkin verileri gösterilmiştir. ABGS'den Bakanlığa geçiş sürecine bakıldığı zaman geçici personelin sayısının yavaş yavaş düşmekte olduğu görülmektedir. Bu düşüş süreci kurumun kendi uzmanlaşmış personelini zamanla yetiştirdiğini ve geçici personel ihtiyacının azaldığını göstermektedir. 2009 yılında 125 olan toplam personel sayısı 2010 yılında 243'e, 2011 yılında ise 333'e çıkmıştır. 2010 yılına kadar kurum içerisinde Avrupa Birliği Uzman ve Uzman Yardımcısı kadrolarının çok zayıf olduğu görülmektedir. Kurum yöneticilerinden alınan bilgiye göre, 2001-2010 arası dönemde uzman yardımcısı sayısı yeterliydi, ancak sonradan yetersiz kalmıştır. Bu değişim siyasi irade tercihi ile de ilişkilidir. AB sürecinin soğuması kurumun insan kaynağını küçük tutma eğilimini beslemiştir. Personel artışı ile bakanlık kurulması hazırlığı arasında ilişki görülmüştür. Şu anda kurum personeli uzman ve mütercim olarak güçlü bir şekilde yeterli görülmektedir. Diğer taraftan toplumsal cinsiyet eşitliği açısından diğer merkezi yönetim kurumlarının aksine iyi durumdadır.

Dışişleri Bakanlığı'nın 2017 ve 2018 faaliyet raporları incelendiği zaman 2018 yılında artış gösteren personel sayısı kapanan Avrupa Birliği Bakanlığı'nın personel sayısı ile eşdeğer niteliktedir. Ancak Dışişleri Bakanlığı'nın faaliyet raporunda gösterilen bu personel artışı 'sürekli işçi' statüsünde gösterilmektedir. (Dışişleri Bakanlığı, 2018) Bu da göstermektedir ki Dışişleri Bakanlığı'na bağlanan Avrupa Birliği Başkanlığı personelinin statüleri henüz belirlenmemiş, geçiş protokolü henüz bitmemiş bulunmaktadır. Kurum yöneticilerine göre ise bu konuda bir sorun yoktur.

Tablo 4

ABGS Döneminde Kurum Personelinin Eğitim ve Deneyim Durumu

Personel / Kurum	Eğitim Durumu	Deneyim Durumu	Yıl
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	+7 Lise (Kadrolu) +5 Ön Lisans (Geçici) +63 Lisans (34 Kadrolu, 29 Geçici) +26 Yüksek Lisans (16 Kadrolu, 10 Geçici) +4 Doktora (Kadrolu)	3-5 Yıl=6 6-10 Yıl=34 11-20 Yıl=52 21-30 Yıl=13	2007

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	+8 Lise (6 Kadrolu, 2 Geçici) +4 Ön Lisans (Geçici) +66 Lisans (32 Kadrolu,34 Geçici) +25 Yüksek Lisans (16 Kadrolu,9 Geçici) +4 Doktora (Kadrolu)	3-5 Yıl=8 6-10 Yıl=39 11-20 Yıl=48 21-30 Yıl=12	2008
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	+8 Lise (6 Kadrolu, 2 Geçici) +3 Ön Lisans (1 Kadrolu, 2 Geçici) +65 Lisans (35 Kadrolu,30 Geçici) +39 Yüksek Lisans (30 Kadrolu,9 Geçici) +6 Doktora (5 Kadrolu,1 Geçici)	1-3 Yıl= 6 4-10 Yıl= 23 11-20 Yıl= 40 21-Üzeri Yıl= 10	2009
Avrupa Birliği Genel Sekreterliği	+13 Lise (10 Kadrolu, 3 Geçici) +4 Ön Lisans (3 Kadrolu, 1 Geçici) +154 Lisans (123 Kadrolu,31 Geçici) +68 Yüksek Lisans (57 Kadrolu, 11 Geçici) +6 Doktora (3 Kadrolu, 3 Geçici)		2010
Kaynak: Kurumların faaliyet raporlarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.			

Tablo 4'de ABGS dönemindeki personelin eğitim ve deneyim durumları gösterilmiştir. Bu tablonun hazırlanmasındaki amaç; Bakanlığa geçiş sürecinde eğitimli personel sayısını göstererek kurumun AB uyum sürecindeki insan kaynağı yeterliliğini analiz etmektir. Görüldüğü üzere 2010 yılına kadar olan süreçte personelin eğitim düzeyi lisans ağırlıklıdır. Ancak 2010 yılında lisansüstü dereceye sahip personel sayısı artmış, yeni istihdam ile lisans mezunu ve Avrupa Birliği Uzman Yardımcısı sayısı artmıştır. İkinci olarak, ABGS 2000 yılında kurulmuş olmasına rağmen kurum bünyesindeki personelin çoğunluğu 10 yılın üzerinde deneyime sahiptir. Buna göre ABGS'nin kurulduğu günden Bakanlığa dönüştürüldüğü zamana kadar uzmanlaşmış personel vasıtasıyla yönetildiğini göstermektedir.

Tablo 5
Bakanlık Döneminde Personelin Eğitim ve Deneyim Durumu

Personel / Kurum	Eğitim Durumu	Deneyim Durumu	Yıl
Avrupa Birliği Bakanlığı	+9 Lise (8 Kadrolu, 1 Geçici) +12 Ön Lisans (8 Kadrolu,4 Geçici) +209 Lisans (185 Kadrolu,24 Geçici) +84 Yüksek Lisans (82 Kadrolu, 2 Geçici) +15 Doktora (13 Kadrolu, 2 Geçici)	1-3 Yıl= 148 4-6 Yıl= 32 7-10 Yıl= 33 11-20 Yıl= 67 21-Üzeri= 17	2011
Avrupa Birliği Bakanlığı	+13 Lise (11 Kadrolu, 2 Geçici) +15 Ön Lisans (12 Kadrolu, 3 Geçici) +176 Lisans (166 Kadrolu, 10 Geçici) +118 Yüksek Lisans (116 Kadrolu, 2 Geçici) +13 Doktora (12 Kadrolu, 1 Geçici)	1-3 Yıl= 130 4-6 Yıl= 43 7-10 Yıl= 39 11-20 Yıl= 91 21-Üzeri= 35	2012
Avrupa Birliği Bakanlığı	+14 Lise (Kadrolu) +14 Ön Lisans (12 Kadrolu,2 Geçici) +175 Lisans (165 Kadrolu, 10 Geçici) +130 Yüksek Lisans (128 Kadrolu, 2 Geçici) +11 Doktora (10 Kadrolu, 1 Geçici)	1-3 Yıl= 104 4-6 Yıl= 66 7-10 Yıl= 46 11-20 Yıl= 81 21-Üzeri= 34	2013

Avrupa Birliği Bakanlığı	+14 Lise (Kadrolu) +18 Ön Lisans (17 Kadrolu, 1 Geçici) +171 Lisans (159 Kadrolu, 12 Geçici) +130 Yüksek Lisans (Kadrolu) +11 Doktora (Kadrolu)	1-3 Yıl= 60 4-6 Yıl= 101 7-10 Yıl= 54 11-20 Yıl= 84 21-Üzeri= 48	2014
Avrupa Birliği Bakanlığı	+20 Lise (Kadrolu) +20 Ön Lisans (Kadrolu) +158 Lisans (151 Kadrolu, 7 Geçici) +135 Yüksek Lisans (134 Kadrolu, 1 Geçici) +11 Doktora (Kadrolu)	1-3 Yıl= 33 4-6 Yıl= 126 7-10 Yıl= 55 11-20 Yıl= 84 21-Üzeri= 46	2015
Avrupa Birliği Bakanlığı	+19 Lise (Kadrolu) +25 Ön Lisans (24 Kadrolu, 1 Geçici) +158 Lisans (150 Kadrolu, 8 Geçici) +131 Yüksek Lisans (128 Kadrolu, 3 Geçici) +14 Doktora (Kadrolu)	1-3 Yıl= 27 4-6 Yıl= 118 7-10 Yıl= 61 11-20 Yıl= 91 21-Üzeri= 50	2016
Avrupa Birliği Bakanlığı	+20 Lise (Kadrolu) +27 Ön Lisans (Kadrolu) +147 Lisans (139 Kadrolu, 8 Geçici) +128 Yüksek Lisans (124 Kadrolu, 4 Geçici) +14 Doktora (Kadrolu)	1-3 Yıl= 31 4-6 Yıl= 57 7-10 Yıl= 104 11-20 Yıl= 91 21-Üzeri= 55	2017
Avrupa Birliği Başkanlığı	+20 Lise (Kadrolu) +25 Ön Lisans (Kadrolu) +146 Lisans (144 Kadrolu, 2 Geçici) +128 Yüksek Lisans (126 Kadrolu, 2 Geçici) +14 Doktora (Kadrolu)	1-3 Yıl:31 4-6 Yıl:56 7-10 Yıl:103 11-20 Yıl:90 21-Üzeri:53	2018
Kaynak: Kurumların faaliyet raporlarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.			

Tablo 5’de ise AB Bakanlığı’na geçildikten sonraki dönemde personelin eğitim ve deneyim durumları gösterilmiştir. 2011 yılına bakıldığı zaman yeni alımlar sonrası personelin yarısının 1-3 yıllık bir deneyime sahip olduğu görülmektedir. İkinci olarak, 2011 yılından itibaren lisansüstü eğitime sahip personel sayısı önemli düzeyde artmıştır. Ancak, 2011 yılından sonra personel alımı durmuş ve kurum kendi içerisindeki personele eğitim imkânı sunarak uzman yardımcısı olarak aldığı personeli uzman, lisans mezunu aldığı personeli de yüksek lisans ve doktora seviyesine getirmiştir. Kurumda yapılan görüşmeler ile veriler uyushmaktadır: Yıllar itibarıyla kurum insan kaynaklarını nicel ve nitel olarak güçlendirmiş ve optimal düzeye ulaştıktan sonra nitel boyuta odaklanmıştır. Diğer kurumlar ile karşılaştırıldığında lisansüstü eğitilmiş personel sayısı güçlü bir yön olarak ortaya çıkmaktadır. AB Başkanlığı, müzakere sürecinin yavaşlamasının aksine, güçlü bir insan kaynağı ile yönetsel kapasitesini iyileştirmiştir.

Bakanlıkların AB Sürecindeki Örgütlenmesi ve Mevcut Durum

AB üyelik sürecinde yönetsel kapasite açısından müzakerelerden sorumlu kurum olan AB Başkanlığı öne çıksa da süreçten etkilenen ve buna göre iç yapılanmalarında ilgili birimleri kuran diğer Bakanlıklar da önemli aktörlerdir. 10 Temmuz 2018’de yayımlanan 1 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile mevcut bakanlıkların iç yapıları ve bakanlıkların alt birimlerinde AB örgütlenmeleri düzenlenmiştir. Bazı bakanlıklarda genel

müdürlük düzeyinde bir örgütlenme sağlanırken, bazılarında daire başkanlığı şeklinde bir örgüt yapısı kurulmuş ve Millî Savunma Bakanlığı'nda ise böyle bir örgütlenmeye gidilmemiştir (1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018).

Bakanlıklar arasındaki bu farklı örgütlenmeyi yönetsel kapasite bağlamında analiz etmek için Avrupa Birliği fasıllarının bakanlıklar bünyesindeki ilişkileri göz önüne alınmış, fasılların son durumları ile bakanlıkların örgütlenmesi arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bazı fasılların açılmadığı, bazılarının engellendiği, bazılarının ise kapanış aşamasına geldiği görülmüş; tüm fasılların içerikleri incelenerek hangi bakanlıkla ilişkisi olduğu bulunmuş ve tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 6
Konseyin Askıya Aldığı Fasılların İlişkili Olduğu Bakanlıklar

11 Aralık 2006 tarihli Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi Kararı Çerçevesinde ASKIYA ALINAN FASILLAR	BAKANLIKLAR
(EK PROTOKOL KARARININ AÇILIŞ KRİTERİ OLDUĞU FASILLAR)	
MALLARIN SERBEST DOLAŞIMI	• TİCARET BAKANLIĞI
İŞ KURMA HAKKI VE HİZMET SUNUMU SERBESTİSİ	• ÇALIŞMA, SOSYAL HİZMETLER VE AİLE BAKANLIĞI • ULAŞTIRMA VE ALTYAPI BAKANLIĞI
MALİ HİZMETLER	• HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI
TARIM VE KIRSAL KALKINMA	• TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
BALIKÇILIK	• TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
TAŞIMACILIK POLİTİKASI	• ULAŞTIRMA VE ALTYAPI BAKANLIĞI
GÜMRÜK BİRLİĞİ	• TİCARET BAKANLIĞI
DIŞ İLİŞKİLER	• DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.	

Tablo 6'da askıya alınan fasıllar ve bu fasılların ilişkili olduğu bakanlıklar gösterilmektedir. Aşağıda diğer tablolar ile fasılların durumlarının bakanlık ilişkileri incelenerek bu anlamda bakanlıklarda kurulan Avrupa Birliği ile ilgili alt birimlerin bağlantısı analiz edilmiştir. Konseyin askıya aldığı bu fasıllar açılış kriteri için ek protokol kararı beklemektedir. Bu fasıllarla ilişkili bakanlıklarda (Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı hariç) genel müdürlük düzeyinde Avrupa Birliği birimi bulunmaktadır. Siyasi iktidar açılması için ek protokol kararı beklenen fasıllarla ilişkili bakanlıklarda genel müdürlük düzeyinde bir örgütlenmeye giderek AB'ye üyelik konusundaki ciddiyetini göstermeye çalışmaktadır.

Tablo 7
Kapanış Kriterleri Yerine Getirilen Fasılların İlişkili Olduğu Bakanlıklar

KAPANIŞ KRİTERLERİ YERİNE GETİRİLEN FASILLAR	BAKANLIKLAR
ŞİRKETLER HUKUKU (1 KK)	• HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI • ADALET BAKANLIĞI
İŞLETME VE SANAYİ POLİTİKASI (1 KK)	• SANAYİ VE TEKNOLOİ BAKANLIĞI

TRANS-AVRUPA AĞLARI (1 KK)	• ULAŞTIRMA VE ALTYAPI BAKANLIĞI
TÜKETİCİNİN VE SAĞLIĞIN KORUNMASI (1 KK)	• TİCARET BAKANLIĞI • SAĞLIK BAKANLIĞI
MALİ KONTROL (3 KK)	• HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI
Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.	

Tablo 7’de Kapanış Kriterleri yerine getirilen fasıllar ile bu fasıllarla alakalı bakanlıklar bulunmaktadır. Bu kategoride bulunan bakanlıkların hepsinde genel müdürlük düzeyinde bir kurum bulunmaktadır.

Tablo 8
Bakanlıklar Bünyesindeki Avrupa Birliği Birimleri

BAKANLIKLAR	AVRUPA BİRLİĞİ BİRİMİ	GENEL MÜDÜRLÜK BÜNYESİNDEKİ BİRİMLER
Adalet Bakanlığı	Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü	Avrupa Birliği Proje Uygulamaları Dairesi Başkanlığı
Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı	Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	Avrupa Birliği ve Mali Yardımlar Dairesi Başkanlığı
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	
Dışişleri Bakanlığı	Avrupa Birliği Başkanlığı	
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Dış İlişkiler ve Uluslararası Projeler Genel Müdürlüğü	Çok Taraflı İlişkiler ve Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı
Gençlik ve Spor Bakanlığı	Uluslararası Organizasyonlar ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	
Hazine ve Maliye Bakanlığı	Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü	
İçişleri Bakanlığı	Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı	
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı	
Millî Eğitim Bakanlığı	Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	Avrupa Birliği ve Projeler Koordinasyon Dairesi Başkanlığı
Millî Savunma Bakanlığı		
Sağlık Bakanlığı	Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	“Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı” “Avrupa Birliği Mali Programlar Dairesi Başkanlığı”
Tarım ve Orman Bakanlığı	Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	Avrupa Birliği Uyum Dairesi Başkanlığı
Ticaret Bakanlığı	Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü	
Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	“Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı” “Avrupa Birliği Yatırımları Dairesi Başkanlığı”
Kaynak: Kurumların faaliyet raporlarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.		

Yukarıdaki tablolarda fasılların bakanlıklar ile ilişkisi gösterildikten sonra Tablo 8’de bu bakanlıkların bünyesindeki Avrupa Birliği örgütlenmeleri ve genel müdürlüklerin altında

oluşturulan 'Daire Başkanlığı' örgütlenmeleri ele alınmıştır. Bakanlık örgütlenmelerinin henüz yeni olduğu göz önüne alındığında, teşkilat şemaları henüz oluşturulmamış olmakla birlikte teşkilat şeması oluşturulan genel müdürlüklerin hepsinde bir daire başkanlığı örgütlenmesi olduğu görölmektedir. ABGS'den Bakanlığa, Bakanlık'tan Başkanlığa geçildiği bu süreçte ulusal koordinasyonun bakanlıklar bünyesinde sağlanmaya çalışıldığı görölmektedir. Ancak bakanlığın alt birimi olan bu yapılanmaların arasındaki koordinasyonu sağlama görevi yine bir bakanlığın (Dışışleri Bakanlığı) altında oluşturulan AB Başkanlığı tarafından sağlanmaktadır. Böyle bir koordinasyonun bakanlıklar arası hiyerarşide sorun alanlarının oluşmasına sebebiyet vereceği düşünölmektedir.

Tablo 9

Bakanlıklar ve Avrupa Birliği Fasılları İlişkisi

BAKANLIKLAR	AVRUPA BİRLİĞİ FASILLARI
Adalet Bakanlığı	"Yargı ve temel haklar", "adalet, özgürlük ve güvenlik", "şirketler hukuku"
Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı	"İşçilerin serbest dolaşımı", "sosyal politika ve istihdam", "iş kurma ve hizmet sunumu serbestisi"
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	"Çevre"
Dışışleri Bakanlığı	"Dış ilişkiler", "dış güvenlik ve savunma politikaları"
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	"Enerji"
Gençlik ve Spor Bakanlığı	"Eğitim ve kültür"
Hazine ve Maliye Bakanlığı	"Sermayenin serbest dolaşımı", "kamu alımları", "şirketler hukuku", "mali hizmetler", "vergileendirme", "istatistik", "mali kontrol", "mali ve bütçesel hükümler"
İçişleri Bakanlığı	"Adalet, özgürlük ve güvenlik"
Kültür ve Turizm Bakanlığı	"Fikri mülkiyet hakkı", "bilgi toplama ve medya", "eğitim ve kültür"
Milli Eğitim Bakanlığı	"Eğitim ve kültür"
Milli Savunma Bakanlığı	
Sağlık Bakanlığı	"Tüketici ve sağlığın korunması"
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	"Fikri mülkiyet hakkı", "işletme ve sanayi politikası", "bilim ve araştırma"
Tarım ve Orman Bakanlığı	"Tarım ve kırsal kalkınma", "gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası", "balıkçılık"
Ticaret Bakanlığı	"Malların serbest dolaşımı", "rekabet politikası", "tüketici ve sağlığın korunması", "gümrük birliği"
Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	"İş kurma hakkı ve hizmet sunma serbestisi", "bilgi toplama ve medya", "taşımacılık politikası", "trans-Avrupa ağları"
Kaynak: Kurumların faaliyet raporlarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.	

Tablo 9'da bakanlıkların ilişkili olduğu fasıllar tablo halinde gösterilmektedir. Bu tablodan göröldüğu üzere fasılların yoğun olduğu bakanlıklarda genel olarak "genel müdürlük" düzeyinde bir örgütlenme mevcuttur. İstisna olan bakanlıkların ise ilişkili olduğu fasılların genel müdürlük düzeyinde örgütlenen başka bir bakanlık ile de ilişkili olduğu görölmektedir. O halde bakanlıkların örgütlenmesi sağlanırken fasıllar ile doğru bir orantı sağlandığını söylemek yanlış olmaz. Bu tarz bir örgütlenme ile hem Avrupa Birliği müzakereleri devam ettirilmekte hem de AB politikaları çerçevesinde bazı bakanlıklar diğerlerine nazaran daha önemli hale getirilmektedir. AB konusunda genel müdürlük düzeyinde örgütlenen bakanlıklar, Türk kamu yönetiminin AB'ye bakışı açasından kurumsal kapasitenin seviyesini göstermektedir.

Sonuç

Ülke örneklerinde, AB'ye hazırlık aşamalarında AB ile ilişkilerinin genel olarak Dışişleri Bakanlığınca yürütüldüğü, bunun üyelik öncesi elçilikler eliyle, üyelikten sonra ise Daimî Temsilcilikler eliyle yapıldığı görülmektedir. Ülke içindeki hazırlık çalışmalarının başlatılması ve koordinasyonunda da Dışişleri Bakanlığı'nın yetkili ve sorumlu olduğu görülmektedir. Ancak, söz konusu ülkelerde, daha sonra AB işlerinden sorumlu bir Bakanlık, Bakanlıklar arası bir Komite, Bakanlıklarda ve diğer bazı kuruluşlarda AB Uzmanlık Birimleri kurulmuştur.

Türkiye'de AB sürecini yürüten öznel yıllar itibarıyla değişmiş ve nihai tahlilde ABGSAB Bakanlığı'na dönüşmüş ve son olarak Dışişleri Bakanlığı altında AB Başkanlığı kurulmuştur. Çalışma kapsamında AB sürecinin daha verimli yürütülebilmesi, olumlu sonuçlar alınabilmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği hakkında fikir yürütebilmek adına AB Başkanlığı'nın ve bakanlıklardaki ilgili birimlerin yönetsel kapasitesi analiz edilmiştir. Buna göre, Türkiye'de AB üyelik sürecinde kurumsal yapısı, insan kaynakları ve mali gücü ile yeterli yönetsel kapasite ortaya çıkmıştır. Çalışmanın temel araştırma sorusu olan "AB üyelik sürecinden sorumlu kurumun bakanlık seviyesinden başkanlık seviyesine çekilmesi Türkiye'nin AB üyelik sürecine verdiği önemi azaltmış mıdır?" sorusuna yanıt aranırken Türk kamu yönetiminin AB uyum sürecinde hala yer aldığı, üyelik için gerekli tüm adımları tamamlamak için tüm birimlerinin nitel ve nicel olarak yeterli olduğu görülmüştür. Bakanlıktan başkanlığa evrilen kurumun yetkilileri, kurumun amacında bir değişiklik olmadığını da dile getirmektedir. Ancak Türk devlet geleneğine bakıldığı zaman örgütlenme şeklinin bakanlık bünyesinde olduğunu görülmektedir. AB'ye karşı siyasi iktidarın tutumunda bir değişim olmadıysa Türk devlet geleneğindeki bakanlık tipi örgütlenme sisteminden dönülmesi ne anlama gelmektedir? Çalışma kapsamında incelenen veriler bu soruya net bir cevap veremese de Türk kamu yönetiminin AB müktesebatına uygun bir şekilde hazır olduğu görünmektedir.

Türkiye başlangıçtan itibaren bir örnek ülke üzerinden kurumsal yapısını geliştirmemiş, farklı üye ülkeler ile ikili iş birliği çalışmaları yapmış ve diğer aday ya da yeni üyelere kendi birikimini aktarmıştır. Türk kamu yönetimi hem sorumlu kurumu hem de ilgili diğer birimleri ile, AB yönetsel alanından ve müktesebatından etkilenmiştir. AB kurumsal çevresinde oluşmuş değerler ve normlar gönüllü olarak Türk kamu yönetimi tarafından gerçekleştirilmektedir. Muhakkak ki yönetsel kapasite inşası öncelikle ulusal yönetim aktörlerinin çabasına dayanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yeri değişmekle birlikte AB üyelik sürecinden sorumlu birikimin kurumsal kapasitesi yeterli bir düzeye ulaşmıştır.

Türkiye hem konumu hem de yüzyıllardır süren devlet geleneği ile önemli bir yere sahiptir. AB – Türkiye ilişkileri uzun yıllardır sürmekte ancak hala tam üyelik için gerekli adımlar atılamamaktadır. Türkiye bakanlık tipi yapılanmadan başkanlık tipi yapılanmaya geçerek AB'nin uzun yıllardır süren bu oyalama politikasına bir karşılık vermeyi amaçlamıştır. AB'nin bu ortaklıkta çıkar ilişkisini de düşünerek Türkiye'yi yanında görmek istemesi muhtemel bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır. AB-Türkiye ilişkilerindeki bu yönde iyileşme, kurumsal motivasyonu olumlu yönde etkileme ve böyle bir dönemde kurumun yerinin Cumhurbaşkanlığı teşkilatlanmasına taşınması yönünde etkide bulunabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, Temmuz 10). Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Ocak 11, 2019 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf> adresinden alındı
- 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, Temmuz 15). Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum Ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum Ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Ocak 11, 2019 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.4.pdf> adresinden alındı
- 703 No'lu KHK. (2018, Temmuz 9). Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararneme. Ocak 11, 2019 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.703.pdf> adresinden alındı
- Akçay, B., & Göçmen, İ. (2016). Avrupa Birliği. Ankara: Seçkin.
- Avrupa Birliği Bakanlığı. (2019, Ocak). yereldeab.org.tr. Avrupa Birliği Bakanlığı Rehberi: <http://www.yereldeab.org.tr/Portals/0/Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Rehberi.pdf> adresinden alındı
- Aylott, N. (2007). A long, Slow March to Europe The Europeanization of Swedish Political Parties. T. Poguntke, N. Aylott, E. Carter, R. Ladrech, & K. R. Luther (Dü) içinde, The Europeanization of National Political Parties Power and Organizational Adaptation (s. 149-175). New York: Routledge.
- Bakkalcı, A. (2018). Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri Teorik Temeller-Uygulama-Tartışmalar. Ankara: Seçkin.
- Berkman, A., & Heper, M. (2002). Political Dynamics and Administrative Reform in Turkey. A. Farazmand içinde, Administrative Reform in Developing Nations (s. 151-162). Westport: CT: Praeger.
- Bilici, N. (2010). Avrupa Birliği ve Türkiye. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Borkowski, J. (1998). Co-ordination of Poland's European Integration Policy. E. S. Online içinde, Yearbook of Polish European Studies (s. 43-55). Warsaw University: Centre for Europe.
- Bouckaert, G., Peters, B. G., & Verhoest, K. (2010). The Coordination of Public Sector Organizations Shifting Patterns of Public Management. New York: Palgrave Macmillan.
- Broom, L., & Selznick, P. (1968). Sociology: A Text with Adapted Readings. New York: Harper and Row.
- Brusis, M., & Emmanouilidis, J. A. (2000). Negotiating EU Accession: Policy Approaches of Advanced Candidate Countries from Central and Eastern Europe. Centre for Applied Policy Research.
- Dik, E. (2017). Türkiye'de Bakanlık Sisteminin Geleceği. Ankara: İmge Kitabevi.
- Dimaggio, P., & Powell, W. (1983). THE IRON CAGE REVISITED: INSTITUTIONAL ISOMORPHISM AND COLLECTIVE RATIONALITY IN ORGANIZATIONAL FIELDS. American Sociological Review, 48(2), 147-160.
- Dışişleri Bakanlığı. (2018). 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Dışişleri Bakanlığı.
- Doğan, V. (1999). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 261 - 272.
- Efe, H. (2016). Mülteciler Sorunu, Geri Kabul Antlaşması ve Türkiye-AB Vize Pazarlığı. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi(Aralık), 428-445.
- Heper, M. (1994). Bureaucracy in the Ottoman-Turkish Polity. A. Farazmand içinde, Handbook of Bureaucracy (s. 659-674). New York: Marcel Dekker Inc.
- Hololei, H. (2009). Estonia's Preparations for Accession to the European Union 1995–2004: The Domestic Coordination System. Estonia's Accession to the EU-Euroopa Liidu Infokeskus (European Union Information Center): https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/052/Estonias_way_into_the_EU.pdf adresinden alındı
- Ladrech, R. (2010). Europeanization and National Politics. PALGRAVE MACMILLAN.
- LaGro, E., & Jørgensen, K. (2007). Introduction: Prospects for a Difficult Encounter. E. LaGro, & K. E. Jørgensen içinde, Turkey and the European Union Prospects for a Difficult Encounter (s. 1-10). New York: PALGRAVE MACMILLAN.
- Larue, T. (2006). Agents in Brussels Delegation and Democracy in the European Union. Department of Political Science Umeå University.
- Machado-da-Silva, C. L., Filho, E. G., & Rossoni, L. (2006). Organizational Fields and the Structuration Perspective: Analytical Possibilities. Brazilian Administration Review, 3(2), 32-56.

- March, J., & Olsen, J. (2006). Normative Institutionalism. S. Binder, R. Rhodes, & B. Rockman (Dü) içinde, *The Oxford Handbook of Political Institutions* (s. 3-22). Oxford University Press.
- Michonski, A. (2010). The Management of EU Accession Policy in Poland: The Role of National Coordination Center and the Mission to the EU. H. E. Şener, & E. Esen içinde, *Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Örgütlenmesi* (s. 235-249). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ömürgönülşen, U., & Öktem, M. (2004). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Yöneltil Uyum: Yöneltil Sorun Alanları, Uyum Kriterleri ve Uyum Çabaları. M. ACAR, & H. ÖZGÜR (Dü) içinde, *Çağdaş Kamu Yönetimi II* (s. 33-66). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ömürgönülşen, U., & Öktem, M. K. (2007). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimi. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Övgün, B. (2016). Kamu Yönetimi Reformunda Bir Açmaz: Yerelleşme mi, Merkezileşme mi? . *Mülkiye Dergisi*, 159-179.
- Övgün, B., & Özçağlar Eroğlu, H. (2016). Kamu Yönetiminde Yeniden Merkezileşme Eğilimi: AB Bakanlığı Üzerinden Bir İnceleme. E. Ş. Zeğin içinde, Prof. Dr. Oğuz Onaran'a Armağan (s. 381-396). Ankara.
- Özer, M. A. (2006). Avrupa Birliği Yolunda Türk Kamu Yönetimi. Ankara: Platin.
- Pace, M. P. (1998). Turkey, Cyprus, Malta – Potential EU Members? C. Cosgrove-Sacks içinde, *The European Union and Developing Countries The Challenges of Globalization* (s. 206-224). London; New York: MACMILLAN PRESS LTD; ST. MARTIN'S PRESS, INC.
- Pogatsa, Z. (2010). Centralised versus Dispersed Coordination of EU Accession Negotiations: The Case of Hungary. H. E. Şener, & E. Esen içinde, *Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Örgütlenmesi* (s. 211-220). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ramiro, L., & Morales, L. (2007). European integration and Spanish parties. T. Pogutke, N. Aylott, E. Carter, R. Ladrech, & K. R. Luther (Dü) içinde, *The Europeanization of National Political Parties Power and organizational adaptation* (s. 124-149). New York: Routledge.
- Sadioğlu, U. (2018). Policy Analysis in Turkey's Central Government: Current Practices and Future Challenges. C. Bakır, & G. Ertan içinde, *Policy Analysis in Turkey* (s. 69-86). Bristol: University of Bristol: Policy Press.
- Sandık Sonuçları Paylaşım Sistemi. (2017, Nisan 27). Ocak 11, 2019 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu Resmi İnternet Sitesi: <https://sonuc.ysk.gov.tr/module/sspsHalkoylamasiYeni.jsf> adresinden alındı
- Saylam, A., & Öktem, M. K. (2015). Türk Kamu Yönetiminde Hizmet Bakanlığı Modeliyle Yeniden Yapılanma: Retrospektif Bir Yaklaşım Mı? Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 5(1), 1-20.
- Saylam, A., & Ömürgönülşen, U. (2013). Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nden Avrupa Birliği Bakanlığı'na: Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Bakanlık Teşkilatlanması. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 178-196.
- Scott, W. (1987). The Adolescence of İntitutional Theory. *Administrative Science Quarterly*, 32(4), 493-511.
- Selznick, P. (1996). Institutionalism "Old" and "New". *Administrative Science Quarterly*, 41(2), 270-277.
- Şener, H. E., & Esen, E. (2010). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Örgütlenmesi. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Tocci, N. (2014). Turkey and the European Union A Journey in the Unknown. The Center on the United States and Europe at Brookings Turkey Project.
- Verheijen, T. (1998). The Management of EU Affairs in Candidate Member States: Inventory of the Current State of Affairs. PREPARING PUBLIC ADMINISTRATIONS FOR THE EUROPEAN ADMINISTRATIVE SPACE (s. 16-30). SIGMA PAPERS: NO. 23.

Türkiye’de Yönetimler Arası Transferlerin Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi

The Effect of Intergovernmental Transfers on Income Per Capita in Turkey: A Panel Data Analysis

Zeynep Burcu Bulut Çevik¹

Öz

Bu çalışmada merkezi yönetimden yerel yönetimlere gönderilen yönetimler arası transferlerin, kişi başı gelir üzerine etkisi olup olmadığı test edilmiştir. 2010 ile 2017 yılları arasındaki şehir bazlı panel veri analizi yöntemi olarak sabit ekili model kullanılmış, Hausman testi sonuçları da söz konusu model yöntemini destekleyici sonuçlar vermiştir. Bu model sonuçlarına göre, Türkiye’de kişi başı geliri etkileyen diğer faktörler kontrol edildikten sonra, bu dönem transfer miktarındaki %1’lik artışın, iki dönem sonra kişi başı geliri %0.04 arttırdığı gözlenmiştir. Etki şiddetinin anlamlı fakat düşük olması üç şekilde açıklanabilir: i) Transferlerin harcama kanalında yeterince etkili ve etkin kullanılmaması, ii) Türkiye’de hızla artan kentleşmeye rağmen, il belediyelerin kaynak dağıtımını aynı hızda düzenleyememesi, iii) Son yıllarda artan göçmen sayısının transferlerin işgücü piyasasına yapabileceği olası pozitif etkiyi engellemesi. Ayrıca, büyükşehir belediyesi olan iller ile büyükşehir olmayan belediyelere verilen transferlerin gelirlere etkisinin farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yönetimler Arası Transfer, Gelir, Panel Veri

JEL Kodu: H77, H23, C33

Abstract

This study tests whether intergovernmental transfers affect the income per capita of Turkey with panel data analysis for the period of 2010 to 2017 including the cities of Turkey. The Hausman test gives supporting results about using the fixed effects model. According to the fixed effects model results, when the transfers increase by 1%, income increases by 0.04% two periods later with the inclusion of control variables. The possible reasons for the significant but small impact of transfers on income are three-fold: i) the intergovernmental transfers may not be used efficiently, ii) municipalities may not update the resource allocation successfully with the increasing urbanization rate, iii) the increase in the number of immigrants may prevent the positive effect of transfers on income through labor market channels. Furthermore, the effects of transfers on income differentiate with respect to being a metropolitan municipality or not.

Keywords

Intergovernmental Transfers, Income, Panel Analysis

JEL Classifications: H77, H23, C33

1 Sorumlu Yazar: Zeynep Burcu Bulut Çevik (Dr.), Ankara, Türkiye. E-posta: zbulut@gmail.com ORCID: 0000-0002-3318-1122

Aktf: Bulut-Cevik, Z. B. (2020). Türkiye’de Yönetimler Arası Transferlerin Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 313–335. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0048>

Extended Summary

Intergovernmental transfers, which aim to reduce the fiscal imbalances between regions as well as to annihilate the local externalities, do not only affect the local economy but also influence the whole economy. They may affect the per capita income through different channels such as i) effect on labor market, ii) effect on human capital, iii) effect on growth and inequality. Firstly, intergovernmental transfers may increase local investment, which may influence the labor market positively. This positive influence may increase the per capita income level. Secondly, the transfers, spent on cultural and art activities, will have a positive impact on human capital, which will ultimately enhance the overall GDP level. Through this way, per capita income level will increase. Lastly, the inequality reducing and growth enhancing effects of transfers will affect the per capita income positively.

The literature about intergovernmental transfers is mainly focused on the law amendments and their possible effects by either discussions or by descriptive statistics. The econometric studies, which use municipality based data, are limited because of data availability issues. Especially since 2014, when a new law (Law No. 6360) was implemented, Turkish municipality-based data related to transfers has not been released publicly anymore. Due to this reason, the data related to municipality based transfers is calculated by utilizing Law No. 5779 and Law No. 6360. Other contribution of this study is that as far as I know, there is no other study which investigates the effect of transfers on income level for Turkey.

This study attempts to find out the effect of intergovernmental transfers on per capita income level between 2010 to 2017 for Turkey. The amount of municipality-based transfers is calculated via Law No. 5779 for the period of January 2010 to March 2014, whereas for the period of April 2014 till December 2017, Law No. 6360 is utilized. The amount of transfers is calculated not only city by city but also on a district basis since District Municipalities in Metropolitan areas distribute some of their portion to Metropolitan Municipalities.

In this study, the fixed effects model is preferred in panel data analysis, since the 81 cities of Turkey have different economic, spatial or sociological structures. The results of the Hausman test support this choice of model. In order to see the pure effect of transfers on income level, certain control variables are used. These control variables are trade share as a percent of GDP, inflation rate of CPI and population. They are chosen according to data availability as well as their possible significant effect on income level. Since the income level can be represented by GDP level, per capita GDP is used to represent the per capita income level as a dependent variable.

According to the fixed effect model results, the intergovernmental transfers affect the per capita income level significantly but with a small coefficient of 2-lag time. When the intergovernmental transfers as a percent of GDP in this period increases by 1%; two periods later, the per capita income level increases by 0.04%. This small and lag effect result shows the existence of obstruction in some channels of transfers to investments and labor market. Especially after 2011, the rise in the number of Syrian refugees may prevent the effect of transfers on the labor market. In addition, the resources of municipalities may not be distributed appropriately for the new local needs as the pace of urbanization

rate increases in Turkey. Moreover, the low share of local expenditure over GDP may cause this small effect.

Furthermore, the effect of transfers on income level is distinguished according to the type of municipality: metropolitan or non-metropolitan. In non-metropolitan municipalities, the effect is significant but negative, whereas in metropolitan municipalities, it is small, significant but positive. This high differentiation shows the sharp distinction in local expenditures or resource allocation between metropolitan and non-metropolitan municipalities. Especially, the negative sign points out the possible existence of a moral hazard problem in non-metropolitan municipalities.

Türkiye’de Yönetimler Arası Transferlerin Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi

Yönetimler arası transferler¹, ülke içerisindeki bölgeler veya şehirler arasındaki mali dengesizlikleri gidermek için tercih edilen önemli bir mali araçtır. Dikey ve yatay eşitsizliklerin yanısıra dışsallıkların da ortadan kaldırılması için tercih edilen bu mali yöntem, yerel yönetimlerin kamu kaynaklarını daha etkin ve etkili bir şekilde dağıtabileceği düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. (Oates, 1972)

Merkezi idareden belediyeler, il özel idareleri gibi yerel yönetimlere gönderilen yönetimler arası transferler, yerel yönetimler için önemli bir gelir kaynağıdır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yerel yönetimlerin kendi gelirlerini yaratma potansiyeli şehirden şehire farklılık gösterse de genel olarak gelirlerin transferlere olan bağlılığının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Örneğin, Fransa’da 2016 yılı itibariyle merkezi yönetimden yerele aktarılan yardımlar, yerel yönetim kaynaklarının %25’ini oluştururken, Türkiye’de 2017 yılında büyükşehir belediyelerinin genel bütçe vergi gelirlerinden aldıkları payın toplam gelirlerine oranının %57 düzeyinde olduğu görülmektedir. (Ulusoy ve Akdemir, 2019) Gelirlerin içerisindeki yüksek payın yanısıra transferler, yerel harcamalarda da önemli bir finansman aracı olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Shah (2006:127) çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde harcamaların %60’ının yönetimler arası transferler aracılığıyla karşılandığını, OECD ülkelerinde ise bu oranın 1/3 olduğunu göstermiştir. Söz konusu yüksek bağımlılığın, düşük mali disiplinin yanında ‘ahlaki tehlike’ olarak bilinen probleme neden olabileceği literatürde tartışılmıştır. (Akin et. al. 2016) Bu sebeple, yönetimler arası transferlerin tasarımının bu problemleri engellemede önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ma (1997:3) ve Yılmaz (2003:3)’ün çalışmalarında olduğu gibi birçok çalışmada ideal bir transfer mekanizmasında olması gerekli kriterler sıralanırken, bu kriterlerin transferlerin amaçlanan hedeflere ulaşmasında önem arz ettiği belirtilmiştir.

Yönetimler arası transferlerin, ana hedeflerinden biri olan eşitsizlikleri veya dengesizlikleri gidermek, sadece yerel bazda ekonomiyi etkilememektedir; aynı zamanda tüm ülkeyi ekonomik ve sosyolojik açıdan etkilemektedir. Ulusoy ve Akdemir (2019), yerel/merkezi yönetimlerin hizmet faydasının yayıldığı alanı incelerken, yerelde okullara yapılan harcamaların etkisinin o bölgeye faydasının aşikâr olduğunu, bu eğitimi alanların başka yere göç etmesi veya bu eğitim sayesinde tüm ülkeyi etkileyecek önemli gelişmelerin olması durumunda da diğer bölgelerle birlikte bütün ülkede etkisi görülebileceğini belirtmişlerdir.

Transferler yardımıyla yerelde yapılan yatırım harcamaları, işgücü piyasasını olumlu yönde etkileyebilir ve kişilerin gelirlerine katkı sağlayabilirler. Örneğin, bir belediyenin, o bölgeyi, tarihi veya turistik açıdan önemli bir yere getirmek için yaptığı harcamaların etkisi, önce yerel halkın gelirinde daha sonra tüm ekonomide görülecektir. Literatürde bağış, hibe ve transferlerin yerel işgücü piyasasına etkilerini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır². Örneğin, Bergstrom ve diğerleri (2004), İsveç’in bağış ve hibelerde yaptığı 1993 tarihli reformların yerel işgücü piyasasına etkisini belediyeler bazında

1 Bu çalışma boyunca transferler ve yönetimler arası transferler aynı anlamda kullanılmıştır.

2 Ehrenberg ve Schwarz (1986), Ehrenberg(1973), Bergstrom ve diğerleri (2004), Lundqvist ve diğerleri (2010)

incelemiş ve söz konusu reformun yerel işgücüne etkisinin eskisine göre azaldığı ama hala istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemeye devam ettiği sonucuna ulaşmışlardır. İşgücü piyasasında görülen bu pozitif etkinin, yerel halkın gelirinde de olumlu bir şekilde artış yapacağı açıktır.

Ayrıca, yerel yönetimlerin görevleri arasında kültür ve sanatın gelişmesi için yapılan destekler ve aktiviteler de bulunmaktadır. Bunun için yapılan harcamaların beşeri sermayeyi etkilemesi yoluyla ekonomi üzerine etkisi de gözden kaçmamalıdır. Örneğin, Saarinen (2003:91) Finlandiya’da yapılan kültür- sanat aktivitelerinin turizme ve beşeri sermayeye önemli katkısı olduğunu ve bunun da bölgesel kalkınmayı etkilediğini betimsel analizlerle göstermiştir.

Transferlerin ekonomik büyümeyi veya geliri etkilediği bir diğer kanal da bölgesel eşitsizlikleri azaltması yoluyla olabilmektedir. İlk olarak, yönetimler arası transferler, yerel ekonomiye yayılma etkisi yaratan kamu hizmetlerine yapılan harcamaları arttırabilir, verimsiz bir şekilde kullanılan yerel vergilerin kullanımını azaltabilir (Dahlby ve Wilson, 1994). Bunun yanında, Limoneiro (2015:6)’e göre, yoksul bölgelere verilen transferler, yerel üretimi canlandırma yoluyla bölgesel eşitsizliği azaltma potansiyeline sahiptir. Betson ve Havemand (1984:284) ise, transferlerin bölgesel eşitsizlikleri azalmasıyla birlikte ekonomik büyümeyi tetiklediğini göstermiştir. Buna karşılık, Martinez-Vazquez ve Sepulveda (2011:2) ve Alm ve Martinez-Vazquez (2015:5), transfer sistemlerinin uygun bir şekilde tasarlanmamasından dolayı, istendiği gibi eşitsizlikleri kaldırmada etkili olmadığını iddia etmiştir. İkinci olarak, bölgesel eşitsizlikleri yok etmede, yerel yönetimlerin mali özerkliğinin etkili olmasıdır. Bu çalışmalar, Oates (1972)’un yerel yönetimlerin, yerel ihtiyaçları ve istekleri belirlemede ve harcamada daha etkin olacağı düşüncesine dayanmaktadır. Yerel yönetimlerin kendi gelirleri ile harcamalarını finanse edebilmelerinin önemine vurgu yapan birçok çalışma, yönetimler arası rekabetin, bölgelerin birbirine yakınsama hızını arttırdığını ve eşitsizlikleri önemli oranda azalttığını iddia etmektedir. (Brennan and Buchanan, 1980; Weingast, 1995; McKinnon, 1997; Qian and Weingast, 1997) Buna karşın, yerel mali özerkliğin yerel eşitsizliği arttırdığına dair çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Rodriguez-Pose ve Ezcurra (2010:619), mali yerelleşme, merkezi idarenin kaynaklarını yerel yönetime aktarması anlamına geldiğinden, merkezi yönetim yeniden dağıtım politikaları için kaynaklar azaldığından eşitsizliklerin arttığını ileri sürmüşlerdir.

Literatürdeki bazı çalışmalarda ise transferler ile gelir dağılımı ilişkisi incelenirken bir yandan da transferlerin bölgesel gelir ve bölgesel kalkınma üzerine etkileri incelenmiştir. Örneğin, Kaufman ve diğerleri (2003), Kanada’da merkezi idareden eyaletlere verilen denkleştirme transferleri ile birlikte işsizlik yardımlarının kişi başı gelire ve gelir eşitsizliğine etkilerini birlikte incelemişlerdir. 1961-2000 yılları arasında denkleştirme transferlerinin kişi başı gelire (kişi başı GSYH) olan etkisinin, gelir eşitsizliğini azaltmaya etkisinden daha fazla olduğunu, işsizlik yardımlarının ise çıktı düzeyine yaptığı olumsuz etkiyle kişi başı geliri negatif etkilediği sonucunu bulmuşlardır. Çalışmada ayrıca, transferlerde görülen %1’lik artışın kişi başı geliri %0.36 oranında arttırdığı bulunmuştur. Muinelo-Gallo ve diğerleri (2016:10), Uruguay için bölgesel verileri kullanarak yaptığı çalışmasında, yönetimler arası transferlerin kişi başı gelire etkisinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermesinin yanısıra, bölgesel eşitsizliğe etkisinin de negatif ve anlamlı olduğunu

ispatlamışlardır. Vaillancourt ve Rault (2008:130) çalışmasında ise, Kanada’da uygulanan denkleştirme transferlerinin yanında merkezi idare tarafından dağıtılan diğer transferlerin de eyaletler arasındaki farklılıkları azaltmakta etkili olup olmadıklarını, özellikle gelir ve gelir farklılıkları verilerinden yararlanarak betimsel analizle incelemiştir. Tüm transfer tiplerinin yerel ve genel ekonomiye etkilerinin hemen hemen aynı olduğunu ve Alberta Bölgesindekilerin ana faydalanıcılar olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Transferlerin ekonomideki bazı dinamikleri önemli oranda etkilediğini söyleyen çalışmaların yanında etkisinin olmadığını söyleyen çalışmalar da bulunmaktadır³. Örneğin, Garcia- Mila ve McGuire (2001:281), Avrupa Birliği’nin FEDER hibe projesinin İspanya’daki bölgesel büyümeye ve gelire etkisini farkların farkı (difference in difference) yöntemiyle incelemiş ve söz konusu projeye sağlanan hibelerin bölgesel yatırımları önemli oranda canlandıramadığını, ekonomik büyümeyi veya geliri istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır.

Literatürde, Türkiye özelinde yönetimler arası transferler ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, özellikle 6360 sayılı kanun sonrasında, üç ana eksenle çalışmalar yapıldığı görülmektedir. İlk olarak, yönetimler arası transferlerle ilgili kanunların karşılaştırmalı analizleri hem tarihsel bir çerçevede hem de kavramsal ve(ya) betimsel olarak yer almaktadır. Bu karşılaştırmalara dayanarak eleştiriler, politika önerileri ve eksiklikler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir⁴. İkinci olarak, il veya bölge bazında verimlilik analizi çerçevesinde anketlere dayanılarak yapılan çalışmalar bulunmaktadır⁵. Üçüncü olarak ise, yönetimler arası transferlerin çeşitli ekonomik indikatörlere etkisi ekonometrik açıdan veya kavramsal değerlendirmeler yapılarak incelenmiştir. Ekonometrik çalışmaların arasında⁶, transferlerin belediyelerin vergi toplama çabasına veya yerel yönetim harcamalarına etkileri incelenirken kavramsal çalışmalar arasında mali özerkliğe etkisi ve yerel katılıma etkisi görülmektedir⁷. Söz konusu ekonometrik çalışmalar, 2014 yılı öncesi verilerine dayanan çalışmalar olmasının yanı sıra büyükşehir ve büyükşehir olmayan belediyeler olarak ayrı örneklemelere bölünerek incelenmeleri sebebiyle örneklem seçim yanlılığı sorunu olması muhtemeldir. Bu çalışmaların 2014 yılı öncesinde yapılmasının fakat sonrasında yapılmamasının sebebi, Maliye Bakanlığı’nın 2014 yılı öncesinde büyükşehir belediyelerin transfer paylarını şehir bazında kamuya açık bir şekilde yayınlamasına rağmen, 6360 sayılı kanun sonrasında belediye bazında transfer paylarının yayımlanmaması ve 2014 yılı öncesindeki verilerin de sistemden kaldırılması olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak, Türkiye özelinde yönetimler arası transferlerin kişi başı gelire etkisi üzerine ekonometrik açıdan bir çalışma bulunmaması, bu çalışmanın en önemli katkılarından birisidir. Bir diğer katkı ise, 2014 yılı sonrası yayımlanmayan transfer miktarları bu çalışmada ilçe ve il bazında 6360 sayılı kanuna göre yazar tarafından hesaplanıp tüm belediyelerin transfer gelirleri ayrıntılı bir şekilde

3 Ederveen, Groot ve Nahuis (2002), Garcia- Mila ve McGuire (2001), Becker ve diğerleri (2012), Avrupa Birliği’nin yapısal fonlar ve tutarlılık fonları adı altında dağıttığı yardımların ülke ekonomilerine olan etkisinin zayıf olduğunu, yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

4 Karaarslan (2013), Özer (2013), Arıkoğuşa (2015), Yüksel (2016), Oktay (2016), Kanca (2012), Bulut-Çevik (2020)

5 Yılmaz ve Kaypak (2017), Biricikoğuşu ve Yalınzoğuşu (2018), Çalçalı (2018), Ceyhan ve Tekkanat (2018)

6 Sağbaş ve Saruç (2004, 2008), Aytaç (2015)

7 Dağ ve Kılınç (2017), Topçu (2017)

hesaplanıp bulunmuştur ve şehir bazlı veriler üzerine analiz yapılmıştır. İlçe bazında hesaplamaların yapılmasının sebebi, büyükşehir ilçe belediyelerinden belli bir oranda büyükşehir belediyelerine aktarım yapılmasıdır. Ayrıca, 2014 yılı öncesindeki verilerin de sistemden kaldırılması sebebiyle de bu dönem öncesindeki transferlerin de ilçe ve il bazında 5779 sayılı kanuna uygun bir şekilde yazar tarafından hesaplanmıştır⁸.

Bu çalışmada, 81 şehrin 2010 ile 2017 yılları arasındaki yıllık transfer verileri hesaplanarak panel veri analizi yapılmıştır. Transfer miktarlarının hesaplanmasında Ocak 2010- Mart 2014 arası için 5779 sayılı kanundan; Nisan 2014- Aralık 2017 arası için 6360 sayılı kanundan yararlanılmıştır. Markusen ve diğerleri (1981:5) Amerika özelinde bağışlardan, hibelerden veya transferlerden kimlerin yarar sağladığına ilişkin makalesinde literatürdeki çalışmaları üç gruba ayırmıştır: betimsel, nedensel ve öngörülse çalışmaları. Her üç grup içinde bütünleşmiş/makro veri seti kullanılarak yapılan çalışmaların yanlış sonuçlar verebileceğine çünkü yerel ihtiyaç ve harcamaların mekânsal özellikler, yerele özel nitelikler taşıyacağından dolayı, eyaletlere/ bölgelere/ şehirlerle ayırarak incelemenin daha doğru olacağını söylemiştir. Bu sebeple, bu çalışmada Türkiye transfer sisteminin kişi başı gelire etkisi incelenirken şehir bazlı verilerden yararlanılmıştır.

81 şehrin verileri kullanılarak yapılan panel veri analizi sonuçlarına göre, merkezi idareden belediyelere aktarılan transferlerin kişi başı geliri küçük de olsa anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Kişi başı geliri etkileyen diğer faktörler kontrol edildikten sonra, bu dönem transfer miktarındaki %1’lik artışın, iki dönem sonra kişi başı geliri %0.04 arttırdığı gözlenmiştir. Literatürde söz konusu ilişkiyi anlamlı ilişki bulan diğer çalışmalara göre, etki şiddetinin düşük olması üç şekilde açıklanabilir. İlk olarak, söz konusu düşük etki, yönetimler arası transferlerin harcama kanalında yeterince etkili ve etkin kullanılmadığı yönünde yorumlanabilir. İkinci olarak ise, Türkiye’de çok hızlı bir şekilde kentleşmenin artması ile birlikte il belediyeleri başta olmak üzere yerel yönetimlerin sorumluluklarının artmasına rağmen, harcamaların veya kaynak dağıtımının aynı hızda uyumlu bir şekilde düzenlenemediği yorumu yapılabilir. Son olarak da, son yıllarda artan göçmen sayısının, özellikle Suriye’den gelen göçmenler, transferlerin işgücü piyasasına yapabileceği olası pozitif etkiyi engellediği düşünülmektedir.

Bir diğer sonuç ise, transferlerin gelire olan etkisinin belediye tipine göre değişmesidir. Büyükşehir belediyesi olmayan illere verilen transferlerin %1 artması durumunda kişi başı gelir %0.26 oranında düşerken, büyükşehir belediyesi olan illere verilen transferlerin %1 artması ise geliri az da olsa (%0.006) arttırmıştır. Söz konusu oran, büyükşehir belediyesi olmayan illerde transferlerin geliri etkileyen kanalların etkisiz çalışmasının yanısıra ters yönlü çalıştığını göstermektedir. Bu da söz konusu belediyelerde literatürde ahlaki tehlike olarak bilinen problemin ciddi oranlarda olduğu sonucunu göstermektedir.

Bu çalışma, 4 bölümden oluşmakta olup ilk bölümde Türkiye’de yönetimler arası transfer sistemi kısa bir şekilde anlatılacaktır. İkinci bölümde veri analizi ile birlikte ekonometrik yöntemle değinilecek olup analiz sonuçları ise üçüncü bölümde anlatılacaktır. Son bölümde ise bu çalışma ile ilgili sonuç değerlendirmesi yapılacaktır.

8 6360 sayılı kanun, Mart 2014 yerel seçimler sonrasında 2014 yılı Nisan ayında ilk defa uygulanması sebebiyle sadece 2014 yılı verileri aylık olarak hesaplanmıştır. Bir sonraki paragrafta da belirtildiği üzere, Mart 2014’e kadar 5779 sayılı kanuna göre, Nisan 2014 sonrasında ise 6360 sayılı kanuna göre hesaplamalar yazar tarafından yapılmıştır.

Türkiye’de Yönetimler Arası Transfer Kuralları:

Türkiye’de yerel yönetim anlayışı, Türkiye Anayasası’nın 123. maddesinde idarenin kuruluş ve görevleri arasında sayılmış ve 127. maddesinde ise yerel yönetim birimleri, kuruluş esasları, karar mercileri ve gelir kaynaklarına ilişkin genel ilkeler belirlenmiştir Türkiye’de yerel yönetimlerin vergi koyma veya kanun koyma gibi yetkileri olmamasına rağmen, çevre ve temizlik vergisi, haberleşme vergisi, ilan ve reklam vergisi gibi bazı vergileri toplayıp, kullanabilme yetkileri bulunmaktadır⁹. Söz konusu vergiler, belediyelerin kendi öz gelirleri arasında sayılmaktadır. Belediyelerin diğer gelir kaynakları ise teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, genel bütçe vergi gelirlerinden belediyelere verilen paylar, faizler ve cezalar, alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler, tahsilatlar ve sermaye gelirleri olarak sıralanabilmektedir¹⁰. Özellikle genel bütçeden, yani merkezi yönetimden yerel yönetime aktarılan pay, (yönetimler arası transfer) tüm gelir kaynakları içerisinde yüksek bir orana sahiptir.¹¹ Bu da yerel yönetimlerin merkezi yönetimin gönderdiği transferlere yüksek bağımlılığına işaret etmektedir.

Türkiye’de yönetimler arası transferlerin nasıl dağıtılacağı uzun süre tartışma konusu olmuş, kentleşmenin ve kentsel nüfus artışının tetiklediği yerel hizmet talebinin artmasıyla birlikte yönetimler arası transferlerin yeniden gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi ihtiyacı duyulmuştur. 1981 yılında 2380 sayılı kanun ile başlayan düzenlemeler, 2008 yılında 5779 sayılı kanun ve 2014 yılında uygulamaya konan 6360 sayılı kanunla devam etmiştir.

2380 sayılı kanun ile transferlerin dağıtımında tek dikkate alınan yerel yönetimlerin nüfusu iken 5779 sayılı kanun ile kırsal kesime ilişkin bilgiler, coğrafik büyüklük, gelişmişlik düzeyi gibi faktörlere göre dağıtım yapılmıştır. 2012 yılında kabul edilip 2014 yılı yerel seçimler sonrası uygulamaya konan 6360 sayılı kanun da ise belediye, köy ve il özel idare sayıları değişmiş olup coğrafi büyüklük (yüzölçümü) tanımında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu bölümde Türkiye’de merkezi yönetimden yerel yönetimlere yapılan transfer sisteminde zaman içerisinde görülen değişikliklere değinilmiştir. Literatürde transferleri düzenleyen kanunlar ve kanunların değişiklik sebepleri ve sonuçları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir¹². Bu çalışmanın konusu değişiklikler ve etkileri üzerine olmadığından kısa ve öz bir şekilde kanunlar ile birlikte transfer sistemi anlatılmıştır¹³.

9 Bu vergilerden bazılarını büyükşehir ilçe belediyeleri, büyükşehir ve büyükşehir olmayan belediyeler tahsil edebilirken, bazı vergileri ise büyükşehir belediyelerinin tahsil etme yetkisi bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için Arıkboga (2016) çalışmasına bakılabilir.

10 Kaynak: muhaberat.hmb.gov.tr. Yönetimler arası transferlerin belediyelerin gelirleri arasında sayılmasına rağmen, belediyelerin bütün olarak gelir yapısına ilişkin değerlendirme yapılması başlı başına bir çalışma olacağından bu bölümde sadece yönetimler arası transferlere ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Belediyelerin gelir yapısını ayrıntılı değerlendirmesi için Arıkboga (2016), Sahin İpek (2018), Yüksel (2003), Türkoğlu (2012), Agun ve Güler (2017) çalışmalarına bakılabilir

11 Ulusoy ve Akdemir (2019), transferlerin tüm vergi gelirleri içerisindeki payının yıllar itibariyle oranını ayrıntılı bir tablo ile göstermiştir.

12 Kesik (2005), Arıkboga(2015), Yüksel (2016), Karaarslan (2013), Oktay (2016), Dağ ve Kılınç (2017), Ulusoy ve Akdemir (2009, 2019)

13 6360 sayılı Kanun ile 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında kanunda değişiklik yapılmış olup, kanunun tamamen ortadan kalktığı gösterilmemektedir.

5779 sayılı kanuna göre, il özel idarelerine genel bütçe vergi gelirlerinin (GBVG) %1.15’i ayrılmış, 6360 sayılı kanun ile il özel idarelerinin sayısının azaltılmasıyla (büyükşehir statüsündeki yerlerde il özel idare tüzel kişiliğine son verilmesiyle) birlikte, bu oran %0.5’e düşürülmüştür. İl özel idareleri arasındaki paylaşımda ise, bu gelirin %50’si nüfusa, %10’u coğrafik büyüklüğe, %10’u köy sayısına, %15’i kırsal kesim nüfusuna ve geriye kalan %15’i de gelişmişlik düzeyine göre dağıtılmaktadır. Büyükşehir olmayan belediyeler, GBVG’nin %2.85’ini alırken, 6360 sayılı kanuna göre bu oran %1.5’e indirilmiştir. Büyükşehir belediye sayısı 6360 sayılı kanunla 16’dan 30’a çıkmasından dolayı, büyükşehir olmayan belediye sayısının düşüşü, GBVG payının düşmesinde etkili olmuştur. Bu pay ise, her iki kanunda da %80’i nüfusa göre, %20’si gelişmişlik düzeyine göre belediyeler arasında paylaştırılmaktadır.

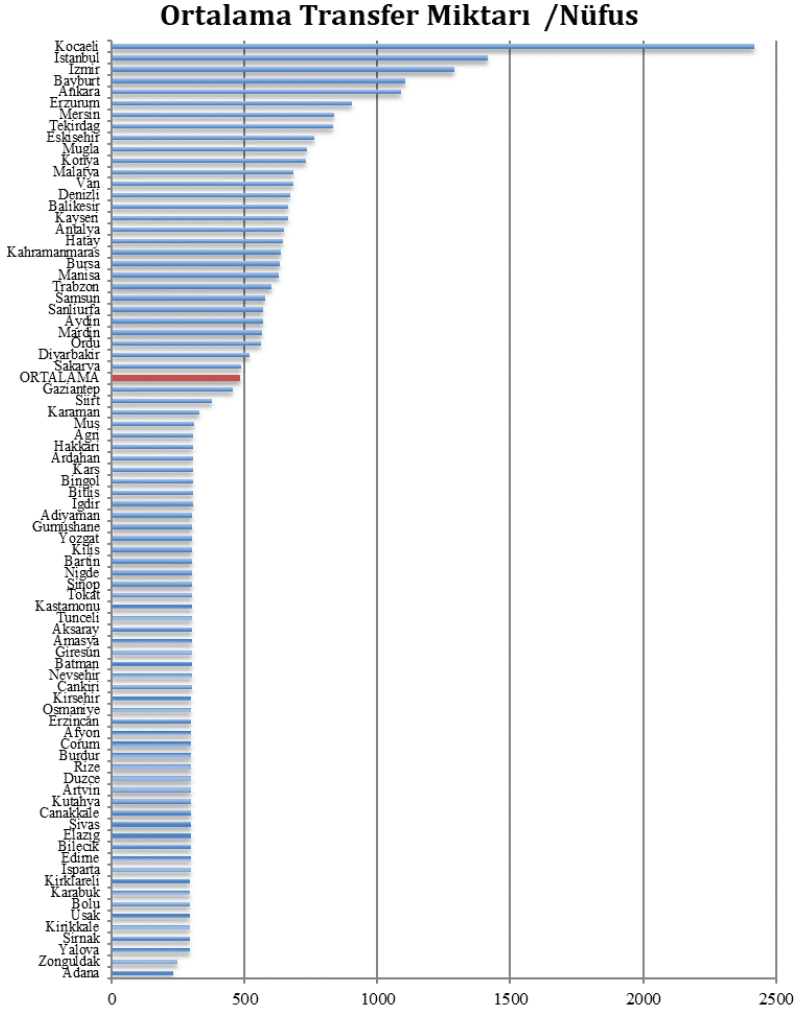
6360 sayılı kanunla büyükşehir belediye sayısındaki artma, hem ilçe belediyeleri payında hem direkt büyükşehir belediye payında artış şeklinde görülmektedir. Büyükşehir belediyelerine bağlı ilçe belediyelerin GBVG’den aldıkları pay, 5779 sayılı kanuna göre %2.5 iken, 6360 sayılı kanuna göre %4.5 olmuştur. 5779 sayılı kanuna göre, bu ilçe payının %10’u Su ve Kanalizasyon İdaresi’ne aktarılırken, kalan payın %70’i ilçe belediyeler tarafından %30’u ise büyükşehir belediyesi tarafından kullanılmaktadır. 6360 sayılı kanun ile bu paylaşıma yüzölçümü de eklenmiştir. Bu payın %90’i nüfusa göre, %10’u yüzölçümüne göre pay edilirken, nüfus payının %10’u Su ve Kanalizasyon İdaresi’ne aktarılmaktadır¹⁴. Nüfustan kalan pay ile birlikte yüzölçümü paylarının %70’ini ilçe belediyeleri, %30’unu ise büyükşehir belediyeleri almaktadır¹⁵.

Son olarak, büyükşehir belediyelerin GBVG payı 5779 sayılı kanunda %5 olurken, 6360 sayılı kanun ile %6’ya yükselmiştir. Söz konusu payda, GBVG’nin yaklaşık olarak %12-13’ünü oluşturan petrol ve doğalgaz ürünlerinden alınan ÖTV gelirleri ilk 5 senelik periyot içerisinde çıkartılmış, daha sonra 6360 sayılı kanunla bu değişiklik kalıcı hale gelmiştir. 5779 sayılı kanun ile söz konusu %5’lik payın %70’i doğrudan büyükşehir, %30’u ise nüfusa göre dağıtılmaktadır. 6360 sayılı kanun ile doğrudan pay %60’a düşerken, kalan %40’ın %70’i nüfusa, %30’u ise yüzölçümüne göre dağıtılmaktadır¹⁶.

14 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun

15 5779 sayılı ve 6360 sayılı kanunlarda bahsedilen söz konusu payların ayrıntılı hali şekillerle Bulut-Çevik (2020) çalışmasında bulunmaktadır.

16 Ayrıntılı pay analizleri için Bulut-Çevik (2020) çalışmasına bakınız.

Grafik 1. Şehirler itibariyle 2010-2017 yılları arasında Kişi Başı Ortalama Transfer Miktarı (Ortalama Transferlerin Nüfusa oranı) Kaynak: Yazarın kendi hesaplaması¹⁷.

Şehirler itibariyle 2010-2017 yılları arasında kişi başı ortalama transfer miktarının gösterildiği Grafik 1'de görüleceği üzere, yönetimler arası transferlerin o şehirde yaşayanların nüfusuna oranlandığında, nüfusu Türkiye ortalamasının çok üzerinde olan şehirlerin bu oranda da yüksek olduğu görülmektedir. Kişi başı transfer oranının Türkiye ortalamasının altında olan belediyeler, Türkiye'deki her bölgeden olmasına rağmen çoğunlukla büyükşehir belediyesi olmayan şehirlerden oluşmaktadır. Adana ve Gaziantep şehirleri Türkiye ortalamasının altında olan iki büyükşehir belediyesi olurken, Bayburt ise Türkiye ortalamasının üstünde olan tek büyükşehir belediyesi olmayan şehir olması dikkat çekmektedir.

17 Hesaplamalar sırasında kullanılan kaynaklar veri analiz kısmında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Ekonometrik Yöntem ve Veri Analizi

Veri Analizi

Bu çalışmada, yönetimler arası transferlerin Türkiye’de bulunan 81 şehirdeki kişi başına düşen gelir üzerine etkisi incelenmiştir. Yıllık veri ile yapılan bu çalışmanın zaman aralığı 2010 ile 2017 yıllarını kapsamaktadır. 2010 ile Mart 2014 yılları arasındaki yönetimler arası transferler, 5779 sayılı kanun gereğince belirlenen kurallara göre hesaplanırken; bu tarihten sonraki transferler, 6360 sayılı kanuna göre yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şehir bazında kişi başı gelir, nüfus, enflasyon, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), ve ticaret verileri, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan; transfer hesapları esnasında kullanılan vergi gelirleri Maliye Bakanlığı’ndan; sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi Kalkınma Bakanlığı’ndan alınmıştır. Değişken ve yıl tercihlerinde şehir bazlı verilerin ulaşılabilirliği baz alınmıştır. Değişkenlere ilişkin özet bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1
Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken	Açıklaması	Ortalama	Std. Sapma	Min	Max
Transfer Oranı	Yönetimler Arası Transferlerin aynı şehrin GSYH’sine Oranı (%)	1.76	0.90	0.65 (Antalya, 2011)	11.2 (Bayburt, 2017)
Nüfus	Şehir Nüfusu	953402	1706082	74412 (Bayburt, 2010)	15029231 (İstanbul, 2017)
Ticaret Oranı	Toplam İthalat ve İhracatın aynı şehrin GSYH’sine Oranı (%)	14.38	17.41	0.00 (Tunceli, 2011)	87.46 (Kocaeli, 2011)
Enflasyon Oranı	Şehir Bazında Tüketici Fiyat Enflasyonu (%)	8.66	2.03	5.09 (Aydın, 2012)	13.59 (Bitlis, 2017)
Kişi Başı Gelir	Şehir Bazında Reel GSYH’nin Nüfusa Oranı (TL)	19637	8787	5678 (Ağrı, 2010)	65041 (İstanbul, 2017)

Ekonometrik Yöntem

Bu bölümde, uygun ekonometrik metodoloji ile birlikte seçilen değişkenler ekonomik teori çerçevesinde anlatılacaktır. Yönetimler arası transferlerin gelire etkisi araştırılırken, dışlanmış değişken yanlılığını engellemek için geliri etkileyen kontrol değişkenler eklenmiştir (Wooldridge, 2012:78). Türkiye özelinde şehir bazlı bazı verilere ulaşamaması sebebiyle seçilen makroekonomik kontrol değişkenler, nüfus, ticaret oranı ve enflasyon oranı ile sınırlı kalmış olmasına rağmen, modelin yüksek bir açıklayıcılık oranına sahip olması dikkat çekmektedir. (Bkz. Tablo 2)

Bağımlı değişken, gelir değişkeni, olarak kişi başına GSYH kullanılmıştır. Literatürde GSYH, bir ülkenin ekonomik aktivitesini göstermede tercih edilirken, kişi başı GSYH, GSYH’nin içerisinde nüfus etkisini çıkarması sebebiyle kişilerin yaşam standartlarını ve gelirini göstermede daha etkili bir vekiil değişken olabileceği söylenmektedir¹⁸. Örneğin,

18 Garcia-Mila ve McGuire (2001), Becker ve diğerleri (2012), Kaufman ve diğerleri (2003). Boarini ve

Becker ve diğerleri (2012:648) Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarını incelerken kişi başı gelir olarak kişi başı GSYH değişkenini kullanmış, ve hatta zengin ve fakir ülkeleri bu değişkene göre ayırmıştır.

Ticaret verisi olarak ithalat ve ihracat verisinin toplamının GSYH'ya oranı kullanılmıştır. Bu veri, ekonominin uluslararası ticarete olan açıklığı için bir vekil değişkendir. Literatürde, uluslararası ticarete açıklık seviyesinin yüksek olduğu ülkelerin istihdam yaratma potansiyelinin yüksek olması sebebiyle, insanların gelirini olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. (Barro, 2003:240) Ayrıca, ekonomik teoride makroekonomik denge için kullanılan denklemde¹⁹, ihracat ve ithalatın GSYH'ye etkisi ve dolayısıyla kişi başı gelire etkisi açıkça gözlenmektedir. Bu sebepten dolayı, bu değişkenin gelire etkisinin pozitif olacağı düşünülmektedir.

Enflasyonun kişi başı gelir üzerine etkisi ile ilgili çok farklı argümanlar bulunmaktadır. Barro (2003:256) çalışmasında, ortalama enflasyon oranının makroekonomik istikrarı göstermesinden dolayı, GSYH ve kişi başı GSYH'deki değişimleri açıklamada önemli bir değişken olduğunu ifade etmektedir. Enflasyondaki yükseliş, istikrarı bozucu sinyaller içermesinden dolayı, gelire beklenen etkinin negatif olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, Tobin-Mundell hipotezine göre beklenen enflasyonun, reel faiz oranlarında ve yatırımlar ile birlikte iş gücü piyasasına yapacağı etkiler yoluyla gelire etki edeceği düşünülmektedir. Stockman (1981:387) ve De Gregorio (1992:417) ampirik çalışmalarında enflasyonun ekonomik aktivitelere olan etkisini negatif olarak göstermişlerdir. Enflasyonun gelire etkisinin lineer olmayan bir etki yarattığını söyleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Sarel, 1996). Literatürdeki çalışmalardan yola çıkarak, enflasyonun gelire etkisini negatif olması beklenmektedir.

Nüfusun gelire etkisi konusunda ise literatürde fikir birliği bulunmamaktadır. Barro (2003:260) çalışmasında nüfusun, ülkenin büyüklüğünü göstermek için kullanılmasına rağmen, geliri veya üretimi belirlemede önemli düzeyde etkili olmadığı sonucunu bulmuştur. Buna rağmen, Hoch (1972:300) gelir ile nüfus arasındaki pozitif ilişkiyi şehir bazlı Amerika verisini kullanarak göstermiştir. Hoch'a göre, nüfus arttıkça pahalılaştan şehir hayatının cazip olmaya devam etmesi yüksek maaşlar ile sağlanabilmektedir. Ayrıca büyük şehirler yüksek maaş ile emek gücünü çekmeye çalışır ve nüfus artışı görülür. Gelişmekte olan ülkelerden ve ortalama yaşın hala genç olduğu ülkelerden biri olan Türkiye'nin dinamikleri düşünüldüğünde, nüfusun ülke ekonomisine nüfus artışından daha yüksek oranda katkı yapma olasılığından dolayı, bu çalışmada nüfusun katsayısının pozitif çıkacağı tahmin edilmektedir.

Bu çalışmanın asıl konusu olan transferlerin gelire etkisini gösterecek olan bağımsız değişken ise yönetimler arası transferlerin GSYH'ya oranı şeklinde kullanılmıştır. 81 şehrin yönetimler arası transfer miktarı açıklanan kanunlara göre hesaplanmış ve her şehrin GSYH'sine oranlanmıştır. Yönetimler arası transferler belediyelerin o şehre yapılan lokal bazlı kamu yatırımlarını, kamu düzenlemelerini ve kamu mal miktarını belirlemede önemli yer tutmaktadır. Yönetimler arası transfer miktarını tüm belediye gelirlerine oranının %60'lara çıktığı düşünüldüğünde, transferlerin yerel yönetimler

diğerleri (2006), çalışmasında kişi başı GSYH'nin gelir ile olan yüksek ilişkisinden dolayı sadece gelir için değil aynı zamanda kişilerin refahı için de önemli bir indikatör olduğunu betimsel olarak göstermiştir.

19 $Y=C+I+G+X-M$

açısından önemli bir gelir kaynağı olduğu söylenebilir. Söz konusu transferlerde görülen artış, yereldeki yatırım potansiyelini ve yeni istihdam alanları ortaya çıkarması yoluyla kişi başı geliri arttırabilir. Bu sebeple transferlerdeki değişimin gelire etkisinin aynı yönlü olması beklenmektedir. Bu çalışmada sadece etki yönü değil, aynı zamanda şiddeti de önemli olduğundan verilerin doğal logaritması alınmıştır. Böylelikle, transferlere ilişkin tahmini, gelir esnekliği üzerinden değerlendirme imkânımız olmuştur.

Ampirik model şu şekildedir:

$$\log(Gelir)_{it} = \beta_0 + \beta_1 \log(Transfer)_{it} + \beta_X \log X_{it} + \eta_i + \gamma_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem (1)’de Gelir ile gösterilen bağımlı değişken, kişi başı GSYH; Transfer ile gösterilen bağımsız değişken, yönetimler arası transferlerin GSYH’ye oranı ve X ile gösterilen yukarıda bahsedilen bağımsız kontrol değişkenlerdir. Bunun yanısıra, η zamandan bağımsız, şehre özel etkileri gösterirken, γ lokasyondan bağımsız zaman etkilerini göstermektedir. Bütün değişkenlerin doğal logaritması alınarak hem durağan olmamaya ilişkin sorunlardan kurtulmak hem de esneklik ile ilgili bilgilere ulaşılmak amaçlanmıştır.

$$\log(Gelir)_{it} = \beta_0 + \beta_1 \log(Transfer)_{it} + \beta_X \log X_{it} + \beta_2 BBkukla_{it} + \beta_3 BBkukla_{it} * \log(Transfer)_{it} + \eta_i + \gamma_t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Denklem (2)’de, Denklem (1)’den farklı olarak Büyükşehir Belediyesi’ne ait kukla değişkeni (*BBkukla*) ve bu değişken ile etkileşim halinde olan Transfer değişkeni *BBkukla* * $\log(Transfer)$ bulunmaktadır. Büyükşehir Belediyesi kukla değişkenine, 5779 sayılı kanuna göre 2010 ile 2013 yılları arasında büyükşehir belediyesi olan 16 ile²⁰ ve 2014 ile 2017 yılları arasında 6360 sayılı kanun ile büyükşehir belediyesi olan 30 ile²¹ 1 değeri verilirken, büyükşehir belediyesi olmayan diğer illere 0 değeri verilmektedir. Büyükşehir Belediyesi (BB) kukla değişkeni aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$BBkukla_{it} = \begin{cases} 1 & \text{eğer } i = \text{Büyükşehir Belediyesi} \\ 0 & \text{eğer } i = \text{Büyükşehir Belediyesi Değil} \end{cases}$$

BB kukla değişkeni ile transfer değişkeninin etkileşimi ise, büyükşehir belediyesi olan iller ile büyükşehir belediyesi olmayan illerin yönetimler arası transfer miktarın kişi başı gelire olan etkisinin eğiminin farklı olup olmadığını test etmek için oluşturulmuştur. Etkileşim teriminin anlamlı çıkması durumunda, BB olan illerde transferin gelire etkisinin eğimi $\beta_1 + \beta_3$ olurken, BB olmayan iller için söz konusu eğim β_1 olacaktır²².

20 Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Bursa, Konya, Mersin, Antalya, Adana, Kayseri, Gaziantep, Diyarbakır, Samsun, Erzurum, Eskişehir, Sakarya illeri

21 Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Bursa, Konya, Mersin, Antalya, Adana, Kayseri, Gaziantep, Diyarbakır, Samsun, Erzurum, Eskişehir, Sakarya, Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illeri

22 Bilindiği üzere, katsayılar pozitif veya negatif olabilir. Bu yüzden şu aşamada, ilişki doğrusu biri diğerine göre daha eğik veya yatay olup olmadığı hakkında yorum yapılamamaktadır.

Bu çalışmanın amacına uygun olarak, parametrelerin dinamik yapısını kaybetmeden, daha etkin tahminleme ve tahminler hakkında daha iyi bilgi sahibi olabilmek için panel veri analizi kullanılmıştır. Uygulamada, panel verilerin avantajı, bazı varsayımları test etmekle birlikte bu varsayımları serbest bırakmamıza izin vermeleri ve bireyler arasındaki davranış farklılıklarını modellemede daha fazla esneklik sağlamalarıdır. (Ho, C. H., 2004) Panel veri modellemede, literatürde sıkça tercih edilen 3 metot bulunmaktadır: (i) Ortak sabit terim, (ii) Sabit Etkiler, (iii) Tesadüfi Etkiler Modelleri. Ortak sabit terim yöntemi, diğer adıyla havuzlanmış En Küçük Kareler (EKK) yöntemi, tüm yatay kesitler için aynı sabit terimin olduğunu varsaymaktadır. Diğer bir deyişle, tahmin edilen kesitler arasında önemli bir farkın olmadığı, veri setinin homojen olduğu hipotezine dayanmaktadır. Söz konusu varsayımın oldukça kısıtlayıcı olması sebebiyle, sabit ve tesadüfi etkilerin modele dahil edilmesi daha uygun olacaktır. (Asterious, 2006:369) Bu çalışmada, 81 şehrin birbirinden farklı, heterojen etkileri gözardı edilemeyeceği için ortak sabit terim yöntemi, diğer adıyla havuzlanmış EKK yöntemi tercih edilmemiştir.

Sabit Etkiler modeli, yatay kesitlerin, bu çalışmada şehirlerin, heterojen yapılarından dolayı kesite özel etkilerin dikkate alınması gerektiği esasına dayanır. Bu modellerden birisi Kukla Değişkenli EKK Modeli (LSDV) olurken, diğeri grup içi tahminleme (Within Estimation) yöntemidir. Kukla Değişkenli EKK Modeli her bir yatay kesit için kukla değişkeni tanımlarken (Denklem 2), grup içi tahminleme yöntemi ise grup içerisindeki ortalamadan sapmaları dikkate alarak modeli analiz etmektedir (Denklem 3).

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + \theta_1 D_{1it} + \theta_2 D_{2it} + \dots + \theta_k D_{kit} + \varepsilon_{it}, \varepsilon_{it} \sim IID(0, \sigma_\varepsilon^2) \quad (2)$$

$$Y_{it} - \bar{Y}_i = \beta(X_{it} - \bar{X}_i) + (\varepsilon_{it} - \bar{\varepsilon}_i) \quad (3)$$

Y_{it} bağımlı değişkeni, X_{it} bağımsız değişkenleri, D_{jit} kukla değişkenleri, \bar{Y}_i bağımsız değişken grup ortalamalarını, \bar{X}_i bağımlı değişken grup ortalamalarını $\bar{\varepsilon}_i$ ise hata teriminin grup ortalamalarını göstermektedir.

Tesadüfi Etkiler Modeli ise, her yatay kesite göre değişmeyen bir sabit terim yerine, hata teriminde rassallığa izin vermektedir. Öte yandan, hata terimi üzerinde belli başlı bazı varsayımlar yapılmaktadır. (Denklem 4) Eğer gözlenmemiş gruba özgü etkiler, açıklayıcı değişkenlerle ilişkiliyse, tahminler yanlı ve tutarsız olacaktır.

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \delta_i + \varepsilon_{it}, \delta_i \sim IID(0, \sigma_\delta^2), \varepsilon_{it} \sim IID(0, \sigma_\varepsilon^2) \quad (4)$$

Panel veri modelleri, yatay kesite özel (ülkeye/şehre özel) etkileri, zaman etkilerini veya her ikisini birden inceleyen veri analiz yöntemlerini içermektedir. Bu çalışmada geleneksel panel veri yöntemlerinden olan sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modelleri üzerinde durulmuştur. Türkiye'deki şehirlerin çok farklı yapılarla sahip olması sebebiyle, şehirlere özel etkilerin dikkate alındığı sabit etkiler modeli tercih edilmiş olmasına rağmen, tesadüfi etkiler modelinin sonuçları da gösterilmiştir. Sabit etkili model seçiminde ise, ekonomik teoriye uygunlukla birlikte literatürde kabul gören testlerle bu seçim desteklenmiştir. Bir sonraki bölümde bu testlerin sonuçları detaylı biçimde analiz edilecektir.

Analiz Sonuçları

Ekonometrik yöntem seçimi, tüm veri analizlerinde olduğu gibi panel veri analizlerinde de önemlidir. Kennedy (2008:284), sabit ve tesadüfi etkiler modelleri ile ilgili teorik ve kavramsal bazı açıklamalar yapmıştır. Kennedy (2008:284), zamandan bağımsız hata terimi, η_i , ile hata terimi, ε_{it} , birbirleriyle ilişkili çıktığı durumlarda, EKK yöntemi yanlış tahmin sonuçları ortaya çıkaracağından, heterojen yapıyı kaybetmeden analiz etmek için sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin uygun olduğundan bahsetmiştir. Bu sebeple, bu çalışmada etkin ve tutarlı tahmin ediciler elde edebilmek için, ilk önce sabit ve tesadüfi etkiler modelleri uygulanmış ve şehirlerin heterojen yapısından dolayı da sabit etkiler modeli seçilmiştir ve seçim Hausman testi sonuçları ile desteklenmiştir. (Hausman, 1978) Ayrıca değişkenlerin zaman serisi özellikleri test edilmiş ve bütün değişkenlerin doğal logaritmasının durağan bir yapıya sahip olduğu bulunmuştur. (Bkz. Ek 1-Tablo 6) Değişkenlerin durağan yapıda olup olmasının yanı sıra kesit bağımlılığının olup olmaması da panel veri analizlerinde önemli bir konudur. Zaman aralığı, kesit sayısından az olmasına ($N > T$) rağmen, Pesaran CD testi, Friedman testi ve Frees testi sonuçlarına göre %99 güvenlilikle kesit bağımlılığının olmadığını söyleyen sıfır hipotezi reddedilmiştir. (Bakınız. Ek 2-Tablo 7) Literatürde, bu sorunu elimine etmek için Driscoll-Kraay standart sapma model yöntemi, bu çalışmadaki analizlerde de kullanılmıştır.²³

Sabit etkiler modelinde her bir yatay kesitin, sonuç değişkenini/ bağımlı değişkenini önemli oranda etkileyeceği varsayıldığından, analizin yansız ve etkin sonuçlar ortaya koyabilmesi için bu etkilerin kontrol altına alınması söz konusudur. Bir diğer anlamda, sabit etkiler modelinde sabit terimler her bir yatay kesite göre değişirken, eğimin aynı ve varyansın da sabit kaldığı varsayılmaktadır. Diğer yandan, tesadüfi etkiler modelinde ise sabit terim ve eğim yatay kesitler arasında farklılık göstermezken, bu farklılığı hata teriminde olduğu düşünülür. Bu sebepten dolayı, tesadüfi etkiler modeline aynı zamanda hata bileşeni modeli de denmektedir. Tablo 2’de sabit etkiler ve tesadüfi etkiler model sonuçları verilmiştir.

Tablo 2

Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Model Sonuçları

	Bağımsız Değişken: Log(Gelir)			
	Sabit Etkiler (FE)		Tesadüfi Etkiler (RE)	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Log(Transfer) ₁	0.0089 (0.0056)	0.0092 (0.0054)	0.0017 (0.0093)	0.0013 (0.0091)
Log(Transfer) ₂	0.0394*** (0.0030)	0.0398*** (0.0024)	0.0345*** (0.0054)	0.0339*** (0.0052)
Log(Nüfus)	0.5382** (0.2177)	0.5181*** (0.2099)	0.0891*** (0.0263)	0.1029*** (0.0244)
Log(Enflasyon)	-0.7826*** (0.0291)	-0.7815*** (0.0306)	-0.8065*** (0.0263)	-0.8119*** (0.0318)
Log(Ticaret)	-0.0054 (0.0096)		0.0145* (0.0054)	
Sabit Terim	1.1317 (2.8061)	1.3770 (2.7246)	6.9446*** (0.4732)	6.8118*** (0.4696)
R ²	0.8513	0.8512	0.8467	0.8480
F Testi/Wald X ₁	1981.98***	2566.22***	1448.49***	1164.35***
Gözlem Sayısı	486	486	486	486

*%10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır; ** %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır; ***%1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

23 Ayrıca Driscoll ve Kraay (1998:550) çalışmasında sadece kesit bağımlılığı için değil aynı zamanda değişken varyans, otokorelasyon veya mekânsal bağımlılık gibi problemleri de çalışmalarında önerdikleri yöntemle elimine ettiklerini söylediklerinden dolayı, değişken varyans ve otokorelasyon problemi olup olmadığı testleri raporlanmamıştır.

Hausman testinin temel hipotezi, $H_0: E(\varepsilon_i | X_{it}) = 0$, tesadüfi etkiler modelinin tutarlı ve etkin tahmin ediciler ortaya koyacağını iddia etmektedir. (Hausman, 1978) Diğer yandan alternatif hipotez, sabit etkiler modelinin etkin ve tutarlı tahmin ediciler bulacağı yönündedir. Tablo 4’de verilen sonuçlara göre, her iki model karşılaştırmasında Hausman testinin temel hipotezi reddedilmiş ve sabit etkiler modelinin tutarlı ve etkin tahmin ediciler üreteceği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3, 1. ve 3. sütunda kişi başı geliri etkilemesi beklenen tüm kontrol değişkenler eklenirken, ticaret değişkeninin istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamsız çıkmasından dolayı, 2. ve 4. sütunlarda bu değişken atılarak analiz yapılmıştır. Ve bu analizlerde R^2 ve katsayılarla ciddi değişimler gözlenmemesi dikkat çekmiştir. Hausman test sonucu ve ticaret verisinin anlamsız olması sebebiyle, Tablo 3’un 2. sütununun sonuçları incelenecektir.

Tablo 3
Hausman Test Sonuçları

H_0 : Tesadüfi Etkiler Modeli Uygundur		H_1 :Sabit Etkiler Modeli Uygundur	
Modeller	X^2 İstatistiği Değeri	P Değeri	Hausman Test Sonucu
(1)-(3)	128.93	0.00	Tesadüfi Etki Yoktur
(2)-(4)	126.18	0.00	Tesadüfi Etki Yoktur

Modelin önemli istatistiklerine bakıldığında, R-karenin %85 gibi yüksek bir düzeyde olması dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, transfer verisiyle birlikte kontrol değişkenler, gelirdeki değişimlerin %85’ini açıklayabilmektedir. F- istatistiğinin de yüksek olması ve p- değerinin %1’in altında olması da, modelin istatistiksel olarak anlamlı bir model olduğu sonucunu söylemektedir.

Sabit etkiler model sonuçlarına göre, nüfustaki değişimin geliri pozitif etkilediği ve hatta nüfustaki %1’lik bir artışın kişi başı geliri %0.5 oranında arttırdığı görülmektedir. Bu sonuç, Türkiye nüfusunun yaş ortalaması ve genç nüfusun toplam nüfusa oranının yüksek olması sebebiyle; nüfus artışının kişi başı gelire yaptığı pozitif etki, nüfus artışının GSYH’ye yaptığı negatif etkiden fazla olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir kontrol değişken ise, enflasyon değişkenidir. Tüketici fiyat enflasyonunda görülen artışın ekonomide istikrarın bozulduğu sinyallerini içermesi sebebiyle Stockman (1981) ve De Gregorio (1993) çalışmalarında olduğu gibi enflasyonunun reel gelire etkisi negatif çıkmıştır.

Bu çalışmanın ana amacı olan transferlerin gelire olan etkisi de 2 dönem gecikmeli olarak transferlerin geliri etkilediği bulunmuştur. Bu dönem yapılan ve bir önceki dönem yapılan transferlerin bu dönemki kişi başı geliri etkilemediği fakat 2 dönem önceki transferlerin bu dönemki geliri etkilediği sonucuna ulaşılmıştır²⁴. Transferlerin gelir esnekliğinin inelastik bir yapıda olduğu gözlenirken, transferin GSYH’ye oranında bu yıl görülen %1’lik bir artışın kişi başı geliri iki yıl sonra yaklaşık olarak %0.04 arttırdığı gözlenmiştir. Söz konusu sonuç, yönetimler arası transferlerin yatırımlara ve işgücü piyasasına olan etkisinin pozitif olmasına rağmen, sınırlı kaldığını göstermektedir. Ayrıca, 2011 yılından itibaren Suriye’den

24 Bu dönemki transferler ile birlikte 3 ve 4 dönem gecikmeli transferlerin gelire etkisi de incelenmiş, fakat anlamsız olmasından ve modelin güvenilirlik seviyesini düşürmesinden dolayı, çalışmada bu sonuçlar raporlanmamıştır.

Türkiye’ye başlayan göçlerden dolayı, transferlerin işgücü piyasasına yapabileceği olası pozitif etkiyi engellediği; bundan dolayı da gelir-transfer esnekliğinin düşük oranda çıktığı sonucuna ulaşılabilir. Bu sebeple, yönetimler arası transferlerin dağıtım kriterlerinde bir düzenleme yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yerel harcamaların GSYH’ye oranının çok düşük seviyelerde olması da söz konusu katsayının düşük çıkmasını desteklemektedir²⁵. Benzer çalışmalardan biri olan Kaufmann ve diğerleri (2003), Kanada için gelir-transfer esnekliğini 0.36 oranıyla inelastik olduğunu bulmalarına rağmen, Türkiye için bulunan oranın çok üzerinde olması dikkat çekmektedir. Kanada için yapılan açıklamada da inelastik olmasının göçmenlerin sayısından kaynaklı olabileceği vurgusu yapılmıştır.

Tablo 4’te büyükşehir belediyesi kukla değişkeni eklenerek yapılan sabit ve tesadüfi etkiler analiz sonuçları görülmektedir. Söz konusu analizlerden Türkiye’deki şehirlerin heterojen yapısından dolayı tercih edilen sabit etkiler modelinin seçimi, Hausman testi sonuçlarıyla desteklenmektedir. Tablo 5’te verilen sonuçlara göre, sabit etkiler modeli yansız ve tutarlı sonuçlar vereceği sonucu çıkmıştır. 1. sütundaki hem 1 dönem gecikmeli transferlerin hem de büyükşehir belediyesi kukla değişkeni ile etkileşimli terimin gelire etkisi istatistiksel olarak anlamsız çıkması sebebiyle 2. sütundaki değerler analiz edilip değerlendirilecektir. Pesaran CD, Fries ve Friedman kesit bağımlılık testleri sonuçlarına göre, %99 güvenlilikle bütün modellerde kesit bağımlılığı gözlenmiştir. Bu sebepten dolayı, Driscoll-Kraay standart sapma model metodu kullanılmıştır.

Modelin R²’si %48.83 gibi çok düşük olmayan bir açıklayıcılık seviyesine sahip olmasının yanında F- istatistiğinin yüksek olması ve p- değerinin %1’in altında olması da, modelin istatistiksel olarak anlamlı bir model olduğu sonucunu söylemektedir.

Tablo 4
Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Model Sonuçları (Büyükşehir Belediyesi Kukla Değişkeni ile)

	Bağımsız Değişken: Log(Gelir)			
	Sabit Etkiler (FE)		Tesadüfi Etkiler (RE)	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Log(Transfer)	-0.2659*** (0.0710)	-0.2659*** (0.0449)	-0.2964*** (0.0815)	-0.3936*** (0.0995)
Log(Transfer) ₋₁	-0.0187 (0.0412)	-	-0.1559 (0.1019)	-
Log(Nüfus)	4.2397*** (0.9080)	4.0753*** (0.7578)	0.0304 (0.0328)	0.0273 (0.0273)
Log(Enflasyon)	-0.2264*** (0.0259)	-0.3391*** (0.0258)	-0.3311*** (0.3282)	-0.5007*** (0.3168)
Log(Ticaret)	0.0100 (0.0106)	0.0167 (0.0173)	0.0434*** (0.0082)	0.0449*** (0.0077)
BBKukla	0.0057 (0.0347)	0.0411 (0.0449)	0.0621 (0.0961)	0.1049** (0.0729)
BBKukla* Log(Transfer)	0.2616*** (0.0678)	0.2722*** (0.0479)	0.275*** (0.1001)	0.395*** (0.1280)
BBKukla* Log(Transfer) ₋₁	0.0279 (0.0459)	-	0.1659** (0.1288)	-

25 T.C. Cumhurbaşkanlığı Bütçe ve Strateji Başkanlığı raporlarına göre 2018 ve 2017 yılları için mahalli idarelerin harcamalarının GSYH’ye oranı %3.81 olurken, 2017 için %3.71 seviyesindedir.

Sabit Terim	-46.613*** (11.5715)	-44.764*** (9.6080)	9.530*** (0.7559)	9.031*** (0.5739)
R ²	0.4733	0.4883	0.2313	0.2894
F Testi/ Wald χ^2	150.50***	619.60***	8234.81***	14276.99***
Gözlem Sayısı	567	648	567	648

*%10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır; **%5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır; ***%1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Kontrol değişkenlerin kişi başı gelire etkisi bir önceki analiz de olduğu gibi beklenen yönlerde olmuştur. Büyükşehir belediyesi olan ve büyükşehir belediyesi olmayan belediyelere dağıtılan transferlerin kişi başı gelire etkisi ise farklı yönlerde olduğu bulunmuştur. Büyükşehir belediyesi olmayan illere verilen transferlerin %1 artması durumunda kişi başı gelir %0.26 oranında düşerken, büyükşehir belediyesi olan illere verilen transferlerin %1 artması ise geliri %0.006 oranında arttırmıştır. Söz konusu negatif katsayı, büyükşehir belediyesi olmayan illerde transferlerin geliri etkileyen kanalların etkisiz çalıştığını ve ters yönlü etkilediğini göstermektedir. Bu da söz konusu belediyelerde literatürde ahlaki tehlike olarak bilinen problemin ciddi oranlarda olduğu sonucuna işaret etmektedir.

Tablo 5
Hausman Test Sonuçları

H ₀ : Tesadüfi Etkiler Modeli Uygundur		H ₁ :Sabit Etkiler Modeli Uygundur	
Modeller	χ^2 İstatistiği Değeri	P Değeri	Hausman Test Sonucu
(1)-(3)	9718.97	0.00	Tesadüfi Etki Yoktur
(2)-(4)	250.31	0.00	Tesadüfi Etki Yoktur

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de yönetimler arası transferlerin kişi başı gelir üzerindeki etkisi incelenmiştir. Şehir bazlı olarak hesaplanan transfer verisi 2010 ile Mart 2014 arası için 5779 sayılı kanuna göre, Nisan 2014- 2017 arası için ise 6360 sayılı kanuna göre hesaplanmıştır. Kişi başı geliri etkileyen diğer değişkenler kontrol altına alındığında transferlerin gelir üzerindeki etkisi bulunmuştur.

Transferler, kişi başı geliri farklı kanallardan etkileyebilir; i) işgücü piyasasına etkisi yoluyla, ii) beşeri sermayeye etkisi yoluyla ve iii) büyüme ve eşitsizliğe etkisi yoluyla. İlk olarak, transferler yardımıyla yatırım harcamalarının artması ve işgücü piyasasını arttırması yoluyla kişi başı gelirden artış görülebilir. İkinci olarak, kültür ve sanat harcamalarının beşeri sermayeyi arttırması yoluyla GSYH’de ve dolayısıyla kişi başı GSYH’de artış görülebilir. Son olarak da, transferlerin büyümeyi arttırıcı ve gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisiyle kişi başı gelirden etkisinin görülmesidir.

Türkiye için yapılan bu çalışmada gelir-transfer esnekliğinin pozitif, anlamlı ve inelastik olduğu bulunmuştur. Transferlerin gelir üzerindeki etkisinin iki dönem gecikmeli bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönem transferlerde görülen %1’lik bir artışın iki dönem sonra geliri %0.04 arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu etkinin anlamlı fakat düşük olmasının sebebi ise transferlerden gelire giden kanallarda problem olduğunu göstermektedir.

Özellikle, 2011 yılından sonra Suriye’den gelen göçmen sayısındaki artış, transferlerin işgücü piyasası yoluyla olacak etkisini engellediği düşünülmektedir. Ayrıca, Türkiye’de kentleşmenin hızlandığı düşünüldüğünde belediyelerin kaynaklarının yetersiz kalması da büyüme yoluyla gelirdeki kanalı olumsuz etkilediği yorumuna neden olabilir. Diğer bir deyişle, yerel harcamaların GSYH içerisindeki payının düşük olması transferlerin gelire olan etkisini de sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Bunun yanında, belediyelerin büyükşehir belediyesi olup olmamasına göre, transferlerin gelire etkisi farklılık göstermektedir. Büyükşehir olmayan belediyelere verilen transferlerin geliri düşürücü etki yapmasına rağmen, büyükşehir belediyelerinde bu etki az da olsa pozitif çıkmaktadır. Söz konusu farklılık, ayrı belediye türlerinin transfer harcamalarında veya kaynak dağılımında ciddi farklılıklar olduğuna işaret etmektedir. Bir diğer olası neden ise, büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir olmayan belediyelerin görev alanlarında ve yetkilerinde de farklılıklar şeklinde açıklanabilir.

EKLER

EK-1

Panel veri analizlerinde birim kök analizi ile ilgili birçok test bulunmaktadır. Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002), Harris ve Tzavalis (HT) (1999), Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003), Breitung (2000) ve Hadri (2000) panel birim kök testleri arasında literatürde en çok tercih edilen testlerdir.

Bu testler tek bir seri için yapılan birim kök testlerine benzetilmektedirler fakat bu testleri uygulayabilmek için panel verinin bazı özellikleri sağlaması gerekmektedir. Örneğin, HT testinin uygulanabilmesi için panel verinin hem dengeli panel olması hem de eş varyanslılık özelliğine sahip olması gerekmektedir. Buna karşın, LLC testinde gerekli tek varsayım dengeli panel olunmasıdır. IPS testinde ise kesitlerin heterojenliğine belli bir oranda izin verilmesi sebebiyle testin gücünde azalma olduğu söylenmektedir²⁶.

Bu çalışmada yer alan bütün değişkenler ve değişkenlerin doğal logaritması için yapılan LLC birim kök test sonuçları tablo 6’da verilmiştir. Yukarıda bahsedilen tüm birim kök testleri de aynı şekilde, bütün değişkenlere ve doğal logaritmalarına uygulanmış olup çok yakın p-değerleri verilmesi sebebiyle sadece LLC test sonuçları raporlanmıştır. Söz konusu sonuçlara göre, tüm değişkenlerin doğal logaritması %99 güvenilirlikle durağan olarak bulunmuştur.

Tablo 6
Değişkenlerin Zaman Serisi Özellikleri

H ₀ : Panel Değişkenler Birim Kök İçerir			H ₁ : Panel Değişkenler Durağandır		
Değişkenler	t-İstatistiği	P Değeri	Değişkenler	t-İstatistiği	P Değeri
Transfer Oranı	-42.2144	0.0000	log(Transfer Oranı)	-20.4858	0.0000
Nüfus	-0.7871	0.2156	log(Nüfus)	-2.6092	0.0045
Ticaret Oranı	-7.3366	0.0000	log(Ticaret Oranı)	-7.6794	0.0000
Enflasyon Oranı	-10.4897	0.0000	log(Enflasyon Oranı)	-29.1847	0.0000
Kişi Başı Gelir	-0.9481	0.3000	log(Kişi Başı Gelir)	-12.6388	0.0000

²⁶ Testler hakkında ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için Hlouskoca ve Wagner (2006) ve Panel and Grouped Data Course (2012) 9. Bölüme bakılabilir.

EK-2

Pesaran (2004), Baltagi (2005:247), Hoyos ve Sarafidis (2006:482) panel veri modellerinde, ortak şokların ve gözlenmemiş parçaların olması durumunda hata terimde kesit bağımlılığına neden olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu durumda, eğer bağımlılığa neden olan kısım bağımsız değişkenlerle yüksek ilişkili değil ise, sabit etkiler ve rastgele etkiler modellerinin tahmin edicileri etkisiz ama tutarlı olurken standart sapmalarının yanlış olması sebebiyle standart sapmalarının düzeltilmesi gerekmektedir. Literatürde bunun için en yaygın kullanılan yöntem, Driscoll ve Kraay (1998) tarafından ortaya konmuştur. Hoyos ve Sarafidis (2006:484), kesit bağımlılığı için üç testi karşılaştırmalı ve ayrıntılı biçimde anlatmaktadır. Pesaran CD testi, Friedman testi ve Frees Testi. Bu üç testin sonuçları, sabit etkiler- ikinci model için Tablo 7’de verilmiştir. Bu testlerin güvenilirlikleri için kesit bağımlılığının yönünün farklı olması durumunda kullanılması gereken standart sapmaların ortalama mutlak değer köşegen dışı korelasyon matrisinin ortalama mutlak değeri hesaplanmıştır. Her üç testin de sıfır hipotezi kesit bağımlılığının olmaması iken alternatif hipotezi ise kesim bağımlılığın bulunmasıdır. Söz konusu sonuçlara göre, zaman aralığının kesit sayısından az olmasına rağmen, kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 2’de verilen bütün regresyonlar için söz konusu testler yapılmış ve hepsi için kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 7’de sadece ayrıntılı incelenen Tablo 2’deki ikinci regresyon için sonuçlar verilmiştir. Bu sebeple, yapılan analizlerde Driscoll -Kraay standart sapma modeli kullanılmıştır.

Tablo 7

Kesit Bağımlılık Test Sonuçları 1

Yöntem	Kesit Bağımlılık Oranı	P-değeri	Ortalama Mutlak Değer
Pesaran CD Testi	38.461	0.0000	0.440
Friedman Testi	121.176	0.0020	0.440
Frees Testi	5.873	0.0000	0.440

Tablo 4’de verilen bütün regresyonlar için kesit bağımlılık testleri yapılmıştır, fakat sadece ayrıntılı olarak incelenen ikinci regresyon sonuçları verilmiştir.(Tablo 8) Söz konusu sonuçlara göre, kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı, analizlerde Driscoll-Kraay standart sapma modeli kullanılmıştır.

Tablo 8

Kesit Bağımlılık Test Sonuçları 2

Yöntem	Kesit Bağımlılık Oranı	P-değeri	Ortalama Mutlak Değer
Pesaran CD Testi	102.192	0.0000	0.745
Friedman Testi	311.123	0.0000	0.745
Frees Testi	30.404	0.0000	0.745

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Agun, B. H. ve Güler, M. (2017). “Büyükşehir Belediyelerinin Gelir Yapılarının Değerlendirilmesi: 2006-2015”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(4), 1-17.
- Akin, Z., Bulut-Cevik, Zeynep B., Neyaptı, B. (2016). Does Fiscal Decentralization Promote Fiscal Discipline? *Emerging Markets, Finance and Trade*, 52(3), 690-705.
- Alm, J., & Martinez-Vazquez, J. (2015). Re-designing Equalization Transfers: An Application to South Africa’s Provincial Equitable Share. *Journal of Developing Areas*, 49(1), 1-22.
- Arikoğaç, Ü. (2015). Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Transfer Sistemi ve 6360 Sayılı Kanunun Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 37(2), 1-39.
- Arikoğaç, Ü. (2016). Türkiye’de Belediyelerin Gelir Yapısı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 276-297.
- Asterious, D. (2006). *Applied econometrics: a modern approach using Eviews and Microfit*, Palgrave Macmillan.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. 3rd ed. New York: Wiley.
- Barro, R. J. (2003). Determinants of Economic Growth in a Panel of Countries. *Annals of Economics and Finance*, 4, 231-274.
- Becker, S. O., Egger, P. H., & von Ehrlich, M. (2012). Too Much of a Good thing? On the Growth Effects of the EU’s Regional Policy. *European Economic Review*, 56, 648-668.
- Bergstrom, P., Dahlberg, M., & Mork, E. (2004). The Effects of Grants and Wages on Municipal Labour Demand. *Labour Economics*, 11, 315-334.
- Betson, D., & Haveman, R. (1984). The Role of Income Transfers in Reducing Inequality between and within Regions. (Ed. Marilyn Moon) *Economic Transfers in the United States*, NBER: 283-326.
- Biricikoglu, H. ve Yalmozoglu, Y. (2018). 360 Sayılı Kanun’un Etkinlik-Verimlilik ile Hizmette Yerellik İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi: Kocaeli İlçesinde Yapılan Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 255-284.
- Boarini, R., Johansson, A., & d’Ercole, M. M. (2006). Alternative Measures of Well-Being. *OECD Social, Employment and Migration Working Paper No: 33*.
- Breitung, J. (2000). The Local Power of some Unit Root Tests for Panel Data. (Ed. Baltagi B.H.) *Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels*, 161-177, Elsevier, Amsterdam.
- Brennan G., & Buchanan, J. (1980). *The Power to Tax. Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bulut-Cevik, Z. B. (2020). Implications of Administrative Reform in the Context of Intergovernmental Fiscal Relations. (Eds. Tekin Akdemir and Halis Kiral) *Public Financial Management Reforms in Turkey: Progress and Challenges*, Volume: 2 Chapter 7:105-119, Springer.
- Ceyhan, S. ve Tekkanat, S. S. (2018). 6360 Sayılı Kanun ve Ankara İline Etkileri” *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(2), 20-42.
- Çalçalı, O. (2018). Yönetimler Arası Transferlerin Yerel Vergileme Gayreti Üzerine Etkisi: Dou Karadeniz Bölge Belediyeleri Üzerine Bir Uygulama. *Maliye Dergisi*, 174, 455-483.
- Dağ, M. ve Kılınc, F. (2017). 6360 Sayılı Kanun Sonrası Büyükşehir Belediyeleri Açısından Mali Özerkliğin Değerlendirilmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 426-443.
- Dahlby, B., & Wilson, L. (1994). “Fiscal Capacity, Tax Effort, and Optimal Equalization Grants” *Canadian Journal of Economics*, 337, 657-672.
- De Gregorio, J. (1992). The Effect of Inflation on Economic Growth. *European Economic Review*, 36, 417-424.
- Driscoll, J. C., & Kraay, Aart C. Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data” *The Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560.
- Ederveen, S., Groot, H. L.F., & Nahuis, R. (2002). Fertile Soil for Structural Funds?: A Panel Data Analysis of the Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy. *CPB Discussion Paper*, No: 10.
- Ehrenberg, R. G. (1973). The Demand for State and Local Government Employees. *American Economic Review*, 63, 366-379.
- Ehrenberg, R. G., & Schwarz, J. L. (1986). *Public-Sector Labor Markets*, Handbook of Labor Economics. Elsevier, New York.
- Garcia-Mila, T., & McGurie, T. J. (2001). Do interregional transfers improve the economic performance of poor regions? the case of Spain” *International Tax and Public Finance*, 8(3), 281-295.

- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *Econometrics Journal*, 3, 148–161.
- Harris, R. D. F., & Tzavalis, E. (1999). Inference for Unit Roots in Dynamic Panels Where the Time Dimension is Fixed. *Journal of Econometrics*, 90, 1–44.
- Hausman, J. A. (1978). Specification Tests in Econometrics. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 46(6), 1251-1271.
- Hlouskova, J., & Wagner, M. (2006). The Performance of Panel Unit Root and Stationarity Tests: Results from a Large Scale Simulation Study” *Econometric Reviews*, 25, 85–116.
- Ho, C. H. (2004). Determinants of Foreign Direct Investment in China. *16th Annual Conference of the Association for Chinese Economics Studies*, Australia (ACESA), Brisbane, QLD, 19- 20 July 2004.
- Hoch, I. (1972). Income and City Size. *Urban Studies*, 9(3), 299–328.
- Horos, R. E. D., & Sarafidis, V. (2006). Testing for Cross-Sectional Dependence in Panel-Data Models” *The Stata Journal*, 6(4), 482-496.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53–74.
- Kanca, O. C. (2012). Türkiye’de Transfer Harcamalarının Salınımı ve Politik Gelişmeler. *SİYASAL: Journal of Political Sciences (İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi)*, 46, 25-59.
- Karaarslan, M. (2013). Nasıl Bir Yerel Yönetim? 6360 Sayılı Kanun Üzerine Bir Değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(26-29), 123-162.
- Kaufman, M. Swagel, P., & Dunaway, S. (2003). Regional Convergence and the Role of Federal Transfers in Canada. *IMF Working Papers No:97*.
- Kennedy, P. (2008). *A Guide to Econometrics*, Blackwell Publishing.
- Kesik, A. (2005). Yönetimler Arası Mali İlişkiler Ve Türkiye Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.
- Levin, A., Lin, C.F., & Chu, C. S. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108, 1–22.
- Limoneiro, D. (2015). Beyond Income Transfers: The Decline of Regional Inequality in Brazil During the 2000s. *Progress in Development Studies*, 15(1), 6- 21.
- Lundqvist, Helene; Dahlberg, Matz; Mörk, Eva (2010), “Stimulating Local Public Employment: Do General Grants Work?”, *IZA Discussion Papers*, No. 5177.
- Ma, J. (1997). Intergovernmental Fiscal Transfers in Nine Countries” *Macroeconomic Management and Policy Division, Economic Development Institute*, The World Bank.
- Markusen, A. R., Saxenian, A., Weiss, M. A. (1981). Who Benefits from Intergovernmental Transfers? *Publius*, 11(1), 5-35.
- Martinez-Vazquez, J., & Sepulveda, C. (2011). Intergovernmental Transfers in Latin America: A Policy Reform Perspective. *International Center for Public Policy Working Paper Series*, GSUPaper1108.
- McKinnon, R., (1997). Market-preserving fiscal federalism in the American monetary union. (Eds. Blejer M. and Ter-Minassian T.) *Macroeconomic Dimensions of Public Finance: Essays in honour of Vito Tanzi*, Routledge, London :73-93.
- Muinelo-Gallo, L., Rodríguez-Miranda, A., & Castro-Scavone, P. (2016). Intergovernmental Transfers and Regional Income Inequalities: An Empirical Analysis of Uruguay. *Hacienda Pública Española*, IEF, 219(4), 9-34.
- Oktay, T. (2016), 6360 Sayılı Kanuna Dayalı Büyükşehir Belediye Reformunu Anlama Ve Anlamlandırma. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS)*, 1, 71-131.
- Oates, W. E. (1972), *Fiscal federalism*, Harcourt-Brace, New York, 5.
- Özer, M. A. (2013). Yerel Yönetimler Reformunda Reform: 6360 Sayılı Kanun’un Düşündürdükleri. *Yerel Politikalar*, 97-126.
- Pesaran, M. H. (2004), “General diagnostic tests for cross section dependence in panels” *University of Cambridge, Cambridge Working Papers in Economics No. 0435*.
- Qian, Y., & Weingast, B. (1997). Federalism as a commitment to preserving market incentives. *Journal of Economic Perspectives*, 11, 83-92.
- Rodriguez-Pose A., Ezcurra, R. (2010). Does decentralization matter for regional disparities? A cross-country analysis. *Journal of Economic Geography*, 10, 619-644.
- Saarinen, J. (2003). The Regional Economics of Tourism in Northern Finland: The Socio-economic Implications of Recent Tourism Development and Future Possibilities for Regional Development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 3(2), 91-113.
- Sarel, M. (1996). Nonlinear effects of inflation on economic growth” *IMF Staff Papers*. 43, 199–215.
- Shah, A. (2006). A Practitioner’s Guide to Intergovernmental Fiscal Transfers. *Revista de Economía y Estadística, Cuarta Época*, 44(2), 127-186.
- Stockman, A. C. (1981). Anticipated Inflation and the Capital Stock in a Cash-in-Advance Economy” *Journal of Monetary Economics*, 8, 387–393.
- Şahin-İpek, E. A. (2018). Türkiye’de belediye gelirlerinin değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Aralık 2018, 20(2), 1-19.
- Toğu, Dilek (2017), “6360 Sayılı Kanun Ölçeğinde Elektronik Erişimin Yerel Katılma Etkisi” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, 4(1),1-17.

- Türkoğlu, İ. (2012), “Belediye Gelirleri ve Yeni Bir Gelir Kaynağı Olarak Şehirleşme Rantı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 293-305.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2009). Yönetimler Arası Transferler: Teori ve Türkiye Uygulaması. (Ed. N. Falay, A. Kesik & M. Çak) *Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Sorunları ve Geleceği*. Seçkin Yayıncılık. 113-141.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2019). Mahalli İdareler, Seçkin Yayıncılık
- Vaillancourt, F., & Rault, S. (2008). The Regional Dimensions of Federal Intergovernmental and Interpersonal Transfers in Canada, 1981–2001. *Regional & Federal Studies*, 13(4), 130-152 .
- Weingast B. (1995). The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. *Journal of Law, Economics, and Organization* 11, 1-31.
- Woolridge, J. M. (2012). Introductory Econometrics: A Modern Approach. Thomson/South-Western, Cengage Learning, 5th edition
- Yılmaz, V. ve Kaypak, Ş. (2017). 6360 Sayılı Yasa ile Getirilen Yeniliklerin Yerel Halk Üzerindeki Etkililiğinin Ölçülmesi: Malatya Büyükşehir Belediyesi Örneği. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 405-418.
- Yılmaz, S. (2003). Intergovernmental transfers: Concepts and Policy Issues. *Joint Conference of World Bank Institute and Korea Development Institute*, Seoul, Korea.
- Yüksel, F. (2003). Belediye Gelirlerinde Yetersizlikler ve Alternatif Çözümler. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6, 49-60.
- Yüksel, C. (2016). Yerel Yönetimlerde Kaynak Paylaşım Sistemleri ve 6360 Sayılı Kanun’la Türkiye’deki Değişimler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 731-756.
- 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
- 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun.
- 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun

2011 Sonrasında Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yaşanan Ani Yükseliş ve Sert Düşüşü Anlamak

Understanding the Sudden Rise and Fall in Turkish-Egyptian Relations after 2011

Nuri Yeşilyurt¹

Öz

Bu makale, Türkiye-Mısır ilişkilerinde 2011 sonrasında meydana gelen sert salınımları ve süregiden bunalımı açıklamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede, Arap Ayaklanmaları sonrasında yaşananların ikili ilişkiler tarihinde istisnai bir döneme işaret ettiğini savlamak ve bunu daha iyi anlayabilmek için dört temel etmene işaret etmektedir: Bölgesel güç dengesindeki değişimler, ekonomik zorluk ve fırsatlar, siyasal seçkinlerin kimlik ve ideolojileri ve son olarak iç politik kaygı ve hesaplamalar. Makale öncelikle, Mısır'daki halk ayaklanmasıyla birlikte başlayan geçiş döneminde Ankara'nın Mısır'a yönelik dış politika açılımının ve Kahire'nin buna verdiği olumlu tepkinin arkasında yatan bölgesel, siyasal ve ekonomik sebepleri anlamaya çalışmaktadır. İkinci olarak, makalede Mısır'da 2012'de Müslüman Kardeşlerin aday Muhammed Mursi'nin iktidara gelmesiyle birlikte ikili ilişkilerin ulaştığı tarihî zirve noktası ele alınmaktadır. Bu yapılırken, Adalet ve Kalkınma Partisi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ideolojik uyuma ve Türkiye'nin Mısır'daki Mursi iktidarını ekonomik ve siyasal anlamda desteklemekte oynadığı role özellikle vurgu yapılmaktadır. Makalede son olarak, Mursi'yi iktidardan uzaklaştıran 2013 darbesine Türkiye'nin verdiği sert tepki ve Mısır'ın süreç içerisinde bu tepkiye verdiği yanıtlar incelenmektedir. Bu kapsamda, bir yandan bölgesel güç dengelerindeki değişimler, diğer yandan her iki ülkede de iç politika kaynaklı sorunlar ve ideolojik kutuplaşma çerçevesinde iç politika-dış politika geçirgenliğinin söylemsel anlamda arttığı gerçeği göz önünde bulundurulmaktadır. Araştırma, 2011 sonrası ikili ilişkilerin siyasal ve ekonomik boyutlarına dair haber, veri ve analizlerin taranmasına ek olarak, Türkiye-Mısır ilişkilerinde rol ve/veya tecrübe sahibi Türkîyeli ve Mısırlı diplomat, siyasetçi, bürokrat, iş insanı ve sivil toplum görevlileriyle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye, Mısır, dış politika, Arap Ayaklanmaları, Müslüman Kardeşler

Abstract

This article seeks to explain sharp oscillations that have taken place in Turkish-Egyptian relations after 2011. In this context, it argues that post-Arab uprising developments are exceptional, considering the history of bilateral relations. To explain this development, the article highlights four main factors: shifts in the regional balance of powers, economic difficulties and opportunities, ideology and identity of political elites, and domestic political concerns and calculations. The article first examines the regional, political, and economic motives behind Ankara's foreign policy opening toward Egypt and Cairo's positive reaction during the transition period following the 2011 revolt. Second, the article sheds light on the historical peak in Turkish-Egyptian relations following the victory of the Muslim Brotherhood candidate Muhammad Morsi in the 2012 presidential elections. More specifically, the article focuses on the ideological affinity between the Brotherhood and the Justice and Development Party and the role of Turkey in supporting Morsi's government politically and economically. Lastly, the study investigates the harsh reaction of Turkey to the 2013 military coup against Morsi and Egypt's responses by investigating the shifts in the regional balance of powers and the porous line between domestic politics and foreign policy in both countries at the discourse level due to the rising problems and ideological polarization in domestic politics. The research is based on scanning of news, data, and analyses of political and economic dimensions of bilateral relations, along with personal in-depth interviews with Turkish and Egyptian diplomats, politicians, bureaucrats, businesspersons, and NGO officials who have a role and/or experience in Turkish-Egyptian relations.

Keywords

Turkey, Egypt, foreign policy, Arab Uprisings, Muslim Brotherhood

1 Sorumlu Yazar: Nuri Yeşilyurt (Dr. Öğr. Üyesi), Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: nyesilyurt@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0001-6775-1640

Atf: Yeşilyurt, N. (2020). 2011 Sonrasında Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yaşanan Ani Yükseliş ve Sert Düşüşü Anlamak. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 337–365. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0083>

Extended Summary

Turkish-Egyptian relations entered a new era following the 2011 revolt in Egypt. In deep contrast to the distant and cautious nature of bilateral relations until that point, an exceptional period of rapprochement between Ankara and Cairo had unfolded, particularly after the victory of the Muslim Brotherhood's candidate Mohammed Morsi in the 2012 presidential elections in Egypt. However, when Morsi was ousted by a military coup led by Defence Minister Abdelfattah el Sisi in 2013, Turkish-Egyptian relations deteriorated at an unprecedented level, mainly due to Ankara's harsh reactions to the developments in Egypt. This article analyses the above mentioned sudden rise and fall in Turkish-Egyptian relations since 2011 by focusing on four factors: shifts in the regional balance of powers, economic difficulties and opportunities, ideology and identity of political elites, and domestic political concerns and calculations.

The article is divided into four sections. The first section sets out the historical background of Turkish-Egyptian relations since the 1920s and explains the article's analytical framework by focusing on the four above mentioned factors in detail.

The second section aims to understand Turkey's foreign policy opening toward Egypt following the 2011 revolt, along with Egypt's positive reaction to this opening. The main motivation behind the policy of the Justice and Development Party (AKP) government was to provide political and economic guidance to Egypt during the transition period, which would increase Turkey's influence both in Egypt and the Middle East at large. Egypt's positive reaction to Turkey was mainly related to the Supreme Council of Armed Forces' unwillingness to alienate the Egyptian public, which held an exceptionally positive image of Turkey, and its need for economic support for the ailing economy.

The third section investigates the historic rapprochement between Ankara and Cairo during Morsi's presidency between 2012 and 2013. During this period, Ankara and Cairo continued deepening their political and economic relations, while simultaneously exhibiting unprecedented harmony and cooperation in regional politics. The ideological affinity between AKP and the Muslim Brotherhood partly explains this rapprochement because the Brotherhood had generally been wary of supporting the Turkish/AKP model and/or Turkish influence in Egypt. Moreover, as Morsi struggled against social, military, and bureaucratic opposition to its short-lived rule in Egypt, Turkey was a useful ally. More precisely, the Morsi government's rapprochement with Turkey was an act of balancing internal opposition with external support, which was the main factor for the historical rise in bilateral relations.

The third section sheds light on the deteriorating relations following the Egyptian military coup in 2013, primarily because of Ankara's vocal and fierce criticism. Ankara's reactions were mainly related to the loss of a useful ally in regional politics. Besides, due to their political experience, AKP officials feared the possibility of a similar coup in Turkey. However, a closer examination of Turkish domestic politics during this time reveals that the Turkish government's harsh reaction to the Egyptian coup was also related to its discursive strategy to deal with rising opposition and ideological polarization after the Gezi Protests of 2013. To consolidate its domestic power base and legitimacy, Turkish Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan identified himself with Morsi/the Muslim Brotherhood,

while associating his domestic opponents with coup plotters in Egypt. This process made the line between domestic politics and foreign policy highly porous. Similarly, a growing ideological polarization between pro-Brotherhood and anti-Brotherhood forces in Egyptian politics has occurred, particularly since 2013. As Turkey openly supported the Muslim Brotherhood after the coup, the new Egyptian regime tried to consolidate its legitimacy by depicting Ankara as a foreign enemy and the Muslim Brotherhood as a foreign-backed terrorist organization. Thus, the effective use of the diplomatic crisis by both countries for domestic ends is the main factor behind its extension. Therefore, any policy-recommendation that aims to normalize Turkish-Egyptian relations in the near future should consider this fact.

2011 Sonrasında Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yaşanan Ani Yükseliş ve Sert Düşüşü Anlamak

20. yüzyılın ortasından beri çoğu zaman ihtiyatlı ve yer yer sorunlu bir çizgide ilerleyen Türkiye-Mısır ilişkileri (Al Hajj, 2016, s. 48; Çağaptay & Stevens, 2015; Magued, 2016; Meral, 2014), Mısır'da 2011'de başlayan halk ayaklanmasıyla birlikte yeni ve istisnai bir evreye girdi. Öyle ki, Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesinin ardından Türkiye'nin Mısır politikasında köklü bir değişim gözlemlendi ve ilişkiler ciddi bir ivme kazandı. Müslüman Kardeşler Örgütü'nün (İhvan) 2012'de adım adım iktidara yürümesiyle birlikte ikili ilişkiler daha da derinleşti ve kısa sürede tarihî bir zirve noktasına ulaştı. Ne var ki, 3 Temmuz 2013'te Mısır Savunma Bakanı Abdülfettah el Sisi liderliğinde gerçekleştirilen askerî darbe ikili ilişkilerde yeni bir dönüm noktası yarattı. Türkiye'nin darbeye yönelik sert tepkisi ve yeni yönetimi tanımamakta ısrar etmesi, en nihayetinde karşılıklı olarak büyükelçilerin istenmeyen kişi ilan edilmesiyle sonuçlandı ve siyasi ilişkiler derin bir krize girdi. 2020 itibarıyla, bu olayın üzerinden altı yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen ilişkileri büyükelçilik seviyesine yükseltmek için hâlâ herhangi bir ciddi girişimde bulunulmadı ve henüz iki ülke arasında bakan düzeyinde uluslararası örgütler çerçevesinde gerçekleşen kısa görüşmeler dışında üst düzey bir siyasi temas meydana gelmedi. Dahası, iki ülke birbirleri hakkında olumsuz söylemlerini sürdürmekte ve bölgesel siyasette ciddi bir mücadele içerisinde görünmektedirler. İki ülkenin bağımsızlık sonrası ilişkilerinin tarihinde zaman zaman gerginlikler yaşanmışsa da daha önce hiç bu kadar uzun ve derin bir bunalım ortaya çıkmamıştı.

Türkiye-Mısır ilişkilerinde üç yıldan kısa sürede sırasıyla hızlı bir yükseliş ve sert bir düşüşün yaşanması, ikili ilişkiler tarihinde istisnai bir döneme işaret etmekte ve pek çok açıdan açıklanmaya muhtaç bulunmaktadır. Bir kere, Türkiye'nin, 2011 sonrasında Ortadoğu politikasının odağına Mısır'ı yerleştirmesinin başlıca nedenleri nelerdir? İkincisi, uzun yıllardır Türkiye'ye karşı ihtiyatlı bir politika izleyen Mısır'ın, 2011 sonrası dönemde neden hem siyasi hem ekonomik anlamda Türkiye'yle ilişkilerin derinleşmesine kapı araladığı önemli bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Üçüncü olarak, Mısır'daki 3 Temmuz 2013 darbesinden sonra Ankara'nın Kahire'yle ilişkileri kopma noktasına getirecek tepkiselliğinin başlıca sebepleri nelerdir? Son olarak, Türkiye'nin tepkilerine yeni Mısır yönetiminin yanıtlarındaki sertlik derecesinin giderek artmasının nedenleri ve sonuçları nelerdir?

Akademik yazında, 2011 sonrası Türkiye-Mısır ilişkilerine odaklanan en ayrıntılı çalışmalar, kuşkusuz *Türk Dış Politikası Yıllığı*'nda Uysal (2012a) ve Telci (2013a, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018a) tarafından yazılan bölümlerdir. Bu çalışmalar, ilgili yıllarda Türkiye ile Mısır arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerde meydana gelen başlıca gelişmelerin ayrıntılı bir tasvirini yapmaktadır. Meseleyi analitik olarak ele almaya çalışan diğer çalışmalara bakıldığında, 2011 sonrası Türkiye-Mısır ilişkilerini kimi zaman bölge jeopolitiğine, kimi zaman aktörlerin kimlik ve siyasal tercihlerine, kimi zaman da iç politik unsurlara odaklanarak açıklamaya giriştikleri anlaşılmaktadır. Magued (2016, 2018), iki ülke arasındaki daimi gerginliği, çatışan ulusal rollere vurgu yaparak tahlil etmekte, 2012 sonrası yakınlaşmayı açıklarken de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile İhvan arasındaki ideolojik yakınlığa ve benzer tarihsel deneyimlere parmak basmaktadır. Pala ve Aras (2015), Türkiye'nin Mısır'a yönelik politikasının ve İhvan'la yakın ilişkisinin asıl olarak jeopolitik amaç ve çıkarlarca belirlendiğini, ama bunun iç ve uluslararası platformdaki

jeopolitik gerekçelendirmesinin demokrasi, halk iradesi ve meşruiyet gibi söylemler üzerinden yapıldığını belirtmektedirler. Benzer bir şekilde, Yeğin (2016) Türkiye'nin Mısır'daki darbeye tepkisini incelerken, her ne kadar normatif yaklaşım çerçevesinde ifade edilmişse de, bunun seçmeci bir normativizm olduğunu belirtmekte ve tepkinin arkasında daha ağırlıklı olarak maddi nitelikli siyasi ve stratejik kayıplar ve iç politik kaygılar bulunduğunu vurgulamaktadır. Telci (2018b) ise, ilişkilerdeki iniş çıkışları, Türkiye'nin hep demokrasi yanlısı ve ilkeli bir politika izlediği varsayımı üzerinden açıklamaktadır. Gerek Al Hajj (2016), gerek Al Shalabi (2017), analizlerine Mısır'ın Türk dış politikası açısından jeostratejik önemine parmak basarak başlamakta, daha sonra ilişkilerin yükseliş ve düşüşünü açıklamada ideolojik ve iç siyasi etmenleri analize dâhil edip, gelecek senaryolarını tartışmaktadırlar. Çağaptay (2019), Türkiye'nin 2011 sonrası İhvan merkezli Mısır politikasını bölgesel dengeler ve jeopolitik hesaplarla açıklarken, 2013 sonrası süreçte Türkiye'nin Mısır ile ilişkilerinin bozulup bölgede yalnızlaşması noktasında Başbakan Erdoğan'ın darbe korkusuyla iç politikada giderek daha otoriter bir iktidar anlayışına kaymasının etkili olduğunu söylemektedir. Altunışık (2019) da, Türkiye'nin 2000'li yıllarda Mısır'la ilişkilerindeki iniş çıkışları açıklarken eş zamanlı olarak hem bölgesel dinamiklere hem de Türkiye iç siyasetindeki gelişmelere odaklanmaktadır. Her halükârda, akademik yazında yer alan çalışmaların çoğunda, ikili ilişkilerin Türk dış politikası çerçevesinde analizinin daha ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Bu makale, 2011 sonrası Türkiye-Mısır ilişkilerinin tarihsel bir betimlemesini yapmakla birlikte, bunu en başta ortaya konan araştırma sorularını cevaplayacak şekilde analitik bir çerçeveye oturtma kaygısı taşımaktadır. Bu kapsamda, meseleyi hem Türkiye hem de Mısır çerçevesinde ele alacak, bir başka deyişle, her iki ülkenin iç ve dış politikasındaki dönüşümü analize dâhil edecek dengeli bir yaklaşım benimsemektedir. Bunun yanında, makalede ilişkilerdeki dönüşümü açıklamak amacıyla, bölgesel güç dengelerini, ekonomik fırsat ve zorlukları, iktidar seçkinlerinin siyasi kimlik ve ideolojilerini ve iç politik kaygı ve hesaplamaları dikkate alan eklektik bir analitik çerçeve kullanılmıştır. Araştırma, birincil kaynak olarak nitelendirilebilecek üç ana materyale dayanmaktadır. İlk olarak, 2011-2019 arasında ikili ilişkilerde kullanılan söylemleri ve gerçekleştirilen eylemleri gözlemleyebilmek adına, ilgili dönemde iki ülke arasında gerçekleşen ziyaret ve görüşmeler, yapılan anlaşmalar ve iki ülke yetkililerinin birbirleri hakkında yaptıkları açıklamalar taranmıştır. Buradan elde edilen verilerle ikili ilişkilerin tarihsel bir betimlemesini yapmak mümkün olmuştur. İkinci olarak, ikili ilişkilerin ekonomik ve rakamsal boyutunu görebilmek adına, ticaret ve yatırım alanlarına dair resmî istatistikler derlenmiş ve tablolarla ifade edilmiştir. Üçüncü olarak, Türkiye-Mısır ilişkileri bağlamında önemli konum ve işlevlere sahip Türkiyeli ve Mısırlı şahsiyetlerle yarı yapılandırılmış derinlemesine yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.¹ Bu teknik, konunun bazı yönlerine dair yeni bilgi ve yorumlar katması veya başka kaynaklardan elde edilen bilgileri kontrol etme imkânı sağlaması açısından önemlidir (Tekin, 2006, s. 102-103). Görüşme yapılan şahsiyetler arasında emekli ve aktif diplomatlar, bürokratlar, iş insanları, sivil toplum görevlileri ve emekli siyasetçiler bulunmaktadır. Derinlemesine görüşme tekniğinin nitel bir yöntem olması hasebiyle, görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin

1 Bu görüşmeler öncesinde Ankara Üniversitesi Etik Kurulundan onay alınmıştır. Çalışmada, görüşme yapılan kişilerin verdiği bilgi ve görüşler, kendilerinden yazılı onay alınarak kullanılmış, ismini vermeyi kabul etmeyenlerin isimleri çalışma boyunca gizli tutulmuştur.

nicel/istatistiksel bir incelemesi yapılmamıştır. Bunun yerine, elde edilen veriler araştırma soruları çerçevesinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Daha sonra, ilgili verilerden çalışmaya yeni bir bilgi sağlayan, farklı bir yorum ortaya koyan veya başka kaynaklardan elde edilen bilgileri kontrol imkânı sunanlara çalışmada referansla yer verilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Türkiye-Mısır ilişkilerinin tarihsel arka planını ve çalışmanın analitik çerçevesini ortaya koymaktadır. İkinci bölüm, 2011'deki halk isyanından 2012'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadarki süreçte Türkiye-Mısır ilişkilerinde meydana gelen dönüşümü ele almaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin Mısır'a yönelik politika açılımının ve Mısır'ın bu açılıma verdiği olumlu karşılığın arkasındaki nedenler açıklanmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölüm, ilişkilerin tarihi bir zirve yaptığı İhvan dönemine (2012-2013) odaklanmaktadır. Bu kapsamda, ilgili dönemde iki ülke arasında oluşmaya başlayan yeni bölgesel eksen vurgulanacak ve derinleşen ilişkilerin ekonomik ve siyasi boyutu ele alınacaktır. Çalışma son olarak, 2013'teki askeri darbeye birlikte, ikili ilişkilerde yaşanan sert düşüş sürecine mercek tutmaktadır. Türkiye'nin darbeye verdiği sert tepki, Mısır'ın buna siyasi ve ekonomik alanda verdiği yanıt ve iki ülke arasında ortaya çıkan yeni bölgesel rekabet bu çerçevede incelenecek temel konulardır.

Tarihsel Arka Plan ve Analitik Çerçeve

Türkiye ile Mısır arasında diplomatik ilişkilerin tesis edildiği 1925'ten itibaren ikili ilişkilerde genelde ihtiyatlı bir hava hâkim olmuş, gerilim ve yumuşama dönemleri birbirini izlemiştir. 1920'li ve 1930'lu yıllarda ilişkileri geren başlıca meseleler Türkiye'de hilafetin kaldırılması ve cumhuriyet rejiminin yaptığı reformlara ilişkin Mısır'daki tartışmalar ve Türkiyeli bazı muhaliflerin Mısır'da barınmasıydı. Bunun dışında Mısır Milliyet Yasasına yönelik Türkiye'nin eleştirileri ve Türkiye'deki afyon üretimine karşı Mısır'ın şikâyetleri de ilişkilerde kriz yaratan diğer etmenlerdi. Ne var ki, 1934'te Mısır'da yaşanan taht değişimi sonucu Kral Faruk'un başa geçmesi ve 2. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı ortamda Akdeniz'de artan İtalyan tehdidi iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmış ve 1937'de Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. (Baş, 2015, Özgiray 1996).

2. Dünya Savaşı sonrası süreçte uluslararası sistemde Doğu ve Batı blokları arasında ortaya çıkan Soğuk Savaş, Türkiye-Mısır ilişkileri üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. 1950'lerde, Demokrat Parti iktidarı altındaki Türkiye Batı yanlısı aktif bir Ortadoğu politikası izlerken, 1952 Hür Subaylar Darbesi'nin ardından Mısır'da yönetimi ele geçirip monarşiyi deviren Cemal Abdül Nasır Bağlantısızlar Hareketinin liderliğine oynuyor ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini geliştiriyordu. İlişkilerde yaşanacak gerginliğin ilk habercisi, 1954'te Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay'ın istenmeyen kişi ilan edilmesiydi. Kısmen Tugay'ın kişisel-ailevi bağlantılarından, kısmen de iki ülke arasındaki bölgesel rekabetten kaynaklanan bu olay, Ankara tarafından çok büyütülmemiş ve Mısır'la yayınlanan ortak bildiriye hasıraltı edilmiştir. Fakat izleyen dönemde, BM'deki Cezayir oylamalarında, 1955'te Bağdat Paktının kurulması sürecinde, 1956 Süveyş Bunalımı, 1957 Suriye Bunalımı ve 1958 Ortadoğu Bunalımları sırasında Türkiye'nin takındığı Batı yanlısı aktif tutum nedeniyle Ankara-Kahire ilişkilerinde hep gerginlik ve rekabet hâkim olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a).²

2 İki ülke arasındaki gerginlik, Türkiye'de Demokrat Parti iktidarını deviren 27 Mayıs 1960 darbesiyle bile hemen sona ermedi. 1958'de Mısır'la Suriye'nin birleşmesiyle oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) 1961'de Suriye'de meydana gelen darbeye bozulmuş, Türkiye de Şam'ın BAC'den ayrılma kararını hemen tanıdı. Mısır bunun üzerine Türkiye'ye diplomatik ilişkilerini kesmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: s. 786).

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yaşadığı yalnızlaşmayı kırmak amacıyla 1965'ten itibaren Adalet Partisi önderliğinde daha dengeli bir Ortadoğu politikası izlemesi, Türkiye-Mısır ilişkilerinde de yumuşamayı beraberinde getirmiştir. 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarında Ankara'nın Arapların yanında bir politika izlemesi gerek Nasır, gerekse 1970'te onun yerine geçen Enver Sedat tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Sedat'ın 1977 Camp David Anlaşması sonucu İsrail'le barış yapmasına Türkiye diğer Arap ülkelerinden farklı olarak olumsuz bir tepki vermemiş, barışı desteklediğini açıklamıştır (Sönmezoğlu, 2006, s. 364-370; Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: s. 788-795). Ne var ki, Türkiye'nin 1980'li ve 1990'lı yıllarda su sorunu ve PKK'yla mücadele nedeniyle Suriye ve Irak'la karşı karşıya gelmesi ve 1996'dan itibaren İsrail'le geliştirdiği askerî işbirliği Ankara-Kahire ilişkilerinin gerilmesine neden oldu. Zira 1981'de başa geçen Hüsnü Mübarek'in yönetimi altında yeniden Arap dünyasına katılmaya çalışan Mısır, bu sorunlarda Arap dayanışması adına Türkiye'ye karşı tavır almıştır (Magued, 2016, s. 298-300). Ne var ki, Türkiye-Suriye gerginliğinin zirve yaptığı 1998 yılında, Mübarek'in iki ülke arasında arabuluculuk yapmasıyla, Türkiye-Mısır arasında yeni bir yumuşama dönemi başladı. İzleyen dönemde cumhurbaşkanı düzeyinde karşılıklı ziyaretlerle gelişen ilişkiler kapsamında iki ülke arasında güvenlik, ticaret, ekonomi, sağlık ve enerji gibi alanlarda pek çok anlaşma imzalandı (Mahdy Fahtallah Kişisel görüşme, Magued, 2016: s. 301).

Türkiye'de 2002'de tek başına iktidara gelen AKP, İhvan'ın Filistin kolu olan Hamas'a somut desteğinden ve aktif Gazze politikasından ötürü Mübarek yönetimince hep şüpheyle karşılanmış, bu yüzden de ikili ilişkiler 2011'e kadar daha çok ticaret ve yatırım alanlarıyla sınırlı olarak gelişme kaydetmişti. (Altunışık, 2019, s. 20-21; Jenkins, 2011). Bu dönemde ekonomik ilişkiler, 2005'te imzalanıp 2007'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'yla hız kazanmış ve kısa sürede ikili ticaret hacmi iki katına çıkarak 3 milyar dolar sınırını aşmıştır (Telci, 2018b, s. 300-301). Bunun dışında, 2006'dan itibaren her iki hükümetin de desteğiyle Türkiye'den Mısır'a özellikle tekstil alanında doğrudan yatırım yönelmeye başlamıştır (Türkiyeli Yatırımcı-a, 2018). Mübarek rejimi Mısır ekonomisine katkı sağladığı ve kontrol kendisinde olduğu müddetçe Türkiye'yle ekonomik işbirliğini geliştirmede bir beis görmüyordu (Meral, 2014; T.C. Ticaret Bakanlığı Yetkilisi-a, 2018).

Görüldüğü üzere, Türkiye-Mısır ilişkilerinde 2011'e kadar gerilim ve yumuşama dönemleri birbirini takip etmiş, ama ne olumlu ne de olumsuz anlamda aşırılıklar görülmemiştir. Bir başka deyişle, iki ülke hiçbir zaman bölgesel bir eksen oluşturacak kadar yakınlaşmamış veya savaş durumuna gelmemiştir. 2011 sonrasındaysa, ilişkilerin önce hızla stratejik bir ortaklığa yükseldiği, hemen ardından da derin bir krize girdiği olağanüstü bir dönem yaşanmıştır. Hatta 2020 itibarıyla, Libya krizi bağlamında iki ülkenin sıcak çatışmaya girme ihtimali bile ciddi bir şekilde tartışılmaktadır (Frantzman, 2020; Gürcan, 2020).

Bu makale, 2011 sonrası Türkiye-Mısır ilişkilerinde yaşanan sıra dışı salınımları açıklarken, tek bir kavram, kuram veya değışkene bağlı kalmaktan ziyade, farklı yaklaşımlardan ilham alan eklektik, ama bütüncül bir analiz çerçevesi benimsemektedir. Bunun başlıca sebebi, incelenen dönemde her iki ülke için de gerek bölgesel gerekse ulusal düzeyde önemli dönüşüm ve değışimlerin yaşanıp, farklı düzeylerdeki pek çok aktör ve etmenin ilişkileri etkilemiş olmasıdır. Bu kapsamda her biri birbirini tamamlayan dört temel değışken seti üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki, bölgesel güç dengesi ve

jeopolitik hesaplamalardır. Realizm ve klasik jeopolitik yaklaşımlar tarafından vurgulanan bu unsurlar (Wu, 2018), makalenin konusu açısından büyük öneme sahiptir. Zira Arap Ayaklanmaları sonrasında Ortadoğu’da oluşan güç boşluğu ve Türkiye’nin bu çerçevede Mısır üzerinden bölgedeki nüfuzunu artırmak için yaptığı jeopolitik hesaplar ilişkilerin seyrini önemli ölçüde etkilemiştir.

Makalede başvurulan ikinci değişken seti, ekonomik fırsatlar ve zorluklardır. Her ne kadar realist yaklaşımlar ekonomik ilişkileri düşük siyaset (*low politics*) olarak nitelendirip, devlet aklıyla (*raison d’état*) hareket eden karar vericilerin askerî ve güvenlik meselelerine öncelik veren bir dış politika izlediğini iddia etseler de liberal yaklaşımlar iş çevrelerinin dış politika üzerinde önemli bir etki sahibi olabileceğini ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın siyasal ilişkileri etkileyebileceğini kabul etmektedir (Jackson & Sørensen, 2013: 107-8). 2013 sonrasında Türkiye-Mısır ilişkilerin gelişmesinde, Mısır’ın karşı karşıya kaldığı ekonomik zorlukların ve Türkiye’nin Mısır’ı ticaret ve yatırım açısından önemli fırsatlar barındıran bir ülke olarak görmesinin etkili olduğu iddia edilebilir. Söz konusu ekonomik fırsat ve zorluklar, tarafların jeopolitik ve iç politik hesaplarını da etkilemektedir.

Çalışmada başvurulacak üçüncü ve dördüncü değişkenler, siyasal seçkinlerin kimlik ve ideolojileriyle iç politika odaklı kaygı ve hesaplamalarıdır. Birbirleriyle yakından bağlantılı olan bu değişkenler gerek Uluslararası İlişkiler, gerekse Ortadoğu Çalışmaları yazınında sıklıkla ele alınmıştır. Kimlik ve ideolojinin dış politikaya etkisi daha çok sosyal inşacı yaklaşımlar tarafından vurgulanmaktayken, iç politika-dış politika etkileşimi, gerek ana akım uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında gerek Dış Politika Analizi alanında yoğun olarak incelenmektedir (Kaarbo, 2015). Bunun dışında, Ortadoğu devletlerinin dış politikalarını analitik bir şekilde ele almaya çalışan yazında da kimlik, ideoloji, meşruiyet, devlet oluşumu gibi unsurlara ağırlıklı olarak referans verildiği görülmektedir (Hinnebusch&Ehteshami, 2002; Telhami&Barnett, 2002; Nonneman, 2003; Korany&Dessouki, 2008).³ 2011 sonrası dönemde, gerek Türkiye gerek Mısır’da iktidar ve muhalefet arasında kimlik ve ideoloji anlamında çatışma ve/veya kutuplaşmanın yoğunlaştığı ve bu çerçevede iç politika ile dış politika arasındaki geçirgenliğin arttığı bir süreç yaşandığından, bu iki değişkenin ikili ilişkileri belirlemede ciddi bir öneme sahip olduğu iddia edilebilir. Buna paralel olarak, ilgili dönemde iki ülkenin iktidar seçkinleri arasındaki ideolojik uyum/çatışmanın, tarafların bölgedeki jeopolitik çıkar ve hesapları üzerinde doğrudan etki yarattığı da rahatlıkla söylenebilir.

Makalenin izleyen bölümlerinde, 2011 sonrası Türkiye-Mısır ilişkilerinin tarihsel bir betimlemesi yapılırken, ilişkilerde yaşanan iniş çıkışlar her iki ülke için de burada ortaya konan değişkenlerin farklı kombinasyonları kullanılarak açıklanmaya çalışılacaktır.

2011 İsyanı ve Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yeni Bir Evre (2011-2012)

Türkiye’nin 2011 İsyanı Sonrasındaki Mısır Açılımı

Mısır’da 2011’de patlak veren halk ayaklanmasıyla birlikte Türkiye’nin Mısır politikası ciddi bir ivme kazandı. Öyle ki, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 1

3 Daha özel olarak Mısır ve Türk dış politikasına odaklanan çalışmalarda da bu tür etmenlere yer veren önemli eserler mevcuttur (Hinnebusch, 2002; Karawan, 2002, Shama, 2014; Bahi, 2016; Robins, 2003; Kösebalaban, 2011; Keyman & Gümüşçü, 2014; Hale, 2016).

Şubat 2011’de Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’e görevi bırakma çağrısı yaparak Mısır’da başlayan halk ayaklanmasını açıkça destekleyen ilk liderlerden biri olmuştur (Aydın Tarihi, 2011a). Türkiyeli yetkililer isyan süresince Mısır’daki demokratik dönüşümü hararetle destekler göründüler. Nitekim Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Ali Babacan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu gibi üst düzey yetkililerin isyan sürecinde Mısır’a ilişkin yaptıkları açıklamalar “demokrasi”, “halk iradesi”, “değişim” ve “reform” gibi kavramlarla bezenmişti (Aydın Tarihi, 2011a; 2011b). Ankara’nın benimsediği bu rolün arkasında, Mısır’ın demokrasiye kavuşması isteğinden öte birtakım siyasal amaçlar da mevcuttu. Erdoğan, Mübarek’e istifa çağrısı yaptıktan bir gün sonra, “Mısır’ın içişlerine karışmak gibi bir niyetimiz yok ama Orta Doğu’yu tribünden izleyecek bir ülke değiliz” diyerek, Türkiye’nin bu duruşunu bölgesel politikada etkin olma vizyonuyla bağlantılandırıyor (Aydın Tarihi, 2011b). Bundan birkaç gün sonra Davutoğlu, “Arap dünyasının kalbi konumundaki Mısır’daki değişimin bölgede pozitif domino etkisi yapacağını” vurgulayarak, Türkiye’nin bölge vizyonunda Mısır’ın ne kadar hayati bir konumda olduğunu açıkladı (Aydın Tarihi, 2011c).⁴ Bu gelişmeler, Türkiye’nin Arap Ayaklanmalarıyla Ortadoğu’da ortaya çıkan güç boşluğunu dolduracak şekilde Mısır merkezli yeni bir bölge politikası geliştirmekte olduğunu sinyallerini veriyordu.

11 Şubat 2011’de Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in istifasıyla Mısır’da başlayan geçiş süreci, Türkiye’ye Mısır’da nüfuz sahibi olabilmesi için eşsiz bir fırsat sunmuştur. Bu noktadan sonra Türkiyeli siyasetçiler, Mısır’ın Türkiye’nin rehberliğinde ve Türkiye’nin tecrübesini örnek alan bir siyasal ve ekonomik dönüşüm sürecine girmesi yönünde bir söylem ve eylemlilik içerisinde olmuşlardır. 2 Mart 2011’de Mısır’a giden dönemin cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün, isyan sonrası Mısır’ı ziyaret eden ilk devlet başkanı sıfatını kazanması bu açıdan oldukça önemliydi (Abdullah Gül, 2011). Gül’ün bu ziyarette Mısır’daki tüm önemli siyasal aktörlerle görüşmesi ve bu görüşmelerde Türkiye’nin tecrübelerini paylaşması (Aydın Tarihi, 2011d), Türkiye’nin isyan sonrası süreçte Mısır’a rehberlik yapma isteğinin önemli bir ifadesi olarak okunabilir. Bu ziyaret, Mısır basını tarafından da Türkiye’nin isyan sonrası süreçte Mısır’la özel bir ilişki kurmak istediği şeklinde yorumlanıyordu (Shukrallah, 2011). Gül, Kahire’deki temasları sırasında isyanda aktif rol almış gençlerle de görüştü ve onları Türkiye’nin demokrasi deneyimini yerinde gözlemlemeleri için ülkeye davet etti. Bu davete icabet eden 56 kişilik bir grup, 4 Haziran 2011’de Türkiye’ye gelip, genel seçim sürecini izledi (Turan, 2011). Sonrasında, Başbakan Erdoğan’ın Eylül 2011’de kalabalık bir heyetle gerçekleştirdiği Kahire ziyaretinde de Türkiye’nin Mısır’daki dönüşüm sürecine rehberlik etme ve hatta örnek olma iradesi kendini açığa vurdu. Erdoğan Mısırlılar tarafından olağanüstü bir ilgi ve coşkuyla karşılandı (BBC Türkçe, 2011) ve bu ziyaret sırasında taraflar arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulması kararlaştırıldı (Aydın Tarihi, 2011e). Erdoğan da Gül gibi, ziyaret sırasında pek çok Mısırlı siyasal aktörle görüşmeler yaptı ve hatta Dream TV’ye verdiği röportajda “Türkiye’de anayasa, laikliği devletin her dine eşit mesafede olması olarak tanımlar. Laiklik kesinlikle ateizm değildir” deyip, Mısır’ın Türkiye gibi laik bir anayasaya sahip olmasını tavsiye etti (Aydın Tarihi, 2011f). Mısırlı ve Türkiyeli gençlik hareketleri arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulan UFUK

4 Davutoğlu “Stratejik Derinlik” adlı eserinde Mısır’ın bölge jeopolitiğinde önemli bir yer işgal ettiğine işaret eder. Davutoğlu’na göre Mısır, Türkiye ve İran Ortadoğu’da stratejik bir üçgen oluşturmakta ve bölgesel güç dengelerini belirlemede en önemli rolü oynamaktadır (Davutoğlu, 2008, s. 353-355).

Girişimiyle de bir araya gelen Erdoğan, bu toplantıda Mısırlı gençlere AKP'nin siyasi tecrübelerinden bahsetti (El Gundy, 2011). Tüm bu girişimlerin tarihte bir emsali yoktu ve dolayısıyla Türkiye'nin Mısır politikasında köklü bir değişime delalet ediyordu (Al Hajj, s. 46; Al Shalabi, 2016, s. 27-28).

Türkiye'nin 2011'den itibaren Mısır'a yönelik dış politika açılımı yalnızca siyasal dönüşüme rehberlik etme isteğinden değil, dönüşüm sürecinden ekonomik anlamda fayda sağlama veya en azından zararı minimize etme motivasyonundan da besleniyordu. 2011 isyanının yarattığı siyasal istikrarsızlık ve güvenlik açığı, Türkiyeli yatırımcı ve ihracatçılar için ilk etapta ciddi bir risk ve belirsizlik ortamı yaratmıştı (Arslan, 2018; Türkiyeli Yatırımcı-a, 2018). Türkiye, 2011 isyanı sonrası Mısır'da yaşanan dönüşüm süreci sonucunda Mısır'da demokrasinin hâkim kılınacağını, bunun ikili ilişkiler için gerek siyasi gerek ekonomik anlamda önemli fırsatlar yaratacağını ve bu sayede Türkiye ve Mısır'ın karşılıklı olarak daha rahat iş yapabileceğini umuyordu (Türkiyeli Diplomat, 2018). Zaten nüfus ve pazar açısından büyük bir ülke olması, Mısır'ın Türk dış politikası açısından değerini artıran etmenlerdi (Al Hajj, 2016, s. 47; Al Shalabi, 2016, s. 20-21).

İsyan sonrası süreçte Türkiyeli siyasetçiler kısa zamanda Mısır'a sadece siyasal anlamda değil, ekonomik anlamda da destek olmak istediklerini hem eylem hem de söylemleriyle vurgulamaya başladılar. Temmuz 2011'de Kahire'ye giden eden Davutoğlu, burada Mısır'ın geçici başbakanı İssam Şeref'le yaptığı görüşmede Türkiye'nin Mısır'a demokrasiye geçiş sürecinde her türlü siyasal ve ekonomik destek verme ve ülkenin mali sorunlarının üstesinden gelmesine yardımcı olma konusunda gönüllü olduğunu belirtti (Ahram Online, 2011a). Bunun yanı sıra, Erdoğan'ın Eylül 2011'deki Mısır ziyaretine eşlik eden 285 kişilik heyetin içinde Ekonomi Bakanı, Ulaştırma Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ve pek çok iş insanı da bulunuyordu (Uysal, 2012a: 319-20). Ziyaret sırasında Erdoğan, ikili ticaret hacmini iki yıl içerisinde 5 milyar dolardan 10 milyar dolara çıkarma arzusunu dile getirdi (Abo Alabass, 2011). Bu ziyaret sırasında oluşturulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi, diğer alanların yanında ekonomi alanında da iki ülke bakanlıkları arasında ciddi bir iletişim ve işbirliği kanalı yaratmıştır. Gene bu ziyaret sırasında iki ülke enerji bakanları arasında enerji işbirliği alanında mutabakat zaptı imzalandı ve Doğu Akdeniz'de beraber doğalgaz aramaları yürütülmesi konusunda görüşmelere başlandı (Sabah, 2011). Son olarak, Suriye krizi nedeniyle Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında sekteye uğrayan karayolu taşımacılığını Mısır üzerinden gerçekleştirmek amacıyla iki ülke arasında Ro-Ro ve Karayolu Transit Taşımacılığı İşbirliği Mutabakat Zaptı üzerine müzakerelere başlandı ve Nisan 2012'de anlaşma imzalandı (Aydın Tarihi, 2011g; 2012a).

Tüm bu olgulardan anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye isyan sonrası Mısır'da yaşanan siyasal ve ekonomik yeniden yapılanma sürecine özlü bir şekilde dâhil olup, gerek Mısır, gerekse Ortadoğu'daki nüfuz alanını genişletmeyi umuyordu. Mısır'ın jeopolitik önemi ve Arap dünyasındaki merkezi konumu düşünüldüğünde bu anlaşılabilir bir stratejiydi. Asıl şaşırtıcı olan ise, iki ülke arasında yakın tarihe hâkim olan ihtiyat ve rekabet havasına rağmen Mısır tarafının Türkiye'nin bu girişimlerine olumlu karşılık vermesiydi.

Mısır'ın Olumlu Tepkisini Anlamak

Her ne kadar El-Labbad (2014: 86), Mısır'da 2011-2012 arasındaki geçiş sürecini yöneten Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'nin (SKYK) ideolojik, jeopolitik ve iç politik

sebeplerden ötürü Ankara-Kahire ilişkilerinin aşırı gelişmesine izin vermediğini belirtirse sahada yapılan görüşmelerle de desteklenen verilerin ortaya konan tablo bunun doğru olmadığını göstermektedir. Gerçekten de, Türkiye'nin 2011'da Mısır'a yönelik başlattığı dış politika açılımı, SKYK tarafından olumlu bir karşılık görmüştür. İkili ilişkilerin tarihinde genelde ihtiyat ve rekabet unsurları ön planda olduğundan, Mısırlı karar vericilerin bu dönemde Türkiye'ye yönelik müspet yaklaşımları açıklanmaya muhtaçtır. Bunun arkasında yatan nedenler iki boyutta incelenebilir: Mısır'ın karşı karşıya kaldığı ekonomik zorluklar ve Türkiye'nin Mısırlılar nezdindeki olumlu imajı.

Ekonomik zorluklarla başlamak gerekirse, 2011 ayaklanmasının getirdiği siyasal istikrarsızlık ve güvenlik endişesi, Mısır ekonomisini çok ciddi bir krizin eşiğine getirmişti. Ülke, 2011'de ekonomik büyüme hızı, ülkeye gelen turist sayısı, döviz rezervi, ülke içi yatırım oranı, doğrudan yabancı yatırım girişi gibi kalemlerde ciddi kayıplar vermiş, bütçe açığı 9,8 milyar doları bulmuştu (Telci, 2011: 244-245). İşte bu ortamda, Türkiye'nin gerek ticaret gerek yatırım gerekse mali yardım anlamında Mısır'la işbirliğini geliştirme iradesi, Mısırlı makamlar tarafından ülkenin ekonomik krizden çıkması anlamında bir fırsat olarak görüldü. Nitekim Davutoğlu'nun Temmuz 2011'deki Kahire ziyareti sırasında Mısır Dışişleri Bakanı Nebil el Arabi'nin yaptığı açıklamada ülkesinin Türkiye'yle ticari ilişkileri geliştirme istediği vurgulandı (Eleiba, 2011). Daha sonra, Mısır Endüstriyel Kalkınma Ajansı Başkanı İsmail Necdi de yaptığı açıklamada Türkiye'nin Mısır'daki yatırımlarının yakında 2 milyar doları geçeceğini müjdesini verdi (Ahram Online, 2011b). Son olarak, Mısır Sanayi ve Ticaret Bakanı Mahmud İsa, Mart 2012'de Kahire'yi ziyaret eden Türkiye Ekonomi Bakan Yardımcısıyla görüşükten sonra yaptığı açıklamada, Türkiyeli firmaların Mısır ekonomisine birkaç yıl içinde 1 milyar doların üzerinde yatırım yapmaya hazır olduklarından memnuniyetle bahsetti ve Ro-Ro hattının bir an önce açılmasının önemini vurguladı (Ahram Online, 2012a). Nisan 2012'de imzalanan Ro-Ro anlaşması, Türkiye'ye görece olarak daha fazla fayda sağlaması nedeniyle, Mısır tarafının politik bir jesti olarak yorumlanıyordu (T.C. Ticaret Bakanlığı Yetkilisi-b, 2018). Tüm bu verilerden hareketle, Mısırlı yetkililerin ülkelerinin içine düştüğü ekonomik darboğazdan çıkmada Türkiye'yle ekonomik işbirliğini derinleştirmenin etkili olacağını düşündükleri rahatlıkla iddia edilebilir. Bu dönemde, Mısırlı makamların Türkiye'nin yatırımlarına (önceden olduğundan da fazla) özel ihtimam gösterip kolaylaştırıcı rol oynadıkları Türkiyeli yetkililer tarafından da teyit edilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı Yetkilisi-a, 2018).

Ekonomik zorluk ve fırsatların yanında, Mısır kamuoyundaki olumlu Türkiye algısının da Mısırlı karar vericiler üzerinde, ilişkileri derinleştirme yönünde bir baskı yarattığı söylenebilir. Bir kere, Erdoğan'ın Mısır isyanını açıkça destekleyen ilk liderlerden biri olması Mısır halkı nezdinde popülaritesini artırmaktaydı. Erdoğan Eylül 2011'deki Mısır ziyareti sırasında Türkiye'nin Mısır'daki ayaklanmayı ilk günden beri desteklediğini belirterek bu gerçeğin altını çizdi (Ahram Online, 13 Eylül 2011). Bunun yanında, Erdoğan'ın İsrail karşısındaki çıkışlarının da Mısır kamuoyu nezdinde ciddi bir karşılığı vardı. Eylül 2011'deki Kahire seyahatinden birkaç gün önce Ankara, BM'nin Mavi Marmara Raporunu protesto ederek İsrail Büyükelçisini sınır dışı etmişti. Buna mukabil, Ağustos 2011'de Gazze'deki çatışmalar sırasında İsrail ordusu 6 Mısırlı askeri öldürmüş, ama bu olaydan dolayı özür dilememiş ve Mısır yönetimi de buna karşı sert

bir tepki gösterememişti (Shma, 2014, s. 216-217). Bu olayların üst üste gelmesi, Mısır halkının kendi yönetiminden duyduğu hayal kırıklığını derinleştirip, Erdoğan'a olan sempatisini artırdı ve böylece Mısır yönetimini zor durumda bıraktı (Rashwan, 2011; Uysal, 2012a, s. 320-321). Mısır halkının Erdoğan'a olan ilgisi zaten kendisini Kahire Havalimanında karşılayan coşkulu kalabalıktan da anlaşılıyordu (BBC Türkçe, 2011). Bunun yanında, Türkiye ve AKP modelinin bu süreçte her siyasal cenahtan Mısırlı gençler, siyasiler, entelektüeller ve hatta ordu düzeyinde hararetle tartışılması, Mısır kamuoyunun Türkiye'ye olan ilgisinin bir başka göstergesiydi (El-Labbad, 2011; Hassan, 2011; Sallam, 2013; Uysal, 2012a, s. 321-325). Gül ve Erdoğan'ın Kahire ziyaretlerinde Mısırlı gençlerle gerçekleştirdikleri buluşmalarda da her siyasal görüşten Mısırlı gencin Türkiye'nin tecrübelerine oldukça ilgili olduğu gözlemlenmişti.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın 2011'de gerçekleştirdiği "Ortadoğu'da Türkiye Algısı" araştırmasında Mısırlı katılımcıların Türkiye hakkındaki olumlu görüşleri dikkat çekicidir. Nitekim "Türkiye'ye olumlu bakma", "Türkiye'nin 2011'de bölgede yaşanan olaylara verdiği tepkiye olumlu bakma", "Türkiye'yi İslam ve demokrasinin başarılı bir birleşimi olarak görmek" ve "Türkiye'yi Ortadoğu ülkeleri için bir model olarak görmek" gibi başlıklarda Mısırlı katılımcıların verdikleri olumlu yanıtlar, bölge ortalamasının üzerinde seyrediyordu (Akgün & Senyücel Gündoğar, 2012a, s. 18-21). Mısırlıların Türkiye ve Türkiye'nin bölgedeki rolüne yönelik olumlu bakışı 2012'de de bölge ortalamasının üstünde seyretmeye devam etti (Akgün & Senyücel Gündoğar, 2012b, s. 18-21). Benzer bir şekilde, 19 Mart-10 Nisan 2012 döneminde PEW Araştırma Merkezi tarafından bölgede gerçekleştirilen bir kamuoyu araştırması "Türkiye Ortadoğu'da demokrasiyi destekliyor" görüşünün Mısır'da diğer Arap ülkelerine göre çok daha yaygın olduğunu (%78) gösterdi (PEW Research Center, 2012). Tüm bu veriler ışığında, genel olarak Türkiye'nin, özel olarak Erdoğan'ın Mısır kamuoyunda artan itibarının, Mısır'da geçiş yönetimi üzerinde Türkiye'yle ilişkileri derinleştirme yönünde ikinci bir baskı unsuru oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada, geçiş sürecindeki ülkenin geçici yönetimi Türkiye'yle ilişkileri geliştirerek Mısır kamuoyunu tatmin edip böylece kendi meşruiyetini sağlamlaştırmaya çabalıyordu denilebilir.

Türkiye-Mısır İlişkilerinde Tarihî Derinleşme (2012-2013)

İhvanın İktidara Gelmesi ve Yeni Bölgesel Eksen Tartışmaları

Türkiye-Mısır ilişkilerinde tarihî derinleşme, İhvan'ın adayı Muhammed Mursi'nin Haziran 2012'de gerçekleşen Mısır cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasından sonra yaşanmıştır. Aralarındaki tüm farklılıklara rağmen, ideolojik anlamda AKP'ye yakın bir siyasal hareketin Mısır'da iktidara gelmesi, Türkiye'nin Ortadoğu'daki nüfuz ve etkinliğini artırmak için eşsiz bir fırsat yaratmıştır (Al Hajj, 2016, s. 48; Al Shalabi, 2016, s. 28). Kimilerine göre bu ihtimal zaten Türkiye'nin Mısır isyanını desteklemesinin başlıca sebeplerinden biriydi (Telci 2018, s. 303). AKP'nin isyan sonrası süreçte İhvan'ın siyasi kolu olan Hürriyet ve Adalet Partisi'ne (HAP) seçim stratejileri konusunda rehberlik etmesi Mısır'da ideolojik olarak kendine yakın bir iktidarı görmek isteğinin somut bir göstergesiydi (Altunışık, 2019: s. 27-28). Sonuçta, İhvan yönetimindeki Mısır ile AKP yönetimindeki Türkiye'nin, özellikle Suriye ve Filistin konularında ortak bir vizyon ve duruş geliştirdikleri gözlemlendi. Zira her iki iktidar da siyasal İslamcı

kimlikleri ve popülizmden beslenmeleri hasebiyle, Filistin ve Suriye meselelerine yönelik politika geliştirirken kendi muhafazakâr tabanlarının hassasiyetlerini dikkate alarak meşruiyetlerini pekiştirecek politikalar izlemeyi tercih ediyorlar, bu da iki ülke arasındaki dış politika uyumunu kolaylaştırıyordu.

Bu dönemde bölgesel politikada ortaya çıkan uyumun ilk örneği Suriye konusunda yaşandı. Mısır'ın öncülüğünde oluşturulan ve Mısır, Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ı bir araya getirmeyi amaçlayan Suriye Dörtlü Temas Grubu Türkiye tarafından tam destek gördü. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 17 Eylül 2012'de Temas Grubunun Kahire'de gerçekleşen ilk resmî toplantısında, Türkiye ve Mısır'ın Suriye perspektiflerinin yüzde yüz aynı olduğunu belirterek, "Mısır ile işbirliği içinde diğer devletlerin katılımıyla yeni bir Ortadoğu inşa edeceğiz" ifadelerini kullandı (Aydın Tarihi, 2012b). Diğer yandan, seçildikten birkaç ay sonra Türkiye'yi ziyaret eden Mursi, AKP kongresinde yaptığı konuşmada, Suriye ve Filistin meseleleri üzerine mesajlar vererek Türkiye'nin bölgedeki rolünü olumladı (Ahram Online, 30 Eylül 2012b). Erdoğan'ın Kahire'ye iadeziyareti Kasım 2012'de, Gazze'de İsrail ve Hamas arasında çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleşti. Bu ziyaret esnasında Erdoğan'ın yaptığı konuşmalarda Filistin meselesi ve Türkiye ile Mısır'ın bu konudaki işbirliği temaları ön plana çıktı, iki ülkenin dış araçlara ihtiyaç duymadan bölgeye rehberlik edebileceği ve istikrar getirebileceği vurgulandı (Ahram Online, 2012c). Ziyaret sonrasında Mısır'ın Gazze'de ateşkes sağlamak için giriştiği çabalara Türkiye de özlü bir şekilde katıldı ve bu katkı Mısır tarafından takdirle karşılandı (Aydın Tarihi, 2012c). İki ülke dış politikasında gözlemlenen bu uyum, gerek Davutoğlu'nun kendisi, gerek çeşitli araştırmacılar tarafından Ortadoğu'da Mısır ve Türkiye arasında yeni bir eksen oluştuğu şeklinde yorumlanıyordu (Davutoğlu, 2013: s. 8; Al Hajj, 2016, s. 50; Kohen, 2012; Özhan, 2012; Telci, 2013a, s. 169; Uysal, 2012b). Bazı yazarlar Mursi döneminde Mısır'ın geleneksel dış politikasında esaslı bir dönüşüm olmadığını iddia edip, Türkiye'yle gelişen ilişkilerin önemini hafife alma eğiliminde olsalar da (Shama, 2014: s. 233-234; Piazza, 2019: s. 412-413), Ankara-Kahire hattında oluşan yeni bölgesel eksen, hem ikili ilişkiler tarihinde istisnai bir vaka olması, hem de bölgesel güç dengelerini kökünden değiştirme potansiyeli nedeniyle oldukça önemlidir.

İhvan ve AKP'nin siyasi İslamcı kökleri göz önünde bulundurulduğunda bu dönemde Türkiye-Mısır arasında yaşanan yakınlaşma çok şaşırtıcı olmasa da, İhvan yöneticilerinin iktidara gelmeden önceki söylemlerine bakıldığında, hem AKP ve/veya Türkiye modeline, hem de Türkiye'nin Ortadoğu'da liderlik rolü oynamasına mesafeli durdukları gözlemleniyordu. İhvacılar, Hürriyet ve Adalet Partisi (HAP)'nin kuruluş aşamasında AKP'li yetkililerle yaptıkları görüşmeler çerçevesinde verdikleri demeçlerde, AKP modelini laiklik ve İsrail'le ilişkiler anlamında sorunlu bulduklarını ve dolayısıyla bunu aşan bir model inşa etmek istediklerini vurgulayıp, Türkiye'den ziyade Mısır'ın bölgesel liderliğine odaklandıklarını söylüyorlardı (Uysal, 2012b, s. 322-3). Benzer bir şekilde, Erdoğan'ın 2011'deki Kahire ziyareti sırasında yaptığı laiklik vurgusu, herkesten çok İhvan'ın tepkisini çekmişti. İhvan'ın eski Rehberlik Konseyi Üyesi ve HAP Genel Başkan Yardımcısı İssam el Ariyan yaptığı bir açıklamada Erdoğan'ın Türkiye'deki siyasi ve ekonomik başarılarını ve Filistin meselesindeki duyarlılığını takdirle karşılamakla birlikte, Erdoğan veya Türkiye'nin tek başına bölgeye liderlik edemeyeceğini ve Arap devletlerinin dış projelere ihtiyaç duymadığını vurgulamıştı (Ahram Online, 2011c).

İhvan'ın resmi sözcüsü Muhammed Gazlan da laikliği asla kabul etmeyeceklerini dile getirerek, Erdoğan'ın açıklamasını Mısır'ın içişlerine müdahale olarak değerlendirmişti (Uysal, 2012a, s. 323). Peki, o zaman İhvan iktidara geldikten sonra Türkiye'yle ilişkileri daha da derinleştirip, Ankara'nın Kahire üzerinde nüfuz sahibi olmasına kapı aralamasının ideolojik yakınlık dışında da nedenleri var mıydı? Bu sorunun cevabı ekonomik zorluklar ve iç politikada siyasi destek arayışında aranmalıdır.

Derinleşmenin Ekonomik Boyutu

İhvan yöneticileri, laiklik konusundaki sert tavırlarına rağmen, Türkiye'deki AKP iktidarını, ekonomik başarı açısından kendilerine iyi bir model olarak görüyorlardı. HAP Genel Başkan Yardımcısı el Ariyan, İhvan Rehberlik Konseyi Başkan Yardımcısı Hayrat el Şatır, HAP Genel Sekreteri Saad el Katatni, Maliye Bakanı Mursi El Sayid Hicazi gibi yetkililerin söylemlerinde AKP iktidarının Türkiye'deki ekonomik başarılarına bol bol methiye ve öykünme bulmak mümkündür (Sallam, 2013; Somuncuoğlu, 2019, s. 264-265). Türkiye, İhvan yönetimindeki Mısır ekonomisi için bir ilham kaynağı olmanın ötesinde ona somut ekonomik destek de sağladı. Zira, Mursi iktidara geldikten sonra Mısır'ın ekonomik çıkmazı devam ediyor, IMF ile müzakere edilen 4,8 milyar dolarlık kredi anlaşması da bir türlü sonlandırılmıyordu (Khalaf, 2013). Dolayısıyla bu süreçte Mısır için Türkiye çok önemli bir ekonomik ortak olarak ön plana çıkmıştır (El-Labbad, 2014, s. 87). Bu durumu tasdik edercesine, Mursi'nin Eylül 2012'de 50 kişilik iş adamı heyetiyle gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti öncesinde bir açıklama yapan Mısır Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Yaser Ali, ekonomik meselelerin ziyarette merkezi öneme sahip olduğunu belirtti ve "Mısır'ın Türkiye'nin son yıllarda gerçekleştirdiği ekonomik ilerlemeden öğreneceği çok şeyi" olduğunu vurguladı (Ahram Online, 2012d). Gene bu ziyaret kapsamında, Türkiye'nin daha önce Mısır'a vermeyi taahhüt ettiği 2 milyar dolarlık ekonomik yardımla ilgili ilk imzalar atıldı ve 2013'te ödemelerin hepsi yapılarak Mısır ekonomisinde belli bir rahatlama sağlandı (Ahram Online, 2012e; 2012f; 2013a). Mursi'nin ziyareti sırasında iki ülke iş çevreleri arasında Türk-Mısır İş Forumu yapıldı (Ayın Tarihi, 2012d) ve bundan yaklaşık iki hafta sonra Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliğinden yapılan açıklamaya göre Mısırlı iş adamlarına 5 yıllık giriş vizesi verilmeye başlandı (Ahram Online, 2012g).

Daha sonra, Erdoğan'ın Kasım 2012'de gerçekleştirdiği Kahire ziyareti kapsamında yapılan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısında ekonomik işbirliğine ivme kazandıracak 27 anlaşma imzalandı (Ayın Tarihi, 2012e; Telci, 2013a, s. 165). Ziyarete eşlik eden Türkiyeli iş adamları Mısırlı muhataplarıyla Türkiye-Mısır İş Konseyinde bir araya gelerek ortak yatırım imkânlarını görüştüler (Ahram Online, 2012h). Bu dönemde iki ülke, ticaret hacmini 10 milyar dolara yükseltmenin yanında Mısır'daki Türkiye menşeli yatırımların değerini de 5 milyar dolara çıkartma hedefini koydular (Al Shalabi, 2016, s. 31-32). Bunların dışında, Mursi iktidarı boyunca pek çok Mısırlı bakan Türkiye'yi ziyaret ederek ekonomi, yatırım, ulaştırma, enerji ve iş gücü gibi alanlarda işbirliğini geliştirme gayreti içinde oldular (Telci, 2013a, s. 171-172; Telci, 2014: 196-7). Mursi döneminde Türkiyeli yatırımcıların (özellikle siyasetçiler nezdinde) daha sıcak karşılanıp iyi muamele gördükleri gerek Türkiyeli yetkililer gerekse bizzat yatırımcılar tarafından teyit edilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı Yetkilisi-a, 2018; Türkiyeli Yatırımcı-a, 2018; Türkiyeli Yatırımcı-b, 2018).

İki ülke arasında bu dönemde gelişen ekonomik ilişkiler ticaret ve yatırım istatistiklerine de net bir şekilde yansdı. Nitekim 2011’de 4,1 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2012’de 5 milyar dolar sınırını aşarak tarihî bir rekor kırdı (Bkz. **Tablo-1**).

Tablo 1

Türkiye-Mısır Ticareti (2009-2018) - Milyon USD

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İhracat	2.599	2.251	2.759	3.679	3.200	3.298	3.125	2.733	2.360	3.063
İthalat	642	926	1.382	1.342	1.629	1.434	1.216	1.443	1.998	2.191
Ticaret Hacmi	3.241	3.177	4.142	5.021	4.829	4.732	4.341	4.176	4.357	5.254

Kaynaklar: TÜİK <www.tuik.gov.tr>; T.C. Ticaret Bakanlığı <www.ticaret.gov.tr>

Diğer yandan, Mısır’a giren Türkiye menşeli doğrudan yatırımların miktarı da bu dönemde ciddi artış göstermiştir. 2011-2012 döneminde 12,5 milyon dolar olan yatırım, 2012-2013 döneminde 169 milyon dolara çıktı ve Mısır’a giren toplam Doğrudan Yabancı Yatırımların %1,65’ini oluşturarak ciddi bir orana ulaştı (Bkz. **Tablo-2**).

Tablo 2

Türkiye’den Mısır’a Doğrudan Yatırım Girişi İstatistikleri (2010-2018) - Milyon USD

	2008-9	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
Miktar	69	25,4	27,2	12,5	169,2	31	44,3	77,5	35,5	41
Pay*	0,54	0,23	0,28	0,11	1,65	0,29	0,35	0,62	0,27	0,31

Kaynak: Central Bank of Egypt <www.cbe.org.eg>

Gene bu dönemde, Mısır ekonomisinin en önemli lokomotifi olan turizm sektöründe iki ülke arasında ciddi bir işbirliği potansiyeli ortaya çıktı. Ekim 2012’de Türkiye’yi ziyaret eden Mısır Turizm Bakanı Hişam Zazu, Türkiye’deki turizmciler ve Türk Hava Yolları yetkilileriyle bir araya gelip ortak proje imkânlarını ele aldı, gene bu çerçevede THY Mısır’da iki ayrı noktaya daha (Hurgada ve Şarm el Şeyh) tarifeli uçuşlar başlatarak tüm dünyada Mısır’ın tanıtımına destek olacağını açıkladı (Skylife, 2012). Son olarak, Mısır Turizm Odaları Federasyonu ile Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği arasında turizm alanında işbirliğini artırmak amacıyla 12 Şubat 2013 tarihinde ortaklık anlaşması imzalandı (Farouk, 2013). Tüm bu bilgiler ışığında, Mısır’ın içinden geçtiği ekonomik kriz ve Türkiye’nin sunduğu ekonomik fırsatlar, İhvan iktidarı boyunca iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde ve Türkiye’nin Mısır’daki nüfuzunun artmasında etkili olduğu söylenebilir.

Derinleşmenin Siyasi Boyutu

Ülke yönetiminde hiçbir tecrübesi olmayan İhvan, siyasal İslamcı bir parti olarak gördüğü AKP’nin siyasi tecrübesine de değer veriyordu. Ariyani gibi İhvan yöneticileri, AKP’nin seçmen sayısını artırma, siyasi üstünlüğünü kurumsallaştırma, şiddeti ve askeri vesayeti sona erdirmeye açısından kendilerine örnek olabileceğini düşünüyorlardı (Sallam, 2013; Somuncuoğlu, 2019, s. 264-265). Zaten Mursi, cumhurbaşkanlığı seçimlerini

kazandığı Haziran 2012'den, askerî darbeye iktidardan uzaklaştırıldığı Temmuz 2013'e kadar ülkeye tam anlamıyla hâkim olamadı ve ülkede siyasal istikrarı sağlayamadı. Bu çerçevede İhvan bir yandan yargı, ordu, medya ve bürokrasideki eski rejim kalıntılarıyla güç mücadelesine girişmişken, diğer yandan İhvan iktidarından memnun kalmayan seküler, sol ve liberal yönelimli sokak hareketlerinin gittikçe şiddetlenen muhalefetiyle karşı karşıyaydı (Telci, 2012: 194-201; Telci 2013b: 168-174). Mursi döneminde bürokraside yaşanan direnç, gerek Mısır'da iş yapan Türkiyeli yatırımcılar gerekse Türkiyeli resmî yetkililer tarafından da hissediliyordu. Onların da vurguladığı üzere, İhvanı siyasetçilerin Türkiye'ye karşı müspet tavırlarına rağmen, Türkiye'yi rakip olarak gören bürokratik seçkinler ilişkilerin derinleşmesi konusunda direnç gösterme eğilimindeydi (Ataseven, 2018; Türkiyeli Diplomat, 2018). Böyle bir ortamda, İhvan yönetimi için Türkiye'yle ilişkileri geliştirmek ekonominin yanında siyasi açıdan da önem kazanmaktaydı.

Türkiye, Mursi'nin seçilmesinden itibaren Mısır'a yönelik ekonomik desteğin yanı sıra siyasal rehberlik ve yardım tekliflerini de dillendirerek, İhvan yönetimi altındaki Mısır'ın siyasal istikrar sağlamasına katkıda bulunmaya çalıştı. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Temmuz 2012'de yaptığı açıklamada, 2012 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin Mısır için uzun bir sürecin başlangıcı olduğunu vurgulayıp, Mursi'ye tüm toplumsal ve siyasal güçlerle çalışma çağrısı yaptı ve Türkiye'nin pekişmiş bir demokratik sistem inşa etmede Mısır halkı ve hükümetini desteklemeye hazır olduğunu belirtti (Ahram Online, 2012i). HAP yetkilileri de iktidar sorunlarını çözmek için strateji geliştirme konusunda sık sık AKP'li muadilleriyle görüşmeler yaptılar (Sallam, 2013).

2013 yazında bir taraftan Mısır içinde Mursi'ye yönelik muhalefet güç kazanırken, diğer taraftan Türkiye'nin de İhvan yönetimine siyasal rehberlik ve yardımı devam etmekteydi. Bu süreçte, Mısır Enformasyon Bakanı Salah Abdülmaksud ve Mısır Radyo ve Televizyon Birliği Başkanı Şükrü Ebu Emara'nın işbirliği fırsatlarını konuşmak üzere 6 Haziran'da Türkiye'ye gerçekleştirdikleri ziyaret dikkat çekiciydi (Ahram Online, 2013b). Bu ziyareti esas önemli kılan nokta, bu iki kurumun Mısır'daki propaganda faaliyetindeki kritik rolüydü. Bunun dışında, Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Toprak 9 Haziran'da Türkiye tarafından Mısırlı makamlara hibe edilen 150 adet çöp kamyonunun teslimi için Kahire'yi ziyaret etmiş ve burada yaptığı görüşmelerde dar gelirli Mısırlılar için toplu konut üretme hususunda da Mısır'la beraber çalışacakları mesajını vermiştir (Ayın Tarihi, 2013). Belediyecilik ve sosyal hizmet alanlarındaki bu faaliyetler, İhvan'ın Cumhurbaşkanlığı seçimleri kapsamında ortaya attığı Yüz Gün Planında yer alıyor ve halk desteğini pekiştirmesi açısından oldukça önem arz ediyordu (Somuncuoğlu, 2019, s. 260, 265). Ama esas önemlisi, 30 Haziran 2013'teki Mursi karşıtı büyük gösterilerden birkaç hafta önce Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı Hakan Fidan'ın tavsiyelerde bulunmak üzere Mısır'a gidip Mursi'yle görüşmesiydi (Akşam, 2013). Tüm bu olgular, Mursi yönetiminin yükselen ülke içi muhalefetle mücadele etmek için Türkiye'yle geliştirdiği ittifaktan yararlanma girişiminde olduğunu göstermekteydi. Bu zorlu siyasal ortamda, İhvan yönetiminin Türkiye gibi bir bölgesel güçten edinilecek destek ve rehberliği, eski rejim unsurlarını ve muhalefeti dengelemek açısından değerli gördüğünün altı çizilmelidir.

2013 Darbesi ve Türkiye-Mısır İlişkilerinde Bunalım

2013 Darbesine Türkiye'nin Tepkisi

Mısır'da İhvan iktidarının, 3 Temmuz 2013'te Savunma Bakanı Abdülfettah el Sisi liderliğinde askerî bir darbeyle tasfiye edilmesi ve izleyen dönemde darbe karşıtı protestolara askerî yönetim tarafından orantısız bir şiddetle karşılık verilmesi, Ankara-Kahire ilişkilerinde çalkantılı bir dönemi başlamıştır. Aynı dönemde, Gezi protestoları nedeniyle iç politikada sıkıntılı bir süreç geçiren Erdoğan, Mısır'daki askerî darbeye gerek ulusal gerekse uluslararası platformda çok sert tepki verdi. Dahası, Türkiye Amr Derrac, Cemal Abdülsettar ve Vecdi Guneym gibi İhvacılara kapılarını açtı (Erkuş, 2014; Telci, 2015, s. 214). Türkiye'nin darbeyi resmî ağızlardan defalarca kınaması, darbe yönetimini tanımayı reddetmesi ve İhvan'ı destekleyip, İhvacılara yönelik soruşturma ve cezaları protesto etmesiyle gerilen ilişkiler, Kasım 2013'te iki ülke büyükelçilerinin peşi sıra *persona non grata* (istenmeyen kişi) ilan edilmesiyle kopma noktasına geldi (Radikal, 2013). Bu dönemde Ankara-Kahire ilişkilerinde yaşanan derin krizin öncelikli sebebi Türkiye'nin bu darbeye verdiği sert ve ısrarlı tepkilerdi. Dolayısıyla krizin nedenini anlayabilmek için öncelikle Türkiye'nin verdiği tepkinin nedenlerine odaklanmak gerekir. Bu kapsamda iki temel sebepten bahsedilebilir: bölgesel liderlik hedefinin çökmesi ve iç politikadaki tecrübe ve sorunlar.

İdeolojik olarak AKP'ye yakın çizgideki İhvan'ın 2012'de Mısır'da iktidara gelmesiyle birlikte iki ülke arasında bölgesel politikada ortaya çıkan uyum Ankara açısından oldukça değerli ve olumlu bir gelişmeydi. Fakat İhvan iktidarının 3 Temmuz darbesiyle son bulması, Türkiye'nin Mısır ve Ortadoğu'daki siyasi emelleri açısından tam bir hayal kırıklığı yarattı. Bir kere, İhvan iktidarının Mısır'a gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda istikrar getirememesi ve artan siyasal çatışmaların en nihayetinde bir darbeyle son bulması bölgede Türkiye/AKP modelinin sorgulanmasına yol açtı. Nitekim 2013'ün ortasından itibaren bu modelin iflasını vurgulayan görüşlerin sayısında artış gözlemlendi (Ahram Online, 2013c; Mourad, 2013; Özkoç, 2017; Sallam, 2013; Taştekin, 2013a). Görüşme yapılan Mısırlı seçkinler de 3 Temmuz 2013 tarihinin (AKP tarafından desteklenen) siyasal İslam'ın Mısır'daki çöküşünü simgelediği fikri hâkim görünmektedir (Fahmy, 2018; Fathallah, 2018; Salahaddine, 2018). Türkiye'nin artık bir rol model olarak görülüyor olması, ister istemez Ankara'nın Ortadoğu'daki yumuşak gücünü azaltan bir etmendi.

Mursi iktidarının çöküşü Türkiye'yi Suriye ve Filistin politikalarında önemli bir müttefikten mahrum bırakmıştır. Zira İhvan yönetimi, her iki meselede de Türkiye'ye paralel bir politika izliyordu. Dolayısıyla 3 Temmuz darbesi, Ankara için stratejik bir müttefikin kaybı ve bölgesel liderlik hesaplarının akamete uğraması anlamına geliyordu (Al Haggi, 2016: 51-52; Altunışık, 2019: s. 31). Erdoğan'ın Temmuz 2013 içerisinde Mısır üzerinden yapmayı planladığı ve sembolik açıdan büyük önem verdiği Gazze ziyaretini darbe nedeniyle yapamayacak oluşu bu kaybın ilk somut örneğiydi (Gürsel, 2013). Zaten bu dönemde Suriye, Irak, İsrail ve İran gibi bölge ülkeleriyle de sorunlar yaşayan Türkiye'nin Mısır darbesi sonucunda bölgede iyice yalnızlaştığına dair analizlerin sayısı artıyordu (El-Labbad, 2013; İdiz, 2013; Yetkin, 2013). Darbeden bir gün sonra Başbakan Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik, AKP Genel Başkan yardımcıları Hüseyin Çelik ve

Mevlüt Çavuşoğlu ile Başbakanlık Başdanışmanı Yalçın Akdoğan'ın katıldığı bir toplantı düzenleyip Mısır'daki gelişmeleri değerlendirdi (Sabah, 2013a). Bu toplantının üst düzey niteliği, Türkiye'nin Mısır'a verdiği stratejik değeri ve dolayısıyla aşırı tepkiselliğinin nedenini açıklar nitelikteydi.

Mısır'daki darbeye sert tepki gösterilmesi noktasında uluslararası ve bölgesel örgütler nezdinde çeşitli girişimlerde bulunan Türkiye; buralardan da istediği sonuçları alamadı, bu durum da yalnızlığı artırdı. Her fırsatta AB ülkeleri ve BM'yi Mısır'daki darbeye yeterince tepki vermemekle eleştiren Erdoğan'ın (Yeni Akit, 2013a; Yeni Şafak, 2013a), 29 Temmuz 2013'te Fuad Sinyora, İyad Allavi ve Amr Musa'dan oluşan Arap heyetiyle yaptığı görüşme de bir sonuç getirmedi (T24, 2013). Bunun yanında, hükümet yetkilileri, 14 Ağustos 2013'te Kahire'de yaşanan Rabiatül Adeviye Meydanı olaylarının ardından İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve onun Türkiyeli Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu'nu sessiz kalmakla suçlayıp istifaya çağırdılar (Habertürk, 2013; Sabah, 2013b). İhsanoğlu'ysa, yaptığı açıklamada, 57 üyeli bir uluslararası örgütün genel sekreteri olduğunun belirterek, üyeler arasında bir oydaşma olmadan açıklama yapamayacağını altını çizdi (Taştekin, 2013b). Bunun yanı sıra İhsanoğlu, zaten darbeden sonra İİT Genel Sekreteri olarak Mısır'da "anayasal rejimin yeniden tesisi edilmesi gerektiğini ve emrivaki politikasının kabul edilemeyeceğini" vurgulayan bir açıklama yapmış olduğunu vurgulamaktadır (İhsanoğlu, 2018).

Türkiye'nin bölgesel politikada yaşadığı stratejik kayıplar, darbeye verilen tepkiyi kısmen açıklamaktadır. Fakat tepkini dozunu artırıp, süresini uzatan esas etmen, AKP hükümetinin iç politikada yaşadığı tecrübe ve sorunlardı. Zira Mısır darbesinden yaklaşık bir ay önce İstanbul'da başlayan ve kısa sürede neredeyse tüm ülkeye yayılan Gezi Parkı eylemleri, belki de AKP'nin 11 yıllık iktidarı boyunca karşı karşıya kaldığı en ciddi (sivil karakterli) meydan okumayı temsil ediyordu. Türkiye'deki Gezi eylemlerinin sıcaklığını koruduğu sırada Mısır'da meydana gelen darbe, başta Erdoğan olmak üzere 28 Şubat 1997'deki "post-modern darbe" tecrübesini bizzat yaşamış pek çok politikacıyı içinde barındıran AKP için kaygı verici bir gelişmeydi. Darbeden yaklaşık on gün sonra Türkiye'deki darbelere imkân sağladığı tartışılan TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesinin TBMM tarafından değiştirilmesi (Arıkan, 2013) söz konusu kaygının somut bir göstergesiydi.

Bu somut kaygıların yanında, Mısır darbesinin hükümete iç politikada artan muhalefete karşı kullanabileceği etkin bir söylemsel araç sağladığı da anlaşılmaktadır. Zira, Gezi olaylarından sonra Türkiye siyasetinde iktidarla muhalefet arasındaki ideolojik kutuplaşmanın derinleştiği, bu çerçevede söylemsel anlamda iç politika ile dış politika arasındaki geçirgenliğin de hızla arttığı bir döneme girilmiştir. Hükümet bu süreçte kendisini İhvan'la, iç politikadaki muhaliflerini de Mısır'daki darbecilerle özdeşleştirerek bu olaydan mağduriyet çıkaracak bir söylem geliştirip meşruiyetini pekiştirmeye çabalıyordu (Akyol, 2013; Akyol, 2015; Çandar, 2013; Gürsel, 2013). Hükümet yetkililerinin söylemleri incelendiğinde, bu savı doğrulayan pek çok unsura rastlamak mümkündür. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, darbeden hemen sonra TRT Haber'e verdiği mülakatta 3 Temmuz darbesi için "Bizim 28 Şubat'a çok benziyor" değerlendirmesi yapıp, Türkiye'yle bir karşılaştırma içine girdi (Hürriyet, 2013). Gene aynı gün Başbakan Yardımcısı Arınç, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Kılıçdaroğlu'nun Türkiye'de

de benzer bir darbeyi arzuladığı imasında bulundu (Türkiye, 2013a). Başbakan Erdoğan da “Biz bu darbelerden bu ülkede çok çektik. Mısırlı kardeşlerimizin de çekmesini istemiyoruz.” diyerek Türkiye ile Mısır’ı özdeşleştirmeye devam etti (Türkiye, 2013b). Birkaç gün sonra, “Türkiye hiçbir ülkenin iç işlerine karışmak niyet ve arzusunda değildir. Ancak şu bilinmelidir ki bugün Mısır’ın başına gelenler yarın başka bir ülkenin de başına gelebilir” diyerek (Yeni Akit, 2013), aslında Mısır’da olanları, kendisi için de bir varoluş mücadelesi olarak gördüğünün sinyalini verdi.

Darbeyi izleyen aylarda, Başbakan Erdoğan pek çok ulusal toplantı, miting ve açılış konuşmasında bu konuyu adeta Türkiye’nin iç politika meselesiymiş gibi dillendirmeye, başka bir deyişle içselleştirmeye devam etti. Bunu yaparken, Gezi eylemlerine aşırı ilgi gösteren Batılı aktörleri, Mısır konusunda sessiz kalmakla itham etti ve her iki olayın arkasında aynı dış güçlerin olduğunu vurgulayarak kendi meşruiyetini pekiştirmeye çalıştı (Cumhuriyet, 2013; Yeni Şafak 2013b). Bu sırada ana muhalefet de darbecilerle özdeşleştirilmeye devam edildi. Öyle ki, Eylül 2013’te Adıyaman’da halka seslenen Erdoğan, Türkiye’nin Mısır olmadığını vurgulayıp CHP’yi darbe istemekle suçlarken, Malatya’nın Darende ilçesinde yaptığı başka bir konuşmada Mısır’daki darbeye gösterdiği tepkiden CHP’nin rahatsız olduğunu belirtti (Milliyet, 2013; Yeni Şafak, 2013a). 14 Ağustos 2013’te Kahire’nin Rabiätül Adeviye Meydanında İhvan destekçilerine yönelik gerçekleşen katliamdan üç gün sonra Bursa’daki bir mitingde konuşan Erdoğan, halkı İhvan’ın ilgili meydandaki direnişinin sembolü olan Rabia işaretiyle selamladı ve halk da kendisine üzerinde Rabia işareti olan dövizlerle destek verdi (Anadolu Ajansı, 2014, s. 165). Bu işaretin zamanla Mısır’daki bağlamından kopup Erdoğan’ın “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” şiarıyla özdeşleşip AKP tüzüğüne girmesi, meselenin iç politikada araçsallaştırılmasına güzel bir örnektir (Vatan, 2017). Ayrıca, 24 Ağustos 2013’te Trabzon’da yaptığı bir konuşmada halka “Sizlerle bu buluşmayı adeta Rabia[tül Adeviye] Meydanı’nın bir uzantısı olarak Trabzon Havalimanı’nda yapıyoruz,” diyerek seslendi. Gene aynı konuşmada, darbe öncesi Tahrir’de toplanan İhvan karşıtı gösterilere atıfla “inşallah bizim ülkemizin meydanları ikinci bir Tahrir olmayacak, Adeviye olacak Mansuriye olacak” şekline bir temennide bulundu (Türkiye, 2013c).

Tüm bu söylemlerden anlaşıldığı kadarıyla Erdoğan, Türkiye ve Mısır’daki gelişmeler arasında paralellik kurup, Türkiye’nin de uluslararası bir komployla karşı karşıya olduğunu ima ediyor ve Türkiye’de Mısır’dakine benzer bir darbenin önlenmesinde kendisinin ve AKP iktidarının önemine işaret ediyordu. Başka bir deyişle, hükümet iç politikada meşruiyetini korumak ve gücünü pekiştirmek amacıyla Mısır’la yaşanan dış politika krizi araçsallaştırmış gibi görünmekteydi. Bu nedenle de Mısır’a yönelik tepki sert olmuş ve Türkiye siyasetindeki gerginliklere de paralel olarak uzun süre devam etmiştir. Bu noktada 15 Temmuz 2016’da Türkiye’de de kanlı bir darbe girişimi yaşandığını vurgulamak gerekir. Ancak bu girişim, Mısır’dakinden farklı olarak, son yıllarda gerçekleşen reformlarla siyasetteki rol iyiden iyiye azalmış olan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin emir komuta zinciri çerçevesinde değil de, ordu içerisindeki Fetullahçı(/FETÖ’cü) bir yapılanma tarafından gerçekleştirilmiş ve 2013’ten beri Türkiye’deki siyasi kutuplaşmanın bir tarafı olan muhalefet partileri tarafından desteklenmemiştir (Nasser, 2016: s. 59-62). Tüm bunlara rağmen, Erdoğan’ın 2019 yerel seçimleri kapsamında yaptığı bir konuşmada FETÖ ve onun darbe girişimiyle herhangi bir bağlantısı bulunmayan

Millet İttifakı İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı adayı Ekrem İmamoğlu'nu Sisi'yle özdeşleştirmesi, söz konusu araçsallaştırma pratiğinin (somut bir darbe tehdidinden bağımsız olarak) en azından 2019'a kadar devam ettiğini göstermektedir (Milliyet, 2019).

Türkiye'nin Tepkilerine Mısır'ın Yanıtı

İki ülke arasındaki ilişkilerin 24 Kasım 2013'te maslahatgüzarlık seviyesine indirilmesi yönünde ilk hamleyi yapan Mısır tarafıydı. Darbe sonrasında işbaşı yapan Adli Mansur cumhurbaşkanlığındaki geçici yönetimin Türkiye'ye verdiği tepkilerde, Türkiye'nin Mısır'da olanlar hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı, yapılan açıklamaların açıkça Mısır'ın iç işlerine müdahale anlamına geldiği ve iki ülke arasındaki tarihsel ilişkileri tehlikeye attığı tezlerinin hâkim olduğu görülmektedir (Ahram Online, 2013d; 2013e; 2013f). Geçici yönetim yetkilileri, bunun yanında, Türkiye'yi önemsedikleri ve Türkiye'yle ilişkilerini iyi tutmak istedikleri yönünde eylem ve söylemlerde bulundular. Bu açıdan, Temmuz 2013'te Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı yardımcısı Muhammed el Baradei'nin Erdoğan'a bir mektup göndererek kendisiyle bir telefon görüşmesi yapma isteğini iletmesi önemlidir. Ama Erdoğan, bu isteği, Baradei'nin darbeciler tarafından göreve getirildiği gerekçesiyle reddetti (Ahram Online, 2013g). Geçici hükümetin başbakanı Hazim el-Biblavi de 21 Temmuz'da "Türkiye ile gereksiz gerginliğe gerek yok. Mısır'daki gelişmelerle ilgili Türkiye'ye açıklama yapmamız gerekiyor. Türkiye'yi önemsiyoruz. Türkiye önemli bir ülke" diyerek, yeni rejimin Türkiye'yle ilişkileri sürdürme niyetini gösterdi (Yeni Akit, 2013b).

Bu dönemde, Mısır dışişleri yetkilileri, Türkiyeli muhataplarına Türkiyeli liderlerin Mısır'daki gelişmeler konusunda sessiz kalmaları yönünde yoğun telkinlerde bulunuyorlardı (Fahmy, 2018; Salahaddine, 2018). Ancak, Türkiye tarafı yeni rejimi gayrimeşru ilan eden ve Mursi'nin bir an önce serbest bırakılmasını talep eden sert söylemlerine devam etti. Mısır'daki geçici yönetimin buna yanıtı, 23 Kasım 2013'te Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'nın istenmeyen kişi ilan ederek ilişkileri maslahatgüzarlık seviyesine indirmek oldu. Mısır hükümeti bunu yaparken Türkiye'yi iki konuda suçladı: uluslararası camiayı Mısır'a karşı galeyana getirecek açıklamalar yapmak ve Mısır halkının iradesine saldırmak (Ahram Online, 2013h). Buna karşılık, Erdoğan da geri adım atmadı ve darbeye iktidara gelenlere asla saygı duymayacağını söyledi (Ahram Online, 2013i).

Türkiye tarafından Mısır yönetimini ve yargısını hedef alan açıklamalara Mısır'ın verdiği cevaplarda genel olarak, "iç işlerimize karışmayın" mesajını ön plana çıkaran savunmacı ve tepkisel bir yaklaşım hâkimse de 2014'ten itibaren Ankara'ya karşı kullanılan dil ve yapılan ithamlar sertleşmiştir. Çünkü 2014, Mısır'da yeni anayasanın kabul edildiği ve yeni cumhurbaşkanının seçildiği, dolayısıyla darbe sonrası geçiş sürecinin tamamlandığı yıldır. Nitekim Haziran 2014'te cumhurbaşkanı seçilen Abdulfettah el Sisi, Ağustos 2014'te yaptığı bir açıklamada, Katar, Türkiye, ABD ve İhvan'ın, Mısır'ın istikrarını bozmak için medya üzerinden projeler yürütüp finanse ettiklerini iddia etti (Middle East Monitor, 2014). Bunun yanında, Mısır Dışişleri Bakanlığı'nın Eylül 2014'teki bir açıklaması, Türkiye'deki yargı bağımsızlığı, ifade hürriyeti ve Kürt meselesi gibi konular üzerinden Erdoğan'ın demokrat kişiliğini sorguluyor ve Türkiye'yi Ortadoğu'da teröre destek olmakla suçlayıp BM'yi göreve çağırıyordu (Ahram Online, 2014). Mısır Dışişleri

Bakanlığı yetkilileri bunun dışında, Türkiye’den yayın yapan İhvana bağlı televizyon kanalları hakkında şikâyetle bulunan (Ahram Online, 2015a), Mısırlı muhaliflerin Türkiye’de oluşturduğu siyasi oluşumları kınayan (Ahram Online, 2015b) ve hatta Türkiye’yi Sina’daki İŞİD militanlarına destek olmakla suçlayan (Türkiye, 2015) çeşitli açıklamalar yaptılar.

Türkiye’nin İhvan’a sağladığı somut desteğin, yeni Mısır rejiminin tepkisini çekmesi doğaldı. Ama Kahire’nin Ankara’ya karşı giderek sertleşen tavır ve ithamlarının arkasındaki nedenleri daha iyi anlayabilmek için, bu dönemde Mısır siyasetinde iktidar ile muhalefet arasında yaşanan ideolojik kutuplaşmayı ve buna paralel olarak iç politika ile dış politika arasında artan geçirgenliği de hesaba katmak gerekir. Başta ordu olmak üzere İhvan’a muhalif unsurlar 2013’ten beri kendilerini, transnasyonel İslamcı çıkarlara hizmet eden “gayri milli” İhvan’a karşı Mısır milliyetçiliğini savunan “milli” aktörler olarak resmetmişlerdir (Monier ve Ranko, 2014: s. 67-68, 73-74; Bilener, 2014: s. 192). İŞİD’in uluslararası toplumda şok ve kaygı yarattığı bir dönemde “radikal İslam” ve “terörizm” gibi tehditlere karşı mücadele söylemi üzerinden uluslararası meşruiyetini sağlamaya çalışan Sisi iktidarı, (Aralık 2013’te terör örgütü ilan edilmiş olan) İhvan’la mücadelesini de bu kapsamda değerlendiriyordu (Bahi, 2016: 162, 172; Piazza, 2019, s. 415; Bilener, 2014, s. 191). İşte bu ortamda Türkiye de Mısır yönetimi tarafından ülke içindeki “terörist” ve “radikal İslamcı” unsurları destekleyen bir dış mihrak olarak resmedilerek Ankara’nın İhvan yanlısı söylem ve eylemlerine karşı Mısır toplumu teyakkuz halinde tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca İhvan arkasındaki Türkiye desteği, İhvan’ın uluslararası destekli bir örgüt olduğu tezini güçlendirmek için kullanılmaktadır (Al Shalabi, 2016, s. 21). Bunun bir örneği, Kasım 2017’de Mısırlı makamların İhvani tekrar iktidara getirmek amacıyla Türkiye adına casusluk yapmakla suçladıkları 29 kişiyi gözaltına aldıklarını duyurmasıdır (Hürriyet, 2017). Tüm bunlar, Türkiye’yle yaşanan krizin Mısır yönetimince iç politikada yaşadığı ideolojik kutuplaşma ve meşruiyetini pekiştirme kaygıları çerçevesinde araçsallaştırılmış olduğuna delalet etmektedir.

Mısır’ın Türkiye’ye artan tepkisinin ekonomik anlamda da birtakım ciddi yansımaları oldu. Her ne kadar Mogielnicki (2019), iki ülke arasındaki politik krizin ekonomik ilişkiler üzerinde olumsuz etki yaratmadığını söylese de sahada yapılan görüşmelerle desteklenen veriler bunun tersini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, ilk olarak Türkiye’den Mısır’a mal ihraç eden firmalara veya ürünlere açılan soruşturmalar ve bu çerçevede konan ek vergiler vurgulanmalıdır. Bundan en olumsuz etkilenen, 2017 başında Mısır’ın ek vergi kararı aldığı demir çelik sektörüydü (Bloomberg HT, 2017). Mısır’ın 2015 sonunda itibaren devreye soktuğu ithalatçı kayıt sistemi de Türkiye’nin ihracatını olumsuz etkiledi (Dünya, 2016). Türkiye’nin bu sistemden en çok etkilenen ülkelerden biri olduğu, bürokratik süreçlerin özel olarak Türkiyeli ihracatçıların firma kayıt sürelerini aşırı uzattığı ve tüm bunların ikili ilişkilerdeki siyasi krizle ilintili olduğu konusunda görüşme yapılan Türkiyeli yetkililer arasında bir görüş birliği olduğu söylenebilir (Arslan, 2018; Güneş, 2018; T.C. Ticaret Bakanlığı Yetkilisi-b, 2018). Bu gibi olumsuzlukların da etkisiyle, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2012’de ulaştığı 5 milyar dolar bandını ertesi yıl kaybettiği, 2018’e kadar da bu eşiği tekrar aşamadığı görülmektedir (bkz. **Tablo-1**).

Bunun dışında, Mısır’daki mevcut Türkiyeli yatırımların da siyasi krizden dolayı olarak etkilendikleri söylenebilir. Tekstil sektöründe faaliyet gösteren Türkiyeli yatırımcılar,

2013 öncesi süreçte tâbi oldukları ayrıcalıklı muameleden artık mahrum kaldıklarını, bürokratik prosedürleri aşmakta ciddi sıkıntı yaşadıklarını ifade etmektedirler (Türkiyeli Yatırımcı-b, 2018). Aynı yatırımcılar, en ciddi sıkıntılardan birinin aylar süren vize temini süreci olduğunu belirtmektedirler ki bu sorun Türkiyeli yetkililerce de doğrulanmaktadır (Güneş, 2018; Türkiyeli Yatırımcı-b, 2018). Tüm bunlar sonucunda, 2013'ten itibaren Türkiye'den Mısır'a doğrudan yatırım girişinin hem miktar hem de pay olarak düşük seyrettiği gözlenmektedir. 2016'da istisnai bir yükseliş yaşanmışsa da (77,5 milyon dolar), 2012 rakamlarının yarısına bile erişilemedi (Bkz. **Tablo-2**). Mısır'ın diğer önemli hamleleri, iki ülke arasında 2015'te sona eren Ro-Ro anlaşmasının yenilenmemesi şeklinde oldu (Sputnik Türkiye, 2015). Ne var ki, Türkiyeli ihracatçı ve taşımacılarda ilk aşamada bir panik havası yaratan bu hamlenin ikili ticarete fazla etkisi olmadığı, buna mukabil bir grup nakliyeciyi için olumsuz sonuçlar yarattığı söylenebilir (T.C. Ticaret Bakanlığı Yetkilisi-b, 2018, Türkiyeli Diplomat, 2019). Son olarak vurgulanması gereken bir unsur, 2013'te Kahire'de ofis açıp Mursi hükümeti döneminde Mısır'la çeşitli restorasyon anlaşmaları imzalayan Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) Mısır'daki faaliyetlerinin yeni yönetimin kararıyla durma noktasına geldiğidir (Dünya Bülteni, 4 Aralık 2013). 2013 sonrasında Mısır'daki tüm kalkınma ajanslarının iş yapması zorlaşsa da, Mısırlı yetkililer TİKA'ya (en azından 2018'e kadar Başbakanlığa bağlı olması hasebiyle) doğrudan Türkiye devleti muamelesi yaparak işlerini daha da zorlaştırmışlardır (TİKA Yetkilisi, 2018). Tüm bu hamleler, yeni Mısır yönetiminin, ekonomik işbirliğini sınırlayarak Türkiye'nin ülkedeki nüfuzunu azaltmayı amaçladığının göstergeleriydi.

İki ülke arasında gerilen ilişkilerin, bölgesel siyasette de birtakım yansımaları oldu. Yeni Mısır rejimi, İhvan'ın yükselişinden rahatsız olan diğer aktörler olan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) tarafından yoğun bir şekilde desteklendi. Bu sırada Kahire, İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan ile Doğu Akdeniz'de enerji konusunda işbirliğini artırırken (Sabah, 2014), çeşitli uluslararası örgütlerde Türkiye'ye karşı hamlelerde bulunmaktan geri kalmadı. İİT'de KKTC'nin statüsünün düşürülmesi ve FETÖ'nün terör örgütü kabul edilmemesi yönündeki çabaları (CNN Türk, 2016; Karahasan, 2014), Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine karşı S. Arabistan ve BAE ile birlikte lobi yapılması (Ergan, 2014), 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin açıklama yapmasının engellemesi (Ahram Online, 2016) ve Türkiye'nin Suriye ve Libya'da teröre destek verdiği iddiasıyla BM ve Arap Ligi nezdinde girişimlerde bulunması (Eltohamy, 2019) bunun en somut örnekleridir. Buna mukabil, Türkiye de uluslararası platformlarda Mısır'daki darbe yönetimini kınamaya devam etti, Doğu Akdeniz'de Mısır'ın kendisini dışlayan girişimlere karşı sert mesajlar verdi (Yeniçağ, 2018) ve Mısır'ın güney komşusu Sudan ve Batı komşusu Libya'daki nüfuzunu Mısır'ı rahatsız edecek şekilde geliştirmeye çabaladı (Mikhail, 2018; The Arab Weekly, 2019). En nihayetinde, iki ülke bozulan siyasi ve ekonomik ilişkilerine ek olarak, bölgesel sistemde de birbirleriyle kıyasıya bir mücadele içine girmiş görünmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, tarih boyunca ihtiyatlı ve yer yer sorunlu bir çizgide ilerleyen Türkiye-Mısır ilişkilerinde 2011 sonrasında yaşanan ani yükseliş ve sert düşüşün

İstisnai bir döneme işaret ettiği vurgulanmış ve bu kapsamda ortaya atılan araştırma soruları dört temel değişken yardımıyla yanıtlanmaya çalışılmıştır: Bölgesel sistemdeki güç dengeleri, ekonomik fırsat ve zorluklar, siyasi seçkinlerin kimlik ve ideolojileri ve iç politik kaygı ve hesaplamalar. Türkiye'nin 2011 sonrasında Mısır'a yönelik dış politika açılımında, Mısır'ın Arap dünyasındaki merkezi konumun ve jeopolitik öneminden faydalanarak bölgedeki siyasi nüfuzunu artırma ve isyan nedeniyle oluşan siyasi istikrarsızlık ortamında ekonomik zararlarını minimize edip, yeni fırsatlar yaratma güdülerini ön plandaydı. SKYK yönetimindeki Mısır'ın bu açılıma olumlu karşılık vermesinin arkasında yatan ilk neden Mısır ekonomisinin karşı karşıya kaldığı zorlukları Türkiye'nin de yardımıyla aşma çabasıyla alakalıydı. Bunun yanında, isyan sonrası siyasi belirsizlik ortamında, SKYK meşruiyetini sağlamlaştırmak adına Mısır halkı nezdinde oldukça olumlu bir imaja sahip Türkiye ile ilişkileri geliştirmekte bir beis görmüyordu.

İkili ilişkiler Mısır'da Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle yeni ve istisnai bir evreye girmiştir. AKP ile İhvan arasında siyasi kimlik ve ideolojik anlamında yakınlık, ilişkilerdeki derinleşme ve bölgesel politikada uyumu destekleyen en önemli unsurlardan biriydi. Ama bunun yanında, İhvan'ın iç politikada eski rejim unsurları, sol ve liberal muhalif hareketlere karşı gerçekleştirdiği dengeleme hamlesinde Türkiye'nin siyasi desteğine yoğun bir şekilde başvurduğu gözlemlendi. Bunun yanında, SKYK döneminde olduğu gibi, İhvan döneminde de Mısır'ın Türkiye'yle ilişkileri geliştirmeye yeşil ışık yakmasında isyan nedeniyle bozulan ekonomiyi düzeltmek için ihtiyaç duyduğu dış yardım ve yatırımlar önemli rol oynadı.

3 Temmuz 2013'te Mısır'da gerçekleşen darbeye Ankara'nın sert tepki vermesinin nedenlerinden biri Türkiye'nin Ortadoğu'ya dair jeopolitik emellerinin akamete uğratmasıydı. Ama bunun yanında, AKP'nin iç politikada yaşadığı kaygı ve sorunlar da etkiliydi. Gezi Parkı eylemleri sonrasında gergin ve çatışmacı bir evreye giren Türkiye siyasetinde, Mısır'dakine benzer bir darbe girişiminden endişe duyan hükümet ile muhalefet arasında artan ideolojik kutuplaşma, iç politikayla dış politika arasındaki geçirgenliğin arttığı bir ortam yaratmıştır. Bu ortamda AKP iktidarı, kendisini İhvan'la, muhaliflerini de Mısır'daki darbecilerle özdeşleştiren bir söylem benimseyerek güç ve meşruiyetini pekiştirmeye çabalamıştır. Benzer bir ideolojik kutuplaşma Mısır içindeki İhvan yanlıları ve karşıtları arasında da yaşanmış, Sisi önderliğindeki yeni Mısır rejimi de zaman içerisinde Türkiye'yi bir dış mihrak olarak çerçeveleyip, iki ülke arasındaki siyasi krizi, bir terör örgütü olarak kabul ettiği İhvan'ın Mısır'daki meşruiyetini azaltmak için kullanmıştır.

Tüm bu etmenlerin sonucunda, Türkiye-Mısır ilişkileri 2013 sonrasında uzun ve derin bir bunalım evresine girdi. Bir yandan, ekonomik ilişkiler ivme kaybederken, diğer yandan iki ülke arasında bölgesel siyasette çetin bir rekabet ve hatta çatışma durumu söz konusudur. Her iki ülke içinde de iktidar ve muhalefet arasındaki ideolojik kutuplaşmaların devam ediyor oluşu ve mevcut krizin her iki hükümet tarafından da hâlâ bir iç politika aracı olarak kullanılıyor oluşu, Ankara-Kahire hattında yakın bir gelecekte siyasi normalleşmeyi epey zor kılmaktadır. Dolayısıyla bu yönde gelecek önerilerin, her şeyden önce iki taraf için de iç politika – dış politika geçirgenliğinin hâlâ yüksek olduğu gerçeğini dikkate alması gerekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu araştırma, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 17B0640002 kod nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This research was supported by Ankara University Scientific Research Projects Coordination within the scope of project code 17B0640002.

Kaynakça/References

- Abdullah Gül (2011, 3 Mart). *First Head of State to Visit Egypt after the 25th January Revolution*. Erişim adresi: <http://www.abdullahgul.gen.tr/news/397/79096/first-head-of-state-to-visit-egypt-after-the-25th-january-revolution.html>
- Abo Alabass, B. (2011, 14 Eylül). BREAKING: Egypt-Turkey trade to be worth \$5bn in two years, \$10bn within four: Erdogan. *Ahram Online*. Erişim Adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/21262.aspx>
- Ahram Online (2011a, 13 Eylül). *Turkey's Erdogan arrives in Cairo to roll up his sleeves to establish robust relations*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/21083.aspx>
- Ahram Online (2011a, 2 Temmuz). *Egypt PM meets with visiting Turkish foreign minister*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/15500.aspx>
- Ahram Online (2011b, 3 Ağustos). *Turkey studies \$63 million investment boost in Egypt*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/18050.aspx>
- Ahram Online (2011c, 14 Eylül). *Egypt's Islamists warn Turkish PM over regional role*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/21226.aspx>
- Ahram Online (2012a, 26 Mart). *Turkey eyeing \$1 bn of Egyptian investments: Minister*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/37746.aspx>
- Ahram Online (2012b, 30 Eylül). *Egypt's Morsi in Turkey: 'Arab Spring needs your support'*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/54324.aspx>
- Ahram Online (2012c, 17 Kasım). *Egypt, Turkey can bring Mideast stability without foreign brokers: Erdogan*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/58423.aspx>
- Ahram Online (2012d, 30 Eylül). *Egypt's Morsi visits Turkey to strengthen emerging alliance*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/54291.aspx>
- Ahram Online (2012e, 16 Eylül). *Turkey to provide Egypt with \$2 billion in finance*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/53003.aspx>
- Ahram Online (2012f, 30 Eylül). *Egypt signs \$1bn loan deal with Turkey: Report*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/54361.aspx>
- Ahram Online (2012g, 15 Ekim). *Turkey to grant Egyptian entrepreneurs 5-year entry visas*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/55679.aspx>
- Ahram Online (2012h, 17 Kasım). *100 Turkish businessmen arrive to Cairo*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/58399.aspx>
- Ahram Online (2012i, 3 Temmuz). *Egypt is the 'brain' of the Arab world, says Turkish FM*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/46811.aspx>
- Ahram Online (2013a, 17 Nisan). *Turkey to give Egypt rest of \$2 bln loan within 2 months: Sources*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/69459.aspx>
- Ahram Online (2013b, 6 Haziran). *Egypt information minister arrives in restive Turkey*. <http://english.ahram.org.eg/News/73329.aspx>
- Ahram Online (2013c, 6 Temmuz). *Morsi ouster in Egypt dents Turkey role model claims*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/0/75818/World/0/Morsi-ouster-in-Egypt-dents-Turkey-role-model-clai.aspx>
- Ahram Online (2013d, 9 Temmuz). *Turkish ambassador summoned over Ankara's calls for UN intervention in Egypt*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/76132.aspx>
- Ahram Online (2013e, 16 Temmuz). *Egypt 'strongly dissatisfied' with Turkey comments on Morsi*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/76601.aspx>
- Ahram Online (2013f, 30 Temmuz). *Egypt's foreign ministry summons Turkish ambassador again*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/77807.aspx>
- Ahram Online (2013g, 18 Temmuz). *Erdogan refuses to speak to Egypt's ElBaradei*. Son erişim: <http://english.ahram.org.eg/News/77807.aspx>
- Ahram Online (2013h, 23 Kasım). *Egypt, Turkey scale back ties*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/87251.aspx>

- Ahram Online (2013i, 23 Kasım). *No respect for coup-installed rulers, says Turkey in Egypt row*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/87301.aspx>.
- Ahram Online (2014, 29 Eylül). *Egypt condemns Erdogan's 'lies and exaggerations' about El-Sisi*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/111950.aspx>
- Ahram Online (2015a, 12 Şubat). *Turkish officials reportedly deny Brotherhood channels are broadcast from Turkey*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/122889.aspx>
- Ahram Online (2015b, 1 Şubat). *Egypt seeks end to pro-Brotherhood TV, groups abroad*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/121928.aspx>
- Ahram Online (2016, 16 Temmuz). *Egypt blocks UN Security Council condemnation of Turkey unrest over statement wording*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/233377.aspx>
- Akgün, M. ve Senyücel Gündoğar, S. (2012a). *Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2011*. İstanbul: TESEV Yayınları. Erişim adresi: https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Ortadoguda_Turkiye_Algisi_2011.pdf
- Akgün, M. ve Senyücel Gündoğar, S. (2012b). *Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2012*. İstanbul: TESEV Yayınları. Erişim adresi: https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Ortadoguda_Turkiye_Algisi_2011.pdf
- Akşam (2013, 21 Ağustos). *Bakan Davutoğlu: Mursi için gizli diploması*. <https://www.aksam.com.tr/siyaset/bakan-davutoglu-mursi-icin-gizli-diploması/haber-237564>
- Akyol, M. (2013, 1 Temmuz). *Erdogan Is Right on Egypt*. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/07/erdogan-right-egypt-coup-not-revolution.html>
- Akyol, M. (2015, 15 Mayıs). *How Morsi matters in Turkish politics*. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2015/05/turkey-egypt-mohammed-morsi-sentence-erdogan.html>
- Al Hajj, S. (2016). *El alakat el arabıyye et'türkiyye: el afak ves'suubat* [Arap-Türk İlişkileri: Ufuklar ve Zorluklar]. İstanbul: Al Muassasa Al Arabıyya L'iddirassat As'stratiyya.
- Al Shalabi, I. (2017). *Te'sir et'tagayyurat es'siyasiyye el mısırye fi'lalakat beyn mısır ve türkiyye* [Mısır'daki Siyasal Değişimlerin Mısır ve Türkiye Arasındaki İlişkilere Etkisi]. *Middle Eastern Studies Journal*, 20(78), 15-43. <https://platform.almanhal.com/Details/article/99484>
- Altunışık, M. (2019). *Turkey's Relations with Egypt and Saudi Arabia: From Hopes of Cooperation to the Reality of Conflict*. In G. Tol ve D Dumke (Ed.), *Aspiring Powers, Regional Rivals: Turkey, Egypt, Saudi Arabia, and the New Middle East*, (pp. 17-39). Washington D.C.: The Middle East Institute.
- Anadolu Ajansı (2014). *Mısır: Yarım Kalan Devrim*. Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları.
- Arıkan, F. (2013, 14 Temmuz). *TSK 35. madde değiştirildi*. *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tsk-35-madde-degistirildi-23718265> (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2020).
- Arslan, H.B. [Eski Türkiye İhracatçılar Meclisi Genel Sekreteri] (2018, 9 Ağustos). *Yazarla kişisel görüşme*.
- Atasevin, A. [Türk-Mısır İşadamları Derneği Başkanı] (2018, 12 Ekim). *Yazarla kişisel görüşme*.
- Aydın Tarihi (2011a). *1 Şubat 2011*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2011b). *2 Şubat 2011*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2011c). *6 Şubat 2011*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2011d). *3 Mart 2011*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2011e). *13 Eylül 2011*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2011f). *14 Eylül 2011*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2011g). *16 Aralık 2011*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2012a). *23 Nisan 2012*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2012b). *17 Eylül 2012*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2012c). *21 Kasım 2012*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2012d). *1 Ekim 2012*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2012e). *17 Kasım 2012*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Aydın Tarihi (2013). *9 Haziran 2013*. Erişim adresi: <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/ayintarihi.htm> (Erişim tarihi: 01.06.2018)
- Bahi, R. (2016). *Egypt as a Leading Nation: Regional Imperatives and Domestic Constraints*. In J. Braveboy-Wagner (Ed.), *Diplomatic Strategies of Nations in the Global South* (pp. 155-179). New York: Palgrave.

- Baş, A. (2015). Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri ve Günümüze Etkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(92), 32-92. Erişim adresi: <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Arda-BA%5%9e-Atat%3%berk-D%3%b6nemi-T%3%bcrkiye-M%3%4%b1s%4%b1r-%3%4%b0li%5%9fkileri-ve-G%3%bcn%3%bcm%3%bcze-Etkileri.pdf>
- BBC Türkçe (2011, 13 Eylül). *Erdogan'ın da sevinc gösterileriyle karşilandi*. Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110913_egypt_turkey
- Bilener, T. (2014). "Arap Baharı" Sonrası Mısır Dış Politikası. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51, 181-194. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/16992/177584>
- Bloomer HT (2017, 19 Haziran). Mısır'dan Türk çeliğine yeni vergi engeli. Erişim adresi: <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2023677-misirdan-turk-celigine-yeni-vergi-engeli>
- CNN Türk (2016, 19 Ekim). *İslam İşbirliği Teşkilatı FETÖ'yu terör örgütü ilan etti*. Son erişim: <https://www.cnnurk.com/dunya/islam-isbirligi-teskilati-fetoyu-teror-orgutu-ilan-etti>.
- Cumhuriyet (2013, 4 Ağustos). *Bizi Mısır Yapmak İstiyorlar*. s. 4.
- Çağaptay, S. (2019). Erdoğan's Failure on the Nile. *Cairo Review of Global Affairs*, 33, 82-95. Erişim adresi: <https://www.thecaireview.com/essays/erdogans-failure-on-the-nile/>
- Çağaptay, S. ve Stevens, M. (2015, 8 Mart). Turkey and Egypt's Great Game in the Middle East. *Foreign Affairs*. Erişim adresi: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-03-08/turkey-and-egypts-great-game-middle-east>
- Çandar, C. (2013, 12 Temmuz). Erdogan's Egyptian Obsession. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2013/07/turkey-erdogan-egypt-morsi-coup.html>
- Davutoğlu, A. (2008). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (24. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2013). The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey. *The International Spectator*, 48 (2), 1-11. <http://dx.doi.org/10.1080/03932729.2013.796781>
- Dünya (2016, 11 Şubat). Mısır'a ihracatta bürokrasi riski. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/ihracat/misir039a-ihracatta-burokrasi-riski-haberi-307243>
- Dünya Bülteni (2013, 4 Aralık). *Mısır'dan TİKA'ya yasak*. Erişim adresi: <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/misirdan-tikaya-yasak-belge-h282172.html>
- El Gundy, Z. (2011, 15 Eylül). Erdogan to Egyptian Youth: Egypt and Turkey are one hand. *Ahram Online*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/21298.aspx>
- Eleiba, A. (2011, 4 Temmuz). FM Davutoğlu in Cairo to strengthen Turkey-Egypt ties and prepare for Erdogan visit. *Ahram Online*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/15573.aspx>
- El-Labbad, M. (2011, 19 Eylül). Egypt and Turkey: future horizons. *Ahram Online*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/4/0/21640/Opinion/Egypt-and-Turkey-future-horizons.aspx>
- El-Labbad, M. (2013, 15 Temmuz). Egypt's Second Revolution a Blow to Turkey. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/politics/2013/07/egypt-morsi-ouster-blow-turkey.html>
- El-Labbad, M. (2014). Egypt: A "Regional Reference" in the Middle East. In H. Fürtig (Ed.) *Regional Powers in the Middle East* (pp. 81-99). New York: Palgrave Macmillan.
- Eltohamy, A. (2019, 28 Ekim). Mısır Erdoğan karşıtı girişimlerine hız veriyor. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2019/10/egypt-un-complaint-turkey-erdogan-criticism-terrorism.html>
- Ergan, U. (2014, 18 Ekim). Mısır, Suudiler ve İsrail lobi yaptı. *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/misir-suudiler-ve-israil-lobi-yapti-27407210>
- Erkuş, S. (2014, 17 Eylül). Egypt asks Interpol to renew red notices for fleeing Muslim Brotherhood members. *Hurriyet Daily News*. Erişim adresi: <http://www.hurriyetdailynews.com/egypt-asks-interpol-to-renew-red-notices-for-fleeing-muslim-brotherhood-members-71799>
- Fahmy, N. [Eski Mısır Dışişleri Bakanı] (2019, 6 Eylül). Yazarla kişisel görüşme.
- Farouk, D. (2013, 12 Şubat). Egypt, Turkey sign tourism partnership agreement. *Ahram Online*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/64571.aspx>
- Fathallah, M. [Mısırlı Emekli Büyükelçi ve İİT Eski Siyasi Şube Direktörü] (2018, 3 Eylül). Yazarla kişisel görüşme.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu Ö. (2009a). Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* (15. Baskı) içinde (s. 615-635). İstanbul: İletişim.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu Ö. (2009b). Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980* (15. Baskı) içinde (s. 784-796). İstanbul: İletişim.
- Frantzman, S. (2020, 21 Haziran). Could Egypt and Turkey be headed for war in Libya?. Jerusalem Post. Erişim adresi: <https://www.jpost.com/middle-east/could-egypt-and-turkey-be-headed-for-war-in-libya-632167>
- Güneş, M. [T.C. Kahire Ticaret Müşavir Yardımcısı] (2018, 10 Eylül). Yazarla kişisel görüşme.
- Gürcan, M. (2020, 28 Haziran). Turkey gears up for tougher challenge in Libya as conflict heats up. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/06/turkey-libya-egypt-sirte-military-challenge-awaits-ankara.html#ixzz6RJFhSLB>

- Gürsel, K. (2013, 5 Temmuz), Mısır'daki darbe, AKP için stratejik kayıp. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2013/07/egypt-coup-is-erdogan-loss.html>
- Habertürk (2013, 20 Ağustos). *Bakanlar Kurulundan İhsanoğlu Değerlendirmesi*. s. 6.
- Hale, W. (2016). Turkey's domestic politics, public opinion and Middle East Policy. *Palgrave Communications*, 2, 2-8. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.81>
- Hassan, A.T. (2011, 19 Eylül). Following the Turkish model or forging our own?. *Ahram Online*. Son erişim: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/4/0/21638/Opinion/Following-the-Turkish-model-or-forging-our-own.aspx>
- Hürriyet (2013, 7 Temmuz). *Bizim 28 Şubat'a Çok Benziyor*. s. 21. Hürriyet (2017, 22 Kasım). *Son dakika... Mısır'dan Türkiye'ye casusluk hamlesi... 29 gözaltı*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-misirdan-turkiye-ye-casusluk-hamlesi-29-gozalti-40654476>
- İdiz, S. (2013, 9 Temmuz). Egypt Upheaval Deepens Turkey's Regional Isolation. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2013/07/turkey-isolated-over-egypt.html>
- İhsanoğlu, E. [Eski İİT Genel Sekreteri] (2018, 8 Ağustos). Yazarla kişisel görüşme.
- Jackson R. ve Sorensen G. (2013). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Jenkins, G. (2011, 19 Eylül)., Less is More, *Ahram Online*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/4/0/21639/Opinion/Less-is-more.aspx>
- Kaarbo, J. (2015). A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory. *International Studies Review*, 17(2), 189-216. <https://doi.org/10.1111/misr.12213>
- Karahasan, S. (2014, 7 Ekim). Mısır öfkesini KKTC'den çıkardı. *Milliyet*. Son erişim: <http://www.milliyet.com.tr/misir-ofkesini-kktc-den-cikardi-dunya/detay/1951040/default.htm>
- Karawan, I.A. (2002). Identity and Foreign Policy: The Case of Egypt. In S. Telhami & M. Barnett (Eds.), *Identity and Foreign Policy in the Middle East* (pp. 155-168). Ithaca: Cornell University Press.
- Keyman, F. & Gümüüşü S. (2014). Democracy, Identity and Foreign Policy in Turkey: Hegemony Through Transformation. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Khalaf, R. (2013, 9 Haziran). Morsi adviser blames IMF for delaying Egypt \$4.8bn loan agreement. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/f2376bea-d0fc-11e2-a3ea-00144feab7de>
- Kohen, S. (2012). AKP Convention Spells Out Turkey's Foreign Policy Platform. *Al Monitor*. Erişim adresi: <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/politics/2012/10/akp-foreign-policy-congress.html#ixzz5fR2FIHhc>
- Korany, B. & Dessouki, A.E.H. (Ed.). (2008). *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Kösebalaban, H. (2011). *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization*. New York: Palgrave Macmillan.
- Magued, S. (2016). Reconsidering Elitist Duality: Persistent Tension in the Turkish-Egyptian Relations. *Digest of Middle East Studies*, 25(2), 285-314. <https://doi.org/10.1111/dome.12091>
- Magued, S. (2018). The Egyptian Muslim Brotherhood's transnational advocacy in Turkey: a new means of political participation. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 45(3), 480-497. <https://doi.org/10.1080/13530194.2017.1320975>
- Meral, Z. (2014, 5 Şubat). Turkey and Egypt: Misconceptions & Missed Opportunities. *The Tahrir Institute for Middle East Policy*. Erişim adresi: <https://timep.org/commentary/analysis/turkey-egypt-misconceptions-missed-opportunities/>
- Middle East Monitor (2014, 25 Ağustos). *Sisi says Qatar, Turkey, US and the Muslim Brotherhood are funding media projects to undermine Egypt's stability*. Erişim adresi: <https://www.middleeastmonitor.com/20140825-sisi-says-qatar-turkey-us-and-the-muslim-brotherhood-are-funding-media-projects-to-undermine-egypts-stability/>
- Mikhail, G. (2018, 10 Ocak). Türkiye-Sudan anlaşması Mısır'ı germeye devam ediyor. *Al Monitor*. <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2018/01/sudan-turkey-deal-suakin-island-threatens-egypt-security.html>
- Milliyet (2013, 14 Eylül). *Erdoğan Adıymanlılar'ı Rabia selamıyla karşıladı*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-adiymanlilari-rabia-selamiyla-karsiladi-1763564>
- Milliyet (2019, 20 Haziran). *'Sisi mi diyeceğiz Binali Yıldırım mı?'*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/sisi-mi-diyecegiz-binali-yildirim-mi-2892045>
- Mogielnicki, R. (2019). The Political Veneer of Economic Exchange: Turkish Relations with Saudi Arabia And Egypt. In G. Tol ve D Dumke (Ed.), *Aspiring Powers, Regional Rivals: Turkey, Egypt, Saudi Arabia, and the New Middle East*, (pp. 86-100). Washington D.C.: The Middle East Institute.
- Monier, E. & Ranko, A. (2014). The Failure of the Muslim Brotherhood: Implications for Egypt's Regional Status. In H. Fürtig (Ed.) *Regional Powers in the Middle East* (pp. 62-79). New York: Palgrave Macmillan.
- Mourad, H. (2013, 29 Temmuz). Turkey loses its Egyptian ally. *Ahram Online*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/4/0/77618/Opinion/Turkey-loses-its-Egyptian-ally.aspx>
- Nasser, G. (2016). Coup in Turkey and Egypt: Internal and External Dynamics. *Insight Turkey*, 18(3), 55-69. Erişim Adresi: <https://www.insightturkey.com/commentaries/the-role-that-the-media-played-in-the-failure-of-the-july-15-coup-attempt-1>

- Nonneman, G. (2003). Analyzing the Foreign Policies of the Middle East and North Africa: A Conceptual Framework. *Review of International Affairs*, 3(2), 118-130. <https://doi.org/10.1080/1475355032000240630>
- Özgiray, A. (1996) Türkiye Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11(1), 1-7. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/5038/68631>
- Özhan, T. (2012, 17 Kasım). Mısır-Türkiye Ekseni. *SETA*. Erişim adresi: <https://www.setav.org/misir-turkiye-ekseni/>
- Özkoç, Ö. (2017). Türkiye'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Politikası: bir Modelin Çöküşü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(1), 77-97
- Pala, Ö ve Aras, B. (2015). Practical Geopolitical Reasoning in the Turkish and Qatari Foreign Policy on the Arab Spring. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(3), 286-302. <https://doi.org/10.1080/19448953.2015.1063274>
- PEW Research Center (2012, 10 Temmuz). *Most Muslims Want Democracy, Personal Freedoms, and Islam in Political Life*. Erişim adresi: <https://www.pewresearch.org/global/2012/07/10/most-muslims-want-democracy-personal-freedoms-and-islam-in-political-life/>
- Piazza, B.A. (2019). The foreign policy of post-Mubarak Egypt and the strengthening of relations with Saudi Arabia: balancing between economic vulnerability and regional and regime security. *The Journal of North African Studies*, 24(3), 401-425. <https://doi.org/10.1080/13629387.2018.1454650>
- Radikal (2013, 24 Kasım). *Türkiye-Mısır İlişkileri "İstenmeyen" Noktaya Geldi*. s. 13.
- Rashwan, N.H. (2011, 3 Eylül). Egyptian reactions to Turkey's suspension of diplomatic relations with Israel. *Ahram Online*, Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/20215/Egypt/Politics-/Egyptian-reactions-to-Turkey%E2%80%99s-suspension-of-diplo.aspx>
- Robins, P. (2003). *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*. London: C. Hurst&Co.
- Sabah (2011, 15 Eylül), *Mısır ile Akdeniz'de doğalgaz arayabiliriz*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2011/09/15/misir-ile-akdenizde-dogalgaz-arayabiliriz>.
- Sabah (2013a, 5 Temmuz). *Dolmabahçe'de Mısır Zirvesi*. s. 23.
- Sabah (2013b, 19 Ağustos). *Başbakan Yardımcısı Bozdağ, İT Başkanını İstifaya Çağırıldı*. s. 21.
- Sabah (2014, 29 Ekim). *Türkiye'ye karşı ittifak kurdular*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/dunya/2014/10/29/turkiyeye-karsi-ittifak-kurdular>
- Salahaddine, A. [Mısırlı Emekli Büyükelçi] (2018, 2 Eylül). Yazarla kişisel görüşme.
- Sallam, H. (2013, 30 Haziran). Obsessed with Turkish Models in Egypt. *Jadaliyya*. Erişim adresi: <https://www.jadaliyya.com/Details/28879/Obsessed-with-Turkish-Models-in-Egypt>
- Shama, N. (2014). *Egyptian Foreign Policy from Mubarak to Morsi: Against the National Interest*. London: Routledge.
- Shukrallah, S. (2011, 4 Mart). Turkey president meets with Egypt's political players. *Ahram Online*. Erişim adresi: <http://english.ahram.org.eg/News/6936.aspx>
- Shukrallah, Salma (2011), "Turkey president meets with Egypt's political players," *Ahram Online*, 04.03.2011, <http://english.ahram.org.eg/News/6936.aspx>.
- SkyLife (2012, Kasım). *Mısır'da Turizm Atağı*. Erişim adresi: <https://www.skylife.com/tr/2012-11/misir-da-turizm-atagi>
- Somuncuoğlu, E. (2019), *Siyasal İslam ve Mısır'da Müslüman Kardeşler'in Dönüşümü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sönmezözü, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sputnik Türkiye (2015, 23 Nisan). *Mısır ve Türkiye arasındaki Ro-Ro anlaşması sona erdi*. Son erişim: <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201504231015150988/>
- T.C. Ticaret Bakanlığı Yetkilisi-a (2018, 7 Haziran). Yazarla kişisel görüşme.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Yetkilisi-b (2018, 19 Nisan). Yazarla kişisel görüşme.
- T24 (2013, 26 Ağustos). *Başbakan'ın başdanışmanı 'değerli yalnızlık'ı açıkladı: Yalnız değiliz ama*. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/basbakanin-basdanismani-degerli-yalnizlik-aciklad-yalniz-degiliz-ama,237875>
- Taştekin, F. (2013a, 10 Temmuz). Körfez 'In' Türkiye 'Out'. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2013/07/turkey-loses-popularity-in-egypt.html>
- Taştekin, F. (2013b, 21 Ağustos). Bir bürokrat üzerinden Suud-Türk hesaplaşması. *Al Monitor*. Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2013/08/saudi-turkey-controversy-twitter.html>
- Tekin, H.H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4163>
- Telci, İ.N. (2011). Mısır 2011. *Orta Doğu Yıllığı*, 7, 208-255.
- Telci, İ.N. (2012). Mısır 2012. *Orta Doğu Yıllığı*, 8, 184-215.
- Telci, İ.N. (2013a). Türkiye'nin Mısır Politikası 2012. B. Duran, K. İnat ve U. Ulutaş (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012* içinde (s. 159-181). Ankara: SETA Yayınları.
- Telci, İ.N. (2013b). Mısır 2013. *Orta Doğu Yıllığı*, 9, 165-192.
- Telci, İ.N. (2014). Türkiye'nin Mısır Politikası 2013. B. Duran, K. İnat ve A. Balcı. (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2013* içinde (s. 187-208). İstanbul: SETA Yayınları.

- Telci, İ.N. (2015). Türkiye'nin Mısır Politikası 2014. B. Duran, K. İnat ve A. Balcı. (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014* içinde (s. 207-230). Ankara: SETA Yayınları.
- Telci, İ.N. (2016). Türkiye'nin Mısır Politikası 2015. B. Duran ve K. İnat. (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015* içinde (s. 195-218). Ankara: SETA Yayınları.
- Telci, İ.N. (2017). Türkiye'nin Mısır Politikası 2016. B. Duran, K. İnat ve M. Caner. (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016* içinde (s. 223-245). Ankara: SETA Yayınları.
- Telci, İ.N. (2018a). Türkiye'nin Mısır Politikası 2017. B. Duran, K. İnat ve M. Caner. (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017* içinde (s. 213-229). Ankara: SETA Yayınları.
- Telci, İ.N. (2018b). Arap İsyanları Sürecinde Türkiye-Mısır İlişkilerinin Dönüşümü. K. İnat, A. Aslan ve B. Duran (Ed.), *Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika* içinde (s. 297-315). Ankara: SETA Yayınları.
- Telci, İ.N. (2019). Türkiye'nin Mısır Politikası 2018. B. Duran, K. İnat ve M. Caner. (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018* içinde (s. 113-130). Ankara: SETA Yayınları.
- Telhami, S. & Barnett, M. (Ed.). (2002), *Identity and Foreign Policy in the Middle East*. Ithaca: Cornell University Press.
- The Arab Weekly (2019, 6 Temmuz). *Egypt ponders response to Turkish military role in Libya conflict*. Erişim adresi: <https://thearabweekly.com/egypt-ponders-response-turkish-military-role-libya-conflict>
- TİKA Yetkilisi (2018, 4 Eylül). Yazarla kişisel görüşme.
- Turan, M. (2011, 4 Haziran). Tahrir gençleri Türkiye yolunda. *Hürriyet*. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tahrir-gencleri-turkiye-yolunda-17952679>.
- Türkiye (2013a, 7 Temmuz). *Arınç'tan, CHP'nin Mısır Yorumuna Tepki*. s. 12.
- Türkiye (2013b, 11 Temmuz). *Biz Darbelere Çok Çektik, Mısır Halkı Çekmesin*. s. 17.
- Türkiye (2013c, 24 Ağustos). *Meydanlarımız Tahrir Olmayacak*. s. 12.
- Türkiye (2015, 31 Temmuz). *Mısır'dan küstah Türkiye açıklamaları*. Erişim adresi: <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/293556.aspx>
- Türkiyeli Diplomat (2018, 12 Nisan). Yazarla kişisel görüşme.
- Türkiyeli Yatırımcı-a (2018, 5 Eylül). Yazarla kişisel görüşme.
- Türkiyeli Yatırımcı-b (2018, 5 Eylül). Yazarla kişisel görüşme.
- Uysal, A. (2012a), Türkiye'nin Mısır, Cezayir ve Fas Politikası 2011. B. Duran, K. İnat ve A.R. Usul (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011* içinde (s. 313-341). Ankara: SETA Yayınları.
- Uysal, A. (2012b, 3 Ekim). Yeni dönemde Mısır'ın dış politikası ve Türkiye. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yerel/yeni-donemde-misirin-dis-politikasi-ve-turkiye-412813>
- Vatan (2017, 21 Mayıs). *'Rabia' AK Parti tüzüğüne girdi*. Erişim adresi: <http://www.gazetevatan.com/-rabia-ak-parti-tuzugune-girdi-1068812-gundem/>
- Wu, Z. (2018). Classical geopolitics, realism and the balance of power theory. *Journal of Strategic Studies*, 41(6), 786-823. <https://doi.org/10.1080/01402390.2017.1379398>
- Yegin, M. (2016). Turkey's reaction to the coup in Egypt in comparison with the US and Israel. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(4), 407-421. <https://doi.org/10.1080/19448953.2016.1196010>
- Yeni Akit (2013a, 19 Temmuz). *Politikalarımız Çıkar Odaklı Değil, Değer Odaklıdır*. s. 14.
- Yeni Akit (2013b, 22 Temmuz). *Türkiye Önemli Bir Ülke*. s. 6.
- Yeni Şafak (2013a, 23 Eylül). *O Silah Bir Gün Onlara da Doğrultulur*. s. 15.
- Yeni Şafak (2013a, 28 Temmuz). *Mısır'da Katliam Var Dünya Neden Susuyor?*. s. 11.
- Yeniçağ (2018, 4 Şubat). *Çavuşoğlu Yunan gazetesine konuştu: 'Bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecek'*. Erişim adresi: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/cavusoglu-yunan-gazetesine-konustu-bu-hicbir-zaman-gerceklesmeyecek-183413h.htm>
- Yetkin, M. (2013, 10 Temmuz), Will Erdogan Sever Ties With New Regime in Egypt?. *Al Monitor*, Erişim adresi: <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/politics/2013/07/turkey-egypt-sever-ties-morsi-ouster.html#ixzz5fR0c6mS7>

Capital - Energy Substitution: Does Energy Sources Matter for the Elasticity of Substitution? An Empirical Investigation for OECD Countries*

Ömer Faruk Altunç¹ , Abdulmecit Yıldırım¹

Abstract

Energy and other factors of production are the primary inputs in the context of sustainable economic growth. This makes energy relatively strategic in the development stage and in the energy importers economies. In this study, the effect of elasticity of substitution on economic growth is investigated for 31 OECD countries over the period from 1990-2014. Although the effect of elasticity of substitution between capital and aggregate energy consumption on economic growth has been examined in many studies, the issue of how this effect changes between the different sources of energy has not been adequately addressed. The research is aimed at contributing to the related literature in this regard. The effect of elasticity of substitution between capital and different energy sources on economic growth is examined within the neoclassical Solow-Swan Growth model. In this model, technology is defined by a variable elasticity of substitution (VES) production function. The empirical model is estimated by the non-linear least squares (NLLS) method. The results show that oil and primary energy consumption are substitutes; natural gas, coal, and hydroelectricity consumption are the complement in the final production of output.

JEL Code: D24, C13, Q43

Keywords

Production Inputs, Energy, Elasticity of Substitution, VES Production Function

1 Ömer Faruk Altunç (Prof. Dr.), Muş Alparslan University, Faculty of Economics, Department of Economic History, Muş, Turkey. E-posta: o.altunc@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0002-1563-7990

Corresponding author: Abdulmecit Yıldırım (Assist. Prof. Dr.), Muş Alparslan University, Department of Economics, Department of Economic History, Muş, Turkey. E-mail: a.yildirim@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0002-6228-6601

* This article is a revised version of the paper presented at the 2018 ICE-TEA, International Economic Conference, Antalya/Turkey.

To cite this article: Altunc, O. F., & Yildirim, A. (2020). Capital - Energy Substitution: Does Energy Sources Matter for the Elasticity of Substitution? An Empirical Investigation for OECD Countries. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 367–378. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0087>

Introduction

Theoretical and empirical studies show that one of the most significant elements of growth is the energy used to generate physical capital, which is typically needed for development. As physical capital grows, the amount of energy required increases (Stern 2011; Acemoğlu 2009; van Zon and Yetkiner 2003). This indicates that there is a complementarity between capital and energy in contrast to studies showing that the two factors are the substitute in the final production of output. The elasticity of substitution (henceforth ES) between capital and energy is one of the long-debated issues in the energy economy literature. In view of a supply-side approach, the adoption of energy-saving technologies is represented by substituting capital for energy, and ES between capital and energy is important for policies aimed at reducing energy consumption and reducing emission-derived pollution. ES is an indicator of the degree to which one input can be substituted by the other in an economic system. The high level of elasticity of substitution indicates the ease of substitution of the inputs.

The coefficient of the ES parameter indicates whether there is a substitution or complementary relationship between inputs (Costantini and Paglialunga 2014). The substitution of energy resources with other factors of production is important to avoid an energy crisis and to meet goals towards reducing fossil fuel while sustaining economic growth. The long-run growth potential of the economy depends largely on the degree of elasticity of substitution between capital and energy (Chichilnisky and Heal 1983). In the context of ES, technological progress plays an important role, which is highlighted in most theoretical studies. Technological development influences the relationship between physical capital and required energy in three different ways. Firstly, technological improvements gives the ability to create a new generation of physical capital that needs less energy. Secondly, technology helps to generate more energy with the same inputs and to create new technologies for energy production that make more efficient use of energy resources, such as fossil fuels. Finally, technological improvements enables the discovery of new energy sources such as water, sun, and wind. However, according to the International Energy Agency, approximately 80% of the world's energy demand is still met by the consumption of non-renewable fossil fuels.

Empirical studies provide contradictory evidence on the relationship between capital and energy, in terms of both time and space. While capital and energy are found complementary in some sectors and regions, it is reported that they can be easily substituted in others. One reason for these heterogeneous results is that the ease of substitution between capital and energy increases with technological advances. Following the oil crises in the 1970s, economists and policymakers attached great importance to the performance of energy-saving technologies. Analysis of energy-saving technologies can be represented by capital-energy substitution. The concept of elasticity of substitution developed by Hicks is used to measure the degree of the substitutability between the production inputs. ES shows how a change in factor prices affects the income distribution between the factors. It also measures whether a factor can be easily substituted for the other. This measurement is only valid for the two-variable case. Allen (1937) generalized Hicks elasticity of substitution for cases with multiple variables. The main literature on capital-energy substitution is built on understanding the economic responses to the oil crises that emerged in the 1970s. The

aim was to demonstrate how oil can be substituted by coal, gas, and electricity to reveal the need to develop more efficient energy production methods.

Early studies were based on the substitution of fuels at given capacities in the electricity sector, and the long-run substitution predicted from the cross-country data for the electricity sector and non-energy sectors (Pindyck 1979). The pioneering study of Berndt and Wood (1975) on factor substitution promoted a large number of empirical studies. In their study, Berndt and Wood (1975), investigated the possibilities of substitution between energy and non-energy inputs using time series data over the period from 1947-1971. Four inputs namely, capital, labor, energy, and intermediate inputs were used in the study in which the Translog cost function was used. It was assumed that there would be a constant return to scale production function with the Hicks-neutral technological progress. Allen elasticity of substitution (AES) was used in the calculations. The findings of the study reported that the substitution relationship between energy and non-energy inputs was technically present but limited. Moreover, it concluded that energy and labor were substitutes while energy and capital were complements. Griffin and Gregory (1976) criticized the results of the study conducted by Berndt and Wood (1975) in terms of the time series data used in the study. Griffin and Gregory (1976) argued that the time series data only responded to changes in prices in the short run, and therefore capital and energy were complements in the short-run. However, energy and capital were expected to be substitutes as new equipment was used to achieve high-energy efficiency in the long run. The Pindyck (1979) analyses a pooled time series data over the period from 1963-1973 for a cross-section of countries and found that energy and capital were substitutes. Ozalatay et al. (1979) concluded that energy and capital were substitutes for the United States economy using data over the 1963-1974 period. In another study conducted specifically for 10 manufacturing industry sub-sectors in the American economy, Field and Grebenstein (1980) found that there was a complementarity between energy and physical capital for four sub-sectors and no significant result was found for the remaining six sub-sectors.

Blackorby and Russel (1989) reported that AES was not a good measurement tool. They claimed that the Morishima Elasticity of Substitution (MES) was a better alternative than AES. MES measures the effect of price changes despite the change in the factor proportions. Thomson and Taylor (1995) re-evaluated eight studies and concluded that energy and capital were complements and re-determined the results using MES. The findings showed that energy and capital were substitutes for all studies. Nguyen and Strietwiesser (1997), in their study based on microdata used for the American economy, estimated ES between energy and capital according to both AES and MES. Energy and capital were found to be weak substitutes when using AES to calculate ES. On the other hand, MES results revealed a strong substitution relationship between energy and capital. Apostolakis (1990) stated that capital and energy were complements in the studies based on time series data, and two inputs were observed to be substitutes in the studies based on the cross-sectional data of countries or regions. According to Apostolakis (1990), these different results were due to the fact that the time series reflected the short-run relationships, while the cross-sectional data analyzes captured the long-run effects. The problem such as differences in data set, functional forms used, elasticity (gross and net elasticity), and measurement of capital were the other reasons. Griffin and Gregory (1976)

and Apostolakis (1990) reported that the cross-sectional data captured long-run response to price changes, and therefore estimation results revealed a substitution relationship between the two inputs. On the contrary, since time series data reflects short-run responses to price changes, it may lead to a complementary relationship between two inputs.

In a more recent analysis using data at the industrial level, Tovar and Iglesias (2013) estimated a five-factor model in which capital was divided into physical and labor capital. The authors found that in the long-run energy was complementary for both forms of resources, and in the short-run this relationship was not important. Kim and Heo (2013) found different values for ES between fossil fuels and physical capital, and between electricity and physical capital. In this study, they investigated ES between different energy sources and capital by using a translog cost function. Empirical results showed that electricity and capital were substitutes, while fuel tended to complement for capital in most countries. In addition, it was concluded that the difference in energy sources may significantly affect ES between energy and capital. Haller and Hyland (2014) used the trans-log cost function to model production in the Irish manufacturing sector over the period from 1991-2009. In the study, ES between capital, labor, material, and energy was calculated. The results revealed that energy and capital were substitutes in the production of output. Lazkano and Pham (2016) investigated ES between energy and capital by using data from 108 countries over the period 1971-2011. They extended their analysis for different country groups based on various classifications. Empirical results provided evidence that there was a variable elasticity of substitution between capital and energy. Moreover, the results indicated that policies that increased the rate of capital-energy substitution would support long-run economic growth. Deininger et al. (2018) examined the factor substitution among capital, labor, energy, and material in the Swiss manufacturing industry over the period from 1997-2008 by dividing the firms into three subcategories according to energy intensity. The results of the study showed that, except for energy-intensive firms, there was a substitution relationship between capital, labor, energy, and materials. However, in the case of the energy-intensive firm, it found that there was a complementarity relationship between energy and capital.

Knowing the degree of elasticity of substitution between energy and other production factors can be important for policymakers. Besides being able to reduce the impact of possible energy crises, it is also possible to reduce the use of fossil fuels for sustainable growth. To achieve such policies ES plays a crucial role. In addition, countries that are more sensitive to environmental pollution have a stronger motivation to reduce fossil fuel energy consumption. Thus, capital-energy substitution can affect countries with such sensitivities.

The rest of the paper is organized as follows. Section 2 presents the model and estimation methodology. Data set and descriptive statistics are discussed in section 3. Section 4 analyses the results and section 5 draws the conclusion and evaluation.

Model and Estimation Method

The production function including physical capital (P), labor (L), Energy (E) as production inputs and consisting of two stages can be defined by equations (1) and (2). The variables Y, P, L, and E are time-dependent variables, but for simplicity, we omit the

time subscript from the equations. In this study, since the primary aim is to investigate ES between different energy sources and capital, equation (1) is defined as a Cobb-Douglas production function, which has the standard properties of production functions. In equation (2), by following Revenkar (1997), we defined a VES type production function, which allows a variable elasticity of substitution between capital and different energy sources.

$$Y = F(P, L) \quad (1)$$

$$P = X(K, E) \quad (2)$$

The production functions that are assumed to have constant returns to scale can be written more clearly as in equation (3) and (4). While equation (3) shows the relationship between output, physical capital, and labor, equation (4) is a VES type production function that shows how physical capital accumulates in the model. While a_1 reflects the role of physical capital (P) in the production process, a_2 reflects the importance of capital (K) relative to energy (E) in the production of total physical capital (P). b is a parameter affecting the aggregate degree of substitutability between capital and energy.

$$Y = AP^{\alpha_1}L^{1-\alpha_1} \quad (3)$$

$$P = K^{\alpha_2}(E + b\alpha_2K)^{1-\alpha_2} \quad (4)$$

Substituting equation (4) into equation (3), we obtain the general nested production function as in equation (5).

$$Y = A(K^{\alpha_2}(E + b\alpha_2K)^{1-\alpha_2})^{\alpha_1}L^{1-\alpha_1} \quad (5)$$

$$\sigma(K, E) = \frac{\partial \ln(K/E)}{\partial \ln(MP_K/MP_E)} \quad (6)$$

Equation (7) and (8) show the marginal physical products of capital and energy. Using the formula in equation (6), which refers to ES between capital and energy, ES between capital and energy for a VES type production function can be defined as in equation (9)¹.

$$MP_K = \frac{\partial Y}{\partial K} = \frac{AL^{1-\alpha_1}\alpha_1\alpha_2(E+bK)(K^{\alpha_2}(E+b\alpha_2K)^{1-\alpha_2})^{\alpha_1}}{K(E+b\alpha_2K)} \quad (7)$$

$$MP_E = \frac{\partial Y}{\partial E} = \frac{AL^{1-\alpha_1}\alpha_1(1-\alpha_2)(K^{\alpha_2}(E+b\alpha_2K)^{1-\alpha_2})^{\alpha_1}}{E+b\alpha_2K} \quad (8)$$

$$\sigma(K, E) = 1 + b \left(\frac{K}{E}\right) \quad (9)$$

Equation (9) shows that ES between capital and energy may vary depending on the capital energy ratio. If ES parameter is equal to zero ($b = 0$), ES between capital and energy is constant. In other words, when $b = 0$, the production function returns to the standard Cobb-Douglas production function. On the other hand, if $b < 0$, ES is less than 1 and, there will be a complementary feature between capital and energy. If $b > 0$, ES is greater than 1, which indicates that capital and energy are substitutes in the final production of output. In short, in the case of $b \neq 0$, ES varies depending on the capital-energy ratio.

Log-linearizing the production function stated in equation (5) gives the main equation (10) to be empirically estimated. The production function and the estimation equation

¹ Derivation of the elasticity of substitution is available upon request.

derived from this function is a non-linear equation. Therefore, a non-linear estimator is used. Although the logarithm of the equation is taken, this transformation does not make the equation linear. Since the model is not in linear in parameters, NLLS is an appropriate estimation method. Chumacero (2006) states that one of the desirable properties of the NLLS estimation is that one does not need to know the precise nature of heteroskedasticity and/or autocorrelation. Once this equation is estimated for each energy sources, the obtained elasticity of substitution parameter (b) and equation (9) is used to measure ES between capital and energy.

$$\ln Y = \ln A + \alpha_1 \alpha_2 \ln K + \alpha_1 (1 - \alpha_2) \ln(E + b \alpha_2 K) + (1 - \alpha_1) \ln L + \epsilon \quad (10)$$

Following Tallman and Wang (1994), and Duffy and Papageorgiou (2000), we construct another series for labor input that is adjusted for human capital. Equation (10) is estimated by using raw labor (L) and human capital adjusted labor (HL) as a measure of labor input. In any country i , the human capital in time t can be expressed as $H_{it} = E_{it}$. Here, E_{it} refers to average year of schooling for each country. Thus, human capital adjusted labor can be expressed as in equation (11).

$$HL_{it} = H_{it} * L_{it} = E_{it} * L_{it} \quad (11)$$

VES production function is estimated using both raw labor (L) and human capital adjusted labor (HL). Equation (10) is estimated by non-linear least squares (NLLS) using data on total factor productivity, capital stock, energy, real GDP and either raw labor (L) or human capital adjusted labor (HL). In this model, total factor productivity is used as a proxy to take into account the differences in technological development among countries.

Data Set and Descriptive Statistics

The estimation of VES production function in equation (5) requires data on output (Y), total factor productivity (TFP), capital stock (K), labor (L) and energy (E). The data set covers 25 years (1990-2014) and 31 OECD countries². A regular and credible data set on energy types is only obtained for OECD countries. Therefore, the study has been limited to OECD countries. This constraint is the main limitation of the study.

Total output, capital stock, total factor productivity, labor, and human capital data were obtained from the Penn World Table (Feenstra et al., 2015) data set. Data on different energy sources were obtained from the BP Statistical Review of World Energy (2017). The countries and the period were selected to maximize the number of observations for a balanced panel data set. Table 1 presents the variables and data sources. Descriptive statistics are presented in Table 2. The two-way correlation coefficients between variables are presented in Appendix-1. These statistics subsequent estimations are carried out by Stata14.

² The series in pwt9 contain data until 2014.

Table 1
Variables and Data Sources

Variables	Indicators	Unit of Measurement	Sources
Real GDP	Y	Constant national prices (in millions of 2005 US Dollars)	Penn Table (version PWT 9)
Capital Stock	K	Constant national prices (in millions of 2005 US Dollars)	Penn Table (version PWT 9)
Population	L	Million	Penn Table (version PWT 9)
Human Capital Index	H	Greater than 1	Penn Table (version PWT 9)
TFP	A	TFP in terms of PPP (USA = 1)	Penn Table (version PWT 9)
Coal	E	mtoe	BP Statistics
Gas	E	mtoe	BP Statistics
Hydroelectric	E	mtoe	BP Statistics
Oil	E	Million Tonnes	BP Statistics
Primary Energy Sources	E	mtoe	BP Statistics

Note: The human capital index is in terms of average years of schooling, and the return to education per person. PPP and TFP stand for purchasing power parity and total factor productivity respectively. mtoe is million-ton oil equivalent. Penn World Table data is from Feenstra, Inklaar and Timmer 2015.

Table 2
Descriptive Statistics

	(1)	(2)	(3)	(4)
Variables	Mean	sd	Min	Max
Real GDP	1232166	2407871	29529.18	1.65e+07
Capital Stock	3901613	7490288	77120.27	5.28e+07
Population	37.7560	55.6241	2.9168	319.4486
Human Capital Index	3.1116	0.4114	1.8024	3.7343
TFP	0.7901	0.1409	0.3987	1.1211
Coal	35.51766	92.86734	0.0838	574.4632
Gas	39.28934	103.0337	0.0073142	690.0358
Hydroelectric	9.500382	17.57951	0.0006788	88.67717
Oil	68.89465	151.3492	2.372	938.3952
Primary Energy Sources	171.1436	391.0339	5.187898	2370.248

Note: GDP and TFP stand for gross domestic product and total factor productivity, respectively.

Figure 1 shows the primary energy consumption³ in OECD countries between 1990 and 2014, while Figure 2 shows the final energy consumption from 1990 to 2014 on the basis of different energy sources such as oil, natural gas, hydroelectric and coal. In general, primary energy consumption in OECD countries had shown an upward trend in the 1990–2014 period. Although a decrease in primary energy consumption was observed following the global crisis in 2008, it tended to recover gradually in the following years. A similar trend was observed when considering different energy sources. Considering the energy sources used in this study, natural gas had the fastest increase in consumption among all energy sources.

3 Just commercial solid fuels, i.e. bituminous coal and anthracite (hard coal), lignite and brown (sub-bituminous) coal, and other industrial solids.

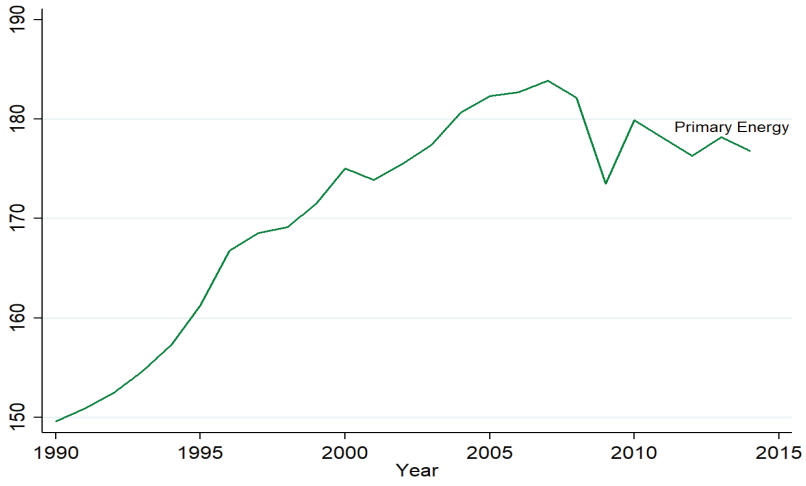

Figure 1. Mean of Primary Energy Consumption for OECD Countries, (1990-2014, mtoe)

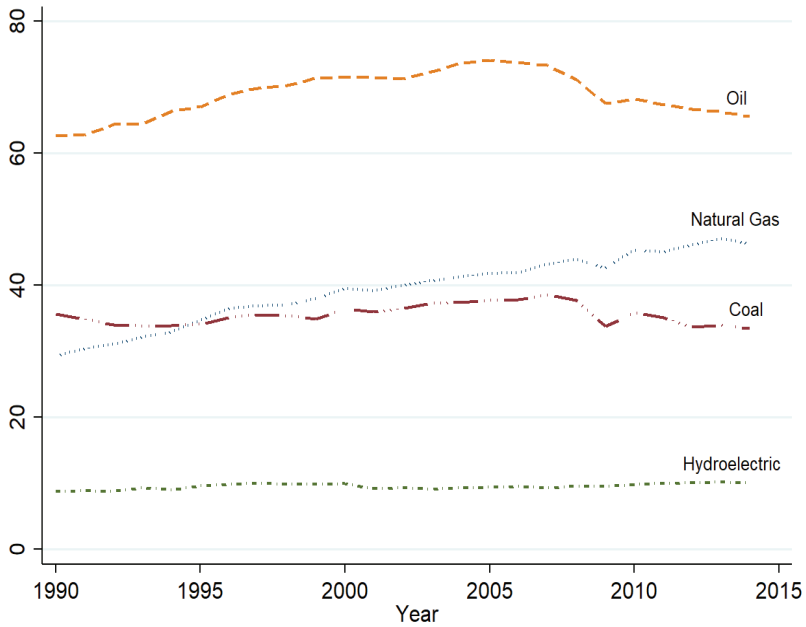

Figure 2. Mean of Energy Consumption for OECD Countries, (1990-2014, mtoe)

Empirical Results

This section presents the empirical results of equation (10). In addition to the basic variables used for the estimation of equation 10, two dummy variables were added to the model. To consider the level of development among countries, a dummy variable was added to the model for countries which were not included in the advanced economies category according to the IMF country classification. In addition, as presented in Figure 1 and Figure 2, there was a trend shift in energy consumption after 2008. To consider the shift in energy consumption, time fixed effect dummy variable was added to the model. Following the inclusion of dummy variables, the empirical equation can be written as follows:

$$\ln Y_{it} = \ln A_{it} + \alpha_1 \alpha_2 \ln K_{it} + \alpha_1 (1 - \alpha_2) \ln (E_{it} + b \alpha_2 K_{it}) + (1 - \alpha_1) \ln L_{it} + \theta_{it} + \delta_{it} + \epsilon_{it} \quad (12)$$

Here, the dummy variables θ_{it} and δ_{it} refer to the time fixed effect and development level of countries, respectively. We used the total factor productivity as an indicator of the technological progress of the countries. Therefore, empirical estimates will be more sensitive to changes in total factor productivity of countries.

Table 3 presents the non-linear regression results of equation (12). The upper panel of Table 3 reports the results for raw labor (L), and the lower panel reports the results for skilled labor (HL). The coefficient b , which is the determinant of ES in the empirical results, in which the raw labor force is used, is statistically significant for the natural gas, oil and primary energy sources, and statistically insignificant for coal and hydroelectric. Similar estimates were obtained, except for natural gas energy type, in the estimates using human capital adjusted labor in place of the labor force. Therefore, the initial findings provide evidence that there is a non-constant elasticity of substitution between oil and primary energy sources, and capital.

In cases when ES parameter (b) is statistically significant, it takes a negative value (see columns 2, 4 and 5 in the upper panel; columns 4 and 5 in the lower panel). The negative value of ES parameter (b) means that ES between energy sources and capital is smaller than one⁴. Therefore, capital and energy present a complementary feature in the final production of output. The smaller the ES parameter, the greater the complementarity between energy and capital.

Table 3
Non-linear Regression Estimates of VES Production Function

Energy Sources					
Parameters	(1) Coal	(2) Natural Gas	(3) Hydroelectric	(4) Oil	(5) Primary Energy Sources
Raw Labor(L)					
a_1	0.9886*** (0.0347)	0.8533*** (0.0160)	0.9299*** (0.0288)	1.1630*** (0.0296)	1.1972*** (0.0277)
a_2	0.8866*** (0.0319)	1.0212*** (0.0180)	0.9422*** (0.0308)	0.7529*** (0.0191)	0.7100*** (0.0184)

4 Remark: the elasticity of substitution for VES production function is $\sigma^{(K,E)} = 1 + b(K/E)$

<i>b</i>	1.17e-06 (1.59e-06)	-1.04e-08** (4.67e-09)	2.07e-06 (3.83e-06)	-6.16e-06*** (1.78e-07)	-1.72e-05*** (4.58e-07)
Human Capital Adjusted Labor (HL)					
<i>a</i> ₁	0.9565*** (0.0404)	0.8104*** (0.0184)	0.8748*** (0.0117)	1.1406*** (0.0322)	1.2457*** (0.0347)
<i>a</i> ₂	0.9112*** (0.0348)	1.0396*** (0.0200)	0.9861*** (0.0097)	0.7793*** (0.0191)	0.6996*** (0.0189)
<i>b</i>	8.49e-07 (1.67e-06)	-1.00e-08 (6.69e-09)	-2.20e-09 (5.82e-09)	-5.99e-06*** (1.51e-07)	-1.74e-05*** (4.67e-07)
R ² (L)	0.9984	0.9983	0.9983	0.9985	0.9986
R ² (HL)	0.9984	0.9984	0.9984	0.9985	0.9986
N	775	775	775	775	775

Note: The terms in bracket are standard errors. ***, ** and * indicate significance level of 1%, 5% and 10% respectively.

Although the calculated elasticity of substitution parameter for natural gas, oil, and primary energy sources is statistically significant, the very small value of *b* requires to test whether it is different from zero or not. Therefore, the findings related to the *b* = 0 null hypotheses is presented in Table 4 for all energy sources. The null hypothesis, *b* = 0, cannot be rejected in all cases when ES parameter is statistically insignificant. Therefore, it can be asserted that there is a constant elasticity of substitution between coal, hydroelectricity, and capital. In addition, the null hypothesis *b* = 0 is rejected for oil and primary energy sources in cases when raw labor (L) and the human capital adjusted labor (HL) are used in place of labor input. Therefore, it is concluded that ES between these two energy sources and the capital varies depending on time and capital energy ratio.

Table 4
Tests of Hypothesis

Energy Sources	Labor Input	H ₀ : <i>b</i> = 0 H ₁ : <i>b</i> ≠ 0		σ
		F Statistics	p-value	
Coal	Raw Labor: L	0.54	0.4638	CD-CES
	Adjusted Labor: HL	0.26	0.6124	CD-CES
Natural Gas	Raw Labor: L	4.98	0.0256	VES
	Adjusted Labor: HL	2.24	0.1344	CD-CES
Hydroelectric	Raw Labor: L	0.29	0.5884	CD-CES
	Adjusted Labor: HL	0.14	0.7052	CD-CES
Oil	Raw Labor: L	1197.94	0.0000	VES
	Adjusted Labor: HL	1568.40	0.0000	VES
Primary Energy Sources	Raw Labor: L	1402.15	0.0000	VES
	Adjusted Labor: HL	1384.62	0.0000	VES

Conclusion and Evaluation

In this study, the elasticity of the substitution between capital and various energy sources was examined within the framework of a nested VES production function. The parameters of the nested VES production function was estimated for 31 OECD countries

using data on real GDP, capital stock, total factor productivity, labor (raw labor and human capital adjusted labor) and five different energy sources. The parameters were estimated via a non-linear estimation method using a panel data set covering the period of 1990-2014. The results of the study show that the ES parameter (β) is negative in cases when it is statistically significant. Thus, oil, natural gas (in the case of raw labor), and primary energy sources are the complements of capital stock in the final production of output. ES between these inputs indicates the VES feature and it varies depending on the capital-energy ratio. There was no evidence that ES between capital and other energy sources (coal, natural gas (in the case of the human capital adjusted labor, and hydroelectricity) are variable. Therefore, ES between these energy sources and capital may be more appropriately examined with CES or Cobb-Douglas-type production functions, which have constant elasticity of substitution property.

There was no consensus in the literature regarding the elasticity of the substitution between capital and energy. The results of the studies on ES differ from country to country. More importantly, even studies on the same country obtained different results. The main reason for these inconsistent results is the theoretical and empirical model used and the time-period selected for the data set. Therefore, the calculated coefficient of ES should be carefully evaluated and treated with caution.

Although the aggregated set of data used in this study provided meaningful deductions about ES between capital and various energy sources, more precise results can be obtained using industry-level data. In this respect, the present study can be developed for further studies.

Appendix-1. Correlation Coefficients (1980-2011)

	Real GDP	Capital Stock	Population	Human Capital Index	TFP	Coal	Natural Gas	Hydroelectric	Oil	Primary Energy Sources
Real GDP	1.00									
Capital Stock	.987*	1.00								
Population	.953*	.928*	1.00							
Human Capital Index	.255*	.281*	.101*	1.00						
TFP	.314*	.286*	.266*	-.055	1.00					
Coal	.948*	.915*	.892*	.279*	.234*	1.00				
Natural Gas	.962*	.938*	.901*	.264*	.301*	.966*	1.00			
Hydroelectric	.574*	.553*	.527*	.278*	.284*	.556*	.632*	1.00		
Oil	.979*	.948*	.938*	.242*	.295*	.974*	.975*	.610*	1.00	
Primary Energy Sources	.977*	.949*	.923*	.270*	.297*	.982*	.988*	.637*	.995*	1.00

* Indicates 5% significance level.

Appendix-2. List of Countries

Australia, Austria, Belgium, Canada, Chile, Czech Republic, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Israel, Italy, Japan, Lithuania, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Poland, Portugal, Slovakia, South Korea, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, United Kingdom, United States

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

References

- Acemoglu, D. (2009). Introduction to modern economic growth. Princeton University Press.
- Apostolakis, B. E. (1990). Energy--capital substitutability/ complementarity: The dichotomy. *Energy Economics*, 12(1), 48–58. [https://doi.org/10.1016/0140-9883\(90\)90007-3](https://doi.org/10.1016/0140-9883(90)90007-3)
- Berndt, E. R., & Wood, D. O. (1975). Technology, Prices, and the Derived Demand for Energy. *The Review of Economics and Statistics*, 57(3), 259–268.
- Blackorby, C., & Russell, R. R. (1989). Will the Real Elasticity of Substitution Please Stand Up? (A Comparison of the Allen/Uzawa and Morishima Elasticities). *American Economic Review*, 79(4), 882–888.
- Chichilnisky, G. (1993). Energy-Capital Substitution: A General Equilibrium Analysis. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1374615>
- Chumacero R. A. (2006). “Lecture notes on econometrics”, manuscript, University of Chile.
- Costantini, V., & Paglialunga, E. (2014). Elasticity of substitution in capital-energy relationships: how central is a sector-based panel estimation approach? (SEEDS Working Papers No. 1314). SEEDS, Sustainability Environmental Economics and Dynamics Studies. <https://ideas.repec.org/p/srt/wpaper/1314.html>
- Deiningner, S. M., Mohler, L., & Mueller, D. (2018). Factor substitution in Swiss manufacturing: empirical evidence using micro panel data. *Swiss J Economics Statistics*, 154(6). doi:10.1186/s41937-017-0016-5
- Feenstra, R. C., Inklaar, R., & Timmer, M. P. (2015). The Next Generation of the Penn World Table. *American Economic Review*, 105(10), 3150–3182. doi: 10.1257/aer.20130954
- Griffin, J. M., & Gregory, P. R. (1976). An Intercountry Translog Model of Energy Substitution Responses. *American Economic Review*, 66(5), 845–857.
- Haller, S. A., & Hyland, M. (2014). Capital-energy substitution: Evidence from a panel of Irish manufacturing firms. *Energy Economics*, 45, 501–510.
- Kim, J., & Heo, E. (2013). Asymmetric substitutability between energy and capital: Evidence from the manufacturing sectors in 10 OECD countries. *Energy Economics*, 40, 81–89.
- Lazkano, I., & Pham, L. (2016). Can Capital-Energy Substitution Foster Economic Growth? *Land Economics*, 92(3), 491–514. doi:10.3368/le.92.3.491
- Nguyen, S., & Strietwieser, M. (1997). Capital-energy substitution revisited new evidence from micro data, Center for Economic Studies (CES), Research Paper 97/4.
- Özatalay, S., Grubaugh, S., & Long, T. V. (1979). Energy Substitution and National Energy Policy. *The American Economic Review*, 69(2), 369–371.
- Palivos, T., & Karagiannis, G. (2010). The Elasticity of Substitution as an Engine of Growth. *Macroeconomic Dynamics*, 14(5), 617–628. <https://doi.org/10.1017/S1365100509000479>
- Pindyck, R. S. (1979). Interfuel Substitution and the Industrial Demand for Energy: An International Comparison. *The Review of Economics and Statistics*, 61(2), 169–179.
- Revankar, N. S. (1971). A Class of Variable Elasticity of Substitution Production Functions. *Econometrica*, 39(1), 61–71. <https://doi.org/10.2307/1909140>
- Revankar, N. S. (1971). Capital-Labor Substitution, Technological Change, and Economic Growth: The U.S. Experience, 1929-1953. *Metroeconomica*, 23(2), 154–176. <https://doi.org/10.1111/j.1467-999X.1971.tb00168.x>
- Stern, D. I. (2011). The Role of Energy in Economic Growth, (SSRN Scholarly Paper No. ID 1878863). Rochester, NY: Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=1878863>
- Thompson, P., & Taylor, T. G. (1995). The Capital-Energy Substitutability Debate: A New Look. *The Review of Economics and Statistics*, 77(3), 565–569. <https://doi.org/10.2307/2109916>
- Tovar, M. A., & Iglesias, E. M. (2013). Capital-Energy Relationships: An Analysis when Disaggregating by Industry and Different Types of Capital. *The Energy Journal*, 34(4), 129–150.
- van Zon, A., & Yetkiner, I. H. (2003). An endogenous growth model with embodied energy-saving technical change. *Resource and Energy Economics*, 25(1), 81–103. [https://doi.org/10.1016/S0928-7655\(02\)00018-0](https://doi.org/10.1016/S0928-7655(02)00018-0)

Propagandanın Taşrada İnşası: 27 Mayıs 1960 Sonrası Köylerdeki Propaganda Faaliyetleri

Building Propaganda in Turkey: Propaganda Activities in the Rural Areas After May 27, 1960

Bariş Celep¹

Öz

Propaganda ortaya çıkışından itibaren iktidarların kitleleri yönlendirmek için kullandıkları en önemli aygıtlardan biri olmuştur. 27 Mayıs 1960'da Demokrat Parti iktidarının devrilmesi sonrasında oluşturulan Millî Birlik Komitesi de ilk iş olarak yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Nüfusun büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapması dolayısıyla bu siyasal propagandanın yürütüldüğü asıl sahalara köyler olmuştur. Önceleri 27 Mayıs ile birlikte yaşanan değişimi köylere taşımak sonrasında ise köylülere referandumda anayasaya evet dedirebilmek için yürütülen propaganda faaliyetleri, farklı gruplar ve araçların kullanıldığı geniş çaplı bir organizasyon haline almıştır. Bu makalenin amacı 27 Mayıs 1960 ile 1961 anayasasının oylanacağı 9 Temmuz 1961 tarihleri arasında Millî Birlik Komitesi tarafından organize edilen propaganda faaliyetlerinin taşraya ne şekilde ulaştığını incelemektir. MBK tarafından taşrada görevlendirilen köy öğretmenleri, imamlar, aydınlar ve üniversite gençliği tarafından köylerde düzenlenen konuşmalar, toplantılar, tiyatro ve film gösterimleri ile köylülere dağıtılan gazete, broşür ve afişler üzerinden propaganda sürecinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

27 Mayıs askeri darbesi, Millî Birlik Komitesi, Propaganda, Taşra

Abstract

Since the emergence of propaganda, governments have used this strategy as a crucial instrument to manipulate the masses. The National Unity Committee, formed in Turkey after the overthrow of the Democrat Party rule on May 27, 1960, began to conduct intensive propaganda activities; they mainly focused their political propaganda on villages, home to the majority of the population. The primary propaganda activities in villages announced the regime change on May 27, followed by a campaign to win “yes” votes in the constitutional referendum, requiring large-scale organization with different groups and tools. This study thus examines ways in which the National Unity Committee’s propaganda efforts reached the population between the military coup (May 27, 1960) and the constitutional referendum (July 9, 1961). It also evaluates the propaganda process through speeches, meetings, and theater and film screenings organized in villages by village teachers, imams, intellectuals, and university youth assigned by the National Unity Committee and through newspapers, brochures, and posters distributed to villagers.

Keywords

Turkey military coup of 1960, National Unity Committee, Propaganda, Country

1 Sorumlu Yazar: Barış Celep (Arş. Gör. Dr.), Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Giresun, Türkiye.
E-posta: bariscelep@hotmail.com ORCID: 0000-0001-6865-9678

Atf: Celep, B. (2020). Propagandanın Taşrada İnşası: 27 Mayıs 1960 Sonrası Köylerdeki Propaganda Faaliyetleri. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 379–401. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0084>

Extended Summary

In Turkey, the military junta came to power after a *coup d'état* on May 27, 1960. Although the military junta, known as the National Unity Committee, faced many problems, it prioritized propaganda activities to ensure its legitimacy among the masses. As the majority of the population lived in the rural areas, the military government expanded its propaganda, particularly in the countryside. Newspapers constituted the most widely used channel in disseminating propaganda in this process. As newspapers did not reach many villages, the National Unity Committee began delivering newspapers to those locations. The military government also published its own newspaper (*The Peasant Gazette/Köylü Gazetesi*) to distribute to villages in an effort to increase its support. Due to the low literacy rates in such villages, officials also used films for propaganda purposes. The National Unity Committee Central Publication and Dispatch Office made films with overt propaganda messages about the military coup, presenting such propaganda films across the country. Theater was another form of propaganda used by the military government. The Turkish State Theatre and college students staged plays explaining why the army had to take over the government. Films, plays, and meetings in rural areas paved the way for the military regime to reach out to villagers, including the illiterate ones.

While the military government tried to reach villages through newspapers, films, plays, and meetings, it also co-operated with some groups. In particular, the military regime incorporated civil servants into its legitimacy efforts. Teachers constituted a prominent group in this process. In organized meetings, assigned teachers tried to persuade villagers to adopt claims that the former ruling party (i.e., the Democrat Party) was corrupt, thus making it necessary for the army to take over the administration. The National Unity Committee recognized *imams* as important actors, and hence, it co-operated with them in the propaganda process. In addition to providing religious advice, the *imams* had to make statements supporting the new regime. Although the military regime co-operated with *imams* in rural villages, the government also closely monitored their activities through the *Diyanet* and opened training courses for them. Training courses organized by the Committee for Dissemination of the Revolution and the Development of the Peasant also informed the *imams* about the importance of the military intervention on May 27. Some faculty members and students also contributed to the process of propaganda in rural areas. Through meetings sponsored by the regime, the government tried to increase villagers' awareness of the new regime.

Although propaganda in the countryside decreased in significance over time, it again became the main issue of the military regime due to a constitutional referendum held on July 9, 1961. As the referendum represented an opportunity for the military regime to demonstrate its legitimacy, the government mobilized all its resources to avoid losing the referendum. Therefore, propaganda activities in the countryside resumed. The National Unity Committee again collaborated with faculty members, students, teachers, and *imams* in villages. In the most remarkable point in the referendum campaign, meetings replaced films and plays. The regime prepared brochures and booklets introducing the Constitution to the peasants. Teachers, faculty members, and students explained the Constitution through these propaganda instruments in the meetings. The booklets and brochures described ways in which the Constitution would change peasants' everyday lives. Therefore, while introducing the Constitution, the regime emphasized regulations related to agriculture, such as land reforms. The government also focused on the notion that everyone was free to practice religion of their choice.

Propagandanın Taşrada İnşası: 27 Mayıs 1960 Sonrası Köylerdeki Propaganda Faaliyetleri

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içerisindeki farklı rütbelere mensup subayların oluşturduğu ve sonradan Milli Birlik Komitesi (MBK) ismini alacak olan cunta, 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetimi ele almış ve 10 yıllık Demokrat Parti (DP) iktidarına son vermiştir. Her ne kadar Türkiye’de ordu, siyasetle girift ilişkiler kurmuş ve politik yaşamın belirleyici aktörlerinden biri olmuş olsa da 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler için kışladan çıkıp, siyasal erki ellerine almak alışılmadık bir durum yaratmıştır. Bu açıdan başta ekonomik, siyasal, toplumsal birçok sorunla karşı karşıya kalan MBK’nın en önemli meselesi ise kitlelere ulaşmak olmuştur. Zira kamuoyunun darbenin neden yapıldığına ikna olmaması durumunda kendi meşruiyetlerinin sorgulanacağına bilincinde olan MBK, bu sebeple darbeyi önce kitlelere duyurmak sonrasında ise benimsetmek için yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Bu propagandanın esas yürütüldüğü saha ise köyler olmuştur.

Fakir Baykurt, 1967’de kaleme aldığı fakat 1950’lerin Türkiye’sini anlattığı Amerikan Sargısı isimli romanda Türkiye’yi köyler ülkesi olarak tanımlamaktadır (Baykurt, 2018: 20). Yapılan istatistiki çalışmalar da bu tabiri doğrular niteliktedir. Zira 1960 yılında yapılan nüfus sayımına göre Türkiye’deki nüfusun % 68’inin belde ve köylerde yaşadığı tespit edilmiştir.¹ Bu oran, sadece MBK’nin nasıl bir demografik yapı üzerine oturduğuna dair değil aynı zamanda ulaşmak ve dönüştürülmek istenilen kitlelerin nerede konumlandığına dair de ipuçları vermektedir. Ulusal basında çıkan değerlendirmeler de bu bağlamda MBK’nin propaganda faaliyetlerini taşraya taşımaya gerektiğine dair ikazlarla doludur. Darbenin gerektirdiklerinin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehir merkezlerinde yapıldığı, hâlbuki darbenin büyük şehirlere mahsus bir süreç olmayıp, bir bütün şeklinde Anadolu’ya da taşınması zorunluluğu sürekli vurgulanmıştır (Yaşatan, 1961: 76). Ortaya konan tablo MBK tarafından da kabul edilmiş olacak ki komitenin basın sözcüleri yaptıkları açıklamalarda, köye giden yolu milletin kurtuluş yolu olarak tarif etmişlerdir (Köye Giden Yol Millî Kurtuluş Yoludur, 1960).

27 Mayıs’ı gerçekleştirenler nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı gerçeği üzerinden harekete geçerken, ilk iş olarak köylüleri gazete ile buluşturmak yoluna başvurmuşlardır. Bu süreçte gazetenin ön plana çıkmasının arkasında yatan temel gerekçe radyonun her haneye ulaşamamış olmasıdır. Gazete ile hedeflenen ilk amaç ise darbenin benimsetilmesinden önce duyurulması olacaktır. Zira merkez ile taşra arasındaki iletişim kopukluğu o kadar büyüktür ki 1960 Temmuzunda darbeyi duyurmak için Aksaray’ın köylerini dolaşan öğretmenlerin hazırlamış olduğu rapor, okulu olmayan birçok köyde halkın hangi hükümetin işbaşında olduğunu bilmediğini ortaya koymuştur (İnkılabı Duymayan Köyler Mevcut, 1960). Sorunun sadece okulu olmayan köylerle sınırlı kaldığını düşünmek ise yanıltıcı olabilir. Bu açıdan bir köy öğretmenin dilde getirdikleri, merkez ile taşra arasındaki bilgi akışının ne denli aksadığını ortaya koymaktadır:

“Anadolu’da her köyde olmasa bile, birkaç köye bir tane düşecek denli bizler de varız. Her gün onların içinde onlarla beraberiz. Her zaman dertlerimiz, sevinçlerimiz birlik. Ne var ki yeni haber, yeni yayın, yeni gazeteden yana yoksunuz. Elden ele, koyundan cebe gire çıka

¹ 1960 nüfus sayımına göre 18.895.089 kişi belde ve köylerde yaşarken, 8.859.731 kişi ise il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (İstatistik Göstergeler 1923-2009, 2010: 10).

yıpranan, günlerce öncenin elimize gelen bir gazetesinin silinen yazıları okunmaz oluyor. Akşam işinden dönen Ahmet Ağa ‘Hoca bugün ne var havadislerde’ diyor. Daha evine gitmeden çevremizi sarıyorlar. Yoksa bir gazete, elimizin yetemediği bir postalı yerden getirtememişsek, ayaklarımızın uçlarına indiriyoruz gözlerimizi. Biz utanıyoruz, onlar yoksun kalıyor.’ (Yalçın, 1960: 19)

Köylülerin gazete ile buluşturulması için büyük çapta bir seferberlik hareketi başlatılmıştır. Valilikler köylerdeki vatandaşların da gazeteleri takip ederek olup bitenleri vaktinde öğrenmelerini sağlamak için tebliğler yayınlamaya başlamış ve bu tebliğlerde şehirdeki halktan, 27 Mayıs 1960 gününden itibaren ellerinde bulunan okunmuş gazete ve mecmuaları belirtilen bürolara teslim etmeleri istenmiştir (Valilik Tebliği, 1960). Yerel basının da bu sürece destek verdiği görülmektedir. Anadolu’da yayınlanan birçok gazete, darbenin gayesini köylülerinden de anlaması için “gazeteyi oku ve okut” sloganıyla okuyucularına seslenmiş ve okunan gazetelerin köylere gönderilmesi talep edilmiştir.² Toplanan gazeteler hızlı bir şekilde köylere taşınırken askeri uçaklardan da yararlanılmış ve özellikle dağ köylerine gazeteler uçaklardan atılarak ulaştırılmıştır (İnkılapta Bu Yana Köylere 70 Bin Gazete Gönderildi, 1961). İlan edilen seferberlik etkisini göstermiş olacak ki Merkez Yayın ve Ses Bürosu günde 40.000 gazetenin köylere gönderilmekte olduğunu açıklamış (Halk Eğitimi İçin Bütün Gücümüz Seferber Olacak, 1960)³, 1960’ın Eylül ayında ise köylere dağıtılan gazete sayısının 1.300.000’e ulaştığı ifade edilmiştir (Köylere 1 Milyon 300 Bin Gazete Dağıtıldı, 1960).

Her ne kadar rakamlar köylere gazete sevkiyatının yoğun şekilde yürütüldüğünü ortaya koymuş olsa da bu girişimden istenilen sonucun alınıp-alınamayacağı devlet ricalinin kafasını uzunca bir süre meşgul etmiştir. Bu tip bir endişenin ortaya çıkmasındaki belki de en önemli etken, 1960 yılındaki okuma-yazma oranının % 42’de kalmış olmasıdır (BCA 30.1.0.0.91.570.4.). Bu denli düşük bir oranın taşraya gidildikçe daha da azalacağı ve dolayısıyla gönderilen gazetelerin okunamayacağı endişesi baş göstermiştir. Anadolu’daki yerel basında yapılan kimi değerlendirmeler de bu endişeyi doğrulamış, çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen köylere gönderilen gazetelerin resimlerine bakıldıktan sonra bir tarafa atıldığından yakınılmıştır (Aytaç, 1961). Sürecin amacından sapmaması gayesiyle iktidar valilikler aracılığıyla harekete geçmiştir. Örneğin Bilecik Valisi tarafından yayınlanan tebliğde, gazetelerin gönderilmesiyle yetinilmemesi aynı zamanda bu gazetelerin köy odalarında veya köy kahvelerinde okunması ve anlatılması da istenmiştir. Tebliğe göre gazetelerin köylülere okunması ve anlatılması okulu bulunan köylerde köy öğretmenleri, okulu bulunmayan köylerde ise öğretmenler veya köyün okur-yazarları tarafından üstlenilecektir (Valimizin Köylere Gazete Gönderilmesine Dair Programı, 1960). Köylere darbeyi yaymak ve tanıtmak amacıyla kurulan İnkılabı Yayma Komiteleri de köylere yapmış oldukları gezilerde bu hususa dikkat etmiş ve götürdükleri gazete ve mecmuaları okur-yazar olmayanlara okumaya başlamışlardır (İnkılabı Yayma Komitesi Kararları, 1960). Sürecin tavsamaması için muhtarlar da devreye sokulmuş, muhtarlara her gün en az iki çeşit günlük gazete temin edilip okunarak, o günkü havadislerin köylülere dinletilmesi talimatı verilmiştir (Mecidözündeki Muhtarlar Toplantısı, 1961).

2 Gazetelerde çıkan bu tip slogan şeklindeki yazılar için bkz. (Vatandaş!, 1960; Vatandaş, 1961; Niğdeli Okurlar, 1960)

3 MBK’nın önemli isimlerinden Alparslan Türkeş ise şehir ve kasabalarda toplanan gazetelerin köylere gönderilmesinden bahsederken günde ortalama 250.000 gazetenin köylere sevk edildiğini açıklamıştır (Türkeş, Baykal & Özdağ, 1964: 9).

Darbeyi Köylere Taşıyanlar: Öğretmenler, Din Adamları, Aydınlar ve Öğrenciler

Sadece gazete veya mecmua sevkıyatıyla köylere nüfuz edebilmenin zorluğunun farkında olan MBK, bu yüzden taşradakilerle birebir iletişime geçebilmek amacıyla kimi meslek gruplarıyla işbirliğine gitmek zorunda kalmıştır. Bu gruplardan ilki ise köy öğretmenleri olacaktır. Köyde muhtarla birlikte devletin bir diğer temsilcisi durumunda olan öğretmenler, 27 Mayıs ile birlikte Darbe Hükümeti'nin köylerdeki tek temsilcisi durumuna yükselmişlerdir. Zira İstanbul başta olmak üzere pek çok ilde parti propagandasına devam ettikleri iddia edilen muhtarların görevlerine son verilmiş ve muhtarlıkların köyde öğretmenler tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır (İstanbul'da Muhtarların Vazifelerine Son Verildi, 1960).⁴ Muhtarlık mühürü verilerek köyde darbenin temsilcisi durumuna getirilen öğretmenlerden beklenen ise idari görevlerle sınırlı kalmamış aynı zamanda kendilerine darbeyi yayma ve tanıtmaya misyonu da yüklenmiştir. Bu misyon dolayısıyla ki İstanbul Askeri Milli Eğitim Müdürü Kurmay Binbaşı Hayrettin Atak, “Millî İnkılap” hareketinin Anadolu'nun uzak köşelerinde ve köylerinde halka bütün anlamı ile anlatılması amacıyla köy öğretmenlerini harekete geçmeye davet etmiştir (Öğretmenler Köylümüşe İnkılabı Anlatıyorlar, 1960). Her ne kadar çağrı köy öğretmenlerine yapılmış olsa da şehirlerde yaşayan öğretmenler de sürece dahil olmuşlardır. Kentlerde valiliklere başvuran kimi öğretmenler, köyleri dolaşarak 27 Mayıs harekâtını köylü vatandaşlara izah etmek amacıyla izin istemiş (Öğretmenler İzah Edecek, 1960) ve gruplar halinde köylere doğru harekete geçmişlerdir.⁵

Öğretmenlerin harekete geçip kentlerden köylere çıkarak propaganda faaliyetine başlaması, 27 Mayıs'ın başında kendiliğinden gelişen bir süreç olsa da zaman içinde bu pratik organize bir hal almıştır. Konya Valisi Muhlis Babaoğlu'nun 1 Eylül 1960 tarihinde yayınlanan tebliği, her şeyden önce darbenin ana prensiplerinin ve ruhunun köylere taşınmasını öğretmenlerin omuzlarına bir “vatan borcu” olarak yüklemiştir. Tebliğde dikkat çeken asıl detay ise “Millî İnkılap” ile ilgili konuşma konularının belirlenmiş ve bu konuların işlenmesinde kullanılacak kaynakların listelenmiş olmasıdır. Belirlenen çerçeve içerisinde hareket ederek köylere çıkacak olan öğretmenlerin en az üç kişilik gruplar halinde faaliyet göstermeleri ve köy ziyaretlerinden sonra hazırlamış oldukları raporları kaymakamlık ve millî eğitim müdürlüklerine teslim etmeleri istenmiştir (Konya Valiliğinden Tebliğ Edilmiştir, 1960).

Valilikler tarafından atılan adımlar, köylere çıkacak öğretmen gruplarının sıkı bir denetime tabii tutulduğunu göstermektedir. Bundaki temel sebebin propaganda sürecinin sekteye uğratılmaması olduğu söylenebilir. Zira propagandanın hedeflenen kitleye tam anlamıyla nüfuz edebilmesi amacıyla yereldeki idareciler, darbe köylüye aktarılrken kullanılacak üsluba bile dikkat çekmişlerdir. Yayınlanan tebliğlerde köylüyle nasıl iletişime geçilmesi gerektiği şu şekilde açıklanacaktır: “Köylerde, köylülere uzun uzun nutuklar

4 MBK sadece parti propagandasına devam ettiği iddia edilen muhtarları görevden almamış aynı zamanda kırsal nüfus arasında çatışma ve sürtüşmelere yol açtığı gerekçesiyle tüm partilerin ocak ve bucağ teşkilatlarını feshetmiştir (Karpaz, 1970: 1676-1677).

5 Öğretmenlerin köyleri ziyaretleri için bkz. (İnkılap Hareketimizi Öğretmenler Köy Köy Dolaşıp İzah Ediyor, 1960; Köylerde Millî İnkılap Konferansı Başladı, 1960; Alanya'da Öğretmenler Köylere Çıktılar, 1960; Öğretmenlerimiz Millî Devrimi Köy Köy Dolaşarak Vatandaşlara İzah Ediyor, 1960; Öğretmenler İnkılabı Köylere Yayımak Yolunda, 1960; Öğretmenler Her Gün Dörder Kişilik Gruplar Halinde Köylere Gidiyor, 1960.)

çekilmemeli, samimi sohbetler yapılmalı, köylü vatandaşların görüş ve düşüncelerinin ifadesine yer verilmeli, anlamadıkları, endişe duydukları konular ele alınmalı, demagojiye kaçmamalı, parti, menfaat hisleri ile hareketten kat'i şekilde sakınılmalı, köylü ile görüşme ve konuşma yer ve zamanını köylüye bırakmalı, işlerine engel olunmamalı.” (Konya Valiliğinden Tebliğ Edilmiştir, 1960).⁶ Öğretmenlere köylülerle temasa geçerken uyulması gereken noktalar aşılanmaya çalışılırken, köylülere de öğretmenleri can kulağı ile dinlemeleri çağrılarında bulunulmuştur. Köye yönelik yayın yapan Köy Postası adlı dergide, köye gelen öğretmenleri dinlemek fırsatının kaçırılmaması tavsiye edilmiş ve ancak bu şekilde “şanlı ordunun önderliğinde gerçekleştirilen kansız ve kinsiz devrimin” asıl amacının anlaşılacağı ifade edilmiştir (Öğretmenlerin Köy Gezileri, 1960).

Alınan önlemlerle öğretmen grupları köylerde yoğun bir faaliyete girişmişlerdir. Fakat bu sürecin sıkıntısız ilerlediğini söylemek oldukça güçtür. Zira basında sık sık köylerdeki öğretmenlerin köylüler tarafından saldırıya uğradığına dair haberler çıkmıştır.⁷ Her ne kadar saldırıların geri fikirli, yobaz kimseler tarafından yapıldığı iddia edilmiş olsa da İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu'nun yapmış olduğu açıklama, öğretmenlere yönelik saldırıların büyük çoğunluğunun öğretmenlerle köylüler arasındaki zirai ve ticari menfaat anlaşmazlıklarından kaynaklandığı yönündedir.⁸ Bakanın açıklaması saldırıların siyasi bir yönünün bulunmadığı şeklinde olsa bile öğretmenler sürece politik bir boyut kazandırmak istemişlerdir. Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu tarafından yayınlanan bildiri de yapılan saldırıların öğretmenlerin şahsında Atatürk devrimlerine ve 27 Mayıs'ı yaratanlara karşı yapıldığının altı özellikle çizilmiştir (Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu Bildirisi, 1961). Yapılan saldırılar sonrası öğretmen derneklerinin yapmış oldukları açıklamalar, aslında öğretmenlerin 27 Mayıs sürecinde kendilerine nasıl bir misyon atfettiklerine dair ipuçları taşımaktadır. Zira Urla'nın Gülbahçe Köyü'nde görev başında katledilen okul müdürü Ali Rıza Hasgüvenç için şehit tanımlaması yapılmış ve bu tanımlamada Hasgüvenç'in sadece eğitim ve kültür yolunda değil, “inkılap” yolunda da çalıştığı özellikle vurgulanmıştır (Şehit Öğretmenin Ardından, 1961).

Her ne kadar nedenleri farklı olsa da öğretmenlere yönelik artan şiddeti engellemek için İçişleri Bakanlığı harekete geçmiş ve valiliklere gönderdiği genelgede, saldırıların tekrarına mani olacak tedbirlerin en seri şekilde alınmasını istemiştir (İçişleri Bakanlığının İlgisi, 1961). MBK'nın yönetimi ele almasıyla birlikte muhtarlık mührü de verilerek köyde darbenin asıl temsilcisi durumuna getirilen ve saldırılar nedeniyle kamuoyunda görünürlüğü daha da artan köy öğretmenleri, 27 Mayıs'ın taşraya taşınmasında belki de an ağır yükü üstlenmişlerdir. Darbenin köylüye iletilmesi ve benimsetilmesi misyonu yüklenen öğretmenlerin sahada tek başına olduklarını söylemek ise doğru olmayacaktır. Zira bu süreçte ön plana çıkan bir diğer grup köy imamları olmuştur.

6 Öğretmenlerin köylülerle konuşurken nelere dikkat etmesi gerektiği ile ilgili ikazlar ulusal basında da yer almıştır. Bülent Ecevit, köylü ile konuşulurken nutuk çekilmemesi, sohbet esnasında köylüye güven verilmesi, tehditte bulunulmaması, 27 Mayıs'ın bir rejim davası olarak aktarılması ve her türlü konunun sadece makul ve açık konuşularak anlatılması gerektiğini vurgulamıştır (Ecevit, 1960, s.1.)

7 Öğretmenlere yönelik saldırılar için bkz. (Devrimi Anlatan Bir Öğretmen Dövüldü, 1960; Bir Öğretmene Tecavüz Edildi, 1961; Sayın Millî Eğitim Müdürü, 1961; Bir Öğretmen Tokatlandı, 1960; Bir Yedek Subay Öğretmen Bıçaklandı, 1961; Bir Saldırı Daha, 1961; Ay, 1961: 12.)

8 İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu 27 Mayıs 1960 ile 20 Ocak 1961 tarihleri arasında öğretmenlere yönelik vakaların sayısını 30 olarak vermiş ve bu olayların %65'inin zirai ve ticari anlaşmazlıklardan kaynaklandığını belirtmiştir (T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1961: 159-160).

MBK'nın iktidar koltuğuna oturduğunda yüz yüze geldiği en önemli problemlerden biri içerisinde din unsurlarının da yer aldığı karşı propaganda olmuştur. Radyoda Cuma sabahları Kuran-ı Kerim okunmayacağı veya camilerin depo haline dönüştürüleceği gibi iddialar özellikle taşrada kullanıma sokulurken, askeri yönetim de idaresini üzerine almış olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle bu iddialara cevap vermeye başlamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 16 Haziran 1960'da müftülüklere gönderilen yazıda, Cuma günleri radyoda Kuran-ı Kerim okutturulmasına devam edileceğinin ve camilerin de ibadetten başka bir şeye tahsis edilmeyeceğinin vaaz ve hutbelerde halka anlatılması istenmiştir (BCA 51.0.0.4.33.23). Askeri iktidarın bu tip bir karşı propaganda karşısında kullandığı dil de süreç içerisinde dini motifler taşıyan bir dile dönüşmüştür. DP iktidarına karşı girilen 27 Mayıs'ın, dini açıdan nasıl meşru gösterildiğine dair radyoda yayınlanan şu değerlendirme bu açıdan oldukça ufuk açıcudur: "Allah tarafından fertlere tanınmış olan tabii hak ve hürriyetleri kısıtlayan, adaletten ayrılan, sınıf düşmanlığı yaratan, kardeşlik birliğini bozan, fertlerin mülkiyet haklarına tecavüz eden bir iktidar artık iktidara layık değildir. Bu iktidarın emirlerine itaat günahıdır. Dini tabiri ile hükümdar fiskeymiş, ilahi iradenin çizdiği yoldan çıkmıştır. Müminlerin bu iktidara karşı koymaları onlar için bir haktır." (27 Mayıs, 1960: 130). Darbenin ortaya çıkış tarihi dahi 27 Mayıs'ın dini açıdan savunulmasında kullanılan bir araca dönüştürülmüştür. 1961 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na yayınlanan Allah Bizimle isimli kitapta darbenin zamanlaması şu şekilde kutsanmıştır: "Hazret-i Muhammed için Kur'an-ı Kerimde söylenen: 'Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik' ayetinin 27/Mayıs/1960 inkılabından bir ay sonra giren 1380 Hicri yılına tarih düşmesi, içinde bulunduğumuz zamana ait bir işaret ve yukarıda belirtilen manevi rahmete bir beşaret addedilebilir." (Evrin, 1961: 3). Doğu 1. Bölge Askerî Valisi Tümgeneral Muhittin Önür de din üzerinden TSK'ya karşı yapılan propagandaya cevap verirken, yine benzer motiflerden yararlanmış ve düşmana Allah'ın adı ile saldıran bir ordunun dinsiz olamayacağını vurgulamıştır (Doğu Birinci Bölge Askerî Valiliğinin Yayımıdır, 1960).

1960-1961 yıllarında askeri rejimin hayata geçirmek için çabaladığı uygulamaların geri planında ideolojik ilke olarak İslam'ın kullanıldığı görülmektedir (Cizre, 2014: 96). Tabii ki 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler için din, sadece söylemlerde yararlanan bir araç olmaktan çıkıp, üzerinden propaganda yürütülen bir aygıt dönüşmüştür. Şüphesiz bu süreçte en önemli kurum Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Tasfiyeler⁹ sonrası yeniden şekillenen teşkilatla darbenin önemini, meşruiyetini, milli birliğin gerekliliğini ayet ve hadislere dayanarak vaaz ve hutbelerle halka anlatmak temel öncelik haline gelmiştir. Vaaz ve hutbelerde üzerinde önemle durulan nokta ise MBK Hükümetine destek olmanın dini bir vecibe şeklinde sunulmuş olmasıdır. O kadar ki 4 Haziran 1960'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından müftülüklere gönderilen tamimde, bu vecibeye karşı hareket edenlerin dünyada ve ahirette sorumlu olacaklarının halka özellikle duyurulması istenmiştir (BCA 51.0.0.4.33.29)¹⁰

9 27 Mayıs 1960 ile 27 Ağustos 1960 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı mensuplarından 30 kişinin görev yerleri değiştirilmiş, 53 kişinin görevine son verilmiş, 33 kişi de emekliye sevk edilmiştir (1 No. Broşür <<A Hedefi>>, 1960: 156-157).

10 27 Mayıs 1960 sonrası yayınlanan bir hutbe metninde de köylü ve şehirli herkesin MBK'ya ve orduya müzahir olunması istenmiş ve bu yolda yapılacak çalışmaların hem dini hem de vatani bir vazife olduğunun altı çizilmiştir (Kara, 2008: 44).

Dinin propagandada yoğun şekilde kullanımı sahada da bu kurumun temsilcilerine önemli bir misyon yükleyecektir. Bu bağlamda dinin özellikle toplumsal yaşamda ağırlığının hissedildiği köylerde ön plana çıkan temsilciler ise köy imamları olmuştur. Her ne kadar imamların ön plana çıkmasında sahip oldukları dini kimlik önemli bir rol oynamış olsa da bir diğer faktör köy imamlarının geniş bir sahaya yayılmış, kalabalık bir yapı oluşturmuş olmalarıdır. 1960 yılında köyler ile ilgili yapılan anket çalışması, 35.382 tane muhtarlığın 25.759'unda köy imamının bulunduğunu ortaya koymuştur (Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları, 1963: 33).¹¹ Hâlihazırda taşraya ulaşmakta sıkıntı çekilen bir dönemde, köylere 27 Mayıs'ın ulaştırılması ve benimsetilmesinde bu denli yaygın bir organizasyondan yararlanmak elzem bir hal almıştır. Bu sebepten ötürüdür ki İzmir'de 26-27 Ekim 1960 tarihleri arasında verilen konferansta, "inkılabın" köylerde köy imamlarına ve muhtarlara emanet edildiği ifade edilmiştir (Yaşatan, 1961: 19).

Öğretmenler gibi darbenin taşraya taşınmasında görevlendirilen köy imamlarının sahadaki faaliyetleri ise yoğun bir şekilde denetlenmiştir. DP iktidarında temsilcisi oldukları dinin kamusal alanda daha görünür hale geldiği düşünüldüğünde, köy imamlarının DP karşıtı 27 Mayıs'ı ne şekilde içselleştirdikleri iktidarın yeni sahipleri açısından yakından takip edilmiştir. Bu sebeptendir ki Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından değişik tarihlerde müftülüklere gönderilen tamimlerde, darbenin taşıdığı mananın vaaz ve hutbelerde halka ve köylüye açık bir ifade ile anlatılması çağrısı yapılmıştır. Tamimlerde dikkat çeken asıl ayrıntı ise müftülerin kendi bölgelerinde ortaya çıkabilecek darbe karşıtı eylemlerden sorumlu tutulmaları olmuştur. Müftülerden ayrıca yayınlanan tamimler karşısında ne gibi faaliyetlerde bulduklarını ve vaiz ile hatiplerin sürece ne şekilde katkı sunduklarını raporlayarak Başkanlığa bildirmeleri de istenmiştir (BCA 51.0.0.4.33.29). Müftülükler üzerinden işleyen kontrol mekanizması sadece zorlayıcı tedbirlerle değil, aynı zamanda ödüllendirmelerle de ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Diyanet tarafından yayınlanan tamimlerde, Atatürk inkılapları ruhuna uygun olarak halkı aydınlatıcı konuşmalarda bulunan din adamlarının takdirname ile taltif edildiklerine dair bilgiler bulunmaktadır.¹²

Köylerde imamı darbenin hizmetine sokmak, her ne kadar havuç-sopa metoduyla yürütülmüş olsa da mevcut köy imamlarının istenileni verebilmesi için eğitim programları da uygulamaya konulmuştur. İmamlar için eğitim seferberliğinin masaya yatırılmasındaki tek gerekçe ise propaganda olmayacaktır. Zira 27 Mayıs ile birlikte yeniden alevlenen köyün neden geri kaldığıyla ilgili tartışmalar, kalkınmada sadece öğretmenlerle yol alınamayacağını aynı zamanda köy imamlarının da işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Köy ve köylünün kalkındırılmasında imamların rolü ve bunun için ne yapılması gerektiği ise şu şekilde açıklanmıştır:

11 Köy imamları sayısal açıdan devasa bir yapı oluşturmasına karşın devlet memuru kapsamında yer almadıkları için ücretleri köy idarelerince karşılanmıştır (Bulut, 2019: 36). 1965 yılında kabul edilen yasa ile bucak ve köylere imam ve hatiplerin tayin edilebilmesinin önü açılmış ve böylece köy imamları devlet aygıtının parçası durumuna gelmişlerdir (Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 1965).

12 İstanbul Müftüsü Bekir Yener, Kadıköy Müftüsü Mekki Üçışık ve Antalya Müftüsü Mustafa Gökmen Atatürk inkılapları ruhuna uygun olarak halkı aydınlatıcı konuşmalarda buldukları için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından takdirname ile ödüllendirilmişlerdir (BCA 51.0.0.4.33.28). 27 Mayıs lehinde konuşmalar yapan müftüler basında da örnek müftüler olarak yüceltilecektir. Bursa'nın Orhangazi Müftüsü A. Hulusi Başoğlu, kaza ve köyleri dolaşarak "inkılap" lehinde vatandaşları aydınlatacak konuşmalar yapmış olması dolayısıyla yerel basın tarafından örnek müftü olarak okuyuculara sunulmuştur (Örnek Müftü, 1960).

“Biz, okullar genç öğretmenler yoluyla istediğimiz kadar köy ve köylüyü kaldırmaya çalışalım. İsteddiğimiz sonucu almaya imkân yoktur. Bugün köylerimizde faaliyette bulunan din adamlarımızın pek çoğu her bakımdan kifayetsizdir. Ve bunlar durmadan Arapça bildikleri birkaç cümle ile saf köylüyü kendi yararlarına kullanmaktadırlar. Hâlbuki bu din adamlarımız yetmiş birer din adamı olsalardı. Köy ve köy camilerinde köylüye ahlaki, sosyal öğütler vererek memleketimizin kalkınmasında pek büyük faydeleri olacağı açıktır. Milli eğitim seferberliği yanında memleketçi din adamlarını yetiştirmek bu memleketi yükseltmenin başka ve mühim bir yoludur.” (Atacık, 1961: 1).

İmamlar için başlatılması düşünülen eğitim seferberliği, her şeyden önce nasıl bir din adamı yaratılmalı sorusunu akıllara getirmiştir. İktidarın bu açıdan nasıl bir din adamı tasavvur ettiğine dair ipucu, MBK'nın etkili isimlerinden Alparslan Türkeş tarafından verilmiştir. Türkeş alim din adamları eksikliğini vurguladıktan sonra “garptaki laboratuvarlarda çalışan papazlar gibi din adamları yetiştirmeliyiz” ifadesini kullanmıştır (Milli Birlik Komitesi Üyelerinin Eğitim Davamız Hakkındaki Düşünceleri, 1960). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından neşredilen Aydın Din Adamları isimli kitapta da Türkeş'in tarifine benzer bir din adamı portresi çizilmiştir. Bu tanıma göre din adamı cemiyetin ileriye gitmesine, gelişmesine, geri kalmamasına duasıyla, vaazıyla, hutbesiyle ve bizzat iştirak ederek yardımcı olmalı ve toplumu ileriye çeken kuvvetler arasında yer almalıdır (Aydın Din Adamları, 1962). Din adamının nasıl olması gerektiğiyle ilgili tartışmalar sonrası Diyanet personeli için yoğun bir eğitim seferberliği başlatılmış, müftü ve vaizlerden mesleki ve genel bilgilerinin artırılması gerekli görülenler tekâmül kurslarına tabii tutulmuşlardır. Bu kurslarda katılımcılara vaaz, hitabet ve telkin usulleri, İslami ilimler ve metotları, Türk-İslam medeniyeti tarihi ve müftü ile vaizlerin başlıca görevleri hakkında bilgi verilmiştir (Diyanet Riyaseti: Tekâmül Kursları, 1961). Kurslarda asıl dikkat çeken nokta ise konferanslar olmuştur. Zira konferanslarda işlenen İslamiyet'te bilim ve aklın önemi, hurafelerden kaçınmanın gerekliliği, laikliğin manası ve demokrasinin prensipleri gibi konular, müftü ve vaizlerden yeni dönemde neler beklendiğine dair ipuçları vermiştir.

Her ne kadar eğitim seferberliğinin hedef kitlesi müftü ve vaizler olmuş olsa da katılımı istenilen bir diğer grup köy imamları olmuştur. Köy imamlarının programa dâhil edilmesinin arkasında yatan temel gerekçe ise taşraya darbenin aktarılmasında oynayacakları rol olacaktır. Bu sebeptendir ki MBK üyesi Muzaffer Özdağ, 27 Mayıs'tan çok kısa bir süre sonra yaptığı açıklamada köy imamlarının kurslara çağrılacaklarını, yeni bilgilerle donatılacaklarını ve bu şekilde köy öğretmenlerine yardımcı hale getirileceklerini dile getirmiştir (Köylüler, Gönüllü Eğitim Seferberliğine Çağrılıyor, 1960). Özdağ'ın açıklamalarını teyit eder nitelikteki adım İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kaldırma Komiteleri tarafından atılmıştır. Komiteler 1960 yılının Ekim ayı sonunda yurdun her ilçe merkezinde din adamları için Milli İnkılabı Yayma Kursu tertiplemişlerdir (İnkılabı Yayma Eğitimi, 1960-1961). İlçelerde düzenlenen bu kursa köylerden gelen imam, hatip ve vaizler katılmış ve üç gün süren bu organizasyonda katılımcılara Cumhuriyet ve “27 Mayıs inkılaplarının” önemi veya Ankara'nın darbeden önceki ve sonraki durumu gibi konular hakkında, eski iktidarı yereni yeni iktidarı ise yücelten konuşmalar yapılmıştır (Bergama'da İnkılabı Yayma Çalışmaları, 1960).

Başlatılan eğitim programları fakat daha da önemlisi iktidarın değişmiş olduğu gerçeği, din adamlarını 27 Mayıs'ı genel anlamda kabullenmek zorunda bırakmıştır. Devlet

Bakanı Amil Artus da din adamlarının büyük çoğunluğunun “Millî İnkılap” hareketine karşı anlayış gösterdiğini ve bu hareketi destekleyen konuşmalar yaptıklarını ifade etmiştir (Din Şurası Toplanacak, 1960). Genel anlamda bir destekten bahsedilmiş olsa dahi, iktidar özellikle taşrada işi yakından takip etmiş ve sıkı bir denetim mekanizması üzerinden sürece katkı sunmayan din görevlilerinin tasfiyesi yoluna gitmiştir.¹³ Göreve son verme veya tutuklama şeklindeki pratiklerle kendini gösteren denetim mekanizmasına çokça başvurulmamış olması, aslında köy imamlarının 27 Mayıs’ın taşraya taşınmasına fakat daha da önemlisi benimsetilmesine köy öğretmenleriyle birlikte önemli bir katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Hiç şüphesiz öğretmenler ve imamlar, darbenin yayılmasında görev alan yerleşik unsurlar olsa da köyde ikamet etmeyen fakat bu sürece omuz veren veya vermek zorunda kalan başka gruplar da ortaya çıkacaktır.

Üniversite öğrencileri ve aydınlar köyde ikamet etmeyip buna karşın darbenin taşraya taşınmasında sorumluluk üstlenen temel gruplar olmuşlardır. Aslında bu iki grubu sadece merkezden taşraya uzanan eller olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Zira hem öğrenciler hem de aydınlar, 27 Mayıs’tan itibaren hemen hemen her konuda MBK’nın yanında konumlanmışlardır. O kadar ki Cemal Gürsel darbe karşıtı propagandalara cevap niteliği taşıyan konuşmasında ordunun, münevverlerin ve gençlerin kendilerinin emrinde olduklarının altını özellikle çizmiştir (Millî İnkılabımızı Benimsemeyen Bazı Menfaatçilerin Menfi Propagandalarına Org. Cemal Gürsel’in İstanbul’daki İhtarı, 1960). 27 Mayıs’a giden süreçte öğrenci olaylarının oynamış olduğu rol, üniversite gençliğinin kısa zamanda darbeyi benimsemesine yol açmış ve gençliğin kendisini darbenin bir neferi olarak addetmesine sebep olmuştur. Bu sebeptendir ki üniversite gençliği, MBK’nın özellikle taşradaki propaganda çalışmalarının bir parçası olmayı görev üstlenmiştir. Üniversite gençliğinin çatı kuruluşlarından olan Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF), 27 Mayıs’ı köylü vatandaşlara izah etmek gayesiyle 1960’ın Temmuz ayında bir program hazırlamış ve MBK tarafından da tasvip edilen programın yürütülmesi amacıyla TMTF içinde Millî Kurtuluş Hareketini Yayma Komitesi kurulmuştur. Programda, imtihanlardan sonra başlayarak üniversitelerin açılmasına kadar geçecek olan sürede, gençliğin köylere geziler yaparak darbeyi açıklayıcı konuşmalar yapması istenmiştir. 27 Mayıs’ın neden meşru olduğu, Atatürk devrimlerinin önemi ve demokrasinin kin ve nefret üzerine kurulamayacağı gibi konular gezilerde üzerinde durulacak temel konular olurken, gezilere katılacak gençlere gerekli kolaylıkların sağlanması için de valiliklere tamimler gönderilmiştir (27 Mayıs Köylüye İzah Programı Hazır, 1960). Vazifesinin darbeye son ermediğini aksine görevinin yeni başladığını düşünen yükseköğretim gençliği için iktidar da taşrada elinden gelen olanakları sunacak, Millî Eğitim Bakanı Fehmi Yavuz valiliklere gönderdiği bildiriye, bölgelere gelen üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleriyle sıkı bir

13 Gölcük Nahiyesine tayin edilen “kifayetsiz” vaizin görevine son verilirken, İzmir’in Gödeler köyü imamı ve Çorum’un Ovasaray köyü imamı DP’nin propagandasını yaptıkları ve “inkılap” aleyhinde konuştuğu gerekçesiyle gözaltına alınmışlardır (Gölcük Vaizinin İşine Son Verildi, 1961; İki İmamın İki Marifeti, 1960; Partici İmam, 1961). Köy imamlarının merkezi denetim altına alınması Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili MBK tarafından hazırlanan yasa tasarısında da ön plana çıkmıştır. İslami basına göre bu tasarıyla, köy imamlarını müftülerin kontrolüne tabii kılan ve istenileni yapamayan köy imamlarının da tedricen uzaklaştırılmasını mümkün hale getiren bir mekanizma kurulmaktadır (Diyanet Riyaseti Teşkilatı, 1961). Basında çıkan değerlendirmelerin doğruluk payı bulunduğu söylenebilir. Zira 22 Haziran 1965’te kabul edilen Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile buca ve köylere imam ve hatiplerin tayin edilebilmesinin önü açılırken, köylerde görev yapacak imam ve hatiplerin din bilgisinin Müftülük komisyonlarına tespit edilmesi kararlaştırılmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 1965).

işbirliği yapılmasını dile getirecektir (Milli Eğitim Bakanı Valiliklere Önemli Bir Bildiri Gönderdi, 1960).

Milli Kurtuluş Hareketini Yayma Komitesi üyeleri kaza ve köylerde sergiler, film gösterimleri ve konferanslar vasıtasıyla halka sabık iktidarın gayri meşruluğunu kanıtlamaya, TSK'nın neden duruma el koyduğunu ve MBK'nın gayelerini izah etmeye çalışmışlardır. Propaganda amacıyla düzenlenen gezilere üniversite gençliğinin yoğun bir katılımından bahsedilebilir. Zira Van Postası isimli gazete, 1960 Ağustosunun sonunda darbeyi halka anlatmak amacıyla başlatılan kampanyaya katılan üniversite öğrencisi sayısının 6000'i geçtiğini bildirmiştir (Devrimi Anlatan Öğrenci Sayısı Altı Bine Çıktı, 1960). 27 Mayıs'ın taşraya ulaştırılmasında görev alan bir diğer grup ise aydınlar olmuştur. Her ne kadar aydın kavramı farklı meslek gruplarını kapsayıcı bir tanım olsa da darbenin köylere aktarılmasında mesleki anlamda ön plana çıkan topluluk öğretim üyeleri olmuştur. İstanbul, Ankara, Ege ve Erzurum Üniversiteleri'nde görevli 500 kadar öğretim üyesi, 1960 Eylülünde bir araya gelmiş ve belirlenen üç bölgeye geziler yapılması kararlaştırılmıştır. Gezi programına göre Bolu ve bölgesine üç grup, Güneydoğu Anadolu'ya dört grup, İç Anadolu bölgesine de üç grup şeklinde dağılacak olan öğretim üyelerinden, 27 Mayıs'ın önem ve anlamını tüm halka anlatmaları istenmiştir. Öğretim üyelerinin bu programı üniversite gençliğinin gezi programı gibi iktidarın desteğiyle gerçekleştirmiş, geziler için her türlü vasıta Ulaştırma Bakanlığınca tedarik edilirken öğretim üyelerine de geziler sırasında harcırah ödenmiştir (Öğretim Üyeleri 3 Bölgeyi Gezecek, 1960).

Gazeteler, Filmler, Konferanslar, Tiyatro Gösterileri

Yönetimi devralmasıyla birlikte askeri iktidarın asıl önceliği, iktidar değişikliğini en ücra köye kadar taşımak ve nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı taşrada darbenin kabul görmesini sağlamak olmuştur. Bu yüzden ki köylerdeki öğretmenler ve imamlar, şehirlerdeki üniversite gençliği ve öğretim üyeleri ile el ele verilerek süreç sıkıntısız bir şekilde aşmaya çalışılmıştır. Darbeyi taşraya taşıyacak kadronun netleşmesinden sonra MBK için asıl mesele, bu süreçte kullanılacak olan araçların tespiti olmuştur. Ulaşılabilecek olan köylerin fazlalığı ve devlet aygıtı içerisinde taşradaki propaganda için tasarlanmış bir kurumun olmayışı, askeri iktidarı yeni bir teşkilat kurmaya yöneltecektir. Bu sebeptendir ki MBK'nın aldığı bir kararla bütün vilayet, kaza ve nahiye merkezlerinde Milli İnkılabı Yayma Komiteleri adıyla özel büroların kurulması emredilmiştir (Şehrimizde Milli İnkılabı Yayma Bürosu Kuruldu, 1960). Darbe faaliyetlerini en seri vasıtalarla en uzak köylere kadar ulaştırmak maksadıyla kurulan Milli İnkılabı Yayma Komiteleri ile taşradaki propaganda çalışmaları kurumsal bir çerçeveye kazanırken, sıra bu çalışmalarda kullanılacak araçların tespitine gelmiştir.

27 Mayıs'ın taşraya taşınmasında kullanılan belki de en önemli araç gazete olmuştur. Darbe yapılır yapılmaz köyleri gazete ile buluşturmak ve böylece köylülere mevcut durumdan haberdar kılmak için geniş çaplı bir seferberlik uygulamaya konulmuştur. Seferberlikle halktan toplanan okunmuş gazete ve mecmualar köye sevk edilerek, köylülerin ez azından MBK'nın varlığıyla tanışmaları sağlanmıştır. Sürecin en başında propaganda amacıyla mevcut gazetelerden yararlanma yolunu seçen askeri iktidar, süreçle birlikte köylülere aracısız ulaşmak için kendi gazetesini hazırlama yoluna da başvurmuştur. MBK tarafından hazırlanan ve Köylü Gazetesi adı verilen bu gazete vilayetler üzerinden

tüm kaza, nahiye ve köylere dağıtılmaya başlanmıştır (Köylü Gazetesi, 1961; Köylü Gazetesi En Ücra Köşelere Kadar Dağıtılacak, 1961). Gazete ve mecmualar 27 Mayıs'ın taşraya taşınmasında çoğunlukla doğrudan başvuru olan araçlar olurken, kimi zaman da diğer propaganda aygıtlarını besleyen kaynaklara dönüşmüşlerdir. Safranbolu İnkılabı Yayma Komitesi tarafından basılan Hürriyet adlı broşür bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. "Demokrat iktidarın antidemokrat idaresine" karşı TSK'nın başardığı 27 Mayıs'ı Safranbolu halkına anlatmak amacıyla basılan broşür, büyük ölçüde gazete ve dergilerde çıkan yazılardan derlenerek hazırlanmıştır (Hürriyet - 27 Mayıs 1960, 1960).

Gazetelerden sonra askeri yönetimin başvurduğu bir diğer temel propaganda aracı ise filmler olmuştur. Filmlerin ön plana çıkmasındaki belki de en önemli etken, köylerdeki okuma-yazma oranının düşüklüğüdür. Gösterilecek filmlerle matbu propaganda araçlarının ulaşamadığı okuma-yazma bilmeyen kitlelere daha etkili bir şekilde dokunulabileceği düşünülmüş olabilir. Bu yüzdendir ki MBK Merkez Yayın ve Sevk Bürosu Başkanlığı, darbeye ilgili filmlerin çekildiğini ve teksir ettirilerek bütün vatandaşların görmelerini mümkün kılacak hazırlıklara geçildiğini bildirmiştir (İnkılapla İlgili Filmler Gösterilecek, 1960). Milli İnkılabı Yayma Komiteleri de propaganda amaçlı film gösterimlerine ağırlık vermeye başlamışlardır. Afyon Milli İnkılabı Yayma Komitesi halka darbeye ilgili renkli filmlerin gösterilmesi kararını alırken (Vilayetimizde Özel Devrim Bürosu Vali Muavinimiz Tayyar Toprağın Başkanlığında Toplandı, 1960), İzmir'deki Milli İnkılabı Yayma Komitesi ise yaptığı açıklamada en öncelikli görevleri arasında köylülere uyarıcı mahiyette film göstermek olduğunu belirtmiştir (İzmir Vali Muavini ve İnkılabı Yayma Komitesi Başkanı Sayın Yakup Yücel'in Gayret Dergisine Mülakatı, 1961). Alınan kararlar hızla sahada uygulama konulmuştur. Ankara'dan gönderilen Hürriyet Şehitleri filmi Kütahya'nın kaza ve köylerinde gösterilmeye başlanırken (Kaza ve Köylerimizde Hürriyet Şehitleri Filmi Gösteriliyor, 1960), İzmir'de ise Düşükler Yassıda'da filminin köylerde gösterilmesi için ekipler kurulmuştur (Düşüklere Ait Film Köylerde Gösterilecek, 1961). Niğde'nin kazalarında ise 27 Mayıs'ı takip eden günlerde İstanbul ve Ankara'da cereyan eden olayları anlatan film gösterime sokulurken, filmde "hürriyet şehitlerine" ve MBK'nın yemin merasimine ait görüntüler de yer almıştır (Sinemalarımızda 27 Mayıs'ı Takip Eden Günlere Ait Film Gösteriliyor, 1960). Darbeyi açıklayıcı filmlerin çoğaltılıp, seslendirilmesine karşın imkânsızlıklar nedeniyle bu filmlerin köylere tam anlamıyla ulaşabildiğini söylemek ise oldukça güçtür. Zira köylerde yaşananlar bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. Gönen 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Yaşatma Cemiyeti üyeleri, darbenin manasını köylerde duyurmak istediklerini, fakat ellerinde ne bir vasıta ne de bir ses yayın cihazı bulunduğunu belirtmişler, belediyeden hoparlör dahi alamadıklarından yakınmışlardır (Atamer, 1960: 3).

27 Mayıs'ı taşraya ulaştırmak amacıyla kullanılan bir diğer araç ise tiyatrolar olmuştur. Sürecin en başında tiyatroların üniversite gençliğinin gayretleriyle Anadolu'ya taşındığından bahsedilebilir. Örneğin İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu, Sinop ve Samsun gibi şehirlerde sahneye koyduğu piyeslerle 27 Mayıs'ın tahlilini yaparken, Atatürk devrimlerinin 1950-1960 arasındaki durumunu sahneye taşımış ve bu durumun üniversite gençliği üzerindeki tesirlerini canlandırmıştır (Gençlik Tiyatrosunun Muvaffakiyeti, 1960; Temsillerini Büyük Bir Muvaffakiyetler Veren İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu Bu Sabah Şehrimizden Ayrıldı,

1960). Üniversite gençliğinin bu tip çabaları sınırlı bir sahaya ulaşmış olacak ki Anadolu basınında tiyatroya duyulan ihtiyaç sıklıkla dile getirilmiştir. Sivas'ta çıkan Anadolu isimli gazetede, 27 Mayıs ruhunun tam manasıyla kökleşmesi için tiyatrodan daha etkili bir araç bulunamayacağı belirtilmiş ve Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'ne seslenilerek tiyatro ekiplerinin İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Adana dışındaki şehirlerde de oyunlar sergilemeleri istenmiştir (Yagcıoğlu, 1960: 1). Yapılan çağrılar karşılık bulmuş, Devlet Tiyatrosu sanatkârlarından 48 kişilik bir grup 27 Mayıs'ın birinci yıldönümü dolayısıyla Kayseri, Sivas, Malatya, Elazığ, Erzincan, Kars, Erzurum, Samsun, Çorum ve Yozgat'ı kapsayan bir tura çıkmıştır (Köroğlu Piyesi 10 Vilayette Oynacak Ekip Doğu Vilayetlerimizi Seçti, 1961). Devlet Tiyatrosu'nun büyükşehirler dışındaki Anadolu kentlerini kapsayan tura çıkmış olması önemli bir olay olsa da asıl üzerinde durulması gereken nokta grubun sergilediği oyundur. Sahnelenen oyun Ahmet Kutsi Tecer'in Koçyiğit Köroğlu isimli eseri olmuştur. Neden bu oyunun seçildiği Su Dergisi'nde şu şekilde açıklanacaktır: "Koçyiğit Köroğlu; halkın yarattığı bir destandır. Zulmün ve adaletsizliğin yıkılışında halk hareketlerinin, böyle anlarda halkın kendi içinden yarattığı kahramanların ne büyük bir önem taşıdığını göstermesi bakımından oldukça değerli bir halk oyunudur. Koçyiğit Köroğlu bu yönüyle 27 Mayıs ihtilalinin gerekçesi ve getirdikleriyle sıkı sıkıya ilgilidir. Turneye çıkışta, bunca oyunun içinden, Koçyiğit Köroğlu'nun seçilmiş olması da elbet bundandır." (27 Mayıs ve Devlet Tiyatrosu, 1961). Her ne kadar Devlet Tiyatrosu'nun Anadolu şehirlerinde oyun sergilemesi propaganda açısından önemli olsa da, oyunların il merkezlerinde sahnelenmesi tiyatronun köylere ulaşmadığını ortaya koymuştur. Aslında Devlet Tiyatrosu'nun turne kapsamındaki şehir merkezlerinde de kitlelere ulaşip-ulaşmadığı bir başka tartışma konusudur. Zira Kars'ta Devlet Tiyatrosu'nun temsilinin yalnız öğretmenlere, doktor ve daire amirlerine gösterilip halkın bu teşebbüsten mahrum bırakıldığı belirtilmiş ve durumun düzeltilip, halk için de bir temsil organize edilmesi amacıyla Cemal Gürsel'e telgraf çekilmiştir (Devlet Tiyatrosu Temsilinin Yalnız Münevverlere Sunulması Üzerine, 1961).

Taşrada yaşayanlara 27 Mayıs'ı aktarmak için başvuru alan araçlar arasında konferanslar veya toplantılar da yer almıştır. Kentlerden köylere taşınan öğretmenler, üniversite gençliği veya büyük kısmını akademisyenlerin oluşturduğu aydınlar, taşrada darbenin anlam ve önemini anlatan konuşmalar yaparak, kitlelerin öncelikle iktidar değişikliğinden haberdar olmasını sonrasında ise yeni durumu kabullenmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Yapılan konferanslar veya toplantıların sadece politik gündemle sınırlı kalmayıp, köydekilerin gündelik ihtiyaçlarına da cevap verebilmesi amacıyla organizasyonlara farklı meslek gruplarından kişiler de dâhil edilmiştir. Örneğin Afyon'da darbenin mana ve ehemmiyetini anlatacak gruplara doktorlar da eklenmiş ve doktorlar gittikleri köylerde bedava muayene edip, ilaç dağıtmışlardır (Devrim Bürosunun Faaliyeti, 1960). Burdur'da ise köylere çıkan ekipler içerisinde veteriner ve Ziraat Bankası müdürü de yer almış ve köylülere uzmanlık alanlarıyla ilgili meselelerde tavsiyelerde bulunmuşlardır (Bartın Köylerinde Devrim Kervanı, 1960). Köylünün gündelik ihtiyaçlarına cevap verebilecek kadroların köylere taşınmasının taşrada memnunluk yarattığı söylenebilir. Zira Anadolu'daki yerel basında ilçelerin maarif memurlarının, hükümet doktorlarının, ziraat ve veteriner teknisyenleri ile orman işletme şeflerinin köylere çıkmış olması 'köylü idarenin kapısına değil, idare köylünün kapısına gidiyor' anlayışının doğmasına neden olmuş ve bu da köylünün hoşnutluğunu arttırmıştır (Çıladır, 1960).

Köyde Propagandanın Yeniden Önem Kazanması: Anayasa Referandumu

“At yasası, kurt yasası değil insan yasası,
 Çayır değil, otlak değil vatan yasası,
 Bir kişinin, on kişinin, yüz kişinin keyfi değil,
 Ana yasa bu milletin duran yasası.”
 (Köy Kahvesinde 27 Mayıs, 1961: 10).

Farklı grup ve araçlarla 27 Mayıs'ı taşraya taşımak için yürütülen propaganda faaliyetleri, sürecin ilerlemesiyle birlikte dönemin en başındaki heyecanını kaybetmiş olsa da, 9 Temmuz 1961'de yapılacak olan anayasa referandumu öncesi yeniden önem kazanmıştır. Yapılacak anayasa değişikliği referandumunun Türkiye'de yapılacak ilk halk oylaması olması, fakat daha da önemlisi 27 Mayıs'ın meşruiyetini de test edecek bir sürece dönüşmesi, MBK'nın tüm dikkatini yeniden taşraya yöneltmesine neden olmuştur. Köylerde yaşayan yığınların referandumun sonucunu belirleyecek asıl seçmen olduğu gerçeğinden harekete geçen askeri iktidar, anayasanın tanıtılması ve referandumda evet oyu verilmesi için propagandayı köylerde yeniden görünür kılacaktır.

Anayasanın referandumdan önce köylülere tam manasıyla tanıtılması için görevlendirilen gruplar, darbeyi 27 Mayıs'ın hemen ertesinde taşraya taşıyan gruplar olacaktır. Bu sebeptendir ki MBK İnkılabı Tanıtma ve Yayma Komisyonu İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği tamimde ilköğretim müfettişlerine, gezici kadın ve erkek kurs öğretmenlerine, köy öğretmenlerine, muhtarlara, köyle ilgili vazife gören vilayet ve kaza memurlarına, aydın kişilere ve din adamlarına anayasa ile ilgili konferanslar verdirilmesini ve sohbetler hazırlanmasını bildirmiştir (BCA 30.1.0.0.33.198.3). Verilen mesaj sonrası öğretmenler bir kez daha köylerdeki sürecin bayraktarlığını üstlenmiş ve anayasanın tanıtılması amacıyla köylere hareket etmişlerdir (Eskişehirli Öğretmenler Anayasaya 'Evet' Denmesi İçin Köyleri Dolaşmağa Çıkıyor, 1961; Öğretmenler Anayasayı Tanıtacak, 1961; Kozak'a Yapılan Gezi, 1961). Öğretmenlerin köylerde sohbetler ve konferanslar vasıtasıyla yürütmüş oldukları çalışmaların asıl amacı, sadece anayasanın tanıtılması değil aynı zamanda anayasaya evet denmesinin de sağlanmasıdır. Zira Köy Öğretmenleri Dernekleri Federasyonu yapmış olduğu açıklamada, yeni anayasanın tam ve kâmil durumda olduğuna inandıklarını belirtmiş ve referandumda evet oyu kullanacaklarını açıklamışlardır (Köy Öğretmenleri Federasyonu Anayasaya Evet Diyecek, 1961).

Anayasanın köylerde tanıtılıp halkoylamasında evet denilmesi için sahaya sürülen bir diğer grup ise din adamları olmuştur. Dinin özellikle taşrada insanların düşünce yapılarını belirleyen temel faktör oluşu, iktidarı din adamlarından sürece katkı sunmalarını istemek zorunda bırakmıştır. Bu yüzdendir ki Erzurum'da anayasanın tanıtılması amacıyla yapılan toplantıda konuşan Vali Yardımcısı Sabahattin Savacı, Erzurum müftüsünden bütün hocalara iletmesi şartıyla bir ricada(!) bulunmuştur. Savacı, Cuma günleri vaizlerde vatandaşlara mümkün olduğu kadar anayasanın izah edilmesini ve halkoylamasında verilecek evet oyunun ülkeye sağlayacağı faydaların anlatılmasını istemiştir (Vatandaş, Reyine Sunulacak Olan Anayasaya Mutlaka Evet De, 1961). Yapılan çağrı diğer şehirlerde de dile getirilmiş olacak ki, Adapazarı'ndaki camilerde din adamları

anayasaya evet oyu kullanılması için “ilmi” konuşmalar yapmışlardır (Anayasa Konusu Camilerde Ele Alındı, 1961). Çorum’da ise camilerde anayasaya evet oyu isteyecek din adamlarının işlerini kolaylaştırmak amacıyla, anayasayı İslamiyet yönünden ve ayetlerle izah eden bir kitapçık bastırılarak, Cuma namazlarında halka duyurulmak üzere tüm köylere dağıtılmıştır (Hemşerimiz Profesör Bahri Savcı Anayasayı Çeşitli Yönlerden Anlattı, 1961). Camiler üzerinden yapılan anayasa propagandasının taşrada etkili olduğu söylenebilir. Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Bürosu’nun halkoylaması ile ilgili yapmış olduğu incelemelere göre, Diyarbakır müftüsü Mehmet Salih Tanrıverdi’nin vaizler vasıtasıyla camilerde anayasa hakkında halkı irşad edici konuşmalar yaptırması bölgede müspet bir hava yaratmıştır (BCA 30.1.0.0.134.874.8).

MBK taşrada anayasayı tanıtmak ve köylüler nezdinde kabulünü sağlamak için bir taraftan din adamlarını sahaya sürerken diğer taraftan da din konusundaki görüş ve tutumunu ilan ederek, din üzerinden yapılacak bir karşı propagandanın önünü almak istemiştir.¹⁴ Bu sebeplerdir ki Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek imzasıyla yayınlanan yazıda, herkesin inancında hür ve ibadetini dilediği gibi yapmakta serbest olduğunun altı çizilirken, din eğitimi veren kurumların da devletin himayesinden tam şekilde yararlanacağı ilan edilmiştir (BCA 30.1.0.0.33.198.1). Yapılan açıklamanın taşrada ses getirdiği söylenebilir. Zira köylerde anayasanın tanıtılması amacıyla yapılan sohbet ve toplantılarda Fahri Özdilek’in açıklamalarına sıklıkla yer verilmesi, Diyarbakır’da çıkan yerel bir gazetede şu şekilde değerlendirilmiştir: “Propagandalarda dini ibadetlerin serbest olduğunu söylemeleri ve köylü çocuklarına dini eğitimin hükümetçe yaptırılacağı hakkındaki konuşmalardan sonra ‘Evet’ deme[me]ğe artık bir sebep kalmamıştır. Bütün kanaatler Anayasaya ‘Evet’ demeğe hazırdırlar.” (Aytar, 1961). MBK 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu tarafından hazırlanıp köylere dağıtılan kitapçıklarda da, anayasanın inanç özgürlüğünü koruma altına almış olması özellikle vurgulanmıştır. Anayasa Yarenliği adlı kitapçıkta, yeni anayasanın din ile ilgili düzenlemeleri aktarılırken herkesin dilediği şekilde ibadetini yapabileceği, orucunu tutabileceği, namazını kılabileceği ve buna kimsenin müdahale edemeyeceği belirtilmiştir (Anayasa Yarenliği, 1961: 12).¹⁵ Askeri hükümetin anayasanın oylanmasında dini söylemleri öne çıkarması bir anlamda devirmiş olduğu DP’nin seçimlerde uygulamış olduğu pratikleri akıllara getirmektedir. Zira DP de özellikle 1957 genel seçimlerinde kitlelere seslenirken dini söylemlerden yararlanma yoluna başvurmuştur (Wuthrich, 2015: 45).

14 Anayasa konusunda yapılan menfi propagandanın dayandığı en önemli ayaklardan biri din olmuştur. Manisa’da, anayasadan din teminatı kaldırıldığı için referandumda hayır oyu verilmesi gerektiği yönünde propagandalara rastlanırken Diyarbakır’da ise şeyh ve seyitler köylülere şu şekilde seslenmişlerdir: “Rusya’dan Referandum adında bir Rus gelecek, memleketi Ruslara verecekler, dini ortadan kaldırıp camileri kapatacaklar, namus kalmıyacak. Sizi buna rey vermek için kandırıyorlar. Rey veren kafirdir.” (BCA 30.1.0.0.134.874.8.) Referandum kelimesi üzerinden yürütülen karşı propagandanın özellikle köylüler arasında etkili olduğu görülmüş olacak ki MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu tarafından yayınlanan İslam Dini Görüşü ile Anayasamız isimli broşürde vatandaşlara şu şekilde seslenilmiştir: “Kamuoyu demek olan referandum kelimesini yadırgatmak için bunu hiç münasebeti olmayan bir manada anlatmaya kadar varan düşmanların ilerlememize engel olmak maksadiyle her vesile ile her imkandan faydalanmak istediklerini unutmayalım. Onların oyununa gelmediğimizi gösterelim aziz dinliyenlerimiz.” (Alkan, 2017: 112)

15 MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu yeni Anayasa’nın din aleyhtarı olduğu ve kabul edildiği takdirde dinin elden gideceği yönündeki propagandayı kırmak için İslam Dini Görüşü ile Anayasamız isimli bir broşür bastırması ve köylere dağıtmıştır. (Alkan, 2017: 47).

Öğretmenler ve din adamlarının yanında anayasanın köylerde tanıtılması amacıyla seferber edilen gruplar arasında çoğunluğunu öğretim üyelerinin oluşturduğu aydınlar ve üniversite gençliği de yer almıştır. 27 Mayıs'ın ilanı sonrası taşraya giderek darbenin mana ve önemini köylülere anlatan aydınlar, bu sefer farklı bir amaç için, anayasaya evet denilmesi için köylere taşınmışlardır. Fakat aydınların anayasa tanıtım programlarında dikkat çeken husus, gidilecek köylerin saptanmasında hemşerilik kavramının ön plana çıkmış olmasıdır. Köylüler üzerinde aynı toprakların yetiştirdiği “okumuş” kişilerin daha etkili olacağı düşünülmüş olacak ki, MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu Başkanlığı yayınladığı tamimde, köylere ve nahiyelere gönderilecek konferansçıların tercihen o köyden yetişmiş kimseler olmasına dikkat edilmesini istemiştir (BCA 30.1.0.0.33.198.3). Alınan kararın sahadaki uygulamalarını görmek mümkündür. Örneğin Profesör Bahri Savcı ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, anayasayı tanıtım amacıyla memleketleri Çorum'da çalışmışlar ve Çorum'daki yerel gazetelerde bu çalışmalar hemşerilik kavramı vurgulanarak haberleştirilmiştir (Hemşerimiz Profesör Bahri Savcı Anayasayı Çeşitli Yönlerden Anlattı, 1961; Hemşerimiz Ord. Profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Hürriyet Meydanında Anayasayı İlmi Yönlerinden Anlattı, 1961). Aydınlar gibi üniversite gençliği de bir kez daha köylere doğru harekete geçmişlerdir. TMTF yayınladığı bildiriyle referandumda evet diyeceğini belirtirken, aynı zamanda üniversite ve yüksekokullardaki üyelerini de anayasayı halka açıklamak için vazifeye çağırmıştır (Anayasa Bir Milletın Namusudur, 1961). “En Güzel Evet: Anayasa...”, “Anayasa Bir Milletın Namusudur” şeklinde pankartlar bastıran federasyon bu pankartları başta Ankara, Erzurum, Bursa, Zonguldak ve Eskişehir gibi değişik vilayetlere gönderirken, şehirlerdeki federasyon büroları da hazırlanan bu çalışmaları köylerde muhtelif yerlere asmaya başlamışlardır (Anayasa Çalışmalarımız, 1961; Atatürk Üniversitesi Yeni Anayasaya Halkın Evet Demesini İstedî, 1961). Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) da TMTF gibi hazırlamış olduğu “evet” pankart ve afişlerini, Anadolu'ya geziye çıkan veya memleketlerine dönen gençlik gruplarıyla taşraya ulaştırmışlardır (TMGT Anayasa Çalışmaları, 1961; Milli Türk Talebe Birliği Genel Merkez Çalışma Raporu 1961-1962, 1962: 21).

Üniversite gençliğinin taşrada referandum için yapmış olduğu propaganda çalışmasında dikkat çeken nokta ise afiş ve pankartların ön plana çıkmış olmasıdır. Gerek kısa yazılar içermesi gerekse görsel öğeleri de barındırması dolayısıyla, hedef kitle olan köylüler üzerinde daha etkili olacağı düşünülmüş olmalı ki vilayet matbaalarında basılan pankartlar askeri uçaklarla köyler üzerine atılmaya başlanmıştır (Anayasanın Halkımıza Anlatılması İçin Alınan Kararların Uygulanmasına Bugün Başlanıyor, 1961). Afiş ve pankartlarda slogan şeklinde hedef kitleye ulaştırılan mesajlar, Anadolu'daki yerel basında da kullanıma sokulmuştur. “En güzel şey: Hürriyet; En güzel rejim: Cumhuriyet; En güzel oy: Anayasaya EVET”, “Egemenlik Ulusundur Diyen Anayasaya EVET” veya “Kanunların temeli: Anayasa; Hak ve hürriyetlerin teminatı: Anayasa; Huzur ve düzen kaynağı: Anayasa; Ben Türküm diyen herkesin tek cevabı: EVET” şeklindeki afişler yerel basının sayfalarında sıklıkla yer almıştır. Anadolu'daki yerel basının referandumdaki tek rolü ise bu olmamıştır. MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu Başkanlığı İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, mahalli gazetelerde Anayasa ve halkoyuna sunma ile ilgili yazıların teşvik ve temin edilmesini istemiştir. Yerel basının bu isteği yerine getirdiği söylenebilir, zira basında anayasaya neden evet denilmesi gerektiği veya evet

oyu verilmesinin bir vatandaşlık görevi olduğuna yönelik yazılar çıkmaya başlamıştır (Sakarya, 1961; Aytar, 1961; Ersoy, 1961).

Halkoylamasında anayasaya evet oyu verilmesi için pankartlar, afişler, broşürler veya gazeteler üzerinden yürütülen propaganda sürecinde asıl dikkat çeken nokta ise anayasa izah edilirken, köylüleri ilgilendiren maddeleri üzerinde durulmuş olmasıdır. Bu maddelerden belki de en önemlisi toprak reformudur. Anayasanın toprağı az olana daha çok toprak vermesi veya topraksız çiftçiyi toprak sahibi kılarak onu da kendi hesabına eken, biçen, kazanan bir vatandaş haline getirmesi üzerinde sıkça durulan bir tema olmuştur (Anayasa Konusunda Köylü Kardeşlerle Sohbet, 1961: 10)¹⁶ Anayasanın özellikle köylülüğün temel iş sahası tarım ile ilgili düzenlemeleri de yine köylülere duyurulmaya çalışılmıştır. Niğde’de çıkan vilayet gazetesinde yeni anayasanın çiftçilerle ilgili düzenlemeleri ilk sayfadan verilecektir. Buna göre anayasaya ile topraksız köylüye toprak dağıtılacak, toprağın işletilmesi için gerekli imkânlar devlet tarafından sağlanacak ve çiftçinin emeğı korunacaktır (9 Temmuzda Halkoyuna Sunulacak Anayasa Vatandaş Huzur Getirecek, 1961). Anayasanın tanıtımı için hazırlanan kitapçıklarda da “çiftçinin işletme araçlarına sahip olması kolaylaştırılacaktır” ilkesi özellikle ön plana çıkarılmış ve böylece devletin pulluk, tırmık, yayık ve kovan gibi araç ve gereçleri sağlayacağı köylüye duyurulmak istenmiştir (Anayasa Yarenliğı, 1961: 5; Alpay, 1961: 30). Anayasa tanıtımında ziraatla ilgili düzenlemelerin ön plana çıkarılması, şehirlerdeki Ziraat Müdürlüklerinin de köylerdeki anayasa tanıtım toplantılarına dâhil edilmesine yol açmıştır. Niğde’de Teknik Ziraat Müdürlüğü köylere yapmış olduğu gezilerde Anayasa hakkında konuşmalar yapmış ve köylülerin sorularına cevap vermiştir (Teknik Ziraat Müdürlüğü Yeni Anayasayı Vatandaş Tanıtıyor, 1961). Ziraat Mühendisleri Odası ve Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliğı ise hazırladıkları broşürde çiftçilere şu şekilde seslenmişlerdir:

“ÇİFTÇİ YURDDAŞ,

...

Yeni Anayasada çiftçimiz için özel maddeler de var. Buna göre:

-Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirler alınacak,

-Toprağını işletecek, yaşayışını sağlayacak imkânları devlet kolaylaştıracak,

-Çalışmalarını, emeğini koruyacak,

-Ormanlarımızın korunması suretiyle:

Kuraklığın azaltılması,

Toprağın korunması,

Yağışların düzenlenmesi sağlanacaktır.

Çiftçi Vatandaş: Anayasa’mıza EVET oyunu kullan.

9 Temmuz Pazar günü sandık başına git ve EVET oyunu sandığa at. Anayasa için

¹⁶ Anayasa ile köylünün topraklandırılacağı teması askeri yönetim tarafından sabık iktidarı itibarsızlaştırmak için de kullanılacaktır. Adana İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Komitesi Başkanlığı tarafından yayınlanan kitapçıkta köylünün toprak sahibi edilmesiyle on seneden beri köylüyü avutmak ve onun reyini almak için kullanılan “Memleketin Efendisi Köylüdür” sözünün gerçek manada hayata geçirildiğı vurgulanmıştır (27 Mayıs İnkılabı ve Nedenleri, 1961: 8).

oyunu mutlaka kullan. Bu oy EVET olsun. Çünkü sana hizmet etmekten başka bir isteği olmayan Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi, bunların toplanmasından meydana gelen Kurucu Meclis en iyi Anayasa'yı yapmış ve senin oyuna sunmuştur. Bu oy EVET olmalıdır.

Okumuş Türk Ziraatçıları her işte olduğu gibi bu mutlu işte de emrindedir. Yalan söze kanma. Kişilerin kendi çıkarına göre söyleyeceklerine kulak asma. Memleket ve millet faydası için çalış ve Anayasa'ya oyunu EVET olarak ver” (Evet Anayasaya Evet, 1961).

Kapatılan DP'nin köylüler nezdinde halihazırda devam eden güç ve popüleritesinin temel nedenlerinden biri köylülerin 1950'lerdeki zenginleşmelerini DP ile özdeşleştirmiş olmalarıdır (Szyliowicz, 1962: 439). Bu sebeple askeri iktidarın anayasanın tanıtılması sürecinde toprak reformu veya devletin çiftçilere sağlayacağı destekler gibi köylünün cebini ilgilendiren maddeleri ön plana çıkarmış olması bir anlamda köylülerin kafasında oluşabilecek iktisadi kaygıların önlenmesine yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Anayasanın köylülere tanıtılması ve referandumda evet oyu kullanılması için yapılan propaganda çalışmalarında aynı zamanda ağa ve jandarma gibi köylülerin pek de hazzetmedikleri figürlerden de yararlanılmıştır. Özellikle jandarma tek-parti dönemindeki dayak, suçsuz köylülerin hapsedilmesi gibi kanundışı uygulamaları nedeniyle taşrada en fazla nefret edilen devlet temsilcilerinden biri haline gelmiştir (Szyliowicz, 1962: 437). Propaganda çalışmaları yapılırken, taşrada kötü muameleleri nedeniyle korkulan ağa ve jandarmaya karşı anayasanın getirmiş olduğu yasal güvencelerin altı özellikle çizilmiştir. MBK İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu tarafından hazırlanıp parasız dağıtılan Köylülerimiz ve Anayasa isimli broşürde, ağa ve jandarmanın işbirliği yaparak köylünün evini araması, tüfeğine el koyması ve onu hırpalaması temalı bir hikâye anlatılmış ve hikâyenin sonunda anayasa ile artık kimsenin evine gereksiz girilemeyeceği, arama yapamayacağı veya eşyasına el koyamayacağı aktarılmıştır (Köylülerimiz ve Anayasa, 1961: 6-7).

9 Temmuz 1961'deki halkoylamasına 12.735.009 seçmenden 10.322.169'u katılmış, oy kullanan 6.348.191 kişi anayasaya evet derken 3.934.370 seçmen ise tercihini hayırdan yana kullanmıştır (Halkoyunun Resmi Sonucu Dün Açıklandı, 1961). Anayasanın katılımcıların %61,7'lik evet oyuyla kabul edilmesine karşın hayır oylarının %38,3 gibi yüksek bir orana ulaşmış olması özellikle taşradaki rıza üretme mekanizmasının tam anlamıyla istenileni veremediğini ortaya koymuştur. Zira kentli seçmenler arasında evet oylarının oranı % 64,7'yi bulurken, hayır oylarının kırsal bölgelerde daha da yükseldiği ve genel ortalamanın üzerine çıkarak %39,5'e ulaştığı tespit edilmiştir (Karakartal, 1984: 174). Zaten MBK üyeleri de anayasa referandumu sonucu ortaya çıkan tablo karşısında yürütmüş oldukları propagandanın etkili olmadığını “Anayasayı halka gereği kadar iyi anlatamadık galiba.” sözleriyle ifade edeceklerdir (CHP Üzgün, AP ise Gizli Memnun, 1961).

Bu anlamda taşradaki propaganda faaliyetlerinin neden istenilen etkiyi yaratamadığı önemli bir tartışma konusudur. 27 Mayıs sonrasında yönetimi ele alan askeri iktidarın siyasi partilerin ocak ve bucak teşkilatlarını lağvetmesi merkezin çevreyle siyaset kurumu üzerinden kurmuş olduğu iletişimin kopmasına yol açmıştır.¹⁷ İsmet İnönü de MBK'nin

17 Tanel Demirel taşrada yaşayan DP'lilerin çoğunlukla ocak ve bucak başkanları kanalıyla bürokrasiye yönelik şikayet ve taleplerini dile getirebildiklerini ifade etmektedir. Bu açıdan Canip Yıldırım'ın gözlemleri oldukça dikkat çekicidir: “Lice DP il başkanı dedi ki bu yüzbaşısı buradan alın, hemen aldılar. Bu başlı başına bir devrimdir. Ümidini, cesaretini kaybetmiş bir halk hiçbir şey yapacak durumda değil ve olmadığının da farkında. Bir sandığa oy atmakla dünyası değişiyor.” (Demirel, 2016: 123)

kararı sonrası yaptığı açıklamada bu noktaya işaret ederek, ocak ve bucak teşkilatlarının yerine getirmiş olduğu “siyasi mektep” vazifesine dikkat çekmiş ve teşkilatların geniş halk kitlelerinin siyasi terbiyenin içine alınmasındaki rolüne vurgu yapmıştır (İnönü Umumi Seçimlerin Bir An Önce Yapılmasını İstiyor, 1960). Her ne kadar MBK siyasal partilerin taşradaki teşkilatlarının lağvedilmesi sonrası kırsal ve kent arasındaki kopan iletişimi taşradaki yerleşik veya yerleşik olmayan unsurlar (köy öğretmenleri, köy imamları, aydınlar ve üniversite öğrencileri) üzerinden yeniden tesis etmeye çalışmış olsa da bunun köylüler nezdinde tam anlamıyla kabul görmediği anlaşılmaktadır. Samsun’da referandum için köylere gönderilen öğretmenlerden birine köyün ileri gelenlerinin “Öğretmen, seni sever ve sayarız, boşuna yorulma, sen ne söylersen söyle, biz gene de bildiğimizi yapacağız.” demeleri merkez tarafından görevlendirilen unsurların taşıyıcı ikna edemediğini ortaya koyacaktır (BCA 30.1.0.0.134.874.8). Merkez ve çevre arasında kurulamayan bu iletişim yüzündendir ki kırsaldaki kitlelerin önemli bir kısmı yeni iktidarın meşruiyetinin test edileceği referandumda büyük oranda eski siyasal aidiyetlerine göre oy vermişlerdir. Nitekim anayasa referandumunda hayır oyu kullanan 11 ilin tamamında, yani Aydın, Bursa, Çorum, Denizli, İzmir, Manisa, Samsun, Zonguldak, Sakarya, Kütahya ve Bolu’da 1957 seçimlerinde DP’nin çoğunluğu sağladığı görülmektedir. (Karakartal, 1984: 174-175).¹⁸

Bu sürecin, yani taşradaki seçmenin eski politik aidiyetlerine göre oy vermiş olması kendiliğinden gelişmiş bir süreç değildir. 27 Mayıs sonrasında kapatılan DP’nin veya sonrasında DP’nin siyasal mirasının temsilcisi olduğu iddiasıyla yola çıkan Adalet Partisi’nin (AP) teşkilatlarının yürütmüş olduğu karşı propaganda da taşranın askeri iktidara ve dolayısıyla referanduma bakışını şekillendirmiştir. Zira AP, Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve arkadaşlarının referandumda evet oyu verilmesini istemesine karşın halk oylamasında açıkça hayır diyen tek parti olmuştur (Demir, 2017: 496). Emniyet Müdürlüğü’nün referandum öncesi illerde yapmış olduğu incelemeler de bunu doğrulamıştır. İncelemelere göre Adalet Partisi İzmir, Manisa, Kocaeli, Sakarya, Samsun ve Çorum gibi çeşitli şehirlerde anayasaya hayır dedirtmek için hummalı bir faaliyete girişmiştir (BCA 30.1.0.0.134.874.8). Dolayısıyla 27 Mayıs sonrasında köylerde yapılan propaganda çalışmalarında sahada sadece MBK ve temsilcilerinin olduğu söylenemez. Bu açıdan askeri iktidar sadece taşraya ulaşmaya çalışmamış aynı zamanda özellikle sabık iktidarın teşkilatları tarafından yürütülen karşı propagandayla da mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Sonuç Yerine

27 Mayıs darbesiyle DP’nin koltuğundan edilmesi sonrası oluşturulan MBK, iktidarını köylere taşımak amacıyla kapsamlı bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Hem köylerin kentlerle kıyaslandığında daha geniş bir kitleyi barındırıyor oluşu hem de sabık iktidar DP’nin köylüler nezdindeki algısı, MBK üyelerinin dikkatlerinin köyler üzerinde toplanmasına neden olmuştur. Öncelikle yaşanan iktidar değişikliğini anlatmak ve bu değişimin gerekliliğini açıklamak için köy yollarına düşülürken, sonraki süreçte amaç

¹⁸ Yunus Emre ve Burak Cop tarafından hazırlanan çalışmada da Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Bursa, Çorum, Denizli, Elazığ, İçel, İzmir, Kayseri, Manisa, Maraş, Muğla, Samsun ve Zonguldak illerinde 1957 seçimlerinde DP’ye oy veren seçmenlerin anayasa referandumunda tutarlı bir şekilde hayır oyu verdiği belirtilmiştir (Emre ve Cop, 2015: 65).

değişmiş ve asıl gaye 1961 anayasasına köylülerin evet denmesinin sağlanması olmuştur. Zira anayasa referandumunu sadece anayasanın oylanacağı bir süreç olmaktan çıkmış, 27 Mayıs 1960'dan beri işbaşında bulunan askeri yönetimin meşruiyetinin oylanacağı bir sürece dönüşmüştür. Köyler merkezli propaganda çalışmalarının hedefi süreç içerisinde değişmiş olsa bile propaganda mekanizmasının temel aktörleri aynı kalmıştır. Köy öğretmenleri, imamlar, üniversite gençliği ve aydınlar hem 27 Mayıs'ın ilk zamanlarında hem de halkoylamasında köye ulaşmaya çalışan merkezin sahadaki temsilcileri olmuşlardır. Köylerdeki siyasal propaganda araçlarında ise değişim göze çarpmaktadır. 27 Mayıs'ın hemen ertesinde propaganda faaliyetleri büyük oranda gazeteler, broşürler, afişler-pankartlar, toplantılar veya daha sınırlı da olsa filmler ve tiyatro gösterimleri üzerinden ilerlemiştir. Buna karşın anayasanın tanıtılmasında filmlerin ve tiyatro gösterilerinin yerini broşürler ve köylülerle yapılan sohbet veya toplantılar alacaktır. Her ne kadar propagandada kullanılan araçlar içerisinde bir dönüşüm yaşanmış olsa bile propaganda yapılırken üzerinde asıl durulan noktalar, köydeki dini hassasiyetlerin göz önünde bulundurulmuş olması ve köylünün gündelik hayatına katkı sunan pratiklerin ön plana çıkarılmasıdır. Bu sebepten ötürüdür ki MBK yayınlamış olduğu tebliğlerde herkesin inancında hür ve ibadetini dilediği gibi yapmakta serbest olduğunu vurgulama gereğini duyarken, köye taşınan gruplar da yaşanan siyasal değişimin köylülerin temel iş sahası ziraata nasıl katkı sunacağını açıklamaya çalışmışlardır.

Farklı grupların ve araçların bir araya getirilerek inşa edilen propaganda mekanizmasının taşrada ne kadar başarılı olabildiği ise tartışma konusudur. Zira Cumhuriyet tarihinin ilk halk oylaması olan 9 Temmuz 1961'deki anayasa değişikliği referandumunda, yeni anayasa kabul edilmiş dahi olsa %40'a ulaşan hayır oylarının varlığı sadece askeri iktidarın meşruiyetinin değil aynı zamanda nüfusun yoğun şekilde yaşadığı taşradaki propagandanın ne denli işe yaradığının da tartışılmasına yol açacaktır. Bu açıdan MBK üyelerinin de anayasanın halka yeteri kadar anlatılmadığı şeklindeki beyanları yürütülen propaganda çalışmalarının istenilen etkiyi yaratamadığının en yetkili ağızlardan itirafı niteliğindedir. Siyasal partilerin ocak ve bucak teşkilatlarının 27 Mayıs'ın hemen sonrasında kapatılması bir anlamda merkez ile taşra arasındaki iletişim sağlayan en etkili kanallardan birinin tıkanmasına yol açmıştır. Her ne kadar askeri hükümet öğretmenler, imamlar, aydınlar ve üniversite gençliği üzerinden yeni kanallar açmaya çalışmış olsa da görevlendirilen bu grupların en azından DP eğilimli yerleşimlerde istenilen etkiyi yaratamadığı görülmüştür. Tabii MBK'nın taşraya tam anlamıyla dokunamamasında yürütülen karşı propagandanın da etkili olduğu söylenebilir. DP'nin kapatılmasına ve teşkilatlarının lağvedilmesine karşın taraftarlarının sahadaki etkinliği MBK faaliyetlerinin taşradaki algılanış şeklini belirleyici bir faktör olmuştur. DP'nin siyasal mirasçısı iddiasıyla yola çıkan AP'nin yönetici kadrosunun askeri iktidarın zorlamasıyla anayasaya evet demesine karşın teşkilatlarının bir bütün halinde hayır cephesinde yer alması da taşrada rızanın istenilen şekilde üretilmemesine yol açmıştır. Bu açıdan anayasa referandumundaki sonuçlar propagandanın taşradaki etkisini de gözler önüne seren bir turnusol görevi görmüş ve sonraki süreçte de tartışılmaya devam etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- Alanya'da Öğretmenler Köylere Çıktılar (26 Haziran 1960). *Ulus*, 5.
- Alkan, M. Ö. (2017). İslam'ın İlk Referandumda Evet Kampanyasına Alet Edilmesi. *Birikim*, 336, 107-112.
- Alkan, M. Ö. (2017). Türkiye'de İlk Referandum-1961: 'Evet Kampanyası' İçin Kurulan Propaganda Ofisleri ve Yayınladıkları Broşürler. *Toplumsal Tarih*, 280, 40-50.
- Alpay, F. (1961). *Hak ve Vazife Yolunda Köylülerimizle Başbaşa*, Ankara: M.B.K. 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayınları.
- Anayasa Bir Millet'in Namusudur. (20 Haziran 1961). *Ekinci*, 2.
- Anayasa Çalışmalarımız. (Ağustos 1961). *Devrim Gençliği*, (4).
- Anayasa Konusu Camilerde Ele Alındı. (28 Haziran 1961), *27 Mayıs (İzmit)*, 2.
- Anayasa Konusunda Köylü Kardeşlerle Sohbet* (1961). Ankara: MBK 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu.
- Anayasa Yarenliği* (1961). Ankara: M.B.K. 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayınları.
- Anayasanın Halkımıza Anlatılması İçin Alınan Kararların Uygulanmasına Bugün Başlanıyor. (23 Haziran 1961). *Niğde*, 1.
- Atacık, M. (20 Şubat, 1961). 27 Mayıs, Köy, İmam ve Vaiz. *Niğde*, 1-2.
- Atamer, M. E. (20 Temmuz, 1960). Gönen 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Yaşatma Cemiyeti Azalarıyla Bir Hasbihal. *Yeni İnkılap*, 3-4.
- Atatürk Üniversitesi Yeni Anayasaya Halkın Evet Demesini İstedi. (3 Temmuz 1961). *Doğu Ekspres*, 1.
- Ay, B. (1961). Sürüp Gidecek Mi?. *Demet*, 101, 12.
- Aydın Din Adamları* (1962). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aytar, S. (2 Temmuz, 1961). Oy Kanaatleri. *Diyarbakır*, 1.
- Bartın Köylerinde Devrim Kervanı. (11 Ekim 1960). *Şafak*, 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.1.00.91.570.4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 51.0.0.0.4.33.23.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 51.0.0.0.4.33.28.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 51.0.0.0.4.33.29.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.1.0.0.33.198.1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.1.0.0.33.198.3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.1.0.0.134.874.8.
- Baykurt, F. (2018). *Amerikan Sargısı*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Bergama'da İnkılabı Yayma Çalışmaları. (Kasım 1960). *Türkiye Köylü Mecmuası*, 1 (19), 7.
- Bir Öğretmen Tokatlandı. (21 Eylül 1960). *Niğde*, 1.
- Bir Öğretmene Tecavüz Edildi. (12 Ocak 1961). *Diyarbakır*, 1.
- Bir Saldırı Daha. (1 Eylül 1961). *Ufuk*, 1 (5), 26.
- Bir Yedek Subay Öğretmen Bıçaklandı. (9 Ocak 1961). *Sakarya*, 1.
- Bulut, M. (2019). Bir Zamanlar Köy İmamları. *Diyanet*, 337, 34-37.
- CHP Üzgün. AP ise Gizli Memnun. (11 Temmuz 1961). *Milliyet*, 5.
- Cizre, Ü. (2014). Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çıladır, A. N. (12 Ekim, 1960). Devrim Kervanı. *Şafak*, 1-2.
- Demir, D. C. (2017). Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat'tan Adalet Partisi'ne Merkez Sağın Sancılı Sertüveni, Türkiye'nin 1960'lı Yılları (Haz. Mete Kaan Kaynar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2016). Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Devlet Tiyatrosu Temsilinin Yalnız Münevverlere Sunulması Üzerine. (23 Haziran 1961). *Ekinci*, 1.
- Devrim Bürosunun Faaliyeti. (23 Eylül 1960). *İnkılap*, 1.
- Devrimi Anlatan Bir Öğretmen Dövdü. (17 Ağustos 1960). *Karadeniz Postası*, 1.
- Devrimi Anlatan Öğrenci Sayısı Altı Bine Çıktı. (31 Ağustos 1960). *Van Postası*, 1.
- Din Şurası Toplanacak. (9 Ağustos 1960), *Sinop*, 1.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. (2 Temmuz 1965). *Resmi Gazete*, (12038). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12038.pdf>

- Diyanet Riyaseti: Tekâmül Kursları. (10 Ağustos 1961). *Sebilürreşad*, 13 (325), s. 394-396.
- Diyanet Riyaseti Teşkilatı, (10 Ağustos 1961). *Sebilürreşad*, 13 (325), 389-383.
- Doğu Birinci Bölge Askeri Valiliğinin Yayınıdır. (1 Eylül 1960). *Milli Birliğin Sesi*, 2.
- Düşüklere Ait Film Köylerde Gösterilecek. (11 Şubat 1961). *Köylü*, 1.
- Ecevit, B. (7 Ağustos, 1960). Türk Köylüsü ile Nasıl Konuşmalı?. *Ulus*, 1,5.
- Emre, Y ve Cop, B. (2015). The Constitutional Referendum in Turkey. *Sociology of Islam*, 3 (2015), 49-75.
- Ersoy, F. (24 Haziran, 1961). Anayasaya Evet Diyelim, *Sakarya*, 2.
- Eskişehirli Öğretmenler Anayasaya 'Evet' Denmesi İçin Köyleri Dolaşmağa Çıkıyor. (21 Haziran 1961). *Sakarya*, 1.
- Evet Anayasaya Evet* (1961). Ankara: T.M.M.O.B Ziraat Mühendisleri Odası ve Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği.
- Evrin, M. S. (1961). *Dinler Arası Müsterek Bir Söz: Allah Bizimle*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gençlik Tiyatrosunun Muvaffakiyeti. (18 Ağustos 1960). *Sinop*, 1.
- Gölcük Vaizinin İşine Son Verildi. (22 Şubat 1961). *Niğde*, 1.
- Halk Eğitimi İçin Bütün Gücümüz Seferber Olacak. (6 Temmuz 1960). *Ulus*, 1.
- Halkoyunun Resmî Sonucu Dün Açıklandı. (20 Temmuz 1961). *Milliyet*, 1.
- Hemşerimiz Ord. Profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Hürriyet Meydanında Anayasayı İlimi Yönlerinden Anlattı. (6 Temmuz 1961). *Çorum*, 1.
- Hemşerimiz Profesör Bahri Savcı Anayasayı Çeşitli Yönlerden Anlattı. (30 Haziran 1961). *Çorum*, 1.
- Hürriyet - 27 Mayıs 1960* (1960). Karabük: Safranbolu İnkılabı Yayma Komitesi Yayınları.
- İçişleri Bakanlığının İlgisi. (Ağustos 1961). *Aydınlik*, (4), 16-17.
- İki İmamın İki Marifeti. (7 Eylül 1960). *27 Mayıs (Çorum)*, 1.
- İnkılabı Duyumayan Köyler Mevcut (25 Temmuz 1960). *Cumhuriyet*, 1.
- İnkılabı Yayma Eğitimi. (Aralık 1960-Ocak 1961). *Türkiye Köylü Mecmuası*, 2 (20-21), 3,14.
- İnkılabı Yayma Komitesi Karapınar'da. (6 Ağustos 1960). *Sinop*, 1.
- İnkılap Hareketimizi Öğretmenler Köy Köy Dolaşıp İzah Ediyor (12 Haziran 1960). *Yeni Sabah*, 3.
- İnkılapla İlgili Filmler Gösterilecek. (6 Ağustos 1960). *Hür Çoruh*, 1.
- İnkılaptan Bu Yana Köylere 70 Bin Gazete Gönderildi. (1961). *Köy Postası*, (199), 10.
- İnönü Umumi Seçimlerin Bir An Önce Yapılmasını İstiyor. (6 Temmuz 1960). *Cumhuriyet*, 5.
- İstanbul'da Muhtarların Vazifelerine Son Verildi. (4 Haziran 1960). *Cumhuriyet*, 2.
- İstatistik Göstergeler 1923-2009* (2010). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- İzmir Vali Muavini ve İnkılabı Yayma Komitesi Başkanı Sayın Yakup Üçel'in Gayret Dergisine Mülakatı. (Nisan 1961). *Gayret*, (70), 10,33.
- Kara, İ. (2008). Cami, Ordu, Siyaset: 27 Mayıs İhtilaline Dair Bir Hutbe. *Toplumsal Tarih*, 173, Mayıs 2008, 42-46.
- Karakartal, B. (1984). Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt.38, Sayı.2, 1984, 161-180.
- Karpat, K. H. (1970). The Military and Politics in Turkey, 1960-64: A Socio-Cultural Analysis of a Revolution. *The American Historical Review*, V.75, No.6, 1970, 1654-1683.
- Kaza ve Köylerimizde Hürriyet Şhitleri Filmi Gösteriliyor. (9 Ağustos 1960). *Kütahya*, 1.
- Konya Valiliğinden Tebliğ Edilmiştir. (1 Eylül 1960). *27 Mayıs (Ereğli-Konya)*, 2.
- Kozak'a Yapılan Gezi. (Temmuz 1961). *İmbat*, (6), 26.
- Köroğlu Piyesi 10 Vilayette Oynayacak Ekip Doğu Vilayetlerimizi Seçti. (8 Haziran 1961). *Doğu Ekspres*, 1.
- Köy Kahvesinde 27 Mayıs* (1961). Ankara: M.B.K. 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayınları.
- Köy Öğretmenleri Federasyonu Anayasaya Evet Diyecek. (29 Haziran 1961). *Ekinci*, 2.
- Köye Giden Yol Millî Kurtuluş Yoludur. (30 Temmuz, 1960). *Ulus*, 1.
- Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları* (1963). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Köylerde Millî İnkılap Konferansı Başladı. (14 Haziran 1960). *Akşam*, 3.
- Köylere 1 Milyon 300 Bin Gazete Dağıtıldı. (21 Eylül 1960). *27 Mayıs (Ereğli-Konya)*, 2.
- Köylü Gazetesi (16 Mayıs 1961). *Bilecik*, 2.
- Köylü Gazetesi En Ücra Köşelere Kadar Dağıtılacak. (17 Mayıs 1961). *Muğla Postası*, 1.
- Köylüler, Gönüllü Eğitim Seferberliğine Çağrılıyor. (Ağustos 1960). *Türkiye Köylü Mecmuası*, 1 (16), 12.
- Köylülerimiz ve Anayasa* (1961). Ankara: M.B.K. 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayınları.
- Mecidözündeki Muhtarlar Toplantısı. (30 Ocak 1961), *Çorum*, 1.
- Millî Birlik Komitesi Üyelerinin Eğitim Davamız Hakkındaki Düşünceleri. (Eylül 1960), *Köy ve Eğitim*, 7 (75), 4-6.
- Millî Eğitim Bakanı Valiliklere Önemli Bir Bildiri Gönderdi. (25 Haziran 1960). *Niğde*, 1.
- Millî İnkılabımızı Benimsemeyen Bazı Menfaatçilerin Menfi Propagandalarına Org. Cemal Gürsel'in İstanbul'daki İhtarı. (14 Temmuz 1960). *27 Mayıs (Ereğli-Konya)*, 1.
- Millî Türk Talebe Birliği Genel Merkez Çalışma Raporu 1961-1962* (1962). İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
- Niğdeli Okurlar. (12 Eylül 1960). *Niğde*, 2.
- Öğretim Üyeleri 3 Bölgeyi Gezecek. (19 Eylül 1960). *Ulus*, 1.
- Öğretmenler Anayasayı Tanıtacak. (6 Haziran 1961). *Öncü*, 1.

- Öğretmenler Her Gün Dörder Kişilik Gruplar Halinde Köylere Gidiyor. (6 Temmuz 1960). *Niğde*, 1.
- Öğretmenler İnkılabı Köylere Yaymak Yolunda. (1 Temmuz 1960). *Niğde*, 1.
- Öğretmenler İzah Edecek. (10 Haziran 1960). *Hürriyet*, 5.
- Öğretmenler Köylümüze İnkılabı Anlatıyorlar. (12 Haziran 1960). *Vatan*, 2.
- Öğretmenlerimiz Milli Devrimi Köy Köy Dolaşarak Vatandaşlara İzah Ediyor. (4 Temmuz 1960). *Kütahya*, 1.
- Öğretmenlerin Köy Gezileri. (Eylül 1960). *Köy Postası*, (194), 6.
- Örnek Müftü. (26 Aralık 1960). *Hakimiyet Milletindir*, 1.
- Partici İmam. (4 Mart 1961). *Niğde*, 1.
- Sakarya. (23 Haziran 1961). Anayasaya Evet. *Sakarya*, 1-2.
- Sayın Milli Eğitim Müdürü. (Mayıs-Haziran 1961). *Gayret*, (71-72), 1.
- Sinemalarımızda 27 Mayısı Takip Eden Günlere Ait Film Gösteriliyor. (16 Kasım 1960). *Niğde*, 1.
- Szyliowicz, J. S. (1962). The Political Dynamics of Rural Turkey. *Middle East Journal*, V.16, No.4, 1962, 430-442.
- Şehit Öğretmenin Ardından. (1 Nisan 1961). *İmbat*, (3), 26.
- Şehrimizde Milli İnkılabı Yayma Bürosu Kuruldu. (15 Ağustos 1960), *Öz Erzincan*, 1.
- T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (30 Ocak 1961). C: 1, B: 11, 158-161.
- Teknik Ziraat Müdürlüğü Yeni Anayasayı Vatandaşa Tanıtıyor*, (1 Temmuz 1961). *Niğde*, 1.
- Temsillerini Büyük Bir Muvaffakiyetler Veren İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu Bu Sabah Şehrimizden Ayrıldı. (20 Ağustos, 1960). *Sinop*, 1.
- TMGT Anayasa Çalışmaları. (Haziran 1961). *Gençlik*, (10), 19.
- Türkes, A., Baykal, R. ve Özdağ, M. (1964). *Bazı Gerçekler (Savunmalar)*. İstanbul: Anıl Yayınevi.
- Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu Bildirisi. (Ekim-Kasım 1961). *Kırkgöz*, (6-7), 2.
- Valilik Tebliği. (6 Temmuz 1960). *Kütahya*, 1.
- Valimizin Köylere Gazete Gönderilmesine Dair Programı. (11 Temmuz 1960). *Bilecik*, 1.
- Vatandaş (13 Ocak 1961). *Sakarya*, 4.
- Vatandaş!. (14 Eylül 1960). *Sinop*, 2.
- Vatandaş, Reyine Sunulacak Olan Anayasaya Mutlaka Evet De. (29 Haziran 1961). *Doğu Ekspres*, 1.
- Vilayetimizde Özel Devrim Bürosu Vali Muavinimiz Tayyar Toprağın Başkanlığında Toplandı. (12 Eylül 1960). *İnkılap*, 1.
- Wuthrich, F. M. (2015). National Elections in Turkey: People, Politics, and the Party System. New York: Syracuse University Press.
- Yağcıgözü, H. (3 Ekim, 1960). Bölge Tiyatroları ve Sivas. *Anadolu*, 1.
- Yalçın, B. (1960). Köye Posta. *Köy ve Eğitim*, 7 (75), 18-19.
- Yaşatan, Ş. (1961). *Kaman Camiinde Konferans*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- 1 No. Broşür <<A Hedefi>> 27 Mayıs 1960'da Ele Alınan Devlet İdaresinin Durumu 27 Mayıs 1960'dan İtibaren Yapılan, Planlanan ve Yapılacak Olan İşler (1960). Ankara: Milli İnkılabı Yayma ve Tanıtma Komisyonu.
- 9 Temmuzda Halkoyuna Sunulacak Anayasa Vatandaşa Huzur Getirecek. (1 Temmuz 1961). *Niğde*, 1.
- 27 Mayıs (1960). İstanbul: Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü İstanbul Radyosu.
- 27 Mayıs İnkılabı ve Nedenleri (1961). Adana: T.C. Adana Vilayeti İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Komitesi Başkanlığı.
- 27 Mayıs Köylüye İzah Programı Hazır. (29 Temmuz 1960). *Van Postası*, 1.
- 27 Mayıs ve Devlet Tiyatrosu. (Temmuz 1961). *Su*, (6), 2.

Demokrasi ve Temsil: Paradoksu Rousseau Üzerinden Okumak

Democracy and Representation: Interpreting the Paradox Through Rousseau

Metin Özkan¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, modern devlet olgusunun belirmesi ekseninde yöneten-yönetilen kurgusunun dayandığı demokrasi anlayışındaki yurttaş tahayyülünün, en üst iktidar formunda “var edilmesi” sorununu Jean-Jacques Rousseau’nun teorik çizgisinde incelemeye tabi tutmaktır. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleriyle görünür olan temsili demokrasilerde meşruiyet kıstası olarak egemenliğin sahibi halkın kendisini ilgilendiren siyasal süreçlerde karar verici pozisyonda olmayışı, temsili rejimlerin gerçekte “demokratik” olup olmadığına yönelik tartışmaları da beraberinde getirir. Demokratik devrimlerin ardından temsil ile demokrasinin eşanlı/eşzamanlı düşünülmesi ekseninde görünür olan paradoksal birliktelik, döngüsel olarak bir yüzüyle geçmişe diğer yüzüyle geleceğe bakan Roma tanrısı Janus’a benzetilebilir. Temsili demokrasi anlayışında meşruiyet zemininin, mevcuttaki halk adına soyut bir kurgu olan ulusal “bir”liğe dayanması ve bu dayanak noktasını temsil pratiği aracılığıyla inşa etmesi demokrasi ve temsil paradoksal birlikteliğini, “Modern Janus” kavramından hareketle analiz etmeyi mümkün hale getirir. Temsili demokrasinin yöneten-yönetilen ilişkisindeki kurgusu teorik düzlemde takip edildiğinde ise demokrasi ile temsil kavramları bağlamında analiz edilebilecek paradoksu nasıl ve hangi şartlarda ortaya çıktığını belirgin hale getirecektir. Bu haliyle temsili demokrasinin bir yüzüyle bireyi özdeşleştiren diğer yüzüyle de nesneleştiren “Modern Janus” olduğu iddiasıyla çalışmada, Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi ekseninde, temsil ve demokrasi olgularının paradoksal birlikteliği analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler

Demokrasi, temsil, temsili demokrasi, Rousseau, Toplum Sözleşmesi

Abstract

This study aims to examine the problem of “creating” citizen envisagement within a democracy. Its reference point for this is based on the ruler-governed construct within the framework of the occurrence of modern State phenomena in the utmost rulership form as considered through the theoretical perspective of Jean-Jacques Rousseau. The fact that the people who are the sovereign force with regards to the policies they are engaged in are not in a position of decision-making, which is a benchmark of constitutionalism in representative democracy and thus brings about the controversy as to whether or not these representative regimes are legitimately democratic. After the English, American and French Revolutions, the paradoxical co-occurrence of representation and democracy, which can be seen when they are considered simultaneously, can be seen to resemble the Roman God Janus with its cynically retro- and forward-looking faces. It is possible to analyze the paradoxical co-occurrence of representation and democracy with reference to the notion of a “Modern Janus” because the ground of legitimacy in the conception of representative democracy is not only based on an abstract fiction of national unity for the presently existing public, but also because this base is constructed through the practice of representation. When the fiction of representative democracy in the relationship between the ruler and ruled is traced theoretically, it becomes apparent how and under which conditions the occurrence of the paradox to be analyzed in the context of the notions of democracy and representation emerges. The paradoxical association of representation and democracy will be analyzed in reference to Rousseau’s Social Contract through the suggestion that such representative democracy is a Modern Janus, which on the one hand regards individuals as a subject while also objectifying them on the other hand.

Keywords

Democracy, representation, representative democracy, Rousseau, Social Contract

1 Sorumlu Yazar: Metin Özkan (Dr.), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: metin.ozkan@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0001-6562-1981

Atf: Ozkan, M. (2020). Demokrasi ve temsil: Paradoksu Rousseau üzerinden okumak. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 403–430. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0030>

Extended Summary

Simultaneous thinking of democracy and representation makes their paradoxical union apparent. This paradox can be better understood when the different (and even contradictory) historical origins of these two concepts are considered. The concept of democracy has its origins in Ancient Greece. The original Athenian democracy, which did not include a representative relationship and had a direct and participatory structure, simply meant the administration of people of similar status and small settlements. Ancient Greek democracy, which had an extremely limited content in terms of modern concepts, excluded representation on both the conceptual and practical levels. The history of representation as a concept and practice with its political content begins in the Late Middle Ages. During this period, there is no relationship between the idea of democracy and representation. In this process, monarchies used their representation practices via hierarchical governance as a basis for legitimacy while making decisions on important issues concerning royal interests and administrative control. The process that shapes the union between representation and democracy becomes evident in the historical background of the British, American, and French revolutions. In this framework, the first and second parts of the study will analyze the representative nature of the idea of democracy, which has been (re-)visible since the 17th century.

After the democratic revolutions of the 17th and 18th centuries, modern democracies have become fundamentally representative democracies, regardless of how they are defined in terms of governmental form vis-à-vis the modern-nation State. Therefore, it would not be wrong to think of democracy simultaneously alongside representation or in direct relation to representative government. Indeed, it seems axiomatic that under modern theoretical and practical conditions only representation can make democracy possible. Therefore, it is important to analyze the role played by representation in terms of its union with democracy.

The evolution of democratic thought into popular/national sovereignty (as manifested within the French Revolution) means a limited conception of democracy in terms of the use of sovereignty. Representation, however, offers legitimacy to this limitation. In modern-representative democracies, the fact that the people who have sovereignty are not the decision-makers in political processes brings with it debates about whether representative regimes are truly “democratic.” In the forms of government, the representatives are in the position of deputy who “generate” the current demands of the represented in politics. Ultimately, if democracy is “the rule of the people, by the people, for the people,” the people must both determine and implement the laws. However, in representative regimes both functions are ultimately fulfilled by a minority (representatives), even if they come from within the “people” based on a political principle (election). This situation, presented by the democratic doctrine, brings together the identity and representation principles of the rulers and the ruled, causing a paradoxical union to emerge.

The paradoxical union of democracy and representation as expressed above can be compared to the Roman God Janus, who looks at the past with one side and the future with the other. The fact that legitimacy, a key tenet of modern-representative democracies, is based on national unity, which is itself an abstract construct on behalf of the people, makes it possible to analyze the paradoxical union of democracy and representation from

the concept of a “Modern Janus.” Following the aforementioned democratic revolutions, an understanding of “democracy,” which subjects the individual to the principles of equality and freedom, is the first face of a Modern Janus. The fact that the will of the majority becomes the basis of legitimacy in relation to the understanding of representation becomes the second face of a Modern Janus, one that objectifies the individual.

The aim of this study is to examine the modern ruling-ruled construct that can be analyzed within the framework of the subject-object dichotomy in the theoretical line of Jean-Jacques Rousseau. The Genevan thinker has continued to be debated to this day with reference to his theories that many (for example, Bertrand Russell) have regarded as a threat to representative democracy. The prediction that certain forms of representative government will inevitably exclude the public from the public sphere and thereby create a new type of oligarchy seems to justify Rousseau. This is because the independence of the representative from the represented except for a political principle reveals the subject-object dichotomy. Within this context, while seeking answers to questions, such as what is the reason for the existence of the State and how is people’s obedience/consent to political power based upon it, it is not coincidental that the idea of “democracy without representation” that Rousseau considered remains relevant.

Rousseau’s views on citizenship, legitimacy, the General Will, democracy, and representation in *The Social Contract* provide an important theoretical ground for current debates, particularly those focusing upon the crisis of representation and legitimacy in the theory of democracy. As a result, this study will discuss the paradoxical union between the first face (the sovereignty of the people) and the second face (the representation of the people) of a Modern Janus, based on Rousseau’s political doctrine, and how this opens up a debate regarding the possibility of “democracy without representation.”

Demokrasi ve Temsil: Paradoksu Rousseau Üzerinden Okumak

Demokrasi teorisindeki modern tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda demokrasi ve temsil kavramlarına odaklanmak başka bir ifadeyle temsili demokrasi üzerine teorik bir okuma yapmak ilgi çekici görünmeyebilir. Ancak modern tartışmalardaki “iletişimsel demokrasi”, “radikal demokrasi” veya “güçlü demokrasi” gibi önerilerin temsil ile oy verme mekanizmalarını bütünüyle reddetmedikleri, hatta buna ek olarak modern demokrasi anlayışının kurumları üzerinden sundukları perspektifler akılda tutulacak olunursa, demokrasi ve temsil birlikteliğinin hala üzerinde düşünölmeye ihtiyaç duyulan bir konu olduğu da ortaya çıkacaktır.

İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin ardından ulus-devlet yapılanmasının yönetim şekli olarak modern demokrasiler ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın esas olarak temsili demokrasilerdir. Fransız Devrimi ile birlikte demokratik öğretinin halk/ulus egemenliğine¹ evriliş, egemenliğin kullanımı bağlamında sınırlı bir demokrasi düşüncesini beraberinde getirir. “Eskinin icadı” olarak temsil, bu sınırlılığa önemli bir meşruiyet perspektifi sunar. Modern demokrasi düşüncesinde ulusun “halk adına” siyaseten “var” edilmesi, temsil adı altında yeni bir vekâlet² sistemi aracılığıyla kurgulanır. Bu durum, demokratik öğretinin modern dünyaya sunduğu, yönetenler ile yönetilenlerin özdeşliği ve temsil ilkelerini bir araya getirerek paradoksal bir bütünlüğün ortaya çıkmasına sebebiyet verir.

Modern demokrasilerde “emredici vekâlet” anlayışının yerini alan temsil ilkesi, siyasal birliğin temelinde bulunan bireysel farklılıkların ve çıkarların göz ardı edilmesini olanaklı kıldığından eleştirilir. Yönetmel sisteme dair genel çerçevede temsilciler, temsil edilenlerin güncel isteklerini devlet politikalarında “var” eden birer vekil konumundadırlar. Nihayetinde demokrasi eğer “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” ise, halkın hem yasaları belirlemesi hem de uygulaması gerekir. Ancak temsili rejimlerde her iki işlev de, siyasal bir ilke (seçim) temelinde “halk”ın içinden gelmiş olsalar bile son tahlilde bir azınlık (temsilciler) tarafından yerine getirilir.

Ulus-devlet ölçeğindeki hemen hemen bütün yönetimler, rejimlerini “demokrasi” olarak nitelendirmektedir. Otoriter rejimlerin hüküm sürdüğu dönemlerde demokratik değerler yelpazesi “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” iken³ günümüz itibarıyla demokrasi kavramı, “iyi bir toplum/yönetimin/devletin” eşanlamlısı haline gelmiştir⁴ ki bu

1 Hem “halk egemenliği” hem de “ulus egemenliği” teorilerinde “halk” ve “ulus” kavramları soyut bir bütünü ifade etmek adına kullanıldığından dolayı çalışma boyunca, Mehmet Ali Ağaoğulları takip edilerek, her iki teorisinin de sonuçları bakımından farklı oldukları kabul edilmesine rağmen özde aynı oldukları varsayımından hareket edilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ağaoğulları, 1989).

2 İngiltere’de 1688 Devrimi’ne kadarki Parlamento; Fransa’da 1789 Devrimi’ne kadar États Généraux deneyimleri *emredici vekâlet* anlayışı temelinde işlemiştir. Bu anlayış, seçmenle temsilci arasında uyulması gereken bir vekâlet akdine dayanır. Devrimlerle birlikte görünür olan yeni vekâlet anlayışında ise bu hukuki bağ koparılmış ve temsil etme yetkisiyle donatılmış olan temsilcinin “hukuki” yönden sorumluluğu kaldırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sarica, 1969).

3 Bu noktada liberalizmin doğuşu ve liberalizm ile demokrasinin muğlak kombinasyonu kritik öneme sahiptir. Nitekim 17. ve 18. yüzyıllardaki demokratik devrimler çağında, John Locke’un teorik çizgisinde, liberal değerlerin evrensel ölçekte kabulü, iktidarın tek bir noktada toplanmasına karşı ve bireyi/toplumu siyasal alanın merkezine yerleştiren demokratik değerleri ön plana çıkaracaktır (Laclau ve Mouffe, 2008: 272).

4 Modern kavrayışıyla demokrasi, iki kilit faktörün birleşimini bünyesinde barındırır: Birincisi; liberal-anayasal siyasal rejim temelinde kitlesel demokrasi görüntüsü iken ikincisi, temsili hükümet biçiminin siyasal iktidar ile toplumun demokratikleşmesi arasında bir denge kurduğu varsayımdır (Castiglione, 2012:

da, demokrasinin seçimlerle özdeşleştirilmesi kadar, büyük bir yanılı olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Karl Popper (2018) ve John Stuart Mill'in (2017) teorik izleğinde bir terminoloji kullanan Ralf Dahrendorf'un demokrasiyi bu anlam kargaşasından kurtarma çabası dikkate değerdir. Dahrendorf'a göre üç temel soruya kabul edilebilir cevaplar veren demokrasi, yöneten-yönetilen kurgusunda siyasal iktidara meşruiyet kazandıran bir kurumlar topluluğudur (2015: 9): "İçinde yaşadığımız toplumlarda şiddete başvurmadan değişim yaratmayı nasıl sağlayabiliriz?, *Kontrol ve Denge* [kuvvetler ayrılığı] sisteminin yardımıyla iktidar uygulayıcılarını nasıl denetleyebilir ve iktidarlarını kötüye kullanmamalarını nasıl temin edebiliriz?, Halk –bütün yurttaşlar- iktidarın kullanımına nasıl ortak olabilir?" şeklinde somutlaşan bu sorular, yöneten-yönetilen ilişkisinin modern görünümü olarak demokrasi ve temsil paradoksal birlikteliğinin teorik kökenleriyle analizini gündeme getirmektedir.

Demokrasi ve temsilin paradoksal birlikteliği bir yüzüyle geçmişe diğer yüzüyle geleceğe bakan Roma tanrısı Janus'a benzetilebilir. Modern-temsili demokrasilerde meşruiyet zemininin, mevcuttaki halk adına soyut bir kurgu olan ulusal "bir"liğe dayanması ve bu dayanak noktasının temsil pratiği aracılığıyla inşa edilmesi demokrasi ve temsil paradoksal birlikteliğini, "Modern Janus"⁵ kavramından hareketle analiz etmeyi mümkün kılar. Demokratik devrimlerin akabinde eşitlik ve özgürlük parametreleriyle bireyi özne konumuna getiren demokrasi anlayışı, *Modern Janus*'un görünür yüzünün ifadesi iken barındırdığı temsil anlayışı ile çoğunluğun iradesini meşruiyet zemini haline getirmesi bağlamında bireyi nesneleştiren ikinci bir yüze de sahiptir. *Modern Janus*'un ikinci yüzü olarak temsil, demokrasinin bünyesinde "ulus"u imleyerek halkı masetme görevini üstlenmektedir.

Yöneten-yönetilen ilişkisinin tarihsel kökenlerine odaklanan çalışmaların genel olarak iki temel paradigmadan hareket ettiği görülür. Bunlardan birincisi, gönüllülük, rıza, işbirliği ya da özgürlük, eşitlik, güvenlik gibi perspektiflere dayanan "toplum sözleşmesi" iken ikincisi, insanlar arasındaki ekonomik, fiziksel ve zihinsel bağlamlarda eşitsizlik perspektiflerini konu edinen "köle-efendi" çelişkisi olarak dikkat çeker. Sözleşme teorisyenlerinden Jean-Jacques Rousseau'nun "doğa durumu" anlayışı ise bireyin toplumsallaşmasını "mülkiyet" in ortaya çıkışına dayandırması bağlamında bahsi geçen iki paradigmayı da içerisinde barındırmaktadır. Buradan hareketle devletin varlık nedeninin ne olduğu ve insanların siyasal iktidara itaatini/rızasının nasıl temellendirildiği gibi sorulara yanıt aranırken Rousseau'nun kurguladığı "temsilsiz demokrasi" düşüncesinin, modern demokrasinin özü olarak nitelendirilebilecek olan temsil kavramının bünyesinde barındırdığı "varlık-yokluk paradoksu"nu konu edinmesi bağlamında ilgi çekici olduğu belirtilmelidir.

519). Bu çerçevede; meşru iktidar, seçimler, evrensel oy hakkı, siyasal eşitlik, özgürlük vb. gibi yönetenler ile yönetilenler arasında bir özdeşliğe imkân tanıyacak demokratik değerlerin yeni yönetsel öngöründe "iyi" kategorisinde yer almasını sağlar.

5 İki boyutlu düzlemde bir yüzüyle sağa, diğer yüzüyle sola bakan "iki" yüzü Roma tanrısı Janus, çalışma boyunca, üç boyutlu bir metaforu serimlemek için kullanılacaktır. İki boyutlu düzlemde "Modern" Janus olarak temsili demokrasinin birinci yüzü, bireyi siyasal bağlamda özne konumuyla tasavvur eden bir teorik çerçeveye sahiptir; ikinci yüzü ise yöneten-yönetilen kurgusunda temsil pratiği başvurusuyla bireyi nesneleştiren bir çehrenin ifadesidir. Üç boyutlu düzlemde temsili demokrasinin bireyi, egemenliğin/meşruiyetin yegâne öznesi olarak imleyen ve/fakat bu özne konumundan –bir siyasal ilke [seçim] dışında- mendenen iki yüzü, özne-nesne dikotomisini görünür kılar. Bu bağlamda çalışmadaki "Modern Janus" metaforu, Roma mitolojisinde başlangıç ile bitiş "anı" nı sembolize eden Janus'a benzer şekilde, demokrasi ile temsilin muğlak kombinasyonunda bireyin siyasal belirleyiciliği konusuna "an"sal bakmak için değerlendirilmelidir.

Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nde ortaya koyduğu yurttaşlık, meşruiyet, genel irade, demokrasi ve temsil konularındaki görüşleri, kendi çağını aşarak demokrasi teorisinde temsil ve meşruiyet krizine odaklanan güncel tartışmalara önemli bir teorik zemin sunar. Bu bağlamda çalışma, temsili demokrasinin birinci yüzü (halkın egemenliği) ile ikinci yüzü (halkın temsili) arasındaki paradoksal birlikteliğe Rousseau'nun siyasal öğretilerinden hareketle yaklaşarak “temsilsiz demokrasi” imkânını tartışmaya açacaktır.

Modern Janus'un Birinci Yüzü: Demokraside “Halk”ın Egemenliği

Modern siyaset teorisinin popüler kavramlarından biri olan demokrasi, “demos” (halk, avam, gürüh) ve “kratos” (yönetim, iktidar, üstün güç, egemenlik) kavramlarından türetilerek M. Ö. 5. yüzyıldan beri siyasal bir içeriğe sahip olmuştur (Sartori, 1977: 9). Etimolojik olarak “halk iktidarı, siyasal iktidarın halka ait olması” anlamlarına gelen demokrasi kavramının birçok siyaset teorisini ve düşünür tarafından benzer parametreler çerçevesinde tanımlandığı görülür. Yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkiyi konu edinen demokrasi kavramına yönelik literatürün gösterdiği üzere, bir siyasal sistem ancak hükümetin yönetilenlere açık bir referans ile organize edilmesi durumunda demokratik olarak kabul edilebilir.

Normatif bir görünüm arz etmesi hasebiyle geniş bir kullanım alanına sahip olan demokrasi kavramı, tarihsel bağlamda da bir gelişimin ifadesidir. Belirli bir toprak parçası üzerindeki topluluğun nasıl, ne şekilde ve hangi pratiklerle yönetileceğine dair durumu imleyen demokrasi kavramı, Antik Yunan'daki *Polis* pratiğinden türer (Wood, 2009: 43). Antik Yunan'daki kökenleriyle sınırlı ve dışlayıcı bir toplumsal zemin bağlamında pejoratif bir kavramsallaştırmaya sahip olan kavram, dönem itibarıyla, çoğunluğun doğrudan yönetimini ifade etmek için kullanılır.

17. yüzyılda modern-ulus devlet ölçeğinde “yeniden” beliren demokrasi düşüncesinin, Antik Yunan ve Roma siyasal düşüncesindeki ilke ve kurumlardan etkilendiği kabul edilmekle birlikte günümüz itibarıyla aslı öğeleri olarak kabul gören özelliklerinin çoğu Antik Yunan ve Roma demokrasi düşüncesine tümüyle yabancıdır (Uygun, 2014: 116-117). Bu bağlamda modern demokrasinin kavramsal düzlemde ilişkili olduğu özelliklere ve niteliklere değinmek yerinde olacaktır. Öncelikle, modern yapılanma, devletin atomları olan “eşit ve özgür” birey düşüncesine dayanıyorsa, modern anlamıyla demokrasinin eşitlik, özgürlük ve bireysellik kavramlarıyla yakından ilişkili olduğu ortaya çıkacaktır. Öte yandan eşit ve özgür bireylerin, bir bütün olarak, kalıtımsal monarşiye karşı seçimlerle yönetim biçimini belirledikleri düşünülüyorsa demokrasinin yurttaşlık kavramıyla ilişkisi belirecektir. Eşit ve özgür bireylerden oluşan yurttaş topluluğunun “ulus” adı verilen soyut-mistik bütünü oluşturduğu düşünülüyorsa, demokrasinin ulusallıkla ilişkisi gündeme gelecektir. Ulus kavramının yöneten-yönetilen ilişkisinde yeni meşruiyet kıstası olarak teorik zemin haline geldiği düşünülüyorsa, demokrasinin halk/ulus egemenliği teoriiyle ilişkisi kabul edilecektir (Akal, 2002: 111). Bu bağlamda, modern “ulus-devlet”in kaynağı aşkın-dini bir yasa odağından ziyade dünyevi bir yasa odağı olan ulusta bulunacağına göre, yöneten ile yönetilen arasında kurgulanan meşruiyet ilişkisi, bu haliyle demokrasinin *Modern Janus* olduğu savını da destekler bir nitelik taşımaktadır. *Modern Janus*'un ilk yüzünde, geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak insanları imleyen mistik ulus kavramı, halkın kurucu iktidarınca yetkilendirilmiş hükümetin meşruluğuna karşılık gelen kurumsallaşmada araçsal bir görünüm arz etmektedir.

Demokrasi kavramı öncelikle seçim yoluyla hükümet etme pratiğinin oluşturulmasında yurttaşların katılımını vurgular. Bu sosyolojik kavrayış, hükümetin, topluluğun tüm üyelerinin ortak mülkiyetini yansıtmaya çalıştığı düşüncesine dayanan cumhuriyetçi yaklaşımdan türemiştir. Cumhuriyetçi yaklaşımla özdeşleşmiş temel değer, seçime katılmak/katılabilmek ve temsiline karar vermek adına hükümetin inşasına yasal katkı sağlayıcı olarak “tüm yurttaşların eşitliği”dir. İkinci olarak demokrasi kavramı, toplumsal ilişkileri yasama kararları çerçevesinde düzenleyen hükümet çıktılarını da vurgular. Bu bağlamda liberal felsefi kavrayışa paralel olarak siyasal sistemlerin yasama işlevi, yurttaşların özgürlüğünü teminat altına alıcı bir perspektif sunar (Deflem, 2008: 155-156). Seymour Martin Lipset’in (1964) demokrasinin temelleri üzerine yaptığı “mekanizma” analizi bu yaklaşımın önemli bir örneğidir. Üçüncü olarak demokrasi kavramı, yöntemsel olarak, çoğunluk kuralı üzerine kurgulanır. John Dewey (1997) tarafından formüle edildiği üzere, demokrasinin özü, çoğunluk kuralı öncül tartışmalarına dayanır.

Hans Kelsen için (2019: 22) “siyasal iktidarın objesi ile süjesinin, yönetenler ile yönetilenlerin benzerliğini, halk tarafından halkın yönetimini” ifade eden demokrasi kavramı; Maurice Duverger tarafından (1993: 453) “yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim” olarak tanımlanır. Lipset’e göre (1964: 25) demokrasi, siyasal iktidarın kullanıcılarını değiştirmek için düzenli kurallar bütününe imkân tanıyan bir “sistem” ve halkın, siyasal iktidar olmak için rekabet içerisinde olanlar arasında seçim yapmasına olanak sağlayan “bir sosyal mekanizma”dır. Demokrasi, Giovanni Sartori tarafından (2014: 353), siyasal iktidarın “yarışmacı bir yöntemle yenilenmesi” olarak tanımlanırken; benzer şekilde, Joseph Schumpeter tarafından (2007: 322) “halkın kendi iradesini gerçekleştirmek için, toplanacak kişileri seçme yoluyla, ortak iyiliği sağlayacak siyasal kararlara varması bakımından gerekli olan organizasyon tekniği”nin karşılığı olarak kavramsallaştırılır.

Demokrasi kavramına yönelik tanımlamaların gösterdiği üzere, demokrasinin siyasal ilkesi, halk/ulus iradesinin devlet iradesinin oluşumunda temel parametre olarak kabul edildiğini göstermekle birlikte imkânlar dâhilinde bu iradenin, siyasal iktidar faaliyetlerinde en geniş ölçüde karşılık bulması üzerine kuruludur. Bu bağlamda demokrasi, siyasal iktidarın meşruiyet kaynağını halka/ulusa dayandıran, halkın halk tarafından ve iradesi doğrultusunda yönetilmesi konusunda yöneten ile yönetilen arasında temsil sistemi aracılığıyla bir özdeşlik kurgulayan, siyasal bağlamda özgürlüğe ve eşitliğe dayalı bir yönetim biçimidir. Literatürde “Lincoln formülü” olarak adlandırılan ve demokrasi konusunu ele alan çalışmalarda sıkça kullanılan “halkın, halk için, halk tarafından yönetimi” tanımı, demokrasinin üç temel unsuruna, yani “temsil”, “katılım” ve “denetim” unsurlarına dikkat çeken en özlü tanımlardan biridir.

Benzer parametrelerden hareket edilse bile modern haliyle demokrasinin “ne” olduğuna dair bir tarife ulaşmak son derece güç görünmektedir. Bu bağlamda Chantal Mouffe’un kavramın doğasına ilişkin şu sorusu dikkat çekicidir (2015: 13): “Batı’da son iki yüzyıl zarfında yerleşik hale gelen yeni tipteki demokrasiye işaret etmenin en iyi yolu nedir?” Modern demokrasi ile Antik Yunan ve Roma pratikleri arasındaki fark, basit bir indirgeme aracılığıyla, büyük ve karmaşık toplumsal yapılarda demokrasinin “doğrudan”lığının artık mümkün olmadığı ve buradan hareketle de demokrasinin temsili olması gerektiği düşüncesi ekseninde açıklanabilir. Ancak burada gözden kaçmaması

gereken nokta, modern demokrasi tahayyülünün çoğunlukçuluktan ziyade “çoğulculuk” kavramından hareket etmesi hasebiyle, Antik ve modern demokrasi arasındaki farkın büyüklükten değil doğa farkından kaynaklandığıdır (Mouffe, 2015: 30). Claude Lefort ise, modern demokrasinin ortaya çıkışını mümkün kılan simgesel dönüşümde ısrar eder. Lefort’a göre, modern-demokratik toplumlardaki siyasal iktidar, yasa ve bilgi kavramları radikal bir belirlenemezlik durumuyla karşı karşıyadır. Bu, “Prens”in kişiliğinde beliren ve aşkın bir otoriteye bağlanan siyasal iktidar anlayışının ortadan kalkmasına neden olan “demokratik devrimler”in sonucudur⁶. Siyasal iktidarın demokratik devrimlerle birlikte “boş bir yer” haline gelmesi, topluma ait yeni bir tür kurumsallaşma dönemini de beraberinde getirmiştir (Lefort, 1998: 19).

Demokratik devrimleri teorik düzlemde düşünceleriyle etkileyen siyaset teorisyenleri⁷ cumhuriyetçilik, kuvvetler ayrılığı, doğal hukuk, liberalizm, halkın egemenliği, laiklik ile siyasal temsil gibi kavram ve teorilerin modern-temsili demokrasinin gövdesinde kurucu ilkeler olarak yer almasını sağlamışlardır. Bahsi geçen kavramların her biri demokrasinin siyasal bir rejim olduğunu hatırlatmakla birlikte demokrasi sadece siyasal bir rejim değildir; kendisine özgü bir *ethos* da bulunmaktadır. Demokrasi, doğal hukuk düşüncesinden hareket eden özgürlük ve “koşullardaki eşitlik” ile paralel olarak ele alındığında, Popper’ın izleğinde takip edilebilecek, bir çoğulculuğu ve “açık”lığı çağırıştırır gibi görünse de bu, ilişkisiz bir “yanyanalık” durumu değildir. Nitekim ilk olarak Floransalı düşünür Niccolò Machiavelli’nin Prens’inde ulusal kimlik çerçevesinde tanımlanan halk⁸ perspektifi, yurttaş merkezli hümanist versiyonuyla hem Amerikan hem de Fransız devrimlerinde yurttaşların “bir”liğine dayanan çoğulculuk düşüncesine zemin hazırlayacaktır (Çelebi, 2012: 37).

Yeni dünyaya dair düşünce mistik, bilinemez ve sorgulanamaz her şeyin yadsınması üzerinde yükselmiştir. Eski düzene dair eleştirel bir tutum takınarak yeni bir dünya tahayyülü geliştiren düşünürlerin teorik çabaları, devletin ve toplumun dünyeviliğini, bilinebilirliğini ve sorgulanabilmesini mümkün hale getirecektir. Bu bağlamda devlet ve toplum artık ilahi bir varsayım olarak kabul edilmeyerek insan ürünü bir çabanın nihayetinde doğduğu düşüncesinden hareketle değiştirilmesinin de yine insan eliyle olacağı kabul edilecektir. Bu noktada sözleşme teorisyenleri, devletin temelinde, dolayısıyla siyasal hakların temelinde, bireylerin yattığına yönelik teorik kurguları bakımından “siyasal” olanın başlangıcında bir nirengi noktasına tekabül etmektedirler (Althusser, 2007: 13-15).

6 Amaç ve sonuçları bakımından farklılaşmalarına rağmen İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri, demokratik yönetim modeli olarak temsili demokrasinin hem teorik hem de pratik düzeyde kurumsallaşmasını sağlamıştır. Demokrasi ve temsil kavramlarının İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri sırasında ve sonrasında geçirdiği dönüşüm için bkz. (Özkan, 2019)

7 Demokratik devrimlere yönelik tartışmaların gösterdiği üzere, Hobbes’un ve Locke’un toplum sözleşmesi teorileri 1640 ve 1688 Devrimlerini; Locke’un toplum sözleşmesi teorisi ve Montesquieu’nün kuvvetler ayrılığı teorisi Amerikan Devrimi’ni; bahsi geçen düşünürlerle birlikte Rousseau’nun halk egemenliği teorisi, Sieyès’in ulus egemenliği teorisi ve Burke’nün temsil anlayışı Fransız Devrimi’ni teorik düzeyde etkilemiştir.

8 Machiavelli’nin halk düşüncesi Prens’te (1993: 72) “devleti koruyan güç seçkinlerde değil, halkta yatmaktadır. Prensliği, hangi tarafın eline olanak geçtiğine bağlı olarak, ya halk ya soylular kurar. Halkın desteğiyle prensliğe yükselen kişiye herkes boyun eğmeye hazırdır” ve Söylevler’de (2009: 197) “birleşen halk güçlüdür; tek kişi kendi başına güçsüzdür” cümleleriyle birbirine benzer parametrelerden hareketle kurgulanmıştır.

Yöneten-yönetilen kurgusunda meşruiyet anlayışındaki dönüşüm adına ilk dayanak noktası, sözleşme teorilerinde kendine yer bulur. 17. ve 18. yüzyıllarda pek çok teorisyenin toplumu anlamlandırmak için yeni ilkeler geliştirmeye çalıştığı görülür. Bahsi geçen dönemdeki teorisyenlerin amacı, toplum yönetimini, tanrının kutsal otoritesine yaslanan ve onun dünyadaki temsilcisi olduğu kabul edilen kraldan ayırmaktır. Bu bağlamda dönemin teorisyenleri doğa durumu kavramından hareketle teolojik-politik mantıktan ayrılma eğilimi gösterirler. Sözleşme teorisyenlerinin ön kabulü, meşru bir yönetim oluşturma sürecinde tüm bireylerin bir fikir birliğine sahip olduğudur. Buradan hareketle belirtilebilir ki, toplum sözleşmesi teorileri iki farklı meşruiyet anlayışını içermektedir. Bunlardan *birincisi*, halkın “ne”liği, *ikincisi* ise yönetimin oluşturulması ile ilgilidir. Yönetim ile ilişkilendirilen perspektif, “rıza” anlayışının da temelini oluşturarak konsensüs kavramının, meşruiyetin temel ölçütleri içerisinde görülmesini sağlayacaktır (Işık, 2008: 88). Bu çerçevede, siyasal iktidara katılımcı bir perspektif sunan sözleşme tahayyülünü demokrasi teorisinin temel kavramlarından biri haline getirir.

Jean Bodin ile başlayıp -Hobbes ve Locke teorik temelinde- “İngiliz Devrimler Çağı”na uzanan egemenlik teorisinin gelişim serüveni Rousseau ile farklı bir boyuta erişir. Rousseau’ya göre devletin var olabilmesi egemenlikle donatılmış olmasıyla yakından ilişkilidir. Başka bir ifadeyle devlette, bütün bireylerin otoritesine tâbi olduğu mutlak bir gücün, politika belirleme yetkisiyle donatılmış egemenin varlığı gereklidir (Rousseau, 1982: 25). Ancak burada belirtilmesi gerekir ki Rousseau’nun bahsettiği egemen güç, Hobbes’un teorisinde karşılık bulunduğu şekliyle bir monark olmamakla birlikte yurttaşların tamamından farklı bir kavramsallaştırmaya sahip ve genel iradenin çıkış noktası olan “halk”ın iradesidir (Ağaoğulları, 2006: 99). Rousseau, insanların diğerleri üzerinde doğal bir otoritesi olmadığı ve gücün de hak üretemeyeceği düşüncesini paylaşarak otoritenin meşruiyetini sözleşmede araması bağlamında Hobbes ve Locke’un takipçisidir. Ancak Rousseau’ya göre, Hobbes’un monark, Locke’un ise sivil toplum temelinde kurguladığı egemen otorite, modern toplumdaki insanlar üzerinde adaletli görünmeyen kontrol mekanizmalarını beraberinde getirir. Bu bağlamda Rousseau’ya göre sözleşme, toplumun her üyesinin haklarını toplum lehine devretmesi ekseninde “rıza” ve “oybirliği” ile birleşmiş bir iradeye sahip olan ahlaki ve kolektif bir “beden” ortaya çıkarır. Her bir üyenin *bütün haklarını* topluma devretmesi ise egemenin kolektif, organik ve kendine ait bir iradesi olan kamusal bir kişilik olarak doğmasına imkân verir (Tannenbaum ve Schultz, 2013: 242).

Toplumu kuran yasanın tanrıdan ya da kraldan kaynaklandığına yönelik düşüncenin aşılarak halka/ulusa devredilmesiyle birlikte “auctoritas” (iktidarın ilkesi) ile “potestas”ın (iktidarın kullanımı) birleşmesini dile getiren modern bir kavram olarak egemenlik, “yetki verme yetkisi”nin ifadesi haline gelir. Toplum sözleşmesi düşüncesi söz konusu dönüşümü değişik biçimleriyle birlikte ortaya koyması hasebiyle dikkat çekicidir. Sözleşme teorisyenleri arasında Rousseau, halk egemenliği ekseninde yasa yapanlar ve yasaya tâbi olanlar arasında özdeşlik ilkesine dayanan bir demokrasi perspektifi sunması nedeniyle ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Demokrasinin meşruiyet kıstası “halk egemenliği” olarak kodlandığında meşruiyet, belli belirsiz tanımlanmış bir halk kavramına gönderme yapma konumundadır. Bu bağlamda modern devlet anlayışındaki demokrasi tahayyülünün karşısında konumlandırılan bu anlayış, mitsel-aşkın hukuksal bir düzlem

yerine çoğunluğun iradesinin geçerli olduğu bir siyasal düzleme işaret eder. Aykut Çelebi'nin (2012: 41) belirttiği üzere, "halk egemenliği, egemenliğin basit bir devamı ya da alt bileşeni değildir." Bu bağlamda egemenlik bir yetkilendirme sorunu iken halk egemenliği, hangi koşullarda "bu yetki"nin meşru ve hesap verilebilir olduğuyla ilgili bir çerçeve sunar. Buradan hareketle halk egemenliği teorisinde halkın, temelde demokratik "bir"liği sağlamanın aracı olarak kuruluş ve meşruluğun ilkesi haline geldiğini ifade etmek mümkün görünmektedir.

Fransız Devrimi, "halk"ın egemenliği konusuna anayasal hüviyet kazandırması bağlamında bir milat niteliği taşır. 1791 Fransız Anayasasında kendine yer bularak anayasal bir kavram haline gelen halk/ulus egemenliği, "modern" devletin halk/ulus adına yeniden düzenlendiğini gösterir. Antonio Gramsci'nin ifadesiyle halk/ulus artık "Modern Prens"tir. Bu noktada Emmanuel-Joseph Sieyès'in, Rousseau'nun teorik çizgisinin karşısında konumlanan ve ulus egemenliği teorisine kaynaklık edecek, halkın egemenliğini ancak temsilcileri aracılığıyla kullanabileceğine yönelik perspektifi (2005: 28) modern demokrasinin kurumsallaşmasına yönelik süreci doruk noktasına ulaştırır. Sieyès'e göre "halkın egemenliği", bireylerin toplamını aşan ve soyut bir bütünün ifadesi olan ulusun, genel/ortak iradesinin görünürlüğünü gerektirir. Bu pratizasyon seçim bölgesine ya da kişi/kişilere bağ(ım)lı olmayan ve "tüm ulusu temsil eden temsilciler" aracılığıyla gerçekleştirilir (Sieyès, 2005: 30). Böylelikle evrensel ölçekte kabul görecektir yönetsel sistem olarak modern demokrasi düşüncesinde siyasal iktidarın kaynağı "halkta" olmakla birlikte siyasal iktidarın kullanımı "ulusun temsilcileri"ne geçiyordu (Ağaoğulları, 1989: 22);

"Halkın iradesinin kolektif ve birleşik bir varlık olan ulusun içerisine yerleştirilmesi ve böylece bu iradenin halk/ulus egemenliği olarak tanımlanması, 'kral-devlet'ten 'ulus-devlet'e geçiş ile çok sıkı bir ilişki içinde bulunmaktadır. Etimolojisinde iktidar sözcüğü bulunan demokrasi, iktidar ilişkilerini ortadan kaldırmamaktadır. Buna karşılık halk/ulus egemenliği, ilke olarak insanın insan üzerindeki hükmünün kalkmasını içermektedir. Halk egemense, egemen olmayan, dolayısıyla yönetilen kimdir? Bu paradoks, halk/ulus egemenliğinin el verdiği soyutlamalar ile ortadan kaldırılmaktadır. Teoriye göre bireyler, birbirleriyle eşit yurttaşlar olarak, halkta, ulusta bir olmaktadırlar. Halkın/ulusun iradesinin karşısında bireylerin iradesi ya da bireysel iradeler diye bir şey söz konusu olmamaktadır."

Ağaoğulları'nın vurguladığı üzere, halk/ulus egemenliği teorilerinin yöneten-yönetilen özdeşliği konusunda imkân tanıdığı soyutlama düzeyi, siyasal bağlamda modern demokrasinin klasik tanımıyla arasındaki mesafeye açmakla birlikte Georges Burdeau'nun deyimiyile "yöneten demokrasi" olarak karakterize edilebilecek bir perspektife kapı aralamaktadır (1964: 25). Bahsi geçen soyutlama aracılığıyla mistik-aşkın ulus kurgusunda "bir"leşen yurttaş, seçimler haricinde egemenliğinden yalıtılmış ve siyasal meşruiyet bağlamında araçsal konumuyla dikkat çekmektedir. Bu teorik tartışmanın somut pratikle bağlantısı siyasal iktidar tarzı bağlamında kurgulanan demokrasi perspektifleriyle (Barber, 1995; Benhabib, 1999; Habermas, 2001; Schmitt, 2006) anlamsal bir bütünlüğe kavuşmaktadır. Siyasal parti sistemleri, karar alma süreçlerinin tıkanıklığı, nisbi temsil ve liste sistemi, halk/ulus egemenliği teorilerinin soyutlama düzleminde temsil ilkesi gibi etkenler modern demokrasinin bireyi özne konumuna getiren düşünsel izleğinden de uzaklaştığını göstermektedir. Buradan hareketle halkın –bütün yurttaşların- siyasal bir özne olarak siyasal iktidarın kullanımına nasıl ortak olabileceği sorusunun tatmin edici bir

cevaba kavuştuğunu ifade etmek zor görünmektedir. Özne-nesne dikotomisinde yurttaşın yönetsel düzlemde üstlen(eme)diği rol, yukarıda üstü kapalı da olsa işaret edildiği üzere, tarihsel olarak liberal söylem ile demokrasinin olumsal olarak bir araya gelişine yakından ilişkilidir. Bu bağlamda demokratik devrimlerle birlikte siyasal iktidarın öznesi ile nesnesi arasında yeni bir tür kurumsallaşma dönemine geçildiğini belirten Chantal Mouffe, demokrasiyi “modern” kılan unsura vurgu yapar (2015: 14):

“Bir tarafta, bir yönetim biçimi yani halk egemenliği ilkesi olarak demokrasi; ve diğer tarafta, bu demokratik yönetimin uygulandığı simgesel çerçeve. Modern demokrasinin yeniliği, ki onu hak ettiği biçimde ‘modern’ kılan da budur; ‘demokratik devrim’[ler]in ortaya çıkışıyla birlikte ‘iktidar halkın elinde olmalı’ düsturunun bu kez, bireysel özgürlüğün değeri ve insan haklarına güçlü vurgu aracılığıyla liberal söylemin biçimlendirdiği simgesel çerçeve içinde yeniden öne çıkmasıdır.”

Demokratik devrimlerin akabinde modern demokrasi, “hukuk devleti, doğal haklar öğretisi ve birey özgürlüğü” gibi liberal gelenekten kurum ve değerler ile “eşitlik, yöneten-yönetilen arasındaki özdeşlik kurgusu ve halk/ulus egemenliği” gibi demokratik gelenekten fikirlerin eklenildiği siyasal biçimin ifadesi haline gelir (Mouffe, 2015: 14-15). Liberal söylem, sosyo-ekonomik ve siyasal ontolojik temellerini bireyin özgürlüğü üzerine tesis eder. Bu bağlamda liberalizmin özgürlük perspektifi “kutsanmış” bir değer ifadesidir. Ancak bu özgürlük, daha çok birey eylem ve tercihlerinin dış etkenlerden bağımsızlığına vurgu yapar. Bu anlamda birey, toplumla bütünsel ya da toplumla varlığı kabul edilen bir “unsur” olarak değil, “diğerleri”nden ayrı, kendi mutluluğu ve özgürlüğü için tercihler yapmaya muktedir, “fırsat eşitliği”ne sahip bir kişi olarak kavramsallaştırılır (Dworkin, 2006: 59-65). Dolayısıyla genel olarak liberal teori, bireyin kendi tercihlerini ifade edeceği özel alanın, toplumsalı simgeleyen kamusal alan karşısında mümkün olduğunca genişletilmesine salık verir. Modern-ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte siyasal anlamda tercihlerin pratizasyonuna yönetsel düzlemde bir olanak sağlayan modern demokrasi düşüncesi ise “eşitlik” ideali üzerine temellenir. Halk, eşitlik ilkesi üzerinden homojen bir bütünü ifade ederken halk/ulus egemenliği, eşit yurttaşların çoğunlukçu tercihleri sonucunda (Diamond, 1995: 128) karar ve eylemlere dönüşen bir sürecin meşruiyet sağlayıcısı konumuna gelir. Bu çerçevede demokratik siyasetin nihai amacı yurttaşların kendilerini ilgilendiren siyasal süreçlerde –bir şekilde- mutlak belirleyici konumda olmalarıyla yakından ilişkilidir (Lipson, 1999: 17-19; Şaylan, 1998: 30-32).

Modern demokrasi düşüncesi, yukarıda ana hatları çizilen, eşitlik ve özgürlük perspektifleri temelinde iki farklı geleneğin eklenmesi sonucu bünyesinde bir “demokratik paradoks” barındırır. Mouffe, *demokratik paradoks* kavramını; “modern-liberal demokraside karşı çıkılamaz olan, özgürlük adına halk[ın] egemenliğine sınırlar konulmasının meşruluğuna dair fikirdir. Modern-liberal demokrasinin paradoksal doğası da buradan kaynaklanır” cümlesiyle tanımlar (2015: 16). Son tahlilde demokrasinin “modernliği”, yapısal bağlamda özgürlük-eşitlik arasındaki gerilimin analiz edildiği konumlamalar aracılığıyla demokrasi teorisinde güncel tartışmalara kaynaklık eder. C. B. Macpherson, tarihsel süreçte bahsi geçen eklenmenin, liberalizmi demokratikleştirirken demokrasiyi de liberalleştirdiğini iddia eder. Düşünürü göre modern demokrasi olgusu, “piyasa toplumunun” geç bir ürün olmakla birlikte liberal öğretinin temelinde bulunan bir pratik değildir (1976: 34). Başka bir ifadeyle, liberalizmin demokratik sistem kavramsallaştırmasında, seçim sistemine ve serbest piyasanın işlerliğine göre dizayn

edilmiş kurumlar aracılığıyla, bir yandan halkın egemenliği temsilcilerine devredilirken diğer yandan da hukuk düzeni ile özel-kamusal alanın sınırları belirlenmiştir (Parekh, 1993: 165-166). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise evrensel ölçekte kabul gören modern demokrasi düşüncesi, Schumpeter'in (2007) teorik izleğinde, bireylerin farklı çıkarlarının "ortak iyi" potasında eritildiği bir yönetsel sistem değil; bireysel çıkarların siyasal partiler ile profesyonel siyasetçiler aracılığıyla ve rekabetçi seçim sisteminin tanıdığı imkânlarla bir araya getirildiği yönetim biçiminin ifadesi haline gelir.

Tarihsel süreçte liberal-demokratik değerlerin pratikte yarattığı gerilimler, modern demokrasi temelinde farklı versiyonların gündeme gelmesini sağlar. Özel-kamusal alan ayrımının aşınması bağlamında gelişen yeni özgürlük arayışları, temsil mekanizmasına yönelik tartışmalar, siyasal ve toplumsal bağlamda "bir"lik sorunu özelinde yeni kimlik ve aidiyet tartışmaları, demokratik/anti-demokratik rejimler karşısında piyasa işleyişine yüklenen rolü sorgulayan perspektifler gibi modern demokrasinin krizini ele alan güncel yaklaşımlar, var olan yöneten-yönetilen ilişkisinin sorgulanmasını hedef alırlar (Held, 2006). Buradan hareketle siyasal katılım, yönetenlerin hesap verebilirliği, azınlıkların hak ve özgürlükleri, farklılıkların tanınması, çoğulculuk ve temsilde adalet gibi talepler etrafında sunulan çözüm önerileri göz önünde bulundurulduğunda modern demokrasinin "temsil ve siyasal meşruiyet" bağlamında kategorize edilebilecek bir kriz içerisinde olduğu kabul edilebilir. Bu noktada dikkat çekici husus, yönetenler ile yönetilenlerin çıkar, tercih ve menfaat özdeşliğinin pratize edileceği kurumlar olarak temsili organların krizin merkezinde yer almasıdır. Modern demokrasilerin bünyesinde barındırdığı parlamentolarla beraber birlikte anılmaya başlayan *liberal-demokratik* yönetsel sistem ise hem demokrasinin "halk"ın egemenliği vurgusunu hem de liberalizmin bireysel özgürlük anlayışını siyasal eşitlik ve çoğunlukçuluk adına daraltarak modern yöneten-yönetilen kurgusunun üzerinde yükseldiği özne-nesne dikotomisini gözler önüne serer.

Marc Abeles'in (2012: 20) belirttiği üzere, "siyasal bütün, varlığını temsil edilmekte oluşuna borçludur." Demokratik devrimlerin akabinde evrensel ölçekte kabul gören modern demokrasilerde, "çoğunluk/kalabalık/yığın" içerisinde mevcut olan her tekil bireyin, rızası olmak koşuluyla, kendisinde bulunan egemenliği devrettiği andan itibaren bir yurttaş olarak temsil edildiği kabul edilir. Buradan hareketle siyasal iktidarın birbirini izleyen iki durumu ayırttığı görülür: Bir yanda bireylerin kendi hallerinde buldukları doğal durum vardır ki bu, anarşik bir konumlanışa sebebiyet verebilmektedir. Diğer yanda ise sözleşmeden doğan "medeni durum" söz konusudur ve siyasal bağ, ancak bu ikinci durumda gerçekleşebilmektedir. Buna ek siyasal bağın varlığını ve sürekliliğini koşullandıran unsur da bir araya getirme ve yetkilendirme şeklinde formüle edilebilecek olan çift yönlü niteliğiyle "temsil" olmaktadır (Özkan, 2019: 210).

Modern demokrasiler egemenlik ekseninde sınırlı bir çoğunluk yönetimine, seçim prosedürlerine ve meşruiyet zemini olarak egemenliğin temsil yoluyla devredilmesine dayanmakla birlikte siyasal/sosyal düzenin refahını ve demokrasiyi tehdit etmeyecek/edemeyecek muhalefetin, farklılığın ve temsilin bulunmasıyla ilişkilidir (Sartori, 2014: 353). Görüldüğü üzere siyasal bir özne olarak "birey" kavrayışının doğuşu beraberinde özgürlüğün hukuk tarafından tanımlanan, eşitleyen, güvence altına alınan ve "gerekli" momentlerde çignenebilen bir hakka indirgenmesini de ortaya çıkarmaktadır. Modern devlette yönetilenler –halk- yasa çerçevesinde temsil vasıtasıyla yönetenlerin vücudunda

“var” olurken siyasal bedeninin de meşruiyeti sağlanır (Esgün, 2016: 5). Ancak bu meşruiyet perspektifi, bir bütün olarak tahayyül edilen halkın/ulusun yönetime ne ölçüde katılabileceği problemini de beraberinde getirdiğinden temsil olgusuna yönelik tartışmalarda önemli bir başlangıç noktası olarak kabul edilir.

Modern Janus’un İkinci Yüzü: “Halk”ın Temsili

Temsil (representation) kavramı, Latince’deki “var etmek, ortaya çıkarmak veya yeniden sunmak” anlamlarına gelen “repraesentare” sözcüğünden türer. Burada hemen belirtilmesi gerekir ki temsil kavramının ilk kullanımları, bireylerin diğer bireyleri ya da toplumu veya bireyin/bireylerin devleti temsil etmesini ifade etmekten uzak bir görünüm arz eder.⁹ Modern bir kavram olarak siyasal temsil, devleti ve içerisinde yaşayan insanları temel alır. Buradaki temel problematik “halk”ın siyasal süreçlerde “var” edilmesini sağlama noktasında belirir. Siyasal temsil kavramı, birçok insan ile grubu ilgilendiren ve bunun yanı sıra geniş ölçekli sosyo-ekonomik ve siyasal düzenlemelere meşruiyet olanağı sağlayan bir perspektif sunar. Bu çerçevede siyasal temsil kavramı, yöneten-yönetilen ilişkilerini teorik-pratik düzeyde anlamlandırma konusunda olağanüstü bir içeriğe sahiptir (Özkan, 2019: 67).

Pitkin’e göre temsil, tam olarak veya gerçekte var olmayan bir şeyin var sayılmasından ibarettir. Kelime anlamı bakımından temsil; bir eşyanın, bir şeyin, bir kimsenin bir başka eşya, şey veya kimse tarafından herhangi bir şekilde canlandırılması olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Pitkin, temsil kavramının bünyesinde barındırdığı paradoksa da dikkat çeker. Temsil kavramına hayat veren, özne ile nesnenin ya da başka bir ifadeyle gösteren ile gösterilenin özdeş olmamasıdır. Temsilde gösteren gösterileni, özne ise nesnesini kurmaktadır. Bu anlamda her temsilin bir kurgudan ibaret olduğunu ifade etmek mümkün görünmektedir (Pitkin, 2014: 12). Temsil; olgunun aslından ziyade onun farklı bir düzlemde yeniden “var” edilmesi anlamına gelir. Ancak temsili niteliğe sahip olmak, olgunun ya da kişinin toplumsal olarak kabul görmesiyle de yakından ilişkilidir. Bu bağlamda temsilin gerçekleşmesi, modern devletin de önemli kavramlarından biri olarak dikkat çeken “rıza”nın varlığıyla ilişkilidir (Vergin, 2000: 312).

Nancy Schwartz’a göre temsil, yöneten-yönetilen ilişkisinde halkı, devlet yönetiminde var eden bir “aktarma” mekanizması görevi üstlenir. Bu çerçevede siyasal temsil, “nasıl tanımlanırsa tanımlansın halkı hükümete bağlayan bir etkinlik ve kurum” olarak dikkat çeker (Schwartz, 1988: 1). David Beetham’a göre (2006: 7) temsil, “halk denetimi ve siyasal eşitlik gereksinimlerinin, modern devletin gerekliliğiyle uzlaştırmanın en etkin aracıdır.” David Judge’a göre (1999: 3) temsil, modern demokrasinin bir “değişkeni” veya bir “bileşeni” olarak görülmelidir. Siyasal temsil kavramına yönelik tanımlamaların gösterdiği üzere, demokrasilerde temsilin anlamı/mahiyeti nedir? sorusuna verilecek yanıt konusunda fikir birliğinden bahsetmek zor görünmesine rağmen kavramın, modern devletin demokrasi tahayyülünde meşruiyetin pratik bir çıktısı olarak kabul edildiğini ifade etmek mümkün görünmektedir (Touraine, 2000: 38);

“...yurttaşlık anlayışı devleti ulusal devlete, kişisel hükümdarı ortak hükümdara, yani halka dönüştürür; devlete meşruluğunu kazandıracak tek şey halkın egemenliğidir. İşte demokrasilerde halkın yönetimini hayata geçirecek ya da gerçekleştirecek araç, alternatifsiz

9 Temsil kavramının Latince’deki ilk kullanımlarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. (Pitkin, 2014: 6-7).

olan temsil mekanizmasıdır. Temsil mekanizması aracılığıyla demokratik rejimlerde en etkin ögenin halk olması sağlanmaktadır.”

Yöneten-yönetilen ilişkisinde meşruiyet kaynağının halk olduğu ve bu bağlamda da “birey”i özne konumuna getiren modern demokrasi düşüncesinin bünyesinde barındırdığı siyasal temsil, “Ortaçağ monarşik ve aristokratik devletlerinin bir kurumu olarak” gelişmiştir. Her ne kadar modern demokrasi, Antik demokrasi düşüncesiyle aynı perspektifi çağrıştıracak şekilde kullanılıyor olsa da demokrasi ve temsil birlikteliği, 18. ve 19. yüzyıllardaki teorik/pratik gelişmeler paralelinde yakın bir geçmişe sahiptir (Dahl, 2001: 25).

Siyasal temsil, “iktidarın sahibiyile iktidarın kullanılması arasındaki bağı” hiyerarşik bağlamda aşağıdan yukarı doğru kuran bir içeriğe sahiptir (Sarica, 1969: 181). Bu bağlamda siyasal temsilin mevcudiyeti iktidarın tanımlanması konusunu “halk”tan başlatmayı gerekli kılar. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerine yönelik teorik tartışmaların gösterdiği üzere, kamusal alanı “kuran” ve bununla birlikte iktidarda yer almak isteyen burjuvazinin ortaya çıkışı temsil kavramına yönelik siyasal perspektifi de beraberinde getirecektir. Bu bağlamda “Devrimler Çağı”, başkasının adına ve çıkarına hareket etmek anlamında siyasal temsilin “modern” içeriğine kavuşmasına işaret etmekle birlikte demokrasi ile temsil kavramlarının mündemiçliğinin de miladıdır.

Siyasal temsil, bir tarifine ulaşma konusunda sahip olduğu karmaşık doğasına ve bünyesinde barındırdığı varlık-yokluk paradoksuna rağmen siyasal bağlamda çıkarların ve menfaatlerin söz konusu olduğu bir ortamda meydana gelen, yönetilenler (temsil edilen) ile yönetenler (temsilci/vekil) arasındaki ilişkinin konu edinildiği bir olgudur (Gürleyen, 2012: 6). Suzanne Dovi’nin de (2011: 5) üzerinde durduğu gibi siyasal temsil, modern demokrasi ekseninde düşünüldüğünde, “yurttaşların seslerini, fikirlerini ve bakış açılarını, kamu politikasının geliştirilme sürecinde ‘var etme’ etkinliğidir.” Siyasal temsil olgusu, siyasal aktörlerin “diğerleri” adına hareket ettiği, konuştuğu ve/veya diğerlerini simgelediği, savunduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle siyasal temsilin bir çeşit “siyasal yardım” olduğunu ifade etmek mümkün görünmektedir. Tarihsel perspektifiyle siyasal temsilin en önemli ampirik tezahürü modern demokrasidir. Dolayısıyla siyasal temsil, “belirli siyasal organizmaların (esas olarak parlamentoların) özgür seçimlerle oluşturulması temelinde kurumsallaşmış bir siyasal sorumluluk sistemi”dir (Sacchetti, 2010: 2).

Modern demokrasi düşüncesi ekseninde siyasal temsil konusunda gelinen nokta iktidar olma/olabilme potansiyeliyle ilgili olmasıdır. Başka bir ifadeyle siyasal temsil konusu, iktidarın “gerçekte” kimde olduğu sorunuyla yakından ilişkilidir. Burada belirtilmesi gerekir ki siyasal iktidar, demokratik öğretinin en saf ve son haliyle, mistik-ütöpik bağlamı göz ardı edilerek, halkın tamamında olmalıdır (Sartori, 1977: 77-78). Bu çerçevede düşünüldüğünde siyasal temsil, halktan/ulustan kaynaklanan ve halkın/ulusun sahip olduğu egemenliğin onlar adına ve onlar tarafından seçilmiş temsilciler aracılığıyla kullanılmasını ifade etmektedir. Burada temsil edilenin, temsilciye “adına ve çıkarına/menfaatine hareket etme yetkisi” verdiği kabul edilmektedir. Bahsi geçen “yetki”, siyasal temsil olgusunun temel unsuru olarak bir yandan temsilcilerin, halk adına yönetme görevini üstlenecek siyasal organı –parlamento- oluşturmasına olanak tanıırken diğer yandan da halkın kendini bizzat yönetme/yönetebilme olanağına sahip olmadığı süreçlerde “rejimin demokratikleşmesine” yardımcı olmaktadır.

Siyasal temsilin genel olarak modern-temsili demokrasi içerisinde üstlendiği rol çerçevesinde tanımlandığı görülmektedir. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerine yönelik teorik tartışmaların gösterdiği üzere demokrasi ve temsil birlikteliği üzerine düşünenlerin sayısı zamanla artarak yaygınlaşmıştır. Örneğin, Amerikan Devrimi'nin düşünsel arka planını önemli ölçüde etkileyen ve demokrasi kelimesine mesafeli yaklaşımıyla dikkat çeken James Madison bile, “hükümetin geri kalanlar tarafından seçilen az sayıdaki yurttaş devredilmesi” düşüncesine olumlu bakmıştır ([1787]2018: 62, 366, 385). Buna ek olarak yine aynı süreçte *Federalist*'teki 59. makalesinde Alexander Hamilton, John Keane'in ifadesiyle “farkında olmadan”, temsil ve demokrasi kavramlarını bir araya getirerek “temsili demokrasi” ifadesini kullanan ilk kişidir (Keane, 2009: 188). Temsili bir yönetimin gücünü/meşruiyetini halka dayandırması durumunda istikrarlı ve başarılı bir yönetim sergileyebileceğini savunan Hamilton'a göre ([1788]2018: 412);

“...böyle yönetimler; seçim hakkının güvence altına alındığı ve düzenlendiği ve yasama meclisinin, idarenin ve hukukî otoritelerin gücünün, ismen değil gerçekten halk tarafından seçilen seçkin kişilere verildiği temsili demokrasi biçimini alırlarsa mutlu, düzenli ve istikrarlı olabilirler.”

Demokratik Devrimler paralelinde beliren halk (yurttaş) anlayışının gerekliliği olarak temsil ve “adına kararlar alarak onları temsil edecek olan diğerlerini seçmekte özgür olunan bir yönetim tipi anlamına gelen demokrasi” hakkında düşünen bir diğer isim de Amerikan Devrimi akabinde ilan edilen 1787 Anayasası'nın hazırlanmasına da yardımcı olan İskoç James Wilson'dır. Keane'e göre (2009: 189);

“...Amerikan cumhuriyetinin yeni feodal anayasasının genellikle iyi yöne sahip olduğunu belirtmiştir: ‘insanların ortak bir şekilde hareket etmelerinin imkânsız olmasından dolayı’ temsilin zorunlu hale geldiğini ve bunun sonucu olarak da yeni cumhuriyetin ‘yalnızca demokratik’ olduğunu, çünkü ‘temsil ile halktan elde edilen her türden yetkinin ve demokratik ilkenin, yönetimin her kısmına taşındığını’ kabul etmiştir.”

Temsil ve demokrasi hakkındaki düşüncelerini geometrik bir analogi çerçevesinde sunan Thomas Paine'in demokrasi ile temsil kavramlarına ilişkin analizi de dikkat çekicidir. Paine'e göre (2017: 206) halk, “bir çember içinde yer alan, ortak bir merkeze sahip olan bir yapı gibidir ve bu merkez, temsil tarafından oluşturulur.” Paine'in çember metaforu, farklı çıkarlara ve menfaatlere sahip olan bireylerin kendilerini özgürce ifade ederek kamuoyunu oluşturmalarını teşvik eden bir yönetim biçimini önelediğini gösterir. Bu bağlamda Paine için temsili hükümet, yurttaşlık düşüncesinin belirmesi ekseninde halkı, egemenliği kullananların tasallutundan –seçimler aracılığıyla-kurtarmanın en etkin biçimi olması hasebiyle tercih edilmelidir. Son tahlilde bahsi geçen dönem için belli bir süre bağlamında seçilmiş olan temsilci, krallıklarda ve imparatorluklarda kişiselleştirilmiş egemenlik ile kullanımının alternatifi olarak görülecektir (Keane, 2009: 188-189; Paine, 2017: 77).

17. ve 18. yüzyıllara gelinene dek Avrupa'daki monarklar, otoritelerine yönelik meşruiyet dayanağını *Societas Christiana*'da yani nihai olarak Tanrı'da bulmaktadırlar. İlahi otoritenin, mezhep savaşları çağında egemenliğin/yetkilendirmenin kaynağı bakımından meşruluğunu yitirmesi ise doğal hukuk öğretisinin doğuşunu ve yöneticileri yetkilendirme yetkisinin temelde yönetilenlerden kaynaklandığı, doğal ve doğru olanın da bu olması gerektiğine yönelik düşüncüyü beraberinde getirecektir. Daha önce belirtildiği üzere toplum sözleşmesi düşüncesi söz konusu dönüşümü farklı varyasyonlarla ortaya

koymuştur. Sözleşme teorileri içerisinde ayrıcalıklı bir yer tutan Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nde halk egemenliğinin en ilginç yanı aslında egemenliğin aşkın bir ilkeye dayanmadığı, hiç kimseye ait olmadığı gerçeğinde yatmaktadır. Bu bağlamda halk egemenliği, kamu otoritesini yetkilendirme edimi olarak düzenin ve meşruluğun en önemli garantörü konumundadır. Yetki ve yetkilendirme, iki farklı siyasal özne arasındaki etkileşimi ifade ettiğinden dolayı doğrudan ya da dolaylı olarak bir meşruiyet kıstası olabilmek için "rıza"nın varlığını içermek durumundadır (Çelebi, 2012: 41-42).

Fransız devriminin paradokslarından biri, devrimcilerin *ancien regime* karşısına genel irade kavramını ve ona içkin olan halk egemenliğini çıkarırken, Rousseau'nun "feodalizm kalıntısı" olarak nitelediği ve halk egemenliğinin karşısında konumlandığı temsil kavramına geri dönmek ve onu yeniden yapılandırmak zorunda kalmasıdır (Baker, 1990: 224). Modern demokrasi ve temsil ilişkisine yönelik bu yapılandırma, en gelişkin ifadesine Sieyès'in temsil teorisinde ulaşır. Sieyès'in temsil anlayışı, dört temel unsuru bünyesinde barındırır. Bunlar, (a) bir ulusun siyasal birlik kurma iradesi, (b) parlamentolardaki temsilcilerin seçimle göreve gelmesi, (c) temsilcinin emredici vekâletten farklı bir içerikle, merkezde yer alarak temsil edilenden bağımsız bir müzakere gücüyle donatılması ve (d) kamu otoritesinde uzmanlaşma ve ayrışmayı mümkün hale getiren işlevsel bir işbölümü olarak formüle edilebilir (Sieyès, 2005: 70-83). Sieyès'in kurucu iktidar olarak ulus düşüncesi, bölgesel ve kısmi çıkarlardan ziyade hiçbir şekilde devredilemeyecek olan genel iradenin yurttaşlarca icra edilen tek bir vücut edimi üzerinde kurgulanmıştır. Sieyès için ulus, şekilsiz bir yığın ya da "kalabalık" bağlamıyla halka nazaran temsili bir formdur (2005: 73). Burada Sieyès'in ulus düşüncesi, Hobbes'daki egemene benzer biçimde, ulus devletle eş anlamlı bir konumdadır. Sonuç olarak Sieyès'in çözümlemesinde temsil, genel iradenin zorunlu koşulu haline gelmektedir. Bu haliyle modern devletlerin üniter bir genel irade tarafından kurulduğu kabul edilip tek bir siyasal gövde/bütün olarak kalması öngörülyorsa, "bir"liği sağlayacak yegâne yol, parlamentolardaki temsilcilerin müzakereleri olacaktır (Baker, 1990: 249): "Halk ancak temsilcileri sayesinde konuşur ya da eyleme geçer." Buradan hareketle demokrasi ve temsil ilişkisi en basit ve gerçekçi haliyle şu şekilde formüle edilebilir (Duverger, 1993: 453-454);

"Yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim olan demokraside, seçmenin mekanizması hakkında hukukçular, 18. yüzyıl filozoflarını izleyerek, bir temsil teorisi meydana getirmişlerdir. Buna göre seçmen kendi adına konuşmak ve hareket etmek üzere temsilcisine bir vekâlet verir, böylece ulusun vekili olan Parlamento, ulusal egemenliği ifade eder."

18. yüzyıl demokratik devrimlerinin ardından genel çerçevesine kavuşan ve halkın, tercihleri/çıkarları/menfaatleri doğrultusunda temsilcileri aracılığıyla yönetilmesini ifade eden modern-temsili demokrasilerdeki önemli bir sorun noktası karar alma süreçlerinde ortaya çıkar. Demokratik rejimlerde karar alma mercii, siyasal sistem içerisinde en önemli kurum olarak gösterilebilecek "ulusun temsilcileri"nden oluşan parlamentolardır. Politika belirlenim süreçlerinin merkezi olması *beklenen* parlamentolarda, temsilciler arasında her zaman görüş birliği sağlanamayacak olsa da belli bir çoğunluk oyu ile siyasal kararların alınması gerekir (Hakyemez, 2003: 71). Bu noktada, egemenliğin sahibi olan halkın "kendi kendini yönetmek" adına verdiği *vekâleti* karar alma süreçlerinde kullanacak olan temsilcilerin ise "özgürce hareket etme" imkânı, çoğunluk oyunun demokratikliği için kritik bir öneme sahiptir (Mayo, 1964: 143).

Yöneten ile yönetilenin birbiri içinde eridiğine, bütünleştiğine ve aynılaştığına yönelik tahayyül, halkın temsilcilerinin halk adına ve halk için kararlar aldığı parlamentolar aracılığıyla pratik düzlemine erişir. Bu çerçevede “halkın egemenliği”nin modern demokrasi formu içinde üstlendiği rol, düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde siyasal kararları verecek temsilcileri belirlemektir (Öztürk, 2005: 67). Düzenli aralıklarla yapılan seçimler, temsil edilenlerin temsilciler üzerinde bir denetim mekanizması işlevi görüyor gibi algılsa da, politika belirlenim süreçlerinde temsilcilere sunduğu “bağımsızlık perspektifi”yle yönetenler ile yönetilenler arasındaki çıkar, menfaat ve öncelik farkını ve mesafesini her geçen gün biraz daha belirginleştirmektedir.

Halkı siyasal iktidara dolayısıyla da devlete bağlayan bir pratik olarak temsil, temsilcinin temsil edilenin beklentileri, çıkarları ve menfaatleri doğrultusunda düşünebileceği ve politika üretebileceği varsayımı üzerine kuruludur. Ancak seçim pratiği ve sistemleri göz önünde bulundurulduğunda her temsilin siyasal olarak “öteki”sini de kurduğu ortadadır. Nitekim Anne Phillips’in belirttiği üzere, siyasal kararların oluşumunda marjinal kesimlerin, azınlıkların ve kadınların seslerinin zayıflığı bunun en önemli göstergesidir (1995: 13). Modern demokrasinin temel ilkelerinden olan eşit oy prensibi, aynı görüş üzerinde çoğunluğu sağlamış bireylerin iradesini siyasal süreçte baskın otorite konumuna getirirken çoğunluğu sağlayamamış farklı görüş ve eğilimleri siyasal sürecin dışarısında bırakmaktadır (Greiff, 2000: 403). Son tahlilde siyasal iktidarın meşruiyeti ile toplumsal rızanın temsilini aynı potada eriten siyasal kurum ve uygulamalar, demokrasinin bir katılım sorunuyla karşı karşıya olduğunu da göstermektedir. Siyasal süreçlere katılım konusuna, seçimler haricinde, tatmin edici bir cevap sunamayan yönetsel sistem, demokrasi ile temsilin “huzursuz ittifakı”nı (Pitkin, 2004) da gözler önüne sermektedir.

Modern demokrasilerde egemenliğin kaynağı ve yönetsel sistemin öznesi konumunda olması *beklenen* halk, egemenliğini temsil pratiğiyle devrettiği andan itibaren bu konumundan uzaklaşmaktadır. Tarihin bir ironisi olsa gerek bu sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış kitle/kalabalık olarak halk, seçimlerde farklılaşmış, çatışmacı ve Antik demokrasi deneyimlerini çağrıştıran karakterine geri dönmek zorunda kalmaktadır. Halkın statik kavranışı yerine çoğulcu ve çatışmacı boyutunu ön plana çıkaran genel oy ve seçimler, toplumun farklı gruplar ve siyasal partiler etrafında örgütlenmesini kurumsallaştırmaktadır (Rosanvallon, 2011: 129-130). Halk, özneleşme sürecinde, siyasal tanınma mücadelelerinin en yoğunlaştığı alan olarak sosyal alanda siyasallaşır. Ancak ulus ve halkı aynı şeymiş gibi gösteren siyasetin kurucu ilkesi olarak “birlik” düşüncesi, sosyal alanda ilga edilir (Çelebi, 2012: 50). Bu çerçevede halk, siyasal rejimi meşrulaştıran bir öge konumuna gelmekle birlikte siyasal rejimin öznesi yerine siyasal faaliyetin kurucusu konumuyla dikkat çekmektedir. Dolayısıyla *Modern Janus*’un ilk yüzü, eşitlik ve özgürlük adına verilen mücadelenin ardından, siyasal bir özne olarak bireyin kurgulanmasını ifade ederken *Janus*’un ikinci yüzü –temsil- bireyin nesneleştiğini göstermektedir. Bu süreç, egemenliğin devri esnasında görünür hale geldiğinden demokrasi teorisindeki tartışmalarda Rousseau’nun güncelliğini koruması tesadüfi değildir. Rousseau’nun genel irade kavramından hareketle halk ile egemeni özdeşleştirme girişimi, temsil ve demokrasi paradoksunun Rousseau üzerinden analizini değerli ve önemli hale getirmektedir.

Modern Çağ'da Antik Düş: Rousseau'nun Temsilsiz Demokrasi Perspektifi

Rousseau'nun siyaset teorisi, Fransız Devrimi sonrasında siyasal spektrumun çok farklı çizgilerinden akımlara önemli bir referans noktası olmuştur. Rousseau'nun liberal, milliyetçi, sosyalist, anarşist ve faşist çizgilerde birbirine zıt görüşlere kaynaklık etmesinin temelinde, modern-liberal demokrasiye alternatif bulma arayışına sunmuş olduğu kapsamlı teorik zemin bulunur. Schmidt'in de vurguladığı üzere Rousseau, ilişkilendirmesi hayli zor görünen Antik ve modern kavramları bir araya getirmeye, hem Antik Yunan'dan gelen doğrudan demokrasinin erdemlerini korumaya hem de cumhuriyetçi gelenekten halk egemenliğini ve kuvvetler "ayrımı"nı, doğal haklardan laikliğe kadar modern demokratik ilkeleri ve kurumları hayata geçirmeye çabalar. Aristoteles ve Montesquieu'nün teorik izleğinden radikal bir biçimde ayrılan Rousseau, siyaset teorisini "genel irade" anlayışından hareketle kurgulayarak devlet felsefesi ve demokrasi teorisi bağlamında özgün bir perspektif sunar (2002: 63).

Rousseau'nun siyasal öğretisi, Machiavelli ve Hobbes'tan beri siyaset teorisindeki hâkim anlayış olan devlet-halk ya da başka bir ifadeyle yöneten-yönetilen ayırımına eleştirel bir yaklaşım sunması nedeniyle dikkat çekicidir.¹⁰ Rousseau'nun siyasal öğretisi, devlet politikalarına katılım olanağını öncelemekle birlikte devlet politikalarını yurttaşların gündelik ve siyasal sorunlarının içerisinde alan bir toplumsal yapının gerekliliği üzerine kuruludur (Rousseau, 1982: 15). Birch'ün belirttiği üzere Rousseau, hüküm altında yaşanacak yasaların halkın iradesini yansıtmaya gerektiğine yönelik düşüncesiyle, demokratik öğretinin öncüsü olarak kabul edilir (1971: 34). Schmidt'e göre Rousseau'nun devlet anlayışı, dönemi bağlamında devrimci bir nitelik taşır (2002: 64);

"Rousseau'ya göre devlet, ne tanrısal lütfâ (monokratik egemenliğin klasik savunmasında olduğu gibi) ne de halktan özgür olmayan bir sürü yapan otoriter egemenliğe (Hobbes'un Leviathan'ında olduğu gibi) dayanır, aksine yurttaşların özgür olarak birleşmesine dayanmaktadır. Rousseau'ya göre sadece böyle olan egemenlik meşrudur. Rousseau'ya göre halk egemenliği tüm hukuk düzeninden önce gelir ve öncelikle onu temellendirir. Bu anlayışa göre halk egemenliği, hukukun egemenliği veya anayasanın egemenliği demek değildir, aksine tam yurttaşın kırılmamış üstünlüğüdür. Gerçek egemenlik anayasanın üstünde bir üstünlüğü içerir."

Rousseau'ya göre iktidar ilişkileri, doğa durumundan siyasal hale geçiş sürecinin temelinde yer alan bir olgu olsa da siyasal düzenin meşruiyetinin dayanağı "güçlünün hakkı" değil, yurttaşların rızasıdır. Özgür ve eşit yurttaşlar arasında gerçekleşen *toplum sözleşmesi* ise meşruiyetini her bir yurttaşın müşterek iradelerine, rızasına ve muvafakatine borçludur (Rousseau, 1982: 43). *Sözleşme* ile doğal özgürlüklerinden vazgeçen ve siyasal bütünü oluşturarak can ve mal güvenliği elde eden birey, siyasal düzenin de öznesi

10 Rousseau, hem Aristoteles'in felsefi çizgisinde takip edilebilecek insanın "doğal olarak sosyal olduğu" geleneksel doktrinini hem de Hobbes'un doğa durumu tasavvurundaki çatışma varsayımını reddetmektedir. Machiavelli'den Hobbes'a kadar özgürlükler ve haklar adına geliştirilen "despotik" merkezi egemen devlet anlayışına taban tabana zıt bir devlet anlayışı geliştirir. Öncellerinden farklı olarak devleti halkla özdeşleştirir; egemenliğin kaynağı/sahibi "egemendir" artık (Ağaoğulları, 2006: 9). Buna ek olarak tarih felsefesi bağlamında ilerlemeci bir tutumdan ziyade karamsar bir perspektif çizen Rousseau, John Locke ve Adam Smith'in "ekonomik çözüm stratejisi"nin karşısında konumlanarak ilkel toplumları "modern" toplumsal sistemlere tercih eder. Rousseau'nun Aristoteles felsefi çizgisinden ve döneminin Aydınlanma düşünürlerinden ayrıldığı başka bir nokta, "erdem"e yüklediği noktada belirir. Akla mutlak bir anlam yüklemeyerek aklın sınırları olduğunun altını çizen düşünür, akıl yürütmenin karşısına "vicdanın sesi" olarak nitelendirdiği erdemi koyar (Schmidt, 2002: 63).

konumuna gelir. Rousseau'nun *toplum sözleşmesinde* siyasal bütünde eriyen birey, özgürlüğünden vazgeçmiş olmaz; çünkü her bir kişi bir diğeriyle eşit olarak iradesini ortaya koyabilecek yasaların tarafı olur. Siyasal bütün içerisinde her birey eşittir, çünkü hiçbir yurttaş diğeri için sahip olmadığı bir hakka sahip değildir; özgürdür, çünkü kendilerini ilgilendiren yasaların oluşturulmasında söz sahibidir (Dun, 2010: 15). Bu bağlamda her bir yurttaşın kendini ilgilendiren yasaların oluşma sürecinde özne konumuna gelmesi, genel irade ile özel iradelerin uyumluluğunun sağlanmasıyla yakından ilişkilidir. Ancak Rousseau, bu sürecin doğal olarak işleminin zor bir görünüm arz ettiğinin de farkındadır. Nitekim düşünür, genel irade kavramını, “özel irade” ve “herkesin iradesi” kavramlarıyla karşıtlık içerisinde tanımlar: Özel irade, *Emile*'deki eğitim anlayışı ile erdem perspektifine (2009: 21-30, 81-88) sahip olmayan ve yurttaşlık bilincine erişememiş bireylerin kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmesini ifade eder. Herkesin iradesi ise bahsi geçen özel iradelerin toplamı ya da siyasal bütün içerisindeki hiziplerin çıkarına yönelik iradedir. Özel irade ve herkesin iradesi, kişisel ya da hizipsel çıkarları hedeflediğinden toplumun ortak menfaatlerini sağlama konusunda yetersiz kalır. Tersine genel irade, yurttaşların ortak iyiliğini yansıtır (Rousseau, 1982: 39-40). Rousseau, özel iradelerin genel iradenin önüne geçmemesi için yasaların “çoğunluk kuralı” ile belirlenebileceğini ve kalanların çoğunluğa uymak “zorunda” olduğunu belirtir (1982: 70-71). Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* perspektifinde “zor”un “baskı”ya dönüşmemesi için çoğunluk oyu ile genel iradenin örtüşmesi, yurttaşların eşitliği ve özgürlüğü bakımından kritik bir değere sahiptir.

Toplum Sözleşmesi, kurucu bir sözleşme niteliğinde olmakla birlikte doğa durumundaki her bir bireyin diğerleriyle “rıza” göstererek anlaştığı ve kendilerini bir siyasal bütüne, “halk”a dönüştürdüğü; bu bağlamda da siyasal iktidarı ortaya çıkardıkları fiktif kurgudan hareket eder. *Sözleşme* herkesi aynı hükümlerle bağladığından dolayı, aslında bireyin hiç kimseye bağlanmadığını ve özgürlüğünü de kaybetmediğini savunan Rousseau'ya göre egemen, bu sözleşme aracılığıyla beliren siyasal bütün olarak halktır (1982: 79). Bu bağlamda düşünür, “halk” ile “egemen”i özdeşleştirerek “halk egemenliği” teorisine kaynaklık edecek olan fikrin kurucusu olmaktadır. Rousseau, sözleşmeye katılan bireyler aracılığıyla toplumu yönetecek egemenin doğuşunu şu cümlelerle özetler (1982: 26): “İçimizden her biri, varlığını ve bütün gücünü, müştereken, genel iradenin emrine verir ve biz, her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz.”

Öztürk'ün (2020: 100) belirttiği üzere, Rousseau için genel irade, “halkın egemenliğinin en genel ifadesidir.” *Toplum Sözleşmesi*, özel iradelerin toplamından oluşan ancak ondan daha üstün bir güç olan genel iradeyi ortaya çıkarır. Parry'ye göre, *Sözleşme*'nin her bir tarafı, kendisini sınırsız ve koşulsuz olarak siyasal bütüne verdiği için dolayı genel irade son derece yetkin bir içeriğe sahiptir (1995: 108). Rousseau'nun (1982: 36) “kamu yararına yönelik halkın ortak iradesi” olarak formüle ettiği genel iradeyi, çoğunluğun iradesi bağlamında değerlendirmek hatalı bir yaklaşım olacaktır (Wood, 2012: 229). Kavramın, metaforik bir içerik taşıdığı akıldan tutularak devletin/halkın/ulusun iradesi yerine siyasal bütünü oluşturan her bir bireyin “ortak iyiliğe” yönelik iradeleri olarak anlaşılması elzemdir (Riley, 1970). Aksi durumda, genel iradenin zayıf bir okumayla, “milli irade” olarak ele alınması, -hatalı bir şekilde- popülist, milliyetçi ve totaliter ideolojilerle ilişkilendirilmesini olanaklı hale getirir. Genel iradenin ideolojik bir söylem olarak kullanılması, “çoğunlukçu demokrasi”nin yapısal unsurlarından kaynaklanır. Bu

noktada Rousseau için genel iradenin, özel/bireysel iradelerin toplamıyla ulaşılabilecek bir çoğunluk iradesi olmadığı vurgulanmalıdır. Şenel’in vurguladığı üzere, genel iradeye “genel” statüsü kazandıran, oyçokluğunun bir sonucu olarak doğmasından ziyade bütün oyların hesaba katılmış olmasıdır. Başka bir ifadeyle, genel iradeyi analiz edebilmek, oyların sayıdan ziyade onları bir araya getiren ortak/toplumsal çıkara odaklanmayı gerektirir (2004: 363). Thompson’ın da belirttiği üzere, Rousseau’nun genel irade kavramı, siyasal bağlamda özgürlük ve eşitlik temelinde birbirleriyle karşılıklı bağımlılık ilişkileri kuracak bireyleri ortak iyinin ne olduğu konusunda irade ve rıza üretim süreçlerine dâhil eder. Bu nedenle de mutlak, totaliter ya da popülist bir içerik taşıyamaz (2017: 271).

Somut koşullar altında yukarıda ana hatları çizilen genel irade kavramının akıllara getireceği ilk soru oldukça belirgindir: Eğer genel irade, bireylerin ortak çıkarlarını hedef alan iradeler bütünü ise, yani her birey ayrı ayrı siyasal bütünün bir parçasını oluşturuyorsa, siyasal iktidar ilişkilerinin zorunlu olarak ortaya çıkaracağı yöneten-yönetilen kategorileri bir anlam ifade etmemekte midir? Rousseau’nun bu soruyu bir çeşit soyutlama aracılığıyla aştığı görülür. Buna göre birey, toplumsal ilişkileri bakımından iki farklı role sahiptir. Rollerden ilki, genel iradenin oluşması sırasında “yurttaş” kimliğiyle ortaya konularak siyasal bütünün mevcudiyetini sağlamaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Rousseau’nun “siyasal bütün” tasavvurunun “kitle toplumu” olmadığıdır. Kitle, tek tek insanların toplamını ifade ederken siyasal bütün, doğa durumunu kendi rızalarıyla terk edip bir “siyasal beden” oluşturdukları varsayılan insanların kurduğu birliktir (Akkın, 2020: 216). Bireyin diğer rolü ise genel iradenin pratiği olarak doğan yasalara rıza gösterme yükümlülüğünü ifade eden “uyruk”luktur (Rousseau, 1982: 70-71). Beriş’in (2014: 74) ifade ettiği üzere, Rousseau’nun genel irade anlayışında “yurttaş/uyruk ayrımı, egemenliğin kullanılması bahsinde işlevsel olacak bir araç” mahiyetindedir.

Akkın’ın aktardığı üzere (2020: 221-222; Rousseau, 1982: 26-27), Rousseau’nun siyasal öğretisinde; “siyasal beden” ya da kent, pasif fiziksel uzam bağlamında düşünüldüğünde ona devlet adı verilir ve “aktif” olduğu durumda “egemen” adını alır. Siyasal bedenün üyeleri bir bütün olarak düşünüldüklerinde halk diye adlandırılırlar; tek tek bireyler olarak düşünüldüklerinde ise yurttaşlar diye anılırlar. Siyasal bütünün unsurları, devletin yasalarına tâbi olduklarında uyruk diye adlandırılırlar. Buna göre egemenlik, “genel iradenin aktif olarak kullanılmasıdır” ve “yasa ile pratize edilir.” Rousseau’ya göre genel iradenin işlemleri olarak yasalar, *Toplum Sözleşmesi* ile varlık bulan “siyasal bütün”ün hareket ve sistem kabiliyetini ifade eder. Bireylerin özgürlüğü de bu yasalara bağlıdır; çünkü yasalar, genel iradenin siyasal pratikteki çıktılarıdır (Rousseau, 1982: 48).

Daniel Cullen’in (1993: 3) belirttiği üzere, “özgürlük ve eşitlik kavramları Rousseau’nun siyasal düşüncesinin çekirdeğidir.” Rousseau’nun özgürlük ve eşitlik anlayışı, her yurttaşın aynı zamanda uyruk olması ekseninde yasalara itaat etmesi gerektiğine yönelik düşünceden hareket eder. Rousseau, bireyleri özgür ve eşit kılabilecek yönetsel sistemini, hükümsüz hükmetmeyi sağlayacak bir “özdeşlik” çerçevesinde kurgular. Bu özdeşlik, “özel çıkarlar”ın bastırılıp kamusal çıkarların öncelenmesi temelinde egemen siyasal bütün ile egemenlik altında yaşayan yurttaşın/uyruğun “bir”liğini, aynılığını ve beraberliğini ifade eder. Bununla birlikte Rousseau’nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* isimli eserinde (2006: 64) “ben bilgece ilımlı demokratik bir hükümet ile yönetilen bir ülkede dünyaya gelmek isterdim” cümlesi, insanların özgürlüğü ve eşitliği için en iyi

çözüm yolu olarak demokratik bir hükümet idealinin sunulduğunu gösterir. Rousseau, “emredici vekâlet” anlayışı üzerinden kurgulanacak temsili meclislerin belirli bir boyuta ulaşmış devletlerde uygulanması gerektiğinin de farkındadır. Bu nedenle demokrasi perspektifinde “temsil” kavramına mesafeli yaklaşımının yanında, Polonya için kaleme aldığı *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler* isimli eserinde görece büyük ülkelerde demokrasinin temsilsiz uygulanamayacağını savunur (2008: 114).

Bireylerin ancak yasa yapımına eşit bir şekilde doğrudan katılımlarının sağlanması durumunda özgür olabileceklerini savunan Rousseau, “yasa koyucu” bağlamıyla siyasal temsili eleştirir. Ona göre (1982: 103) “halkın bizzat hüküm vermediği her yasa, hükümsüzdür.” Sarıca’nın da belirttiği üzere, egemenliğin devredilemezliğine yönelik düşünce, iradeyi devretmeyi gerektiren yasa koyucu temsili dışlamakla birlikte “emredici vekâlet” anlayışına benzer şekilde bireylerin doğrudan yasama organında yer almaları gerektiğine salık verir (1987: 90);

“Ne var ki eski Yunan sitelerinde olduğu gibi kölelik üretiminin hâkim olduğu, fazla kalabalık olmayan toplumlarda, nüfusu çok, büyük ve kapitalizme doğru hızla gelişen bir üretim düzeni içinde bulunan toplumlarda, halk egemenliğinin aynı biçimde gerçekleşemeyeceğini görüyor Rousseau. Bu yüzden de emredici vekâleti kabul etmek zorunda kalıyor. Seçmenleri vekillere direktif verecekler; vekiller direktifleri yerine getirmezlerse seçmenleri tarafından azledilebilecekler. Tıpkı *Etats Généraux*’larda olduğu gibi. Şu farkla ki, Rousseau’ya göre vekiller, çeşitli tabaka ve topluluklar yerine doğrudan doğruya -içindeki her türlü farklılaşmaların asgariye indirilmesine çalışılan- halkın vekilleridir. Yani Rousseau’da toplumu meydana getiren, iktidarın bir hissesine sahip olan her yurttaş katılıyor seçime. Böylece *Etats Généraux*’lardakinin tersine, emredici vekâlet yoluyla doğrudan doğruya bireylerin temsil edilmesine çalışıyor.”

Egemen halkın kolektif bir varlık –siyasal bütün- oluşundan hareketle ancak kendisi tarafından temsil edilebileceğini savunan Rousseau, temsilcilerin halk adına konuştuıkları varsayılsa bile aslında özel iradelerden bağımsız politika geliştirmelerinin mümkün olmadığını belirtir (Rousseau, 1982: 35-38). Rousseau’nun temsilci düşüncesi, temelde *Leviathan*’daki temsil kurgusunun anti-tezidir. Rousseau’ya göre, egemenliğin kaynağı halkın “yönetme yetkisi”ni *Leviathan*’a –ölümlü tanıya- devrettiği (Hobbes, 2018: 118) bu kurgunun kölelikten bir farkı yoktur. Dahası egemenliğin temsile dayalı devrine ilişkin siyasal düzenin “ortaçağ meşruiyet öğretisi”nden hareketle kurgulandığını savunan Rousseau, temsilci seçme pratiğiyle aristokratik yönetimlerin kurulduğuna inanır (Rousseau, 1982: 108-111; Schmidt, 2002: 65). Böylelikle halkın temsiline ilişkin “modern” düşünceyi eleştiren bir perspektifin de teorik zemini haline gelir. Düşünür, başta İngiltere olmak üzere dönemin temsili yönetimlerini, “azınlığın egemenliği”ne dönüşmeleri sebebiyle eleştirir (Rousseau, 1982: 109).

Rousseau’ya göre genel irade, dolayısıyla egemenlik, ortak ya da genel olanı barındırdığı için halkın temsil edilememesi ilkesi yaşamaya ilişkindir; buna karşın yürütme (hükümet) düzeyinde halk temsil edilebilir (Ağaoğulları, 2006: 101). Rousseau, egemenliğin bölünmezliğini savunmasına karşın her siyasal toplumda iktidarın iki parçalı olduğunu ileri sürer: Bir edimi belirleyen irade (yasama) ve uygulayan güç (yürütme). İradenin ve gücün tek bir merkezde toplanmadığı durumda egemenlikten söz edilemeyeceği için hem irade hem de güç halka ait olmalıdır. Ağaoğulları’nın belirttiği üzere, egemen halkın/genel iradenin her türlü işlemi kamusal olanı kapsadığından dolayı

halkın elinde sadece yasama erki bulunur. Çünkü devlet yönetimi özel edimlerle ilgili olduğundan, Rousseau'nun yönetsel perspektifinde, yürütme erki “yasacı”ya, görevliler kurumuna ya da aracı bir bütüne bırakılmak zorundadır (Ağaoğulları, 2006: 139). Bu çerçevede, Rousseau'nun “doğrudan demokrasi”ye taraftar olmadığını da göstermektedir. Nitekim düşünür, yasaları yapan yurttaşların aynı zamanda yasaların uygulayıcısı da olması durumunda “özel çıkarların kamu politikalarını etkileyeceğini” (1982: 79) savunur. Rousseau'nun ifadesiyle (1982: 70); “egemen varlık yönetmeye, yönetici yasamaya, yurttaşlar da yasayı hiçe saymaya kalkıştılar mı, düzen yerini karışıklığa bırakır, güç ile irade artık birlikte yürümez olur, devlet de ya zorbalığa kaçır ya da anarşiye.”

Rousseau'nun teorisinde kritik nokta, yasama yetkisinin halkta olmasıdır; yürütme organı –hükümet- ise yasaları uygulamakla beraber halkın görevlisidir. Egemenlik yetkisini elinde bulunduran halk, gerekli gördüğü hallerde hükümeti değiştirme yetkisini de elinde bulundurur (Schmidt, 2002: 64-68). Bu bağlamda Rousseau'nun egemenliğin pratize edilmesine yönelik düşüncesi, sürekli kamu rızasını gerektirme hususuyla dikkat çekicidir. Rousseau'nun “devredilemez ve bölünemez” olarak formüle ettiği egemenliğin (1982: 35-37) kullanımına yönelik sunduğu perspektif, kuvvetler birliğine imkân tanıyan “çoğunluk despotizmi” ya da “totaliter halk egemenliği” olarak nitelendirilebilecek popülist ideolojilerin –hatalı bir şekilde- meşruiyet zemini olarak yorumlanır. Bu noktada Uygun'un da belirttiği üzere, Rousseau'nun egemenliğe yönelik yorumu, aslında Montesquieu tarafından savunulan, yasama yetkisinin kral, aristokrasi ve halk arasında paylaşılmasına karşı çıkmaktadır. Nitekim Rousseau, kuvvetler birliğine karşı çıkar ve yasamanın yürütme ile yargıdan ayrılması gerektiğini belirtir (Uygun, 2014: 156). Benzer şekilde Miller da, Rousseau'nun yürütmeyi yasamaya tabi kıldığına yönelik yorumları hatalı bularak cumhuriyetçi perspektifine dikkat çeker (1984: 62): Rousseau, egemenlik ile hükümet arasında temel bir fark kurgulamaktadır. Bu fark, yasama yetkisinin, yürütmeye ve yargıya dair yetkilerden ayrılmasını ifade eder.

Rousseau'nun siyaset teorisinin demokratik bir muhteva taşımadığına yönelik düşünceler, teori için kritik öneme sahip olan siyasal eşitlik temelinde özgürlüğün yanlış yorumlanmasından kaynaklanır. Rousseau'nun siyasal özgürlük perspektifi, doğa durumundaki sınırsız-negatif özgürlük değil, insanın kendi sınırlarını kendi belirlemesi anlamında özerkliği bünyesinde barındıran “pozitif özgürlük” düşüncesi üzerine kuruludur. Siyasal özgürlük yurttaşlar topluluğu olarak halkın kendi yasalarını belirleme otoritesi iken siyasal eşitlik “güç ve zenginliğin” dengelenmesini ifade eder. “Eşitlik olmadan özgürlük de varlığını sürdüremez” düşüncesini paylaşan Rousseau için demokratik bir yönetim, bireysel ya da hizipsel çıkarların temsilinden ziyade siyasal eşitlik ve özgürlüğün korunmasıyla ilgilidir (Rousseau, 1982: 79-80). Bu noktada Rousseau'nun siyasal öğretisi, *Modern Janus*'un özne-nesne dikatomisini aşmak adına önemli bir kavram seti sunar.

Rousseau'nun liberal-burjuva dünyanın karşısında konumlandığı cumhuriyetçi yönetsel sistem, yurttaşlar topluluğunun her üyesi için bir “ortak iyi” hayat arayışına dayanır. Ortak iyi anlayışı, bireyin toplum merkezli yaşamasını gerektirir ve genel irade aracılığıyla tespit edilir (Zagorin, 2003: 704). Rousseau'nun hizip perspektifi, ortak iyi kavramı üzerinden şekillenir. Genel iradeye alternatif bir iyi anlayışını takip edenlerin ya da kişisel çıkarlar için bir araya gelenlerin oluşturduğu gruplar hiziptir ve varlıkları halkın egemenliğine tehdittir (Kılınç, 2019: 224). Bu bağlamda Rousseau,

toplumun yozlaşmasına ve çöküşüne zemin hazırladıkları gerekçeleriyle özel iradeler etrafında bir araya gelen siyasal partiler gibi hizipleri reddeder. Sosyo-ekonomik eşitsizliklerin minimalize edildiği durumlarda halkın kendi içerisindeki homojen niteliği, Rousseau'nun temsil eleştirisinin de bir ölçüde yumuşamasını sağlar. Genel iradeyle birlikte hareket edecek/edebilecek bir temsil kurgusuna kategorik olarak karşı değildir düşünür (Öztürk, 2020: 100). Daha önce üzerinde durulduğu gibi, Rousseau için özgürlük, kişinin sadece kendi iradesine boyun eğmesini ifade eder. Hiziplerin varlığı, yurttaşın bağımsız bir şekilde halk meclisine katılımını engelleyeceğinden genel iradenin pratizasyonunu sakatlayacaktır. Bu bağlamda meclisteki her bir üyenin kendisinin veya hiziplerin çıkarları yerine “kamu yararı” temelinde hareket etmesini sağlamak özgürlüğü korumak için esastır. Meclis, genel iradenin karakteristik özellikleri doğrultusunda faaliyet göstermelidir. Rousseau'ya göre meclis, küçük veya büyük hizipleşmelere olanak tanımamakla birlikte bu hizipleşmelerin iradelerini yurttaşlara empoze etmenin bir yolu olarak da görülmemelidir. Buna ek olarak meclisin, halkı bir “bütün” olarak temsil etmesi durumu, yurttaşların yasama faaliyetlerine ulaşması konusunu imkânsız hale getireceğinden yurttaşların yönetme pratiklerine paydaş olma haklarını da ellerinden alacaktır (Rousseau, 1982: 48-49, 69-74, 103-107, 108-111).

Meclisin hizipleşmesinin önüne geçmek için Rousseau'nun ilk yöntemi, “oy” veya “tartışma” söz konusu olduğunda her bir üyenin kendi görüşünü bildirmesi gerektiğidir. İkincisi, yurttaşları bireysel ve hizipsel çıkarların etkisinden izole etmek için, yurttaşların “bir bedendeki özne” olarak düşünülmesidir (1982: 121-126). Buna ek olarak, Akkın'ın da aktardığı üzere, yurttaşlar düzenli bir şekilde bir araya gelip yürürlükteki yasalar hakkında görüşlerini bildirmeli, gerekli görülen yasalar değiştirilmeli, mevcut temsilcilerin, hükümetin ya da yönetim biçiminin tartışılması ve karar verilirse değiştirilmesi gibi konularda kamusal müzakere süreçlerinin işletilmesi gereklidir (2020: 224). Bu bağlamda Rousseau, meclis üyelerinin yalnızca genel yasalar çıkarmasını ve özel konuların atanmış uzmanlar tarafından yürütülmesi gerektiğini savunur (1982: 47-50). Ancak bu yaklaşım, genel iradenin hangi somut mekanizmalarla pratize edileceğini de tartışmalı hale getirir. Nitekim hükümetin yanında beliren “yasacı”, kimi yorumcular için Platon'un “filozof kral”ını ifade ederken kimileri için ise diktatöre ya da “bir makineyi icat eden mühendis”e benzer. Rousseau'ya göre (1982: 50), “halkın kendisi hep iyilik ister, ama kendi başına iyiliğin nerede olduğu göremez her zaman. Genel irade her zaman doğrudur, ama onu yöneten anlayış her zaman aydın değildir.” Halkın yönetsel anlamda teknik konulara olan mesafesini imleyen bu anlayış, Rousseau'nun bir kılavuz olarak kodladığı ve hükümetin içerisinde konumlandığı yasacıya olan gereksinimin kaynağıdır. Yasa koyucunun hükümet içerisindeki rolü, siyasal düzeni genel irade doğrultusunda düzenlemekten ibarettir. Yasa koyucu, siyasal bir güce sahip olmadığı gibi egemenliğin de bir paydaşı değildir (1982: 52).

Rousseau, yurttaşların her birinin yasama erkinin bir parçası olması gerektiği, toplumları için “iyi”nin ne olduğu konusunda müzakere etmeleri ve bu bağlamda oy kullanmaları hususlarında ısrar ettiğinde, yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında halkın, egemenliğin sahibi olduğuna dair pozisyonunu garanti altına almış gibi görünmektedir. Rousseau'ya göre rejimin meşruiyeti, hükümet politikalarının yurttaşların kontrolüne tâbi tutulmasıyla yakından ilişkilidir (Esposito, 2018: 87-88). Rousseau'nun *Toplum*

Sözleşmesi'nin her aşaması, yönetsel sisteme halk katılımını önceler.¹¹ Bu nedenle radikal demokrasi tartışmaları temelinde Habermas, Rawls ve Benhabib çizgisinde takip edilebilecek “müzakereci demokrasi” ile Laclau ve Mouffe çizgisinde takip edilebilecek “agonistik demokrasi” teorilerinin Rousseau’ya başvurmaları tesadüfi değildir. Nitekim Rousseau’nun yurttaşlık ile kamusal alan arasında kurduğu ilişki son derece dikkat çekicidir (1982: 108-109);

“Devlet ne kadar iyi kurulmuş olursa, yurttaşların kafasında kamu işleri özel işlere kıyasla o kadar üstün bir yer tutar. Hatta, özel işler daha da azalır, çünkü ortak mutluluktan her bireyin payına kendi mutluluğundan daha büyüğü düşer ve dolayısıyla özel çabalardan bekleyeceği fazla mutluluk kalmaz. İyi yönetilen bir devlette herkes halk toplantılarına koşar; kötü bir yönetimdeyse oraya gitmek için kimse yerinden kıvıldamak istemez. Çünkü, bu toplantılarda yapılanlarla kimse ilgilenmez; orada genel iradenin ağır basmayacağını herkes önceden sezer. İyi yasalar daha iyilerinin yapılmasına yol açar, kötüler de daha kötülerinin.”

Rousseau’nun siyaset teorisi, bünyesinde barındırdığı muğlaklığa rağmen, demokratik katılıma ve karar alma süreçlerine sunmuş olduğu perspektif göz önünde bulundurulduğunda kendi dönemini aşan bir niteliğe sahiptir. Düşünür, kendi çağında, günümüz modern demokrasilerinin barındırdığı zafiyet noktalarını keşfetmiş gibi görünmektedir. Onun genel irade kavramı âdeta demokrasi ile temsil paradoksal birlikteliğini aşmak için kurgulanmış metaforik bir içerik taşımaktadır. “Yasa koyucu temsili” eleştirerek halkı egemenliğiyle “bir”leştiren bu bağlamda da eşitlik temelinde özgürlüğü temin edecek bir “özdeşlik” metodu geliştiren Rousseau, halkı egemenliğinden *yalıtın* modern demokrasinin bünyesinde barındırdığı meşruiyet ve temsil krizlerini anlamlandırmak için önemli bir teorik zemin haline gelmektedir.

Rousseau’nun siyasal düzen öngörüsünde bir başkasının buyruklarına koşulsuz bağlılık, en genel tasvirinde “insan” olmak ile zıtlık içerir. Dolayısıyla düşünürün eşitliği önceleyen yönetsel perspektifi özgürlüğü de en az eşitlik kadar sistemin merkezine taşır (Türk, 2016: 154). Demokrasi teorisindeki güncel tartışmalar takip edildiğinde, bu iki prensibi bir araya getirecek mekanizmalar üzerinde teorik/pratik çabaların hala sürdüğü de görülecektir. Tikel kimliklerin yükselişi paralelinde farklılık ve çoğulculuk arayışlarının Rousseau’nun teorisindeki yapısal sınırlılıkları gündeme getirmesine rağmen bir noktanın altı tekrar çizilmelidir. Dönemi itibarıyla siyasal tahayyülünü “birlik” fikri üzerinden kurgulaması gayet anlaşılır görünen Rousseau, bir “egemenlik/ temsil paradoksu” sunuyor gibi analiz edilebilir. Her tür despotizmi reddeden genel irade anlayışının bireyi bu “yanılmaz” iradeye bağlaması ise paradoksu görünür kılar. Ancak burada gözden kaçmaması gereken nokta, “ortak yarar” doğrultusunda genel iradenin, katılım ile özerkliği yan yana getiren doğasıdır. Nitekim Türk’ün (2016: 157) belirttiği üzere, “genel irade hem katılımın nihai uğrağı hem de temsilin aslı istisnası olarak görünürlük kazanır.” Rousseau’nun demokrasiye eklemlenen temsili kurumlara mesafeli yaklaşımı, bireyi nesneleştiren ve hatta özgürlüğünü elinden alan siyasal ilkeler çerçevesinde kurgulanmalarıyla yakından ilişkilidir. Buradan hareketle düşünürün demokrasiyi daraltılmış yetkiler/görevler ve küçük birimler üzerinden düşünme çabası göz önünde bulundurulduğunda ise farklılığı ve çoğulculuğu dışlamadığı da görülecektir.

11 “Bir hükümetin iyi olabilmesi için, halkın aşırı ölçüde güçlü olması gerekir” (Rousseau, 1982: 71); “halkın meclis halinde toplanması düştün başka bir şey değil, denecek. Bugün bir düştür, doğru; ama iki bin yıl önce düş değildi. İnsanların özü mü değışti dersiniz?” (Rousseau, 1982: 103)

Demokrasi ile temsil paradoksal birlikteliğinin ortaya çıkardığı ve özne-nesne dikotomisini gözler önüne seren seçimler, oy ve siyasal partiler/hizipleşme konularına da Rousseau'nun siyasal öğretisi başarılı bir karşı örnek sunmaktadır. Siyasal bir özne olarak bireyin kendi görüşüne en yakın partiyi seçtiği ve yeni seçim dönemine kadar bir denetim mekanizmasını elinde bulundurmadığı modern demokrasi, temsil pratiğiyle bireyi nesne konuma getirmektedir. Rousseau'nun siyasal düzen öngörüsü ise bireyin özgür iradesiyle karar almasını engelleyen grup ve parti temelindeki bütün hizipleşmelere mesafesiyle dikkat çekicidir. Buna ek olarak “doğrudan demokrasi”nin uygulamada ortaya çıkaracağı zorluklarının da farkında olan düşünür, yönetsel kurgusunda bir hükümeti gerekli görmekle birlikte bu hükümet, bir “görevli, hizmetkâr” niteliği taşımakta ve halkın bu “görevliler kurumu”nu geri çağırma yetkisi her daim bulunmaktadır.

Son tahlilde Rousseau, eşitlik temelinde özgürlüğü amaçlayan siyasal düzen öngörüsünü katılım ve müzakerenin önemi üzerinden kurgulamaktadır. Düşünür, demokrasinin temsili niteliğini kamusalılığı ve müzakereyi dışlaması hasebiyle eleştirmektedir. Bu çerçevede halkın siyasal rejimi meşrulaştıran konumu ile siyasal rejimin öznesi olması gerektiğine yönelik düşüncenin mündemiçliği vurgulanmış olmaktadır. Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*; yöneten-yönetilen ilişkisinde aktörlerin-öznenin toplumun her bir üyesi, hükümetin/yasacıların ise aktörlerin hizmetkârı-görevlisi olduğu bir kamusal alanın inşasına ve demokratik yönetimin ilkelerine yönelik bir teorik izlek sunması nedeniyle modern-temsili demokrasinin mahiyetini kavramak için önemli bir kavram seti sunmaktadır.

Sonuç

Modern Janus olarak kavramsallaştırmanın mümkün görüldüğü demokrasinin temsili niteliği, bünyesinde barındırdığı paradoks ile dikkat çekmektedir. Paradoksun bileşenlerinden ilki, demokratik devrimlerle görünür olan *liberal-demokratik* gelenekten kurum ve ilkelerin birbirleriyle eklemlenmesidir. Temsil pratiği ise egemenliğin sahibini egemenliğin kullanıcılarına bir özdeşlik kurgusundan hareketle bağlamakta ve iktidarın en önemli meşruiyet dayanağı konumuyla paradoksun ikinci bileşeni haline gelmektedir. İster halk egemenliği ister ulus egemenliği teorisiyle analiz edilsin modern demokrasi, eşit ve özgür birey kurgusundan hareketle ulusun halk adına temsil edilmesi üzerine kuruludur. Burada temsil kavramının bünyesinde barındırdığı varlık-yokluk paradoksu da açığa çıkmaktadır. Somut anlamda var olanın soyut konumuyla var edilmesi, başka bir ifadeyle varken yokluğundan hareket edilerek yöneten ile yönetilen arasında kurgulanan meşruiyet ilişkisi, bu haliyle demokrasinin *Modern Janus* olduğu savını da desteklemektedir. Böylelikle *Modern Janus*'un ilk yüzünde, geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak insanları imleyen mistik ulus kavramı, meşruiyetin kurumsallaşmasında araçsal bir konuma sürüklenmektedir. Bu haliyle *Modern Janus*'un bedeninde yükselen iki yüz de açığa çıkmaktadır: Bireyi “bir” yapan ve otorite haline getirerek özneleştiren birinci yüz; ve temsil pratiğiyle yönetilenin yönetenle özdeşliğini ifade eden ikinci yüz.

Demokrasi ve temsil paradoksal birlikteliği, halkın modern demokrasi içerisinde tanımlanabilecek iki önemli işlevine göndermede bulunur. İlk olarak halkın egemenliğe –yetkilendirme yetkisi- sahip oluşu, halk adına ve çıkarına yönetme görevini üstlenecek temsili kurumların bir siyasal ilke çerçevesinde [seçim] meşruiyetini sağlar. İkinci olarak, halkın meşruiyet zemini olarak görüldüğü ve halkın devrettiği yetkiyle hareket eden

temsili yönetim modeli, halkın yönetme/yönetebilme olanağına sahip olmadığı süreçlerde sistemin demokratik nosyonlarla hareket ettiğine yönelik algının oluşmasını *sürekli* sağlar.

Sözleşme teorisyenlerinden Rousseau, demokrasi ile temsilin paradoksal birlikteliğini kendi çağında çözümlenmiş gibi görmektedir. Düşünürün halk ile egemenliği özdeşleştirmeye yönelik siyasal öğretisi, paradoksun yarattığı bunalımları aşmak için güncelliğini korur bir görünümde. Rousseau’da halk egemenliğinin en dikkat çekici yanı aslında egemenliğin aşkın bir ilkeye dayanmadığı, hiç kimseye ait olmadığı gerçeğinde yatmaktadır. Bu çerçevede halk, siyasal rejimi meşrulaştıran bir öge olarak, rejimin öznesi konumundan ziyade siyasal faaliyetin kurucusu konumuyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Rousseau’nun egemenlik anlayışı, demokrasi ve temsil kavramlarının paradoksal birlikteliğini hem gözler önüne serer hem de önemli bir eleştirel argümantasyon sunar.

Rousseau’nun genel irade bağlamındaki egemenlik düşüncesi, onun farklı perspektiflerden yorumlanmasına imkân tanımaktadır. Kimilerine göre Rousseau, “modern demokrasinin kurucusu” ya da “özgürlük teorisyeni” olarak kabul edilirken kimilerine göre “despotizm yanlısı” ya da “modern düşünce tarihinin en önemli özgürlük düşmanı”dır (Schmidt, 2002: 68). Rousseau hakkında birbiriyle ilişkilendirmesi son derece zor bu fikirler yumağının mevcudiyeti, büyük ölçüde “genel irade” kavramının muğlak ve anlaşılması güç doğasından kaynaklanmaktadır. Rousseau’nun genel irade kavramı, yöneten-yönetilen ilişkisinin bir “özdeşlik” çerçevesinde kurgulanmasına kapı aralayan bir çerçeveye sahiptir. Genel irade ekseninde her birey, bir yurttaş olarak, siyasal faaliyetin kurucusu konumuna gelebilecektir. Bahsi geçen özdeşlik, sosyo-ekonomik ve siyasal yapıda bir homojenliği beraberinde getirdiğinden “genel irade”, meşruluğunu “sürekli” olarak sağlamaktadır. Rousseau için genel iradenin gerçekleşmesi, toplum içinde fraksiyonların, partilerin ve hiziplerin bulunmaması ile yakından ilişkilidir; bu bağlamda her bir yurttaşın düşüncesi “kendi içerisinde” değerlidir. Bu çerçevede düşünüldüğünde Rousseau için “genel irade kendini deklare edecekse, bütün grupları, zümreleri, sınıfları ve partileri susturmak (bastırmak) kaçınılmaz” bir görünüm arz edecektir.

Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi*, eşitlik temelinde özgür yurttaşların siyasal faaliyetin kurucusu oldukları bir demokratik yönetim tasavvurudur. Rousseau, evrensel bir etik sistemi arayışında olduğunu kitaptaki daha ilk cümlesinde vurguluyordu (1982: 13): “Niyetim, insanları oldukları gibi, yasaları da [olmaları gerektiği] gibi ele alıp, toplum düzeninde güvenilir ve haklı bir yönetim kuralı bulunup bulunamayacağını araştırmaktır.” Buna rağmen düşünürün siyasal öğretisini bir idealin resmi olarak okumak ona büyük haksızlık olacaktır. Modern demokrasi tartışmalarında önemli bir teorik izlek olarak kullanılan Rousseau’nun siyasal öğretisi, demokrasi ve temsil paradoksal birlikteliğinin ortaya çıkardığı krizleri aşmak adına geniş çaplı kamusal katılımı öneren öz-yönetim modeli çerçevesinde güncelliğini koruyan bir pratik sunmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abeles, M. (2012). *Devletin Antropolojisi*. (Çev. N. Ökten). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (1989). "Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil", *II. Ulusal Bilimler Kongresi*, ss. 21-30.
- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Ulus-Devlet ya da Halk Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akal, C. B. (2002). "Rousseaucu Cumhuriyet Spinozacı Devlete Karşı", *Toplum Bilim*, S: 92, ss. 105-119.
- Akkin, İ. O. (2020). "Rousseau'da Demokrasi: Otonomi ve Katılım", *Demokrasi Felsefesi: Klasik ve Modern Yaklaşımlar*. (Edt. İ. Serin). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Althusser, L. (2007). *Politics and History: Montesquieu, Rousseau, Marx*. New York: Verso Books.
- Baker, K. M. (1990). "Representation Redefined", *Inventing the French Revolution*. New York: Cambridge University Press.
- Barber, B. (1995). *Güçlü Demokrasi*. (Çev. M. Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beetham, D. (2006). "Political Legitimacy", *The Blackwell Companion to Political Sociology*. (Edt. K. Nash and A. Scott), USA: Blackwell Publishing.
- Benhabib, S. (1999). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. (Der. S. Benhabib), (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitablığı.
- Beriş, H. E. (2014). *Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*. İstanbul: Tezkire.
- Birch, A. H. (1971). *Key Concepts in Political Science: Representation*. USA: Pall Mall Press.
- Burdeau, G. (1964). *Demokrasi*. (Çev. B. N. Esen). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Castiglione, D. (2012). "A New Agenda for Democratic Representation?", *Politics & Gender*, C: 8, S: 4, ss. 518-523.
- Cullen, D. E. (1993). *Freedom in Rousseau's Political Philosophy*. USA: Northern Illinois University Press.
- Çelebi, A. (2012). "Demokratik Bir Anayasanın Siyasal Yapı Taşları: Halk Egemenliği ve Siyasal Temsilin Demokratikleştirilmesi", *Toplum Bilim*, S: 124, ss. 37-60.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. (Çev. B. Kadioğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Dahrendorf, R. (2015). *Demokrasinin Bunalmaları*. (Çev. E. Zeybekoğlu). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Deflem, M. (2008). *Sociology of Law*. New York: Cambridge University Press.
- Dewey, J. (1997). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.
- Diamond, L. (1995). "Demokrasinin Üç Paradoksu", *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (Haz. L. Diamond ve M. F. Plattner), (Çev. M. Turhan). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Dovi, S. (2011). "Political Representation", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (Edt. E. Zalta). <http://plato.stanford.edu/entries/political-representation/#toc>, (Erişim Tarihi: 19.07.2016).
- Dun, F. (2010). Freedom, Liberty, Autonomy. https://users.ugent.be/~frvandun/Texts/Articles/FVD_FREEDOM.PDF, (Erişim Tarihi: 24. 11. 2019).
- Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. (Çev. E. Özbudun). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Dworkin, R. (2006). "Liberalizm", *Liberaller ve Cemaatçiler*. (Der. A. Berten, P. Silveira ve H. Pourtois), (Çev. E. Özkaya). Ankara: Dost Kitabevi.
- Esgün, T. G. (2016). *Otoriteden Otonomiye: Yasa ve Özgürlük*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eposito, R. (2018). *Communitas*. (Çev. O. Kartal). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Greiff, P. (2000). "Deliberative Democracy and Group Representation", *Social Theory and Practice*, C: 26, S: 3, ss. 397-415.
- Gürleyen, S. (2012). *Siyasi Temsil Teorisi: Kavram, Tarih, Felsefe*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Hakyemez, Y. Ş. (2003). "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerine Etkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 52, S: 4, ss. 69-92.
- Hamilton, A., Madison, J. ve Jay, J. (2018). *The Federalist Papers*. Ankara: Gece Kitablığı.
- Hobbes, T. (2018). *De Cive*. (Çev. C. D. Zarakolu). (3. Baskı). İstanbul: Belge Yayınları.
- Işık, N. E. (2008). "Ortak Bağın Tesisi İçin Eleştirel Cumhuriyet", *Doğu Batı Dergisi*, C: 47, S: 1, ss. 83-105.
- Judge, D. (1999). *Representation: Theory and Practice in Britain*. London: Routledge Press.
- Keane, J. (2009). *The Life and Death of Democracy*. London: Simon & Schuster Publishing.
- Kelsen, H. (2019). *Demokrasi: Doğası ve Değeri*. (Çev. Y. Uysal). Ankara: Dost Kitabevi.
- Kılınç, Z. (2019). "Hobbes, Rousseau ve Madison'un Hizip Anlayışları ve Sundukları Çözümler", *International Journal of Political Studies*, C: 5, S: 3, ss. 220-228.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. (Çev. A. Kardam). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lefort, C. (1998). *Democracy and Political Theory*. (Trans. D. Macey). Cambridge: Polity Press.
- Lipset, S. M. (1964). *Siyasi İnsan*. (Çev. M. Tunçay). Ankara: Türk Siyasal İlimler Derneği Yayınları.
- Lipson, L. (1999). "Demokrasinin Felsefesi", *Sosyal ve Siyasal Teori*. (Edt. A. Yayla). (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Machiavelli, N. (1993). *Prens*. (Çev. N. Güvenç). İstanbul: Anahtar Kitaplar.

- Machiavelli, N. (2009). *Söylevler*. (Çev. A. Tolga). İstanbul: Say Yayınları.
- Macpherson, C. B. (1976). *The Real World of Democracy*. New York: Oxford University Press.
- Manin, B. (1997). *The Principles of Government*. New York: Dover Publications.
- Mayo, H. (1964). *Demokratik Teoriye Giriş*. (Çev. E. Kongar). Ankara: Türk Siyasal İlimler Derneği Yayınları.
- Mill, J. S. (2017). *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler*. (Çev. Ö. Orhan). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Miller, J. (1984). *Rousseau: Dreamer of Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Mouffe, C. (2015). *Demokratik Paradoks*. (Çev. C. Aşkın). (3. Baskı). Ankara: Epos Yayınları.
- Özkan, M. (2019). *Modern-Demokratik Devlette Siyasal Temsil*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, A. (2005). “Radikal Demokrat Önerinin Eleştirisi”, *Cogito*, S: 43, ss. 61-88.
- Öztürk, A. (2020). “Egemenliğin Cumhuriyetçi Yapı Sökümü: Machiavelli, Rousseau ve Ulus Devlet”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, S: 58, ss. 85-106.
- Paine, T. (2017). *İnsan Hakları*. (Çev. M. O. Dostel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parekh, B. (1993). “The Cultural Particularity of Liberal Democracy”, *Prospects for Democracy*. (Edt. D. Held). Oxford: Polity Press.
- Parry, G. (1995). “Autonomy and the Citizen”, *Rousseau and Liberty*. (Edt. R. Wokler). Manchester: Manchester University Press.
- Pitkin, H. F. (2004). “Representation and Democracy: Uneasy Alliance”, *Scandinavian Political Studies*, C: 27, S: 2, ss. 335-342.
- Pitkin, H. F. (2014). *Temsil Kavramı*. (Çev. S. Erkoç). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Popper, R. K. (2018). *Açık Toplum ve Düşmanları*. (Çev. M. Tunçay ve H. Rızatepe). Ankara: Liberte Yayınları.
- Riley, P. (1970). “A Possible Explanation of Rousseau’s General Will”, *The American Political Science Review*, C: 64, S: 1, ss. 86-97.
- Rosanvallon, P. (2011). *Democratic Legitimacy: Impartiality, Reflexivity, Proximity*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rousseau, J. J. (1982). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. V. Günyol). İstanbul: Adam Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2006). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (Çev. R. N. İleri). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008). *Anayasa Projeleri*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2009). *Emile*. (Çev. Y. Avunç). İstanbul: İş Kültür Yayınları.
- Sacchetti, F. (2010). *Political Representation*. http://www.imtlucca.it/_documents/courses/005794-ML8TI-Political_Representation.pdf. (Erişim Tarihi: 19.06.2018).
- Sarıca, M. (1969). *Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Sarıca, M. (1987). *100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi*. (5. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sartori, G. (1977). *Demokrasi Kavramı*. (Çev. D. Baykal). Ankara: Siyasal İlimler Türk Derneği Yayınları.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan). (2. Baskı). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev. E. Köktaş). (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Schmitt, C. (2006). *Parlamentar Demokrasinin Krizi*. (Çev. A. E. Zeybekoğlu). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Schumpeter, J. A. (2007). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*. (Çev. H. İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Schwartz, N. L. (1988). *Political Representation and Community*. Chicago: Chicago University Press.
- Sieyès, E. J. (2005). ‘Üçüncü Sınıf Nedir?’. (Çev. İ. Birkan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Şaylan, G. (1998). *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi*. Ankara: TODAİE.
- Şenel, A. (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tannenbaum, D. G. ve Schultz, D. (2013). *Siyasi Düşünce Tarihi*. (Çev. F. Demirci). (8. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Thompson, M. J. (2017). “Autonomy and Common Good: Interpreting Rousseau’s General Will”, *International Journal of Philosophical Studies*, C: 25, S: 2, ss. 266-285.
- Touraine, A. (2000). *Demokrasi Nedir?*. (Çev. O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türk, H. B. (2016). “Murray Bookchin’in Siyasal Düşüncesinde Rousseau’nun İzleri”, *FLSF*, S: 22, ss. 147-162.
- Uygun, O. (2014). *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Vergin, N. (2000). *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Wood, E. M. (2009). *Yurttaşlardan Lordlara*. (Çev. O. Köymen). İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, E. M. (2012). *Özgürlük ve Mülkiyet*. (Çev. O. Köymen). İstanbul: Yordam Kitap.
- Zagorin, P. (2003). “Republicanism”, *British Journal for the History of Philosophy*, C: 11, S: 4, ss. 701-714.

Donald Trump Yönetimi Politikalarının Tarihsel Açından Değerlendirilmesi: Andrew Jackson Dönemi ile Bir Karşılaştırma

Assessment of Donald Trump Administration's Policies Historically: A Comparison with the Andrew Jackson Era

Şener Çelik¹

Öz

Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. Başkanı Donald J. Trump, göreve geldiği tarihten bugüne iç ve dış politikada muhafazakar/sağ bir duruş benimsemiştir. Bu duruş doğrultusunda, ülkedeki göçmen veya sığınmacılara karşı yabancı düşmanlığına varan ayrımcı uygulamalara girişmiş; kuvvet kullanma konusunda, sert retoriğine rağmen askeri müdahalelerden kaçınmış; uluslararası ticarete ise korumacı bir politika takip etmiştir. Trump, ABD'deki akademik çevrelerde ve medyada son dönemde bu özellikleri nedeniyle ülkenin 7. Başkanı Andrew Jackson ile karşılaştırılmış, ülkenin iç ve dış politikasının Jacksoncu yaklaşım olarak tanımlanan bir eksene kaydığı iddia edilmeye başlanmıştır. Jackson, Kuzey Amerika Yerlilerine karşı izlediği düşmanca politikalar nedeniyle yabancı düşmanlığıyla suçlanmış; kuvvet kullanmaktan kaçınması nedeniyle de tecritçi ve müdahale karşıtı bir lider olarak tanınmıştır. Öte yandan, uluslararası ticarete yaklaşımı liberal bir çizgiye yakın olmuştur. Bu çalışmada, iki devlet adamı, yabancılar politikası, kuvvet kullanma politikası ve uluslararası ticaret politikası bağlamlarında karşılaştırılarak, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar incelenmiş, günümüz ABD politikalarının tarihsel perspektiften değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Jackson, Trump, Muhafazakarlık, Tecritçilik, Yabancı düşmanlığı, Müdahale karşıtlığı

Abstract

Donald J. Trump, the 45th President of the United States of America, has adopted a conservative/right wing stance in domestic and foreign policy since his inauguration. In line with this stance, he embarked on discriminatory practices that led to xenophobia towards migrants and asylum seekers in the country; avoided military intervention in spite of his harsh rhetoric on the use of force abroad; and followed a protective policy in international trade. Trump has recently been compared to the 7th President, Andrew Jackson, in American academic circles and media, claiming that the country's domestic and foreign policy shifted to an axis defined as the Jacksonian approach. Jackson was accused of xenophobia because of his hostile policies towards North American Indians; and was recognized as an isolationist and non-interventionist in avoiding the use of force. On the other hand, his approach to international trade was close to a liberal attitude. In this study, the similarities and differences between two statesmen were examined in terms of foreigners' policy, use of force policy and international trade policy, so that, it aimed to evaluate contemporary United States policies from a historical perspective.

Keywords

Jackson, Trump, Conservatism, Isolationism, Xenophobia, Non-interventionism

1 Şener Çelik (Dr.), İstanbul, Türkiye. E-posta: senercelikberkman@gmail.com ORCID: 0000-0002-7176-293X

Atf: Çelik, S. (2020). Donald Trump yönetimi politikalarının tarihsel açıdan değerlendirilmesi: Andrew Jackson dönemi ile bir karşılaştırma. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 431–457. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0064>

Extended Summary

Donald Trump has been one of the most controversial political leaders in the world since November 2016, when he was elected as 45th President of the United States, both for his personal character and for his conservative right-wing vision. Although he came from the business world, he challenged the ruling and business elite, which is called ‘the establishment’, at every opportunity, and displayed an attitude that could be called opposing to mainstream media. Trump, who founded his political philosophy and rhetoric on ‘America First’ and ‘Make America Great Again’ slogans, signaled that he would be an actor who would make radical changes in domestic and foreign policy before he took office, and did not hesitate to explain that he would pursue a policy based on American exceptionalism and isolation. His actions, after winning the election, were essentially in harmony with this discourse.

The xenophobia that increased in the country with the strengthening of the white supremacist conservative ideology goes back to the Civil War period, especially after 9/11 in the United States, and the reaction against globalization and liberalism in the international arena played an important role in the election of Trump. Under these circumstances, Trump first attracted attention with his exclusionary and alienating attitude towards immigrants and asylum seekers living in the country. With the so-called travel ban, he tried to prevent the entry of Muslims and Latin Americans into the country, and attempted to end the program known as DACA, which allowed children, whose parents had entered the country illegally, to work and go to college. In line with this exclusionary and isolationist behavior in domestic politics, Trump stepped out of international agreements in which the United States was a party, cut-off relations with regional trade unions such as NAFTA and TPP, and entered an endless trade war with China. In the Middle East, the Trump Administration considered non-state actors as partners in the war against ISIS, but avoided military intervention in the region directly. Within the scope of this strategy, for instance, it provided training and equipment to the separatist Kurdish terrorist organization PYD/YPG in Syria, while never using military force in the combat zone.

Due to these introverted populist policies, Trump has recently begun to be compared with the 7th American President Andrew Jackson in American political science and International Relations circles. Although Jackson, one of 29 American Presidents of military origin, naturally had a very different agenda and problems between 1829 and 1837, it can be said that there are surprising similarities between the two leaders’ world views. Jackson, like Trump, was not a leader of tolerance toward strangers. In 1830, he forced North American Indians to emigrate from their eastern regions to the west and pursued a policy that killed thousands of Indians during the deportation known as Indian Removal. Although he was an officer who had risen to the rank of general, the United States under his Administration did not engage in wars and always avoided military intervention abroad. The only event that the federal government enacted a law on the use of force during Jackson’s period was, interestingly, not a foreign country, but South Carolina, which planned to leave the union. Although the Jackson Administration never used force on South Carolina, it managed to dissuade the state from its separatist policies with threat of using force. On the other hand, Jackson’s departure from Trump

was the importance he placed on international trade. During his administration, the United States signed commercial agreements with a number of countries, including the Ottoman Empire, the Russian Empire and Britain.

Undoubtedly, Jackson and Trump are two important political figures in the United States, with similarities and differences. In this study, the similarities and differences between the two statesmen were examined in terms of foreigners policies, the use of force and international trade policies, showed that they have parallel world views and policy practices in terms of xenophobia and non-interventionism, while they differ in international trade policies. In fact, it is unlikely to find an absolute resemblance between the political priorities of Trump, a political leader in the era of globalization, and Jackson's political agenda in the nineteenth century, when this concept was not yet in dictionaries. In this article, it was found that the two leaders have a parallel political paradigm in certain aspects, but based on this determination, it would not be right to define the current Administration in the United States as completely Jacksonian. Trump and Jackson were populist leaders with similar worldviews and political activities, surprisingly, with 179 years between their administrations. However, it would be extremist to conclude that there is an absolute congruence between the two leaders' domestic and foreign policies and that the United States has time traveled back to the Jacksonian era today.

Donald Trump Yönetimi Politikalarının Tarihsel Açından Değerlendirilmesi: Andrew Jackson Dönemi ile Bir Karşılaştırma

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 45. Başkanı Donald J. Trump, seçim kampanyasını ve Başkan seçildikten sonra izlemeye başladığı iç ve dış siyaseti, pek çok gözlemci ve yorumcuya göre 'aşırılıkçı' olarak nitelendirilebilecek bir muhafazakar söylem üzerine inşa etmiştir. Trump Yönetimince benimsenen bu politikaların, esasen özgün ve yeni olmadığı, fikrinsel köklerinin ABD'nin 19. yüzyılda izlediği siyasi tercihlere ve ahlaki kabullere dayandığı, son dönemde özellikle Amerikan siyaset bilimi ve Uluslararası İlişkiler çevrelerinde tartışılmaya başlanan bir konudur. Bu bağlamda, Trump'ın benimsediği popülist ve milliyetçi sağ söylem ve bu yönde gerçekleştirdiği icraatlar, 1829-1837 yılları arasında görev yapan ABD'nin 7. Başkanı Andrew Jackson'ın politikalarıyla karşılaştırılmaya başlanmış, iki liderin siyasi anlayışları arasında güçlü bir paralellik olduğuna yönelik iddialar, halen süregelmekte olan canlı bir tartışma yaratmıştır. Akademi içinde gittikçe artan biçimde savunulmaya başlanan bu görüşe göre, Jackson'ın Amerikan ulusunun istisnailiğine olan inancı; eski bir asker olarak kuvvet kullanmaya olan eğilimine karşı askerî müdahalelerden her zaman kaçınması; dönemin uluslararası ortamında diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerin gelişimine önem vermesi; ve ülkenin kendi ulusal çıkarı için iç sorunlara odaklanılması gerektiği yolundaki anlayışı, bugün Trump'ın izlediği politikalarla büyük oranda örtüşmektedir.

Jackson'ın işbaşında olduğu süre boyunca gerçekleştirdiği icraatları, gerçekten, öncelikle ABD'nin iç meselelerine yönelik olmuştur. Jackson'ın başkanlık döneminde iktidarda olan Demokrat-Cumhuriyetçi Parti¹, Kuzey Amerika kıtasında yaşamakta olan kabileleri kuvvet kullanarak göç etmeye zorlamış, bu politika doğrultusunda 1832-1838 yılları arasında yaklaşık 45.000 Yerli,² ülkenin doğusunda yaşadıkları bölgelerden batıya göç etmek zorunda kalmıştır. Yerli Tehciri (Indian Removal)³ olarak bilinen olay çerçevesinde göçe tabi tutulan 18.000 Cherokee Yerlisinden 4.000'i yolda hayatını kaybetmiştir ki, bu sayıya, zorla yerlerinden edilen diğer beş kabile olan Seminole, Creek, Choctaw, Potawatomi ve Chickasaw'un uğradığı kayıplar dahil değildir (Thorntorn, 1992, s.74). Jackson, Başkan olduğu dönemde federal hükümetle Güney Carolina eyaleti arasında 1828 yılında konan gümrük vergileri nedeniyle çıkan krizde ise eyalete karşı kuvvet kullanılabileceğini savunmuş, dahası, bu yönde bir yasanın çıkarılmasına da öncülük etmiştir. Kriz, 1833'te yeni bir gümrük vergisi yasası çıkarılması ile sonuçlanmışsa da, alanyazında Fesih Krizi (Nullification Crisis) olarak bilinen olay, Jackson'ın gerektiğinde federasyon sınırları

1 Demokrat-Cumhuriyetçi Parti (Democratic-Republican Party), Thomas Jefferson ve James Madison tarafından, Alexander Hamilton'ın temellerini attığı Federalist Parti'ye muhalefeten 1792'de kurulmuştur. Monarşiyi çağrıştırdığı gerekçesiyle federal hükümetin merkeziliğine karşı bir görüşü temsil eden parti, faal olduğu dönemde kısaca Cumhuriyetçi Parti olarak adlandırılrsa da, 1854'te kurulan bugünkü Cumhuriyetçi Parti ile karıştırılmamalıdır.

2 Kuzey Amerika kıtasında yaşayan yerli halk, alanyazında 'Native Americans', 'Indians', 'Indigenous Americans' gibi tanımlarla ve baş harfleri büyük olacak şekilde yazılarak isimlendirilmektedir. Makale içinde bu grupları ifade etmek için 'Yerli' ismi kullanılmıştır ve baş harfi büyük olarak yazılmıştır.

3 Olay, ABD akademik çevrelerinde ve resmi yazında Yerlilerin 'yerinden edilmesi' (removal) kavramıyla tanımlanmaktadır. Vaka hakkında ABD devlet açıklamalarında ya da siyaset bilimi veya tarih alanyazınında hiçbir zaman 'tehcir' anlamına gelen 'relocation' veya 'resettlement' kelimeleri kullanılmamıştır. Ancak, olayın hukuken ve fiilen açıkça bir tehcir uygulaması olması nedeniyle, bu vaka Türkçe kaynaklarda ve medya mecralarında genellikle 'Kızılderili Tehciri' olarak anılmaktadır. Bu çalışmada, anlam karmaşasından kaçınmak ve fiili doğru tanımlamak adına, 'Indian Removal' kavramının 'Yerli Tehciri' olarak ifade edilmesi uygun görülmüştür.

içinde kendi halkına karşı silahlı bir angajmana girebileceğini göstermesi açısından ilgi çekicidir. Öte yandan, bu şahin davranışıyla çelişkili biçimde, Andrew Jackson'ın dönemin ordusunda general rütbesine kadar terfi etmiş emekli bir subay olmasına rağmen, başkanlığı süresince hiçbir önemli sınır ötesi askeri müdahaleye girişmemesi ve ABD'nin yabancı devletlerle olan ilişkilerini neredeyse bütünüyle ticaret anlaşmaları çerçevesinde yürütmesi de kuşkusuz dikkate değer bir husustur. Sözü edilen dönemde, Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu, İspanya, Büyük Britanya ve o dönemde adı Rattanakosin Krallığı olan Tayland'la ikili ticaret anlaşmaları yapılmış, özellikle bu son anlaşmadan sonra ülkenin ihracatı % 75, ithalatı ise % 250 oranında artmıştır (Latner, 2002, s.120).

Bu çalışmada ele alınan temel araştırma soruları, iki Başkanın izlediği politikalar arasında gerçekten bir benzerlik olup olmadığı, eğer var ise, bunların hangileri olduğudur. İkinci bir araştırma sorusu ise, Trump Yönetimi ve Jackson Yönetimi arasında, benzerliklerin dışında herhangi bir ayrışmanın var olup olmadığıdır. Çalışmanın amacı, Trump Yönetimi'nin dış politikasını Andrew Jackson'ın başkanlık dönemi ile karşılaştırarak, alanyazında sıkça yer almaya başlayan iki liderin politikaları arasındaki benzerlik iddialarının ne derecede doğru olduğu hakkında bir sonuca ulaşabilmektir. Bu doğrultuda, Jackson ve Trump, yabancılara karşı izledikleri politikalar, kuvvet kullanma ve uluslararası ticaret ilişkileri dikkate alınarak karşılaştırılacaktır. Trump'ın iç ve dış politikada izlediği ileri sürülen muhafazakar, tecritçi ve tek taraflılık yanlısı politikaları, şimdiye kadar çeşitli bilimsel araştırmalarda farklı yöntemlerle incelenmesine rağmen, bu konuda tarihsel karşılaştırma yöntemi ile kapsamlı olarak gerçekleştirilen araştırmaların sayısı fazla değildir. ABD dış politikasını - ve potansiyel olarak dış politikayı etkileyebilme gücü olan iç politika konu başlıklarını - tarihsel perspektiften ele alacak olan bu çalışmanın, aktüel gelişmelere odaklanmak yerine, iki farklı tarihte göreve gelmiş iki Başkanı inceleyerek, günümüz ABD politikalarının daha iyi analiz edilebilmesine katkı sağlayabileceği değerlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, araştırma karşılaştırmalı yöntem (comparative method) göre yapılmıştır. Karşılaştırmalı yöntem, en yalın tanımıyla, olay ve objelerin farklılık veya benzerlikler ekseninde tarif edilmesi olarak tanımlanabilir (Çilliler, 2018, s.36). Sosyal bilimlerde karşılaştırmalı yöntemin bağımsız bir metod olup olmadığı hakkında bu alanda çalışan araştırmacıların farklı yaklaşımları olmuşsa da, bugün genel kabul gören görüş, yöntemin bağımsızlığı yönündedir. Lijphart, karşılaştırmalı yöntemin, deneysel yöntem, istatistik yöntemi ve vaka çalışması yöntemi ile birlikte sosyal bilimlerde kullanılan temel yöntemlerden biri olduğunu belirtir (Lijphart, 1971, s.682). Ancak yazara göre, karşılaştırmalı yöntemin kullanımı, analiz edilecek vaka sayılarının düşük olduğu durumlarda ('small-N' olarak adlandırılan durumlarda) daha uygundur (Lijphart, 1971, s.684). Makalenin birinci bölümünde, Jackson'ın ve Trump'ın popülist olduğu ileri sürülen siyaset anlayışlarının benzerliğine dikkat çeken çalışmalar incelenerek, alanyazında bu konuda yer alan görüşlere yer verilecektir. İkinci bölümde, Jackson'ın yabancı politikası, kuvvet kullanma politikası ve uluslararası ticaret politikası ele alınacaktır. Üçüncü bölüm, Trump Yönetimi'nin izlediği politikaların araştırılacağı bölümdür. Bu kısımda, ikinci bölüme paralel olarak, Trump'ın yabancı politikası, kuvvet kullanma politikası ve uluslararası ticaret politikası incelenecektir. Sonuç yerine yapılacak değerlendirmede ise, Jackson ve Trump'ın ele alınan konularda izledikleri politikalara bakılarak, siyasi anlayışlarının ve icraatlarının ne derecede benzediği veya ayrıştığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Alanyazında Jackson - Trump Benzerliği

Siyaset bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanındaki bilimsel çalışmalarda olgu, olay ve aktörler arasında karşılaştırma yapmak yaygın bir yöntemdir. Trump Yönetimi dış politikasının ABD tarihindeki bir diğer Başkan ile karşılaştırılarak incelenmesi de bu nedenle esasen çok da sıradışı bir yöntemi yansıtmaz. Bu metodolojik anlayıştan yola çıkan Hamilton, Trump'ın dış politikasını NATO ve güvenlik başlığı altında inceleyerek, Başkanın ittifak ilişkisine bakışını Jackson'ın ABD'nin çıkarlarını ön planda tutan yaklaşımına benzetmiştir. Trump, NATO üyesi ülkelerin Gayrisafi Milli Hasıllarından % 2'lik bir payı savunma bütçeleri için ayırmalarını istemiş ve bu bütçenin % 20'sini altyapı-donatım modernizasyonuna harcamaları gerektiğini savunmuş; ayrıca, NATO'nun faaliyetlerinde terörle mücadeleye özel önem verilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. Yazara göre, her iki talep de, dış politikada sürekli Amerikan çıkarlarını merkeze alan Jackson'ın politika anlayışına paraleldir (Hamilton, 2017, s.6). Birinci talep doğrultusunda, ABD'nin, ittifak içindeki mali külfet payını düşürmek suretiyle, kendi bütçesinden tasarruf etme olanağı bulacağı; üye ülkelerdeki modernizasyon çalışmalarını da Amerikan savunma sanayinde kar maksimizasyonu sağlamak ve kalifiye iş gücünde istihdam artışı yaratmak için kullanacağı açıktır. NATO'nun terörle mücadeleye daha fazla angaje olması ise, ABD'nin denizasırsı askeri operasyonlarında görece azalmaya neden olarak müdahalelerin yol açtığı ekonomik kayıpları ve daha önemlisi asker zayıflığını azaltacaktır. Gerçekten, her iki talep de, aşağıda açıklanacak olan Jackson'ın uluslararası ilişkilerde askeri müdahalelerden çok ticari anlaşmalara önem atfettiği ve kuvvet kullanımında sınırlama öngören politikalarıyla benzerlik taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yazarın saptaması yerindedir.

Alanyazında, Trump dış politikasının sahip olduğu, veya olamadığı, 'büyük strateji' (grand strategy) açısından da Jacksoncu anlayışla benzerlik gösterdiği öne sürülmüştür. Cha'ya göre, Trump Yönetimi'nin dünya görüşü, Reagan sonrası Cumhuriyetçi Parti geleneklerinde görülmeye başlanan uluslararasılık, demokrasinin yayılması/geliştirilmesi ve göçmenlik taraflılığı politikalarına karşı gelen, alışılmışın dışında bir oluşumu temsil etmektedir (Cha, 2017, s.88). Yazar, bu yeni oluşumun belirgin biçimde Jackson'ın Amerikan müesses nizam karşıtlığına eşdeğer olduğunu iddia etmiştir ki, bu karşıtlık da, Trump'un kişisel olarak Washington'daki iktidar seçkinlerine karşı duyduğu güçlü şüphede ifade bulmuştur.⁴ Cha'nın analizinde, iki devlet adamının dış politika anlayışları, bir düşmanı tanımlarken kullandıkları 'onurlu' ve 'onursuz' kavramları açısından da koşutluk göstermektedir. Cha'ya göre, Jacksoncu etik, Amerikalıların 'barbar' düşmanlara verecekleri her karşılığı 'masum' (innocent) olarak tanımlayarak meşrulaştırır ve bu mücadelede herhangi bir ahlak sınırı olması gerektiğini reddeder. Trump'ın, teröre karşı yürütülen savaşta düşmanları 'barbar' olarak nitelemesi ve bu kapsamda açıkça işkence anlamına gelen 'su tahtası' (waterboarding) gibi 'etkin sorgulama' (enhanced interrogation) uygulamalarını savunması da aynı anlayışı çağrıştırmaktadır (Cha, 2017, s.90).

4 Cha, burada dış politika seçkinlerini ve müesses nizamı vurgularken 'inside the Beltway' kavramını kullanmıştır. Sözlük anlamı 'çevre yolu' olan 'beltway', aynı zamanda Washington, D.C.'yi çevreleyen 64 mil uzunluğundaki otoyolu ifade eder. 'Inside the Beltway' ise, mecazi olarak, federal hükümeti, onun adına çalışan müteahhitleri, lobcileri ve genel olarak bunlarla işbirliği yaptığı varsayılan kurumsal ana akım medyayı temsil eden bir deyimdir. Yazar, Trump'ın bu çevrelere duyduğu antipatiyi ve güvensizliği, Jackson'ın aşağıda incelenecek olan politika anlayışının günümüzdeki izdüşümü olarak değerlendirmiştir.

Trump Yönetimi'nin politik söylemleri ve icraatlarını inceleyen başka yazarlar da 2016 sonrası Amerikan dış politikasını neredeyse bütünüyle 'Jacksoncu geleneğin devamı' olarak tanımlamışlardır. Bunlardan ikisi olan Clarke ve Ricketts'e göre, Trump'ın -vulgar bir tabirle Amerikan halkına 'kazık atıldığı' -ni varsaydığı - 2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzeninden koparmayı içeren dış politika ajandası bu benzerliği göstermesi açısından önemlidir. Başkan, iş başına geldikten sonra toplumdaki Jacksoncu kesimleri haklı kılacak şekilde bir tek taraflılık politikası benimsemiş, Amerika'nın 'ulusal onuru' (national honor) ve 'itibarı' (reputation) kavramlarını dayanak noktası aldığı 'Önce Amerika' (America First) mottosunu ortaya atarak bir çeşit slogan mühendisliği yapmıştır (Clarke ve Ricketts, 2017, s.373). Yazarlar, bu bağlamda, ABD'nin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Paris Anlaşması'ndan (Paris Agreement Under the United Nations Framework Convention on Climate Change) çekilmesini bir örnek olarak vermişlerdir. Buna göre, Trump, Paris Anlaşması'nı ABD'nin ekonomik ve fiziksel güvenliğine tehdit olarak göstermek suretiyle, doğrudan Amerikan halkı ile [kamu güvenliği ve refah üzerinden] bir bağlantı kurmaya çalışmıştır (Clarke ve Ricketts, 2017, s.375). Böylelikle, uluslararası hukuk tarafından belirlenen normlar ve kurallar düşmanlaştırılırken, Amerikan halkının bu sözde düşmanlık karşısında 'mağdur' olduğu iddiası çerçevesinde Jacksoncu bir popülist politika söylemi geliştirilmiştir. Gerçekten, bu söylemin icraata dönüşmesi sonucunda, 1 Haziran 2017'de, Trump, ABD'nin anlaşmadan çekileceğini resmi olarak duyurmuş ve anlaşmanın kuralları gereği çekilmenin 4 Kasım 2020'de tamamlanacağını açıklamıştır.⁵ Aslında, Clarke ve Ricketts, bu dış politika sorunlarını daha 2016 seçimi yapılmadan çok önce ortaya atmışlar, Trump'ın seçimi kazanması halinde, Jackson'ın benimsediği siyasi çizgiye yakın bir duruş sergileyeceğini iddia etmişlerdir. Yazarlara göre, bu tartışma uzun süredir iki temel dış politika sorusunun gündemde olmasından kaynaklanmıştır ki, bu sorular, (1) ABD'nin 2. Dünya Savaşı sonrası liberal uluslararası düzenine kefil olmasının kendine getirdiği maliyet ile kazançların ne derecede orantılı olduğu; (2) Bu düzenin sürdürülebilirliği, daha doğrusu, sürdürülmesinin gerekli olup olmadığıdır (Clarke ve Ricketts, 2016, s.14). Bugüne kadar izlediği politikalarından açıkça anlaşılana da şudur ki, Trump Yönetimi'nin birinci soruya cevabı, maliyetlerin kazançlardan daha yüksek olduğu; ikinci soruya cevabı ise, bu düzenin sürdürülmesinin gerekli olmadığıdır. Gelinek noktada, ABD dış politikasının liberal uluslararası gelenekten tek taraflılık ve tecritçilik yanlısı bir çizgiye savrulması da bu anlayışın kaçınılmaz sonucudur.

Trump'ın siyasal ideolojisinin Jacksoncu olduğu bizzat kampanyasında ve sonradan danışman kadrosunda yer alan görevliler tarafından da belirtilmiştir. Bunlardan biri olan Steve Bannon, Trump'ın göreve başlama konuşmasını değerlendirirken, "Andrew Jackson Beyaz Saray'a geldiğinden beri böyle bir konuşma duyduğumuzu düşünmüyorum. Bunun [konuşmanın] son derece Jacksoncu olduğunu görebilirsiniz. İçinde çok, çok derin bir vatanseverlik var." diyerek, Başkanın siyasi çizgisine dair daha ilk günden bir ipucu vermiştir (Bannon, 2017). Bahsedilen, gerçekten de güçlü, fakat agresif bir vatanseverliktir. Bu vatanseverlikte ifadesini bulan ise, dışa dönük liberal Amerikan

5 Paris Anlaşması'nın 28. maddesine göre, anlaşmadan çekilmek isteyen bir ülke, bu kararını yazılı olarak BM'ye ülke anlaşmaya üye olduktan en az üç yıl sonra yapabilmektedir. Anlaşmanın tam metni ve ilgili madde için bkz.: The Paris Agreement Under the United Nations Framework Convention on Climate Change, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2019.

politikalarının değerleriyle tezat, içe dönük, sert, realist bir dünya anlayışıdır. Bu anlamda Trump'ın gerçek bir Jacksoncu olduğunu savunan Jones ve Khoo da, Jacksoncu gelenekte Wilsoncu liberal bir uluslararası ahlakçılığın (international moralism) imkansız olduğunu öne sürerek, Trump'ın bu açıdan aslında tam da Jacksoncu görüşü temsil ettiğini iddia etmişlerdir (Jones ve Khoo, 2017, s.44). Trump'ın bu politika anlayışını bir ölçüde rasyonalize etme eğiliminde görünen yazarlara göre, özellikle Çin'in yükselişi ve Rusya'nın yayılmacılığı karşısında ABD'nin tutumunu Obama'nın çok taraflılık (multilateralism) politikası değil, Trump'ın Jacksoncu dünya anlayışına paralel olan tek taraflılık politikası şekillendirecektir (Jones ve Khoo, 2017, s.45). Esasen bu yorum da, Bannon'ın yorumunda olduğu gibi, Trump'ın Jacksoncu geleneğin bir devamı olduğunu savunması açısından dikkat çekicidir.

Jackson'la Trump'ı benzeştiren bir başka görüşe göre ise, ABD dış politikasının yakın gelecekte ne yöne evrileceği hakkında bir çalışma yapılırken üç faktörün dikkate alınması gerekmektedir ki⁶, dış politikada Jacksoncu geleneğin devamlılığı bunlardan biridir (Rood, 2017, s.3). Rood'a göre, Trump'ın iç politikası Jacksoncu özellikler göstermektedir ve bu durum dış politikada da belirleyici bir etken olma potansiyeline sahiptir. Bu çerçevede, 'Önce Amerika' sloganı doğrultusunda Amerikan çıkarıcılığının öncelenmesi, çok taraflı (multilateral) sistemden geri adım atılmasına neden olmuştur. Trump'ın temsil ettiği uluslararası diplomasiye ahlaki ve ideolojik kaygılardan yoksun 'iş-gibi' (businesslike) yaklaşımı, çıkarıcı politik yaklaşıma gayet muntazam biçimde uymaktadır. Bu bağlamda, 'Amerika Kalesi' (Fortress America) olarak tanımlanan korumacı, tahkim edilmiş ve içe dönük bir ABD, dünya sahnesinden olabildiğince uzakta kalarak sadece Amerikan çıkarları tehlikede olduğunda tepki verecektir (Rood, 2017, s.5). Gerçekten, aşağıda ilgili bölümde ele alınacağı üzere, Trump Yönetimi bütün sert retoriğine rağmen, Jackson dönemine benzer biçimde, yaşamsal çıkarları için bir tehdit hissetmediği sürece, en azından bu çalışmanın yazıldığı tarihe kadar, sınırlarının ötesinde bir askeri müdahaleye girişmemiştir. Afganistan'da cüzi miktarda artırılan asker sayısı, Suriye'de danışman olarak görevlendirilen birlikler, yurtdışındaki askeri üslerde zaten varlığını korumakta olan unsurlar ve Suriye'ye karşı 2018'de düzenlenen seyir füzeleri saldırısı dışında, Trump döneminde sınır ötesi bir görevlendirme veya deniz aşırı bir operasyonel hareketlilik gerçekleştirilmemiştir.

Jackson'ın politikalarına geçmeden önce, bu kısımda son olarak, Jackson-Trump ilişkilendirmesinin sadece akademik alanda yapılmadığını, bu benzetmenin medyada ve popüler tarihçilik alanlarında da yer almaya başladığının altını çizmek önemlidir. Ed Kilgore, *The New York Magazine*'de yer alan makalesinde, Jacksoncu geleneğin dış politikada ittifaklardan kaçınmayı esas aldığını belirterek, Trump'ın da bu yönüyle eski başkana benzediğini iddia etmiştir (Kilgore, 2019). Jarrett Stepman *The National Interest*'te

6 Rood'un değerlendirmesine göre, bu faktörlerden birincisi, uluslararası sistemdeki ve ülke içindeki fren-denge (checks-and-balances) mekanizması; ikincisi ise, ABD'nin 'iyiliksever hegemon' (benevolent hegemon) olarak görüldüğü nostaljik paradigmadır. Yazarın birinci unsur kapsamında kastettiği, devletin Yasama ve Yargı organlarının Yürütme erkini ne şekilde etkileyeceği ve uluslararası örgütlerin ve hukukun ABD dış politikası için ne ölçüde yönlendirici bir etken olabileceğidir. İkinci unsur kapsamında ele alınan problematik ise, ABD'nin 'iyiliksever hegemon' kimliği doğrultusunda oynadığı uluslararası rolü Wilsoncu müdahalecilik geleneği doğrultusunda sürdürülebilme olasılığı ile ilişkilidir. Rood, Trump Yönetimi dış politikasında bu faktörlerin belirleyici olacağını ileri sürmüştü, üçüncü faktörün ise, yukarıda açıklanan Jacksoncu anlayışın dış politikadaki etkisi olduğunu iddia etmiştir.

yayınlanan yazısında ise, Jackson'ın, kuvvet kullanmaktan kaçınmasına rağmen, dönemin donanmasına önem vermesini Trump'ın günümüz ABD Deniz Kuvvetleri'ni güçlendirme politikasıyla ilişkilendirmiştir (Stepman, 2017). Tarihçi Bradley Birzer de, *In Defense of Andrew Jackson* adlı kitabında, iki başkan arasındaki benzerliklere dikkat çekmiş, Jackson ve Trump'ın siyasetin dışından gelen karakterler olduğunu vurgulayarak, müesses nizama muhalefetlerini bu nedene bağlamıştır (Birser, 2018). Bu örneklerden de görüleceği gibi, ABD'de gerek akademi gerek aktüel yazında son dönemde iki lider arasında bir benzeşim kurulmaya çalışıldığı kesindir. Bu benzeşimin ne kadar doğru olduğu ise çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde araştırılacaktır. Bununla birlikte, burada vurgulanması gereken bir husus, Trump Yönetimi politikalarının, özellikle dış politikasının, sadece tarihsel bir benzeşim üzerinden analizinin muhtemelen hatalı, veya en azından eksik sonuçlar verebileceğidir. Kendinden önceki pek Cumhuriyetçi Başkanlar gibi, Donald Trump da farklı çıkar gruplarının, ideolojilerin ve doktrinlerin yönlendirici etkileri altında kalmıştır. Bu yönlendirici etki yaratan unsurlardan biri, ve burada mutlaka hatırlatılması gereken, Hristiyan-Siyonist ve Evanjelik kadrolaşmanın ABD dış politika karar verme mekanizmaları üzerindeki etkisidir. (Fildiş, 2018, s.158). Bugün Trump Yönetimi politikalarında Jacksoncu tradisyonun rolü büyükse de, aşırılıkçı inanç ve ideolojilere dayalı bu kadrolaşmanın ve lobi çalışmalarının etkisi de gözardı edilmemelidir.

Jackson Dönemi Politikaları

ABD Silahlı Kuvvetleri içinde görev almış 29 ABD Başkanından biri olan Andrew Jackson, İskoç-İrlanda göçmeni Presbiteryen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş; Albany Hukuk Fakültesi'ne devam ederek, mezuniyetini müteakiben avukatlığa başlamış; sonradan girdiği orduda sahip olduğu askeri kariyer haricinde Temsilciler Meclisi Tennessee temsilciliğinden, aynı eyalette yargıçlık görevine kadar çeşitli yerel ve federal hükümet kademelerinde çalışmıştır. İktidarı döneminde 21 yaş üstü beyaz erkeklere oy hakkı verilmesi; Yürütme yetkilerinin Yasama'nın aleyhine genişletilerek hükümet içinde seçkinler tekeli olarak isimlendirilen yönetici elitin tasviye edilmeye çalışılması; ve yargıçların atanma yerine halk tarafından seçilmesi, popülist politikalarının örnekleri arasında sayılmaktadır. Jackson dönemi dış politikasına yön veren olaylar da, bu içe dönüklük anlayışına paralel olarak, genellikle ülkenin iç politika gündemindeki vakalardan oluşmuştur. Aşağıdaki kısımlarda, Jackson'ın yabancı politikası, kuvvet kullanma politikası ve uluslararası ticaret politikası incelenecektir.

Yabancı Politikası: Dönemin Yabancı Sorunu Olarak Yerliler ve Yerli Tehciri

ABD'de 'Yerli' ismi, ülke topraklarında, Hawaii ve Alaska haricinde yaşayan 573 'federal olarak tanınmış kabile'yi (federally recognized tribes)⁷ ifade etmek için kullanılan bir çatı kavramdır. Kökenleri, büyük olasılıkla asırlar önce Bering boğazından kıtaya geçen Asyatik kavimlere dayanan sözkonusu kabileler, ABD kurulduktan sonra federal hükümet tarafından yarı-bağımsız (semi-independent) statüsünde topluluklar olarak kabul edilmiş; bununla birlikte, bu statünün tanıdığı haklara aykırı olarak, tarihsel süreç içinde devlet güçleri tarafından çeşitli ayrımcılık, şiddet ve katliam politikalarının mağduru ve kurbanı

7 Bu sayı, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Yerli İşleri Bürosu (Bureau of Indian Affairs) tarafından açıklanmıştır. Farklı kaynaklarda farklı rakamlarla karşılaşmak olasıdır. Konuyla ilgili daha ileri bilgi için bkz.: Bureau of Indian Affairs, <https://www.bia.gov/>, Erişim tarihi: 1 Ağustos 2019.

olmuşlardır. Zaman içinde sayıları maruz kaldıkları hastalıklar ve savaşlar neticesinde azalan Yerlilerin yarı-bağımsız statüsü 1871 Yerli Tahsisleri Yasası (Indian Appropriations Act of 1871) ile sona ermiş, bu tarihten sonra kabile mensupları ‘dahili bağlı millet’ (domestic dependent nation) statüsünde, kendileri için ayrılan ve ‘rezervasyon alanı’ (Indian reservation) adıyla bilinen bölgelerde yaşamaya başlamışlardır.⁸

Yerlilerin yaşadıkları bölgelerden Avrupalı koloniciler veya federal hükümet tarafından kuvvet kullanılmak suretiyle uzaklaştırılmaları, esasen Jackson döneminden önce başlayan bir politikanın sonucudur. Yerli kabilelerinin göçe zorlanması fikri ilk olarak Thomas Jefferson’ın döneminde ortaya atılmış, James Monroe döneminde planlanmış, Andrew Jackson döneminde ise, 28 Mayıs 1830 tarihinde çıkarılan Yerli Tehcir Yasası (Indian Removal Act of 1830)⁹ ile resmi bir devlet politikasına dönüştürülmüştür. Yasa kapsamında, ilk olarak 1831’de Mississippi eyaletinde yaşayan Choctaw kabilesine bağlı 17.000 Yerli göçe zorlanmış, ardından diğer kabileler de 1838’e kadar devam eden süreçte, ülkenin doğu kesimlerinde yaşadıkları bölgelerden Mississippi Nehri’nin batısına tehcir edilmişlerdir (Manifest Destiny and Indian Removal, 2015). Tehcir, şüphesiz, Jackson döneminin yabancılara bakış açısını en belirgin biçimde ortaya koyan olaydır. Bu olayla ilgili dikkat çekici ve öncelikle vurgulanması gereken husus, Jackson’ın tehcir politikasını Yerlilere yapılan bir ‘lütf’ olarak görmesi ve bunun erdemli bir davranış olduğunu savunmasıdır. Kendi bakış açısıyla, yerleşim bölgelerini terke zorlanan ve Beş Medenileştirilmiş Kabile (Five Civilized Tribes)¹⁰ olarak bilinen kabilelerin yerlerinden edilmesi, esasen onların iyiliği gözetilerek uygulanan ve tamamen yasaya uygun olarak gerçekleştirilen bir icraattır. Jackson, 6 Aralık 1830’da Kongre’de konuyla ilgili yaptığı konuşmada, bu uygulama sayesinde, ülkede ‘birkaç vahşi avcı’ tarafından işgal edilmiş geniş toprakların kalabalık ve medeni bir nüfusa açılacağını; kuzeyde Tennessee ile güneyde Louisiana arasında kalan bölgenin beyaz yerleşimcilere verilerek güneybatı sınırının güçlendirileceğini belirtmiş; öte yandan, bu uygulamayla Yerlilerin de eyaletlerin [politik ve kültürel] etkisinden kurtulacaklarını; kendi bildikleri yolda mutlu olacaklarını;¹¹ ve belki de böylelikle, zaman içinde ‘vahşi’ tabiatlarından arınarak bilgili, medeni ve Hristiyan bir topluluğa dönüşebileceklerini söylemiştir (Jackson, 1830). Bu görüş, açıkça, Amerikan toplumunun bazı kesimlerinde İç Savaş’tan önce toplumsal bir

8 Kıtada yaşamakta olan Yerlilerin tarihi ile ilgili daha ileri bilgi için bkz.: Jake Page, **In the Hands of the Great Spirit: The 20,000-Year History of American Indians**, New York: Free Press, 2004. Yerlilerin uğradıkları katliamların bir soykırım olduğunu savunan bir araştırma için bkz.: Benjamin Madley, **An American Genocide: The United States and the California Indian Catastrophe, 1846-1873**, New Haven: Yale University Press, 2017.

9 Yasanın tam ve özgün metni için bkz.: A Century of Lawmaking for a New Nation: U.S. Congressional Documents and Debates, 1774-1875, <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsl&fileName=004/llsl004.db&recNum=458>, Erişim tarihi: 1 Ağustos 2019.

10 Bu kavram, Cherokee, Chickasaw, Choctaw, Creek (Muscogee) ve Seminole Yerlilerini ifade etmek için Avrupalı koloniciler tarafından ortaya atılmıştır. Sözü edilen kabileler, Hristiyanlık geleneklerine uyum, okur-yazarlık ve ekonomiye katılım gibi özellikleri gözetilerek ‘medenileştirilmiş’ olarak tanımlanmış, ancak kavram, içerdiği ayrımcılık ve aşağılayıcılık açısından pek çok çevrede olumsuz karşılanmıştır. Konuyla ilgili eleştirel bir değerlendirme için bkz.: Charles Robert Goins, Danney Goble, James H. Anderson, **Historical Atlas of Oklahoma**, Norman: University of Oklahoma Press, 2006.

11 Jackson bu cümleye ‘kaba geleneklerinin etkisiyle’ (under their rude institutions) kavramını da ekleyerek aşağılayıcı bir dil kullanmıştır. Cümlelerin gelişi ve anlam bütünlüğü göz önüne alındığında, ‘institutions’ kelimesini ‘kurumlar’ değil, ‘gelenekler’ anlamında kullanmış olması muhtemeldir. Bu dilbilimsel ayrıntı, Jackson döneminde Yerlilerin sahip olduğu örf ve adetlerin neredeyse kategorik olarak tüm den ‘medenileşmemiş’ olarak kabul edildiğine işaret etmesi açısından önemlidir.

karşılık bulmaya başlayan beyazların üstünlüğü öğretisinin (white supremacy) erken evresini çağrıştırmaktadır. Jackson, liberal demokrasiyi ABD'nin o günü ve geleceği için temel siyasi düzenleyici unsur olarak görmüş ve bu siyasi düzen içinde yaşamayan Yerlileri 'ilkel topluluklar' olarak değerlendirmiştir.

Jackson'un bu ideolojisi, yukarıda bahsedilen 1830 Yerli Tehcir Yasası ile hukuki bir zemine kavuşturulmuştur. Yasanın aslı amacı, Avrupalı yerleşimcilere yeni bölgeler tahsis etmek adına Mississippi nehrinin doğusunu Yerlilerin elinden almak olarak özetlenebilir (Tunçdemir, 2013). Dönemin ABD ordusu da, sözkonusu yasaya dayanarak göçe zorlanan Yerliler üzerinde kuvvet kullanmayı meşru görmüştür. Tehcir politikası kapsamında yürütülen askeri hareketlerden sorumlu olan General Winfield Scott, Beş Medenileştirilmiş Kabile'den biri olan Cherokeeelere hitaben yaptığı çağrıda, "Cherokeeeler! Birleşik Devlet Başkanı beni buraya, kuvvetli bir orduyla, 1830 Yerli Tehcir Yasası'na ve 1835 New Echota Anlaşması'na¹² uyararak, Mississippi'nin diğer tarafında kendilerine müreffeh bir yaşam kuran halkınıza katılmanızı sağlamak için gönderdi." diyerek, üstü örtülü bir kuvvet kullanma tehdidi yaptıktan sonra, Yerlilerin Amerikan ordusuna karşı silah kullanmamaları ve dağlara çekilip saklanmamaları gerektiğini söylemiş, aksi takdirde çatışmanın kaçınılmaz olacağını duyurmuştur (Scott, 1837). Bildiri, makul ve iyi niyetli görünen diline rağmen, açıkça görüleceği üzere tehditkar bir üslupla yapılmış, Yerlilerin tehciire boyun eğmemeleri halinde kuvvete başvurulacağı vurgulanmıştır. Tehcir sonunda, toplam 85 kabileden yaklaşık 250.000 Yerli yaşadıkları bölgeleri terketmek zorunda kalmış¹³, sadece Cherokee kabilesinden 4.000 kişi göç yolunda ölmüş veya öldürülmüştür (Valentine, 2018, s.17-s.33). Jackson'ın tehcir ile meydana gelen can kayıplarından doğrudan sorumluluğu hukuki bağlamda tartışılabilir olsa da, Yerlilere karşı benimsediği söylem ve izlediği politika ile aleni bir yabancı düşmanlığı yaptığı sonucuna ulaşmak yanlış olmayacaktır. Michael Paul Rogin ve Howard Zinn gibi Amerikan muhaliflerinin başını çektiği entelektüel çevreler tarafından 'kültürel soykırım' (cultural genocide) yapmakla suçlanan ve 'Yerlilerin yokedicisi' (exterminator of Indians) olarak isimlendirilen Jackson'ın, izlediği tehcir politikasıyla, ABD'nin eşitlikçilik üzerine tesis edilmiş kurucu ilkelerine karşı gelen bir anlayışı temsil ettiği yönünde bir algı uyandırmaktadır.

Öte yandan, Jackson'ın Yerlilere karşı girişilen şiddet politikaları ile tezat teşkil edecek biçimde, Başkan olmadan çok önce aslında sorunla ilgili siyasi ve hukuki etik bir yaklaşım benimsediğini gösteren kanıtlar da vardır. Bunlardan biri, Jackson'a ait yazışmaların toplandığı *The Papers of Andrew Jackson* adlı eserde yer alan ve dönemin yüksek rütbeli subaylarından General James Winchester'e yazılan mektuptur. Jackson, henüz Başkan seçilmekten çok uzakta olduğu bir dönemde kaleme aldığı 10 Mayıs 1802 tarihli mektubunda, Tennessee valisinden Yerlilere uygulanan kötü muamele ile ilgili bir mektup aldığını; mektuptaki bilgilere doğru ise, Binbaşı Russle isimli bir subayın Yerli Kampları sınırına yakın dağlık bölgede kızılderilileri kanunsuz olarak yakalayıp öldürdüğünü belirtmiştir. Jackson mektubunda, "Yüksek rütbeli bir subayın bu kanunsuz hareketi ülkemizin yasalarını ihlal etmekte ve bizi bir Yerli savaşına sürüklemektedir."

12 29 Aralık 1835'te federal hükümet ile Cherokee kabilesi arasında imzalanan ve kabilenin Georgia'nın güneydoğusundaki bölgeleri terk ederek batıya göç etmesini öngören anlaşma.

13 Tehcir, Kuzey Amerika Yerlilerinin toplumsal belleğinde neredeyse bir tür seçilmiş travmaya neden olmuştur. Yerli kültürüyle ilgili anlatılarda, olayın 'Gözyaşı İzleri' (Trail of Tears) adıyla anılması da bunun bir göstergesidir.

şeklinde bir ifade kullanmıştır (Jackson, 1802, s.296). Jackson Winchester'e hitaben kaleme aldığı mektubunda, konuyla ilgili başka bir subay olan albay McKinney'e de bir mektup yazdığını, sözkonusu vaka gerçek ise, Russle'ın tutuklanmasının gerekli olduğunu ve akabinde hızlı bir soruşturma ile mahkeme önüne çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır. Jackson'ın mektubu yazdığı tarihin Başkan olmadan çok önceye dayanması sebebiyle siyasi bir sorumluluğu bulunmadığı için bu şekilde ifadeler kullanmış olabileceği iddia edilebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, sözü edilen dönemde de nizami ve gayri nizami güçlere tarafından Yerlilere karşı sistematik ve yaygın bir şiddet uygulanmaktadır, Jackson da bu nizami ordu güçlerinin bir üyesi durumundadır. Buna rağmen, Yerlilere karşı yürütülen yasadışı kuvvet kullanma politikasına muhalefet etmesi, en azından hayatının bir döneminde şiddeti sorunun çözümü olarak görmediği şeklinde yorumlanabilir.

Kuvvet Kullanma Politikası: İç Savaş'ın Açılış Perdesi Olarak Fesih Krizi

Jackson, yönetimde olduğu sekiz yıllık sürede hiçbir sınır ötesi veya denizaşırı askeri müdahaleye girişmemiştir. Dönemin tek kuvvet kullanma olayı, şaşırtıcı biçimde, yabancı bir devlete karşı değil, Güney Carolina eyaletine karşı silahlı güçleri seferber etmesi olmuştur. ABD İç Savaşı'ndan önce eyaletler ile federal hükümet arasında, özellikle mali konularda, farklı düzeylerde meydana gelen kutuplaşmalar yaşandığı bilinmektedir. Bu kutuplaşmaların temelinde yer alan esas faktör, Washington'ın korumacı politikalarının eyaletlerin ekonomilerine olan olumsuz etkisidir. Kongre, henüz Jackson iktidara gelmeden önce, ABD ürünlerinin düşük fiyatlı yabancı ürünler karşısında daha rekabetçi olabilmesi için ithal talebini azaltmayı amaçlayarak bir takım koruma tedbirleri almış, 1828'de Başkan John Quincy Adams tarafından Koruyucu Gümrük Vergileri uygulamasını hayata geçirmiştir. Güneyli halk tarafından 'Nefretler Vergisi' (Tariff of Abominations) olarak adlandırılan bu uygulama neticesinde, güney eyaletleri, mamül mallarının çoğunu kuzeyden ithal ettikleri için daha fazla vergi vermek zorunda kalmışlar, ayrıca, ürettikleri ihraç ürünleri için de ek vergi ödemeye başlamışlardır. Bunun üzerine, Güney Carolina, federal hükümetin uyguladığı gümrük vergisi uygulamasını feshettiğini açıklayarak, Washington'ı birlikten ayrılmakla tehdit etmiştir. Fesih Krizi olarak bilinen bu olay, Andrew Jackson'ın birinci döneminde karşı karşıya kaldığı - ve esasen 33 yıl sonra çıkacak olan Amerikan İç Savaşı'nın habercisi olan - en önemli siyasi vakalardan biridir.

Kriz, Güney Carolina'daki pamuk üreticilerinin koruyucu gümrük vergilerinden olumsuz etkilenmesiyle başgöstermiştir. Eyalet meclisi, 1828'de Senato'ya bir bildiri göndererek, sözkonusu tartışmaya neden olan gümrük kanununun federal yetkilerin Anayasa'ya aykırı biçimde kullanılması anlamına geldiğini belirtmiş, bu nedenle uygulamanın feshedilmesini talep etmiştir (Brogdon, 2011, s.6). İlgi çekici olan ise, 'Güney Carolina Protestosu' (South Carolina Protest) olarak bilinen bildirinin, ilan edilmeden önce 'Güney Carolina Açıklaması' (South Carolina Exposition) başlığıyla bir rapor olarak, bizzat Jackson'ın Başkan Yardımcısı John C. Calhoun tarafından kaleme alınmış olmasıdır (Yoo, 1992, s.142). Böylece, bir Başkan Yardımcısı, önce örtülü ardından açık olarak, belki de ülke tarihinde ilk defa, görevdeki bir Başkana aykırı bir politikanın sözcülüğünü üstlenmiş; dahası, yine ilk defa ayrılıkçılık görüşünü dile getirerek ülkenin iç politikasıyla beraber dış politikasını da etkileyebilecek bir başkaldırı girişiminde bulunmuştur. Calhoun bir süre sonra parti içinden gelen baskıyla istifa etmek zorunda kalacak olsa da, bu olay, ABD iç politikasıyla ilgili bir vakanın ülkenin bekasını ve birliğini etkileyebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Calhoun'dan cesaret

alan Güney Carolina'deki milis güçleri federal hükümete başkaldırı maksadıyla silahlı kalkışma hazırlığına girişmiş, bunun üzerine harekete geçen Jackson da, Kongre'ye baskı uygulayarak, 2 Mart 1833'te eyaletlerden vergi toplamada kuvvet kullanımına cevaz veren yasanın kabul edilmesini sağlamıştır. Yasalaşmadan önce Kuvvet Teklifi (Force Bill) olarak bilinen, sonradan da bu isimle anılan 1833 İthal Ürünlerinden Vergi Toplamaya İlaveten Yardımcı Olma Yasası (An Act Further to Provide for the Collection of Duties on Imports), Başkana, açıkça, ülke içinde eyaletlere karşı silahlı kuvvetleri kullanma yetkisi vermiştir. Yasa'nın 1. Bölümünde, vergi toplama kanunlarının uygulanmasının imkansız hale gelmesi durumunda, Başkanın ABD kara ve deniz kuvvetlerini kullanabileceği belirtilmiştir (Force Bill, 1833, s.632). Böylece Jackson, yasa ile, genel olarak bütün eyaletlerde, özel olarak ise Güney Carolina'da federal hükümetin vergi toplama yetkisine karşı gelen; Yasama'nın kabul ettiği hukuki düzenlemeleri kendi yerel yasama erkinin inisiyatifini ile fesheden; ve en önemlisi, ABD'nin federal yapısından ayrılarak bağımsızlığını ilan edecek olan bütün eyaletlere karşı silahlı kuvvetlerle mukabele edilmesini yasal kılan bir güce erişmiştir. Jackson'ın kuvvet kullanma kararlılığını siyasi bir tercihten çok Yasama'dan aldığı hukuki bir yetke ile, adeta gövde gösterisi yaparak sergilemesi sonucunda, Güney Carolina'daki eyalet liderleri geri adım atmıştır. Kongre de buna karşı, vergilerin 1842'ye kadar kademeli olarak % 20 oranında indirilmesini öngören 1833 Uzlaşma Yasası'nı (Compromise Tariff of 1833) kabul ederek krizin son bulmasını sağlamıştır. Kuşkusuz, Fesih Krizi bu çalışmada bütün ayrıntılarıyla ele alınamayacak kadar karmaşık siyasi, mali ve askeri ayrıntılara sahip bir süreçtir. Burada belirtilmesi gereken, Jackson'ın savaş olgusunu yakından tanıyan eski bir asker olmasına karşın, belki de tam da bu yüzden, ülke içindeki veya dışındaki her krizde orduyu devreye sokma eğiliminde olmadığı; ancak, yeri geldiğinde kuvvet kullanmaktan kaçınmayan bir lider portresi çizdiğiidir.

Uluslararası Ticaret Politikası: Dış Politikanın Belirleyici Unsuru Olarak Ticaret Anlaşmaları

Jackson dönemiyle ilgili çalışacak araştırmacılarının çoğunun dikkatini öncelikle çekecek olan husus, ABD'nin 1829-1837 döneminde dış ilişkilerini ağırlıklı olarak ticaret anlaşmaları üzerine tesis ettiği olacaktır. Jackson, iktidar dönemi boyunca, ülkesi ile Avrupa, Asya ve Yakın Doğu ülkeleri arasında ticaretin gelişmesine önem veren bir lider olmuştur. Çalışmanın sonunda verilen Tablo-1'de görüleceği gibi, Jackson döneminde gümrük vergisi ortalamaları % 60'lar seviyesinden % 18'lere kadar düşmüştür. Bununla birlikte, Jackson'ın ticari ilişkilerle ilgili sorunları her zaman kolayca halledilen müzakerelerle çözdüğü de söylenemez. Özellikle Fransa ile ABD arasında Fransa'nın el koyduğu Amerikan ticaret gemileri ve alıkoyduğu denizcilerle ilgili gerginlik, Jackson'ın ilk döneminde ekonomik olduğu kadar diplomatik boyutu da olan uzun süreli bir sorun teşkil etmiştir. Fransa, Nisan 1796'da ABD'nin Britanya ile ticaret anlaşması imzalamasından hemen sonra, buna tepki olarak, İngiliz limanlarına giden veya İngiliz ürünleri taşıyan Amerikan ticaret gemilerine el koymaya başlamıştır (Sechrest, 2007, s.102). Jackson işbaşına geldiğinde öncelikle bu soruna eğilmiş, Fransa Misyon Şefi¹⁴ William C. Rives'i kronik hale gelen bu krizi çözmekle görevlendirmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Martin Van Buren ise, ABD ile Fransa arasındaki bu sorundan

¹⁴ Rives, o dönemin diplomasi geleneğinde 'Minister' olarak tanımlanan bir pozisyona sahipti. Çoğu kaynakta 'Misyon Şefi' olarak da anılan bu pozisyon, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kaldırılmıştır.

kaynaklanan ilişkileri ‘umutsuz’ olarak nitelemiştir (Latner 2002, s.119-20). Rives, uzun bir pazarlık evresinin ardından, Fransa hükümeti ile anlaşmaya varmış; Fransa’nın 4 Temmuz 1831’de ABD’ye 25.000.000 frank ödemesini hükme bağlayan anlaşmanın imzalanmasını sağlamış (Thomas, 1976, s.51); Fransa’nın anlaşma hükümlerine tam olarak uymaması üzerine kriz 1835’e kadar sürmüş, Fransa’nın taahhütüne uymasıyla ancak o sene çözülebilmıştır (Latner, 2002, s.120).

Jackson dönemi ikili ticari ilişkilerinin en önemli örneklerinden bir diğeri ise Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan ticaret anlaşmasıdır. ABD’nin Osmanlılarla olan ilk ilişkileri, aslında İmparatorluğa bağlı Trablus Vilayeti ile 1801-1815 yılları arasında gerçekleşen Berberi Savaşları ile başlamış, bu çatışma evresinden 1830’ların başına kadar geçen sürede iki ülkenin birbiriyle önemli bir ilişkisi olmamıştır. Bu nedenle, Jackson’ın girişimini, iki devlet arasındaki ilk resmi barışçıl ilişki teşebbüsü olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Babıali Hükümeti ile bir seyrüsefer ve ticaret anlaşması oluşturmak için 12 Eylül 1829’da Jackson’dan tam yetki alan Charles Rhind, 8 Şubat 1830’da İstanbul’a varmasını müteakiben dönemin dışişleri yetkilisi Reis Efendi ile görüşmelere başlamıştır. Müzakere kapsamında, Reis Efendi, gümrük aşamasındaki % 5’lik vergi oranının kabul edilmesi halinde anlaşmaya varılabileceğini belirtmiş, Rhind ise, sözleşmeye gizli bir madde konularak, diğer devletlerle yapılacak anlaşmalarda farklı oranlar uygulanacak olursa ABD’ye de bu oranın uygulanmasını istemiştir. Reis Efendi, önce bu gizli madde isteğine sıcak bakmamışsa da, pazarlık sürecinin ardından oluşturulan taslakta, ABD’nin diğer büyük devletlerle eşit görüleceği; aynı vergileri vereceği ve vatandaşlarının da Fransa ve Britanya vatandaşlarının ayrıcalıkları ile aynı olacağı; Amerikan gemilerinin Karadeniz’e ücretsiz ve bekletilmeden geçebileceği hususlarında mutabakata varılmıştır (Kayapınar, 2017, s.48-49).¹⁵

Jackson Yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan ticaret anlaşmasının ardından, aralarında Rus Çarlığı, İspanya ve Britanya’nın da bulunduğu pek çok ülkeyle benzeri anlaşmalar imzalamıştır. Anlaşmalar, o günün diplomasi ve iletişim imkanları göz önüne alındığında olağanüstü uzaklıktaki coğrafi bölgelere kadar yayılmış, ABD Güneydoğu Asya ülkeleriyle bile ticaret anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Bunlardan biri de, bugün Tayland olarak bilinen Siam’la 1833’te yapılan Siam ve Birleşik Devletler Dostluk ve Ticaret Anlaşması’dır (Treaty of Amity and Commerce between Siam and the United States). Jackson adına misyon şefi Edmund Robert, Siam Kralı Rama III adına ise Chau Phaya-Phraklang’ın imzaladığı anlaşmanın 3. maddesi uyarınca, Siam limanlarına girerek buralarda mal alımı veya satımı yapacak Amerikan ticaret gemileri, vergi yerine gemilerin boyutlarına göre saptanacak bir harç ödeyecek; 9. ve 10. maddelere göre ise, ABD Siam’la olan ticaretinde ‘en çok gözetilen ulus’ (most favored nation) statüsüne sahip olacaktır (Treaty of Amity and Commerce, 1833)¹⁶. Anlaşma, ABD’nin güneydoğu Asya bölgesindeki ticaret olanaklarını genişletmesi açısından önemlidir. Ayrıca, bu tarihten sonra Siam Krallığı’nda yabancı hükümet danışmanı statüsünde bulunan İngiliz ve Fransızların yerini Amerikalıların almasına yol açması nedeniyle de ABD için diplomatik bir kazanım anlamına gelmiştir (Young, 2003).

15 Anlaşmanın tam metni için bkz.: Treaty Between the United States of America and the Ottoman Empire : Commerce and Navigation, https://archive.org/details/ldpd_11015515_000, Erişim tarihi: 5 Ağustos 2019.

16 Anlaşmanın tam metni için bkz.: Treaty of Amity and Commerce between Siam and the United States, https://ipfs.io/ipfs/QmXoypijzW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Siamese-American_Treaty_of_Amity_and_Commerce.html

Jackson'ın ticari anlaşmalara verdiği önem, gerek 1830'da yaptığı Kongre birleşik oturumu konuşması, gerekse 1837'de yaptığı veda konuşmasında bu konuya söylevlerinin ilk başlığı olarak geniş biçimde yer ayırmasından açıkça bellidir. Jackson, 1830 Kongre konuşmasının giriş kısmında, ABD ve ona ait Batı Hindistan ile Kuzey Amerika kolonileriyle Britanya arasında yapılan anlaşmaların yıllardır çözülememiş sorunları sona erdirdiğini ve tüm taraflar için kazançlı olduğunu söylemiş; Britanya kolonilerine ihraç edilen ürünlerin bundan böyle sadece İngiliz değil Amerikan gemileriyle de yapılacağını sağlayan sözleşmeler yapıldığını vurgulamış; Amerikan ticaret gemilerinin Karadeniz ticaretinden ve taşımacılığında dışlanması ile oluşan zararın 1829 Edirne Anlaşması (Treaty of Adrianople) sayesinde ortadan kalktığını ve Karadeniz'in kendilerine açıldığını belirtmiştir (Jackson, 1830). Jackson, benzer biçimde 1837 veda konuşmasının başında da, iktidarı boyunca yabancı ülkelerle ilişkilerin tatminkar anlaşmalara ve dostane bir karaktere dayandığını, bunun sonucu olarak da ticaretlerinin sürekli olarak büyüdüğünü ve bayraklarının dünyanın her köşesinde dalgalandığını söylemiştir (Jackson, 1837). Jackson, konuşmasında 'ticaret' (commerce) ve 'ticari' (commercial) kelimelerini farklı cümlelerde ve paragraflarda 8 defa kullanırken; buna karşılık, dönemin en önemli olaylarından olan Yerli Tehciri ile ilgili 'Yerli' (Indian) kelimesini ve Fesih Krizi'yle ilgili 'vergi' (tax) kelimesini sadece birer defa kullanmıştır. Sonuç olarak, bu konuşmaların da gösterdiği gibi, Jackson dönemi iç ve dış politikalarında belirleyici unsur genel anlamda ticaret olmuş; kuvvet kullanımı sadece ülke içinde eyaletlere karşı federal hükümetin zorlayıcı yetkisi dahilinde gündeme getirilmiştir. Yerlilere karşı izlenen dışlayıcı ve ayrıştırıcı tutum ise, yukarıdaki ilgili kısımda açıklandığı gibi, sözkonusu kabilelerin 'yararına' yapılan bir fiil şeklinde sunularak siyaseten ve ahlaken meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Bu kısmı bitirmeden önce vurgulanması yararlı olabilecek son bir husus, Jackson'ın yukarıda gösterilmeye çalışılan farklı konularda takındığı ayrıştırıcı, korumacı ve bazen sertlik yanlısı politik tutumuna karşın, iç siyasette, özellikle iktidar mücadelesi kapsamında, daha tarafsız ve adil olduğudur. Bunun bir kanıtı, *Correspondence of Andrew Jackson* başlığını taşıyan ve çeşitli devlet adamlarıyla karşılıklı yazışmalar şeklindeki birincil kaynaklara yer veren eserde yer alan mektuptur. Dönemin Temsilciler Meclisi Üyesi George Kremer, Jackson'a yazdığı notta, dönemin Başkanı John Quincy Adams'ın çevresindeki kişilerin dönemin bir başka Temsilciler Meclisi Üyesi Henry Clay'in çevresi ile görüşmeler yaptıklarını; bu çevrelerin Jackson'a karşı bir entrika içinde olduklarını; ve bunları kendisine bildirmesi gerektiğini iddia etmiştir. Jackson da buna karşı verdiği yanıtta, Adams'ın ülkenin Anayasal Başkanı olduğunu söylemiş ve böyle bir ihaneti gerektirecek bir icraat içinde olduğuna inanamayacağını belirtmiştir. Jackson, öte yandan, Washington'daki yozlaşma ve entrikaların insanların iradelerine üstün geldiğini söylemiş, Clay'in [seçim yolsuzluklarıyla ilgili] soruşturmayı kapattığını ve bunun karşılığında otuz parça gümüş alacağını açıklamıştır. Jackson Clay'in bu rüşveti kimden alacağı açıkça belirtmemiş ancak mektubu şu cümleyle bitirmiştir: "Bu, kanaatimce, hükümetimizde kendini belli eden en bariz ve cüretkar yolsuzluktur; ve halk tarafından muhalefet edilmezse açık ve doğrudan rüşvetin öncülüğünü yapacaktır." (Jackson, 1825).

Trump Dönemi Politikaları

Jackson ve Trump'ı ilişkilendirilebilecek belirgin bir davranış pateni bulmak, temel bir politika doktrini veya strateji saptamak görece zor bir araştırmadır. Birbirlerinin ardılı

olan Başkanların politikaları arasında dahi büyük farklar olabilirken, Jackson'dan 187 yıl sonra göreve gelen Trump'ın siyasi anlayışının birebir Jackson'la eşleştiğini savunmak ve bunu kanıtlayacak mutlak benzer olay ve olgular bulmak da elbette olası değildir. Burada yapılacak olan, çalışmanın girişinde de belirtildiği gibi, Trump Yönetimi'nin dış politikası ve bu politikanın iç politikadaki uzantılarını inceleyerek, alanyazında son dönemde Jackson'la yapılmaya başlayan ilişkilendirmenin ne derecede doğru olduğunu bulmaya çalışmaktır. Bu amaca ulaşmak için, Trump'ın dış ve iç politikada izlediği tutumlar incelenecektir. Bu kapsamda, yukarıda ele alınan başlıklara paralel olarak, yabancı politikası, kuvvet kullanma politikası ve uluslararası ticaret politikası incelenecektir.

Yabancı Politikası: Seyahat Yasağı Uygulaması ve Yükselen Göçmen Karşıtlığı

Trump'ın ülkede yaşayan göçmenlere, sığınmacılara ve ABD'ye yasal göçmen olarak gelmek isteyen bireylere ve topluluklara karşı hoşgörülü bir bakış açısı taşımadığı, daha göreve gelmeden önce yaptığı açıklamalardan anlaşılmuştur. Trump, 16 Haziran 2015 tarihli konuşmasında, Meksika sınırına bir duvar örülerek bu ülkeden gelecek yasadışı göçmenlerin önüne geçileceğini, üstelik bu duvarın maliyetinin de Meksika'ya ödeteleceğini bildirmiştir (Reid, 2015). Göreve geldikten sonra da yabancılara karşı bu ayrımcı tutumunu sürdüren Trump, 13769 ve 13780 numaralı Başkanlık Kararnamesi (Executive Order) ile Ocak-Eylül 2017 tarihleri arasında kademeli olarak, Irak, İran, Libya, Somali, Sudan, Suriye, Yemen, Kuzey Kore ve Venezüella vatandaşlarının ülkeye girişini 90 gün süreyle yasaklayan ve kamuoyunda 'seyahat yasağı' (travel ban) olarak bilinen bir düzenlemeyi yürürlüğe sokmuştur. Adalet Bakanı Sally Yates'ın kararnamelerin yasal olmadığı nedeniyle karara uyulmaması gerektiğini açıklaması üzerine de, Trump, Yates'i o güne kadar yazılı Beyaz Saray açıklamalarında eşine az rastlanan, belki de hiç görülmeyen bir üslup kullanarak 'ihamet'le (betray) suçlayıp görevinden almış ve yerine Virginia Doğu Bölgesi Savcısı Dana Boente'yi atamıştır (The White House, 2017, para.4). Uygulamanın hayata geçirilmesini müteakiben meydana gelen protestolar sonucunda yasayla ilgili çeşitli düzeltme girişimlerinde bulunulmuş, bu kapsamda Yeşil Kart sahiplerinin yasağın dışında tutulacağı duyurulmuştur (Baker, 2017, para.2).

Hawaii, Washington ve Maryland'deki mahkemeler tarafından açılan yürütmenin iptali davası sonucunda uygulama bu eyaletlerde kaldırılmış, ancak Anayasa Mahkemesi tarafından Haziran 2018'de görülen *Trump v. Hawaii* davasında 4 redde karşı 5 kabul oyuyla karar yasal bulunmuştur (Supreme Court of the United States, 2018, s.2). Bununla birlikte, uygulama özellikle uluslararası hukukçular tarafından yasadışı bulunmuştur. Koh'a göre, uygulama kapsamındaki ülke vatandaşlarının daha önce ABD sınırlarında bir Amerikan vatandaşının öldürülmesi gibi bir suçla karışmamış olmaları ve kararın yeni bir ulusal güvenlik tehdidine dayanmayışı gibi nedenlerle hukuka aykırıdır (Koh, 2017, s.423-424). Cohn ise, kararı taraf olunan uluslararası antlaşmalar açısından incelediği çalışmasında, ABD'nin bir uluslararası sözleşmeyi imzaladıktan sonra sadece o sözleşmenin taraflarından biri olmadığını, aynı zamanda Anayasa'ya göre bu sözleşmenin iç hukukun bir parçası haline geldiğini savunmuştur.¹⁷ Bu nedenle, mahkemeler de zaten doğal olarak bu sözleşmelerden herhangi birine aykırı olan bir Başkanlık Kararnamesi'ni geçersiz kılmakla yükümlüdürler (Cohn, 2017, para.5). Trump Yönetimi, seyahat yasağı uygulaması ile açık biçimde belirli bir dil, din ve ırka mensup bireyleri ve grupları varsayımsal bir Amerikan kimliğinin dışında

¹⁷ Cohn bu iddiasını ortaya koyarken, ABD'nin taraf olduğu Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ni ve Her Türlü İrk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi dikkate almıştır.

tutma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Seyahat yasağı, bu kimlikle bağdaşmayan bireyleri, toplulukları ve kültürleri dışlayıcı bir anlayışın ifadesidir. Uygulama, üstü örtülü bir biçimde Amerikan uygarlığının farklılığı ve istisnailiğine gönderme yapan, diğer medeniyetleri aşağı gören, dahası, ABD'nin bizatili kendisinin bir göçmenler ülkesi olduğu gerçeğini reddeden bir siyasi anlayışın ürünü gibi görünmektedir.

Trump'ın yabancılara karşı uyguladığı ayrımcılığı gösteren en önemli uygulamalardan biri de, göçmen çocuklarının ülkede kalmasına olanak veren Çocukken Gelenler İçin Tatbikatın Erteleme Programı'nı (Deferred Action for Childhood Arrivals, DACA) iptal edeceğini açıklamasıdır. DACA, çocuk yaşta ABD'ye gelenlerin belirli şartlara uymaları halinde iki sene boyunca sınırdışı edilmeyeceklerine dair 15 Ağustos 2012 tarihinde Anavatan Güvenlik Bakanlığı'nın memorandumu ile yürürlüğe giren bir garanti uygulamasıdır. Uygulamaya göre, 16 yaşından önce ABD'ye gelen ve 15 Temmuz 2012 tarihinde 31 yaşından gün almamış kişiler, okula gitmeleri veya ABD Silahlı Kuvvetleri'nde görev almaları halinde sınırdışı işlemlerine tabi tutulmayacaklardır (Department of Homeland Security, 2012). Program sayesinde, göçmenlerin sadece sınırdışı edilme riskleri ortadan kalkmamış, aldıkları ücretlerde de bir iyileşme görülmüştür. Programla, o tarihe kadar ülkeye yasadışı girdikleri kabul edilen göçmenlerin istihdamı artmış, yaklaşık 250.000 göçmene iş olanağı yaratılacağı hesaplanmıştır (Nolan, 2016, s.98-114). Trump Yönetimi, bu ekonomik ve sosyal yararlarına rağmen programın Anayasa'ya aykırı olduğunu ve uygulamayla ilgili olarak 10 eyalette dava açıldığını iddia etmiş, uygulamanın kademeli olarak sonlandırılacağını belirtmiştir. Konuyla ilgili yapılan Beyaz Saray açıklamasında, bundan böyle DACA kapsamına giren kişilere yeni çalışma izni verilmeyeceği, ancak uygulamanın 24 ay geçerli kalacağı, bu suretle Kongre'ye de program hakkında harekete geçmesi için bir olanak verileceği duyurulmuştur (Trump, 2017). Trump'ın DACA programını uygulamadan kaldırmaya yönelik açıklamaları Yönetim içinde doğal olarak destek bulmuş, aralarında Adalet Bakanı Jeffrey Sessions'ın da olduğu Cumhuriyetçi politikacılar Trump'a destek vermişlerdir. Bununla birlikte, Kongre, bu araştırmanın yazıldığı tarih itibarı ile, programın iptali için bir yasal düzenleme çıkarmayı başaramamıştır. Anayasa Mahkemesi de Yönetim'in program hakkında yaptığı inceleme başvurusunu reddetmiştir.

Kuvvet Kullanma Politikası: Suriye Savaşı Çerçevesinde Devlet-Dışı Aktörlerin Kullanımı

Trump, Ocak 2017'de göreve başladığı günden bu çalışmanın yazıldığı tarihe kadar olan süreçte, ABD Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı hiçbir unsuru önemli bir sınır ötesi veya deniz aşırı askeri müdahalede kullanmamıştır. Resmi olarak halihazırda yürütülen tek kuvvet kullanma eylemi, Irak Şam İslam Devleti'ne (İŞİD) karşı çeşitli ülkelere yürütülen mücadeledir ki, bu mücadele de, esasen 11 Eylül saldırılarından hemen sonra Bush Yönetimi'nin Kongre'den aldığı Askeri Kuvvet Kullanma Yetkisi (Authorization for Use of Military Force, AUMF)¹⁸ çerçevesinde başlatılan terörle-küresel-savaş (war-on-terror) operasyonlarının devamı niteliğindedir. ABD, Obama döneminde, özellikle Irak ve Afganistan savaşlarında verilen kayıplardan sonra Asya ve Ortadoğu'daki çatışmalarda doğrudan askeri müdahale yerine, bu bölgelerdeki çatışma sahasında

18 AUMF'nin tam metni için bkz.: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ40/html/PLAW-107publ40.htm>, Erişim tarihi: 7 Ağustos 2019.

devlet-dışı aktörlerin kullanılmasına dayalı bir strateji izlenmeye başlanmıştır. Trump Yönetimi'nin güvenlik politikası, bu anlayışın devamı olarak tanımlanabilir. Yönetim'in güvenlik stratejisi, anılan bölgelerde seçilmiş vekiller (proxies) aracılığıyla dolaylı bir müdahale üzerine tesis edilmiş olup, bu çerçevede icra edilen en dikkat çekici girişim, IŞİD'e karşı yürütülen savaşta Suriye'de rejim karşıtı ayrılıkçı-terörist Kürt militanlarına yardım etmek olmuştur. ABD, Trump döneminde IŞİD'e karşı yürütülen askeri harekatta, Suriye'de PYD'nin (Partiya Yekîtiya Demokrat; Demokratik Birlik Partisi) silahlı kolu olan YPG'ye (Yekîneyên Parastina Gel; Halk Koruma Birlikleri) yapılan eğit-donat desteğini sürdürmüştür. Yönetim, her ne kadar belirli dönemlerde Suriye'den çekileceği yönünde açıklamalar yapmışsa da, Suriye Demokratik Güçleri (Syrian Democratic Forces, SDF) olarak bilinen ve büyük çoğunluğunu YPG'nin oluşturduğu örgütlenmeye yönelik yardım programını ısrarla devam ettirmiştir. Obama Yönetimi tarafından 2013 yılı sonunda başlatılan program, Trump döneminde YPG'ye zırhlı personel taşıyıcı hafif araçlar sağlanması ile sürdürülmüştür (Gordon & Schmitt, 2017, para.1-2). Program kapsamında, 2017'de Suriye'de savaşan birliklere, YPG'nin adı verilmeden, savunma bütçesinden toplam 393 milyon dolarlık bir tahsisat ayrılmış, sağlanan silahların arasında 12.000 adet Kalashnikov otomatik tüfek, 60.000 adet Kalashnikov şarjörü ve 6.000 adet modeli belirtilmeyen makineli tüfek olduğu açıklanmıştır (Çamlıbel, 2017, para.1-4). Savunma Bakanlığı tarafından doğrulanmayan iddialara göre ise, temin edilen silah ve ekipmanın arasında AN/PVS-7B gece görüş sistemi, AN/PEQ-2 kızılötesi aydınlatıcı ve EOTECH holografik görüş sistemi gibi yüksek teknoloji sistemleri de bulunmaktadır (Snow, 2017, para.14). Burada vurgulanması gereken, elbette, IŞİD ve PKK/YPG gibi oluşumların sadece birer 'devlet-dışı aktör' olarak tanımlanmasının, bu örgütlerin işledikleri insanlığa karşı suçlar göz önüne alındığından eksik kalacağıdır. Her iki örgüt de Suriye ve Irak'ta hedef gözetmeksizin düzenledikleri saldırılarda sayısız sivilin ölümüne yol açmış ve kuvvet kullanarak yüzbinlerce insanın Ülkesinde Yerinden Edilen Kişiler (Internally Displaced People) konumuna gelmesine neden olmuştur. Dahası, IŞİD ve PKK/YPG, aralarında Türkiye, Suriye ve Irak'ın da olduğu ülkelerde ciddi güvenlik ve toprak bütünlüğü sorunlarına yol açarak, krizin uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir boyuta ulaşmasına yol açmışlardır ki, bu sorunlar çalışmanın yazıldığı tarihte halen çözüme kavuşmaktan çok uzaktır.

Trump Yönetimi, esasen PKK/YPG terör oluşumuna sağladığı eğitim ve donatım desteğini belirli bir kuramsal çerçeveye oturtmuştur. Kökleri Obama Yönetimine dayanan belirli politika, strateji ve askeri konseptler, sözü edilen eğit-donat programlarının, kısmen de olsa, sağlam görünen teorik bir altyapıya sahip olduğunu ve belirli kavramların üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Bu kavramlardan biri Arkadan Liderlik (Leading From Behind) politikasıdır ki, javram en yalın olarak silahlı kuvvetlere bağlı düzenli unsurları çatışma sahasına sokmadan, müttefik ve ortakların etkinliğini kullanarak politik ve askeri hedeflere erişme olarak tanımlanabilir. Kavramı ilk defa kimin, ne zaman, hangi bağlamda kullandığına dair kesin bir bilgi yoksa da (Rogin, 2011); Obama döneminde ortaya atıldığı ve ABD'nin güvenlik politikalarını planlama ve icra süreçlerinde geri planda durarak ön plana müttefiklerini getirme yaklaşımı olarak yorumlandığı bilinmektedir. İkinci bir kavram olan Ortaklık Kapasitesi İnşası Stratejisi (Building Partnership Capacity, BPC) ise, ittifakların güçlendirilmesi üzerinde durmuş, ittifak kavramını ise sadece devletletlerle sınırlamayan bir anlayış üzerine tesis etmiştir (Yarger, 2015, s.35). Bu bağlamda, henüz

Trump Yönetimi işbaşına gelmeden önce, ABD ulusal güvenlik politikalarında vekil kullanımının önemi vurgulanmaya başlanmış, ‘surrogate warfare’ (naip veya vekil savaşı) kavramı çerçevesinde özellikle Ortadoğu’da girişilen müdahalelerin askeri, stratejik ve politik yükü farklı aktörlerin sorumluluğuna bırakılmaya başlanmıştır (Krieg, 2016, s.99).

Trump Yönetimi’nin ayrılıkçı Kürt milliyetçisi terör örgütü PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê; Kürdistan İşçi Partisi)’ ile bağlantılı olduğu bilinen YPG’ye silah ve eğitim desteği sağlamak suretiyle IŞİD’e yönelik çatışmalarda ABD kuvvetlerini kullanmadan Kürt militan güçlerini bir vekil olarak sahaya sürdüğü ve bu suretle muhtemel Amerikan kayıplarını önlemek veya en azından asgaride tutmak istediği açıktır. YPG’ye sağlanan eğit-donat yardımı bu bağlamda değerlendirildiğinde, bu askeri yardımların, esasen Obama döneminde başlatılan vekil kullanma stratejisi kapsamında yürütüldüğü anlaşılmaktadır. ABD’yi mevcut çatışmaların olabildiğince dışında tutmayı amaçlayan bu yaklaşımı, sözlük anlamında olmasa da, tecritçi anlayışın günümüz şartlarındaki uygulaması olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Bu saptamalar göz önüne alındığında, Trump’ın benimsediği Suriye stratejisinin, ABD’nin hayati çıkarlarını öncelemek ve IŞİD veya Esad Rejimi kuvvetlerine karşı askeri bir müdahalede bulunmama (non-interventionsim) stratejisi üzerine kurulduğu öne sürülebilir.

Uluslararası Ticaret Politikası: Ticaret Savaşları ve Korumacılığın Yükselişi

Bu kısmın ayrıntılarına geçmeden önce, Trump’ın Başkan olmadan önceki iş yaşamına kısaca değinmek yararlı olabilir. Trump, bilindiği gibi, önceki pek çok Başkanın tersine, siyasetten gelen bir figür değil, ‘kurumsal Amerika’ (corporate America) olarak da tanımlanan ülkenin büyük ticari girişimleri çevresinde yetişmiş, garip bir şekilde bazen bu dünyaya muhalif bir tavır da sergileyen, bir işinsanıdır. Kariyerine babasının gayri menkul geliştirme şirketinde başlayan Trump, 1971’de bu şirketi The Trump Organization olarak yeniden düzenlemiş (Blair, 2015, s.250); 1990’larda bu girişimlerinden bazılarının iflasa sürüklenmesine rağmen 2009’da Chicago’da inşa ettiği Trump International Hotel and Tower kompleksi ile yeniden gündeme gelmiştir (Roach, 2015). Bu tarihten sonra adı tekrar iflas haberleriyle anılmaya başlayan Trump, 2010’lu yıllarda ticari marka olarak soyismine lisans anlaşmalarıyla farklı ülkelerdeki gayrimenkul projelerine vermeye başlamış, 2019 yılına gelindiğinde sadece bu isim hakkından yılda 59 milyon dolar kazanır hale gelmiştir (Aaron, 2017). Trump’ın ticari geçmişinde önemli yer tutan bu anlaşma, lisanslama ve yatırım projelerinin, politik yaklaşımını kendisine has bir ‘anlaşma’ (deal) kültürü üzerine kurmasında etkili olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. Başkan bunu bizatihi kendisi vurgulamış, çeşitli basın mecralarında kendini bir ‘devlet adamı’ndan (statesman) çok, bir tür ‘işbitirici’ (dealmaker) olarak gördüğünü belirtmiştir (Haltiwanger, 2019). İşdünyasının içinden gelen bir figür olarak Trump’ın uluslararası ekonomi, uluslararası ilişkiler, dış politika ve güvenlik gibi son derece karmaşık uzmanlık alanlarında geçmişindeki deneyimlerine dayalı bu yaklaşımı sergilediği görülmektedir. Bu yaklaşımın ne derecede başarılı olduğunu veya olacağını değerlendirmek için henüz erken olmakla birlikte, ABD’nin İran’la varılan anlaşmadan geri çekilmesi, Ortadoğu’da destek bulmayan bir barış planını gündeme getirmesi ve Afganistan’da Taliban’la süregelen görüşme ve pazarlık sürecinin belirsizliği, bu yaklaşımın işlevselliğine ve yararına dair kuşku artırmaktadır. Trump’ın Başkanlık seçiminden 2016’da zaferle çıkmasında rol oynayan etkenler ise, sözkonusu kişisel girişimcilik özelliklerinin yanısıra,

ülkedeki seçmen tabanıyla ilgili kültürel faktörler ve ABD'nin ekonomik, siyasi ve hukuki dinamiklerinin oluşturduğu yapısal faktörler olmuştur (Kardaş, 2017, s.100-101). Bunların arasında en önemli olan, yapısal faktörler sınıfına giren ve Kardaş'ın 'medya-endüstriyel kompleks' şeklinde adlandırdığı olgudur. Buna göre, Trump'ın başarısının arkasında medya ile büyük ekonomik çevrelerin etkileşimi olarak ifade edilebilecek bu kompleks yapı gelmiştir. Ekonomi eliti ile ülkedeki aşırı sağ medya desteğinin Trump'ın seçimleri kazanmasında önemli bir bileşen olarak rol oynadığı, bugün kolay reddedilemeyecek bir gerçektir. (Kardaş, 2017, s.103-s.105).

Böylesine alışılmışın dışında bir kariyerden sonra Başkan seçilen Trump, uluslararası ticaret anlaşmalarını, henüz iş başına gelmeden önce, ülke ekonomisi için bir tehdit olarak gördüğünü açıklamış ve pek çok mecrada 'korumacı' (protectionist)¹⁹ olarak nitelenen politikalar izlemekten kaçınmayacağını gösteren sert bir söylem benimsemiştir. İşbaşına geldikten kısa bir süre sonra da, güçlü bir tecritçiliği çağrıştıran bu söylem pratikte karşılık bulmaya başlamıştır. Bu politika doğrultusunda, Trump Yönetimi, önce 23 Ocak 2017'de Trans-Pasifik Ortaklığı'ndan (Trans-Pacific Partnership, TPP) ayrıldığını duyurmuş (Presidential Memorandum, 2017); ardından, 30 Kasım 2018'de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (North American Free Trade Agreement, NAFTA) feshedilerek yerine Birleşik Devletler-Meksika-Kanada Anlaşması'nın (United States-Mexico-Canada Agreement, USMCA) getirildiğini açıklamıştır (The Office of the U.S. Trade Representative, 2018). Trump Yönetimi, bu korumacı politikasını 'Önce Amerika' sloganı çerçevesinde kurgulanan bir yaklaşımla, ulusal güvenlik kaygısı kapsamında meşrulaştırmaya girişmiştir. Beyaz Saray Ulusal Ticaret Konseyi Direktörü Peter Navarro, çelik ve alüminyuma konulan gümrük vergilerinin adaletsiz bir ticaretle ilgili olmadığını, ulusal güvenlikle ilgili olduğunu belirtmiştir (Fernandez, 2018). Esasen, Başkan'ın ulusal güvenlik gerekçesiyle ithalata sınırlamalar getirme yetkisi bulunmaktadır. 1962 Ticaret Geliştirme Yasası'nın (Trade Expansion Act of 1962) 232. maddesine göre, Başkan, ABD'nin yaşamsal çıkarları söz konusu olduğunda, Yasama'ya danışma şartı olmadan belirli malların ithalatına yasaklama getirme yetkisine sahiptir (Trade Expansion Act of 1962, P.L. 87-794, 1962, s.877). Ancak, Trump'ın uygulamasının ne dereceye kadar ulusal güvenlik kaygısı ile izah edilebileceği tartışmaya açık bir konudur. Bu çalışmanın kapsam ve kısıtı gereği bu konu burada incelenmeyecektir.

Uluslararası ticaret alanındaki en önemli konu başlıklarından bir diğeri de kuşkusuz ABD'nin Çin'le olan sorunlu ilişkileridir. Trump, seçim kampanyası sürecinde, ABD-Çin ticari ilişkilerinde ülkesinin ciddi kayıplar yaşadığını, iki ülke arasındaki ticarete ABD aleyhine 500 milyar dolarlık bir açık oluştuğunu, bu nedenle Amerikan çıkarlarının korunmasına yönelik bir politika izlenmesi gerektiğini açıklamıştır (Trump, 2016, para.4-5). Kasım 2016'da yapılan ve Trump'ın zaferiyle sonuçlanan seçimlerden sonra, ABD gerçekten de özelde Çin'e karşı, genelde ise ticari ilişkisi olan hemen tüm devletlere karşı

¹⁹ Trump'ın korumacı politikalar izlediğiyle ilgili yorumlara örnek olarak bkz.: Reid J. Epstein, Colleen McCain Nelson, "Donald Trump Lays Out Protectionist Views in Trade Speech", **The Wall Street Journal**, June 28, 2016, <https://www.wsj.com/articles/donald-trump-lays-out-protectionist-views-in-trade-speech-1467145538>, Erişim tarihi: 7 Ağustos 2019. Trump seçilmeden önce izleyeceği muhtemel politikayı ABD'nin ekonomi politikası tarihi bağlamında değerlendiren bir analiz için bkz.: Binyamin Appelbaum, "On Trade, Donald Trump Breaks With 200 Years of Economic Orthodoxy", **The New York Times**, March 10, 2016, <https://www.nytimes.com/2016/03/11/us/politics/-trade-donald-trump-breaks-200-years-economic-orthodoxy-mercantilism.html>, Erişim tarihi: 7 Ağustos 2019.

korumacı bir politika izlemeye başlamıştır. Ticaret savaşları (trade wars) olarak anılmaya başlanan olayların kronolojisi incelendiğinde, önce Çin'in, Aralık 2017'de yayınlanan ABD'nin Ulusal Savunma Stratejisi'nde 'stratejik rakip' (strategic competitor) olarak tanımlandığı; ardından, Şubat 2018'de Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (The Securities and Exchange Commission) tarafından Çinli Chongqing Casin grubunun Chicago Borsası'nı (Chicago Stock Exchange) satın alınmasını yasaklayan bir düzenleme oluşturulduğu; Mart 2018'de ise Çin'den ithal edilen çeliğe % 25, alüminyuma ise % 10 gümrük vergisi uygulanacağı açıklandığı görülmektedir (Wong, 2018, s.1-2). Buna karşılık Çin de, Haziran 2018'de 3 milyar dolar değerinde ABD ihraç malına ek gümrük getirmiş; aynı ay içinde ABD de Çin'den alınan 34 milyar dolar değerinde çeşitli kalemlerdeki mallara yeni gümrük tarifesi uygulamaya başlamış; Temmuz 2018'de ise Çin aynı tutarda ABD ihraç ürününün yeni gümrük vergisine tabi tutulacağını duyurmuştur (Goncalves vd., 2018, s.4). Aşağıda Çalışmanın sonunda verilen Tablo-2'de görüleceği gibi, Trump Yönetimi, gümrük vergilerini 2018 yılında artırmaya başlamış, Aralık 2017'de % 1.5 seviyesinde olan ortalama gümrük vergi oranı, aynı yılın Aralık ayına gelindiğinde % 3.5'e yaklaşmıştır. Bu artışların en büyük hedefi ise Çin'den ithal edilen çelik, alüminyum ve bu maddelerden üretilen güneş panelleri ve çamaşır makineleri olmuş, ardından, aynı yılın Mayıs ayında Kanada, Meksika ve Avrupa Birliği'nden (AB) ithal edilen çelik ve alüminyuma uygulanan gümrük vergileri de artırılmıştır. ABD ile Çin arasındaki ticaret görüşmeleri halihazırda devam etmekte ise de, Trump'ın bu görüşmelerde çok da uzlaşmacı bir tavır takınmadığı, pazarlık sürecini 'kazan-kazan' (win-win) türünde bir anlaşmadan çok 'zero-sum-game' (sıfır sonuçlu oyun) gibi gördüğü değerlendirilmektedir. Bu nedenle de, ABD'nin korumacı ticaret politikasının öngörülebilir bir gelecekte radikal bir dönüşümle tekrar liberal bir çizgiye oturtulacağını düşünmek gerçekçi olmayacaktır.

Sonuç Yerine: Karşılaştırma ve Değerlendirme

Amerikan siyasetinde Jacksoncu gelenek, eğer gerçekten öyle bir gelenek varsa, Jones ve Khoo'nun belirttiği gibi, Demokrat Parti içinde doğmuş, ancak, tuhaf bir şekilde, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cumhuriyetçi karaktere bürünmüştür (Jones ve Khoo, 2017, s.43). Seçime bağımsız aday olarak giren Trump'ın dünya görüşü ve yukarıda açıklanan politikaları, bu gelenekleri içselleştiren Cumhuriyetçi Parti'nin geleneksel politika ajandası ile büyük ölçüde örtüştüğü içindir ki, sonradan bu partiden aday olmuştur. Öte yandan, Trump'ın sözü edilen muhafazakar görüşleri ile Jacksoncu geleneğin dünya görüşü arasında benzerlikler olduğu kadar ayrılıklar da vardır. Öncelikle, Jackson döneminin yukarıda açıklanan uluslararası ticaret politikası dikkate alındığında, Trump Yönetimi ile benzeşmeden çok bir ayrışmanın olduğu görülmektedir. Jackson, iktidarda kaldığı iki dönem boyunca, ABD'nin yabancı ülkelerle olan ticari ilişkilerini geliştirmeyi bir öncelik olarak görmüş, dış politikasını ağırlıklı olarak bu ilişkiler üzerine tesis etmiştir. Bu dönemde, ABD ile Britanya, Osmanlı İmparatorluğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri arasında ticaret anlaşmaları yapılmış; Amerikan ticaret gemilerinin serbest dolaşımı ve Amerikan mallarını yabancı limanlara taşımaları için imtiyazlar alınmıştır. Trump ise, uluslararası ticarete korumacı bir politikayı benimsemiştir. Seçim kampanyasında kullandığı 'Önce Amerika' sloganı doğrultusunda, istihdamı artırmak - ve bir ölçüde çalışan orta sınıfı siyasi tabanı olarak konsolide etmek - adına, Amerikan şirketlerini ülke içinde yatırım yapmaya teşvik etmiş, gümrük vergilerini artırmış, TPP ve NAFTA

gibi bölgesel ticaret rejimlerinden ayrılmış veya bunları yeniden yapılandırmıştır. Daha önemlisi, Çin ile sıklıkla ticaret savaşları olarak adlandırılan çatışmacı bir ekonomik ilişkiye girerek, ithal ürünlerine yüksek tarifeler getirmeye başlamış ve böylece bu ülkeyle sonucu ve yararı belirsiz olan bir cepheleşmeye girmiştir. Bu nedenle, Jackson'la Trump arasında yabancı ülkelerle olan ticaret ilişkileri açısından bir benzerliğe rastlanabileceğini iddia etmek doğru olmayacaktır.

Jackson'ın yabancı kültürlerle karşı, ticari çıkarı olan ülke ve uluslar hariç tutulduğunda, siyaseten ve ahlaken bir sempati duymadığı aşikardır. Kıta Yerlilerine karşı izlediği politika da bunun açık göstergesidir. İncelenen dönemde, pek çok kabile, 1830 Yerli Tehcir yasası doğrultusunda yaşadıkları bölgelerden uzaklaştırılarak, sonradan rezervasyon alanı olarak adlandırılacak bölgelere göç etmeye zorlanmış, bu uygulama sırasında binlerce Yerli hayatını kaybetmiştir. Jackson, Kuzey Amerika'ya Avrupa'dan gelen beyaz göçmenleri Yerlilerden üstün görmüş; kabile halinde yaşayan toplulukların federal hükümetin belirlediği bölgelerde ve statüde yaşamaları halinde mutlu olacaklarını iddia etmiş; hatta daha da ileri giderek, bu toplulukların zaman içinde Hristiyanlaşarak beyaz toplumla bütünleşebilecekleri gibi bir beklentiye girmiştir. Trump'ın yabancılara karşı yaklaşımı da bu dünya görüşünün izlerini taşımaktadır. Göreve geldiği ilk yıl seyahat yaşağı düzenlemesini uygulamaya sokarak, özellikle Müslüman, Latin ve Güneydoğu Asya kökenlilerin ülkeye girişini engellemeye çalışması bunun en önemli örneğidir. Bazı eyaletlerdeki yerel mahkemeler tarafından yürütme iptal edilmişse de, uygulama Anayasa Mahkemesi tarafından *Trump v. Hawaii* davası sonucunda yasal bulunmuştur. Yabancılara karşı izledikleri politikalar değerlendirildiğinde, Jackson ve Trump'ın politikaları arasında güçlü bir benzerlik olduğu söylenebilir. Her ne kadar, ABD'nin incelenen dönemlerde yüzyüze kaldığı 'yabancı' kavramı ve sorunu birbirlerinden farklı ise de, iki Başkanın beyaz üstünlüğüne yönelik bir anlayışı temsil etmeleri ve inanç özgürlüğüyle çatışan irrasyonel bir Christendom (Hristiyan diyarı) faraziyesine dayanmaları açısından birbirlerine benzeştikleri varsayılabilir.

Jackson, metin içinde de belirtildiği gibi, ordudaki geçmişine rağmen iktidarı boyunca askeri müdahalelerden ve kuvvet kullanmaktan kaçınmıştır. Başkanlık dönemi boyunca ABD, sınır ötesi veya denizaşırı hiçbir önemli silahlı çatışmaya girişmemiş; diğer ülkelerin birbirleriyle yaptıkları savaşlara müdahil olmamış; hiçbir gerekçeyle doğrudan veya dolaylı kuvvet kullanmamıştır. Jackson'ın gerektiğinde silahlı kuvvetleri kullanabileceğini gösteren tek örnek, ilgi çekici biçimde, ABD'nin yabancı ülkelere değil kendi eyaletlerine karşı orduyu harekete geçirebileceğini gösteren Fesih Krizi olmuştur. Jackson döneminde çıkarılan yasal düzenleme, federal hükümete bağlı silahlı güçlerin gerekli durumlarda eyaletlere karşı kara ve deniz unsurlarının kullanılmasına cevaz vermiştir. Trump'ın kuvvet kullanımına olan yaklaşımı da, bazı açılardan farklılıklar gösterse de, Jackson'inkine benzemektedir. Başkanlık döneminde, en azından bu araştırmamızın yazıldığı tarihe kadar, önemli bir askeri müdahale olmamıştır. Suriye'de Esad güçlerinin muhaliflere karşı kimyasal silah kullandığı gerekçesiyle 2018'de Seyrat Hava Üssü'ne düzenlenen füze saldırısı haricinde, ki sadece 59 adet Tomahawk seyir füzesinin kullanıldığı bu saldırı kapsamlı ve planlı bir kuvvet kullanımından çok uzaktır, Trump Yönetimi silahlı kuvvetler unsurlarını herhangi bir çatışmada görevlendirmemiştir. Suriye ve Irak'ta IŞİD'e karşı izlediği strateji kapsamında, PYD/YPG gibi devlet-dışı aktörlerle

ortaklık kurmayı tercih etmiş, böylelikle çatışma sahasında Amerikan askeri varlığını asgari düzeyde tutarak fiili bir savaşa girmemiştir. Bu yönüyle, Trump'ın müdahaleci olmayan bir politika izlediği ileri sürülebilir. Sonuç olarak, iki liderin, kullandıkları tüm sert retoriğe rağmen, ABD'yi silahlı bir çatışmanın doğrudan tarafı yapmama ve askeri müdahalelerden kaçınma politikası izledikleri değerlendirilmektedir.

İki Başkan arasındaki tüm bu benzerliklere rağmen, Jackson ve Trump döneminin kendilerine özgün siyasi, ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel şartlara sahip olduğu muhakkaktır. Bu nedenle, bir benzerlikle beraber, ve belki de benzerlikten çok, bir farklılığın gözlemlenmesi esasen kaçınılmazdır. Jackson'ın Yerli Tehciri sırasında izlediği politika o sırada zaten kıtada yaşamakta olan kızılderili kabilelerinin kuvvet yoluyla yaşadıkları bölgelerinden uzaklaştırılmasına dayalıdır. Trump'ın yabancı politikasında suje olarak karşımıza çıkan ise ülkeye sonradan yasal veya yasadışı yollarla giren göçmen ve/veya sığınmacılardır. Her iki dönem ve her iki aktör, bütünüyle değişik özelliklere sahiptir. Yine benzer şekilde, Jackson'ın kuvvet kullanma girişimi, ülke içindeki o dönemde erken evresinde olan devlet sistemi içindeki federal-yerel çatışmasından kaynaklanmış; Trump'ın Suriye özelinde değinilen kuvvet-vekil kullanma stratejisi ise, bütünüyle farklı uluslararası dinamiklerin etkisinde gerçekleşmiştir. İncelenen dönemler, birbirleriyle ilişkilendirilmeleri açısından gerçek anlamda eşsiz ve emsalsizdir. Son olarak, her iki aktörün uluslararası ticaret politikasının içinde evrildiği şartların da esasen birbirlerinden önemli derecede ayrıştığını vurgulamak gereklidir. Jackson'ın dönemi, küreselleşme kavramından çok uzak; bölgesel ticaret anlaşması diye bir mefhumun sözkonusu dahi olmadığı; ve üretim ilişkileri ile dünya ticaretinin çok farklı ekonomik düzenlemelerle yürütüldüğü bir zaman dilimidir. Buna karşın, Trump'ın iktidar olduğu dönemde belirleyici unsurlar ise, küreselleşme; TPP ve NAFTA gibi ticari rejimlerde ifadesini bulan bölgeselleşme girişimleri; ve tek kutuplu dünya düzeninde ABD'nin Çin'e karşı ekonomik üstünlük sağlama arayışından kaynaklanan bir korumacılıktır. Açıkça görüleceği üzere, her iki aktörün ve dönemin, kendi şartları altında biricik olma durumu sözkonusudur. Liderler ve incelenen tarihsel dönemler arasındaki ilgi çekici benzerliklerin yanında, oldukça güçlü bir farklılığın da bulunduğu açıktır.

Sonuç olarak, Jackson ve Trump, iktidarları arasında yaklaşık iki asır olan birbirlerinden farklı karakter özelliklerine sahip siyasi liderlerdir. İçinde yaşadıkları tarihsel dönemlerin de, yukarıda açıklanan benzemezlik şartları çerçevesinde vurgulanmaya çalışıldığı gibi, birbirinden farklı politik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişkenlerin rol oynadığı devirler olduğuna şüphe yoktur. Bu nedenle, iki Başkanın benzer dünya görüşleri ve politik icraatları olsa da, son dönemde özellikle Amerikan akademisinde iddia edildiği gibi aralarında bütünsel bir benzeşme de bulunmamaktadır. Akademik dünya, özellikle ABD'de, bazen nesnelliği sorgulanmaya açık, abartılı ve spekülatif argümanlar geliştirmeye yatkın olabilmektedir. Ancak, bu eğilimin çoğu zaman yanlış genellemelere varma riski taşıyacağı da unutulmamalıdır. Bu çalışmada, iki Başkanın dünya görüşleri ve siyasi pratikleri arasında, yabancı politikaları, kuvvet kullanma politikaları ve uluslararası ticarete yaklaşımları açısından ilgi çekici benzerlikler olduğu görülmüştür. Öte yandan, bu tip benzerliklerin keşfedilmesi heyecan uyandırıcı olsa da, ABD'de Trump Yönetimi'nin göreve gelmesiyle birlikte bir tür 'yeni Jacksonculuk' akımının oluştuğunu savunmak, bugün için tam olarak gerçeği yansıtmaktan uzak, radikal bir varsayım olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

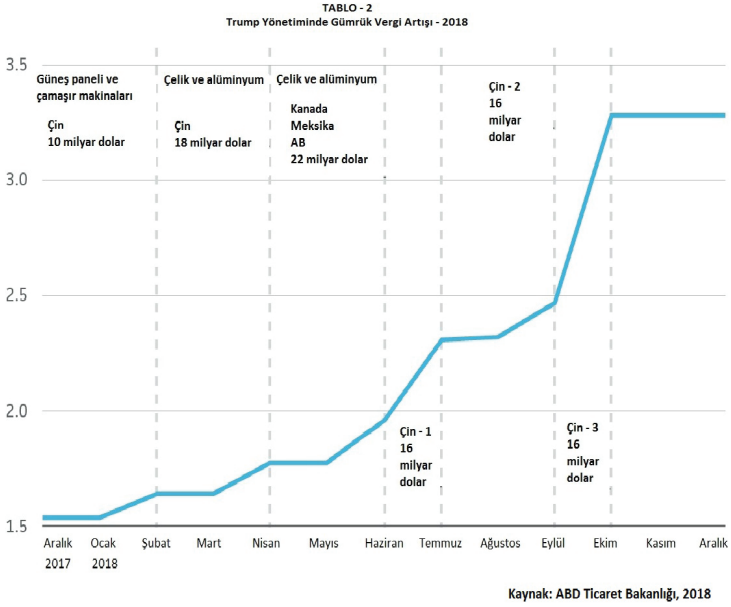
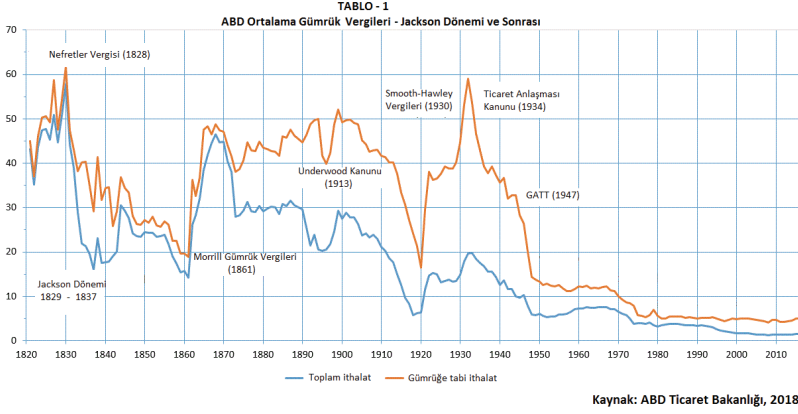
Kaynakça/References

- An Act Further to Provide for the Collection of Duties on Imports, <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/22nd-congress/session-2/c22s2ch57.pdf>
- Appelbaum, B. (2016). On Trade, Donald Trump Breaks With 200 Years of Economic Orthodoxy, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2016/03/11/us/politics/-trade-donald-trump-breaks-200-years-economic-orthodoxy-mercantilism.html>
- Baker, P. (29 January 2017), Travelers Stranded and Protests Swell Over Trump Order, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2017/01/29/us/politics/white-house-official-in-reversal-says-green-card-holders-wont-be-barred.html>
- Bannon, S. (2017). Steve Bannon Pushed Trump to Go Full Andrew, *The Daily Beast*, Jackson, <https://www.thedailybeast.com/steve-bannon-pushed-trump-to-go-full-andrew-jackson>
- Birzer, B. (2018). *In defense of Andrew Jackson*. Washington, D.C.: Regnery History.
- Blair, G. (2015). *The Trumps: Three Generations That Built an Empire*. New York, Simon & Schuster.
- Brogdon, M. S. (2011). Defending the Union: Andrew Jackson's nullification proclamation and American Federalism. *The Review of Politics*, (73), 1–29.
- Bureau of Indian Affairs, <https://www.bia.gov/>
- Cha, T. (2017). The Return of Jacksonianism: the International Implications of the Trump Phenomenon. *The Washington Quarterly*, (39), 83–97.
- Clarke, Michael, Donald Trump and American Foreign Policy: The Return of the Jacksonian Tradition, *Comparative Strategy*, (36), 366-379.
- Clarke, M., & Ricketts, A. (2016). Understanding the return of the Jacksonian tradition, *Orbis*, (2), 13–26.
- Cohn, M. (16 March 2017), Evaluate New Travel Ban in Light of International Law, *Jurist*, <https://www.jurist.org/commentary/2017/03/marjorie-cohn-international-law/>
- Compromise Tariff of 1833, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5860>
- Çamlıbel, C. (December 23, 2017). Trump approves \$393 million weapons list for Syria, *Hürriyet Daily News*, <http://www.hurriyetdailynews.com/trump-approves-393-million-weapons-list-for-syria-124634>
- Çilliler, Y. (2018). Siyasal Krizler ve Karşılaştırmalı Yöntem, 1. Bozok Siyaset Bilimi Kongresi, Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler, 24-26 Ekim.
- Epstein, R. J., & Colleen, McCain N. (2016). Donald Trump Lays Out Protectionist Views in Trade Speech, *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/donald-trump-lays-out-protectionist-views-in-trade-speech-1467145538>
- Force Bill, Public Law 22, 22nd Congress of the United States, 4 Stat. 632, <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsl&fileName=004/llsl004.db&recNum=679>
- General Winfield Scott's Address to the Cherokee Nation, (1837), <http://www.thomaslegion.net/generalwinfieldscottsaddresstotherokeekenation.html>
- Goins, C. R., et al. (2006). *Historical Atlas of Oklahoma*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Goncalves, S., et al., US –China Trade War: Impact Assessment, (2018), Center for Global Trade Analysis, Department of Agricultural Economics, Purdue University, https://www.gtap.agecon.purdue.edu/events/Short_Courses/2018/documents/Trade.pdf
- Gordon, M. R., & Schmitt, E. (May 9, 2017), Trump to Arm Syrian Kurds, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2017/05/09/us/politics/trump-kurds-syria-army.html>
- Haltiwanger, John, (2019), "Trump says he's a dealmaker, but the derailed Taliban talks are just the latest major negotiation he's bungled as president", *Businessinsider*, <https://www.businessinsider.com/trump-says-hes-a-dealmaker-but-keeps-bungling-major-negotiations-2019-9>
- Hamilton, D. S. (2017), Trumps Jacksonian foreign policy and its implications for European security. *Swedish Institute Of International Affairs*, (2), 1–8.
- Indian Appropriations Act of 1871, <https://www.law.cornell.edu/constitution-conan/article-2/section-2/clause-2/indian-treaties>
- Indian Removal Act of 1830, <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsl&fileName=004/llsl004.db&recNum=458>
- Jones, D. M., & Khoo, N. (2017). Donald Trump and the new Jacksonians. *Policy*, (1), 42–49.
- Kardaş, T. (2017). Trump and the media-industrial complex in American politics. *Insight Turkey*, 19(2).

- Kayapınar, S. (2017). 1830 Osmanlı-ABD Ticaret Antlaşması Öncesi Amerika'nın Diploması Girişimleri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), Ocak, 39–56.
- Kilgore, E. (2019). The Heirs of Andrew Jackson, *Intelligencer*, <http://nymag.com/intelligencer/2019/06/trump-may-be-the-true-heir-of-andrew-jackson.html>
- Krieg, A. (2016). Externalizing the burden of War: The Obama Doctrine and the US Foreign Policy in the Middle East. *International Affairs*, 92–101.
- Koh, H. H. (2017). The Trump administration and international law, *Washburn Law Journal*, (56), 413–469.
- Latner, R. B. (2002). 'Andrew Jackson'; Graff, Henry (ed.), *The Presidents: A Reference History*, New York: Charles Scribner's Sons., 106–127.
- Lijphart, A. (1971). Comparative politics and the comparative method. *The American Political Science Review*, (3), 682–693.
- Madley, B. (2017). *An American Genocide: The United States and the California Indian Catastrophe, 1846-1873*, New Haven: Yale University Press.
- Manifest Destiny and Indian Removal, <https://americanexperience.si.edu/wp-content/uploads/2015/02/Manifest-Destiny-and-Indian-Removal.pdf>
- Fernandez, H. (2018). Trump tariffs are about national security: Peter Navarro, *Fox Business*, <https://www.foxbusiness.com/politics/trump-tariffs-are-about-national-security-peter-navarro>
- Page, J. (2004). *In the Hands of the Great Spirit: The 20,000-Year History of American Indians*, New York: Free Press.
- Pope, N. G. (2016). The Effects of DACAmentation: The Impact of Deferred Action for Childhood Arrivals on Unauthorized Immigrants. *Journal of Public Economics*, (143), 98–114.
- President Andrew Jackson's Farewell Address. (1837). <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/march-4-1837-farewell-address>
- President Andrew Jackson's Second Annual Message to Congress, December 6, 1830, The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=29472>
- President Andrew Jackson's Speech to Congress on Indian Removal, https://www.nps.gov/museum/tmc/MANZ/handouts/Andrew_Jackson_Annual_Message.pdf
- Presidential Memorandum Regarding Withdrawal of the United States from the Trans-Pacific Partnership Negotiations and Agreement, (2017), <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-memorandum-regarding-withdrawal-united-states-trans-pacific-partnership-negotiations-agreement/>
- Rood, J. (2017). America First: Trump and the Multi-Order, *Epilogue Clingendael Strategic Monitor*, 1-8.
- Roach, D. (2015). We Condensed Donald Trump's Lifetime into a Simple Infographic, <https://www.businessinsider.com/donald-trump-career-timeline-history-2015-9>
- Rogin, Josh, Who Really Said Obama Was "Leading From Behind"? *Foreign Policy*, (27 October 2011), <http://foreignpolicy.com/2011/10/27/who-really-said-obama-was-leading-from-behind/>
- Sechrest, L. J. (2007). Privately Funded and Built U.S. Warships in the Quasi-War of 1797–1801. *The Independent Review*, (XII), Summer, 101–113.
- Secretary Napolitano Announces Deferred Action Process for Young People Who Are Low Enforcement Priorities, (June 15, 2012), <https://www.dhs.gov/news/2012/06/15/secretary-napolitano-announces-deferred-action-process-young-people-who-are-low>
- Smith, Sam B., Chappell Owsley, Harriet, eds., *The Papers of Andrew Jackson, Volume I, 1770-1803*, (1980), The University of Tennessee Press.
- Spencer, John, ed., 'George Kremer to Andrew Jackson' *Correspondence of Andrew Jackson*, (1825), http://www.loc.gov/resource/maj.01065_0299_0301
- Snow, S. (May 7, 2017). Syrian Kurds are now armed with sensitive US weaponry, and the Pentagon denies supplying it, *Military Times*, <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2017/05/07/syrian-kurds-are-now-armed-with-sensitive-us-weaponry-and-the-pentagon-denies-supplying-it/>
- Statement from President Donald J. Trump, (September 5, 2017), <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-donald-j-trump-7/>
- Statement on the Appointment of Dana Boente as Acting Attorney General, (2017), The White House, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-appointment-dana-boente-acting-attorney-general/>
- Stepman, Jarrett, (2017), Trump Should Model His Foreign Policy After Andrew Jackson, *National Interest*, <https://nationalinterest.org/feature/trump-should-model-his-foreign-policy-after-andrew-jackson-19771>
- Tekdal-Fildiş, A. (2018). New role for religion in american politics: How the evangelical church is shaping the middle-eastern politics in particular in the israeli palestinian conflict. *Istanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 149–161. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/iuisiyasal/issue/41425/500564>
- The Office of the U.S. Trade Representative. (2018). United States-Mexico-Canada Agreement, <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement>
- The Paris Agreement Under the United Nations Framework Convention on Climate Change, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
- Thomas, R. C. (1976). Andrew Jackson Versus France American Policy Toward France, 1834-36. *Tennessee Historical Quarterly*, (35), 51–64.

- Thornton, R. (1992), *The Cherokees: A Population History*, Lincoln: University of Nebraska Press.
- Trade Expansion Act of 1962, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-76/pdf/STATUTE-76-Pg872.pdf>
- Treaty of Amity and Commerce between Siam and the United States, https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Siamese-American_Treaty_of_Amity_and_Commerce.html
- Trump targets China trade, says plans serious measures, *Reuters*, (2016), <https://www.reuters.com/article/us-usa-election-trump-china-idUSKCN10Z2JN>
- Trump v. Hawaii. (2017). Supreme Court of the United States, https://www.supremecourt.gov/opinions/17pdf/17-965_h315.pdf
- Tunçdemir, C. (2013). ABD ve Kızılderililer İlişkisinin Kısa Tarihi, *Amerika Bülteni*, <http://amerikabulteni.com/2013/12/13/abd-ve-kizilderililer-iliskisinin-kisa-tarihi/>
- Valentine, A. (2018). Andrew Jackson and the Indian Removal Act of 1830 personal agenda or territorial expansion. *Scholarship & Creative Works*, (1), 3–33.
- Williams, A., & Narayanswamy, A. (January 25, 2017), How Trump has made millions by selling his name. *The Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/graphics/world/trump-worldwide-licensing/>
- Wong, C. V. (2018). The Stakes in the US-China Trade War, Mayer Brown Consulting Trade Alert, 1-4, <https://www.mayerbrown.com/en/perspectives-events/publications/2018/07/the-stakes-in-the-us-china-trade-war>
- Yarger, H. R., (2015). Building Partner Capacity, Joint Special Operations University Report, 15–1.
- Yoo, J. (2008). Andrew Jackson and Presidential Power, *Charleston Law Review*, (2), 101–152.
- Young, S. B. (2003). Two Yankee Diplomats In 1830's Siam, http://www.orchidbooks.com/book_reviews/two_yank_dips.html

EKLER

Siyaset Psikolojisi Perspektifinden Türk Milliyetçiliği: Gökalp’i Yeniden Düşünmek

Turkish Nationalism from the Perspective of Political Psychology: Rethinking Gokalp

Melih Nadi Tutan¹

Öz

Siyaset Psikolojisi, siyasal olguları psikolojik bir bakışla inceleyen bir disiplin olarak ortaya çıkarken, milliyetçilik konusunda da farklı kavram ve kuramlar üretmiştir. Siyaset Psikolojisinde milliyetçilik konusu, genellikle Sosyal Psikolojinin alanına dâhil olan toplumsal kimlik kuramlarıyla incelenmiştir. Bununla birlikte çalışmada ele alınacak olan Türk milliyetçiliğine dair Gökalp’in tasavvurlarında, yine çalışmada değerlendirilecek olan ve kalıpyargılar gibi işlev gören imgeler de göze çarpmaktadır. Bu, Türk milliyetçiliğinin de Siyaset Psikolojisi perspektifiyle incelenebileceğini göstermektedir. Aynı zamanda milliyetçilik literatüründe de, milliyetçiliğin açıklanması etrafında tartışmalar, farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı etno-sembolist yaklaşım çerçevesinde, Türk milliyetçiliğini Siyaset Psikolojisi kuramlarıyla değerlendirmektir. Bu bağlamda toplumsal kimlik ve imge kuramlarıyla, milliyetçilik literatüründeki farklı yaklaşımların birbirleriyle nasıl eklenilebileceği de çalışmanın kapsamında yer almaktadır. Bu amaçla, grup oluşumuna ilişkin kuramlar ve imge kuramları birincil ve ikincil kaynaklar ile aktarılmış, Türk siyasal düşüncesinde milliyetçilik konusunda temel bir yer teşkil eden Ziya Gökalp’in fikirleri, etno-sembolist yaklaşımdan yola çıkılarak, toplumsal kimlik ve imge kuramlarıyla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede, Türk siyasal düşüncesinde milliyetçiliğin fikir babalarından biri sayılan Gökalp’in milliyetçilik tasavvurunun öne çıktığı iki çalışması olarak Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak ve Türkçülüğün Esasları adlı eserleri bir söylem analizi metoduyla takip edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda, Gökalp’in Türk milliyetçiliği anlayışının Siyaset Psikolojisi bakışıyla, etnik bir zeminde toplumsal kimlik ifade ettiği, iç-grup kaynaşması ve dış-grup ayırıcılığı yüksek, tutum olarak milliyetçi ve dış-gruplara karşı örneğin, haydut ve dışlanmış imgeler geliştiren bir iç-gruba tekabül ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Siyaset Psikolojisi, Türk milliyetçiliği, toplumsal kimlik, imge, Ziya Gökalp

Abstract

Political Psychology emerged as a discipline that examines political phenomena from a psychological perspective and produced various concepts and theories about nationalism. Thus, it shows that Turkish nationalism can be examined from the perspective of Political Psychology. At the same time, there are debates and different approaches around explaining the nationalism in the literature of nationalism. In this context, the purpose of this study is to evaluate Turkish nationalism through theories of Political Psychology within the frame of an ethno-symbolist approach. To that end, theories about the group formation and images have been cited from primary and secondary sources. Thoughts of Ziya Gokalp, who took an important place in Turkish political thought in terms of nationalism have been evaluated with social identity and image theories from an ethno-symbolist approach. In this evaluation two of the works, Turkification, Islamisation, Modernisation (*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*) and the Principles of Turkism (*Türkçülüğün Esasları*) in which the notion of nationalism came to the fore have been assessed by using a discourse analysis method. At the end of the work it will show that from a Political Psychology perspective, Gokalp’s conceptualisation of Turkish nationalism indicates a social identity on an ethnical basis and corresponds to an inner-group which has a high in-group solidarity and out-group discrimination, which is nationalistic in attitude and develops exemplary (*ornek*), rogue and excluded (*dislanmis*) images against the outer-groups.

Keywords

Political Psychology, Turkish nationalism, social identity, image, Ziya Gokalp

1 Sorumlu Yazar: Melih Nadi Tutan (Arş. Gör., Doktora Adayı, Marmara Üni, SBUİ), T.C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Niğde, Türkiye. E-posta: melihnaditutan@ohu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2801-3650

Atf: Tutan, M. N. (2020). Siyaset psikolojisi perspektifinden Türk milliyetçiliği: Gökalp’i yeniden düşünmek. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 459–480. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0096>

Extended Summary

Political Psychology as a discipline tries to explain the interrelation between the political and the psychological, and hence includes comprehensive topics such as political behaviour, mass media, genocide, nationalism, terrorism etc. It can be seen that Political Philosophy which takes a key role in forming the discipline of Politics embodies “the human” at the core of its arguments. Therefore, having been one of the main subjects of this study, nationalism can be understood with reference to Political Psychology. So much so that in Political Psychology, nationalism has been studied in relation to social identity theory, attitudes, emotions and so on that concern how “the individual” becomes a passionate member of a “nationalist group”.

Having been put forward by Henri Tajfel and John Turner, social identity theory which will be beneficial in this study suggests some concepts to understand inner-group formation while it objects to realistic conflict theory which was published by Muzafer Sherif and others. Social identity theory states that individuals have become members of inner-groups formed by them and perceive the other groups as outer-groups even if there is not any goal about cooperation or competition opposed to realistic conflict theory. Absence of any competition or commitment between members of the group is defined as a minimal group paradigm. Even in these circumstances Tajfel and Turner agreed that it can be seen in-group favouritism and out-group discrimination with reference to a series of experiments carried out by them.

While Tajfel and Turner were answering the question of “why do individuals favour their in-group and discriminate outer-groups at the risk of acting unfairly?” by emphasizing the importance of motivations, Turner gave weight to self-categorising processes in his following studies. According to social identity theory, the sense of inner-group belonging makes several impacts on members. These are individual mobility, social creativity, and social competition. When it comes to these social strategies it should be noted that prejudices take an important place.

Following the experiments, it was shown that individuals with high nationalist attitudes were more likely to produce prejudices against outer-groups in comparison to individuals with low nationalist attitudes. It shows that nationalists as inner-groups tend to develop much more prejudices, while their in-group is providing a basis for transforming those prejudices to stereotypes. At this very point it encounters with image theory. According to image theory, images function as stereotypes in a very similar way. Briefly, nationalism does not just accelerate in-group favouritism and out-group discrimination but also paves the way for transforming prejudices to stereotypes in so doing.

When it comes to the literature of nationalism, it can be said that a modernist approach which concludes that “the nationalism precedes ‘the nation’”, in other words, the idea of nationalism is used to constitute the nation, taking the dominant role in studies. The modernist approach seems to be more suitable in an attempt to explain nationalism in the frame of Political Psychology because of its coherence with minimal group paradigm. However, ethno-symbolism does not stand in contrast to the minimal group paradigm either. Moreover, it clarifies in-group favouritism while referring to the nation as an ethnical group in which homogeneous identities are concentrated. Thus, it can be seen from ethnic identities in texts of Ziya Gökalp, who was one of the originators of Turkish nationalism.

In the first place, Gokalp sees Turks as a group that realises themselves when they knew about their “national responsibilities” and said, “I exist”. In alignment with social identity theory, according to Gokalp people who take place in the same civilisation must bring respect to each other. In his words, saying that Turks must love each other to strengthen national solidarity, can be seen in-group solidarity. Gokalp favours Turks frequently. This fact shows through the discrimination to outer-groups and the development of images against them. Exemplary images of the folk to the elites and of Gokalp to the West can be deducted from his lines which states that the elites must take the culture of the folks and bring them civilisation from the West. The rogue image can be found between Ottoman state elites and Turkish people. The first group sees Turks as subject to the state and the latter perceives these elites as a threat against their culture. Finally, Gokalp’s image to Eastern civilisation reminds of an excluded image that sees it must be excluded or be dragged into the Middle age.

In conclusion, Gokalp’s nationalism corresponds to an in-group of Turks with an attitude of solidarity and a minimum of individualism, who maintained the same ethnic values and were united around an idea while they were following the strategies of social mobility in the context of European civilisation, social creativity about the language and philosophy, and social competition with Europe. It can be said that in-group defined by Gokalp shows the last step of a nationalist attitude in terms of the nationalism scale.

Siyaset Psikolojisi Perspektifinden Türk Milliyetçiliği: Gökalp'i Yeniden Düşünmek

Siyaset Psikolojisi, milliyetçiliğin anlaşılması bakımından önemli perspektifler sunmaktadır. Özelde sosyal psikolojinin çalışma konularından olan milliyetçilik; birçok farklı kuram çerçevesinde incelenmiştir. Bu kuramların her biri, aynı olgunun farklı yönlerine bakmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal kimlik kuramı; minimal grup paradigması, iç-grubun olumlanması güdüsü, dış-grup ayrımcılığı, toplumsal karşılaştırmalar gibi birden fazla kavramı milliyetçilik literatürüne kazandırmakta ve önemli bir açıklayıcılığa erişmektedir. Ancak Türkçe literatürde Türk milliyetçiliğinin, gelişim dönemi olan geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemini Siyaset Psikolojisiyle değerlendiren bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan, çalışmada Türk milliyetçiliği, kurucu isimlerinden Ziya Gökalp'in fikirleriyle Siyaset Psikolojisi ve özelde toplumsal kimlik ve imge kuramları bağlamında irdelenmeye çalışılacaktır.

Türk milliyetçiliğinin açıklanması konusunda, literatürde modernist ve etno-sembolist yaklaşımları öneren farklı perspektifte çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte etno-sembolist yaklaşımın, modernist yaklaşım eleştirisiyle kendini konumlandırırsa da, seçkinlerin, milliyetçiliği ivmelendirici işlevlerine rol vermesi, fakat aynı zamanda ilkçi yaklaşımda üzerinde sıkça durulan “milliyetçilikten önce milletler” argümanını da değerli bulması, etno-sembolist yaklaşımı; Türk milliyetçiliğinin etnik-ırksal bir zemine sahip, ama buna ek olarak seçkinler önderliğinde inşa edilme özelliği göz önünde bulundurulduğunda daha açıklayıcı bir konuma yükseltmektedir. Bu bağlamda, Türk milliyetçiliği, Siyaset Psikolojisi çerçevesiyle incelenirken, toplumsal kimlik kuramının minimal grup paradigması, yani iç-grup ve dış-grup oluşumu için doğal bir zemine gerek olmadığı varsayımı, geçersiz gibi gözükebilmekte; fakat iç-grup kaynaşması dikkate alındığında bu etnik zeminin, grup kaynaşmasını artırdığı, dış-gruplara karşı ayrımcılıkların ve dolayısıyla geliştirilen imgelerin keskinleştiği ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla etno-sembolist yaklaşımın göz önünde bulundurulması, toplumsal hareketlilik, rekabet ve çatışma gibi sosyal kimlik eylemlerini görünür hale getirmesi ve milliyetçiliğin, milleti imgeler yoluyla inşa etmesi olgularına alan açması bakımından; çalışmada Siyaset Psikolojisi kuramlarının kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Böyle bir kavramsal altyapıya sahip olan çalışma, “Türk milliyetçiliği hangi yaklaşımlarla incelenebilir?”, “Gökalp'in Türk milletine dair algısı, iç-grup oluşumu bakımından ne ifade etmektedir?”, “Bu iç-grup toplumsal kimlik açısından nasıl bir görünüm almaktadır?”, “Dış-gruplara karşı geliştirilen imgeler, Gökalp'e göre nasıl şekillenmektedir?” gibi sorular etrafında şekillenecektir.

Bu sorular ışığında öncelikle grup dinamiklerinin oluşması sürecini açıklayan toplumsal kimlik kuramına ve grupların birbirlerini algılayış biçimlerini ifade eden imge kuramlarına değinilecektir. Bunu, milliyetçilik literatüründeki etno-sembolist yaklaşımın temel argümanlarının değerlendirilmesi izleyecektir. Bu iki bölüm; Türk milliyetçiliğinin Siyaset Psikolojisi kavramlarıyla nasıl anlamlandırılacağı konusunda bir zemin oluşturacaktır. Ardından, son olarak Türk milliyetçiliğinin fikir adamlarından Ziya Gökalp'in metinlerinde öne çıkan olgular, bu kavramsal altyapıyla, diğer deyişle toplumsal kimlik ve imge kuramlarıyla değerlendirilecektir.

Siyaset Psikolojisi¹; merkezde siyaset ve çevresinde psikolojinin olduğu, çoğunlukla siyasal olanın insan davranışları tarafından etkilendiği ama siyasetin de insan davranışı üzerinde etkisinin bulunduğu argümanlarından hareket eden, kısaca siyaset ve psikoloji arasındaki etkileşimleri konu alan bir disiplin olarak tanımlanabilir (Jost ve Sidanius, 2004, s. 1; Houghton, 2009, s. 22-23). Siyaset Psikolojisi bakış açısıyla incelendiğinde, esasında Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkilerin temel referans metinlerinin insan zihni süreci ve davranışlarına dair argümanlar ürettikleri görülür. Örneğin; Platon ve Aristoteles'in insan doğasından yola çıkarak siyasal süreçlerin nasıl işlemesi gerektiğine dair fikirleri, Machiavelli'nin Prens'inin siyasal liderliği nasıl yürütmesi gerektiğine yönelik önerileri, Thomas Hobbes, Jean Jacques Rousseau ve John Locke gibi toplumsal sözleşmecilerin insan doğasından yola çıkarak geliştirdikleri argümanlar insanın zihinsel ve davranışsal doğasını merkeze alır (Jost ve Sidanius, 2004, s. 2). Dolayısıyla bu perspektif, siyasal olanın, temelinde psikolojik faktörleri bulundurduğuna dair güçlü bir önerme ileri sürmektedir.

Belirtildiği üzere, her siyasal bakış açısı, insan doğasından yola çıkması bakımından insan psikolojisini içerse de çoğunlukla analiz seviyesinin sistem ya da devlet seviyesinde kaldığı² fakat Siyaset Psikolojisinin bireysel ve toplumsal analiz seviyesinde Siyaset Bilimine katkıda bulunabileceği ifade edilebilir (Houghton, 2009, s. 24-25). Siyaset Psikolojisi disiplininin tarihi de, çalışmada incelenecek olan milliyetçiliğin nasıl bu disiplinin konusu olabileceği ve/veya olduğunu göstermektedir. William J. McGuire'a göre, Siyaset Psikolojisi tarihsel olarak üç aşamadan geçmiştir ve muhtemel bir dördüncü aşamaya girmektedir. 1940 ila 1960 yılları arasında çalışmaların çoğunluğunda insan davranışlarının psikanalitik bir çözümlemesi yapılmış, aynı zamanda çevresel faktörlerin bu davranışlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda çalışmaların merkezi, davranışçı metotların yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte anket araştırmalarının yapıldığı ve insan davranışlarının rasyonel tercih teorileriyle açıklandığı seçmen davranışları, oy verme davranışları gibi incelemelere yönelmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllar ise bilişsel süreçlere verilen önemin arttığı, siyasal ideolojilerin çalışmaların konularını oluşturduğu bir dönem olmuş ve sosyal psikoloji, alanda önem kazanmaya başlamıştır (McGuire, 2004, s. 26-37). McGuire, dördüncü bir muhtemel gelecek dönemden bahsetmektedir.

1 Özetle Siyaset Bilimi ve Psikoloji disiplinleri arasındaki ilişkileri inceleyen bir disiplin olarak tanımlanabilecek bu alanın isimlendirmesi üzerinde bir tartışma bulunmaktadır. Bu tartışma, temel olarak Siyasal Psikoloji (*Political Psychology*) ismini kullanan ve bu disiplinin temel hedefinin Psikoloji biliminin hedefleriyle aynı olması gerektiğini, yani genel geçer kurallar bulmak üzere insan zihninin ve davranışlarının bilimsel incelemesi olduğunu ifade edenler ile Psikolojik Siyaset Bilimi (*Psychological Political Science*) ismini tercih eden ve bu alanın hedeflerinin Siyaset Biliminin hedeflerini, yani siyasal süreçlerin neden ve nasıl olduğunun açıklanması/anlamlandırılmasını içerdiğini savunular arasında yaşanmaktadır. Siyaset Psikolojisinin tarihsel gelişimine bakıldığında, bu tartışmanın ikinci tarafının öne çıktığı, yapılan çalışmaların büyük bölümünün siyasal olguları psikolojik bir kuramsal altyapıyla açıklamaya/anlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu tartışma hakkında bkz. (Krosnick ve McGraw, 2002, s. 79-94). Bu bağlamda, Türk Milliyetçiliğinin Psikoloji kuramlarıyla anlaşılmasına çalışılması, yani merkezde siyasal olanın, çevresinde ise insan psikolojisinin bulunması itibarıyla, burada "Siyaset Psikolojisi" adlandırılmasıyla, tartışmada Psikolojik Siyaset Bilimi olarak öne çıkan yaklaşım kastedilmektedir.

2 Burada öncelikle Siyaset ve sonrasında Uluslararası İlişkiler disiplinleri de dâhil olmak üzere Sosyal Bilimler üzerinde yeni bakış açıların mümkün kılan Postpozitivist literatür ihmal edilmemektedir. Sosyal Bilimlerdeki bu tartışma için bkz. (Fischer, 1998, s. 129-146). Dahası insan ve toplum seviyesinde çalışan Psikoloji disiplininin her ne kadar epistemolojik ve metodolojik olarak çoğunlukla Pozitivist ilkelerle hareket etse de, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinde değişimler meydana getiren Postpozitivist gelişmeyle, gerek bireysel analiz seviyesi gerekse de söylem analizi, çifte okuma gibi yöntemlerin kullanılabilir olması bakımından metodolojik olarak uyumlu olabileceği belirtilebilir. Nitekim çalışmada da Ziya Gökalp'in metinlerinde metodolojik açıdan böyle bir yol takip edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre, disiplinin gelişiminde genel olarak kişisel psikoloji ve psikiyatriden, sosyal psikoloji ve iletişime doğru bir geçiş söz konusu olmuştur. Her ne kadar geçmiş üç aşamada toplumsal faktörlerin bireysel düzeyde etkisi göz ardı edilmemiş olsa da, McGuire'a göre, dördüncü aşamada bu toplumsal bakış açısı giderek öne çıkmakta, kişiler ve gruplar arası süreçler grup dinamikleri bağlamında değerlendirilmektedir (McGuire, 2004, s. 37-38). Dolayısıyla çalışmada incelenecek olan milliyetçilik konusu da, Siyaset Psikolojisinde meydana gelen gelişmeler sonucunda disiplinin temel araştırma konularından biri olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında milliyetçiliğin özellikle modernist yaklaşımlar çerçevesinde salt siyasal, ekonomik ya da kültürel bir olgu olarak ele alındığı ifade edilebilir. Buradan yola çıkılarak John Breuilly'nin, milliyetçiliği elitler tarafından bir siyasal program olarak milliyetçilik haline getirdiği argümanının (1993, s. 1-15); Ernest Gellner'in milliyetçiliği tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde meydana gelen ve sanayi toplumunun isteği olan kültürel homojenitenin bir çıktısı olarak ele almasının (1983, s. 39-52); Eric Hobsbawm'ın, milliyetçiliği siyasal seçkinlerin "icat ettiği geleneklerde" aramasının (2006, s. 1-18), Michael Hechter'in kültürel olarak homojen iki ayrı unsur olsalar da, milliyetçiliğin bir toplum içerisindeki merkez-çevre ilişkisinde ekonomik gelişim açısından farklılaşp geliştiğini belirtmesinin (1975, s. 341-351); Benedict Anderson'un modernizmin getirdiği iletişim olanaklarındaki artışın bireyler arasındaki etkileşimi artırıp onların giderek bir "cemaat" haline geldiği tezinin (2017, s. 15-22) bu olguların görünüşleri olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla milliyetçilik konusunda da benzer şekilde geniş bir literatür bulunmaktadır.

Bu literatür, genel itibarıyla millet ve milliyetçilikten hangisinin önce geldiği sorusuna verilen cevapların değişkenliğine göre ortaya çıkan yaklaşımlar ile ifade edilebilir. Özkırımlı'ya göre bunlar; milliyetçilikten önce milletlerin olduğunu ve bunun temelinde etnik ayrımların yattığını ifade eden ilkçi yaklaşım, milliyetçiliğin ve modernleşme süreciyle birlikte ulus-devletin milleti ortaya çıkardığını belirten ve dolayısıyla önce milliyetçilik sonra millet argümanını öne süren modernist yaklaşım ve son olarak milletlerin etnik ayrıma göre bir dereceye kadar açıklanabileceğini savunmakla birlikte milliyetçiliğin milleti inşa sürecinde etkili olduğunu da belirten etno-sembolist yaklaşımlardır (2017, s. 57-67). Siyaset Psikolojisi, bu üç yaklaşım adına da birtakım çıkarımlarda bulunabilir.

Milliyetçilik literatüründe kavramsal karmaşıklıklar üzerine çalışan Walker Connor, millet/ulusun (*nation*) bir dışsallıktan ziyade insanın öznel algılayışıyla ilgili olduğunu, yani bireysel ve sonrasında toplumsal farkındalığın ulusu meydana getirdiğini belirtir (Conversi, 2002, s. 1-3). Bu açıdan bakıldığında ilkçi yaklaşımın doğalcı değil, ama biyolojik ve kültürelci kanatları, yani sırasıyla milletlerin kökenlerini genetik ve içgüdüsel olarak açıklayan ve milletlerin bireysel bağlılık ve heyecanlardan oluştuğunu ifade eden kesimleri (Özkırımlı, 2017, s. 82-91), milletleri tanımlarken doğal özelliklerin yanında duygu ve tutumlardan da faydalanmaktadır. Dolayısıyla millet tanımında ortaya çıkan içgüdü, bağlılık, heyecan gibi "ortaklık/benzeşmeye" dayalı kavramlar, Siyaset Psikolojisi literatüründe gruplara denk gelmektedir. Bu bakımdan birbirleriyle bağlılıkları dışarıdan kolayca algılanabilecek olan topluluklar olarak tanımlandığında (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017, s. 125), grupların milletlere karşılık geldiği görülmektedir.

Ancak ilkçi yaklaşım milliyetçiliğin dönüştürücü ve yaratıcı etkisini yadsıdığından ve milletin doğal olarak önverili olduğu varsayımından dolayı; toplumsal kimlik kuramının, grup içindeki bireylerin toplumsal karşılaştırmalar sonucu toplumsal hareketlilik gibi stratejileri izlediği argümanını (Tajfel ve Turner, 1979, s. 40-43) karşılamamaktadır. Hâlbuki Tajfel tarafından yapılan deneyde, bireylerin hiçbir doğal ayırım olmaksızın dahi gruplaştıkları, iç-grup / dış-grup rekabetinin ortaya çıktığı, iç-grup kayırmacılığının izlendiği görülmüştür (Tajfel, Billig ve Bundy, 1971, s. 149-178).

İlkçi yaklaşımın, ikinci olarak, milletlerin milliyetçiliği ortaya çıkardığı argümanının, milliyetçiliğin bir tutum olduğu savını göz ardı ettiği görülmektedir. Oysaki milliyetçilik, ilgili millete dair olumlu ya da olumsuz kişisel algıların meydana getirdiği eylem eğilimleri, yani belli derecedeki tutumların millete dair olumlu duygular bakımından son aşama tutumu olarak ifade edilebilir (Dekker, Malova ve Hoogendoorn, 2003, s. 348).³ Dolayısıyla ilkçi yaklaşım, milliyetçiliğin bir grup (millet olarak tanımlanamasa bile millet olarak inşa edilmek istenen bir topluluk) üzerindeki iç-grup algısını güçlendirebileceği ihtimalini yadsımaktadır. Zira millet; milliyetçiliğin ve bir grup olarak milliyetçilerin ilgili gruba dair (inşa edilmek istenen grup olarak potansiyel millet) iç-grup algısını güçlendirme eylemini güttükleri bir zemin halini almaktadır (Cottam ve ark., 2017, s. 388). Bu bağlamda, milliyetçilik, modernist yaklaşımın ileri sürdüğü üzere, milleti yaratan ve onu inşa eden güçlü bir duygu, eylem biçimi ve tutum olarak ortaya çıkmaktadır (Özkırmı, 2017, s. 102-103). Ancak bu defa, milliyetçilik literatüründeki yaklaşımlar açısından sadece Siyaset Psikolojisi değil, aynı zamanda Türk Milliyetçiliğinin gelişimi açısından bir açmazla karşılaşılmaktadır.

Zira milliyetçilik literatüründeki ilkçi yaklaşım, modern Cumhuriyet'in kuruluşundaki kültürel ve demografik değişiklikleri gözden kaçırırken; modernist yaklaşımlar da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki etno-ırksal sürekliliği yadsımaktadır (Canefe, 2002, s. 136). Dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin açıklanması konusunda ilkçi ve modernist yaklaşımlar bu noktada yetersiz kalırken; aynı zamanda bu iki yaklaşımın kuramsal açıklamalarda insan unsuruna yeterince yer verememesi (Canefe, 2002, s. 133), çalışmada yararlanılacak olan Siyaset Psikolojisi kuramlarının da aydınlatıcı olamamasına yol açabilecektir. Zira Gökalp'in çalışmada incelenecek olan metinlerinde, Türklerin özellikleri salt bir inşa sürecinden ziyade, "etnik" özelliklere de dayandırılmaktadır. Dolayısıyla bu etnik sürekliliğin göz ardı edilmemesi gerekir. Bu bakımdan, millet ve milliyetçiliği etnik toplumların devamlılığı üzerinden okuyup aynı zamanda çoğu modernist yaklaşımın öne sürdüğü üzere seçkinlerin milliyetçiliğine vurgu yapan, fakat bunu seçkinler ve halk arasındaki ilişkilerde, özelde ise kültürel imgeler, heyecanlar, duygular ve kaygılarda arayan etno-sembolist yaklaşım (Smith, 2013, s. 83-87); insanı merkeze alması itibarıyla gerek Siyaset Psikolojisi, gerekse de hem ilkçi hem modernist yaklaşımları uzlaştırması açısından Türk milliyetçiliği deneyimi ile uyumlu gözükmemektedir. Kısaca etno-sembolizmin sunduğu kavram seti, Türk milliyetçiliğinin, modernist yaklaşımların iddia ettiğinin aksine sadece bir siyasal, ekonomik ya da kültürel bir inşa değil, fakat bunun yanında semboller, imgeler, ortak anılar ve etnik unsurlar aracılığıyla inşa edildiği argümanını anlamlı kılar. Zira Gökalp'in metinlerindeki

3 Dekker ve diğerleri tarafından yapılan bu tutum ölçeğine göre milliyetçilik; olumsuzdan olumluya sırasıyla milletten nefret, milletten iğrenme, milletten utanç, milletten yabancı hissetme, milli his, milleti beğenme, milli gurur, milleti tercih etme, milletin üstünlüğü tutumlarının son basamağını oluşturmaktadır.

milliyetçi bakış açısı, bu unsurlar etrafında şekillenmektedir.

Toplumsal Kimlik ve İmge Kuramları

Bu kuramlara geçmeden önce, sosyal psikolojinin milliyetçiliği nasıl bir örnek vaka olarak ele alabileceğinden bahsedilebilir. Toplumsal kimlik kuramına temel teşkil eden deneylerin, milliyetçilik gibi bu deneylere konu olan birkaç insandan çok daha fazla bir sosyal grubu açıklayıp açıklayamayacağı sorusuna verilecek cevaplar, grup davranışlarında yatmaktadır. Örneğin, bir sosyal grup olarak milliyetçiler ile milliyetçi tutumları nispeten az olan vatanseverler arasında grup davranışları konusunda bir fark bulunmaktadır. Vatanseverler, iç-grup kayırmacılığı gösterirlerken; milliyetçiler bununla birlikte dış-gruplara karşı ayrımcı davranışlar da göstermektedirler (Leyens ve ark., 2003: 705). Aynı zamanda milliyetçi davranışlar gösteren bireylerin, bir topluluk halinde karşı gruplara karşı daha fazla sayıda kıyaslama yaptıkları da bu davranışlara dahildir (Mummendey, Klink ve Brown, 2001: 161). Nitekim bu kıyaslamalar, beraberinde imgeleri de getirmektedir. Kıyaslamaların arkasındaki sebeplerden biri de, bireyin iç-grubuna karşı duyduğu bağlılık, sadakat hissidir. Birden fazla bireyin aynı hissi taşımasıyla birlikte de, bahsedilen iç-grup, giderek milliyetçi tutumlarının ivmesini artırmakta ve gruplar arası çatışmalara müdahil olmaktadır (Druckman, 1994: 43-44). Bahsedilen tüm bu davranış kalıpları, temelinde sosyal psikoloji ve daha çok da toplumsal kimlik kuramı çalışmalarıyla literatüre kazandırılmıştır. Bunlar ise aşağıda değinilecek olan birtakım deney serileri ile elde edilmiş bulguları yansıtmaktadır.

Toplumsal kimlik kuramı; grupların neden dış-gruplara karşı stereotipler/kalıpyargılar (*stereotypes*) geliştirdikleri ve iç-grupların neden kendi gruplarına yönelik kayırmacılık izledikleri sorularına yönelik öne sürülmüş teorik yaklaşımların içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu teorik yaklaşımlara kısaca değinilebilir. Bunlardan ilki, Muzafer Sherif ve bir grup akademisyen tarafından yürütülen bir deney sonucunda geliştirilmiş “gerçekçi çatışma teorisidir (*realistic conflict theory*)”. Buna göre, bireylerin aralarında herhangi bir bağ olmaksızın rekabet ve işbirliği güdüleriyle gruplara bölünebildikleri, bu grupların aralarındaki ilişkilerde rekabetin ortaya çıktığı, fakat ortak bir hedef için tekrar bir araya gelebildikleri görülmüştür (Sherif, Harvey, White, Hood ve Sherif, 1961).⁴ Kısaca gerçekçi çatışma teorisi, kıt kaynaklara erişim için, aralarında bağ bulunmasa bile, insanların gruplaşp rekabet edebileceklerini ifade etmektedir (Cottam ve ark., 2017, s. 291-292).

İkinci olarak dış-gruplara yönelik kalıpyargıların öğrenme yoluyla oluştuğunu ifade eden toplumsal öğrenme teorisi, çocukların aileleri, öğretmenleri, arkadaşları ve diğerleri tarafından diğer gruplara karşı bu çevreler tarafından geliştirilmiş kalıpyargıları öğrendiğini öne sürer. Buna yönelik yapılan deneyler, çocukların hem ailelerince gördükleri kalıpyargıları hem de dış-grupla kurdukları ilişkilerden edindikleri tecrübeleri yetişkinlik döneminde de genellikle devam ettirdiklerini göstermektedir. Üçüncü olarak toplumsal baskınlık teorisi, dış-gruba karşı meydana getirilen hiyerarşik kalıpyargıları inceler (Cottam ve ark., 2017, s.

4 M. Sherif, O.J. Harvey, B. Jack White, William R. Hood ve Carolyn W. Sherif tarafından yürütülen, Hırsız Mağarası Deneyi (*The Robbers Cave Experiment*) adı verilen deneyde; beşinci sınıfa giden, aralarında doğal bir yakınlık bulunmayıp, sosyo-ekonomik, kültürel olarak özdeş olan yaklaşık on bir yaşındaki yirmi iki çocuk bir izci kampında vakit geçirmiş; ilk aşamada beraber yaşayan çocuklar oyunlar, yarışmalar gibi birtakım uygulamalarla giderek iki gruba bölünmüşlerdir. İkinci aşamada bu grup ayrımcılığı şiddetlenmiş; fakat sonrasında deneyiciler tarafından içme suyuna erişim için bir çeşme yapımı hedefi konulduğunda, çocuklar tekrar bir araya gelmişler ve aralarındaki bağlar restore edilmeye başlamıştır.

292-294). Gerçekçi çatışma teorisinde olduğu gibi, bir dizi deney sonucunda geliştirilmiş toplumsal kimlik kuramı da literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

Ancak buna geçmeden önce; bölümün başındaki ikinci soruya, yani dış-gruplara karşı neden ayrımcılığın yapıldığı sorusuna verilen cevaplar olarak belli yaklaşımlardan bahsedilebilir. Bunlardan ilki; bilişsel yaklaşım adı verilen ve aşağıda tartışılacak olan kimlik kuramı-toplumsal kimlik kuramı tartışmasının iki kanadını da yansıtan, bireylerin kendi bilişsel süreçlerinde kategorilendirmeler yapmaları sonucunda kolektif bir kimliğe erişmek amacıyla, olumlu olarak kategorilendirdikleri grupların tutum ve davranışlarını taklit ettiklerini ve böylece iç-grubun bağlılığının artıp dış-grubun ayrıştığını ifade eden yaklaşımdır (Huddy, 2003, s. 516-517). İkinci olarak, gerçekçi çatışma teorisi, toplumsal baskınlık teorisi gibi kuramları içinde barındıran gerçekçi çıkar yaklaşımları siyasal ortak çıkarların, iç-grup bağlılığını artırdığını ifade eder. Üçüncü olarak sosyal inşacılık ise, grupların bireyler için nasıl sübjektif anlamlar içerdiğini araştırır ve dış-grup ayrımcılığının bu özelliklerde bulunacağını ifade eder. Toplumsal kimlik kuramı ise, sembolik yaklaşımlar içerisinde yer alır ve bireylerin, toplumsal üyelikleriyle iç-gruplarını kayırdıklarını ve dış-gruba karşı ayrımcılığın oluştuğunu ileri sürer (Huddy, 2003, s. 517-520).

Toplumsal kimlik kuramı, Henri Tajfel ve bir grup akademisyen tarafından 1970'li yıllarda yürütülmüş birkaç deneyin sonuçlarını açıklamak amacıyla öne sürülmüştür. Bu deneylerde; Tajfel, Sherif'in deneyinde olduğu gibi aralarında herhangi bir ortak bağ ve/ fakat Sherif deneyinin aksine grupların bir işbirliği ya da rekabet hedefine sahip olmasa dahi, yine de iç-grubun kayırılıp dış-gruba karşı ayrımcılığın yapıldığını gözlemlemiştir (Tajfel, 1970, s. 96-103; Tajfel ve ark., 1971, s. 149-178; Billig ve Tajfel, 1973, s. 27-52). Gruplar arasındaki çekişmenin, herhangi bir hedef çatışması ve ortak bağ olmadan da ortaya çıkabilmesi, minimal grup paradigması olarak adlandırılmıştır (Cottam ve ark., 2017, s. 98). Dolayısıyla burada bireyler, eylemlerinden ya da davranışlarından herhangi bir etki görmese dahi, sadece diğer üyelere ödül ya da ceza verirken bile grup bilinciyle hareket etmektedirler (Tajfel ve ark., 1971, s. 149-178).⁵ 1970'li yılların sonunda, bu deneylerde neden adalet yerine kayırmacılık davranışının görüldüğü sorusu Tajfel ve John Turner tarafından toplumsal kimlik kuramı ile açıklanmıştır.

Toplumsal kimlik kuramına göre, bireyler bir iç-grup üyesi olduklarında, kendi bireysel tutumları yerine üyesi oldukları grubun normlarını benimsemekte, aynı zamanda iç-gruplarını olumlu özelliklerle tanımlamak isterken gruplarını kayırmaktadırlar. Bu davranış ve tutum biçimi, bireylerin kendilerine olumlu bir öz benlik kazandırdığı düşüncesiyle gerçekleşmekte; bunun arkasında insan zihninin bilişsel özelliklerinin kategorilendirmeye (iç-dış ve biz-onlar) yatkınlığı yer almaktadır (Hornsey, 2008, s. 205-207). Bu kategorilendirme, hem bireylere çevrelerini anlamlandırmak için bir sistematik araç olmakta hem de toplumsal çevrede bireyin nerede yer aldığını bilmesini, dolayısıyla kendini tanımlamasını sağlamaktadır (Ashforth ve Mael, 1989, s. 20-21). Dolayısıyla Tajfel ve Turner'ın toplumsal kimlik kuramı, kategorilendirme sürecinden yola çıkarsa da bireylerin istencine, diğer deyişle güdülenmelerine, motivasyonlarına, iç-

5 1971 yılında H. Tajfel ve diğerleri tarafından yürütülen, toplumsal kimlik konusunda sıkça atıf yapılan deneyde, İngiltere Bristol'deki bir devlet okulundan seçilen altmış dört okul öğrencisine bir tahtadaki noktaları tahmin etmeleri istenmiş, sonuçları kendilerine yanlış bildirilerek aslında rastgele gruplandırılmışlardır. Aralarında deney esnasında hiçbir iletişime izin verilmemiş olan, fakat hangi gruba ait olduklarını bilen öğrenciler gerçek para ödülleri kendi grup üyelerine, cezaları ise karşı grup üyelerine vermişlerdir.

grup kayırmacılığı konusunda daha fazla yer vermektedir.

Toplumsal kimlik kuramının kategorilendirmelere, yani bilişsel süreçlere değinen bu özelliği ileriki yıllarda Turner tarafından geliştirilmiştir. Buna göre; kişiler arası ve gruplar arası amaçları, karşıtlıklar olarak tanımlamak yerine, öz-kategorilendirme kuramı (*self-categorisation theory*), farklı seviyelerdeki öz-kategorilendirmelere vurgu yapar. Bunlar; üst hedef olarak insan kimliği, toplumsal grup hedefi olarak toplumsal kimlik ve kişisel öz-kategorilendirmeye dayalı hedef olarak kişisel kimliktir (Hornsey, 2008, s. 207-208). Dolayısıyla hem toplumsal kimlik kuramı hem de öz-kategorilendirme kuramı toplumsal kimliğin kökenini bilişsel ve güdüsel etkenlerde görürken, bunlara yaptıkları vurgunun ağırlığı değişmektedir (Huddy, 2003, s. 518-519). Sonuç itibarıyla bu iki kuram, aralarındaki benzerlikler nedeniyle toplumsal kimlik yaklaşımı adı altında birleşmektedir (Bkz. Tablo 1).⁶ Toplumsal kimlik yaklaşımı, grupların, kendi üyelerinin davranışlarını üç farklı şekilde etkileyebileceğini ifade etmektedir.

Tablo 1

Sosyal Psikoloji Kuramları

Neden grup bazı uyuşma / bağlılık ortaya çıkar?					
		Birey zihnindeki kategorilendirme süreçleri nedeniyle	Siyasal çevre insanları ortak çıkarlarda birleşmeye; farklı çıkarlarda ayrışmaya götürür	Siyasal çevre, bireylerin toplumsal kimlikleriyle kendilerini ifade edecekleri ve davranışlarını oluşturacakları bir ortam meydana getirir (hem biliş hem güdü)	Her toplumsal kimliğe dair, bireylerin öznel/ subjektif yargıları vardır.
		Bilişsel Yaklaşım	Gerçekçi Çıkar Yaklaşımı	Sembolik Yaklaşımlar	Sosyal İnşacılık ve Grup Üyeliğinin “Anlamı”
Neden kalıpyargılar gelişir ve dış-grup ayrımcılığı görülür?	İç-grubun olumlanması güdüsü	Öz-Kategorilendirme Teorisi			
	Kaynaklara erişimde ayrılan çıkarlar		Gerçekçi Çatışma Teorisi		
	İç-grubun hiyerarşik olarak yükseltilmesi isteği		Toplumsal Baskınlık Teorisi		
	Dış-grupların iç-grubun kaynaklarını tükettiği düşüncesi		Göreceli Yoksunluk Teorisi		
	İç-grubun olumlanması güdüsü			Toplumsal Kimlik Kuramı	
	İç-grubun olumlanması güdüsü			Öz-Kategorilendirme Teorisi	
	İç-grup tarafından olumlanma isteği			Toplumsal Öğrenme Kuramı	
	İç-grup aynı öznel anlamları paylaşırken, dış-grup farklılaşır				Sosyal İnşacı Teori

Bu stratejilerden ilki, iç ve dış gruplar karşılaştırıldığında eğer iç-grup görece olumsuz algılanıyorsa daha olumlu bir grubun iç-grup olarak nitelenmesi sonucu toplumsal

6 Tablo, yazar tarafından sosyal psikoloji çalışmalarında iç-grup ve dış-grup arasındaki etkileşimleri konu alan farklı yaklaşım ve kuramları kategorilendirmek amacıyla hazırlanmıştır.

akışkanlık; ikincisi, karşılaştırma boyutlarının değiştirilmesi stratejilerini kapsayan toplumsal yaratıcılık ve son olarak daha olumlu iç-grup algısı için üyeliğin devam ettirilerek dış-gruplarla toplumsal rekabet stratejisinin izlenmesidir (Cottam ve ark., 2017, s. 100). Bu davranışlar, çalışmanın konusu olarak milliyetçilik bağlamında düşünüldüğünde, yüksek bağlılıkla tanımlanan bir iç-grup olan millet için, toplumsal akışkanlığın değil; toplumsal yaratıcılık ve daha yüksek bir ihtimal olarak toplumsal rekabetin eyleneceği ifade edilebilir (Cottam ve ark., 2017, s. 393). Bu rekabetin nedenlerine ve görünümüne bakıldığında birkaç kavramla karşılaşılmaktadır.

Bunlardan biri, önyargıdır. İç-gruplarına bağlılıkları yüksek olan üyeler olarak milliyetçi tutumları yüksek olan bireylerin, millete daha az aidiyet duyan bireylere kıyasla, iç-gruplarını homojen tutma eğilimlerinin daha yüksek olduğu, dış-gruplara karşı önyargılar geliştirdikleri görülmüştür (Castano, Yzerbyt, Bourguignon ve Seron, 2002, s. 315-322).⁷ İkinci olarak, yukarıda değinilen toplumsal kimlik ve öz-kategorilendirme kuramları bağlamında, milliyetçiliğin bireylere, ait oldukları gruplar olarak öz-saygı kazandırması, böylece iç-grup olarak milliyetçilerin kendi gruplarını dış-gruplara kıyasla olumladıkları olgusundan bahsedilebilir. Böylece milliyetçilik; üyelerine hem öz-saygı zemini olarak işlev görürken, hem de rekabet konusunda bir motivasyon kaynağı olmaktadır (Druckman, 1994, s. 48-49). Son olarak, milliyetçilik, bu kuramlar ve sosyal öğrenme kuramıyla birlikte düşünüldüğünde, dış-gruplara karşı geliştirilmiş kalıpyargıları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, kalıpyargılar, iç-grup üyelerinin kendi gruplarına dair olumlu yargılarını sürdürmelerine olanak sağlayan, aynı zamanda yukarıda bahsedilen toplumsal karşılaştırma stratejilerini yürütmelerini mümkün hale getiren araçlar olarak belirmektedir (Druckman, 1994, s. 62-64). Tam da bu noktada kalıpyargılarla oldukça benzeşen ve çalışmanın ileriki bölümlerinde Gökalp'in metinleri bağlamında değerlendirilecek olan imgelere/imajlara değinilebilir.

İmge kuramı, çoğunlukla uluslararası ilişkilerde yaşanan olgu ve gelişmeleri ve milliyetçiliği değerlendirmek için yapılmış çalışmalarla birlikte geliştirilmiş eklektik bir görünüm arz eder. Bu bağlamda imge kuramı; yukarıda bahsedilen kalıpyargılar gibi gruplar arasındaki davranış kalıplarını belirleyen, grupların birbirlerine karşı görünümelerini belirten imajları ifade eder (Cottam ve ark., 2017, s. 96). Martha Cottam ve meslektaşları bu imgeleri gruplandırmışlardır (Bkz. Tablo 2).⁸ Bundan sonra milliyetçilik çalışmalarında etno-sembolist yaklaşımın, yukarıda değerlendirilen kavramsal altyapıyla birlikte nasıl değerlendirilebileceği konusu irdelenebilir.

Tablo 2

İmge Kuramları

İmgeler	Olanaklar	Kültür	Niyetler	Karar Alıcılar	Tehdit / Fırsat
Düşman	Eşit	Eşit	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Barbar	Üstün	Aşağı	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Emperyalist	Üstün	Üstün	Zararlı	Az sayıda grup	Tehdit
Kolonyal	Aşağı	Aşağı	İyicil	Dar seçkinler	Fırsat
Dejenere	Üstün ya da eşit	Zayıf iradeli	Zararlı	Karışık, ayrılmış	Fırsat
Haydut	Aşağı	Aşağı	Zararlı	Dar seçkinler	Tehdit
Müttefik	Eşit	Eşit	İyi	Çok sayıda grup	Tehdit ve fırsat

7 Kuzey İtalya'da doğup yetişmiş olan kadın lisans öğrencileriyle yürütülen deneyde, İtalyan toplumsal kimliklerine daha bağlı olan öğrencilerin, kendilerine gösterilen Kuzey Avrupalı ve Kuzey Afrikalı erkek fotoğraflarını, sırasıyla Kuzey İtalyalı ve Güney İtalyalı erkekler olarak, İtalyan toplumsal kimliğine daha az bağlı öğrencilere kıyasla daha çabuk eşleştirdikleri görülmüştür.

8 İmge kuramlarının kategorilendirildiği tablonun orijinali için bkz. (Cottam ve ark., 2017, s. 99-100).

Milliyetçilik Literatüründe Etno-Sembolist Yaklaşım

Yukarıda bahsedildiği üzere, toplumsal kimlik kuramı hem iç-grubun nasıl oluştuğu (minimal grup paradigması) hem de oluşuktan sonra, üyeleri için ne anlam ifade edip onların kimlik tanımlamalarında nasıl karşılıklı bir rolü oynadığını açıklamaktadır. Bu konu, milliyetçilik literatürü bağlamında düşünüldüğünde, toplumsal kimlik kuramının, modernist yaklaşıma daha yakın durduğu düşünülebilir. Zira modernist ve etno-sembolist yaklaşımlar arasındaki temel farkların en önde gelenlerinden biri; modernist yaklaşımların milletin meydana gelmesi sürecinde siyasal ve ekonomik unsurlara vurgu yaparak, etnik-tarihsel kökenleri göz ardı ederken, yani minimal grup paradigmasıyla uyumlu bir argüman öne sürerken; etno-sembolist yaklaşımın milletin inşası sürecinde etnik ve ırksal unsurların göz önünde bulundurulması gerekliliğini ifade etmesidir (Güder, 2016, s. 11). Ancak etno-sembolist yaklaşımın bu argümanı da toplumsal kimlik kuramıyla bir karşıtlık oluşturmaz. Çünkü etno-sembolist yaklaşımın temsilcisi Anthony Smith'in de, yukarıda iç-grup olarak tanımlanan milleti diğerlerinden farklı bir kültüre ve bir dizi ortak değerlere sahip insan topluluğu olarak tanımlayıp milli kimliği ise Benedict Anderson'dan hareketle kimliğin korunması ve uğrunda ölünmesi gereken, milletin üyelerinin özdeşleştiği kültürel öğeler olarak ifade etmesi (2013, s. 24-34); toplumsal kimlik kuramının argümanlarından olan, iç-grup üyelerinin kendi gruplarını olumlama güdüsüne karşılık gelmektedir.

Üstelik milliyetçilik, etnik-ırksal kökenlerle birlikte düşünüldüğünde Siyaset Psikolojisinde tanımlanan iç-grubun algılanan bütünlüğü⁹ daha yüksek olmakta, yukarıda değinilen toplumsal karşılaştırma stratejilerinden toplumsal rekabet stratejisinin izlenmesi daha yüksek ihtimale erişmektedir. Dahası milliyetçilik bağlamında etno-sembolist yaklaşım, çalışmanın başında da belirtildiği üzere Türk milliyetçiliği konusunda daha açıklayıcı olmaktadır (Canefe, 2002, s. 136). Nitekim bu argüman, bizzat Smith tarafından, tüm milliyetçiliklerde ortak özellikler olarak saptanabilecek birkaç unsurdan biri olan otantiklik/özgünlüğün (*authenticity*) Atatürk'ün Güneş-Dil Teorisi'nde bulunabileceği şeklinde ifade edilmiştir (2009, s. 62-63). Dolayısıyla etno-sembolist yaklaşım, çalışmanın buraya kadarki ve sonraki kısımlarıyla hem Siyaset Psikolojisi hem de Türk milliyetçiliği bağlamında anlamlı görünmektedir. Etno-sembolist yaklaşımın, Türk milliyetçiliğini aydınlatacak birkaç temel özelliğinden bahsedilebilir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, etno-sembolist yaklaşımın en temel hareket noktası, milliyetçiliğin modern bir kavram olduğunu ifade ederek modernistlere yaklaşmasıyla birlikte, bu modern olgunun kökenlerinde etnik ve kültürel bağlılıkların yattığını belirterek ilkçi ve modernist yaklaşımlar arasında bir orta yol bulmasıdır (Özkırımlı, 2017, s. 202-204). Bu bakımdan etno-sembolist yaklaşım milliyetçiliklerin anlaşılması için, etnik kökenlere yönelik uzun erimli bir tarihsel bakışa¹⁰ ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Etno-sembolist yaklaşım böylece, Türk milliyetçiliğinin Türk etnik kimliğinin tanımlanması çabasında kimilerince Orta Asya kimilerince ise antik Anadolu uygarlıklarına atfı yapılması konusunda açıklayıcılık kazanmaktadır.

9 Algılanan bütünlük, bir grubun ne derecede bir bütün olarak algılandığını tanımlayan bir kavramdır. (Cottam ve ark., 2017, s. 216-217)

10 Fransız tarih disiplini ekolü Annales Okulu'nun sosyal bilimlere bir katkısı olan bu bakış açısı, Fernand Braudel tarafından tanımlanmış ve tarihsel süreçler yapı/*structure* (uzun vade), konjonktür/*conjuncture* (orta vade) ve olay/*event* (kısa vade) olarak kategorilendirilmiştir. *Longue Durée*, bu bağlamda uzun vadelere odaklanan ve süreklilik gösteren yapılarla ilgilenen bir perspektiftir. F. Braudel'in çalışmasının I. Wallerstein tarafından çevirisi için bkz. (Braudel, 2009, s. 171-203).

İkinci olarak, etno-sembolist yaklaşımın öncülerinden olan John Armstrong'un etnik sınır ve kültüre dair yaptığı çıkarımdan bahsedilebilir. Armstrong'un etnisite bağlamında kullandığı sınır ve kültür kavramsallaştırmaları, Frederick Barth'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Barth, grup ve üyelerine dair belirttiği kimliğin, etnik sınır; kültürün ise etnik içeriklerle tanımlanabileceğini ifade eder. Ona göre; kültürden ziyade, sınır kavramı grup ve üyelerinin kimliğinin tanımlanmasında daha birincil bir faktördür (Conversi, 1999, s. 553-555). Armstrong da buradan hareketle, "sınırlamanın" yani iç-dış ayrımının, etnik kavramını anlamakta önemli olduğunu, grupların bu sınırlama ve ayırlamayla kimliklerini oluşturduklarını belirterek kimliğin orijininin ziyade sınırlama eyleminde kullanılan mitlere, sembollere ve iletişime uzun vadede bakılması gerektiğine vurgu yapar (Smith, 2015, s. 165-169). Etno-sembolist yaklaşımın bu argümanı, toplumsal kimlik kuramının iç-grup oluşumunda dikkat çektiği çevre, iletişim, güdü ve biliş kavramlarını akla getirirken, aynı zamanda aşağıda incelenecek olan Ziya Gökalp'in dış-gruplara karşı kullandığı imgelerde de sınırlama bağlamında karşılığını bulmaktadır.

Son olarak etno-sembolist yaklaşıma Anthony Smith'in katkılarından olan etnik topluluk ve milli kimlik tanımlarından bahsedilebilir. Smith'e göre milli kimlik, tarihsel bir bölge olarak anavatandan oluşan, ortak mitlere, tarihsel hafızaya, kültüre, hukuka ve ekonomiye sahip bir insan topluluğu iken; bunun temelinde/zemininde bulunan etnik topluluk (*ethnie*) ise kolektif bir ismi, paylaştıkları bir tarihi bulunan, "dış-gruplardan ayrılan" ortak kültüre sahip, belli bir anavatanda bulunup birlik bilinci gösteren ve ortak ata mitine bağlı topluluktur (1991, s. 14-21). Görüldüğü üzere etnik topluluk; milli kimliğin oluşmasında, bir altyapı görevi, ivmelendirme işlevi üstlenmektedir.

Bu bakımdan Smith'in çok katmanlı ve boyutlu olan milli kimlik tanımı (Özkırımlı, 2017, s. 213), aynı zamanda bireylerin kendilerine dair toplumsal cinsiyet, bölgesel, sosyal sınıf olarak sosyo-ekonomik, dinsel ve etnik kimliklere sahip oldukları argümanı ile anlamlı hale gelmektedir. Bununla birlikte Smith, kimlik konusunda ürettiği fikirlerde; etnik kimliğin dinsel topluluklarla oldukça yakın ilişkide bulunduğunu, Batı-dışı etnik anlayışın ortak ata mitine Batı etnik anlayışına kıyasla daha fazla vurgu yaparak aidiyet hissini artırdığını ve milli kimliğin ise bireyin kendisini dünyada nerede konumlandığını belirlediğini ifade eder (Smith, 1991, s. 3-17). Bu bağlamda, kimlik tanımlamasında belirtilen çok boyutlu kimlikler, yukarıda belirtilen toplumsal kimlik kuramının öz-kategorilendirmelerde işaret ettiği kimliğin seviyelerine karşılık gelmektedir. Gökalp ve Türk milliyetçiliği bağlamında bu seviye, çoğunlukla toplumsal kimlik olarak ortaya çıkacaktır.

Son olarak toplumsal kimlik kuramının bireylerin kim olduklarını kendi iç-gruplarıyla belirlemesi argümanı, aynı zamanda kimlik kuramının bireylerin oynadıkları rollerle kimliklerini tanımladıkları çıkarımı da Smith'in milli kimlik tanımıyla anlaşılabilir. Zira bu iki kuram, bireylerin bir gruba ait olduklarında kendilerini güvende hissedecekleri ve bu grupta belli rolleri oynadıklarında kendi kimliklerini tanımladıkları şeklinde uzlaştırılabilir (Stets ve Burke, 2000, s. 224-237). Bu çıkarım; Gökalp'in milliyetçilik anlayışında belirttiği Türk-İslam kimliğinin gerçek (güvende hissetme) kimlik olduğu ifadesinde ve önerilen korporatist modelde (belli rolleri oynama) kendini gösterecektir.

Bu başlık altında son olarak, etno-sembolizmin, neden toplumsal kimlik ve imge kuramlarıyla birlikte ele alındığı sorusuna değinilebilir. Bahsedildiği gibi milliyetçilik etrafındaki yaklaşımlar, en temelde milliyetçilik ve milletin karşılıklı etkileşimine

getirilmiş açıklamaları ifade eder. Bu yaklaşımlardan biri olan etno-sembolizm ise “tarihin ve etnisitenin unutulmaması” gerektiğini belirtir. Hobsbawm’a göre “tarih ve millet, kavramsal açıdan birbirleriyle zıt düşerler” ve tarih, milliyetçiliğin milleti inşa ettiği süreçte bir araç olarak kullanılır (Hobsbawm, 1996: 255-256). Dolayısıyla bu açıklama, Gökalp’in kullandığı tarihsel unsurlara dikkat çekilmesi bakımından önem arz eder. Bununla birlikte, salt bir psikolojik yaklaşımın da bu inşa sürecinin tarihselliğini gözden kaçırabilmesi mümkündür (Finlayson, 1998: 160). Diğer deyişle Türk milliyetçiliğine Siyaset Psikolojisi perspektifiyle bakarken tarihin, birtakım etnik unsurların ve Smith’in ifadesiyle “etnik çekirdeklerin” göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim Gökalp’in kullandığı çoğu ifade bu kavramlar görülebilmektedir. Asyatik kökenler, halk edebiyatı, Müslümanlık, feministlik gibi Gökalp tarafından Türklere atfedilen bu özellikler, bu minvalde anlaşılmalıdır.

Türk Siyasal Düşüncesinde Milliyetçilik: Kısa Bir Bakış

Tanıl Bora; Gökalp’e, Yusuf Akçura’yla birlikte Türk milliyetçiliğinin bir ideoloji haline gelmesinde kurucu bir rol atfeder (2017, s. 202). Bora’nın tanımladığı Rusya Türkçüleri (pan-Türkist eğilimleri önceleyen Türk milliyetçileri) ile Osmanlı Türkçüleri (Anadolu vatanında milliyetçilik) ayırmamasında ikinci grubun önder temsilcisi olan Gökalp, Jön Türklerin kurumlaştığı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin de fikir öncülerinden olmuş, Türk Ocağı’nda ve onun yayın organı Türk Yurdu Dergisi’nde önemli roller oynamış ve Cumhuriyet’in halkçılık anlayışını temsil eden Halka Doğru hareketinin önderliğini yapmıştır. Kısaca Gökalp, Türk milliyetçiliğinde oldukça büyük bir konum edinen, önemli bir figürdür.

Gökalp, Türk milliyetçiliği içinde diğer kurucusuyla karşılaştırıldığında gerek Cumhuriyet öncesi gerekse sonrasında Osmanlı-İslam kültürünü reddetmemesi itibariyle daha mutedil, orta yolcu bir konumda kalır ve millileşmeyi bir evrim olarak, aşamalı bir süreç olarak görürken; kendisinin erken dönem yazılarındaki etno-dinsel altyapılar daha sonra Türk Tarih Tezi’nde bilimsel bir dille ifade edilmiştir (Bora, 2017, s. 203-231). Gökalp, millet olma şartlarını sonrasında milli kültür ve ideale yaklaştırmıştır.¹¹ Türk Tarih Tezi’nin Anadolu uygarlıklarına yaptığı atıflar, Gökalp’in çalışmalarında temel teşkil eden olgular olmakla birlikte, bu uygarlık izlerinin milli kültür, özelde Anadolu hakkında bulunacağı da Gökalp’te önemli bir yer tutar.

Bu arayış çabası, Gökalp’in gerçek Türk kültürünün Anadolu’da bulunacağı ve Arap ve Bizans kültürlerinden etkilenmemiş kültürün burada yer aldığı düşüncesiyle somutlaşmış, 1913 ila 1914 yılları arasında Halka Doğru dergisiyle bir propaganda hareketine dönmüştür. Sonrasında bu hareket, Zürcher’in ifadesiyle Atatürk’ün “Köylü, milletin efendisidir” sözü etrafında bir “köylücülük” şiarına bürünmüştür (2015, s. 185-190). Bu anlayış, şehirlerde kozmopolit yapı nedeniyle saf bir kültür bulunamayacağı, ancak köylerde gerçek milli kültürün yer aldığı ve Osmanlı’nın ayrımcılığının köylere ilgisiz kalmasından kaynaklandığını ifade ederken; Asım Karaömerlioğlu’na göre,

¹¹ Gökalp’in Cumhuriyet dönemindeki bu fikri değişimi sonrasında tamamladığı Türk Töresi (1923) ve Türk Medeniyet Tarihi (1925) eserleri, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (1913) ve Türkçülüğün Esasları (1923) eserleri gibi Türk milliyetçiliği anlayışının değerlendirilmesinden ziyade, daha çok bir Türk kültürü incelemesi olduğundan çalışmada değerlendirilmeyecektir. Gökalp ve Akçura’nın fikri revizyonları için bkz. (Bora, 2017, s. 214-216).

özellikle tıp doktorlarının Anadolu köylerine gönüllü olarak gitmeleriyle somutlaşmış, fakat köylü nezdinde bir söylemin ötesine gidememiştir (2009, s. 285-294). Bu çaba, milliyetçilik literatüründe etno-sembolist yaklaşımla birlikte düşünülebilir.

Nergis Canefe'ye göre, Türk milliyetçiliğinin yeni ulus-devletin oluşturulması sürecinde, genel meşruiyetin sağlanması adına birtakım tekniklerden faydalanması etno-sembolist yaklaşımın bu deneyimi açıklaması için önemli bir olgudur (2002, s. 136-137). Bu açıdan bakıldığında Halka Doğru hareketi de, köylü ile iletişime geçme, onların rızasını alma eylemi olarak görüldüğünde, bu çabaların bir ayağını oluşturmaktadır. Ancak bununla birlikte Sezgi Durgun'a göre, etno-sembolist yaklaşımın temsilcisi Smith'in argümanındaki meşruiyet boyutunun, Türkiye'de etnik zeminin inşası bağlamında terse çevrilmesi gerekmekte, zira vatanın kurulumunda Türkiye'de yukarıdan aşağıya uygulamalar görülmektedir (2018, s. 299). Fakat yine de, Türk milliyetçiliğinin özellikle erken döneminde etnik-dinsel unsurlara yapılan vurgu, etno-sembolist yaklaşımın geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Bu unsur, özellikle Milli Mücadele ve sonrasında Cumhuriyet'in ilk yıllarında, milliyetçiliğin vatandaşlık üzerinden tanımına daha yakın olmak üzere görece sönük kalsa da, 1930'lu yıllarda Türk kimliğinin etnik boyutunun öne çıkarılmasıyla giderek vurgusunu güçlendirmiş ve Türk milliyetçiliği, Kemalizm etrafında etnisiteye dayalı bir biz/öteki ayırımına doğru yol almıştır (Yıldız, 2016: 15-22).

Son olarak, çalışmada değinilecek olan, Gökalp'in milliyetçilik anlayışında dış-gruplara karşı geliştirilen imgeler konusunda nereden yola çıktığından bahsedilebilir. Bu, büyük ölçüde Gökalp'in fikri altyapısıyla ilgilidir. Gökalp'in felsefi düşüncüsü üzerine literatürde, Andrew Davison'a göre temel bir tartışma söz konusudur. Bu tartışma, Gökalp'i Kemalist rejime aşkın bir ahlaki alan tanımlayan ve bireyi ikinci plana koyan bir Doğu toplumu modern milliyetçisi olarak addeden Uriel Heyd ile Gökalp'in fikirlerinde rasyonel ve demokratik düşüncenin, çoğulculuğun ve toleransın bulunduğunu öne süren Taha Parla arasında yaşanmakta; Davison, Parla'nın argümanını, yani Gökalp'in önünde bireyci/anti-bireyci şeklinde bir dikotomiden ziyade Durkheim'dan esinlenen bir dayanışmacı korporatizm orta yolu seçeneği bulunduğu ve bunu yeğlediği argümanını haklı bulmaktadır (Davison, 1995, s. 192-195). Bu bakış açısı, Gökalp'in tanımladığı medeniyet ve kültür kavramları bağlamında doğrulanmaktadır.

Kültür ve medeniyet kavramları Türk siyasal düşüncesinde, özelde ise Türk milliyetçiliği yazımında önemli bir yer tutar. Zira bu kavramlar üzerine, Gökalp'ten sonraki yıllarda da değerlendirmeler yapılmıştır. Mümtaz Turhan, bu kavramlara sosyal psikolojik bir açıdan bakarak "kültür değişmelerini" psikolojinin kavramları arasından hatırlama ve unutmaya ile ifade eder (Turhan, 2018: 13-36). Gökalp-Turhan çizgisinin takipçilerinden Erol Güngör ise bu geleneğin önem atfettiği "tekamül" kavramından hareketle, aydınlar ve halk arasındaki kültür değişmesine bakışın benzerlik gösterdiğini, bunun ise "tekamülü" sağlayacağını ifade eder (Bora ve Canefe, 2008: 654). Bu noktada ise Güngör, yine Gökalp'e atıfla, kültür ve medeniyet konusunda bir çatışma bulunmadığını, Batı medeniyetinin, Türk kültürüyle uzlaşırılabilirliğini belirtir. Bu süreci ise genel itibarıyla kültür değişmesi olarak adlandırır ve teknolojik gelişime, bu gelenek arasında en önem veren isimlerden biri olarak belirir (Güngör, 1995: 9-19). Dolayısıyla kültür ve medeniyet kavramları, yukarıda belirtilen "toplumsal karşılaştırmaları" beraberinde getirir. Çünkü kültür ve özellikle de medeniyet dışarıdan örneklerle dahil olunacak ya da

reddedilecek bir kavrama tekabül eder.

Niyazi Berkes'e göre, Cumhuriyet'in en önde gelen entelektüel fikir adamlarından olan Gökalp, Namık Kemal'in Avrupa'dan örnek alınması gerekenin manevi değil, maddi medeniyet olduğu şeklindeki orta yolu takip ederken; medeniyetin, kısaca farklı etnik gruplar tarafından oluşturulan gelenekler, kültürün ise belli bir millete ait ünik nitelikteki örf ve adetler olduğunu ifade etmiş ve kültürel bir temel olmadan, örnek alınan medeniyetin fayda sağlamayacağını belirtmiştir (1954, s. 376-387). Bu medeniyetten anlaşılmanın büyük ölçüde Avrupa medeniyeti ve kültürün ise Arap ya da Batı değil, ama Anadolu halk kültürü olduğu düşünüldüğünde, Gökalp'in bu medeniyet ve kültürlerle karşı kurduğu imgelerin farklılaşabileceği görülmektedir.

Gökalp ve Türk Milliyetçiliği Anlayışı

Toplumsal kimlik. Gökalp'in düşüncelerinde, tıpkı toplumsal kimlik kuramının öne sürdüğü gibi, grup üyelerinin kimliklerini kendi iç-gruplarıyla tanımladıkları vurgusu görülebilir. Diğer deyişle, Gökalp'in tanımladığı iç-grup, Türklere kendilerini ifade ettikleri bir kimlik zemini sağlamaktadır. Gökalp'e göre, "Türklüğün başına gelenler", Türklerin "kendini tanımamasından" ve "milli mesuliyetini bilmemesinden" kaynaklanıyor, bunun arkasında bireylerin kendi başına davranmaları yatıyordu (2018, s. 42). Ancak bunun farkına varılmasından sonra, Türkler, kendilerine "Ben varım" deyince kendilerini "daha iyi takdir ediyordu" (Gökalp, 2018, s. 45). "Türk kelimesiyle doğru yolu gören Türkler", ulus olduklarında "içten ve kaynaşmış" bir topluluk haline geliyordu (Gökalp, 2013, s. 68). Aynı zamanda toplumsal kimlik kuramının toplumsal kimliğe sahip olmanın özsaygı getireceği argümanı da Gökalp'te görülmektedir. Bu argümana göre, bireyler bir iç-gruba dahil olduklarında, ilgili gruptan bir kazanç sağlamayı bekler ve bu kazançlardan biri de özsaygıdır. Buna göre, Gökalp, aynı medeniyette bulunan insanların birbirlerine saygı duyması/kazandırması gerektiğini ifade eder (2013, s. 109). Kısaca Gökalp, kimliğin toplumsal boyutunu vurgulamaktadır. Bu; toplumsal kimlik kuramının iç-grubun olumlanması güdüsü bağlamında da Gökalp'te görülecektir.

Grup kaynaşması/uyuşması. Grup kaynaşması, Siyaset Psikolojisi literatüründe, gruplara üyelerin bağlılıklarını açıklamaktadır. Buna göre, beraber vakit geçirme, birbirinden hoşlanma, ödüllendirme, dış tehditlerin varlığı, liderin etkisi gibi değişkenler grup kaynaşmasını etkilemektedir (Cottam ve ark., 2017, s. 130-131). Gökalp'te bu değişkenlerin bazılarını saptamak mümkündür. Bu açıdan, Gökalp'e göre, kimliklerini Türklük bilinciyle ifade eden Türkler, "ulusal dayanışmanın güçlenmesi" için birbirlerini sevmeliydiler. Üstelik bütün ulustaşlarını sevmeyenler, uluslarını da seviyor sayılmazlardı (2013, s. 108-109). Bu çıkarım, Gökalp'in dayanışmacı/solidarist korporatizm modeli savunusuyla birlikte de anlaşılabilir. Nitekim bir ulus-inşa sürecinde öne çıkan milliyetçi vurgulardan biri de topluluk üyelerinin bir "dayanışma ruhu" içerisinde bir ulus meydana getirmeleridir. Bununla birlikte, aşağıda değinilecek olan dış-grup ayrımcılığı ve bunlara yönelik imgeler de, dış tehditlerin varlığını göstermekte, bu da grup kaynaşmasını artırmaktadır. Grup kaynaşması, aynı zamanda grup normlarının da devamı için bir ölçü olmaktadır.

Grup normları. Gökalp'in fikirlerinde temel anlamda İslam ve Türk olmak üzere iki grup normunun olduğundan bahsedilebilir. Bu normlar, Gökalp'in ifadelerinde Türk etnik kimliğinin, daha sonrasında ise İslam dini kimliğiyle birlikte ilerlemesi şeklinde

ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Türklerin ve eğer mümkünse Müslümanların aynı lisan ve edebiyata sahip olması gerekli, bunun yanında mimaride, resimde ve müzikte de aynı zevkler geleneklerde aranmalıydı (Gökalp, 2018, s. 23-28). “Şahsiyattan kaçınan” Türklük bilinci, aynı zamanda bağlı olduğu İslam ümmetinin de ortak değerlerini paylaşmalı, muhafaza etmeli ve benimsemeliydi (Gökalp, 2018, s. 44-46). İç-grup olumlaması/kayırmacılığıyla ilişkisi de kurulabilecek olan bu normlara göre, Gökalp için “en demokrat, feminist” olan gerçek Türkler, Servet-i Fünun edebiyatının umutsuz, karamsar görünümünün aksine “inançlı, iyimser ve sağlamdı” (2013, s. 54; 2013, s. 166). Dolayısıyla burada grup normları, esasında Gökalp’in tanımladığı kültüre denk gelmektedir. Aynı zamanda bu kültür kıyaslamaları, sonrasında medeniyet kıyaslamalarıyla birlikte yeni imgelerin oluşumuna da sebep olmaktadır. Bu karşılaştırmalar, kurulan imgelere karşılık geldiği gibi, iç-grup olumlaması güdüsüne de atıfta bulunmaktadır.

İç-grup olumlaması/kayırmacılığı ve dış-grup ayrımcılığı. Yukarıda değinildiği üzere, toplumsal kimlik kuramı, grup üyelerinin iç-gruplarını olumlama eğilimi güttüklerini ifade eder. Bu temel motivasyon, Gökalp’te sıkça görülmektedir. Buna oldukça sık rastlanmasının temel sebeplerinden biri, Gökalp’in Türk iç-grubu tanımında karşılaşılan milliyetçi tutumdur. Zira milliyetçi tutumun şiddeti arttığına, iç-grubun olumlanması güdüsü de artmaktadır. Bu bağlamda, milliyetçilik “milli övünmelerle doğan” “milli muhabbet” ve bir öteki/dış-gruba karşı öfke ve düşmanlık hissiyle oluşan “milli kin” ile ifade edilebilirdi (Gökalp, 2018, s. 40). Gökalp’e göre, Türklükte milliyetçilik hissi uyanmaya başlayınca, milli edebiyat “milli unsurlarla süslenmiş”, gençlerde “bir mefkûre uğrunda ölmek hissi doğmuş”, ortaklık bilinci yükselmisti (2018, s. 44). Türklerin sarı ırka bağlanmasına karşı çıkan Gökalp’e göre, Türkler, “arilerden daha beyaz ve güzel” idi (2013, s. 74). Türkler, medeniyet olarak geride görünse de, kültür olarak, “en güzel kültüre” sahipti (Gökalp, 2013, s. 126). Aynı zamanda, ahlakta da “en ileri gelenler” Türklerdi (Gökalp, 2013, s. 163). Son olarak, tarihsel bir bakış açısıyla, Gökalp’e göre, Türkler, bir olağanüstülük gösterdiklerinde, bunun farkında dahi olmayan bir milleti (2013, s. 54). Gökalp’in bu ifadelerinde Siyaset Psikolojisi adına iki saptama yapılabilir. Bunlardan ilki; toplumsal kimlik kuramında ifade edilen, toplumsal karşılaştırma stratejilerinin Gökalp’te de görülmesidir. İkinci olarak da, milliyetçiliği psikolojik açıdan inceleyen çalışmalarda belirtilen, milliyetçilik hissinin oluşumu için sadece dış-grupların varlığının dahi yeterli olduğu (Cottam ve ark., 2017, s. 390) argümanıdır.

Toplumsal karşılaştırma (Toplumsal akışkanlık/geçişkenlik). Çalışmanın ilgili bölümünde belirtildiği üzere, toplumsal karşılaştırmalar sonucunda, toplumsal akışkanlık, toplumsal yaratıcılık ve toplumsal rekabet stratejileri izlenebilmekte, milliyetçi tutumu yüksek olanlarda bunlardan ilki söz konusu olmamakta, ikinci ve üçüncü stratejiler daha kolay izlenebilmektedir. Gökalp’in fikirlerinde bu iki stratejiyi görmek mümkündür. Gökalp, bu argümanı, yalnızca bir noktada olmak şartıyla geçersiz bırakmakta ve Türklerin kurtuluşu için tek çözüm yolunun, “sadece medeniyet olarak” Avrupa medeniyetine dahil olma olduğunu ifade etmektedir (2013, s. 82). Bu toplumsal akışkanlık stratejisiyle birlikte Gökalp, bunun dışındaki iç-grubun olumlanması bağlamındaki karşılaştırmaları, kültür ve din üzerinden yapmakta, böylece toplumsal yaratıcılık stratejisi izlemektedir.

Toplumsal karşılaştırma (Toplumsal yaratıcılık). Örneğin; yukarıda da bahsedildiği üzere, olanaklar bakımından Avrupa medeniyetinden geri kalındığını kabul etmekle

birlikte, Gökalp, kültür olarak Türklerin en güzel kültüre sahip olduğunu ifade eder (2013, s. 126). Lisan konusunda da, benzer bir strateji izleyerek, her dilin kendi ulusuna en güzel geldiğini belirtir ve kıyaslamasının öznel olduğunu sezdirir (Gökalp, 2013, s. 145). Gökalp, bir diğer kıyaslamayı, mimari üzerinden yaparak, eski Türk mimarisinin Yunan mimarisinden hiç de aşağı olmadığını savunur (2013, s. 153). Bir disiplin olarak değil, ama halk felsefesi olarak Türklerin en yüksek mertebeye ulaştığını da ifade eder (Gökalp, 2013, s. 155-156). Kısaca toplumsal yaratıcılık bağlamında Gökalp, kıyaslama nesnelereyi değiştirmekte ve böylece iç-grubu olumlayacağı yeni kıyas noktaları aramaktadır. Toplumsal rekabeti de, Gökalp'in cümlelerinde bulmak mümkündür.

Toplumsal karşılaştırma (Toplumsal rekabet). Gökalp, esas amacın muasır İslam-Türk medeniyeti olduğunu belirtirken; burada rekabeti Avrupa medeniyeti ile kurar ve bunun için sanayileşme, Türk kültürünün halkta bulunması, lisanın Türkçeleştirilmesi, milli bilinç, milleti sevme, bireycilikten vazgeçme gibi önerilerde bulunmaktadır (2013, s. 92-109; 2018, s. 19-30). Bu karşılaştırmalar, ulus-inşa sürecindeki temel hareket noktalarını, diğer deyişle yapılması gerekenleri belirlerken; aynı zamanda imgelerin oluşumuna da zemin hazırlamaktadır. Yukarıda değinildiği gibi, milliyetçilik tutumunun görülmesi için, dış grupların varlığı yeterli olmaktadır. Gökalp'in toplumsal karşılaştırmaları bu kadar sık vurgulanması, bu argümanı desteklemektedir. Bununla birlikte, aşağıda belirtileceği üzere, bu toplumsal karşılaştırmalar, belirli imgeler üzerinden kurulmaktadır.

Dış-grupların varlığı. Bahsedildiği üzere Gökalp'in birçok imge kullanması, aynı zamanda dış-grupların sayıca çoğluğuna da işaret etmektedir. Birkaç örnek verilirse, bunlar; bir medeniyet olarak Avrupa dış-grubu (Gökalp, 2018, s. 18-19), Doğu ve Orta Asya medeniyetleri olarak karşıt dış-gruplar (Gökalp, 2013, s. 76), Türklüğü kimin temsil edeceği konusunda Tatar ve Kırım dış-grupları (Gökalp, 2013, s. 43) şeklinde belirtilebilir. Gökalp, bunlarla birlikte, Osmanlı'nın kozmopolit elitlerini, Tanzimatçıları, yeni elitleri (Jön Türkler) de gruplar olarak konumlandırmakta (2013, s. 56; 2013, s. 65; 2013, s. 100) ve bunlara yönelik imgeler geliştirmektedir. Kısaca Gökalp; medeniyet, kültür grupları ve sosyo-ekonomik gruplar olarak kategorilendirilebilecek birden fazla dış-grubun varlığından bahsetmektedir. Bunlara yönelik imgeler ise, farklılaşmaktadır. Zira çalışmada da belirtildiği üzere, milliyetçiliğin sosyal psikolojik açıdan incelemelerinde sıkça vurgulanan “hatırlama” ve “unutma”nın, bir ulusun meydana geliş sürecinde kullanılması gerekir. Dolayısıyla bu dış-grupların bazıları hatırlanmalı, bazıları ise unutulmalıdır. Bu süreçte ise hatırlanmak istenenler olumlu imgelerle, unutulmak istenenler ise olumsuz çağrışımı olan imgelerle karşılanır. Ancak buna geçmeden önce, son olarak, Gökalp'in kimlik kuramıyla ifade edilebilecek korporatizm fikrine değinilebilir.

Kimlik. Değinildiği gibi, kimlik kuramı, bireylerin grupları içerisinde oynadıkları rollerle kendilerini ifade ettiklerini, kimliklerini bu şekilde oluşturduklarını ifade eder. Gökalp'in dayanışmacı korporatizminde, eski esnaf loncaları düzeninin yeni ulusal ekonomide meslek kollarına göre oluşturulması, bunun yerelden ulusala şekilde düzenlenmesi gerektiği ifade edilirken; birey de ihmal edilmeyerek onun “vazifelerini” ifa etmesi, bireye değer kazandırmakta, dolayısıyla dayanışmacı korporatizm normatif boyutta ele alınmaktadır (Parla, 1985, s. 42-69). Bu noktada, bu vazifeler, roller; bireye verilen değer de bireyin kimliği olarak okunduğunda, Gökalp'in dayanışmacı korporatizm fikrinin kimlik kuramıyla anlamlandırılabilirliği görülmektedir. Bundan

sonra, Gökalp'in geliştirdiği imgelerden bahsedilebilir. Bununla birlikte, Gökalp, farklı grupların birbirlerine karşı imgelerinden de söz etmektedir.

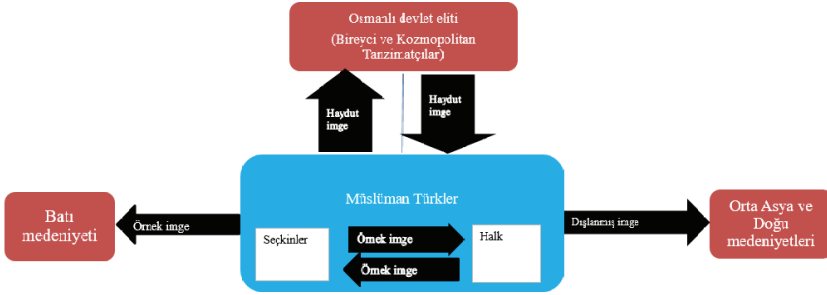
*Örnek imge.*¹² Gökalp, halk ile seçkinler arasındaki imgelerden bahsetmektedir. Örnek imge, halkın, seçkinlere karşı geliştirdiği bir imge olarak ortaya çıkmaktadır. Bu imge türü; barbar imge, kolonyal imge ve müttefik imge arasında bir konumda yer almaktadır. Örnek imge; olanaklar bakımından üstün, kültür bakımından aşağıda (barbar imgenin iki boyutu), nötr ya da iyicil niyetlere sahip (müttefik imgenin niyet boyutu) fırsatı (kolonyal imgenin fırsat boyutu) ifade etmektedir. Gökalp'e göre, seçkinler, halka medeniyet götürme hedefine sahip olması gereken, fakat kültür bakımından halktan alması gereken kültürel eksikliğe sahip bir grup olarak ortaya çıkmaktadır (2013, s. 65; 2013, s. 108-109). Bu bakımdan halk için zararlı bir niyete sahip olmayan seçkinler, aynı zamanda bir fırsat olarak görülmektedir. İkinci olarak; bizzat Gökalp'in Batı medeniyetine karşı geliştirdiği imge de örnek imge olarak nitelendirilebilir. Batı medeniyetini gelişmeye etmen olarak gören, medeniyet olarak Batı'yı ileri olarak konumlandıran Gökalp, kültür bakımından ise Batı medeniyetini Türklere göre geride görmekte (2013, s. 81; 2013, s. 126); ancak birtakım tekniklerin alınacağı bir fırsat olarak da ifade etmektedir (2018, s. 18-19). Bu açıdan bakıldığında Batı medeniyetinin hatırlanması gerektiği görülmektedir.

Haydut imge. Gökalp'in fikirlerinde haydut imge iki farklı şekilde görülebilmektedir. İlgili bölümde, olanak ve kültür bakımından aşağıda, zararlı niyetlere sahip dar seçkinlerin tehdidi olarak ifade edilen haydut imgenin Gökalp'teki görünümünden ilki, Tanzimatçıların (Osmanlı devlet elitlerinin)¹³, Türk halkına olan imgesidir. Gökalp'e göre; Tanzimatçıların Türklere “Sen yalnız Osmanlısın” demesi ve “seslerini çıkardıkları anda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açacaklarını” söylemeleri, Türkleri “zavallı” konumuna itmişti (2013, s. 67). Bu bakımdan, Gökalp'e göre, “Türkler ellerinde kırık bir kılıçla eski bir sapandan başka mirasa ulaşamamışlar” ve “reaya” durumunda kalmışlardı (2013, s. 100-101). Dolayısıyla bu ifadelerde, haydut imgenin boyutları olan olanak (sadece asker konumunda kalan Türkler), kültür (yalnızca Osmanlı olan Türkler) ve tehdit (ses çıkması durumunda İmparatorluğu yıkacak olan Türkler) açıkça görülmektedir. İkinci olarak, bu imge Tanzimatçıları ile Türkler arasında bir ayna görevi yapmış, Türkler de Osmanlı devlet elitlerine karşı aynı imgeyi kullanmışlardır. Gökalp'e göre, bu imgenin karşısında Türkler de, Osmanlı'ya karşı haydut imgesiyle bakmış, tamamen ayrı çevrelerde yetişmeleri itibarıyla birbirinden ayrılan bu iki gruptan biri olan Türkler, kendi kültürlerini oluşturmuşlar, kendilerine ait bir “seçkinler grubu” meydana getirmişler ve kültürde, olanakta Osmanlı'yı aşağıda görerek, onu kendisine tehdit olarak algılamıştı (2013, s. 56-68; 2013, s. 108-109). Bu bakımdan her iki grup da karar alıcıları dar seçkinler olan, birbirlerine haydut imgesi geliştiren zıt kutuplar olarak ortaya çıkmıştı.

12 Bu imge türü; barbar, kolonyal ve müttefik imgelerin bazı boyutlarını taşıdığından, bazılarını ise içermediğinden dolayı yazar tarafından tanımlanmıştır. Bu bağlamda örnek imge; imgenin atfedildiği grubun örnek alınması eylemini güdüleyen bir imge olarak; olanak bakımından üstün, kültür bakımından aşağıda, iyicil niyetlere sahip, az sayıda gruba tekabül eden fırsat şeklinde tanımlanmaktadır.

13 Gökalp, Tanzimatçıları (Osmanlı devlet eliti) ile seçkinler arasında bir ayırım yapmakta, ancak bunu detaylıca ifade etmemektedir. Bu bağlamda, Osmanlı elitlerini, kozmopolitan, milliyet fikrine soğuk bakan bir grup olarak tanımlayan Gökalp, bu grupta milliyet ve milliyetçilik fikrini benimsemeye başlayan ve “Halka Doğru” gitmesi gerekenleri ise seçkinler olarak adlandırmaktadır. Gökalp'in ilgili görüşleri için bkz. (Gökalp, 2013, s. 54-57; Gökalp, 2013, s. 65-69).

*Dışlanmış imge.*¹⁴ Bu imge tipi; Gökalp'in Doğu medeniyetine karşı yargılarını içermektedir. Gökalp; Batı ve Doğu medeniyetlerini birleştirmeye çalışarak aslında imkânsız bir işe kalkışan Tanzimatçıların, “Orta Çağ’ı Yakın Çağ’da yaşatmaya” uğraştıklarını bildirirken; Doğu medeniyetini olanak bakımından geride kalmış, dolayısıyla “dışlanması gereken”, kültür bakımından ise Anadolu Türklüğünün zaten hâlihazırda en yüksek kültürü oluşturduğu nedeniyle de bir anlam ifade edemeyecek bir grup olarak algılanmaktadır (2013, s. 82-86). Dolayısıyla Gökalp, Doğu medeniyetini geride kalmış ve örnek alınmaması gereken bir yargıyla değerlendirmekte ve bu açıdan dışlanmış imge adı verilebilecek bir imge tipini belirtmektedir. Bu imge türü ve haydut imge ise, örnek imgenin aksine unutulması gereken, ya da en azından dışarıda bırakılması gereken unsurları içermektedir.

Şekil 1. Ziya Gökalp'in Türk Toplumu Tasavvuru ve Karşılıklı İmgeler

Sonuç

Gökalp'in metinlerinde öne çıkan dış-gruplara karşı geliştirilen bu imgeler, fikirlerinin Cumhuriyet'in kurucu kadrolarında bıraktığı tesirler göz önünde bulundurulduğunda önem kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Batı medeniyetinin örnek alınması ve olanaklar bakımından faydalanılması bağlamında, çalışmada örnek imge olarak isimlendirilen, Batı medeniyetine yöneltilen imge tipinin, örneğin; Türkiye'nin uzun yıllar boyunca modernleşme ve dış politika siyasalarının Batı'ya yakın konumlanmasını anlamlandırabileceği söylenebilir. Yine benzer şekilde, Doğu medeniyetinin, çalışmada dışlanmış imge olarak nitelenen imge tipiyle görülmesinin, aynı tercihleri meşrulaştırıp, derinleştirdiği ifade edilebilir. Son olarak, imge kuramı literatüründe haydut imge kavramının boyutlarını taşıyan, Gökalp'te iki siyasal seçkinler grubunun ve Osmanlı devlet eliti ile halkın birbirlerine karşı geliştirdiği haydut imgenin, Türk siyasal hayatındaki merkez-çevre gerilimini anlamlı kılabileceği söylenebilir. Zira bu imgeler, çalışmada da belirtildiği üzere önyargılarla başlayan bilişsel sürecin kalıpyargılar şeklinde işlev görmesi anlamına gelmektedir. Diğer deyişle bu kalıpyargıların değişimi için, birçok çevresel etmenin birlikte değişimi gerekmekte, bu da imgelerin uzun vadeli yargılar olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu kuramsal, kavramsal altyapıdan yola çıkıldığında Gökalp'in milliyetçiliğindeki iç-grubun; Türklerin “kendilerini tanıdıktan sonra”, kaynaşmış ve içten özelliklere sahip

14 Dışlanmış imge; kolonyal ve haydut imgelerin olanak ve kültür bakımından aşağıda görülen grubunu ifade ederken, bununla birlikte niyet bakımından iyi ya da kötü olarak algılanmayan, ancak ilgili gruba karşı örnek imge geliştirildiğinde tehdit oluşturabilen, geride kalmış, kalkınmamış gruba karşı yargıları ifade etmektedir. Bu bakımdan dışlanmış imge; olanak ve kültür bakımından aşağıda, nötr niyete sahip, tehditçil bir imgeye karşılık gelmektedir.

olarak öz-saygı kazanan, aynı zamanda birbirlerini seven, grup normları açısından bireycilikleri az, aynı etnik değerlere ortaklaşa sahip çıkan, bir mefkûre etrafında birleşmiş, Avrupa medeniyeti bağlamında toplumsal geçişkenlik, lisan ve felsefe konusunda toplumsal yaratıcılık, yine Avrupa medeniyetiyle “çatışmacı olmayan” toplumsal rekabet stratejileri izleyen, Doğu ve Orta Asya medeniyetlerini, Osmanlı Tanzimat elitlerini, bazı Türki grupları dış-grup olarak algılayarak kendini oluşturan ve son olarak toplumda ekonomik rolleriyle de kimliklerini ifade eden bir iç-grup olarak ortaya çıktığı belirtilebilir (Bkz. Şekil 1).¹⁵ Dolayısıyla Gökalp'in tanımladığı bu iç-grup, Gökalp'in kültür ve lisan konusunda özün bulunması ve korunması fikri, etnik ve kültürel unsurlara yapılan vurgu neticesinde homojenitenin sağlanması ve sonrasında sürdürülmesi bağlamında milliyetçilik tutum ölçeğinin son basamağı olan milliyetçilik tutumunu göstermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social Identity and the Organization. *The Academy of Management Review*, 14(1), 20–39.
- Berkes, N. (1954). Ziya Gökalp: His Contribution to Turkish nationalism. *Middle East Journal*, 8(4), 375–390.
- Billig, M., & Tajfel, H. (1973). Social categorization and similarity in intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 3(1), 27–52.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.
- Bora, T., & Canefe, N. (2008). Türkiye’de Popülist Milliyetçilik. T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (c.4) kitabı içinde (s. 635-662). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Braudel, F. (2009). History and the Social Sciences (I. Wallerstein, Tran.). *Review (Fernand Braudel Center)*, 32(2), 171–203.
- Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the State*. Manchester: Manchester University Press.
- Canefe, N. (2002). Turkish nationalism and ethno-symbolic analysis: the rules of exception. *Nations and Nationalism*, 8(2), 133-155.
- Castano, E, Yzerbyt, V., Bourguignon, D., & Seron, E. (2002). Who may enter? The impact of in-group identification on in-group/out-group categorization. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38(3), 315–322.
- Conversi, D. (1999). Nationalism, boundaries, and violence. *Millennium: Journal of International Studies*, 28(3), 553–584.
- Conversi, D. (2002). Conceptualizing Nationalism: An Introduction to Walker Connor’s Work. In D. Conversi (Eds.), *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism* (pp. 19-41). London: Routledge.
- Cottam, M. L., Mastors, E., Preston T. ve Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*, (M. Şenol, Çev.). Ankara: Eksi Kitaplar.
- Davison, A. (1995). Secularization and Modernization in Turkey: The Ideas of Ziya Gökalp. *Economy and Society*, 24(2), 189–224.
- Dekker, H., Malová, D., & Hoogendoorn, S. (2003). Nationalism and its explanations. *Political Psychology*, 24(2), 345–376.

15 Şekil, yazar tarafından Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışında farklı sosyal kesimlerin nasıl görüldüğünün ve birbirlerine ve farklı medeniyetlere karşı nasıl imgeler geliştirdiklerinin anlaşılması bakımından hazırlanmıştır.

- Druckman, D. (1994). Nationalism, patriotism, and group loyalty: A social psychological perspective. *Mershon International Studies Review*, 38(1), 43–68.
- Durgun, S. (2018). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Finlayson, A. (1998). Psychology, psychoanalysis and theories of nationalism. *Nations and Nationalism*, 4(2), 145–162.
- Fischer, F. (1998). Beyond Empiricism: Policy inquiry in postpositivist perspective. *Policy Studies Journal*, 26(1), 129–146.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gökçalp, Z. (2013). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: BS Yayıncılık.
- Gökçalp, Z. (2018). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Karbon Yayınları.
- Güder, S. (2016). Milliyetçilik tartışmalarında tarih ve geçmişin rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *İnsan ve Toplum*, 6(2), 7–26.
- Güngör, E. (1995). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Hechter, M. (1975). *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Hobsbawm, E. (1996). Ethnicity and Nationalism in Europe Today. In G. Balakrishnan (Eds.), *Mapping the Nation* (p.255-266). London and New York: Verso.
- Hobsbawm, E. (2006). Giriş: Gelenekleri İcat Etmek. E. Hobsbawm ve Terence Ranger (Ed.), *Geleneğin İcadı* (M. M. Şahin, Çev.) kitabı içinde (s. 1-18). İstanbul: Agora Yayınları.
- Hornsey, M. J. (2008). Social identity and self-categorization theory: a historical review. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), 204–222.
- Houghton, D. P. (2009). *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*, New York: Routledge.
- Huddy, L. (2003). Group Identity and Political Cohesion. In D. O. Sears, L. Huddy & R. Jervis (Eds.), *Oxford Handbook of Political Psychology* (pp. 1-14). Oxford: Oxford University Press.
- Jost, J. T., & Sidanius, J. (2004). Political Psychology: An Introduction. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political Psychology: Key Readings* (pp. 1-17). New York: Psychology Press.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2009). Türkiye'de Köycülük. T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* (c.2) kitabı içinde (s. 284-297). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Krosnick, J. A., & McGraw, K. M. (2002). Psychological Political Science Versus Political Psychology True to Its Name: A Plea for Balance. In K. R. Monroe (Eds.), *Political Psychology* (pp. 79-94). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc. Press.
- Leyens, J. P., Cortes, B., Demoulin, S., Dovidio, J. F., Fiske, S. T., Gaunt, R., Paladino, M. P., Perez, A. R., Torres, R. R., & Vaes, J. (2003). Emotional Prejudice, Essentialism, and Nationalism: The 2002 Tajfel Lecture. *European Journal of Social Psychology*, 33(6), 703–717.
- McGuire, W. J. (2004). The Poly-Psy Relationship: Three Phases of a Long Affair. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political Psychology: Key Readings* (pp. 26-38). New York: Psychology Press.
- Mummendey, A., Klink, A. & Brown, R. (2001). Nationalism and patriotism: National identification and out-group rejection. *British Journal of Social Psychology*, 40(2), 159–172.
- Özkırmıh, U. (2017). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Parla, T. (1985). *The Social and Political Thought of Ziya Gökalp: 1876-1924*. Leiden: E. J. Brill.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood W. R., & Sherif, C. W. (1961). *The Robbers Cave Experiment: Intergroup Conflict and Cooperation*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Smith, A. D. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.
- Smith, A. D. (2009). *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. London: Routledge.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih* (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Atf Yayınları.
- Smith, A.D. (2015). Nations before nationalism? Myth and symbolism in John Armstrong's perspective. *Nations and Nationalism*, 21(1), 165–170.
- Stets, J. E., & Burke, P. J. (2000). Identity Theory and Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(3), 224–237.
- Tajfel, H. (1970). Experiments in Intergroup Discrimination. *Scientific American*, 223 (5), 96-103.
- Tajfel, H, Billig, M. G., & Bundy, R. P. (1971). Social Categorization and Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149–178.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey: CA Brooks/Cole, 33-47.
- Turhan, M. (2018). *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Yıldız, A. (2016). “Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene”: *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye sine Bir Ulusun İnşası: Jön Türk Mirası* (L. Yalçın, Çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar.

AMAÇ KAPSAM

Siyasal: Journal of Political Sciences, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, işletme ve ekonomi alanlarında uluslararası ve disiplinlerarası makaleler yayınlamaktadır. Dergi, aşağıda belirtilen konuları kapsamak ile birlikte sadece bu konular ile kısıtlı değildir:

- Siyaset biliminin tüm alt disiplinleri, siyaset teorisi, siyaset felsefesi, politik davranış, siyasi kurumlar ve siyasi tarih
- Kamu yönetiminin tüm alt disiplinleri,
- Uluslararası ilişkiler ile ilgili tüm konular: uluslararası hukuk, iktisat, etik, strateji, felsefe, kültür, çevre, güvenlik, terör, bölgesel çalışmalar, küreselleşme ve diğer konular,
- İşletme ve İktisat alanında farklı perspektifler: iktisat, maliye, yönetim, liderlik, pazarlama, finans, muhasebe

Dergi, yukarıda adı geçen disiplinlerin çeşitli yönlerini inceleyen, İngilizce veya Türkçe yazılmış araştırma esaslı makalelerin yanında teorik ve kavramsal makaleleri yayınlamaktadır. Türkçe makaleler, İngilizce olarak hazırlanan genişletilmiş özetleri ile birlikte yayınlamaktadır. Ayrıca, dergi uluslararası alandaki akademisyenlerin konuk editörlüğünde çeşitli temalar ile ilgili özel sayılar yayınlamaktadır.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir. Genel İlkeler Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir. Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildiriler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir. Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimlerin tüm hakları Dergiye aittir.

Açık Erişim İlkesi

Siyasal: Journal of Political Sciences, tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Siyasal: Journal of Political Sciences makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

Siyasal: Journal of Political Sciences, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-andbest-practice-scholarly-publishing> Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından

çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Dergi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. - Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.

- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır. - Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştaki gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdaki etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirilmediği konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle ilgili materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması

ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formu'nda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar. Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir. Bütün yazarlar, araştırmancının sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayımlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyuşundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır. Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmancının finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Dergide Türkçe ve İngilizce dilinde makaleler yayınlanır. Türkçe makalelerde İngilizce öz, anahtar kelimeler ve genişletilmiş özet olmalıdır. Ancak İngilizce yazılmış makalelerde geniş özet istenmez.

Yazıların Hazırlanması ve Yazım Kuralları

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <http://jps.istanbul.edu.tr> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yayının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 10 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile ve iki yana yaslı olarak hazırlanmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu kullanılmalıdır. Metin içinde yer alan tablo ve şemalarda ise tek satır aralığı kullanılmalıdır.
2. Metnin başlığı küçük harf, koyu renk, Times New Roman yazı tipi, 12 punto olarak sayfanın ortasında yer almalıdır.
3. Metin yazarına ait bilgiler başlıktan sonra bir satır atlanarak, Times New Roman yazı tipi, 10 punto ve tek satır aralığı kullanılarak sayfanın soluna yazılacaktır. Yazarın adı küçük harfle, soyadı büyük harfle belirtildikten sonra bir alt satıra unvanı, çalıştığı kurum ve e-posta adresi yazılacaktır.
4. Giriş bölümünden önce 200-250 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden makale dilinde ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özet üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve makale dilinde özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, makale dilinde 3-5 adet, İngilizce adet anahtar kelime yer almalıdır. Makale İngilizce ise İngilizce genişletilmiş özet istenmez.
5. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Makale dilinde başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet (makale İngilizce ise İngilizce genişletilmiş özet istenmez), ana metin bölümleri, son notlar ve kaynaklar.
6. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler ancak çalışmanın takip edilebilmesi açısından gereklilik arz ettiği durumlarda, numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte verilmelidir. Demografik özellikler gibi metin içinde verilebilecek veriler, ayrıca tablolar ile ifade edilmemelidir.
7. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
8. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/yazarlarına aittir.
9. Yayın kurulu ve hakem raporları doğrultusunda yazarlardan, metin üzerinde bazı düzeltmeler yapmaları istenebilir.
10. Dergiye gönderilen çalışmalar yayınlansın veya yayınlanmasın geri gönderilmez.

KAYNAKLAR

Derleme yazıları okuyucular için bir konudaki kaynaklara ulaşmayı kolaylaştıran bir araç olsa da, her zaman orijinal çalışmayı doğru olarak yansıtmaz. Bu yüzden mümkün olduğunca yazarlar orijinal çalışmaları kaynak göstermelidir. Öte yandan, bir konuda çok fazla sayıda orijinal çalışmanın kaynak gösterilmesi yer israfına neden olabilir. Birkaç anahtar orijinal çalışmanın kaynak gösterilmesi genelde uzun listelerle aynı işi görür. Ayrıca günümüzde kaynaklar elektronik versiyonlara eklenebilmekte ve okuyucular elektronik literatür taramalarıyla yayınlara kolaylıkla ulaşabilmektedir.

Kabul edilmiş ancak henüz sayıya dahil edilmemiş makaleler Early View olarak yayınlanır ve bu makalelere atıflar “advance online publication” şeklinde verilmelidir. Genel bir kaynaktan elde edilemeyecek temel bir konu olmadıkça “kişisel iletişimlere” atıfta bulunulmamalıdır. Eğer atıfta

bulunulursa parantez içinde iletişim kurulan kişinin adı ve iletişimin tarihi belirtilmelidir. Bilimsel makaleler için yazarlar bu kaynaktan yazılı izin ve iletişimin doğruluğunu gösterir belge almalıdır. Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Referans Stili ve Formatı

SIYASAL: Journal of Political Sciences, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için APA (American Psychological Association) kaynak sitilinin 6. edisyonunu benimser. APA 6. Edisyon hakkında bilgi için:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar metinde parantez içinde yazarların soyadı ve yayın tarihi yazılarak belirtilmelidir. Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Örnekler:

Birden fazla kaynak;

(Esin ve ark., 2002; Karasar 1995)

Tek yazarlı kaynak;

(Akyolcu, 2007)

İki yazarlı kaynak;

(Saymer ve Demirci, 2007, s. 72)

Üç, dört ve beş yazarlı kaynak;

Metin içinde ilk kullanımda: (Ailen, Ciambune ve Welch 2000, s. 12–13) Metin içinde tekrarlayan kullanımlarda: (Ailen ve ark., 2000)

Altı ve daha çok yazarlı kaynak;

(Çavdar ve ark., 2003)

Kaynaklar Bölümünde Kaynak Gösterme

Kullanılan tüm kaynaklar metnin sonunda ayrı bir bölüm halinde yazar soyadlarına göre alfabetik olarak numaralandırılmadan verilmelidir.

Kaynak yazımı ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Kitap

a) Türkçe Kitap

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8.bs). Ankara: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Türkçeye Çevrilmiş Kitap

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

c) Editörlü Kitap

Ören, T., Üney, T. ve Çölkesen, R. (Ed.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

d) Çok Yazarlı Türkçe Kitap

Tonta, Y., Bitirim, Y. ve Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme*. Ankara: Total Bilişim.

e) İngilizce Kitap

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) İngilizce Kitap İçerisinde Bölüm

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Türkçe Kitap İçerisinde Bölüm

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi kitabı* içinde (s. 233–263). Bursa: Dora Basım Yayın.

h) Yayıncının ve Yazarın Kurum Olduğu Yayın

Türk Standartları Enstitüsü. (1974). *Adlandırma ilkeleri*. Ankara: Yazar.

Makale

a) Türkçe Makale

Mutlu, B. ve Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(60), 179–182.

b) İngilizce Makale

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Yediden Fazla Yazarlı Makale

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Al, U. ve Doğan, G. (2012). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü tezlerinin atıf analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26, 349–369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

e) DOI'si Olan Makale

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Olarak Yayımlanmış Makale

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Popüler Dergi Makalesi

Semerçioğlu, C. (2015, Haziran). Sıradanlığın rayihası. *Sabit Fikir*, 52, 38–39.

Tez, Sunum, Bildiri

a) Türkçe Tezler

Sarı, E. (2008). *Kültür kimlik ve politika: Mardin’de kültürlerarasılık*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

b) Ticari Veritabanında Yer Alan Yüksek Lisans Ya da Doktora Tezi

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses. (UMI No. 9943436)

c) Kurumsal Veritabanında Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from: Retrieved from <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

d) Web’de Yer Alan İngilizce Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

e) Dissertations Abstracts International’da Yer Alan Yüksek Lisans/Doktora Tezi

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

f) Sempozyum Katkısı

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer’s disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at American Psychological Association meeting, Orlando, FL.

g) Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Çınar, M., Doğan, D. ve Seferoğlu, S. S. (2015, Şubat). *Eğitimde dijital araçlar: Google sınıf uygulaması üzerine bir değerlendirme* [Öz]. Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

h) Düzenli Olarak Online Yayınlanan Bildiriler

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593-12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

i) Kitap Şeklinde Yayınlanan Bildiriler

Schneider, R. (2013). Research data literacy. S. Kurbanoglu ve ark. (Ed.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 397. Worldwide Communalities and Challenges in Information Literacy Research and Practice* içinde (s. 134-140). Cham, İsviçre: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-03919-0>

j) Kongre Bildirisi

Çepni, S., Bacanak A. ve Özsevgeç T. (2001, Haziran). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi*. X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sunulan bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Diğer Kaynaklar

a) Gazete Yazısı

Toker, Ç. (2015, 26 Haziran). ‘Unutma’ notları. *Cumhuriyet*, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr>

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

Bilgi mimarisi. (2014, 20 Aralık). Vikipedi içinde. Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı). (2015, 13 Nisan). *Modern sabahlar* [Podcast]. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

Shore, D. (Senarist), Jackson, M. (Senarist) ve Bookstaver, S. (Yönetmen). (2012). Runaways [Televizyon dizisi bölümü]. D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Say, F. (2009). Galata Kulesi. *İstanbul senfonisi* [CD] içinde. İstanbul: Ak Müzik.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Editöre mektup
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu bilgisi
 - ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi (varsa belirtiniz)
 - ✓ İstatistik kontrolünün yapıldığı (araştırma makaleleri için)
 - ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
 - ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
 - ✓ Kaynakların APA6'ya göre belirtildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış ve telifte bağlı materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin türü
 - ✓ Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni
 - ✓ Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı
 - ✓ Özetler: 200-250 kelime Türkçe ve 200-250 kelime İngilizce
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 3-5 adet Türkçe ve 3-5 adet İngilizce
 - ✓ Makale Türkçe ise, 600-800 kelime İngilizce genişletilmiş özet (Extended Summary)
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

AIM AND SCOPE

The Journal accepts and publishes both international and interdisciplinary articles on the fields of political sciences, public administration, international relations, business administration and economics. The journal covers, but are not limited to, following topics:

- all subfields of political science, including political theory, political philosophy, political behavior, political institutions and political history,
- all subfields of public administration,
- all topics pertaining to international relations: including law, economics, ethics, strategy, philosophy, culture, environment, security, terrorism, regional studies, globalization and other topics
- different perspectives in business administration and economics: management, leadership, marketing, finance, accounting.

The Journal publishes theoretical, conceptual as well as research-based articles concerning various aspects of aforementioned disciplines in both Turkish and English languages. Turkish manuscripts are published along with an extended abstract in English. Moreover, it publishes special issues on various themes in collaboration with co-editors from the international academic community.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Short presentations that took place in scientific meetings can be referred if indicated in the article. The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author.

Open Access Statement

Siyasal: Journal of Political Sciences is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in *Siyasal: Journal of Political Sciences* are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en/>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Siyasal: Journal of Political Sciences is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly

Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

The journal adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that

the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in “conceptualization and design of the study”, “collecting the data”, “analyzing the data”, “writing the manuscript”, “reviewing the manuscript with a critical perspective” and “planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it”. Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the [Copyright Agreement Form](#). The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment. When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author’s obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author’s side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

Articles in Turkish and English are published. Submitted Turkish article must include an English abstract, keyword and an extended abstract. Extended abstract in English is not required for articles in English.

Manuscript Organization and Format

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://jps.istanbul.edu.tr/en/> and it must be accompanied by a cover letter indicating that the manuscript is intended for publication, specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The manuscripts should be in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 12 font size, line spacing of 1.5 and “justify align” format. For indented paragraph, tab key should be used. One line spacing should be used for the tables and figures, which are included in the text.
2. The title of the text should be centered on the page, in lower-case letter, bold, Times New Roman font and 14 font size.
3. Information about the author is to be written on the left part of the page skipping one line space after the title, and it should be in Times New Roman font, 10 font size, with one line spacing. After indicating the name of the author in lower-case letter and surname in capital letter, the title, affiliation, and e-mail address should be included.
4. Before the introduction part, there should be an abstract of 180-200 words both in the language of the article and in English. An extended abstract in English between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used is to be included following the abstracts. If the manuscript is in English, extended abstract is not required. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in the language of the article and in English.
5. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; extended abstract (If the manuscript is in English, extended abstract is not required), sections, footnotes and references.
6. Tables, graphs and figures can be given with a number and a defining title if and only if it is necessary to follow the idea of the article. Otherwise features like demographic characteristics can be given within the text.
7. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, ORCID, postal address, phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
8. The rights of the manuscripts submitted to our journal for publication, belongs to the author(s).
9. The author(s) can be asked to make some changes in their articles due to peer reviews.
10. The studies that were sent to the journal will not be returned whether they are published or not.

REFERENCES

Although references to review articles can be an efficient way to guide readers to a body of literature, review articles do not always reflect original work accurately. Readers should therefore be provided with direct references to original research sources whenever possible. On the other hand, extensive lists of references to original work on a topic can use excessive space on the printed page. Small numbers of references to key original papers often serve as well as more exhaustive lists, particularly since references can now be added to the electronic version of published papers, and since electronic literature searching allows readers to retrieve published literature efficiently. Papers accepted but not yet included in the issue are published online in the Early View section and they should be cited as “advance online publication”. Citing a “personal communication” should be avoided unless it provides essential information not available from a public source, in which case the name of the person and date of communication should be cited in parentheses in the text. For scientific articles, written permission and confirmation of accuracy from the source of a personal communication must be obtained.

Reference Style and Format

Siyasal: Journal of Political Sciences complies with APA (American Psychological Association) style 6th Edition for referencing and quoting. For more information:

- American Psychological Association. (2010). Publication manual of the American Psychological Association (6th ed.). Washington, DC: APA.
- <http://www.apastyle.org>

Citations in the Text

Citations must be indicated with the author surname and publication year within the parenthesis. If more than one citation is made within the same parenthesis, separate them with (;).

Samples:

More than one citation;

(Esin, et al., 2002; Karasar, 1995)

Citation with one author;

(Akyolcu, 2007)

Citation with two authors;

(Sayiner & Demirci, 2007)

Citation with three, four, five authors;

First citation in the text: (Ailen, Ciembrune, & Welch, 2000) Subsequent citations in the text:
(Ailen, et al., 2000)

Citations with more than six authors;

(Çavdar, et al., 2003)

Citations in the Reference

All the citations done in the text should be listed in the References section in alphabetical order of author surname without numbering. Below given examples should be considered in citing the references.

Basic Reference Types

Book

a) Turkish Book

Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (8th ed.) [Preparing research reports]. Ankara, Turkey: 3A Eğitim Danışmanlık Ltd.

b) Book Translated into Turkish

Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* [Mindsets] (A. Kotil, Trans.). İstanbul, Turkey: İletişim Yayınları.

c) Edited Book

Ören, T., Üney, T., & Çölkesen, R. (Eds.). (2006). *Türkiye bilişim ansiklopedisi* [Turkish Encyclopedia of Informatics]. İstanbul, Turkey: Papatya Yayıncılık.

d) Turkish Book with Multiple Authors

Tonta, Y., Bitirim, Y., & Sever, H. (2002). *Türkçe arama motorlarında performans değerlendirme* [Performance evaluation in Turkish search engines]. Ankara, Turkey: Total Bilişim.

e) Book in English

Kamien R., & Kamien A. (2014). *Music: An appreciation*. New York, NY: McGraw-Hill Education.

f) Chapter in an Edited Book

Bassett, C. (2006). Cultural studies and new media. In G. Hall & C. Birchall (Eds.), *New cultural studies: Adventures in theory* (pp. 220–237). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

g) Chapter in an Edited Book in Turkish

Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi [Organization culture: Its functions, elements and importance in leadership and business management]. In M. Zencirkıran (Ed.), *Örgüt sosyolojisi* [Organization sociology] (pp. 233–263). Bursa, Turkey: Dora Basım Yayın.

h) Book with the same organization as author and publisher

American Psychological Association. (2009). *Publication manual of the American psychological association* (6th ed.). Washington, DC: Author.

Article

a) Turkish Article

Mutlu, B., & Savaşer, S. (2007). Çocuğu ameliyat sonrası yoğun bakımda olan ebeveynlerde stres nedenleri ve azaltma girişimleri [Source and intervention reduction of stress for parents whose children are in intensive care unit after surgery]. *Istanbul University Florence Nightingale Journal of Nursing*, 15(60), 179–182.

b) English Article

de Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149–173. <http://dx.doi.org/10.1177/0957926599010002002>

c) Journal Article with DOI and More Than Seven Authors

Lal, H., Cunningham, A. L., Godeaux, O., Chlibek, R., Diez-Domingo, J., Hwang, S.-J. ... Heineman, T. C. (2015). Efficacy of an adjuvanted herpes zoster subunit vaccine in older adults. *New England Journal of Medicine*, 372, 2087–2096. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa1501184>

d) Journal Article from Web, without DOI

Sidani, S. (2003). Enhancing the evaluation of nursing care effectiveness. *Canadian Journal of Nursing Research*, 35(3), 26–38. Retrieved from <http://cjunr.mcgill.ca>

e) Journal Article with DOI

Turner, S. J. (2010). Website statistics 2.0: Using Google Analytics to measure library website effectiveness. *Technical Services Quarterly*, 27, 261–278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

f) Advance Online Publication

Smith, J. A. (2010). Citing advance online publication: A review. *Journal of Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/a45d7867>

g) Article in a Magazine

Henry, W. A., III. (1990, April 9). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28–31.

Doctoral Dissertation, Master's Thesis, Presentation, Proceeding

a) Dissertation/Thesis from a Commercial Database

Van Brunt, D. (1997). *Networked consumer health information systems* (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 9943436)

b) Dissertation/Thesis from an Institutional Database

Yaylalı-Yıldız, B. (2014). *University campuses as places of potential publicness: Exploring the politicals, social and cultural practices in Ege University* (Doctoral dissertation). Retrieved from Retrieved from: <http://library.iyte.edu.tr/tr/hizli-erisim/iyte-tez-portali>

c) Dissertation/Thesis from Web

Tonta, Y. A. (1992). *An analysis of search failures in online library catalogs* (Doctoral dissertation, University of California, Berkeley). Retrieved from <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/phd/ickapak.html>

d) Dissertation/Thesis abstracted in Dissertations Abstracts International

Appelbaum, L. G. (2005). Three studies of human information processing: Texture amplification, motion representation, and figure-ground segregation. *Dissertation Abstracts International: Section B. Sciences and Engineering*, 65(10), 5428.

e) Symposium Contribution

Krinsky-McHale, S. J., Zigman, W. B., & Silverman, W. (2012, August). Are neuropsychiatric symptoms markers of prodromal Alzheimer's disease in adults with Down syndrome? In W. B. Zigman (Chair), *Predictors of mild cognitive impairment, dementia, and mortality in adults with Down syndrome*. Symposium conducted at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

f) Conference Paper Abstract Retrieved Online

Liu, S. (2005, May). *Defending against business crises with the help of intelligent agent based early warning solutions*. Paper presented at the Seventh International Conference on Enterprise Information Systems, Miami, FL. Abstract retrieved from http://www.iceis.org/iceis2005/abstracts_2005.htm

g) Conference Paper - In Regularly Published Proceedings and Retrieved Online

Herculano-Houzel, S., Collins, C. E., Wong, P., Kaas, J. H., & Lent, R. (2008). The basic nonuniformity of the cerebral cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105, 12593–12598. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.0805417105>

h) Proceeding in Book Form

Parsons, O. A., Pryzwansky, W. B., Weinstein, D. J., & Wiens, A. N. (1995). Taxonomy for psychology. In J. N. Reich, H. Sands, & A. N. Wiens (Eds.), *Education and training beyond the doctoral degree: Proceedings of the American Psychological Association National Conference on Postdoctoral Education and Training in Psychology* (pp. 45–50). Washington, DC: American Psychological Association.

i) Paper Presentation

Nguyen, C. A. (2012, August). *Humor and deception in advertising: When laughter may not be the best medicine*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Orlando, FL.

Other Sources

a) Newspaper Article

Browne, R. (2010, March 21). This brainless patient is no dummy. *Sydney Morning Herald*, 45.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (2013, June 18). David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post]. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

Ignition. (1989). In *Oxford English online dictionary* (2nd ed.). Retrieved from <http://dictionary.oed.com>

Marcoux, A. (2008). Business ethics. In E. N. Zalta (Ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). *in Fact: Conspiracy theories* [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

Egan, D. (Writer), & Alexander, J. (Director). (2005). Failure to communicate. [Television series episode]. In D. Shore (Executive producer), *House*; New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fuchs, G. (2004). Light the menorah. On *Eight nights of Hanukkah* [CD]. Brick, NJ: Kid Kosher.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Cover letter to the editor
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ Confirming that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
 - ✓ Including disclosure of any commercial or financial involvement.
 - ✓ Confirming that the statistical design of the research article is reviewed.
 - ✓ Confirming that last control for fluent English was done.
 - ✓ Confirming that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
 - ✓ Confirming that the references cited in the text and listed in the references section are in line with APA 6.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previously published copyrighted material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
- Main Manuscript Document
 - ✓ The title of the manuscript
 - ✓ Abstract (180-200 words)
 - ✓ Key words: 3 to 5 words
 - ✓ Main article sections
 - ✓ Grant support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, description, footnotes)

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: SİYASAL: Journal of Political Sciences
Dergi Adı: SİYASAL: Journal of Political Sciences

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author <i>Sorumlu Yazar</i>	
Title of Manuscript <i>Makalenin Başlığı</i>	
Acceptance date <i>Kabul Tarihi</i>	
List of authors <i>Yazarların Listesi</i>	

Sıra No	Name - Surname <i>Adı-Soyadı</i>	E-mail <i>E-Posta</i>	Signature <i>İmza</i>	Date <i>Tarih</i>
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.) <i>Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)</i>	
---	--

Responsible/Corresponding Author:
Sorumlu Yazar:

University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>	
Address	<i>Posta adresi</i>	
E-mail	<i>E-posta</i>	
Phone; mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.
The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale.
All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed.
I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury.
This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya asıl olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara aif olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayımlanmasına izin verirler. Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemediksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır. Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeyen makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ne saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ni ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğundan olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kamitlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author; <i>Sorumlu Yazar;</i>	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....

